

**ČESKÉ VYSOKÉ
UČENÍ TECHNICKÉ
V PRAZE**

FAKULTA STAVEBNÍ

**DISERTAČNÍ
PRÁCE**

2023

JAN HENDRYCH

ČESKÉ VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V PRAZE

Fakulta stavební

Katedra urbanismu a územního plánování

STRUKTURÁLNÍ VEGETAČNÍ PRVKY KULTURNÍ KRAJINY

Structural vegetation elements of the cultural landscape

DISERTAČNÍ PRÁCE

Jan Hendrych, ASLA

Doktorský studijní program: P3502, Architektura a stavitelství

Studijní obor: 3501V011, Architektura a stavitelství

Školitel: Prof. Ing. Arch. Th.Lic. Jiří Kupka, Ph.D.

Školitel specialista: Ing. arch. Simona Vondráčková, Ph.D.

Praha, 2023

ČESKÉ VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V PRAZE

Fakulta stavební

Thákurova 7, 166 29 Praha 6

PROHLÁŠENÍ

Jméno doktoranda: Jan Hendrych

Název disertační práce: Strukturální vegetační prvky kulturní krajiny

Prohlašuji, že jsem uvedenou disertační práci vypracoval samostatně pod vedením školitele Prof. ing. arch. ThLic. Jiřího Kupky, PhD.

Použitou literaturu a další materiály uvádím v seznamu použité literatury.

Disertační práce vznikla v souvislosti s řešením projektů:

Význačné aleje české krajiny (NAKI MKČR, 2011-2014, projekt DF 12PO10VV050).

Strukturální vegetační prvky veřejného prostoru (České vysoké učení technické v Praze, 2018-2020, projekt SGS 18/167/OHK1/3T/11).

Praktické přístupy k územní ochraně historické kulturní krajiny (NAKI MKČR, 2020-2022, projekt DG20PO20VV019).

Poděkování za vedení práce, konzultace, nedocenitelné rady a trpělivost při jejím zpracování na tomto místě vyjadřuji svým školitelům Prof. Ing. Arch. Th.Lic. Jiřímu Kupkovi, Ph.D.
Ing. Arch. Simoně Vondráčkové, Ph.D.

V Praze dne 23.7. 2023

.....

podpis

OBSAH PRÁCE

	ABSTRAKT	5
I.	ÚVOD	8
II.	CÍLE PRÁCE	9
III.	LITERÁRNÍ REŠERŠE	13
IV.	METODIKA	26
V.	VÝSLEDKY	27
V. 1	UVEŘEJNĚNÉ A PUBLIKOVANÉ PRÁCE Přehled výsledků z databáze V3S/IS VaVai/RIV	27
V. 2	SOUBOR UVEŘEJNĚNÝCH PUBLIKOVANÝCH PRACÍ Výběr původních výsledků s komentáři	32
	Umění krajiny - krajinný design jako estetický proces	33
	The Value of an 1827 Cadastre Map in the Rehabilitation of Ecosystem Services in the Křemže Basin, Czech Republic	57
	Významné aleje a stromořadí v krajině Čech	79
	Slavná stromořadí v proměnách kulturní krajiny	97
	Lineární stromové struktury měst	179
	Identifikace kulturně historických hodnot celku historické kulturní krajiny: Celek HiKK Netolicko (ORP Prachatice)	199
VI.	ZÁVĚR	308
	LITERATURA A PRAMENY	311

ABSTRAKT

Předkládaná práce typu soubor prací je kompilátem zveřejněných publikovaných výstupů a realizovaných výsledků za období poslední dekády, po kterou se autor věnoval tématice trvalých vegetačních prvků lineárních a komponovaných stromových struktur v krajině a v sídlech. Práce nemůže být pouhým seznamem publikovaných prací a dalších dosažených výsledků (specializované mapy, metodiky atp.), je proto členěna do chronologicky navazujících částí, jako výběr prací v plném znění opatřených komentáři.

Cílem práce je úvodní shrnutí problematiky v rešeršní části, včetně aspektů estetického vnímání krajiny, trvalých liniových vegetačních prvků a jejich soustav, jak se strukturování těchto přírodních prvků v sídelní krajině proměňovalo během historie a jakými způsoby je možno přistupovat k jejich péči, ochraně a zachování, s ohledem na jejich význam pro současnost. Dalším cílem je chronologický přehled původních autorem publikovaných prací a dosažených výsledků předmětných výzkumných projektů. Z přehledu prací jsou vybrány reprezentativní projekty s výstupy, které tvoří předkládaný soubor prací.

Metoda práce spočívá ve zpracování úvodní rešerše, přehledu vybraných původních vlastních projektů a výběr souboru dosažených a uveřejněných výsledků s komentáři. Na úvodní abstrakt s přehledem stanovených cílů, metod a výsledků, navazuje rešerše s využitím citovaných zdrojů, komplexní fundament a pohled autora na řešenou problematiku. Rešerše je shrnutím základních aspektů výzkumných a badatelských aktivit a vychází z původních výsledků výzkumných projektů, kde byl autor hlavním řešitelem či spoluřešitelem.

Výsledky dosažené během těchto výzkumů jsou prezentovány v podobě souboru prací, které všechny obsahují vlastní rešerše z odborné literatury, s komentáři k jednotlivým výstupům.

Klíčová slova: Trvalé vegetační prvky; Lineární a komponované stromové struktury; Krajinný design; Evidence, péče, ochrana a zachování alejí a stromořadí; Ekosystémové služby.

Přehled výsledků, níže uplatněných jako soubor prací:

Hendrych, J. *Umění krajiny - krajinný design jako estetický proces*. Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica, Studia Sociologica XVI., 1/2009. Praha, 2012, s. 87-106. ISSN 0567-8293.

Hendrych, J., Storm, V., Pacini, N. *The Value of an 1827 Cadastre Map in the Rehabilitation of Ecosystem Services in the Křemže Basin, Czech Republic*. Landscape Research, Volume 38, Issue 6. Elsevier, 2013, s. 750-767, ISSN 0142-6397. Podíl autora na výsledku 75%.

Kód UT WoS článku podle Web of Science 000331332600005

EID výsledku v databázi Scopus 2-s2.0-84893908871

Citation metrics: 1.701 (2021); Impact Factor: 2.217 (2021);

5 year Impact Factor: 3.7 (2021); CiteScore (Scopus): Q1 (2021);

CiteScore: Best Quartile.

Hendrych, J., Bendíková, L., Řezníček, P. Malá, E. *Významné aleje a stromořadí v krajině Čech*. Specializovaná mapa s odborným obsahem, interaktivní mapa GIS. Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v.v.i., MKČR - smlouva o využití specializované mapy s odborným obsahem, č.j. 068/15/050. Průhonice, 2015.
Podíl autora na výsledku 60%.

Hendrych, J. *Slavná stromořadí v proměnách kulturní krajiny*. Foibos Books, Praha, 2015. 124 s. ISBN 978-80-87073-82-7.

Hendrych, J. *Lineární stromové struktury měst*. Člověk, stavba a územní plánování 12, České vysoké učení technické v Praze - Fakulta stavební, Praha, 2019. s. 109-124. ISBN 978-80-01-06634-8; ISSN 2336-7687.
EID výsledku v databázi Scopus 2-s2.0-85081615592

Hendrych, J., Vacek, O., Ehrlich, M. *Identifikace kulturně historických hodnot celku historické kulturní krajiny: Celek HiKK Netolicko (ORP Prachatice)*. Specializovaná mapa s odborným obsahem. Interaktivní mapa GIS. České vysoké učení technické v Praze - Fakulta stavební, Praha, 2022.
Podíl autora na výsledku 40%.

ABSTRACT

The presented thesis is a compilation of published outputs and realized results during the last decade, during which the author intensively devoted himself to the above-mentioned theme of permanent vegetation elements and composed tree structures in the landscape and in settlements. Since the work cannot be a mere list of published works and other achieved results (specialized maps, methodologies, etc.), it is divided into chronologically connected parts with commentaries.

The introduction of the research part therefore presents a brief summary of the issue, including the aesthetic perception of the man-made landscape environment with its permanent vegetation elements and their systems.

The aim of the thesis is to summarize the issues in the research part, including aspects of the aesthetic perception of the landscape with permanent linear vegetation elements and their systems, how the structuring of natural elements in the urbanized landscape changed during the history of landscape cultivation, and in what ways it is currently possible to access their care and protection. Another goal is a chronological overview of own original published works and achieved results of thematically relevant research projects, with own research, outputs and comments.

The method of the work therefore consists in processing an initial research and then a follow-up overview of the original solved projects and the corresponding achieved and published results with comments. The brief introduction is followed by research, a comprehensive foundation and the author's view of the problem being solved, using the cited sources, which is a summary of the basic aspects of the author's research and research activities in the mentioned period, with references to solved research projects where the author was the main researcher or co-researcher.

The results achieved are then presented below in the form of the collected published works with comments on individual outputs, which all contain their own research from the professional literature, original research procedures and results.

Keywords: Permanent vegetation elements; Linear and composed tree structures; Cultural Landscape; Urbanized landscape; Landscape design; Structuring natural elements; Recording, care, protection and preservation; Tree alées and tree rows; Ecosystem services.

An overview of the results applied below as the collection of works:

Hendrych, J. *Landscape Art - Landscape Design as an Aesthetic Process*. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica, Prague, 2012, s. 87-106. ISSN 0567-8293.

Hendrych, J., Storm, V., Pacini, N. *The Value of an 1827 Cadastre Map in the Rehabilitation of Ecosystem Services in the Křemže Basin, Czech Republic*. Landscape Research. Volume 38, Issue 6. Elsevier, 2013.

Author's share of the result 75%.

UT WoS article code according to Web of Science 000331332600005

EID of the result in the database Scopus 2-s2.0-84893908871

Citation metrics: 1.701 (2021); Impact Factor: 2.217 (2021);

5 year Impact Factor: 3.7 (2021); CiteScore (Scopus): Q1 (2021);

CiteScore: Best Quartile.

Hendrych, J., Bendíková, L., Řezníček, P., Malá, E. *The Outstanding Tree Avenues of the Czech Landscape*. Specialized Map with expert content. Silva Tarouca Research Institute for Landscape and Ornamental Horticulture, v.v.i. Průhonice, 2015.

Author's share of the result 60%.

Hendrych, J. *Famous Tree Lines in Cultural Landscape Transformations*.

Foibos Books, Prague, 2015. 124 s. ISBN 978-80-87073-82-7.

Hendrych, J. *Linear Tree Structures of Cities*. People, Construction and Spatial Planning 12. Czech Technical University in Prague - Faculty of Civil Engineering, Prague. 2019. p.109 -124. ISBN 978-80-01-06634-8; ISSN 2336-7687. EID of the result in the Scopus database 2-s2.0-85081615592

Hendrych, J., Vacek, O., Ehrlich, M. *Identification of the cultural and historical values of the historical cultural landscape as a whole: The Netolicko Historic Cultural Landscape, ORP Prachatice*. Specialized map with expert content. Czech Technical University in Prague - Faculty of Civil Engineering, Prague, 2022.

Author's share of the result 50%.

I. ÚVOD

Aleje a stromořadí jsou významné kulturní a zároveň přírodní linie a struktury, v krajině vizuálně charakteristicky vnímatelné. Často zcela determinují, či výrazně dotvářejí charakter krajiny, oblasti či místa. Estetické funkce a hodnoty trvalých systémů liniové vegetace, svou formou a řádem kontrastně harmonizující kulturní krajinu, jsou předmětem libého vnímání, rozpoznávání, ocenění, a tedy také jejich péče, ochrany a zachování v obrazu krajiny, v rámci ochrany životního prostředí. V estetických hodnotách strukturovaných trvalých liniových vegetačních prvků se zrcadlí jejich význam přírodní, ekologický, ekosystémový a kulturně historický.

Jednotlivé vybrané publikace předkládaného souboru prací ozřejmují, jak se vnímání a strukturování těchto liniových přírodních vegetačních prvků v urbanizované kulturní krajině proměňovalo během historie a zároveň rozkrývají, jakými způsoby je v současnosti možno přistupovat k jejich plnému docenění, evidenci, péči, ochraně a zachování, s ohledem na jejich význam pro současnost.

Podrobné mapování trvalých strukturálních vegetačních prvků, jako indikátorů historické kultivace a urbanizace krajiny (s ohledem na významné aleje a stromořadí české krajiny a jejich proměny, problematiku péče, ochrany a obnovy těchto prvků), bylo předkladatelem v uplynulých letech zpracováno v rámci projektu *Význačné aleje české krajiny* (NAKI MKČR, projekt DF12P01OVV050).

V dalších letech byla problematika dílčím způsobem rozpracována v rámci projektu *Strukturální vegetační prvky veřejného prostoru* (České vysoké učení technické v Praze, 2018-2020; projekt SGS18/167/OHK1/3T/11), se zaměřením na významné strukturální prvky historické stromové vegetace veřejného prostoru (u vybraných ilustrativních segmentů městské krajiny Prahy 6) a jejich uplatnění v současném urbanismu. Projektem zpracovávaná problematika stromořadí a alejí ve městech je svébytným a komplexním tématem studia v souvislostech moderního urbanismu a plánování měst obecně.

V souboru prací níže je zahrnut také dílčí výstup projektu DG20P02OVV019 - *Praktické přístupy k územní ochraně historické kulturní krajiny* (České vysoké učení technické v Praze, 2020 – 2022). Jedná se o výsledek Specializovaná mapa s odborným obsahem (*Identifikace kulturně historických hodnot celku historické kulturní krajiny: Celek HiKK Netolicko - ORP Prachatice*), na které autor participoval jako člen řešitelského týmu a kde problematika strukturálních vegetačních prvků v historické kulturní krajině byla předmětem autorových původních výzkumných analýz, rešerší a průzkumů, které vedly k tvorbě uvedené mapy a dalších dílčích výstupů projektu.

V rámci těchto aktivit vznikly výsledky, které jsou zahrnuty do souboru předkládaných prací níže.

II. CÍLE PRÁCE

Hlavním cílem práce je reprezentativní a chronologický přehled původních autorem publikovaných prací, výstupů a dosažených publikovaných výsledků tematicky předmětných výzkumných projektů. Výstupy uvedených projektů tvoří předkládaný soubor prací. Hlavní cíl práce je obsahově naplněn publikovanými výsledky, v podobě souboru prací s komentáři.

Dílčím cílem práce je shrnutí problematiky autorem dlouhodobě sledovaných aspektů estetického vnímání krajiny a jejího charakteru, včetně sídelní krajiny determinujících či dotvářejících trvalých liniových vegetačních prvků a jejich soustav. Jak literární rešerše, tak obsah a struktura jednotlivých publikací souboru prací, ozřejmují historické proměny strukturování přírodních vegetačních prvků v urbanizované kulturní krajině, a ozřejmují způsoby jejich evidence, péče, ochrany a zachování, s ohledem na současnost. Rešeršní část práce odkazuje k autorem řešeným původním projektům, ke struktuře a metodám řešení, k cílům a výstupům. Proto je na tomto místě nutné uvést cíle, metody a výstupy projektů, které vedly k předkládanému souboru prací.

*Cílem projektu **Význačné aleje české krajiny** (NAKI MKČR, projekt DF12P01OVV050) byla identifikace, mapování, kompoziční analýzy, evidence, dokumentace, návrh metodiky, opatření a postupů, popularizace, vzdělávání a osvěta, ve vztahu k problematice významných alejí v kulturní krajině a jejímu využívání, včetně problematiky provozu na dopravních komunikacích, kde dochází ke střetu partikulárních zájmů stále silnějšího provozu a zájmů péče a ochrany krajinného rázu, přírody a krajiny a kulturního dědictví (např. dopravní komunikace vedené historickými alejemi na území památkových lokalit a areálů, komponovanými urbanizovanými krajinami atp.).*

Konkrétním cílem projektu byla analýza, evidence a mapování alejí, založení a správa interaktivní dokumentační databáze alejí (významných kulturně, historicky, památkově, esteticky a z hlediska tradičního rázu krajiny), včetně následného procesu identifikace, lokalizace, výběru a rozmnožení genotypově významných alejových dřevin. Vymezení alejí bylo vlastním předmětem řešení projektu, tyto linie bylo nutno nalézt za pomoci mapových analýz, analýz družicových snímků a vlastního terénního průzkumu; v rámci projektu byl řešeným územím historický prostor Čech (mimo Moravu a Slezsko). Při naplňování cíle zachování a rozmnožení genofondu místních ekotypů dřevin se vycházelo z tradičního genofondu výjimečných alejových stromů v krajině. U takovýchto alejových dřevin byl zájem o jejich rozmnožení k uchování genetického materiálu (záchrana genofondu původních alejových dřevin), významného také z hlediska jeho úspěšné adaptace na podmínky změn klimatu a užívání komunikací (vysokým teplotám, suchu, zasolení, a dalším stresorům odolné dřeviny).

*Cíle projektu **Význačné aleje české krajiny** vyplývaly z tematických priorit programu MKČR NAKI: 1.1. Nemovité kulturní dědictví a 1.4. Území s kulturně historickými hodnotami. Naplňování těchto cílů ve vztahu ke kulturně historicky významnému území krajiny bylo založeno na základním a aplikovaném výzkumu, s přímým dosahem do praxe, společnosti, s přesahy aplikace výsledků do polohy edukativní a osvětové (publikace, webové aplikace, výstava).*

Metodika řešení projektu *Význačné aleje české krajiny*

- 1) Výskyt zájmových prvků na historických mapách (1., 2. a 3. voj. mapování, mapy stabilního katastru, indikační skici, historické letecké snímky).
- 2) Identifikace, dokumentace, evidence, průzkumy, fotodokumentace, sběr dat a podkladů, mapování v rámci kulturní krajiny Čech. Měření stanovených parametrů zájmových prvků a jejich dokumentace. Publikování výsledků.
- 3) Účin zájmových prvků v krajině, kulturně historické, estetické a vizuální kvality, dynamika sledovaných prvků v krajině a v sídlech. Výstava s kritickým katalogem - monografie.
- 4) Tvorba dokumentace a správa databázových souborů informací.
- 5) Vyhodnocení výsledků průzkumů, analýz, zhodnocení rizik, souběžně s průzkumy sběr dendrologického materiálu, rozmnožování, kultivace, selekce výjimečných ekotypů vybraných stromů.
- 6) Zachycení prvků v současných mapách a ortofotomapách, tvorba specializované mapy s odborným obsahem.
- 7) Stanovení postupů, metod, principů a způsobů konzervace, údržby a obnovy, certifikovaná metodika.

Výstupy projektu *Význačné aleje české krajiny*

Vedle řady průběžně zveřejňovaných publikačních výsledků, specifickými cíli byla tvorba, uplatnění a zveřejnění dalších výstupů projektu, kterými byly:

- a) interaktivní elektronická databáze zájmových prvků (strukturálně významných alejových linií v ČR)
- b) relevantní specializovaná GIS mapa
- c) certifikovaná Metodika evidence, dokumentace a mapování alejí, včetně jejich významných dřevin
- d) výběr a rozmnožení vybraných semenných (donorových) alejových stromů
- e) selekce a kultivace potomstva perspektivních alejových ekotypů stromů
- f) monografie
- g) výstava
- h) webové stránky

Hodnocení projektu poskytovatelem (MKČR)

U - Uspěl podle zadání (s publikovanými či patentovanými výsledky atd.). Projekt přinesl zásadní rozvoj poznání alejí v kulturní krajině Čech, informace o něm jsou pohodlně dostupné z webové aplikace. Celosvětově dostupná databáze a mapa starých českých alejí představují významný mezinárodní přínos projektu, stejně jako cizojazyčné publikace.

Cíl projektu *Strukturální vegetační prvky veřejného prostoru* (České vysoké učení technické v Praze, 2018-2020; projekt SGS18/167/OHK1/3T/11) spočíval v identifikaci, klasifikaci a utřídění významných strukturálních prvků vegetace veřejného prostoru v daném segmentu městské krajiny. Cílem bylo identifikovat, popsat, klasifikovat a zpracovat dále pro účely výuky i praxe využitelný materiál (související s problematikou péče, zachování, rehabilitace a udržitelného funkčního využití strukturálních vegetačních prvků veřejného prostoru ve vybraném ilustrativním segmentu území Prahy 6 a historicky navazujícího okolí), zobecnitelný pro účel oborových principů a zásad a jejich využití ve výuce.

Metodika řešení projektu *Strukturální vegetační prvky veřejného prostoru* byla strukturována v následujících krocích:

- 1) Výběr ilustrativního území.
- 2) Stanovení sledovaných prvků.
- 3) Identifikace sledovaných prvků *in situ*.
- 4) Popis a klasifikace sledovaných prvků, kontrolní měření vybraných relevantních parametrů (dendrometrických, klimatických, atp.).
- 5) Utřídění a zpracování sledovaných prvků a měření.
- 6) Příprava katalogu sledovaných prvků.
- 7) Publikace monografie.
- 8) Zpracování mapového podkladu řešeného reprezentativního území.
- 9) Návrh využití výše uvedených výstupů pro účely výuky; terénní cvičení a exkurze studentů FSV ČVUT.
- 10) Návrh využití výše uvedeného materiálu pro praxi – prezentace, publikování a distribuce výstupů.

Výstupy projektu *Strukturální vegetační prvky veřejného prostoru*:

- a) Katalog prvků - monografie, výsledek typu B.
- b) Specializovaná mapa s odborným obsahem, výsledek typu N_{map}.
- c) Prezentace a zařazení výsledků projektu do výuky.

Hodnocení projektu *Strukturální vegetační prvky veřejného prostoru* poskytovatelem: Tříletý projekt je průběžně řešen na velmi dobré úrovni, včetně relevantních publikačních výstupů. I přes komplikace způsobené omezeními v souvislosti s COVID byly hlavní cíle splněny.

Některé další výsledky jsou dílčími výstupy projektu ***Praktické přístupy k územní ochraně historické kulturní krajiny*** (DG20P020VV019 -České vysoké učení technické v Praze, 2018-2020), na kterém autor participoval jako člen řešitelského týmu a kde problematika strukturálních vegetačních prvků v historické kulturní krajině byla předmětem dílčích výstupů. Dílčí výsledek specializovaná mapa s odborným obsahem, předkládaný níže v souboru prací, byl autorem jako garantem výsledku zpracován spoluautorsky. Mimo další průběžně uveřejňované a uplatněné publikační výsledky bylo v rámci tohoto projektu dosaženo také nepublikačních výsledků, včetně pořádání oborových workshopů a terénních exkurzí pro studenty Fsv ČVUT, programu ERASMUS a Fappz ČZU.

Autor této práce níže předkládá, jím autorsky a spoluautorsky dosažené, uveřejněné a uplatněné výsledky, jako vybraný reprezentativní soubor prací, které doplňuje příslušnými komentáři.

III. LITERÁRNÍ REŠERŠE

Kulturní krajina, jako živý dialog člověka s přírodou, je dlouhodobý a dynamický proces. Obráží základní lidské potřeby a přirozené snahy o dokonalé a esteticky libé uspořádání prostředí. Způsoby hospodaření a osidlování krajiny během historie si osvojily civilizačně důležité principy, postupy a technologie, které předvíдалy a akomodovaly limity přírody; člověk byl součástí místa, z něj bral a jemu vracel.

Pojem *Landscape* (krajina) se etymologicky vyvíjel z prapůvodních *Landskift*, *Landscape* a *Landscaef*, používaných v Británii od pátého století n. l., a vztahujících se k systémům člověkem uspořádaných a kultivovaných území. V němčině pojem *Landschaft* označoval malé administrativní území či region. Podobně v italštině *Paessagio* odkazuje k *Paese*, značící teritorium, region, zemi, ale také půdu, ve smyslu srovnat, zarovnat, uhladit. Jedná se o fenomén spjatý s člověkem, jeho činnostmi, prací. Krajina v češtině obecně odkazuje na okraj (okraj svého středu, těžiště, uzlového bodu), vizuálně rozeznatelný prostor, s morfologicky a strukturálně definovatelným okolím (HENDRYCH, 2012). Krajina je prostorově uceleným jevištěm, kde složky kulturní jsou vizuálně ohraničeny (okrojeny horizonty, lesy) a protkány rozmanitými složkami prostupující přírody. „*Krajina je lidský fenomén, mající charakter horizontu bližšího než svět a příbuzný obzoru domova.*“ (GOJDA, 2000).

Z měřítka člověka vycházelo jeho samotné dílo v krajinném prostoru a stejně jako člověk si přizpůsoboval přírodu k obrazu svému, příroda přirozeně a harmonicky akomodovala výsledky jeho činnosti. Civilizační a adaptační strategie člověka, jedinečnými způsoby využívající, proměňující a kultivující tvář krajiny, spolu s harmonizujícími silami přírody vytvořily bohatou paletu nik, s pestrou diversitou rostlinných a živočišných druhů. Procesy přírodní sukcese změkčovaly a dotvářely lidské uspořádání, hospodářská a prostorotvorná činnost využila a akomodovala přírodní řád. Tento dynamický vztah vzájemného dotváření, umocněný neustálými proměnami, růstem a zráním, se mohl stát nejen velmi rozmanitý v jednotlivostech, ale také dlouhodobě harmonický, pokud došlo k jeho trvalému ustálení a vyváženému hospodářskému udržování, v rámci lidských měřítek a poměrů; člověk je tak součástí přírody, užívá nabízených darů, aniž by se dopouštěl smrtelného hříchu poškozování svého hostitele. (LORENZ, 2000).

Ať instinktivně, nebo záměrně, na malém, či velkém prostoru, člověk své prostředí uspořádával a estetizoval, potvrzoval svou existenci a místo ve světě, uprostřed přírody, která jeho činnost ovlivňovala. V takovém prostředí mohl být člověk šťasten, neboť odpovídalo jeho ustrojení a obráželo jeho etické a estetické chápání a vidění světa. Krajinné uspořádávání a strukturování bylo a je nástrojem, s jehož pomocí jsou v krajině akomodovány a uspořádávány lidské potřeby; utváření prostředí krajiny je nepřetržitým procesem, kde za příznivých okolností je příroda polidštěna v krajině a ta se stává uměním, plodným a vyváženým dialogem, harmonickým souzněním člověka s přírodou (HENDRYCH, 2012).

Pro českou krajinu, po tisíciletí spoluutvářenou hospodářskou činností člověka, je charakteristické ostrůvkovité rozložení hájů, lesů, pastvin, polí a lidských sídel. Zde mezi ostatními přírodními prvky výrazně vynikají různě dlouhé linie alejí a stromořadí, jejich celé soustavy. Ty z velké míry určují či dotvářejí samotný charakter dané krajiny. Aleje do krajiny vnášejí silnou civilizační symboliku a lidský řád, obrážejí dlouhodobou snahu člověka po uspořádaném prostoru.

Jedním z mnoha účelů výsadeb alejí a stromořadí krajině bylo poskytnout přístínění, strukturální zpevnění a vjemové zvýraznění cest a usnadnění orientace. Se stoupajícími dopravními nároky a požadavky na šířku komunikací se však aleje z naší krajiny postupně vytrácí. Přitom právě nyní by měly značný význam nejen pro zachování mnohých rostlinných a živočišných druhů, pro vytváření prostupných refugií, koridorů a nik mezi kulturními loukami a biologicky málo hodnotnými poli. Nedocenitelný je také jejich význam pro místní mikroklima, retenci vody v krajině a další důležité aspekty, související se současným oteplováním klimatu, s ekosystémovými službami (HENDRYCH, 2003; HENDRYCH, STORM, PACINI, 2013).

Význam lineárně strukturované vegetace, v podobě uspořádaných trvalých struktur přírodních prvků v krajině a v sídlech, spočívá v symbolicky strukturovaném řádu linií alejových stromů, či celých jejich kompozic. Je to obraz kultivace a prostorové organizace, v níž stinné aleje a stromořadí mají zcela zásadní roli. V krajině urbanizované jsou stromy jako významné prvky či symboly přírody uměle řazeny, instalovány, proměňovány, organizovány a uspořádávány, s ohledem na potřeby a měřítko člověka, na obyvatelnost veřejných prostorů, jako živé a stín poskytující kolonády. Aleje bulvárů se staly nepostradatelnou součástí moderního urbanismu; alespoň dokud směřovaly k dominantním pohledovým vyvrcholením (*point de vue*) a plnily funkci rámování architektur, jejich vizuálního prodloužení do prostoru předpolí. Městotvorně definovaly osy stavěných matic měst, byly jejich řádem, zvýrazněním, zarámováním, nepostradatelnou a logickou součástí jejich uspořádání. Byly estetizovány jako esenciální součásti kvalitních parterů sídel.

Estetické funkce a hodnoty trvalých systémů liniové vegetace (jejich jednotlivých prvků), zakládaných s cílem harmonizující urbanizace kulturní krajiny, strukturovaného uspořádání formou a řádem, by měly být rozpoznány, identifikovány, dokumentovány, evidovány, podrobeny péči, ochraně a zachování (HENDRYCH, 2015). Tak může být chráněna jejich celá komplexita, spočívající ve společných významech ekosystémových, přírodních, ekologických a kulturně historických, které se odrážejí ve funkcích a hodnotách estetických. Tedy v hodnotách, které navenek indikují celkovou harmonii daného prostředí, člověkem vnímanou libost, ale také obecnou a dlouhodobou atraktivitu a obyvatelnost (fenomén velké popularity a realitní hodnoty zahradních měst, prostorově organizovaných maticemi stromových alejí, stromořadí a ploch zeleně). Strukturované linie trvalé dřevinné vegetace, stromořadí a alejí (v krajině i v zastavěném prostředí) jsou osvědčenou, tradiční a nepostradatelnou složkou civilizovaného sídelního prostředí.

Sepětí estetična s krajinou a přírodou shrnul Dušan Šindelář: „*Estetická funkce původně fixovala to, čím se člověk začal lišit jako rodová bytost od ostatních forem života, totiž vědomou péčí o dokonalost. Z dávných dob se v nás uchovala bázeň z prázdného prostoru, nebo alespoň nechuť jako k něčemu, co postrádá lidský význam. Proto prostor zaplňujeme věcmi. Tato potřeba se projevuje v potřebě pojednávat s prostorem v procesu našeho vidění a ovládnutí světa. Jsou potřeby, které jsou neodlučitelně spjaty s našimi instinkty a fyziologií, s pracovními úkony atp. Všechny mohou nalézt své potvrzení vnějším znakovým objektem, který je vzhledem k potřebě vhodný, tedy funkční, nebo je pro tento cíl zvláště zhotoven. Estetická funkce je znamením zobecnění a tím uspokojení té které potřeby prostřednictvím významového tvaru. Snaha estetizovat si skutečnost jde až tak daleko, že se příroda začíná stylizovat. Uspořádané prostředí se uplatňuje jako symbol, neboť v něm se teprve člověk cítí potvrzen jako lidská bytost. Tady se završuje Sokratova myšlenka o kráse jako účelovém uspořádání.*“ (ŠINDELÁŘ, 1969).

Smyslově vnímatelné věci hmotného světa mají podle Platóna (427 př. n. l. – 347 př. n. l.) pravou příčinu svého bytí (svých vlastností a vztahů) ve vzorových, neměnných, transcendentálních ideách (ROSS, 1963). Všechny hmotné objekty v sobě tedy mohou obrážet ideální dokonalost a formu archetypálních vzorů. Schopenhauer (1788 – 1860) soudil, že člověk je okem přírody, kterým se příroda sama na sebe dívá. Člověk tak disponuje kapacitou pro estetický vjem, pro prožitek zrcadlení ideálních forem, jejich dokonalosti, archetypů. Objekty, které komunikují tyto zkušenosti, jsou nositeli estetických hodnot. Estetický vjem je vlastností intelektu a vůle (SCHOPENHAUER, 1969), výsledkem rozumového procesu a rozeznání ideálních vlastností a forem; nejen záměrně vytvořených, ale v přírodě jsoucích a vjemově rozpoznatelných, zpravidla instinktivně či záměrně dále mytizovaných a kultivovaných (sošné památné stromy, torza, zříceniny, geologické odkryvy se zkamenělinami atp.).

Poměry lidského díla v krajině, jeho obrazu v přírodě, vycházejí z utváření člověka, jeho vztahu k vyššímu kosmickému řádu, k božstvům, které je nutno uspokojit. V Egyptě dovoz a výsadbu vzrostlých stromů (myrhovníků a kadidlovníků s kořenovými baly lodmi po Nilu, při návratu z výpravy královny do země Punt) a jejich stín dávající strukturované výsadby v zahradách a před chrámy (HENNEBO, 1982), zobrazují polychromované reliéfy (Puntský reliéf) v chrámu královny Hatšepsut (vládla mezi r. 1479–1458 př. n. l.) v Dér el-Bahrí. Pod korunami v řadách uspořádaných stromů byly božstvům předkládány votivní dary. Nástěnné malby zahrady z hrobky Amenhotepa III. (1390-1353 př. n. l.) v Thébách, pak jasně znázorňují ortogonalitu a linearitu výsadeb stromů rámujeících a organizujících prostor zahrady. Od Strabóna (64 př. n. l. – 24 n. l.) známe popis stinné aleje a sloupořadí (sloupy stoiků) Alexandrijského Museionu, upravené promenády a veřejně přístupné háje města Alexandrie (RADT, 2011).

V Řecku Plutarchos (46–127 n. l.) zmiňuje, v souvislosti se zvelebováním Atén za vojevůdce a politika Kimóna (510-450 př. n. l.), platany vysázené na Aténské agoře: „*Kimón osázením tržiště platany a přeměnou Akademie z bezvodého a vyprahlého místa na dobře zavlažovaný háj, poskytl jasné běžecké cesty a stinné procházky.*“ (PLUTARCH, 1914). Po řeckém vzoru člověk žije ve shodě s věcmi, kterými jej obdařila příroda. Podle Prótagoráse (481 př. n. l. – 410 př. n. l.), člověk je mírou všech věcí, „*věci mají ty vlastnosti, které jim dává člověk.*“ (ENCYKLOPEDIÉ ANTIKY, 1973).

V Římě architekt Marcus Vitruvius Pollio (70–80 př. n. l.–15 př. n. l.) ve spisu *De architektura* (VITRUVIUS, 1960) rozebírá vhodné postupy zakládání hospodářských usedlostí v krajině, reflektuje klasické řecké příklady. Jeho dílo, jediné dochované svého druhu, zásadně ovlivnilo učence, umělce, architekty a urbanisty renesance. Vitruvius ve svém díle oceňuje význam zeleně listoví pro osvěžování vzduchu k dýchání, pro rámování pohledů, pro zostření a uspokojení zrakových vjemů. Kolonády nádvoří stadiónů doporučuje po vzoru řecké palestry doplnit pravidelnými výsadbami řad a alejí platanů, s promenádami pod jejich korunami. Alej, kolonáda pod stinnými korunami stromů, sloužící pohybu venku, rekreaci, cestě do oblíbené obory, zahrady či parku je interiérem, kde „*svěží vzduch a odlesky světla jsou propouštěny a filtrovány zeleným listovým korun, osvěžují zrak, mysl a tělo, zostřují pohled a ponechávají vzdálené cíle pohledů jasné a rozlišitelné.*“ (VITRUVIUS, 1960). Uspořádané linie cypřišů zobrazují některé fresky z římských vil v Pompejích (HOBHOUSE, 1992).

Pestrá mozaika hospodářsky strukturovaných krajín rámovala rozmanitou paletu kultur a tradic, od hradeb sídel po okolní všeobjímající přírodu. Tato mozaika byla protkávána sítí komunikací (pohodlné římské silnice napříč impériem), cest a pěšin, mezi hospodářských plužin (římským katastrem strukturovaných v základních, cestami členěných celcích cca. 355 × 355 m, později 710 × 710 m, uvnitř dělených jednotlivými hony), které podobně jako umístění sídel vycházely jak z principu limitace (*Limitatio*), osového uspořádání Decumani a Cardines (*Decumanus Maximus, Cardo Maximus*), tak z morfologie krajiny, reliéfu a přirozených trajektorií, překážek terénu a vodních prvků (PETERSON, 1988; SPARAVIGNA, 2015). Ohraničení prostorů hospodářských plodin bylo tradičně rámováno strukturovanými trvalými přírodními prvky (mezemi se stromy, keři, vodotečemi atp.), s trvalým uspořádáním a zvýrazněním umělých prvků (rozcestníky, stély, sochy, drobná architektura atp.), na funkčně důležitých uzlových a symbolicky významných místech (uzlové body, ohniska, linie). Kamenné stély, hraniční kameny či stromy byly nedotknutelnými a posvátnými objekty členění majetkové držby Etrusků, později římského katastru, jehož hranice byly rovněž posvátné a neměnné (SPARAVIGNA, 2015).

Cesty, meze a vodoteče na hranicích hospodářských celků (typická *villa rustica*) v rámci katastrálních limitací, byly doprovázeny strukturálními liniemi vyšších stinných a užitkových stromů k přístínění cest a rozmanitému užitku (vysokokmeny ovocných stromů, ořešáky, topoly). Na mezích, členící jednotlivé hony orné půdy uvnitř těchto celků (MONTEVECCHI, 2009), pak byly v řadách pěstovány rozmanité drobnější ovocné stromy a keře, lísky, fíkovníky atp., jak to ostatně dokládá současná praxe na starých hospodářstvích, v reliktech členění zemědělské krajiny římským katastrem v severní Itálii (v okolí Imoly, Cezeny aj.). Strukturovaná rozhraní se stromy umožňovala snáze organizovat hospodářskou praxi, střídání plodin a osevních postupů na jednotlivých honech v rámci plužiny, aby nedocházelo k vyčerpání půdy, zpomalila se větrná eroze a vysoušení krajiny. Přidanou hodnotou byla hojnost množství zdrojů (od medonosných stromů pro opylovače, plodů ovoce, ořechů, stavebního dřeva, řeziva, otopu, atp.) a zároveň harmonické a esteticky libé prostředí obhospodařovaných pozemků, uspořádaných podle vyššího kosmického či božského řádu, formy strukturálně dosažené liniovými výsadbami alejových a ovocných stromů, v prázdné zemědělské krajině.

Agrolesnictví na severu dnešní Itálie (Veneto) je bezesporu inspirativním znovuobjevováním někdejšího uspořádání struktur starého římského katastru; na mnohých místech hospodářské krajiny je dnes toto uspořádání intenzivně a cíleně obnovováno, často právě v rámci moderních postupů agrolesnictví (agroforestry). Zemědělská půda je tak kombinována s pěstováním lesních a hospodářských stromů v řadách, alejích a vegetačních pásech, se snahou o polyfunkční využití krajiny a mitigaci negativních vnějších vlivů na zemědělské kultury a půdu jako takovou. Využitím těchto silvo-orebních a silvo-pastevních systémů dochází ke zvýšení retenční kapacity půdy, k ochlazení krajiny, k eliminaci větrné eroze a vysoušení krajiny, ke zvýšení biodiverzity a současně k pozitivně vnímanému estetickému obrazu daných lokalit. Podporu a osvětu k dané problematice poskytuje European Agroforestry Federation (<https://euraf.net/>).

V renesančním Toskánsku, inspirovaném antikou, systém strukturované hospodářské krajiny byl součástí obnoveného klasického konceptu vily v krajině (*villa rustica*), známého z popisů Plinia ml. (61–112) a nověji Leona Battisty Albertiho (1404–1472). Systém, jehož prostorové členění a strukturování bylo dáno nejen hospodářským provozem, ale také estetikou vyššího symbolického řádu, byl znovunalezeným základem kultivace krajiny. Stavějíc na klasických odkazech a

filosofii, byla od renesance krajina uspořádávána jako prostorový útvar (symbol, znak, umělecké dílo), kde efekt byl dosahován jednoduchostí strukturované formy; stojíc na uměle vytvořené a přirozeně působící dominantě stromových cest stinných loubí (*lecce*), nejprve v prostorech zahrad, loveckých lesních obor (*barco*), vinic (*vigna*) a postupně přecházejících do širší hospodářské krajiny, mnohde kultivované ještě v matici členění římského katastru (SPARAVIGNA, 2015).

Krajina se stala nositelem nových společenských hodnot, krajinou obytnou a ne již do té doby nebezpečnou přírodní divočinou (strach z divoké přírody, z lesa, hor; staré mýty ovšem v obecném povědomí dlouho přetrvávaly). Estetika umění přesáhla do krajiny sadů, vinic a polí, které byly chápány jako člověkem symbolicky strukturovaná příroda, smysluplné uspořádání života a světa. Tento aspekt byl zvýrazněn symbolickou pravidelností výsadeb, od květin až po ořechové a kaštanové háje a lesy, stromořadí a alejí, které zprostředkovaly funkční propojení vil a sídel se zahradami, vinicemi, oborami a hospodářstvími v krajině. Výrazným znakem kultivace krajiny se staly strukturované sady, aleje a stromořadí, kde užitkové aleje a stromořadí byly vysazovány s ohledem na estetický účín a kompozici; ovocné sady a plantáže v symbolické pětici *quincunx*, která se stala základním modulem výsadeb podle popisu zahrad Kýra Velikého, krále Persie, který v zahradách Pasargadae (v 6. století př. n. l.) vysazoval stromy v rastru pětice *quincunx*. Příběh krále Kýra byl oblíbený v renesanční Itálii a později po celé Evropě, díky spisu *The Garden of Cyrus* (BROWNE, 1658). *Quincunx*, symbol pětice, Browne vyložil jako mystické propojení umění, přírody a vesmíru; symbol vyššího řádu, božského díla na zemi, prostřednictvím lidské ruky a přírody. Podle tohoto symbolického modulu se stromy ve stejných odstupech sázejí v plochách sadů a jako lineární vyjádření fragmentu *quincunx* do uspořádaných řad alejí, kde postupně růstem vytvářejí spojenou klenbu korun (loubí, *lecce*), archetypální symbol spojení lidského a přírodního řádu.

Krása, spatřovaná ve formě a řádu, byla rozvíjena nejstaršími benediktinskými opatstvími a kláštery (klášter Montecassino založený r. 529 sv. Benediktem z Nursie), kde studiem klasických spisů a jejich uplatňováním *in situ* se znovu vrací antické symboly, znalosti, formy a principy, včetně uspořádání a strukturování klášterních hospodářství v krajině; hospodářství, na nichž byly klášterní územní komunity zcela závislé. Velký majetkový průzkum, vykonaný na popud Viléma Dobyvatele (Vilém I.) r. 1086 v Anglii a v části Walesu, za účelem zjištění a ocenění domů a hospodářství jednotlivých panství a obcí (*Domesday Book*), zachycuje množství klášterních hospodářství fungujících v tradičním územním členění dávné limitace dané římskými katastrami (HARVEY, 2014).

Walafrid Strabo (808-849), r. 838 Ludvíkem I. Pobožným jmenovaným opatem benediktinského kláštera v Reichenau na Bodamském jezeře, se vedle humanitních věd, teologii a básnictví intenzivně věnoval zahradnictví, zemědělskému hospodaření a pěstování rostlin. Tyto znalosti básnickou formou popisuje v díle *Liber de Cultura Hortorum* (*Kniha o kultivování zahrad*; FLORART, 2005), včetně přesných postupů a detailů zahradnické praxe, kde nechybí ani popis strukturovaného stromového loubí v užitkové zahradě, kterým se proplétají pnoucí výhonky dýní. Stará praxe převzatá z antiky podobným způsobem využívala ovocných stromů, vysazovaných v řadách a vsadech, jako oporu pro pěstování vinné révy; zobrazují to již prastaré reliéfní skulptury na hliněných tabulkách z Asýrie.

Pietro de Crescenzi (1235-1320), boloňský právník, po r. 1290 na základě inspirací a studia starých antických textů, ale i podle vlastní hospodářské praxe na své usedlosti Villa dell' Olmo u Boloně, sestavil a vydal objemný spis *Liber Ruralium Commodorum*, ve kterém podrobně popisuje život na venkovském hospodářství a postuluje vhodné postupy hospodaření jak na zemědělské půdě, tak v zahradě, ve vinicích, v krajině a lesích (ŠIMEK, 2007). Věnuje se chovu hospodářských zvířat, včelařství, pastevnímu hospodářství, obornictví, čižbě a lovectví, rybníkářství a chovu ryb. Doporučuje osvědčené postupy při výsadbách rozvolněných linií stromů při okrajích polí a cestách, při pěstování a údržbě stromů v zahradách a v krajině, včetně výčtu vhodných druhů pro dané klimatické podmínky a rozestupů mezi stromy, aby zpomalily proudění větru, ale zároveň příliš nestínily přilehlé zemědělské pozemky.

Crescenzi popisuje sestřihávání a ořezávání stromů do forem hustých porostů vysokých živých plotů (*ragnaia*), vhodných k úkrytu a k hnízdění ptactva, k čižbě. V zásadě tak potvrzuje a detailně popisuje starobylou praxi římských venkovských usedlostí (*villa rustica*), která v jeho době na mnoha místech stále přetrvávala, jak to potvrzují pozdější (1473) skici krajiny Toskánska v údolí řeky Arno od Leonarda da Vinci, na kterých je zřejmé výrazné ortogonální členění krajiny rovinatých zemědělských oblastí údolí do strukturovaných čtverců s liniemi stromů, podle stále funkční limitace římského katastru. Pozdně středověká *ragnaia*, určená k hnízdění ptactva a k čižbě (střiháním zahuštěné stěny vegetace uspořádané v řadách, mezi které byly během nočního lovu rozprostřeny sítě - pavučiny zvané „*ragne*“ na odchyt drobného ptactva), se časem estetizovala do živých stříhaných stěn alejí zahrad a parků baroka a klasicismu (HENDRYCH, 2012). V městském prostředí byl koncem středověku řadami stromů osázen basilejský Sankt Peters Platz, jak podal zprávu významný humanista a politik Enea Silvio Bartolomeo Piccolomini (1405 - 1464, později papež Pius II.), autor *Historie české (Aeneae Silvii Historica Bohemica)*, v souvislosti s jeho účastí na koncilu v Basileji (1431 - 1445). Píše v ní o alejích, promenádách se stinnými stromořadími dubů, jilmů a lip (HENNEBO, 1982; PEJCHAL, 2007).

Estetický zájem o krajinu a přírodu zlatého věku klasického světa je od renesance, mimo malířství a literaturu dokumentován také proměnami zahrad a krajiny, kde společné prostorotvorné prvky a postupy zahradnického umění, urbanismu a architektury začínají podle vyššího křesťanského řádu formovat vzorová svatá zemědělská hospodářství (*Sancta Agricultura*) na severu Itálie. V duchu benátské renesance, za podpory průkopníka hydrauliky, meliorací a patrona umění Alvise Cornara (1484–1566), malíře architekta Giovanni Maria Falconeta (1468–1535), který architekturu renesance přenesl z Říma a Florencie na sever Itálie (BENZONI, 2004), jsou vrcholy svatých hospodářství díla Andrea Palladia (1508-1580). Villa Badoer (La Badoera, 1556–1563) byla v konceptu inspirována nejen Palladiovy výzkumy římských vil v Tivoli, ale také Medicejskou vilou v Poggio a Caiano (po 1485), dílem Giuliana da Sangalla (1443–1516), při níž Lorenzo Medicejský (1449–1492) zřídil okrasné vzorové hospodářství *La Cascine di Poggio a Caiano*.

Na ploše deset tisíc hektarů byla po vzoru starých římských venkovských vil alejemi a stromořadími strukturována ideální krajina vévodství. Rovinaté pozemky u řeky Ombrone svědčily obilovinám, rýži, zelenině, svažitéjší terén na jihu pak zabíraly vinice a sady, louky, čižby (*ragnaia*) v podobě stromových alejí vrcholících *roccoly*, lesíky a bažantnicemi. Součástí vily byla stará obora, *Barco Reale Mediceo*, jejíž zed' čítala délky padesát kilometrů. *Roccola*, vícepatrové věžové stavby na kruhovém či čtvercovém půdorysu, v horním patře opatřené lodžii, sloužila jako

čihadla ke sledování a lovu ptactva. Sokolnictví bylo odpradávná populárním uměním a sportem, součástí života zahrad a loveckých obor. Provoz hospodářství *La Cascine di Poggio a Caiano* pokračoval ještě v době Cosima III. Medicejského a byl znovu obnoven za Pietra Leopolda po r. 1765. V současnosti je zde vyhlášen přírodní park *La Cascine di Tavola*, s dochovanou kompoziční strukturou původních linií stromových alejí starého Medicejského hospodářství.

Palladiovy vily Emo, Almerico Capra či Barbaro, nejlépe ilustrují prostorotvorný účín a uplatnění dynamicky se rozvíjejících perspektiv hloubkových os alejí intenzivních vzorových hospodářství v krajině, jak byl později standardizován během baroka a klasicismu. Lineární stromové struktury, v podobě zelených kolonád stromořadí a alejí, geniálním způsobem zprostředkovaly bezpečí a pohodlí stinných cest, poskytly propojení sídel s posvátnými okrsky, poutními a církevními místy, s areály loveckých obor a parků, zahrad, hřebčinců, se zámeckými a významnými hospodářskými stavbami panství a dominií. To je obraz charakteristický pro to, co dnes nazýváme barokní krajinou, strukturovaný na základě poučených principů a standardů zrozených během renesance, dále pak rozvíjených pod křídly hospodářské obnovy a reformace.

Stín alejí promenád, hra kontrastů šera a světla, jsou výrazným mottem zahrad pozdní renesance v okolí Florencie a Říma; zahrad otvírajících se přírodě, sadům (*orto*) a vinicím (*vigna*). Dokumentuje to jedinečně detailní plán Říma s okolím (*Nova Urbis Romae Descriptio*) Étiena Dupéraca (Stefano Du Pérac), z roku 1577 (DUPÉRAC, 1577), na níž je město zachyceno v době velkolepých obrodných urbanistických změn a nastupujícího baroka; je obklopeno zahradami a vinicemi příměstských vil, kde uspořádané linie stromořadí a alejí je člení v pestře strukturované mozaice. Ta pokračuje také vně hradeb, kde alejemi jsou doprovázeny a všechny důležité silnice kolem Říma, ale také běžné cesty mezi sady, zahradami a vinicemi.

Manýristické zahrady vil a jejich vizuální přechody do krajiny přichází se základními rysy manýrismu - dynamické prostorovosti scény (PREISS, 1974), výrazné modelace a pootevření scény do přiléhajících prostor, liniemi stromů zvýrazněnými osami. Takové alejové osy promenád na půdorysu vějíře protuly oboru Barco di Bagnaia u kardinálské vily Lante (Barozzi da Vignola, po r. 1560) v Bagnaie. Monumentální alej stálezelených dubů u vily Aldobrandini ve Frascati (Giacomo della Porta, kolem r. 1600), tvarovaná ve formě stříhaného loubí (*Iecce*), dynamicky zvýraznila prostorovou osu vily, podobně jako aleje sousedních vil manýrismu ve Frascati (Villa Borghese, Villa Mondragone, Villa Falconieri, Villa Torlonia aj.), které směřují monumentální dynamické osy alejových prospektů k Římu, středu křesťanského světa, s běloskvoucí kupolí baziliky svatého Petra. Prostorově dominantní prospekty alejí, villegiatur mocných a ctižádostivých představitelů církve, jsou symbolicky triumfálními vyjádřeními moci, víry a přesvědčení, rámuje výhledy na středobod přítomnosti Boží na zemi.

Andrea Palladio ve třetí knize o architektuře píše: „A jako se ve městech dosahuje krásy cest krásnými stavbami, zvyšuje se venku jejich ozdobnost stromy, které zasázeny z obou jejich stran, obveselují naše duše zelení a stínem jim činí nejvyšší pohodlí.“ (PALLADIO, 1570). Palladiovy ilustrují účín kompozic svatých hospodářství, s prostorově dominantními alejemi v triumfálním řádu, někdy zaklenutých lipami či platany, jindy k nebi otevřených (lombardské topoly) na prostorových osách vil. Jako stinný doprovod hradeb některých měst severní Itálie pozdní renesance, byly aleje etablovány jako součást opevnění ideálních měst (Sabionetta, Lucca).

Inspirace strukturálně kultivovanými hospodářskými krajinami, v ideovém prostředí křesťanské obrody a v duchu probíhajícího koncilu v Tridentě (1545-1563), bylo ve druhé polovině 16. století možné čerpat na jihu Evropy. Velkou pozornost vzbuzovaly jasné prospekty symbolicky projektovaných alejí kardinálských villegiatur, prostorotvorné alejové osy svatých hospodářství a křesťanskou symbolikou strukturované aleje v zahradách kláštera a paláce El Escorial španělského krále Filipa II. Zde řady lip byly, podobně jako celá stavba, symbolicky strukturovány do půdorysné podoby roštu mučedníka sv. Vavřince.

V lovecké oboře při královském paláci Filipa II. v Aranjuez průnik dvou přes sebe položených křížů - hvězdice s osmi paprsky strukturovaných linií čtyřřadých stromových alejí – symbolicky ve velkém měřítku krajiny připomněl Kristův monogram XP (*chí-ró*, z řeckého překladu jména Kristus). Císař Konstantin tento symbol, jak zmiňuje římský teolog a Konstantinův rádce Lucius Lactantius (260-317), nechal vymalovat na štítu legionářů před bitvou u Milvijského mostu, v roce 312 (*Labarum* legií císaře Konstantina). *Labarum* představovalo znamení vítězství a symbol křesťanského základu císařské vlády (CLAUSS, 2005); to byla inspirativní symbolika pro Filipa II., a pro celou Habsburskou monarchii. Na obou zmíněných stavbách pracoval jako hlavní architekt Juan Bautista Alfonsis de Toledo (1515–1567) pod dohledem uměnímilovného Filipa II. V Itálii vzdělaný Juan Bautista byl účastníkem přestaveb Říma, jako architekt pracující s Michelangelem (1475–1564) a Antonio da Sangallem (1484–1546) na stavbě baziliky sv. Petra ve Vatikánu, později na stavbách Neapolského království Habsburských španělských králů.

Olejomalba *Pohled na královský palác Aranjuez* (z r. 1636, od neznámého autora, ve sbírkách Muzea Prado, Madrid) zobrazuje hvězdicí (protínajících se monumentálních čtyřřadých alejí platanů) v prostoru lovecké obory v sousedství palácových zahrad. Křesťanská symbolika, vycházející z hlubokých pramenů a inspirací v antice, nechala rozvinout možnosti geometricky uspořádaných přírodních prvků, v podobě monumentálních linií stromů a jejich uplatnění v prostředí parků, obor a hospodářských krajin, symbolicky strukturovaných jako dílo Boží, prostřednictvím strukturovaného řádu prvků přírody a lidského umu.

Nové postupy urbanizace okolí měst a krajiny se symbolicky strukturovanými alejemi, inspirované jihem Evropy, byly v rámci Habsburské monarchie před koncem 16. století použity při úpravách loveckých zámečků a obor císařem Maxmiliánem II. (1527-1576) ve vídeňském Prátru, v Neugebäude a v Praze (JANSEN, 2012). Soustavu komponovaných linií alejí před zámkem Maxmiliána II. v Neugebäude u Vídně zobrazil Lucas von Valckenborch (1535 - 1597) kolem roku 1593, na obraze *Císař na procházce lesem poblíž Neugebäude* (Kunsthistorisches Museum, Vídeň); osy a hvězdice alejí v loveckých lesních porostech Maxmiliána II. v Prátru vyniknou nejlépe na vyobrazeních historických vojenských map a map stabilního katastru.

Po polovině 16. století byla také Královská obora v Bubenči propojena alejí lip s Pražským hradem, během budování menažerie Maxmiliána II. v Královské zahradě. V nové oboře na Bílé Hoře podobná symbolická hvězdice alejí vytvořila pevnou strukturu lovecké obory před letohrádkem Hvězda, kde návrh řešení je připisován arcivévodovi a místodržícímu Ferdinandu II. Tyrolskému (1529-1595), mladšímu bratrovi císaře Maxmiliána II. Později tato struktura alejí zanikla, prostor obory byl zalesněn a opatřen trojicí průseků.

Zámek Mariemont v dnešní Valonii (Belgie), založený Marií Habsburskou (1505–1558), sestrou císaře Ferdinanda I., je významným uplatněním ohromujících měřítek geometrizovaných alejových linií v krajině na severozápadě Evropy. Architektem Du Brœucq (1505–1584) byl zámek Mariemont (v letech 1546–1547, při zachování starého donjonu, jako monumentálního vyvrcholení kilometry dlouhé příjezdové aleje) usazen v krajině rozlehlé lovecké obory, v místě původní tvrze. Stavba byla dokončena r. 1560, ale místo bylo již předtím proslaveno pro nejokázalejší renesanční hony, štvanice a slavnosti. Mariemont, s dlouhými ortogonálně strukturovanými alejemi buků a klidnými hladinami vodních kanálů, silně inspiroval Ludvíka XIV., který zámek získal roku 1668 po uzavření mírové smlouvy se Španělskem, v době kdy upravoval park ve Versailles v podobně velkorysých měřítkách. Podobu parku a krajiny s alejemi a zrcadly vodních ploch Mariemontu známe díky řadě slavných vyobrazení od vlámského krajináře Jana Breughela staršího (1568–1626) z počátku 17. století (*Château de Mariemont*. Musée Des Beaux, Dijon).

Jako místodržitelé Habsburského Nizozemí později kultivovali Mariemont arcivévodkyně Isabella Klára (1566–1633) s arcivévodou Albrechtem VII. Habsburským (1559–1621; syn císaře Maxmiliána II. a bratr císaře Rudolfa II.). V době Albrechta a Isabelly, kdy se zde formovala slavná škola vlámského barokního malířství, byl Parc de Château de Mariemont s geometrickými liniemi alejí a vodních kanálů vděčným pozadím krajinomaleb (kolem r. 1610–1612) Jana Breughela. Zobrazoval arcivévodkyni Isabellu s dámami při senoseči na pozadí vodních kanálů a bukolické krajiny s alejemi, na portrétu z balkónu zámku, či s arcivévodou Albrechtem při vyjíždkách nad alejemi v lesích obory. Stejná krajina s alejemi tvoří pozadí na Alegoriích pěti smyslů (*Alegorie zraku a sluchu*, 1617–1618), které Breughel maloval společně s dvorním malířem Pietrem Paolo Rubensem (1577–1640). Jan Breughel se stal jedním z výrazných představitelů vlámské tradice (*Kunstkammern*) v zobrazování rozmanitosti uměleckých sbírek aristokracie, v krajinomalbě s naturalistickými motivy zdůrazňoval propojení umění, vědy a přírody, bukolický život venkova v prostředí krajiny. Dnes je původní kompozice loveckého zámku se zahradami uprostřed krajiny s lesy, alejemi a pravidelnými rozlehlými vodními kanály pozměněná pozdějšími úpravami, dochovaly se některé staré bukové aleje.

Hvězdice strukturovaných alejí v oborách zemí Habsburské monarchie inspirovaly výrazný nový symbolický prvek (*Étoile* - hvězda) obor a parků v geometrizovaných krajinách a lesích francouzského krále Ludvíka XIV., ve Versailles i jinde během druhé poloviny 17. století. Francouzský park se v hlavním hloubkovém prospektu nesmírného měřítka, ničím neomezené a absolutní královské moci, symbolicky rozvinul do nekonečna nebeské klenby, tvořící prostorově otevřené vyvrcholení pohledových prospektů a kompozičních os. Ve Versailles hvězdice os *Étoile Royale* je symbolickým vyvrcholením geometrie centrálního prospektu od průčelí zámku, přes zahradu a vodní zrcadlo; odtud je pohled veden do nekonečna nebeské oblohy, odkazujíc celou kompozici prozřetelnosti Boha.

Prostorově (pravidelně upravenými stromovými stěnami s předsazenými liniemi stromů) sevřený travnatý průhled (*Tapis Vert*) na hladinu velkého vodního kanálu zrcadlícího oblohu, geniálně vytváří iluzi vodní hladiny stoupající svahem vzhůru, k hvězdici alejí *Étoile Royale* a dále k nebeské báni. Ve Versailles to dokázal realizovat králův architekt zahrad a prostoru André Le Nôtre. Dobové ilustrace bosketů Le Nôtreových kompozic v Marly, Versailles, Chantilly aj. (DESSALIER D'ARGENVILLE, 1709), dokumentují systémy hvězdic průseků s alejemi stromů,

propracovanost interiérů bosketů, v kontrastu s prostředím okolních rostlých lesních porostů. Stromoví bosketů bylo po obvodu teatrálně formalizováno v geometrické symetrii a osovosti přísných linií formálně upravovaných průseků, s lemy alejí a stromořadí. V městském prostředí byl symbol hvězdice *Étoile* s paprsky strukturovaných alejí uplatněn při prostorovém organizování trojice čtyřřadých alejí v předpolí Versailles, později během regulace Paříže monumentálními bulváry při strukturování některých náměstí (Place *Étoile*, Place de la Nation ad.) a bloků zástavby.

Aleje královských silnic (*Routes Royales*) Francie byly od první poloviny 18. století vedeny krajinou co nejpříměji, v systému dopravních cest spojujících Paříž s provinčními městy a přístavy, v délce několika tisíc kilometrů. Se stabilním podkladem a ztuhnutým šterkovým povrchem měly zaručit rychlé spojení a být sjízdné za každého počasí, deště i sněhu. Jejich šíře byla dvacet metrů, s příkopy a upravovanými alejemi, které dávaly cestám přístínění a kořeny zpevňovaly podloží vozovky, až dvacet sedm metrů (HERSCHE, 1990). Okraje cest a silnic byly ve snaze o jejich stabilizaci a strukturální zpevnění opatřovány liniemi alejí stromů, vnášejíc do krajiny řád, formu a estetiku uměleckého, promyšleně komponovaného díla, v kontrastu s okolní organicky rostlou přírodou a plochami zemědělsky obhospodařované krajiny.

Výsadba alejí jako doprovodu cest a silnic se během 18. a 19. století stala standardem, podporovaným evropskými královskými a císařskými dvory. Známé jsou v tomto ohledu nařízení pruského krále Fridricha II. Velikého, císařovny Marie Terezie, císaře Josefa II., a dalších panovníků. Pro dnešní dobu v mnohém inspirativní je zákon císaře Františka Josefa z 2. prosince 1884 pro království České „*V příčině vysazování a ochrany alejí, aneb jednoduchých stromořadí podél veřejných silnic.*“ (ZÁKON, 1885). Tento zákon o šestnácti paragrafech detailně popisuje výběr a způsoby výsadby a ošetřování stromů, ovocných, planých a lesních, deleguje obcím a vlastníkům odpovědnost za péči a údržbu těchto stromů v dobrém stavu a stanovuje postihy za nedodržování nařízení v zákonu obsažených. Na sklonku mocnářství tak velké oblasti krajiny Čech, Moravy a Slezska byly poctivě protkány rozsáhlými soustavami alejí a stromořadí podél venkovských cest a silnic, které na mnohých místech zcela determinovaly ráz krajin, propůjčujíc jim nebývale vysokou míru uspořádání a kultivace, esteticky hodnotný vjem kulturní krajiny proměněné do působivé kvetoucí zahrady.

Estetická hodnota kulturní krajiny spočívá v harmonické jednotě celku, s pestrou obsahovou diversitou strukturovaných přírodních prvků a jejich kontrastů. Je spjata s potřebou hospodářského utváření, usměrňování přírodní sukcese, s měřítkem člověka, s kapacitou jeho pohledu a vnímání; pro současného uživatele krajiny jsou vjemově a esteticky nejpůsobivější fragmenty stále vzácnější přírody. Kulturní krajina je dynamickým rozhraním řádu přírody a řádu lidského, kde vzájemné interakce, narušování a kultivování (v mezích daných měřítkem, tradičními poměry, postupy), mohou být nositeli estetických hodnot.

V zákonitostech lidského díla se obráží řád přírody, v přírodě se zrcadlí lidský genius; tak dlouho, dokud kultivování této křehké harmonie zůstává v mezích lidského měřítka, poměrů, hmot a prostorů, v čistotě tradičních forem i materiálů. „*U duchů kultivovaných se umění obráží v přírodě a propůjčuje jí svůj lesk. Nadvláda estetické funkce je tu vnesena zvnějška.*“ (MUKAŘOVSKÝ, 1971). V našich podmínkách se dlouhodobě ustálenou mírou člověka a základní prostorovou jednotkou jeho činnosti v krajině stalo katastrální jitro, hon (cca. 0,5756 ha), odvozené z plochy zorané oráčem s potahem od rána do soumraku. Jedno jitro

staročeské, také jitro pražské, obsahovalo 2837 metrů čtverečních, tedy 1/72 lánu. Podle Hájkovy kroniky jedno jitro bylo 1 hon s 3085 metry čtverečními; jednalo se tedy o obdélník o stranách 42 krát 210 loktů. Po zavedení systému dolnorakouských měr v roce 1764 užíváno vídeňské jitro neboli katastrální jitro (Joch), s 5756 metry čtverečními (MLADÁ FRONTA, 1982). Lidským okem dlouhodobě vnímané ideální prostorové měřítko kulturní hospodářské krajiny tak tvoří zhruba polovina hektaru.

Strukturované naplňování a estetizování přírody, tvorba vizuální formy, vycházejí ze samotné podstaty hospodářské činnosti v krajině, kde přírodní prvky jsou nedílnými a pro nás dnes nejcennějšími součástmi obrazu krajiny; třeba jako kontrastní pozadí, nenarušený jednotící rámec prostorové scény, jednotlivé přírodní prvky vizuálně libých dominant, přírodních archetypů. Hodnoty přírodní estetiky (člověkem historicky dávno poznané a oceněné) však nakonec růstem, zráním, odhalováním, stárnutím a rozpadem (refugia, doupné stromy) mnohdy převáží nad původními hodnotami kulturně historickými, kompozičními, zanikajícími změnou či ztrátou původního poslání, absencí péče a údržby. Navracejícími se přírodními procesy umocněný umělý řád (alejí, stromořadí, krajinné kompozice aj.) by měl být rozeznán jako esteticky funkční a hodnotný stav (kontrastem jednotlivých prvků a jejich proměn, pestrostí detailu, zabarvení, akcentů aj.), kde jsou přírodními procesy esteticky obohaceny původní a dnes třeba již vyvanuté hodnoty prostorotvorné, kompoziční, architektonické.

Často se jedná o esteticky hodnotnou formu přírodovědné význačnosti, přírodního detailu, archetypu, materiálu, přírodního vzoru. Sošný specimen prastarého stromu je přírodní hodnotou a samotnou podstatou, archetypem, z přírody přejímaným a estetizovaným vzorem (DURDÍK, 1875). Esteticky hodnotné přírodní archetypy (přírodní vzory), jsou rozpoznané návraty původní přírodní formy, zdroje a podstata člověkem vnímané, přejímané a napodobované krásy (výmluvnými příklady jsou kultury zmenšenin čínských krajinných panoramat - penjingů a zmenšenin stromů japonských bonsajů, nebo pitoreskní napodobování přírody krajinářskými parky v Anglii 18. a 19. století).

Přírodní vzory, archetypy, dnes v tomto kontextu představují pro řadu ekologů, dendrologů a botaniků právě staré (*senescentní*) stromy, stromoví veteráni, památné stromy v kulturní krajině. Jedná se o stromové legendy se stářím mnoha stovek let, které prokazatelně ustály vnější stres prostředí a díky své vynikající a jedinečné genetické výbavě jsou schopny dlouhodobě odolávat výkyvům klimatu a negativním vlivům prostředí. Jsou nejcennějšími genetickými zdroji, matečnými či donorovými stromy, vhodnými k ochraně, uchování, rozmnožení a udržování fondu potomků těchto osvědčených stromů pro budoucí využití při obnově stárnoucích a zanikajících struktur stromové vegetace v krajině (WITKOŠ-GNACH, 2023). Dlouhodobě dobrý zdravotní stav a prokazatelná relativní odolnost ke škodlivým činitelům u takových jedinců jsou významné vlastnosti. Z empirického hlediska je možné za takové jedince (genotypy) považovat stromy, které v období dosažení fyziologicky zralého věku, nebo počátku věku senescenčního, vykazují tyto výjimečné vlastnosti v podmínkách klimatických změn, cyklického invazního tlaku škodlivých vlivů. Preventivní využití přirozeně odolných jedinců představuje moderní koncepční přístup, predikující a eliminující dopady negativních vlivů současnosti.

Strukturované linie trvalé dřevinné vegetace, stromořadí a aleje v krajině a v zastavěném prostředí sídel, jsou tradiční, nedílnou a esenciální složkou sídelního prostředí, obsahující pestrou paletu významných domácích druhů stromů a jejich místních ekotypů, hodných evidence, dokumentace a v neposlední řadě u významných (vzorových či archetypálních) jedinců stromů (matečné či donorové stromy jednotlivých druhů a jejich ekotypů) také jejich konzervace, záchrany a rozmnožení, jako významného genetického základu (genotypů stromů) a zdroje pro revitalizaci a obnovu tradičních alejových výsadeb původních místních a osvědčených druhů stromů, které se lépe vyrovnávají s různými klimatickými výkyvy a extrémy (WITKOŠ-GNACH, 2023).

Archetypální, matečné či donorové stromy se často nachází v historických parcích, ve starých alejích a stromořadích. Právě mnohé staré aleje často ukrývají stromy značného stáří, z nichž některé jsou evidovány jako památné a státem chráněné stromy. Tyto dřeviny jsou našim klimatickým poměrům dobře přizpůsobeny a překonaly mnohé extrémní situace. V současnosti jsou ohroženy řadou nepříznivých vnějších vlivů, ať se jedná o intenzivní velkoplošné zemědělství, založené na aplikaci chemických herbicidních látek, stále intenzivnější automobilovou dopravu, stavbu a rozšiřování dopravních komunikací, výstavbu inženýrských sítí, zimní aplikaci solí na dopravních komunikacích, či změny klimatu obecně (HENDRYCH, 2015).

Příkladem mohou být stromy, které jsou součástí městské zeleně či doprovázejí rušné dopravní komunikace. Musí tolerovat zaasfaltování či zabetonování a vydláždění okolí, extrémní utužení půdy, odvod srážek od kořenových soustav stromů do kanalizací, zasolení půdy, exhalace a další stresory (HENDRYCH, 2010a). Je zřejmé, že dnes v blízkosti významnějších dopravních komunikací nelze aleje zachovat v jejich historické podobě, ale na druhé straně vznikají nová stanoviště vhodná pro výsadby v rámci pozemkových úprav a budování společných zařízení, cest v krajině, zakládáním agrolesnických systémů, či dochází k novým obnovným výsadbám na lokalitách, kde v minulosti aleje a stromořadí existovaly, jak to dokládá historická ikonografie, především pak mapy vojenských mapování a stabilního katastru, archivní fotografie.

Pro takové výsadby je vždy lépe upřednostnit potomstvo alejových stromů z osvědčených populací, před sazenicemi importovanými z teplejších jižních či přímořských oblastí (mj. velkoškolky Itálie, Maďarska, Holandska či Německa). Je proto třeba pro současnou kulturní krajinu a její obnovu, údržbu, péči a zachování využít a systematicky rozmnožit genetický potenciál významných a osvědčených druhů stromů a jejich ekotypů z naší krajiny, hodnotných stromů historických alejí (HENDRYCH, OBDRŽÁLEK, ŽLEBČÍK, 2014). Identifikace a výběr donorových stromů (dlouhověkých alejových dřevin) je řízen s ohledem na kulturně historické aspekty krajiny (památné stromy), biodiversitu a potenciální přirozenou vegetaci ČR (autochtonní dřeviny, jejich vzorově výrazné ekotypy).

Perspektivní jsou dřeviny autochtonní, ale i některé zdomácnělé druhy (včetně ovocných), dlouhodobě a neodmyslitelně spjaté s českou krajinou. Mezi tradičními druhy figurují stromy, které byly po staletí v českých alejích vysazovány (jako jírovec od doby baroka), především však jde o tradiční lípy, duby, jilmy, javory a v menší míře pak jasany, topoly, platany či břízy, občas i buky, olše, či vrby. Z ovocných stromů vyniknou zvláště vysokokmenné hrušně a třešně, ale i některé jeřáby – *Sorbus torminalis*, *S. domestica*, *S. aria*, *S. aucuparia*. Tyto stromy rozšiřují druhovou pestrost a plní řadu funkcí v různých podmínkách (HENDRYCH, J. 2010b), včetně bohaté pastvy pro dnes kriticky ohrožené populace hmyzích opylovačů,

kteří v průmyslově intenzivně obhospodařované krajině nepřežijí. Naproti tomu introdukované druhy s doloženým potenciálem nechtěného šíření do krajiny (mj. *Ailanthus altissima*, *Acer negundo*, *Fraxinus pennsylvanica*, *Robinia pseudoacacia*, *Quercus rubra* apod.) jsou nežádoucí. Pochopitelně nebudeme vysazovat ani druhy s nevhodnou stavbou koruny (jako jsou různé globózní a převislé formy), keře, dřeviny nedostatečně mrazuvzdorné nebo krátkověké, či s rizikem odpadávání větví (HENDRYCH, OBDRŽÁLEK, ŽLEBČÍK, 2014), ani různé sterilní kultivary okrasných stromů a plnokvětých forem, bez užitku pro hmyzí opylovače.

To je v kostce shrnutý úvod do problematiky, která byla předmětem výzkumných projektů uvedených níže, kde cíli bylo popsání a ozřejmění proměn výše popisovaného fenoménu, strukturování trvalých vegetačních prvků v krajině a v sídlech, proměn vidění a vnímání krajiny a jejích esenciálních struktur a prvků, proměn našeho chápání problematiky a nutnosti zavedení moderních přístupů péče a ochrany v současnosti. Patří sem nejen rozkrývání narativů, hledání interpretací, společenské, duchovní a kognitivní aspekty, *in situ* identifikace, mapování, evidence, dokumentace, prezentace, ale také identifikace a zajištění vhodného genetického materiálu, z prokazatelně významných matečných stromů, místních ekotypů, jejich rozmnožování a správa genobanky, jako přednostního genového zdroje pro současné a budoucí výsadby stromů a jejich dlouhodobě udržitelných linií a soustav v krajině. Takové programy v některých zemích Evropy řadu let úspěšně fungují a mohou být podnětnou inspirací.

IV. METODIKA

Metoda práce spočívá ve zpracování přehledu vybraných původních vlastních projektů a dosažených uveřejněných výsledků, v podobě souboru prací s komentáři. Metodiky k jednotlivým výstupům předkládaného souboru prací jsou vždy v jejich rámci uvedeny na patřičném místě.

Hlavní cíl práce v rámci takto strukturované metodiky je reprezentativní a chronologický přehled vybraných původních autorem publikovaných prací, výstupů a dosažených publikovaných výsledků, tematicky vztažených k předmětným výzkumným projektům. Cíl práce je tak naplněn publikovanými výsledky, předkládanými v podobě vybraného reprezentativního souboru prací v plném znění s komentáři.

Literární rešerše představuje komplexní fundament a pohled autora na řešenou problematiku, s využitím citovaných zdrojů. Je shrnutím dlouhodobého studia literárních pramenů a širokého spektra oborových publikací k dané tématice, včetně publikací dalších relevantních příbuzných oborů, jako základních vstupů výzkumných a badatelských aktivit autora. Je podložena původními rešeršemi k jednotlivým výsledkům výzkumných projektů, kde byl autor v posledních deseti letech hlavním řešitelem či spoluřešitelem, respektive garantem výsledků v rámci souboru prací předkládaných výsledků. Literární rešerše tak představuje shrnující základ a vychází z rešerší a výsledků souboru prací.

Výsledky jsou prezentovány souborem uveřejněných a publikovaných prací. Představuje je přehled všech publikovaných výsledků z databáze IS VaVai / RIV, který se vztahuje k autorem řešeným výzkumným projektům. Z tohoto celkového přehledu jsou vybrány výsledky, které tvoří reprezentativní kostru výzkumných aktivit autora v posledních deseti letech, a jsou předloženy jako soubor prací v plném znění s komentáři.

Závěr práce pak představuje shrnující komentář k souboru prací.

V. VÝSLEDKY

V.1 Uveřejněné a publikované práce

Přehled publikovaných výsledků z databáze V3S/IS VaVai / RIV

Tučně zvýrazněné položky z následujícího seznamu byly vybrány jako reprezentativní pro účely této práce, jsou předloženy níže jako soubor původních prací v plném znění a opatřeny komentáři.

Hendrych, J. *Umění krajiny - krajinný design jako estetický proces.* Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica, Studia Sociologica XVI, 1/2009. Praha, 2012, s. 87-106. ISSN 0567-8293.

Hendrych, J., Storm, V., Pacini, N. *The Value of an 1827 Cadastre Map in the Rehabilitation of Ecosystem Services in the Křemže Basin, Czech Republic.* Landscape Research, Volume 38, Issue 6. Elsevier, 2013, s. 750-767, ISSN 0142-6397.

Podíl autora na výsledku 75%.

Kód UT WoS článku podle Web of Science 000331332600005

EID výsledku v databázi Scopus 2-s2.0-84893908871

Citation metrics: 1.701 (2021); Impact Factor: 2.217 (2021);

5 year Impact Factor: 3.7 (2021); CiteScore (Scopus): Q1 (2021);

CiteScore: Best Quartile.

Hendrych, J., Obdržálek, J. *Propagation of the valuable historic trees of Eduard Petzold by winter grafting.* Canadian Journal of Plant Breeding, 2014, s. 28-30. ISSN 2291-6342.

Podíl autora na výsledku 50%.

Hendrych, J., Obdržálek, J., Žlebčík, J. *Identifikace a zachování genetického potenciálu alejových dřevin v Čechách.* In: Osobitost kulturní krajiny, od rozpoznání k ochraně. České vysoké učení technické v Praze, Praha, 2014, s. 143-156. ISBN 978-80-01-05607-3.

Podíl autora na výsledku 60%.

Hendrych, J., Obdržálek, J. *Historic Trees and Avenues, Documentation and Propagation.* In: Wiedergeburt von Baumgiganten: Vermehrung wertvoller Gehölze als Instrument der Gartendenkmalpflege und des Naturschutzes: Dokumentation einer interdisziplinären Tagung der Stiftung Fürst-Pückler-Museum Park und Schloss Branitz, Fürst-Pückler-Park Branitz in Cottbus, 11.-13. April 2013. Wissenschaft Verlag, Berlin, 2014. s. 199-214. ISBN 978-3-95410-025-5.

Podíl autora na výsledku 80%.

Hendrych, J., Bendíková, L., Řezníček, P., Malá, E. *Významné aleje a stromořadí v krajině Čech.* Specializovaná mapa s odborným obsahem, interaktivní mapa GIS. Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v.v.i., MKČR - smlouva o využití specializované mapy s odborným obsahem, č.j. 068/15/050. Průhonice, 2015.

Podíl autora na výsledku 60%.

Hendrych, J., Jech, D., Malá, E., Podrazil, J., Řezníček, P. *Slavná stromořadí v proměnách kulturní krajiny*. Uspořádání (zorganizování) výstavy s kritickým katalogem (E_{krit}). Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v.v.i. Průhonice, Zámek v Průhonicích a Trmalova vila, 1.10.2015 - 31.12.2015.

Podíl autora na výsledku 40%.

Hendrych, J. *Slavná stromořadí v proměnách kulturní krajiny*. Foibos Books, Praha, 2015.124 s. ISBN 978-80-87073-82-7.

Borský, J., Hendrych, J., Jech, D., Obdržálek, J., Žlebčík, J., Létal, A., Malá, E., Vorel, I. *Metodika mapování, evidence, dokumentace, péče a ochrany významných alejí Čech a jejich dřevin*. Metodika certifikovaná osvědčením Ministerstva kultury ČR, č. 71 MKČR. Čj. MK 78246/2015 OVV. Smlouva o využití certifikované metodiky č.10/2015-050, č.j. 067/15/050. Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v.v.i., Průhonice, 2015.

Podíl autora na výsledku 30%.

Hendrych, J., Malá, E., Řezníček, P. *Digitální databáze Významné aleje české krajiny*. Interaktivní databáze alejí v Čechách ve formátech ACCESS a EXCEL. Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v.v.i. Průhonice, 2015.

Podíl autora na výsledku 50%.

Hendrych, J. *Aleje v krajině; mapování, evidence, dokumentace a záchrana genofondu alejových stromů*. In: Štréblová Hronovská, K., Kupka, J., Vorel, I. *Hodnoty krajinného rázu, charakter a identita v analýzách a plánování*, České vysoké učení technické v Praze - Fakulta stavební. Praha, 2015. s. 95-110. ISBN 978-80-01-05835-0.

Hendrych, J. *Strukturální vegetační prvky kulturní krajiny*.

In: *Kulturní dědictví a památková ochrana*. Brno: Ústav územního rozvoje, 2016. s. 48-53. ISBN 978-80-87318-50-8.

Hendrych, J. *Strukturální vegetační prvky krajinného urbanismu jako esenciální nositelé hodnot kulturní krajiny*. In: *Veřejný prostor a veřejná prostranství*. Česká technika - nakladatelství ČVUT, Praha, 2016. s. 34-37. ISBN 9788001060780.

Hendrych, J., Vacek, O. *Strukturální liniové vegetační prvky Prahy 6*.

Specializovaná mapa s odborným obsahem: GIS mapa strukturálně významných alejí a stromořadí v Praze 6. České vysoké učení technické v Praze – Fsv. Praha, 2018.

Podíl autora na výsledku 50%.

Hendrych, J. (ed.), Althukova, A., Stojan, D., Adamová, Z., Bihuňová, M., Jakubcová, E., Kunt, M., Vaněk, J. *Zeleň v Kampusu Dejvice*. Mezinárodní workshop, konaný v prostorách NTK a ČVUT, ve dnech 3.-7.6. 2019. České vysoké učení technické v Praze – Fsv. Praha, 2019.

Podíl autora na výsledku 40%.

Hendrych, J. (ed.), Kupka, J., Stojan, D., Klingorová, I., Kubátová, Š., Altukhova, A. *Struktury urbanizované zeleně*. České vysoké učení technické v Praze - Fsv. 2019. 198 s. ISBN 978-80-01-06517-4.
Podíl autora na výsledku 35%.

Hendrych, J., Mužík, J., Kupka, J., Stojan, D. *Urbanisticko krajinářský workshop "Severní Čechy a Sasko - Historický urbanismus a urbanizované struktury zeleně"*. Datum konání 7.9.2019 - 11.9.2019. Místo konání Děčín. Počet účastníků celkem 19. České vysoké učení technické v Praze - Fsv. 2019.
Podíl autora na výsledku 65%.

**Hendrych, J. *Lineární stromové struktury měst. Člověk, stavba a územní plánování* 12. České vysoké učení technické v Praze - Fsv. Praha, 2019. s.109-124. ISBN 978-80-01-06634-8, ISSN 2336-7687.
EID výsledku v databázi Scopus 2-s2.0-85081615592**

Hendrych, J. *Strukturovaná vegetace Hanspaulky a Dejvic*. Participativní workshop pro studenty doktorandy a pedagogické pracovníky Katedry urbanismu Fsv ČVUT, 15. 12. 2020. Praha Dejvice a Hanspaulka. Počet účastníků 7. České vysoké učení technické v Praze - Fakulta stavební, Praha 2020.

Hendrych, J., Kupka, J., Stojan, D., Boušková, Z., Švárová, T. *Český kras a Karlštejn*. Pracovní workshop se zaměřením na historické urbanizované struktury zeleně v krajině a sídlech. 25.9.2020 - 26.9.2020, Karlštejn. Účastníků 8. České vysoké učení technické v Praze - Fakulta stavební, Praha 2020.
Podíl autora na výsledku 20%.

Čechová, K.; Kunt, M.; Kuntová, M., Jakubcová, E.; Vacek, O.; Hendrych, J., Šínová, V. *Vertikální vegetační konstrukce pro použití v městském prostředí*. Souhrnná výzkumná zpráva. Česká zemědělská univerzita v Praze - Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů. Praha, 2021. 69s.
Podíl autora na výsledku 10%.

Hendrych, J.; Vacek, O.; Vaněk, J.; Šimčíková, J.; Kunt, M. *Obnova parku v Bezděkově*. Studie, projekt a realizace obnovy zámeckého parku. Realizace TUD - Technické a umělecké dílo. Zadavatel PBS Group CZ, Krakovská 9, 110 00 Praha 1. Bezděkov, Praha, 2018 – 2021.
Podíl autora na výsledku 35 %.

Hendrych, J., Vacek, O. *Krčínova stoka na Kratochvíli*. In: Člověk, stavba a územní plánování 14. České vysoké učení technické v Praze - Fakulta stavební. Praha, 2021. s. 42-67.
ISBN 978-80-01-06893-9. ISSN 2336-7687.
EID výsledku v databázi Scopus 2-s2.0-85139090697
Podíl autora na výsledku 50%.

Hendrych, J., Boušková, Z., Švárová, T., Stojan, D., Kupka, J., Vondráčková, S. *Krajina a těžba – revitalizace postindustriální krajiny a Geologický park Čertovy schody*. Uspořádání (zorganizování) workshopu. Geologický park Čertovy schody, 3.9.2021 - 4.9.2021. Počet účastníků 6. České vysoké učení technické v Praze - Fakulta stavební. Praha, 2021.
Podíl autora na výsledku 40%.

Hendrych, J., Baramová, M., Boušková, Z., Švárová, T., Stojan, D., Kupka, J., Vondráčková, S. *Krajina a historický urbanismus - Roztoky a Tiché údolí*. Uspořádání (zorganizování) workshopu v plenéru pro doktorandské studenty K 127 Fsv ČVUT. Roztoky, Tiché údolí, 30. 7. 2021. České vysoké učení technické v Praze - Fakulta stavební. Praha, 2021.
Podíl autora na výsledku 25%.

Hendrych, J. *Krajina a historický urbanismus - Jelenohorská kotlina*. Krajinářský workshop s exkurzemi údolím paláců, zahrad a parků obrazu krajiny Jelenohorské kotliny 8.9.2021 - 11.9.2021, Jelenohorská kotlina, Polsko. Počet účastníků celkem 12. České vysoké učení technické v Praze - Fakulta stavební. Praha, 2021.

Hendrych, J. *Historický urbanismus, parky a zahrady Prahy 6*. Tématem jednodenního terénního workshopu pro studenty a doktorandy byla Královská obora Hvězda, Břevnovský klášter se zahradami, údolí potoka Brusnice a dochované prvky historického urbanismu. Den konání 22.6.2021, počet účastníků 27. České vysoké učení technické v Praze - Fakulta stavební. Praha, 2021.

Vlček, P.; Bažant, J.; Dragoun, Z.; Hendrych, J.; Mezihoráková, K.; Pařík, A.; Platovská, M.; Prix, D. et al. *The Historic Centre of Prague and the Průhonice Park*. World UNESCO heritage series. Foibos, Praha, 2021. 335 s.
ISBN 978-80-88258-22-3.
Podíl autora na výsledku 5%.

Svobodová, A.; Jordánová, K.; Ehrlich, M.; Hendrych, J.; Vacek, O.; Medek, M. *Probuzení rožmberské princezny v jihočeské krajině*. Uspořádání výstavy s kritickým katalogem. 17.8.2022 - 13.10.2023, Muzeum JUDr. O. Kudrny Netolice a zámek Kratochvíle. České vysoké učení technické v Praze - Fakulta stavební. Netolice, Kratochvíle, 2022.
Podíl autora na výsledku 17%.

Svobodová, A.; Jordánová, K.; Ehrlich, M.; Hendrych, J.; Vacek, O.; Medek, M. *Probuzení rožmberské princezny v jihočeské krajině*. Katalog výstavy. České vysoké učení technické v Praze - Fakulta stavební. Praha, Průhonice, 2022. 92s. ISBN 978-80-87674-50-5.
Podíl autora na výsledku 17%.

Čechová, K.; Kunt, M.; Jakubcová, E.; Vacek, O.; Hendrych, J. *Monitoring vybraných taxonů rostlin pro vertikální vegetační konstrukce určené pro použití v městském prostředí*. In: Člověk, stavba a územní plánování 15. Praha: CTU. Faculty of Civil Engineering, Praha, 2022. p. 80-107. ISSN 2336-7687. ISBN 978-80-01-07049-9.
EID výsledku v databázi Scopus 2-s2.0-85147816159.
Podíl autora na výsledku 10%.

Hendrych, J., Boušková, Z., Kupka, J., Švárová, T., Stojan, D. *Krajinářský terénní workshop "Lesní krajina povodí Kopaninského potoka"*. Uspořádání (zorganizování) workshopu, 29.8. 2022. České vysoké učení technické v Praze - Fakulta stavební. Praha, Statenice, 2022.
Podíl autora na výsledku 20%.

Hendrych, J., Vacek, O., Ehrlich, M. *Identifikace kulturně historických hodnot celku historické kulturní krajiny: Celek HiKK Netolicko (ORP Prachatice)*. Specializovaná mapa s odborným obsahem je sadou dvou specializovaných map s odborným obsahem; mapa ORP Prachatice a mapa HiKK Netolicko. České vysoké učení technické v Praze - Fakulta stavební. Praha, 2022.

Podíl autora na výsledku 40%.

Hendrych, J. *Krajiny chebské štaufské falce, lázeňského trianglu a tepelského kláštera*. Uspořádání (zorganizování) workshopu. Krajinářsko urbanistický workshop doktorandských studentů katedry K127 se uskutečnil 5.-7.9. 2022. Tématem byla středověká kolonizace a kultivace krajiny a významné historické parky a zahrady. Počet účastníků 13. České vysoké učení technické v Praze - Fakulta stavební. Praha, 2022.

Hendrych, J. *Bad Muskau a parky Jelenohorské kotliny*, 25. – 29. 4. 2022. Uspořádání terénního workshopu pro studenty oboru krajinářské architektury v krajinářských parcích Mužákova a Jelenohorské kotliny. Bad Muskau a Jelenia Góra. Stát konání Německo, Polsko. Počet účastníků celkem 17. České vysoké učení technické v Praze - Fakulta stavební. Praha, 2022.

Jetel, V., Švárová, T., Hendrych, J. *Velké Přítočno - parkové úpravy*. Studie parkových úprav s prvky agrolesnictví, v návaznosti na sportovní areál ve Velkém Přítočně. Zadavatel Obec Velké Přítočno, Vítězná 16, 273 51, Velké Přítočno. Významnější arch. projekt: STU - Studie (architektonická, urbanistická). České vysoké učení technické v Praze - Fakulta stavební. Praha, 2022.

Podíl autora na výsledku 20%.

Hendrych, J.; Kostuniceva, Y.; Veselá, A. *Krajinářsko urbanistická architektonická studie Černolice*. Zadavatel OÚ Černolice. Česká zemědělská univerzita v Praze, 2022. 75 s.

Podíl autora na výsledku 33 %.

Hendrych, J.; Kostuniceva, Y.; Veselá, A.; Syřišťová, V. *Urbanistické studie - studentské práce v obci Všenory*. Soubor urbanisticko krajinářských návrhů řešení vybraných veřejných prostor v obci Všenory. Zadavatel OÚ Všenory. Česká zemědělská univerzita v Praze, 2022. 106 s.

Podíl autora na výsledku 25 %.

Hendrych, J. *Terénní krajinářsko urbanistický workshop Kulturní krajina a historický urbanismus – Poochří a Džbán*. Uspořádání (zorganizování) workshopu, 20.5.-23.5. 2023. České vysoké učení technické v Praze - Fakulta stavební. Praha, Žatec, 2023.

V. 2

Soubor uveřejněných publikovaných prací

Výběr původních výsledků s komentáři

Umění krajiny – krajinný design jako estetický proces

Hendrych, J. *Umění krajiny - krajinný design jako estetický proces*.
Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica, Studia Sociologica XVI,
1/2009. Praha, 2012, s. 87-106. ISSN 0567-8293.

Komentář

Příspěvek vznikl jako úvod do problematiky k řešenému projektu MKČR DF12P01- OVV050, *Význačné aleje České krajiny*.

Vybrané pasáže z tohoto příspěvku byly použity v rešeršní části práce výše, jako stručný úvod do řešené problematiky, její stručné shrnutí a ozřejnění.

Cílem předkládaného příspěvku bylo osvětlit historicko společenský a sociálně ekologický význam přírodních prvků, jejich strukturovaných systémů, v krajině odpradávná obhospodařované člověkem, včetně aspektů estetického vnímání, hospodářského využití a kultivace, se zvláštním zřetelem na prvky stromové vegetace a jejich historický význam v procesu uspořádávání a strukturování kulturní krajiny. To je bezesporu významné právě v současné době, kdy velké množství alejí a stromořadí z krajiny vlivem industrializace zemědělství, provozu na pozemních komunikacích a nové příměstské zástavby mizí bez náhrady. Vedle aspektu zájmů ochany přírody a krajiny tak příspěvek osvětluje a ozřejmuje další aspekty a významy, včetně hodnot kulturně historických, estetických a zájmů památkové péče.

Příspěvek se zabývá proměnami vnímání a oceňování přírodních prvků krajiny v běhu věků a dokládá tyto proměny citacemi autorů, které dokládají zájem a vnímání krás přírody od starověku, přes středověk a renesanci až po současnost, kdy se tento aspekt vnímání a hodnocení krás přírody a přírodních prvků v krajině, počínaje osvícenstvím stal součástí exaktních věd přírodních, uměnovědných, estetických a kulturně historických. To se v minulých staletích, navzdory mnoha dějinným omylům a zvrátům, dlouhodobě obrazilo na jejich charakteristickém aplikování v podobě invence poučených hospodářských aktivit a zakládání odpovídajících a osvědčených prostorových krajinných struktur, na harmonickém a esteticky funkčním utváření sídelní krajiny, které se stalo jedinečným a charakteristickým znakem evropského prostoru.

Umění krajiny – krajinný design jako estetický proces

Jan Hendrych

Úvod

Tradiční krajina jako dialog člověka s přírodou je svébytný a dlouhodobý dynamický proces zrcadlící nejen základní lidské potřeby, ale i člověku přirozenou snahu o dokonalé a esteticky libé uspořádání prostředí. Způsoby hospodaření a osidlování krajiny si během tisíciletí osvojily principy, postupy a technologie, které předvíдалy a akomodovaly limity přírody. Člověk byl součástí místa, z něj bral a jemu vracel. Lidské dílo vycházelo z měřítka člověka a stejně jako on přírodu, příroda si přizpůsobovala jeho činnost; procesy sukcese dotvářely a narušovaly lidské uspořádání, stejně jako hospodářská a prostorotvorná činnost narušovala přírodní řád.

Tento dynamický vztah vzájemného narušování a dotváření, umocněný neustálými proměnami, růstem a zráním, se mohl stát nejen velmi pestrým v jednotlivostech, ale i dlouhodobě harmonickým, pokud došlo k jeho ideálnímu ustálení a trvale vyváženému hospodářskému udržování lidských měřítek a poměrů. V takovém prostředí mohl být člověk šťasten, neboť odpovídalo jeho ustrojení a obráželo jeho chápání a vidění světa a potvrzovalo v něm jeho místo. Ať instinktivně, nebo záměrně, na malém, či velkém prostoru, člověk vždy své prostředí uspořádával a estetizoval ke svému obrazu, potvrzoval tím svou existenci a místo ve světě; často uprostřed přírody, která byla jeho nedílnou součástí a do značné míry ovlivňovala jeho činnost. Krajinný design byl od pradávna nástrojem, s jehož pomocí byly v krajině akomodovány a uspořádávány lidské potřeby.

Záměrně v tomto příspěvku odlišuji pojem krajinného designu, strukturování krajiny, jako dávné civilizační potřeby člověka a nástroje, od dnes obecně užívaného pojmu krajinná architektura, který vznikl po polovině 19. století v USA v souvislosti s érou zakládání městských parků, řešení urbanistických a sociálních problémů rostoucích aglomerací; v podstatě nebyla tehdejší krajinná architektura konfrontována s historicky významněji a dlouhodoběji utvářeným prostředím krajiny (všude byla jen příroda a indiáni v rezervacích). Počeštěný a dnes užívaný termín krajinářská architektura pak prozrazuje těsnou příslušnost k oborům zahradnickým, tvorbě krajinářských parků, sadovnictví a jejich přerůstání do krajiny.

Základní pojmy

Etymologicky se pojem landscape (krajina) vyvíjel z prapůvodních *landskift*, *landscipe* a *landscaef*, užívaných v Británii od pátého století n. l., a vztahujících se k systémům člověkem utvářených prostor na zemi. V němčině *landschaft* označoval malé administrativní území či region. Podobně v italštině *paessagio* odkazuje k *paese*, značící teritorium, region, zemi, ale také půdu, ve smyslu srovnat, zarovnat, uhladit. Jedná se o fenomén spjatý s člověkem, jeho činnostmi, prací. V češtině krajina obecně odkazuje na okraj, kraj svého středu, těžiště, uzlového bodu; vizuálně rozeznatelný prostor, zpravidla sídla s morfologicky definovatelným okolím. Krajina je tak prostorově uceleným jevištěm, kde složky kulturní jsou vizuálně ohraničeny (okrojeny) a protkány složkami přírodními (horizonty, lesy). „Krajina je tedy lidský fenomén, mající charakter horizontu bližšího než svět a příbuzný obzoru domova.“ (GOJDA, 2000).

Pestrou mozaiku kultur a tradic kontrastně rámovala stejně pestrá mozaika hospodářsky utvářených krajin, od sídel až po okolní přírodu. Tato mozaika byla protkána sítí dálkových komunikací (již pohodlné římské silnice napříč impériem), cest a pěšin, podle významu a určení, mezí (zavedených římským katastrem v základních, cestami členěných celcích cca. 355 × 355 m, později 710 × 710 m, uvnitř dělených jednotlivými hony s mezemi), které podobně jako umístění sídel vycházely z morfologie krajiny, reliéfu a přirozených trajektorií, překážek terénu a vodních prvků.

Dlouhodobě ustálenou mírou člověka a základní prostorovou jednotkou jeho činnosti v krajině se v našich podmínkách stalo katastrální jitro, hon, odvozené z plochy zorané oráčem s potahem od rána do soumraku (cca 0,5756 ha. Jedno jitro staročeské či jitro pražské = 2837 metrů čtverečních = 1/72 lánu podle Hájkovy kroniky: jedno jitro = 1 hon = 3085 metru čtverečního, jednalo se o obdélník o stranách 42 krát 210 loktů. Po zavedení systému dolnorakouských měr v roce 1764 bylo užíváno vídeňské jitro neboli katastrální jitro zv. Joch = 5756 metru čtverečního. Převzato z Malého slovníku jednotek měření, nakl. Mladá fronta 1982, katalogové číslo 23-065-82).

Ohraničení takových prostorů zprostředkovalo zpravidla rámování přírodními prvky (stromy, keři, vodotečemi atp.), později cíleným uspořádáním a zvýrazněním těchto a dalších umělých prvků (rozcestníky, stély, sochy, drobná architektura atp.) na funkčně důležitých uzlových a symbolicky významných místech (uzlové body, ohniska, linie). Schopnost identifikace a strukturování prostředí je existenčním vybavením každého zvířete (smysl pro barvu, tvar, pohyb, světelnou intenzitu, chuť, zvuk, vůni a hmatové vjemy, cit pro těžiště věcí atd.) i člověka (LYNCH, 1960).

Utváření prostředí krajiny (design krajiny, ať záměrný či instinktivní) je nepřetržitým a pokračujícím procesem, kde příroda je polidštěna v krajině a ta se stává uměním. Všechny záměr, úmysl a design obráží minulost i v současné krajině, zahradách, parcích a objektech, byť vzniklých v jiných společenských a sociálních podmínkách (JELLICOE, JELLICOE, 1975). Podle Platóna (428–347 př. n. l.) hmotné objekty (kameny, stromy i člověk) mohou, to je společné všem věcem na světě, dosáhnout a zrcadlit v sobě ideální formu, dokonalost svých nehmotných vzorů. Ideální, abstraktní formy objektů (samotná esence a podstata, paradigma, koncept

a vzor; u Platóna božský model kosmu), ležící mimo prostor a čas jsou trvalé a uchopitelné vjemově a rozumově.

Podle Schopenhauera člověk je okem přírody, kterým se příroda sama na sebe dívá (SCHOPENHAUER, 1969); člověk tak disponuje kapacitou pro estetický vjem, prožitek zrcadlení ideálních forem, dokonalosti. Objekty (ale i prostory), které komunikují tyto zkušenosti, jsou pak nositeli estetických hodnot (viz také přírodní vzor, archetyp). Estetický vjem je vlastností intelektu, výsledkem rozumového procesu a rozeznání ideálních vlastností a forem; nejen záměrně vytvořených, ale i v přírodě jsoucích a vjemově rozpoznávaných, instinktivně či nakonec záměrně kultivovaných a designovaných.

„Nic se neozřejmuje jen samo osobě, ale vždy jen ve vztahu k okolím a v návaznosti na sled událostí, neustálý vývoj, které prostředí vytvářely.“ (Lynch, 1960). Odraz poznání, která přinášely přírodní vědy, vrcholící Darwinem a jeho evoluční teorií, později silně ovlivnil chápání estetiky přírody; již naplno se hovoří o kráse přírody (STIBRAL, DADEJÍK, ZUSKA, 2009). Pro Josefa Durdíka je tak již příroda přímo estetickým objektem, objektem přírodních věd. Estetické vnímání přírody shrnul ve svém díle *Všeobecná aesthetika*, kde v podstatě uvažuje estetiku přírody jako samostatný studijní obor. Typičnost podle Durdíka náleží ke kráse, je to dokonalost a schopnost obrazu svého vzoru, ideální formy (DURDÍK, 1875; STIBRAL, DADEJÍK, ZUSKA, 2009).

Poměry lidského díla v krajině a jeho obrazu v přírodě vycházejí z utváření člověka a jeho vztahu k prostředí. Podle Prótagoráse (481 př. n. l. Abdéra v Thrákii – 410 př. n. l.) člověk je mírou všech věcí (věci mají ty vlastnosti, které jim dává člověk). *„Mírou všech věcí je člověk – jsoucích, že jsou, a nejsoucích, že nejsou.“* Plutarchos (46–127 n. l.) zmiňuje stromy na Aténské agoře, od Strabóna (64 př. n. l. – 24 n. l.) známe popis stinné aleje a sloupořadí (sloupy stoiků) Alexandrijského Museionu.

Po řeckém vzoru člověk žije ve shodě s věcmi, kterými jej obdařila příroda; Vitruvius doporučuje a zdůrazňuje vysazování stromořadí (pravidelně uspořádaných přírodních prvků) podél kolonád, lázní, chrámů, veřejných prostranství. Marcus Vitruvius Pollio (70–80 př. n. l. – 15 př. n. l.) ve spisu *De architectura* rozebírá vhodné postupy zakládání hospodářských usedlostí v krajině, reflektuje klasické řecké příklady. Toto dílo, jediné dochované svého druhu, zásadně ovlivňovalo i učence, umělce a architekty renesance.

Renesance krajiny

Italská renesance, inspirovaná antikou, hledala dokonalé formy objektů v jejich přírodní podstatě, ve vztahu lidského měřítka v ideálním řádu prostoru a světa. Leonardo da Vinci (1452–1519) v úvahách o architektuře zdůrazňuje význam lidského měřítka pro uspořádání prostoru, příroda je u něj zásadním zdrojem inspirace, objektem studia a napodobování. Doporučuje stavět ulice tak široké, aby odpovídaly průměrné výšce okolních domů, před paláci zřizovat veřejné prostory, náměstíčka. Varuje před nepohledností velkých ploch kostelních střech, které oko nepotěší. Všimá si, skicuje a popisuje vizuální působivost a bohatství horské přírody Alp, společně s líčením lidských aktivit. Je to pohled renesančního cestovatele, který

líčení scény dokládá vlastní zkušeností zdolávání hor a užívání si místní pohostinnosti za dobrou láci:

„Nad jezerem Como leží údolí Chiavenna, z něhož do jezera vtéká řeka Mera. Po řece se sváží velké náklady dříví. Nacházejí se zde velmi vysoké, neúrodné hory s obrovskými skalami. Je nemožné se na ně vydrápat bez použití všech končetin. Nad nimi létají vodní ptáci zvaní racci. Rostou zde jedle, modřínky a borovice. Žijí zde jeleni, divoké kozy, kamzíci a medvědi hnědí. Rolníci tam chodí v dobách sněhu s velkými oky a chtějí medvědy donutit slézt z těchto skal. Nad řekou se nacházejí vodopády o 400 pažík na výšku, které jsou na pohled velmi působivé. Občas narazíte na dobrý hostinec. Dobře se tu pomějete za 4 groše.“ (DA VINCI, 2010).

Kresebné studie věnuje detailům skal a podhorských krajin s vodopády i sídly, krajině Toskánska z ptačí perspektivy; věrná jsou horská pozadí obrazů z přelomu 15. a 16. století. Krajina řeky Arno s mostem Ponte Buriano tvoří pozadí Giocondy. Na jiném místě deníku Leonardo líčí půvaby a krásu kopcovité kvetoucí krajiny Kypru: *„Na jih od pobřeží Sicílie je možno spatřit půvabný ostrov Kypr, říši bohyně Venuše. ... Krása zdejších kopců láká putující námořníky, aby si odpočinuli mezi květinami a zelení, tam, kde vane jemný váněk naplňující ostrov a okolní moře nádhernými vůněmi.“* (DA VINCI, 2010).

Píše o duchu přírody a růstu, realizaci daru Boha na zemi prostřednictvím zemského ducha růstu, lidské práce, tvorby, intelektu a potřeby, kterou rozpoznal jako sílu podřízenou zákonům přírody. *„Můžeme tedy říci, že země má ducha růstu. Tam, kde není vnímající, rostlinný nebo inteligentní život, nic nevznikne. Bože, prodáváš nám všechny dobré věci a my Ti platíme prací. Badatelé, nevychloubejte se, že znáte to, co se běžně nachází v přírodě, ale radujte se, víte-li o věcech, které sami vymyslíte. Potřeba je milenkou a průvodkyní přírody, je hlavní myšlenkou, vynálezcem, věčným omezením a zákonem přírody.“* (DA VINCI, 2010).

Jeho myšlenky, stavící na jednotě věcí a jejich vzájemných vztahů, vycházejí z matematické podstaty světa pythagorejců, z Platónových dokonalých idejí, jichž věci jsou jen odrazem a stínem, toužícím po přiblížení se dokonalosti svých nehmotných vzorů. Obrážejí učení Stoiků a úvahy novoplatoniků florentské Akademie, předbíhají myšlenky Shaftesburyho (představa bohem uspořádané a harmonické přírody, vesmíru, kde estetický vjem a soud je přesným obrazem tohoto harmonického kosmického řádu, božského díla), Rousseaua a Kanta. Otázky přírodní estetiky nedávno uceleně shrnul Stibral a kol. (STIBRAL, DADEJÍK, ZUSKA, 2009).

V antikou inspirovaném renesančním Toskánsku systém hospodářské krajiny, často uprostřed horských lesů, byl součástí obnoveného klasického konceptu vily v krajině, známého z popisů Plinia ml. (61–112), nověji i Leona Battisty Albertiho (1404–1472). Systém, jehož prostorové členění bylo dáno hospodářským životem, byl znovunalezeným základem kultivace krajiny. Stavějíc právě na klasických odkazech a filosofii, byla od renesance krajina již zcela záměrně uspořádávána prostřednictvím krajinného designu jako prostorový útvar (symbol, znak, umělecké dílo), kde efekt byl dosahován jednoduchostí formy; stojíc na uměle vytvořeně a přirozeně působící dominantě stromových cest (*lecce*), nejprve v prostorech zahrad, loveckých lesních obor (*barco*), vinic (*vigna*) a postupně přecházejících do

širšího okolí krajiny, mnohde kultivované v prastarém rámci a členění původního římského katastru. Znáмым příkladem je historická, avšak dnes již značně industrializovaná, hospodářská krajina při zaniklých meandrech řeky Santerno, doposud členěná římským katastrem mezi městy Imola, Massa Lombarda a Lugo (44°23' S, 11°44' V / 44°19' S, 11°55' V / 44°26' S, 11°50' V). U Latiny při Via Appia pak např. na (41°22' 44' S, 13°07' 11' V).

Sepětí estetična s krajinou a přírodou shrnul Šindelář: „*Estetická funkce původně fixovala to, čím se člověk začal lišit jako rodová bytost od ostatních forem života, totiž vědomou péčí o dokonalost. Z dávných dob se v nás uchovala bázeň z prázdného prostoru, nebo alespoň nechť jako k něčemu, co postrádá lidský význam. Proto prostor zaplňujeme věcmi. Tato potřeba se projevuje i v potřebě pojednávat s prostorem v procesu našeho vidění a ovládnutí světa. Jsou potřeby, které jsou neodlučitelně spjaty s našimi instinkty a fyziologií, s pracovními úkony atp. Všechny mohou nalézt své potvrzení vnějším znakovým objektem, který je vzhledem k potřebě vhodný, tedy funkční, nebo je pro tento cíl zvláště zhotoven. Estetická funkce je znamením zobecnění a tím i uspokojení té které potřeby prostřednictvím významového tvaru. Snaha estetizovat si skutečnost jde až tak daleko, že se i příroda začíná stylizovat.*“ (ŠINDELÁŘ, 1969). „*Uspořádané prostředí se uplatňuje jako symbol, neboť v něm se teprve člověk cítí potvrzen jako lidská bytost. Tady se završuje Sokratova myšlenka o kráse jako účelovém uspořádání.*“ (ŠINDELÁŘ, 1965).

Krajina se stala nositelem nových společenských hodnot, nejen starých mýtů (strach z divoké přírody, z lesa, hor, které ovšem v obecném povědomí dlouho přetrvávaly). Estetika umění přesáhla do krajiny sadů, vinic a polí, které byly chápány jako člověkem strukturovaná příroda, smysluplné uspořádání života a světa. Tento aspekt byl zvýrazněn i pravidelností výsadeb, od květin až po ořechové a kaštanové háje a lesy; řadami stromů i alejemi, které zprostředkovaly funkční propojení vil a sídel se zahradami, vinicemi, oborami a drobnými hospodářstvími v krajině. Speciálním znakem kultivace krajiny se staly aleje a stromořadí, kde užitkové aleje a stromořadí byly vysazovány s ohledem na estetický účín a kompozici. Řady stromů se tak vysazují v liniích a ve stejných odstupech (dle tradice určených králem Šalomounem), v násobcích symbolické pětice *quincunx* z Cicerova spisu *De Senectute*. Jde o příběh Kýra, krále Persie, jenž ve své zahradě vysazoval stromy v plošně multiplikovaném rastru pětice *quincunx*. Příběh byl oblíbený v renesanční Itálii, stejně jako později po celé Evropě; viz Thomas Brown (1658): *The Garden of Cyrus*.

Quincunx, symbol pětice, Brown vyložil jako mystické propojení umění, přírody a vesmíru; symbol božského díla na zemi prostřednictvím lidské ruky a přírody. Stromy v uspořádaných řadách tvarování větví vytvářejí postupně klenbu (loubí, *lecce*), jsou univerzálním symbolem spojení lidského a přírodního řádu. Tak se pozdně středověká *ragnaia* (stříhané stěny stálezelené vegetace uspořádané v řadách jako pavučina – *ragne* pro přilákání a hnízdění ptactva) určená k čižbě, profilovala do vysokých živých stěn zahrad či později ikonických cypřišových alejí Toskánska.

Rostoucí estetický zájem o krajinu a přírodu je od renesance, mimo malířství a literaturu dokumentován proměnami umění zahrad a krajinného designu, kde společné prostorotvorné prvky a postupy zahradnického umění a architektury začínají formovat vzorová zemědělství (*Sancta Agricultura*) na severu Itálie, v duchu benátské renesance a za podpory průkopníka hydrauliky a meliorací, patrona umění Alvise Cornara (1484–1566), malíře architekta Giovanni Maria Falconeta (1468–1535, který architekturu renesance přenesl z Říma a Florencie na sever Itálie) a vrcholící díly Andrea Palladia (BENZONI, 2004). Palladiovy vily Emo, Almerico Capra či Barbaro (mimo jiné) pak nejlépe ilustrují estetický účín kompozic alejí v intenzivní hospodářské krajině. Villa Badoer (La Badoera, 1556–1563) byla v konceptu inspirována nejen Palladiovými výzkumy římských vil v Tivoli, ale i Medicejským Poggio a Caiano (po 1485) od architekta Giuliana da Sangalla (1443–1516), při níž Lorenzo Medicejský (1449–1492) zřídil okrasné vzorové hospodářství La Cascine di Poggio a Caiano.

Zde, na ploše 10 000 hektarů, byla utvářena ideální krajina vévodství. Rovinaté pozemky u řeky Ombrone svědčily obilovinám, rýži, zelenině, svažitéjší terén na jihu pak zabíraly vinice a sady, louky, čičby (*ragnaia*) v podobě stromořadí vrcholících *roccoly* (čihadla, drobné věžové stavby s otvory či lodžemi ke sledování a lovu ptactva), *boscy* – lesíky a bažantnicemi v oboře Barco Reale Mediceo, jejíž zed' čítala délky 50 kilometrů. Provoz hospodářství pokračoval ještě v době Cosima III. a po úpadku byl částečně obnoven za Pietra Leopolda po r. 1765. V současnosti je zde vyhlášen přírodní park La Cascine di Tavola, kterému vévodí linie prastarých alejí v hospodářské krajině.

Diskuse

Příroda a její prvky byly vneseny do světa člověka, staly se vnímanými vzory obdivu a napodobování, byť byl tento zájem probouzen pozvolna, podle intelektu, citu, dobových možností. Jak dokládá zájem a zaměření přírodních věd od samotných jejich počátků, vjem estetických hodnot přírodních prvků v krajině je obrazem kapacity tyto prvky chápat jako součást představy ideálních forem věcí, jejich seskupení a systémů. Kapacita pro vnímání estetických hodnot přírody, rozvíjená od renesance, přes romantismus až k environmentálnímu pohledu, je výsledkem rozumového procesu, schopného pojmout a formulovat představu pestré, kontrastní a různorodé jednoty věcí ve světě, jehož jsme součástí; schopnosti sebereflexe a respektování podřízenosti jednotě přírody, v níž spočívá i trvalost a udržitelnost. Ideální představa přírody ovšem bude obsahovat jiné formy, poměry, měřítka (drama, vznešenost), než ideální představa tradiční sídelní krajiny (útulnost, řád, drobné měřítko).

Stejně jako u Leonarda, také u Albrechta Dürera (1471–1528) obdivujeme precizně a do detailu zpracované krajinářské a přírodní motivy, zachycené na cestách po Evropě, později inspirované Alpami a Itálií. Vedle obhospodařovaných Alpských údolí, jako pozadí dějů v krajině (Růžencová slavnost), setkáváme se s přesnými studii krajiných a přírodních scén a detailů (Jezero v lese, Velký drn atp.) jako samostatných motivů, ještě z doby před jeho první italskou cestou. Básník a humanista Jacopo Sannazaro (1458–1530) v úvodu své *Arcadie* vyzdvihuje

utěšený pohled na přírodní prostředí rozeklaných hor a vysokých rozložitých stromů a srovnává je s nedokonalými zahradnický upravovanými napodobeninami. Opěvuje fontány v přírodní podobě vývěřů z živoucích skal, chválí pastorální poesii přírodního parku bez okras a rustikálnost lesních pramenů, kde voda prýští přímo z žil přírody (SANNAZARO, 1966).

Aeneas Sylvio Piccolomini, v letech 1458–1464 jako papež Pius II., v pamětech střídá popisy povinností s líčeními přírodních míst, která navštívil během cest a úniků z nebezpečného Říma. V nosítkách se nechával vynášet nad vodopády, nosit horskými údolími, kochal se divokou horskou krajinou (PICCOLOMINI, 1959). Malebnost tradiční krajiny, věrného zobrazování stromů, skal, vodních ploch, byla tématem Pietra Brueghela staršího (1525–1569), jehož tvorba nadlouho ovlivnila krajinomalbu. Upřímnému zájmu se zpodobňování přírody a kontrastních malebných detailů těšilo u císaře Rudolfa II. (1552–1612), sběratele umění, včetně imitací Brueghela, pro něhož je zpracovával povolání vlámský rytec a krajinář Roelandt Savery (1576–1639).

V Nizozemí byl na přelomu 16. a 17. století znám výraz pro malebno (*schilderachtig*), pro motivy „podle života“, nezkrášlené, přitažlivé, živé, s bohatstvím detailů. Byly to rostliny, stromy, staré chalupy, přírodní útvary, hrady, kostely, rozvaliny, ruiny; u Saveryho také malebná zákoutí měst a ruiny románských rotund v Praze. Saveryho Orfeus, který líbeznou hrou na lyru přivolá k sobě všechnu živou přírodu, byl mementem vztahu člověka a přírody (KOTKOVÁ, 2010). Na pokyn císaře se Savery zabýval systematickým skicováním a malováním přírodních scén Tyrol a Čech (později také císař Franz Josef uložil Juliu Mařákovi zachycovat lesní interiéry mocnářství).

Savery vedle rozeklaných skal a alpských údolí s venkovany, rybáři, lovci raků, zobrazoval s oblibou detaily pokroucených kořenů a kmenů prastarých stromů, říčních zákoutí, skalisek a balvanů s bujnou vegetací, lesních scén s peřejemi a vodopády, pastorální a lovecké krajiny i naturalistické scenérie lesních roklí (*Lesní bystřina*, 1606–1608), inspirované lesními stržemi Alp a Křivoklátských hvozdů. V šerosvitu *Lesní rokle* (1608–1610) ožívá podvečerní nálada Vergiliovy poezie. Panofsky pokládá Vergilia za objevitele krásy podvečerní krajiny (PANOFSKY, 1955), světla a nálady před západem slunce nad Arkádií, která se stává přítomností v Saveryho lesní krajině na Křivoklátsku. Simon Schama připomíná Saveryho v souvislosti s Arkádiemi Hercynského lesa (SCHAMA, 1996); obraz *Rolníka v lese s ruinami* (1616) je proměnou lesního božstva na lidské stvoření, s přírodou smířeného uživatele lesa.

Lesní a pastorální krajina tady není jen kulisou klasické architektury; je vyzdvižena vizuální a malebná kvalita přírodních útvarů a porostů. Divoká příroda není jen sídlem antických božstev, ale krajinou skutečných lidských bytostí. Nejen Orfea; vedle lovců jsou zde poustevníci, poutníci, hospodáři, rybáři i kreslíři skicující krajinné scenérie. Silueta Hradčan a ruiny pražských rotund jsou Saverym často kontrastně zasazeny do prostředí horských údolí, lesů a přírody. Estetika lesa, přírodní krajiny skal, roklí, peřejí, vodopádů a stromů, jak byla vnímána velkými umělci renesance a manýrismu, byla znovu restaurována romantiky, řád přírody se stal trvalou součástí lidského světa, krajiny.

V Anglii tvořící Václav Hollar (1607–1677) si na vedutách měst všímal krajiny, ruin, přírodních detailů. Sestavoval grafické soubory navazujících scén, zhotovovaných při procházkách rodiny Lorda Arundella u Albury. Představil formu přírodní promenády, přirozeně se podél řeky vinoucí krajinou venkova. Cestu lemují solitéry a stará torza stromů, v přirozeném řádu zrození, proměn a zániku, který je odhalen a obdivován. Hollar, jak dovozují britští odborníci, první inspiroval princip postupného odkrývání krajinných scén, který byl později tak zásadní pro krajinářské parky v Anglii. Jak zdůraznil William Gilpin (1724–1804), příroda oplývající bohatostí textur a barev (v průběhu doby se měnících, narušujíc tak neustále vnímanou scénu), je však „málokdy schopná sama vytvořit perfektní kompozici; zde musí pomoci umělec, třeba jen pečlivým umístěním stromu.“ (GILPIN, 1794).

Klasicistní estetika Gérarda de Lairese (1641–1711) předefinovala na čas pojem malebnosti a renesancí i manýrismem rozvíjená malebnost přírody byla zavržena jako nebezpečí pro pravé, čisté umění i pro samotné umělce klasicismu, kteří se v takové divoké krajině se samou skálou, troskami a bažinami lehkomyšlně potulují (KOTKOVÁ, 2010). Francouzský park klasicismu se v hlavním prospektu nesmírného měřítka rozvinul k jedinému Bohu, do nekonečna nebeské klenby. Stromová byla teatrálně formalizována v podobě francouzského bosketu, kde každý interiér podléhal geometrické symetrii a osovosti, v perspektivní prostorové iluzi přísných linií formálně upravovaných lemů stromořadí. Dobové ilustrace bosketů Le Nôtreových kompozic v Marly, Versailles, Chantilly aj. (z díla Antoine Josepha Dessaliera d'Argenville (DESSALIER D'ARGENVILLE, 1709), dokumentují systémy hvězdic průseků, rozpracovanost interiérů bosketů, v ostrém kontrastu s prostředím okolních lesních porostů.

Královské silnice (*routes royales*) byly od první poloviny 18. století vedeny krajinou co nejpříměji, v systému dopravních cest spojujících Paříž s provinčními městy a přístavy, v délce několika tisíc kilometrů. Se stabilním podkladem a štěrkovým povrchem měly zaručit rychlé spojení a být sjízdné za každého počasí, deště i sněhu. Jejich šíře byla dvacet metrů, s příkopy a upravovanými alejemi až dvacet sedm metrů (HERSCHE, 1990). Jednotvárné porosty bosketů, lesů v parkových úpravách, ale i okraje cest a silnic, byly ve snaze o jejich estetizování opatřovány formálními liniemi, bordurami a rytmickými řadami stromů, v kontrastu s přirozeným růstem, propůjčující jim programově formu a estetiku uměleckého, komponovaného díla.

Svobodnější prostředí Albionu otevřelo v 18. století znovu prostor pro uplatnění nových forem krajinného umění, otevřeně se hlásícího k odkazu antiky a italské renesance, a programově hledajícího inspirace v klasické a renesanční arkadské krajině pod Alpami a Apeninami. V Anglii boskety a výplně zahradních parterů byly nazývány Wilderness, jako prostředí i v rámci formálních kompozic divoká, rozmanitá zpěvným ptactvem, motýly, s biodiverzitou přírody vnášenou do zahrad. Lord Anthony Ashley Shaftesbury (1671–1713) znovu otvírá světu přírodu, navazuje na renesanční myšlení, zdůrazňuje jednotu, vyšší řád přírody, potřebu kultivace ducha, citu pro přírodní krásno. Ve vodopádech a skalách opět nachází půvaby přírody, jejíž součástí je, jak zdůrazňuje, i člověk (STIBRAL, DADEJÍK, ZUSKA, 2009).

Estetický vjem u člověka, jeho soud, je zrcadlením vyššího řádu, kde krása zůstává dílem Boha, přírody; ta je pro Jeana Jacquese Rousseaua (1712–1778)

nevyčerpatelný zdroj jevů hodných pozornosti. Tuto pozornost ostatně dokumentuje již po polovině 17. století (1658) Komenského *Orbis Pictus*. Immanuel Kant (1724–1804) rozvíjí dále estetickou zkušenost, pocit záliby prostřednictvím lidské obrazotvornosti a rozumové úvahy: účel krásy tak tkví v jejím ideálu, jímž je člověk, význam věcí tedy spočívá v esteticku. Pocit vznešenosti sestává z jedinečné „vibrace“ či „rychlých změn“ pocitů, kontrastů, vjemů. Kantova estetika, stejně jako krása, harmonizuje představivost a porozumění do samoobsažného a udržitelného pocitu potěšení, vytržení; je odkrytým substrátem, vlastní podstatou světa, přírody, přítomnou v každé tvůrčí činnosti. Příroda, jako objekt vědeckých zákonů, je sama odpovědna za krásu svých forem.

Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832), který pokládal antiku za vrchol kultury, uctíval Saveryho pokračovatele Jacoba Ruisdaela (1628–1682), nazývá je básníkem mezi malíři. Krása stromu není spatřována v jeho zahradnický upravované formě, krása kamene je odkrývána pohledu, vrací se přírodní estetika v zobrazování stromů, skal, lesních porostů. Při hledání identity, vedle odkazů antiky a renesance, malebnosti a krás přírodních forem, romantismem a přírodními vědami byl živený proud přírodního krajinářství v Americe. Absence tradiční evropské krajiny (se kterou by se člověk mohl ztotožnit) byla nahrazena a saturována obdivem k majestátní a vznešené přírodě, k jejím přírodním fenoménům.

Odkazy Saveryho, Ruisdaela, Claude Lorraina (1600–1682), Gasparda Dugheta (1613–1675), Johna Constabla (1776–1837) či Williama Turnera (1775–1851), byly rozvíjeny malíři do nově transponované arkadské krajiny amerického kontinentu Thomasem Colem (1801–1848), Albertem Bierstadtem (1830–1902), Fredericem Edwinem Churchem (1826–1900), Georgem Innesem (1825–1894) a dalšími. Inspirace mnozí čerpali i v panenských krajinách tropických ostrovů. Volné uskupení *Hudsonské krajinářské školy* našlo odezvu v širokých vrstvách a posílilo vztah k objevené estetice přírody. Ten vyvrcholil koncem 19. a během 20. století zakládáním a legislativní ochranou národních i státních parků, jejich správou, jako území národního společenského významu.

Starou anglickou zahradně-krajinářskou školou (Lancelota Browna, Humphryho Reptonu aj.), na kontinentě zprvu reprezentovanou knížetem Hermanem von Pücklerem (Von Muskau), byla inspirována lesní estetika Heinricha von Salische (STIBRAL, DAJEJÍK, PEPRNÍK, 2010), která se stala jedním ze základů krajinné architektury, lesnictví a ochrany krajiny v Severní Americe. V Anglii, Severním Irsku a Walesu byly mimo národních parků zřízeny Areas of Outstanding Natural Beauty (AONB), oblasti výjimečných přírodních krás, chránící území s význačnými krajinářskými hodnotami. Podobně v dalších zemích byla konstituována územní ochrana krajiny v řadě kategorií, od národních parků, přes chráněné krajinné oblasti, přírodní parky, až po krajinné památkové zóny. Koncem 20. století tak zřetelně posílil zájem na ochraně tradičních hodnot v krajině; byly rozeznány jako ohrožené kulturní dědictví.

S tradiční krajinou spojuje estetiku krajiny Antrop, u něhož každá tradiční krajina (kulturní a historická) obsahuje jedinečný duch místa, jako definující identitu, symbolickou hodnotu, umožňující orientaci v prostoru a čase. Tradiční venkovské krajiny jsou dobře „čitelné“ a propůjčují daným místům a oblastem jejich charakter a identitu. To jsou důležité dědičné kořeny, kde symbolické a vjemové hodnoty jsou přijímány prostřednictvím esteticky vnímaných scénérií (krajinných scén). Také se zde dají nalézt důležité tradiční postupy a principy hospodaření a údržby krajiny, jejích struktur a měřítek (během 19. století již prostorově ustálených), tak důležitých pro rozmanitost druhovou i kulturní. Obsahují nepostradatelné znalosti udržitelných metod a postupů, nabízejí inspirace pro krajinu současnosti a budoucnosti, pro její obnovu. *„Přestože krajiny minulosti nemohou být vzkříšeny, jejich cenné stopy mohou být zachovány a funkčně zapojeny do současné urbanizované skutečnosti.“* (ANTROP, 2005).

Na tradičních principech a v tradičních měřítkách strukturované prostředí krajiny může vrátit citovou jistotu a harmonický vztah člověka ke světu, ztracené během vrcholící technologické a průmyslové revoluce, dvou světových a dlouhé studené války. Tradiční uspořádání společnosti a jejího vztahu k přírodě a krajině doznalo zcela netušených a zásadních změn, jejichž negativní důsledky se odrážejí i v současných postojích a zavedených schématech agro -industro - environmentálních vztahů ke krajině. Estetika krajiny se dostala na samotnou periferii zájmů a vnímání, jak ilustrují i následující odstavce.

Estetika tvorby prostředí, designu krajiny, není jen estetikou výtvarnou, ale i estetikou životního dění, estetikou života, kde výtvarný dojem kontrastně podtrhuje dojmy mimo výtvarné, přírodní. Přírodní složky, limitující lidskou potřebu, představy o uspořádání krajiny, fungují jako kontrast a narušení lidského řádu a mohou se stát nositeli estetická. *„Jakýkoli předmět i jakékoli dění (ať děj přírodní, ať činnost lidská) mohou se stát nositeli estetické funkce. Týž jev, který byl privilegovaným nositelem estetické funkce v jisté době, zemi atp., může být této funkce neschopným v jiné době, zemi atd. Není v dějinách umění nouze o případy, kdy původní estetická platnost byla znovu odhalena teprve vědeckým zkoumáním.“* (MUKAŘOVSKÝ, 1971).

Honzík v souvislosti s psychickými funkcemi v architektuře (urbanismu) hovoří o vlivech díla na lidské smysly, ducha, o působení dojmů výtvarných a mimo - výtvarných (prostorových, prostorově klimatických, provozních) o podvědomém vnímání atmosféry prostoru, která vyvolává libost či nelibost, pocit souzvuku či disharmonie. Prostorové i provozní dojmy podmiňují možnost výtvarných zážitků. Značnou váhu Honzík dává především uměleckému citu, který *„bude vždy směrodatným pro začlenění nové stavby do prostředí města, krajiny; žádné zásady ani pravidla nemohou být přijaty jako trvalá dogmata.“* (HONZÍK, 1944).

U Honzíka harmonizace prostředí sama o sobě nevytváří hodnotu, pouze dovršuje, korunuje dílo, jehož hodnoty byly vytvořeny řešeními programů provozních, klimatických a konstruktivních. Sebedokonalejší rovnováha, spořádanost a symetrie, dosažené chladným rozumem, postrádají estetického účinku, spočívajícího právě v porušení dokonalé kázně, normy. Chladná dokonalost

je umrtvující a esteticky inertní. Konstatuje, že „směry antiestetické zamítající harmonizaci (uvedení částí do vztahu k celku, která odpovídá konstitučnímu založení člověka) se uplatňují u architektur podnikatelských. Nezájem o stránku estetickou a psychologickou vyhovuje plně zájmům exploatačního prakticismu. Podaří-li se nám dívat na svět jako na skladbu prostorů, na jednotlivou stavbu ne jako na samostatný svébytný celek, ale jako na součást jiného většího prostoru, který pomáhá vytvářet, nemůžeme dojít ani ke špatným závěrům urbanistickým, ani k omylům krajinným.“ (HONZÍK, 1944).

Příznivý poměr jednotlivostí mezi sebou a ve vztahu k celku je obecně dán harmonickými vztahy výšek a šířek (poměrů či formátů) navzájem a jejich vztahy k výškám a šířkám prostranství. Již před válkou upozornil Mukařovský, že umění a zejména architektura ztratily cit pro materiál (brizolit, betonové střešní tašky, eternit atp.), nové hmoty nahradily tradiční materiály. Mnohde došlo ke znásilnění lidských měřítek, k narušení tradičního obrazu krajiny (likvidace tradičního členění krajiny; krajina se stala výrobním prostorem). Postupně se vytratila materiálová podstata charakterizující rozmanitost krajin. Podle Šindeláře se v druhé polovině 20. století zdá jisté, že „umění je zbytečné, přesahující hranice zájmů a pojetí světa. Hledisko ekonomizace se stává stále více rozhodující. Výsadba lesů, plodina, organizace krajiny se řídí přísně ekonomickými hledisky. V přírodě se zavádí typ uspořádání, který jí není vlastní.“ (ŠINDELÁŘ, 1969).

V době třetí říše princip krve a půdy „Blut und Boden“ byl součástí romantické národní zelené ideologie. Vědecký, rasistický sociální darwinismus Haecklův (monism) posloužil jako vědecký základ rasových myšlenek nacismu, pojem ekologie nabídl článek mezi nacionalismem, socialismem, rasou a ochranou přírody. Národní ideologie očištění od asfaltové kultury velkých měst a kapitalismu (návratem k jednoduchosti německé lidové krajiny), měly sloužit návratu člověka k hospodářství, udržitelnosti a ochraně přírody. Wiepking Jürgensmann společně s Konradem Meyerem navrhli množství environmentálních plánů, funkčních schémat a norem, kde člověk, příroda a vegetace byli ve společné harmonii, bez ohledu na místní tradice, komunity a příběhy krajiny. Krajinní plánovači měli na východě totální plánovací svobodu.

Tradiční design krajiny, jako dlouhodobý tvořivý proces, byl na stolech architektů krajiny nahrazen okamžitými účelovými řešeními přesného funkčního uspořádání. Města byla přetvořena parky a zahradami, katalogové farmy s německými a holandskými kolonisty nahradily původní usedlosti. Řídké osídlení mohlo pomoci ekologickým plánům obnovit zdraví a stav venkovské krajiny a přírody říše. Přírodní rezervace, zelené krajinné plány, organické farmy a vyhlazovací koncentrační tábory stály vedle sebe v surrealisticky podivném, fantasmagorickém a neuvěřitelném, leč skutečném klimaxu reálného a racionálně funkčního plánu.

Racionálně funkční řešení pracuje pouze s okamžitou situací, odvádí zodpovědnost od jednotlivce a předává ji byrokracii. „Místo jednotlivce, jako historického (za činy odpovědného) účastníka, je zaměněno všezahrnující vizí historie, kultury, vše určujícího a řídícího politického systému.“ (MUSER, 2010). Ztrácí se tak (je institucionálně odepřena a bagatelizována) etická a morální odpovědnost jednotlivce za současné jednání a jeho důsledky. Němečtí krajinní architekti se

s entuziasmem podíleli na proměně východu Evropy k obrazu nové domoviny. Byli okouzleni možnostmi jejich odborné erudice a realizací plánů s absolutní volností. Ignorováním člověka, vizuálních struktur a hodnot krajiny spjatých s člověkem, jeho činnostmi, zvyky a potřebami (v jejich pohledu cizích, nevýznamných), se mohli vlastní cestou podílet na realizaci konečného řešení (BRUEGGEMEIER, CIOC, KELLER, 2005).

Nová architektura přírodních prostor Ladislava Žáka měla vzniknout z potřeb společenské třídy pracujícího lidu, vycházejíc z prvků české krajiny. Po stránce lidské obsahové se celá krajina měla stát bytem, domovem a rekreačním prostředím všech vrstev, zejména vrstvy lidové. *„Nutnost a potřeba dobře ubytovat v přírodě všechny lidi všech společenských vrstev je něčím nebývalým a novým a dává zcela nový a odlišný sociologický lidský obsah nové architektuře zeleně. Architektonická forma této nové architektury zahrad, sadů a krajin bude vytvořena – jestliže vznikne u nás – plným právem a zcela logicky z prvků naší české středoevropské krajiny, z její zdejší domácí přírody a vegetace. Sloučením nového lidského lidového obsahu a nové architektonické formy, odvozené z prvků naší krajiny, může vzniknout nová svérázná architektura přírodních prostor, jestliže opravdu organicky sloučí všeobecně platný lidový prvek s novou formou, odvozenou rovněž převážně z lidových civilních prvků české krajiny.“* (ŽÁK, 1942).

Někdejší Baťův expert pro urbanismus, architekt Hruška, ve studii Příroda a osídlení, biologické základy krajinného plánování upozornil záhy na porušení harmonie krajiny, rozptylování zástavby do krajiny a navrhl sladit a harmonizovat vztahy mezi člověkem a přírodou. Varoval před přicházejícím rozvratem venkova, sídel a tradičních struktur v krajině. *„Je třeba, aby poznáním všech biologických závislostí v přírodě se stala nutná omezení soukromého zájmu. Nelze v budoucnu připustit, aby se jako dosud parcelovalo a stavělo kdekoliv, cokoliv a jakkoliv.“* (HRUŠKA, 1945). Urbanismus nahlédl jako přežitek 19. století a vyzdvihl možnosti prostorového plánování. Konečným výsledkem měla být biologicky harmonizovaná krajina, esteticky dokonalá. *„Vycházet z biologického souladu je jediná možná cesta při ozdravování krajiny; tedy: napřed dát krajině organický pořádek, řád, pak se estetické uspokojení, pokud jsou stavební a kultivační zásahy prováděny s porozuměním pro krajinu a její organické potřeby, dostaví samo.“* (HRUŠKA, 1945).

Hruška věřil v ozdravění a harmonizování lidských a přírodních sil, v kultivaci kraje, v estetickou kapacitu, měřítko, hmotu a formu, obraz a siluetu; krajinu viděl jako nadřazený biologický celek. Nechtěl nic jiného než dobrý průměr produkce ve stavebnictví a ve formovém regionalismu spatřoval obranu proti postupujícímu rozkladu a ničení kulturních hodnot. *„Dokud nenalezneme novou technicky sociální formu zemědělského sídliště, budeme muset vesnici bránit před rozkladem (v tom stáváme se jaksí památkáři!). Musíme se snažit, aby sídelní celek byl prodchnut určitým tvarovým modulem, tedy základním laděním, jež pojí všechna lidská díla ve hmotě, výškovém rozvinutí, členění, materiálu atd. v celek... ale zásady a míry harmonie nelze normovat.“* (HRUŠKA, 1945).

Jenže potlačení estetiky tradiční krajiny, měřítek, materiálů a po r. 1948 vznikající nová bytová i rekreační zástavba v krajině naplno potvrdily zavržení tradičních struktur a řádu v uspořádání krajiny, před čímž varovali Mukařovský i Honzík. To se obrazilo v jednostranném a pouze funkčně produkčním standardu prostorového plánování a organizace krajiny socialistického realismu a neofunkcionalismu. Smělá sídliště s absencí soukromých zahrad a sadů potřebovala další prostor; v nezastavěné krajině, v bývalých vinicích, sadech, zahradách byla kobercově stavěna svérázná víkendová a prázdninová pseudosídla a osady, ve zdrobnělém (nikoli však lidovém) měřítku a detailu. V obrazu krajiny kontrastní transekt venkovských sídel byl nastolením prvoplánově funkčního řádu trvale proměněn. Tradiční estetika života byla nahrazena kolektivní indiferentností.

Ztráta schopnosti vidět svět celistvě a ve vzájemných organických souvislostech je zřejmá v neschopnosti vytvořit záměrný organický a stylový celek s vnitřní logikou a harmonií. *„Záměr tak není vyjádřen individuální formou, ale je naopak výsledkem standardní, mechanické a anonymní výroby, je obelstěním estetiky a hlavně člověka. Standard je dáván do prostředí, kde člověk chce standardu uniknout.“* (ŠINDELÁŘ, 1969). Obytné soubory periférií měst se promítly v krajině sekundárními rekreačními perifériemi. Ozdravovací a funkčně harmonizační experimenty (pozemkové úpravy, kolektivizace, meliorace atp.) nevedly v krajině ke zrodu očekávaných estetických hodnot; ty zbylé mizí společně s ještě tradičními prvky dlouhodobě vžitého řádu hospodářského utváření. Příroda i krajina se staly surovinovými zdroji a zastavitelnými plochami v plánech územního rozvoje a prostorového plánování. Pojem krajiny jako místa se všemi rozmanitostmi byl nahrazen indiferentním termínem prostor; ten je pak možný nově funkčně organizovat, plánovat a exploatovat, bez ohledu na jeho historii, proměny a tradice.

Na zásadní aspekt měřítka člověka a ideální formát obyvatelné, esteticky funkční a strukturované krajiny, koncem devadesátých let minulého století znovu upozornil Nauman. Na základě ankety k estetice a charakteru krajiny mezi architekty a urbanisty (NAUMAN, 1999), uvedl jako optimální pro současná venkovská sídla maximálně dvou etážový dům s podkrovím, tedy do výšky deseti metrů. Bydlení ve vyšším poschodí než třetím připouštělo cca 32%, preferovalo však pouze 7% respondentů ankety. Určité procento připouštělo pro obchodní a administrativní funkce budovy větší výšky, avšak nepřevyšující výši vzrostlých stromů. Vyšší stavby byly přípustné pouze jako tradiční architektonické krajinné dominanty (věže kostelů, katedrály, rozhledny).

To vše je zásadní pro architekturu, urbanismus a plánování krajiny, obory typicky mnohofunkční, *„kde estetická funkce nabývá na dominantním významu účinem optickým, často teprve časem a naším způsobem zrakového vnímání a kde právě s oblibou zaujímá místo uprázdněné funkcemi ostatními. Architektonický výtvar ... je určen k tomu, aby sloužil jako prostorové prostředí činností druhu nejrůznějšího, ...organizuje prostor obklopující člověka. Organizuje jej jako celek a vzhledem k člověku celému, tj. vzhledem ke všem jeho jednáním. Estetická funkce vytváří vztah člověka ke skutečnosti, brání převážení jediné (totalizující) funkce nad všemi ostatními. Zároveň však nemá žádný konkrétní cíl, nesměřuje k plnění žádného praktického úkolu; spíše vyřaduje věc nebo činnost z praktických souvislostí.*

Právě tím, že (estetická funkce) postrádá jednoznačného obsahu, stává se průhlednou, nestaví se k ostatním funkcím nepřátelsky, ale pomáhá jim. Jestliže ostatní praktické funkce, ocitnou-li se vedle sebe ve vzájemné konkurenci, usilují převládnout jedna nad druhou, uplatňující směřování k funkční specializaci (k monofunkčnosti, jejímž vyvrcholením je stroj), směřuje umění právě vlivem estetické funkce k mnohofunkčnosti co nejbohatší a nejmnohostrannější. Estetická funkce pomáhá člověku přemáhat jednostrannost specializace, ochuzující nejen jeho vztah ke skutečnosti, ale i možnost jeho jednání vůči ní. Nezabraňuje tvůrčí iniciativě člověka, ale pomáhá ji rozvíjet.“ (MUKAŘOVSKÝ, 1971).

Zůstává-li nerozpoznána, bagatelizována, promarněna, či záměrně je odvržena vlastnost estetické funkce korunovat, harmonizovat (udržovat v rovnováze), či nahrazovat funkce jiné (provozní, hospodářské atp.), ztrácí se pojistka před zásadními změnami v harmonii a jednotě prostředí, v environmentální, společenské a sociální oblasti. Odcizení od této jednoty má za následek estetický a tím také etický úpadek našeho vnímání a cítění. *„Rozpad etického vnímání, odpovědnosti morální a mravní, se obráží na způsobu kolektivně anonymního jednání vůči ostatním živým tvorům, krajině, přírodě.“ (LORENZ, 2000).*

Vztah společnosti ke krajině, k životnímu prostředí, je vypočten a vymezen surovinově energetickými toky a normovanými agro - industriálně - environmentálními vztahy ke složkám přírody, zdrojům. Starost o tradiční krajinu je svěřena rozvojovým prvoplánům. Nikoli skutečný obsah, ale pouhá plocha a její výkaz jsou objekty zájmu. *„Falešné dílo cenné pro netrpělivé duchem, kteří rádi ušetří hodně času, který by byl třeba na důkladné studium díla přírody a lidských skutků. Ó lidská hlouposti, nechápeš, že se dopouštíš stejného omylu jako člověk, který osekává větve stromu, ozdobené listy a voňavými květy nebo ovocem.“ (DA VINCI, 2010).* Rozhodující je dnes produkční funkce a tržní hodnota, které je podrobena příroda, ekosystémy, biodiversita, člověk a jeho dílo. Kdysi přirozené limity přírody, s ohledem na současné technologie, již nemají regulační funkci.

Člověk překročil své měřítko a z něj vzešlé poměry v krajině, je jako jednotlivec zbaven esteticko-etických a morálních povinností a zábran, převzatých kolektivní byrokracií (kraje, rezortu, státu, společenství) a dopad je zásadní. Svoboda volby je nakonec stejně řízena nevolenou mocí a totalitou trhu, peněz. Současné teorie nového urbanismu, transektu, udržitelného hospodářství příměstského venkova (*New residential sustainable farming communities* v USA) se vrací k poměrům rodinných farem, tradičně strukturovaných malých sídel, k měřítku členění katastru a snaží se nalézt odpověď na současnou krizi krajiny, byť jejich praktický dopad spočívá v minoritě specializovaných komunit (LERNER, 2011).

Estetické hodnoty krajiny neumíme v současné praxi (jako společnost) zřetelně rozpoznat, uchopit a účinně chránit, nejsou předmětem územně rozvojových schémat a plánů (byť lze předpokládat určitý potenciál v realizaci pozemkových úprav či územních systémů ekologické stability, jichž se mohou stát součástí, jsou-li s takovými aspiracemi vytvářeny). Tradiční prvky a formy krajiny jsou nahrazovány lacinými a provozně zjednodušenými normovanými řešeními (například tradiční ovocná stromořadí a aleje mizí, jsou nahrazovány, pokud vůbec, lacinými, pro krajinu funkčně i významově prázdnými, mnohdy i náletovými druhy dřevin). Jako určitá reakce vznikl v rámci Evropské unie dokument *Evropská úmluva o krajině*.

Úmluva se věnuje krajině pozoruhodné, běžné i narušené. Předmětem úmluvy je krajina přírodní, venkovská, městská i industriální. Ochrana, správa a plánování krajin jsou podle úmluvy právem a povinností každého jednotlivce a všech evropských zemí. *Edible Landscape*, doslova jedlá krajina, americkými kolegy nedávno znovuobjevený a uctíváný fenomén, kdysi tak tradiční v krajině Evropy, je bohužel stále mnohde proměňován na sterilní, významově vyhaslou krajinu.

To je nedobré pro specifickou regionální a obecnou kulturu prostředí, která vrcholí monofunkčností, před kterou při veškerém omezení své doby varoval již Šindelář: „*Je-li systém bytostných potřeb potlačen a zaměněn za systém funkcí, dochází k vážným poruchám ve společenském životě. Funkce má tendenci standardizovat naše potřeby, produkty a psychický život. Stabilizuje se postupně v autoritativní normu, která diktuje našemu počínání. Má tendenci zjednodušovat a okleštovat náš vztah k životnímu prostředí. Také náchylnost měřit vše kvantitativně projevuje se jako snaha redukovat skutečnost na měřitelná a ověřitelná fakta a data, na jednoznačný výkaz funkce. Jedinec se stává funkcí, obecninou a je mu upřen význam, člověk je redukován na jednu dimenzi a podobá se tak stroji nebo materiálu, jeho hodnota je měřena jeho výkonností. Jedinec se stává divákem a ne účastníkem světa. Je to degradace člověka na skupinu životních a sociálních funkcí.*“ (ŠINDELÁŘ, 1969).

Estetická hodnota krajiny, dynamického rozhraní řádu člověka a přírody, spočívá v harmonické jednotě celku s pestrou obsahovou diversitou umělých a přírodních prvků a jejich kontrastů. Je spjata s přírodní (lidskou potřebou usměrňovanou) sukcesí v krajině, s měřítkem člověka, s kapacitou jeho pohledu a vnímání, kde vnímanými objekty jsou také fragmenty v krajině prolnuté přírody. V zákonitostech lidského díla se obráží řád přírody, v přírodě se zrcadlí lidský genius; tak dlouho, dokud tradiční hospodářské narušování této křehké harmonie zůstává v mezích lidského měřítka, poměrů hmot a prostorů, v čistotě tradičních forem i materiálů. „*U duchů kultivovaných se umění obráží v přírodě a propůjčuje jí svůj lesk. Nadvláda estetické funkce je tu vnesena zvnějška.*“ (MUKAŘOVSKÝ, 1971).

Rozdílné klimatické, půdní a geologické podmínky, morfologie a staletí tradičního hospodaření vytvořilo v celé Evropě bohatou a druhově rozmanitou mozaiku kulturních a přírodních krajin. Jedině udržitelnou správou těchto mnohofunkčních, kulturně historických krajin a jejich biodiversity můžeme uchovat cenné ekosystémové služby při současném zachování jejího kulturního a přírodního dědictví (EEA, 2010). Estetická hodnota krajiny je dnes společensky konstituována normou, pravidlem.

Estetická hodnota tradičního rázu (charakteru) krajiny je z hlediska naší současné legislativy stabilizována pravidlem, celoplošně chránícím mj. kulturní a historickou charakteristiku místa, kulturní dědictví minulosti. Zákon (č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny ve znění pozdějších změn) v § 12 o ochraně krajinného rázu vychází z celoevropsky přijaté normy, zájmu na celoplošné (ochrana krajinného rázu je ochranou obecnou, platí tedy na celém území státu) ochraně krajinného rázu (vyjádřeného především morfologií terénu, charakterem vodních toků a ploch, vegetačního krytu a osídlení), jako součásti kulturního dědictví minulosti a příznivého životního prostředí budoucích generací, kde přírodní, kulturní

a historická charakteristika místa či oblasti je chráněna před činností snižující jejich estetickou a přírodní hodnotu.

Přestože je předmětem zákonné ochrany, estetická hodnota jako podstata tradiční kulturní krajiny není často rozpoznávána a rozlišována mimo prostory chráněných krajinných oblastí, přírodních parků či krajinných památkových zón. Historické mapy vojenských mapování i mapy stabilního katastru tvoří ideální, detailní podklad krajinářské, konzervátorské i tvůrčí praxe v rámci těchto území. Jejich vypovídací hodnota by však mohla pomoci k lepšímu porozumění, čtení příběhů utváření krajin i mimo zákonem chráněná území, v nechráněné kulturní krajině, kde absence významnějších přírodních prvků ještě vůbec nemusí znamenat, že se jedná o krajinu nehodnotnou.

Naopak, řada autorů, věnujících se problematice estetiky krajiny, vychází z významu kulturně historických a estetizujících projevů člověka v krajině (NEWTON, 1973), čistě fenomenologicky z poznání a vnímání krajiny, jejíž význam a estetická hodnota je vázána na dílo (přítomnost) člověka a hledá zde nové (environmentální, kognitivní) interpretace (NORBERG – SCHULZ, 1994). Fenomenologie (z řeckého *faínomai*, ukazují se), znamená obecně přesné zkoumání jevů. Místo zkoumání podstat a skutečností samých se zabývá zkušeností, příběhem, tím, jak se věci, i příroda, samy člověku ukazují. Člověk je okem přírody, kterým se příroda sama na sebe dívá, estetiky vjem a soud sídlí v jeho pohledu. Vnímání utváření krajiny je jedinečnou součástí tohoto pohledu.

„Krajinu tvoří (ať už přímým zásahem nebo pouhým zaměřením pozornosti) vždy člověk. Příroda, považovaná v případě předchozích paradigmat v různém smyslu za neredukovatelný, bytostně přítomný vnějšek lidského světa, je vtahována dovnitř a jejím interpretačním rámcem se stává svět primárně lidských záměrů a cílů... Estetickou hodnotu krajiny bychom proto mohli situovat na hranici průniku dvou rámců, se snahou zachovat a chránit roztržitý přírodní rámec před tlakem kulturně -sociálního rámce.“ (ZUSKA, DADEJÍK, 2006).

Krajina je širokým a dynamickým rozhraním řádu přírody a řádu lidského, kde vzájemné interakce, narušování (v mezích daných měřítkem, tradičními poměry, postupy), mohou být nositeli estetických hodnot. Strukturované napodobování a estetizování přírody, tvorba vizuální formy, se staly podstatou umění nejen zahradnictví, parkové tvorby, ale také designu krajiny; přírodní prvky jeho součástmi (třeba jako kontrastní pozadí, nenarušený jednotící rámec prostorové scény).

Hodnoty přírodní (člověkem vjemově poznané) nakonec růstem, zráním, stárnutím a rozpadem (refugia, doupné stromy) mnohdy převáží nad hodnotami kulturně historickými, kompozičními, zanikajícími změnou či ztrátou původního poslání, absencí péče a údržby. Přírodními procesy (rozpoznanými a předpokladatelnými) narušený umělý řád (alejí, stromořadí, krajinné kompozice aj.) by měl být rozeznán jako esteticky funkční a hodnotný stav krajiny (kontrastem jednotlivých prvků a jejich proměn, pestrostí detailu, zabarvení, akcentů aj.), kde jsou takto umocněny původní estetické funkce a hodnoty prostorotvorné, kompoziční.

Často se jedná o esteticky hodnotnou formu přírodovědné význačnosti, přírodního detailu, archetypu, materiálu, přírodního vzoru, například u památných stromů (nikoli jen patina, která ovšem také zvyšuje účín estetický; DURDÍK 1875). Starý specimen prastarého stromu, coby pozůstatek kompozice krajiny, parku, solitér ve vinici, na louce, v poli, na mezi či u cesty, ale i pralesní interiér, či údolí říční krajiny, geologický odkryv, jsou nejen přírodními hodnotami (refugium, doupný strom, výskyt vzácného druhu, hmyzu atp.), ale mnohdy i podstatou, archetypy, z přírody často přejímanými a napodobovanými, estetizovanými. Jsou esteticky hodnotnými přírodními archetypy (přírodní vzor, solitér, sošný objekt, tradiční materiál, druh), rozpoznáným návratem původní přírodní formy, odhalením zdroje, podstaty, člověkem vnímané, přejímané a napodobované krásy.

Aspekt odhalování a zakomponování přírody, jejího řádu, byl součástí zahrad a parků manýrismu i podstatou malebných krajinářských a dramatických romantických parků v krajině. Nejprve umělým komponováním malebné krajiny venkovských sídel, v ohromujícím měřítku jednotné a vznešené kompozice přírodních segmentů a prvků, podrobených přírodnímu řádu a jeho procesům. Později romantickým dotvářením divokých a drsných přírodních míst skalních výchozů, roklí a říčních údolí jejich zpřístupněním, zprůchodněním a akcentováním výhledů na dramatické detaily a panoramata okolní přírody a krajiny. Sem také sahají počátky kolektivního rozpoznání estetických hodnot znovu objevené a poodkryté přírody, rozmachu nejen turistiky, ale i ochrany přírody a krajiny jako takové, zrozené z poznání etické a morální odpovědnosti tyto hodnoty zachovat a udržovat.

V krajině sídel minimalizovaná příroda privátních zahradních oáz s racionalizovanými porosty, zdobnými fontánami a sbírkami minerálů, je v tradičním veřejném prostoru rozvíjena fontánami, kašnami, dlažbami, sloupy a sochami, jež doprovázejí otevřená prostranství spolu s ovocnými stromy sadů, vodními prvky, solitérními stromy návsí (místní či symbolické provenience), stromořadími a alejemi ulic a náměstí. Strukturovaná příroda je výraznou estetickou hodnotou městské krajiny, kontrastně narušující funkční dokonalost města jako stroje, harmonizující ostatní racionálně vykalkulované a umělé provozní funkce.

V přírodní a přírodě blízké krajině spatřujeme estetické hodnoty v původnosti a přirozené, mnohdy v dobré víře člověkem poodhalené archetypálnosti přírodních prvků. V krajině urbanizované a hospodářské byly tyto prvky uměle instalovány, proměňovány, organizovány a uspořádávány v rámci složitého systému vztahů a s ohledem na potřeby člověka. Staly se nedílnou součástí obývané krajiny, estetiky života. Stromy a porosty v podobě dominantních solitér, stromořadí a alejí (růstem a strukturou z přírody pečlivě vybraných vzorových, symbolických či užitných druhů), hory a horniny v podobě skal a balvanů, skalek, drobných lomů, kamenných zídek cest, mezí a teras, rozcestníků, stél a soch, často v kontrastní kompozici se stromy; podobně jako vodní prvky doprovázené přirozenými porosty i uspořádanými liniemi archetypálních stromů.

Lapidárně čistými, místně tradičními formami, druhy, autentickými materiály a strukturovanými postupy dochází k naplnění předpokladů a možností prostoru, místa, morfologie terénu, krajiny; zde estetická hodnota celku se zrcadlí v ostroti a kontrastech přítomných jednotlivých složek, prvků a jejich estetických funkcí.

Naopak sukcesí (expanzí, nikoli však invazí) znovu osídlené polohy mezí, plužin, okrajů starých cest, úvozů, břehů, mohou být esteticky funkčním narušením hospodářsky nefunkčního a opuštěného lidského uspořádání, vizuálním zvýrazněním a odhalením jeho reliktů, potvrzením přítomnosti přírodního řádu na zbytcích tradičního a hroudicího se lidského uspořádání prostoru (přírodní kolonizace).

Takovéto dynamické prolnutí řádu člověka a přírody (v ideálním případě trvale udržované a spravované), je nejen esteticky funkční a hodnotné, ale významné z hlediska zvýšení retenční schopnosti krajiny, udržení a zlepšení biodiversity. Ta je dnes často zcela závislá na trvalém zachování těchto kontrastních (esteticky funkčních) a přechodových poloh přírodního a umělého řádu.

Závěr

Estetické hodnoty krajiny jsou neopakovatelné a jedinečné, jsou obrazem vývoje, charakteru a proměn osídlení, duchovního a etického života společnosti, estetikou života; krajinu přece neděláme pro cykloturismus. Estetické hodnoty přírodních charakteristik krajiny (vycházejíce z konstrukce přírodní estetiky a environmentalismu, potvrzené staletími zájmu umění, filosofie i přírodních věd), se tak zrcadlí v přírodních hodnotách jako takových, které se pak jeví být právě jejich mírou, obrazem a potvrzením.

Utváření, design a plánování krajiny a sídel se neobejde bez schopnosti předjímání či predikce výsledku, celkové struktury, obrazu (díla, stavby, činnosti), které budou po stránkách funkčních (i esteticky) dokonalé. Právě proto hledáme inspiraci v minulosti (minulé přítomnosti, jež je nedílnou součástí našeho světa a poznání), kdy kontrastní prvky lidského díla a přírody měly nezastupitelná místa v dynamicky vyváženém uspořádání krajiny. Je tak odkrývána podstata věcí, daná měřítkem, ostrostí a kontrasty významných prvků a segmentů, např. esteticky působivý je kontrast drobného měřítka podhorské vesnice v poměru s mohutností okolních hor, kontrast etruských měst a vesnic na vrcholcích a výchozech v toskánské krajině. Na druhou stranu odpudivá je absence kontrastu, okrajů současných sídel, rozlévajících se v jednotvárně uniformní zemědělské krajině, zbavené zbytků tradičních hospodářských struktur, zahrad a sadů, ale i charakteristických materiálů (geologický substrát a jeho povrchové prvky, vodní prvky, porosty, okraje, solitéry, přírodní i uměle vytvářené dominanty, prostory, oblasti, cesty, ohniska atp.). Podstata věcí spočívá i v jejich predikci, zviditelňování, strukturování a kompozici, s ohledem na přírodní procesy a potřeby člověka, naplňujíc jeho vlastní bytí v prostoru krajiny.

Je-li toto kontrastní prolnutí, dialog člověka s přírodou, esteticky funkční v jednotlivostech, bude s velkou pravděpodobností esteticky hodnotné jako celek. Míra této hodnoty (celkové libosti) je (podobně jako u hudby) dána netoliko harmonií, jednotou celku, ale také ostrostí, kontrasty a akcenty dílčích složek, segmentů a prvků, umělých a přírodních. Spočívá rovněž v čistotě forem a detailů, v patřičnosti a autenticitě materiálu, porostní skladby, ozřejmujících, potvrzujících a zvýrazňujících samotnou (vnímanou a rozpoznanou) podstatu svých (přírodních

a kulturně historických) prostředí. Nejen poznání (na základě studia, predikce terénu, přírodních procesů, minulých i stávajících struktur), ale dlouhodobá, trvalá poučená péče a management jsou nepostradatelné.

Umění designu krajiny, vizuální plánování, koncept místa a vztahů jednotlivých prvků a jejich výsledná vizuální forma by neměly být jen pouhou okamžitou (zpravidla ohromující a překvapivou) stavbou, instalací (jako pouhý nápad, objekt, architektura), ale výsledkem složitého, dlouhodobého, stále se proměňujícího, interaktivního procesu, který obsahuje hlubší poznání podstaty věcí a jejich vazeb, včetně komplexního uspořádání prostorových a provozně funkčních vazeb a souvislostí. Pro strukturování a uspořádávání stávajícího prostorového řádu krajiny je významná také vizuálně dominantní funkce z přírody vybraných archetypálních místních klimaxových dřevin, solitérů a jejich linií ve struktuře krajiny; obdobně významné jsou místní, zdomácnělé krajové odrůdy ovocných dřevin atp. Na druhou stranu je pochybené a nevhodné přetváření tohoto řádu, často zavlékáním „krásných“ či jinak „perspektivních“ zahradnických výpěstků „à la mode“ do krajiny; jejich místo je v uzavřené zahradě, v arboretu s vlastní estetikou sbírkové funkce a hodnoty.

Umění nehledá duši ve věcech, ale samotného ducha věcí. Je to umění predikovat poznané přírodní procesy a vycházet jim vstříc (například řízená sukcese, hledání podstaty, krásy vzorů a archetypů přírody a jejich přirozené zviditelnění s ohledem na charakter místa, nikoli však kýčovitá náhrada, překvapivé dotváření novotvary), včetně omezení se na postupy a technologie, jež jsou s tímto poznáním v souladu, dříve tradiční lidová či selská moudrost. Věci, objekty, prostory mají být právě jen tím, čím skutečně jsou. Ostatně konečným „cílem není racionální kalkul, pouhý fyzický tvar, ale především kvalita a čistota jeho obrazu v lidské mysli.“ (LYNCH, 1960).

Poděkování

Příspěvek vznikl jako úvod do problematiky k řešenému projektu MKČR DF12P01- OVV050, (Význačné aleje České krajiny).

Summary

The balance of ecological and productive functions of the landscape, keeping at the same time high aesthetic and cultural values was the product of a mastered human intervention (applied in a concrete context) within its physical limitations. The development of articulated landscape mosaics indicates that the aesthetic appeal is the result of a human desire for spatial order, purity and boldness of forms. The skills able to harmonize with the nature to this ideal developed during the long centuries of practice. While some features were sought by design as local inhabitants applied their instinct for rational spatial organization, many landforms developed spontaneously as nature, in its turn, adapted to human activities. Over centuries, a stabilized systems of footpaths (often in their prehistoric trajectories, given by the natural and landform limitations), hedgerows, tree stands and natural wetlands remained stable and unchanged, supporting a variety of wildlife and

sustaining landscape stability. This scenery was reflected in more carefully designed landscapes of surrounding nearby noble estates, comprising ornamented farms, gardens and parklands, divided by often majestic tree avenues that underlined the hierarchy of the communication systems.

The continuous investment made in shaping the landscape by enhancing its appeal and productivity is comparable to a work of art, in which the aesthetic character of the result was not by accident but was considered a coronation of all the effort deployed to optimise landscape productivity. In our days, when productive function of the landscape has lost its meaning, the aesthetic function has taken its place, symptomatically along with the ecological function. The goal of restoring the internal harmony of the inherited landscape is to reinforce this unique functional symbiosis between aesthetics and ecological functionality which is increasingly at risk. The maps of Stabile Cadaster graphically illustrated the mastered compromise that was achieved in the early 19th century by applying long lasting human efforts in managing the spatial organization of nature.

Literatura

Antrop, Mark. 2005. „Why landscapes of the past are important for the future.“ *Landscape and Urban Planning* 70: 21–34.

Benzoni, Gino. 2004. *Verso la Santa Agricoltura – Alvise Cornaro, Ruzante e il Polesine*. Collana: Rapporti/ Polesine e Cultura padana.

Brueggemeier, Marc, Franz -Josef Cioc, Thomas Zeller. 2005. *How Green Were the Nazis? Nature, Environment, and Nation in the Third Reich*. Athens: Ohio University Press.

Comenius, John Amos. 1887. *Orbis Sensualium Pictus*. Syracuse, New York: C. W. Bardeen.

Da Vinci, Leonardo. 2010. *Deníky*. Praha: Československý spisovatel.

Dessalier d'Argenville, Antoine Joseph. 1709. *La Theorie et la Pratique du Jardinage*. Paris.

Durdík, Josef. 1875. *Všeobecná aesthetika*. Praha: I. L. Kober.

EEA (Evropská Environmentální Agentura). 2010. 10 messages for 2010 Cultural Landscapes and Bio-diversity Heritage. [cit. 18. 6. 2011]. Dostupný z: <http://www.eea.europa.eu/publications/10-messages-for-2010-2013>.

Gilpin, William. 1794. *Remarks on Forest Scenery and other Woodland Views (relative chiefly to Picturesque Beauty) illustrated by the Scanes of New Forest in Hampshire*. Vol. II., 2nd edition, London: Gillpin.

Gojda, Martin. 2000. *Archeologie krajiny*. Praha: Academia Praha.

- Hersche, Peter. 1990. „Die französischen Physiokraten – Vorläufer der Grünen oder Bahnbrecher des Agrobussines?“ Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrosoziologie 38. Bern.
- Honzík, Karel. 1944. Úvod do studia psychických funkcí v architektuře. Knihovna architektury, řada II. – Svazek 1. Nákladem a tiskem Dr. Ed. Grégra a syna v Praze.
- Hruška, Emanuel. 1945. Příroda a osídlení, biologické základy krajinného plánování. Knihovna Architektury, řada II., Svazek 2., 1/1945.
- Jellicoe, Geoffrey, Susan Jellicoe. 1975. Landscape of Man, shaping the Environment from Prehistory to the Present Day. London: Thames and Hudson.
- Kotková, Olga (ed.). 2010. Roelandt Savery: malíř ve službách císaře Rudolfa II. Praha: Národní galerie v Praze.
- Le Blond, Alexander. 1986. Die Gärtnerei. Leipzig: Leipzig Buchbinderische Weiterverarbeitung: Kunst und Verlagsbuchbinderei Leipzig.
- Lerner, Jonathan. 2011. „Your sub -division.“ Landscape Architecture Magazine 101 (2): 6–7.
- Lorenz, Konrád. 2000. Osm smrtelných hříchů. Praha: Academia.
- Lynch, Kevin. 1960. Obraz města. Praha: Bova Polygon.
- Mukařovský, Jan. 1971. Studie z estetiky. Praha: Odeon.
- Muser, Mark. 2010. Nazi Oaks. Advantage Inspirational.
- Nauman, Pavel. 1999. „Příspěvek na kolokviu: Péče o krajinný ráz.“ Pp. 92–99. Ivan Vorel, Petr Sklenička (eds.) Sborník přednášek a diskusních příspěvků z kolokvia Péče o krajinný ráz, cíle a metody, 17.–18. 2. 1999. Praha: ČVUT.
- Newton, T. Norman. 1973. Design on the Land: The Development of Landscape Architecture. Cambridge: Harvard University.
- Norberg -Schulz, Christian. 1994. Genius loci. Praha: Odeon.
- Panofsky, Erwin. 1981. Význam ve výtvarném umění. Praha: Odeon.
- Piccolomini, Aeneas, Sylvius. 1959. Memoirs of a Renaissance Pope, The Commentaries of Pius II. New York: Putnam.
- Salisch, Heinrich. 2008. Forest Aesthetics. Durham: Forest History Society.
- Sannazaro, Jacopo. 1966. Arcadia and Piscatorial Eclogues. Detroit: Wayne State UP.
- Schama, Simon. 1996. Landscape and Memory. New York: Random House.

Schopenhauer, Arthur. 1969. *The World as Will and Representation*, Vol. I, 3. Book. Dover.

Stibral, Karel, Ondřej Dadejík, Vlastimil Zuska. 2009. *Česká estetika přírody ve středoevropském kontextu*. Praha: Dokořán.

Stibral, Karel. 2010. „Lesní estetika Williama Gilpina a Heinricha von Salische.“ Pp. 35–54 in Karel Stibral, Ondřej Dadejík, Michal Peprník (eds.). *Kauza les: Environment jako estetický problém*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Šindelář, Dušan. 1969. *Tržiště estetiky*. Praha: Obelisk.

Zuska, Vlastimil, Ondřej Dadejík. 2006. „Krajina jako maska přírody: estetika subverze versus estetika konformity.“ *Estetika* 44: 28–43.

Žák, Ladislav. 1942. *Architektura IV*.

**The Value of an 1827 Cadastre Map in the Rehabilitation
of Ecosystem Services in the Křemže Basin,
Czech Republic**

Hendrych, J., Storm, V., Pacini, N. *The Value of an 1827 Cadastre Map in the Rehabilitation of Ecosystem Services in the Křemže Basin, Czech Republic*. *Landscape Research*, Volume 38, Issue 6. Elsevier, 2013, s. 750-767. ISSN 0142-6397.

Podíl autora na výsledku 75%.

Kód UT WoS článku podle Web of Science 000331332600005

EID výsledku v databázi Scopus 2-s2.0-84893908871

Citation metrics: 1.701 (2021);

Impact Factor: 2.217 (2021);

5 year Impact Factor: 3.7 (2021);

CiteScore (Scopus): Q1 (2021);

CiteScore: Best Quartile.

Komentář

Příspěvek vznikl na základě řešení *Územní studie kulturně historických a estetických hodnot a dotvoření prostorové struktury krajiny Křemežské kotliny*, v rámci problematiky řešeného projektu MKČR DF12P01- OVV050, *Význačné aleje České krajiny*. Cílem studie bylo doplnit nezávisle zpracovávaný *Generel revitalizace krajiny Křemežské kotliny* na území CHKO Blanský les o kulturně historické a prostorové analýzy s ohledem na ráz krajiny a její narušené estetické hodnoty.

Vstupní rešeršní a analytické práce vycházely z pečlivé excerptce dat získaných zpracováním mapových listů stabilního katastru, nejstarší mapy moderního typu, kterou lze převést do dnešních mapových formátů. Primárním účelem map stabilního katastru bylo shromáždit a syntetizovat objektivní informační základnu pro výpočet daně z nemovitosti. Daňová reforma v roce 1789 zavedla neměnné katastrální jednotky, které jsou z velké části platné až do současnosti. Na počátku devatenáctého století umožnily nové zeměměřické technologie a moderní metody topografického zobrazování vytvoření komplexního mapování, které překračovalo požadavky stanovené daňovým regulačním rámcem.

Změřilo se vše, ať už úrodná či neplodná půda, včetně chudé venkovské i opuštěné neproduktivní půdy. Každý pozemek byl klasifikován pomocí katalogu typů pozemků a využití. Lesy byly rozděleny na jehličnaté, listnaté nebo smíšené, byly specifikovány čtyři různé kategorie výšky stromů. Zmapovány byly okrasné a zelinářské zahrady, parky, vinice, chmelnice a sady, soukromé a obecní pastviny, suché a vlhké louky, bažiny, slatiniště porostlá rákosem, orná půda, orná půda s ovocnými stromy, řada různých druhů křovin, lomy, pískovny a hliníky, vřesoviště, jezera, rybníky, řeky, potoky, pusté půdy i neúrodné skály. Katalog map obsahoval veřejné i soukromé budovy (z kamene i ze dřeva), stodoly, zříceniny, mlýny, církevní budovy, pošty, hospody a hájovny, značení různých typů hranic a lineárních prvků, jako jsou cesty, brody, mosty, silnice a další lineární a bodové prvky.

Kromě mapování zkoumaných dat byly do tzv. operátu zpracovány komentáře, které popisují další podrobnosti týkající se kulturních zvyklostí, včetně identifikace vlastníků pozemků. Příprava celého katalogu (164 357 map celé monarchie) trvala 45 let. V Čechách a na Moravě trvala od roku 1824 do roku 1842. Stabilní katastr

dodnes udivuje svou kvalitou zpracování, grafickou podrobností, přesností a vysokým detailem linií a barev. Mapy se v aktualizované podobě používaly ještě ve druhé polovině dvacátého století. Měřítko 1:2880 bylo založeno na čtvercové ploše 40 sáhů (Klaftern), odpovídající jednomu dolnorakouskému akru (Joch) ekvivalentnímu 5754,642 m², což bylo považováno za rozsah plochy, kterou byl hospodář s volským potahem schopen zorat za jeden den (Jitro). (HENDRYCH, PACINI, STORM, 2013).

V porovnání s mapami stabilního katastru současné mapy daných území kontrastně ilustrují rozsah fragmentace půdy, kdy zmizely tradiční prvky kulturní krajiny, jako jsou aleje a stromořadí, živé ploty, suché zídky mezí a úvozů cest, cesty lemované tradičně strukturovanou liniovou vegetací i rozptýlená vegetace v hospodářské krajině. Předkládaný příspěvek tak na vybraném reprezentativním území Křemežské kotliny jasně dokládá, jak během posledních dvou staletí krajina ztratila nekonečnou řadu lineárních vegetačních struktur, biokoridorů; prvků, které plní nepostradatelnou funkci ekologických sítí environmentální stability. Často jsou tyto prvky klíčové pro zachování strukturálních a kulturně historických hodnot krajiny, životního prostředí, přírody a krajiny.

Výsledky dílčích analýz byly prezentovány na mezinárodní konferenci *Living Landscape, The European Landscape Convention in research perspective* ve Florencii. Výrazně doplněný a rozšířený text byl pak v rámci projektu MKČR DF12P01- OVV050 *Význačné aleje České krajiny* připraven v anglickém jazyce a předán k publikování ve zvláštním vydání odborného periodika *Landscape Research*, Volume 38, Issue 6 (2013), a jako výsledek (J_{imp.}) uplatněn v r. 2013. Níže je předkládán bez překladu v originální podobě.

The Value of an 1827 Cadastre Map in the Rehabilitation of Ecosystem Services in the Křemže Basin, Czech Republic.

JAN HENDRYCH*, VOJTĚCH STORM* & NIC PACINI**

* *Silva Tarouca Research Institute for Landscape and Ornamental Gardening, Průhonice, Czech Republic.*

** *Department of Environmental and Chemical Engineering, University of Calabria, Italy & Centre for Landscape and Climate Research, University of Leicester, Leicester, United Kingdom.*

ABSTRACT

The analysis of land use and landscape structure changes over the last two centuries has allowed us to articulate proposals for the conservation and the rehabilitation of natural, aesthetic and historical landscape values in the Křemže Basin. Landscape assessment was based mainly on information extracted from Stabile Cadastre maps drawn in 1826–1827, supplemented by military maps from the eighteenth and nineteenth centuries and 1950s aerial photographs obtained from historical archives. In the early nineteenth century, the landscape reflected a spatial order and a balance of regulatory and provisional ecosystem services as well as aesthetic appeal.

The evolution of land use practices brought about by the industrial revolution period was associated with structural changes, such as fragmentation and homogenisation that impacted negatively on environmental stability. The restoration of selected elements, crucial for the preservation of landscape character as well as of cultural and aesthetic values, provides a chance to enhance the current structural diversity. This is of paramount importance for stabilising landscape functions and ecosystem services such as water cycling, nutrient processing, support to biodiversity, aesthetic appeal and transfer of educational values. The Stabile Cadastre maps offer an ideal baseline for streamlining the rehabilitation of selected natural, aesthetic and historical landscape features that can be reappraised during participatory processes with the contribution of local communities.

KEY WORDS

Landscape rehabilitation, Stabile Cadastre, cultural landscape, landscape aesthetics, ecosystem services.

Introduction

The assessment of landscape changes in the Křemže Basin is a major milestone of the Křemže Basin Revitalisation Project, carried out in cooperation with the Daphne Institute of Applied Ecology, České Budějovice, Czech Republic. The study focused on the central portion of the Křemže Basin, delineated by the Křemežský Brook watershed. The final goal was to propose measures for the protection of the remaining traditional landscape mosaic and for its gradual rehabilitation, reflecting natural and aesthetic functions as well as historical values, and to support processes linking landscape ecology, aesthetics and ecosystem services.

Traditional landscape features and land use, documented in historical military maps (produced during the eighteenth and nineteenth centuries) and in the Stabile Cadastre maps (1826–1827) provided the basic reference information. These documents were carefully analysed and compared with ancient aerial photographs and current orthophoto maps to highlight critical land use changes within the landscape structure. Our assessment has then been verified in situ during the site surveys. This comparison served as a methodological guideline for articulating the rehabilitation of natural, cultural, historical and aesthetic values and functions.

Ancient meadows and pastures (derived from the Stabile Cadastre key; Table 1) were considered particularly critical and had an important role in the final restoration proposals of the whole territory of the Křemže Basin (Figures 6 and 7). For the purpose of this article it is not possible to present the maps in their entirety (1:10 000 scale, the whole area of 43 km² would fill four A0 formats), thus the relevant and most representative area including the surroundings of Křemže town has been included in Figures 6 and 7.

The local communities of Křemže and Chlum were approached to encourage their direct participation in defining the principles of landscape rehabilitation. As confirmed by local residents, the forced collectivisation of the early 1950s that brought a radical land tenure reform caused the greatest landscape changes, wiping out most of the natural structure and of the fine landscape mosaic that had been a distinct feature of the traditional countryside, derived from the ancient land tenure. During the twentieth century, meadows, pastures, trees, hedgerows, marshes, wetlands and minor streams were gradually wiped out from the landscape in the name of more productive and intensive industrial agriculture that alienated local farming communities and their traditional knowledge and skills. This caused a breakdown of the traditional landscape structure which had been based on a spatial scale set around human capacity and needs.

The project deliverables consisted of reports and GIS thematic maps, which were reproduced as vector maps, and orthophotographic maps at the 1:25 000 and 1:10 000 scales. Proposals regarding the spatial and structural rehabilitation of meadows, pastures, grass strips, tree avenues, hedgerows, tree groups and individual trees were articulated for a rehabilitation of natural and aesthetic landscape functions, while highlighting and strengthening persisting landscape features such as forest edges with traditional meadows interspersed with trees, wet meadows and wetlands repository of essential ecosystem services.

Table 1. Land use change between 1827 and 2000; results are interpreted as % ratio increase (or decrease) for selected categories. Data were extracted from the maps cited above by expressing surfaces in hectares and transforming them into percentage ratios. The table represents change during the past two centuries.

Land use categories	Stabile Cadastre, year 1826–1827		Basic State Map (Zabaged 1, year 2000)		Increase/ decrease %
	ha	%	ha	%	
Surface coverage					
Forests (incl. shrubs)	3303.13	34.67	4530.73	47.55	37.16
Arable land	2832.03	29.72	3072.87	32.25	8.50
Meadows Pastures	1945.46	20.41	1406.72	14.76	-123.80
Gardens and orchards	1285.70	13.49			
	24.23	0.25	118.82	1.25	490.38
Water bodies and riparian zones (wetlands)	78.90	0.84	55.70	0.58	-70.59
Urbanised areas	58.59	0.61	325.83	3.42	456.11
Other distinctive features	0.52	0.01	17.97	0.19	19.00
Total	9528.60	100.0	9528.64	100.0	

Figure 1. The Křemže Basin on the Stabile Cadastre Imperial imprint map, an illustrative section of Chlum and Kremže area. (Source: Czech Office for Surveying, Mapping and Cadastre, Prague.) (See online for full colour version.)

The Study Area

Our study site (43 km²), delineated by the Křemežský Brook watershed, forms the central portion of the Blanský Forest Protected Landscape Area. It lies within the Czech Highlands geo-morphological province; it is part of the Šumava Mountains System Complex and of the Česko-Krumlovský Region of the Hercynian biogeographical sub-province. The climate is relatively mild, with precipitation slightly below the national average. The geological substrate is composed mainly of granulites, often accompanied by serpentine infills. Cambisols, acid cambisols, gleysols, rendzinas and pararendzinas are the most common soils, in general rather stony and acidic.

The whole basin is surrounded by the Klet Mountain ring (1084 m), comprising the peaks of Bulový (953 m), Buglata (832 m), Vysoká Běta (804 m) and Kluk (741 m). The basin's pan (approximately 500 m a.s.l.) has a rather denudated terrain, modelled by stream erosion into a number of smaller valleys, with an inclination towards the Vltava (Moldau) River towards South-East. The mountainous landscape gently grades into fields and pastures interspersed with traditional fruit orchards (cherries, apples, pears and walnuts) and tree lines along roadsides and paths.

The prevailing land use includes large as well as medium-sized agricultural fields operated by large cooperatives who rent the land from local private owners often no more interested in farming (their family land having been returned back to them after 50 years of state ownership). The fields are divided by roads and paths (along the lines of the ancient path network), hedgerows and stone walls.

The forest vegetation comprises various woodland types; most of the surrounding hills are characterised by beech woodlands with *Dentaria enneaphyllos*, by woodrush and beech woodland, by spruce and beech woodland, while the inner Basin has woodrush-oak and silver fir-oak woodlands, with enclaves of acidophilic pine woodlands (on serpentine bedrock). Spruce and alder growths cover the stream banks, while oaks (*Quercus robur*) are dispersed across the landscape.

Wet meadows used for grazing are still common but progressively disappearing, while arable cropland consists of very extensive fields covered mainly by subsidised cereal monocultures. In places, soil erosion is severe. The need for basin rehabilitation was driven by the urge to restore the water retention capacity of the landscape, using traditional and aesthetically functional land management strategies whose past success is documented in historical maps and in rare portions of the surrounding landscape that still bear a pristine character.

Materials and Methods

Mapping Land Use Change

To provide indicators of land use change, surface cover was classified into a number of categories which follow the historical Stabile cadastre key:

- (1) Forests
- (2) Arable land
- (3) Meadows and pastures (including hedgerows and other ecotones)
- (4) Gardens and orchards
- (5) Water bodies and riparian zones (wetlands)
- (6) Urbanised areas
- (7) Other distinctive features

We digitised the 1827 Stabile Cadastre Imperial prints (provided by the File Centre of the Czech Office for Surveying, Mapping and Cadastre in Prague), documenting traditional land use structures in great detail. This involved scanning a number of individual maps and then composing and geo-referencing individual sheets into one seamless map compatible with modern mapping scale and standards. The output resulted in a raster map containing selected key elements (forests, arable land, meadows and pastures, incl. hedgerows and other ecotones, gardens and orchards, water bodies and riparian zones (wetlands), urbanised areas and other distinctive features such as forest boundaries, infrastructure, road networks, paths, water courses, trees, etc.), as well as in a vector map to be used for quantitative evaluation.

Digitising plot contours proved to be necessary to highlight specific landscape features as well as lines and field plot delimitations found in the Stabile Cadastre. The information obtained was contrasted to historical military maps to refine the landscape picture. Finally, the resulting maps (basic and orthophoto, at scales of 1:25 000 and 1:10 000) were drawn in GIS and printed to illustrate new proposed intervention measures (Figures 6 and 7).

History of the Stabile Cadastre

The Stabile Cadastre map of 1827 is an example of exceptional cartographic work worthy of description; it is our oldest map of the modern type that can be accurately converted into standard map formats. Its primary purpose was to collect and synthesise an objective information basis for calculating property tax. It had been preceded by previous partial and less accurate tax records (acquired from 1573 onwards) and later by the Theresian and by the Joseph the II. rural cadastres,

until a tax reform established in 1789 introduced the cadastral units which have been largely valid until the present time. In the early nineteenth century, surveying technologies and topographical display methods enabled the creation of complex mapping that far exceeded the requirements established by the tax regulatory framework.

Eventually nearly everything was measured, whether fertile or barren, including poor rural and even abandoned unproductive land. Each land parcel was classified applying a detailed catalogue of land types and uses. Forests were subdivided into coniferous, deciduous or mixed, specifying four different categories of tree height. Garden varieties included ornamental and vegetable gardens, parks, vineyards, hop-gardens and orchards, private and municipal pastures. Other categories included: dry and wet meadows, marshes, fens covered by reeds, arable land, arable land with fruit trees, a number of different types of scrubland, quarries, sand and clay pits, moors, lakes, ponds, rivers, brooks, waste lands and barren rocks. The catalogue included public and private buildings (built in stone as well as in wood), barns, ruins, mills, religious buildings, post offices, pubs and gamekeepers' lodges.

A set of elaborate rules were specifically dedicated to the marking of various types of boundaries and linear features, such as paths, fords, bridges, roads and other linear and punctual elements. Many of these conventional rules, such as using differentiated lettering in some descriptions, became established and are in use up to present times. Mapped features did not include tree avenues and lone tree stands because these were recorded separately to be given particular emphasis.

The Stabile Cadastre mapping was initiated at the time of the 1817 imperial land tax charter to fulfil the needs of the property tax departments as well as provide baseline data to all sectors of the public administration. The assessment of the tax due was calculated according to land yields and was set to be constant (hence the term stabile) despite annual changes in actual yields. In this way, success due to individual work and know-how was not taxed—as this would turn out to be a disincentive—but only potential yield was. In addition to the mapping of the surveyed data, written comments were drafted into what was called an operatum, describing additional details concerning cultural practices and including land owners' identification.

The scale 1:2880 was based on a square surface of 40 fathoms (Klaftern), corresponding to one Lower Austrian acre (Joch) equivalent to 5754.642 m², which was considered equivalent to the area a man was able to plough in one day. On the map, this was represented by a square with a side of one Vienna inch (Zoll). This scale, but one dimension higher (1:28 800, the so-called Militärmaß), had been already used previously in the first military mapping (1763–1787), based upon the relationship between one Vienna inch on the map, representing 400 Vienna fathoms on the ground. This was equivalent to 1000 quicksteps (1 quickstep equalling 0.7586 m).

The preparation of the entire 164 357 maps catalogue (the entire dominion ruled by the Austrian monarchy) took 45 years. It lasted from 1824 to 1842 in Bohemia and Moravia and from 1826 to 1827 in our study area. The Stabile Cadastre still amazes experts with its breadth, detail and accuracy, and its high detail of lines

and colours. The maps still continued to be used in updated form even in the second half of the twentieth century.

Assessing Land Use Change

Soil types, agricultural practices and the increase or decrease of vegetation cover were underlined in our study and represented in GIS maps by section lines that highlighted the nature of land use change. Changes in linear elements such as trails, roads, tree lines and water courses have been carefully assessed. To obtain a full interpretation of this comparison and to optimise its scope for planning landscape rehabilitation measures, a set of standard graphical maps was selected. A 1:10 000 comparative map was chosen to portray the elements derived from 1:1000 and 1:2000 basic topographical maps to the highest accuracy.

Results

The classification of land use change and the existing data were processed in GIS shape files to obtain a set of comparable maps.

(1) The Křemže Basin Landscape Transformation Map

A projection of selected elements of the Stabile Cadastre (Figure 2) and of basic topographical maps highlighting linear features was produced (Figure 3). This 1:25 000 scale map illustrates the main elements of the landscape scene: forests, arable land, meadows and pastures, urbanised areas (including infrastructure, footpaths and roads), gardens and orchards, water bodies and riparian zones (wetlands). Surface elements were classified as 'original' or as 'recent'; their increase and decrease was recorded, including even minor features such as abandoned footpaths and minor water courses.

To obtain an accurate comparative representation of land use change, the contour delimitation was extended up to the ridges of the Křemže Basin instead of relating to modern standard map boundaries. The most recent official map (Zabaged 1, year 2000) is not entirely accurate since many elements are not recorded or are outdated. Despite this, and based on data collected during field assessments, we were able to record, elaborate and map changes that took place during the past 174 years (Table 1).

In the Projection of Stabile Cadastre selected elements on a standard map forest is in dark green, while forest increase is indicated in light green. Recent urbanisation is indicated in orange, while red indicates historical settlements. The original surface water system (water bodies and riparian zones) is shown in blue, former meanders (including wetlands) in darker blue. Arable land, meadows and pastures, gardens and orchards are generally indicated in white; their detail is illustrated in specific maps.

Figure 2. The complete 1827 Stabile Cadastre map of the Křemže Basin within the limits of the Protected Landscape Area Blanský Forest (red line); scale reduction. Forest is indicated in grey or black, meadows and pastures in green, fields (arable land) in brown/beige colours. (See online for full colour version).

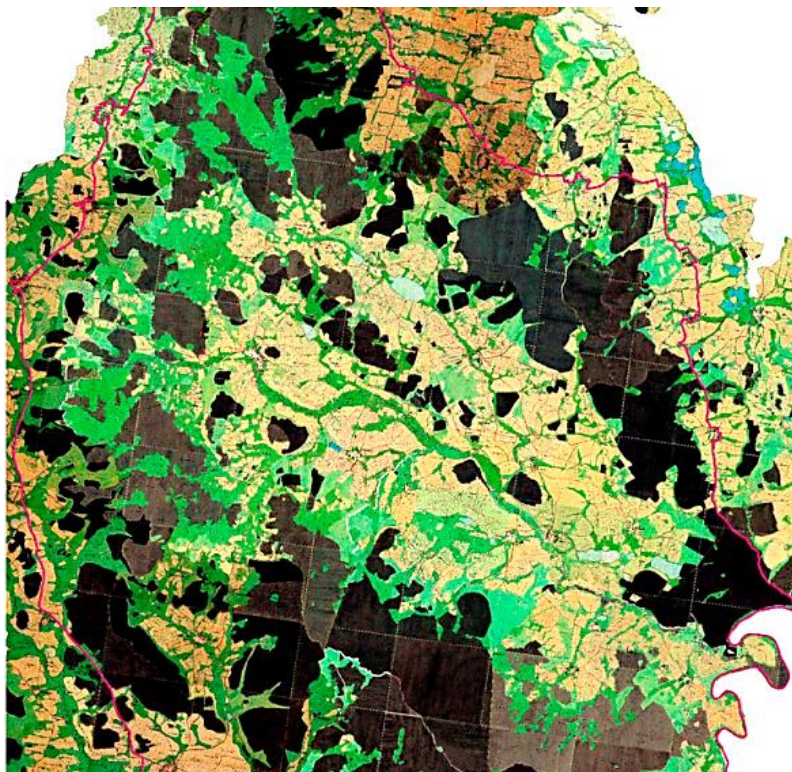

Figure 3. The Křemže Basin Landscape Transformation map. (See online for colour version).

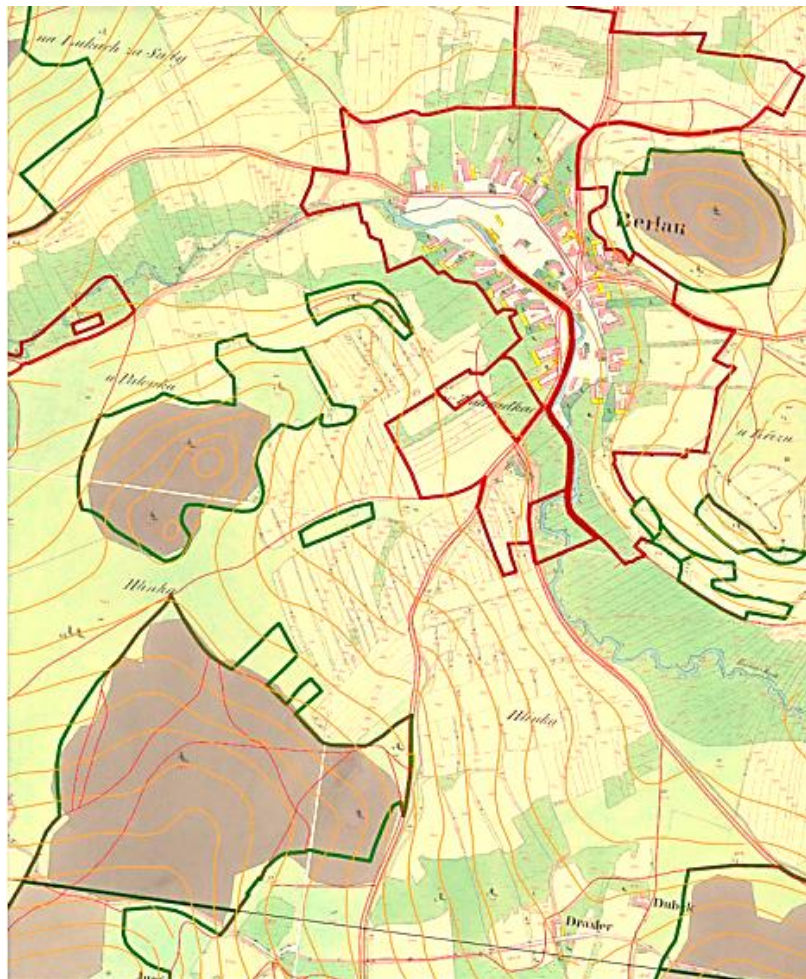

(2) Selected Stabile Cadastre elements in the Křemže Basin

A number of features recorded by the Stabile Cadastre including their description were redrawn on the standard map, including land parcel boundaries and colours of selected land use categories such as: forests, arable land, water bodies (and riparian zones, wetlands), meadows and pastures, gardens and orchards, urbanised areas, as well as communication routes and individual buildings with detailed description records.

Recent forest contours, urban development and infrastructures (footpaths, roads and railways) were extrapolated from the Zabaged 1 reference map of year 2000. This comparison highlighted major differences between 1827 and 2000, while maintaining the legibility of the Stabile Cadastre. Comparing the two allowed us to highlight significantly more detailed and more accurate distinctions of various categories of land use such as meadows and pastures (including land parcel boundaries), than is customarily achieved by current standard mapping (1:10 000 scale; Figure 4).

Figure 4. Selected Stabile Cadastre elements projection to the basic map (close up of Brloh village area, close up from 1:10 000 scale). Grey colour indicates forest, light green meadows, olive green pastures. The current forest boundary is indicated by a solid green line, new urban development by dark red, the roads and paths by light red lines. (See online for full colour version).

(3) Land Use Change in the Křemže Basin Based According to the Stabile Cadastre

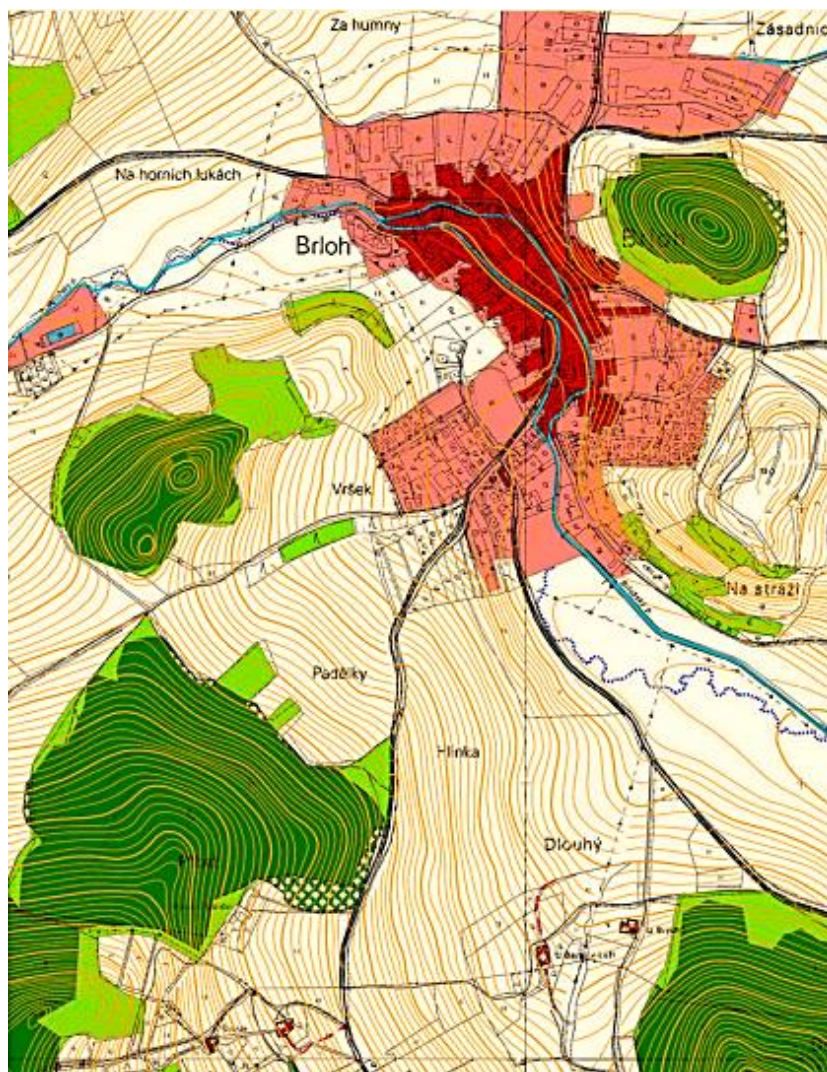
Parcels subject to no modification were represented by a solid colour, while land use change was represented by parallel lines of the same colour (1:10 000, Figures 5a and 5b). As reported in Table 1, the surface covered by forest increased by 37.16% to reach nearly half of the study area (47.55%). The urbanised surface of infrastructure (buildings) increased by 490.38% and its present total share is 3.42%; its proportion to the open landscape amounts to a considerable 6.52%.

Figure 5a. Land use change from the times of the Stabile Cadastre (close up of the Brloh village area, from the original scale 1:10 000). Dark green indicates forest, light green meadows, olive green pastures; red stands for urban development. Changes are represented by the colours of the original use (as a base of today's use) by parallel lines. Footpaths, roads and railways are inserted from a recent map for orientation; former paths, newly built roads, water courses (former meanders) as well as current water channels are highlighted in blue. (See online for full colour version).

Although arable land increased only by 8.50%, its ratio to permanent grass changed from 1:1.14 (0.77) according to the Stabile Cadastre, to 1:0.45 (2.185) in year 2000. It should be noted that although Table 1. refers to the time span 1826–2000, and the most influential changes took place during the second half of the twentieth century rather than during previous periods. However, no detailed information is available that would refer to the period 1826–1950.

Figure 5b. Forest and built-up areas change from the times of the Stabile Cadastre with the addition of boundaries (close up of the Brloh village area, from the original scale 1:10 000). Portions of the map where no changes were noticed are represented by a solid dark colour. Areas affected by change are of the same colour but in a lighter hue; green indicates forest, red is associated with recent urbanisation and infrastructure; former meanders as well as the channelised portions of the Křemežský brook are indicated in blue. (See online for colour version).

The maps clearly illustrate the extent of land fragmentation, with the disappearance of traditional elements of the pastoral landscape, such as: hedgerows, dry walls, dispersed vegetation, rural footpaths, and minor roads bordered by traditional roadside vegetation. This evidence indicates that during the past two centuries, the landscape lost a number of linear habitat structures and bio-corridors which are some of its most crucial elements that play a role in enhancing ecological networks and environmental stability.

Coincidentally, these linear elements are also crucial for maintaining structural and cultural values of the landscape and are relevant for conservation and rehabilitation, especially for what concerns arable land, meadows and pastures. Paths, roads and their buffers (such as hedgerows) are mostly under common ownership in local villages and in towns; this fact allowed restoration proposals (formulated and articulated in detail in the proposal maps, Figures 6 and 7) to be easily shared, supported and also implemented after public discussions and final agreements by all stakeholders.

Figure 6. Detailed central section of the Rehabilitation map (1:10 000), showing the landscape research analysis and the measures proposed for the Křemže and Chlum area of the Křemže Basin (as indicated in Figure 1.). Red marks indicate morphology, vistas and dominant points, marked during our in situ surveys. Coloured lines and coloured dashed lines indicate proposals for the recreation of former paths, double dotted lines with letter marks indicate the proposed restoration of former tree avenues and tree lines (but allowing caesuras and gaps within each line to gain a more natural look).

Key: Tilc - *Tilia cordata*, Qr - *Quercus robur*, Md - *Malus domestica*, Sorb – *Sorbus aucuparia*, Bet – *Betula verrucosa*, Aps – *Acer pseudoplatanus*, Pav – *Prunus avium*. Coloured dots indicate proposed solitaire and group plantings; yellow for *Quercus robur*, dark brown for *Tilia cordata*, blue-green for *Alnus glutinosa*. (See online for full colour version).

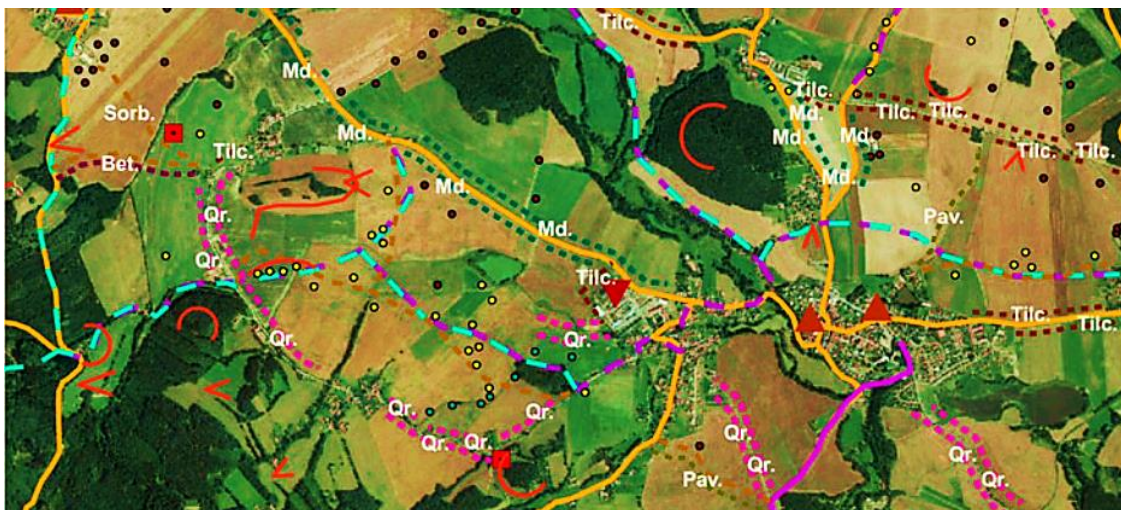

Figure 7. The General Revitalisation Project of the Křemže Basin (detail of Křemže and Chlum area, as indicated also on Figures 1 and 6) in the orthophoto map (reduction from the original scale of 1:10 000). Yellow dashed lines represent proposed rehabilitation of linear vegetation (tree avenues) along the roads (allowing caesuras and gaps. Red (*Quercus robur*), yellow (*Alnus glutinosa*) and green (*Tilia cordata*) dots indicate proposed distribution of group and solitaire trees. Orange dashed lines indicate proposed paths restoration. Orange plots indicate proposed wetlands, blue lines indicate proposed stream meanders and water bodies' restoration areas, green plots then newly recommended and proposed plots of grassy meadows and grass stripes, violet lines propose new hedgerows on sloping terrain (arable land that is prone to erosion). Courtesy of: The Institute of Applied Ecology Daphne České Budějovice. (See online for full colour version).

Discussion

The Internal Harmony of the Inherited Landscape

The enhancement of both the landscape appeal and its productivity is a work of art, in which aesthetic functions crown efforts deployed at optimising landscape productivity. This balance could only be the product of sensitive and enlightened human action, permeated by sound aesthetic and cultural values, implemented through an intimate relationship with the landscape context. Human dimension and scale remained impressed onto the structure of the landscape, revealing the typical limits of ancient technology. The Stable Cadastre maps graphically illustrate the marks of finely mastered human intervention. A typical feature resulting from traditional practices is the development of articulated landscape mosaics, testifying to a desire for spatial order, efficient land use, and, at the same time, purity and boldness of forms and materials. Such harmonic skills developed during several centuries of practice.

While some features were sought by design, or as local inhabitants practised their innate instinct for rational spatial organisation, many typical landforms developed spontaneously as nature, in its turn, adapted to human activities. A stable system of footpaths (often following prehistoric pathways) was shaped to persist throughout the centuries. Small-scale fields, pastures and meadows with their hedgerows, tree stands and wetlands sometimes persisted unchanged up to our times, supporting a rich variety of wildlife and sustaining landscape stability. Changes that took place during the second half of the twentieth century marked a

sharp contrast with the former landscape evolution, as can be documented by historical maps and in greater detail by comparison with the Stabile cadastre map.

Change in the Cultural Landscape Mosaic

Looking at superimposed maps, it becomes apparent to what extent habitat fragmentation affected landscape structure by disrupting the original landscape mosaic. When the original Stabile Cadastre map is reduced to a scale of 1:25 000, the alignment of landscape features and the mosaic layout formed by different parcels and cultural practices convey the visual impression of an organic cellular tissue (see Figures 1 and 2). This arrangement of different land forms and vegetation assemblages reveals that what is portrayed by the Stabile Cadastre is not spontaneous wilderness but a cultural landscape in which each land parcel serves a primary economic purpose. In so doing, it also supports adjacent ecosystems by contributing to the renewal of large-scale ecosystem services, such as water cycling, flood retention, nutrient processing, biological diversity, climate mitigation and the transmission of cultural and educational values.

With the socio-economic changes of the twentieth century, the primary economic purpose of land management practices radically changed and the structure and function of landscape became profoundly affected, as can be appreciated by assessing changes in the categories of land use illustrated in Table 1.

Urbanised areas and settlements, including gardens and orchards

The Stabile Cadastre records the structure of villages in their early urbanisation stages (Figure 1). The increase in built-up areas by 456.11% (Figure 3) is seemingly not fully reflected by the actual visual impact produced, which is much more pervasive and characterised in particular by small-scale infrastructure and individual buildings scattered across the landscape. More recently, a significant increase occurred in single family holiday homes with new garden plots.

This new type of development typically does not respect the structure and disposition of the original settlements; on the contrary, it often tries to build on the most exposed locations within the open landscape (Fladmark, 1991). The highest building rates can be found around the centres of Křemže, Holubov, Chlum, Brloh and Nová Ves; on a smaller scale, this has also affected Krasetín, Mříč and Chmelná, not only in the former gardens and orchards, but also in meadows and pastures (Figure 3, 4, 5a, 5b). No doubt, a regional development plan could have regulated this. Any developer should be familiar with conservation principles, limitations and obligations before drawing plans (Hendrych & Vorel, 2008).

Forests

Forests increased by 37.16% (Figure 3, 4, 5a, 5b) and now cover nearly half of the study area (47.55%) (Figure 3). According to the Stabile Cadastre, forest stands were considerably fragmented due to former wood consumption (timber, heating, manufacturing) and to cattle grazing within the forest. Grazing used to spread

upwards along streams, but there were also extensive clearings in upland plateaux. The following forest stands were uninterrupted, even though partially fragmented: Kleť mountain, hilly complexes of Kluk, Švelhán, Skalka and Bory, woods between Mříč and the Vltava River. Clearings intersected individual hills and forested hillocks in the middle of the Basin. By the beginning of the twentieth century, a large-scale consolidation of the forests began. The highlands delimiting the Basin in the north-west became a continuous forested mantle blurring the structure that had developed from human activities in former times.

Water bodies and riparian zones (wetlands)

The Stabile Cadastre records only watercourses that are moderately large and that could be assigned their own plot numbers (Draganits et al., 2008). Instead, the upper sections of watercourses and small streams are only recorded as plot boundaries, while a number of small brooks and springs are not recorded at all. Nevertheless, the original meandering stream network is recorded and this is of great value for potential restoration attempts. In our case, the meandering concerned the Brložský and Křemžský Brooks, both regulated further downstream (Figures 5a and 5b). The original meanders of the Olešnice Brook under the Brloh Pond and along the lower reaches of Lhotecký, Chlumský and Chmelenský Brooks are recorded in the maps too. Although the surface of the original aquatic habitats decreased significantly (70.59%), the net change in water surface is nearly nil due to the recent restoration of the large Podnovoveský Pond. At the same time, the surfaces of the Křemže Pond and Bory Pond slightly decreased and several smaller ponds were abandoned.

Arable land, agricultural plots, meadows and pastures

A significant advantage represented by the Stabile Cadastre, in contrast to current cadastral maps, is that it uses colours to distinguish arable plots, meadows and pastures (Figures 2 and 4). Islands of arable land used to be interspersed with permanent grasslands along the Křemže Brook and its tributaries. On the north-eastern side, the arable land reached up to the forest edges. The south-western part of the Křemže Basin used to be covered by grasslands, including in places where now forests spread out (Figures 1, 2, 3). Apart from privately owned meadows and pastures, some municipal areas were reserved for free pasture by livestock, similarly to forest pastures. These, as well as grasslands that were difficult to exploit (such as hedgerows, rural paths, roads) were recorded in the cadastre and allocated for free pastures. These traditional commons were often the subject of tough disputes. Deciduous and coniferous trees within meadows and pastures were recorded; however, we do not know their exact density.

Although the arable land increased by only 8.5%, the ratio between arable plots and permanent grasslands decreased by more than half (present 1:0.45 from a former 1:1.14), mostly due to the transformation of meadows and pastures into the arable land that resulted in the overall loss of the landscape mosaic. Landscape complexity and mosaic structure decreased by up to 80% (according to the Stabile Cadastre and in comparison with the current situation) due to the loss of

traditionally structured terraces and hedgerows, footpaths and rural roads, bordered by scattered road-side and path-side vegetation. Recently formulated rehabilitation proposals, also based on the results of our study (Figures 6 and 7), call for a reintroduction of the vegetation structures discussed above (Neuhäuslová, 1998), and underline their value concerning spatial organisation within the landscape and their aesthetic functions (Mukařovský, 1966; Šindelář, 1969).

The proposed measures (Figures 6 and 7) aim at replanting solitary trees, as well as aligned, grouped and scattered trees (Hendrych & Tábor, 2003) that would revive the vegetation (documented in old maps and in ancient aerial photographs) that traditionally existed at the boundary of cadastral units, edges of footpaths, local roads, etc. This could significantly enhance local biodiversity (Lambin & Geist, 2006), with the Rehabilitation of anticipated understanding and help of the local communities (the major part of the land along the cadastral borders, paths and roads being in public ownership).

Conclusions

The Stabile Cadastre: A Guide for Landscape Rehabilitation

The Stabile Cadastre is an ideal reference for landscape rehabilitation; it clearly indicates the general features as well as some specific elements of interest of the preexistent landscape mosaic. It is relatively easy to recreate these former features and enhance the overall landscape value by improving habitat quality and diversification, by increasing connectivity through biocorridors, by enhancing biodiversity; all actions that will jointly strengthen the resilience of ecosystem services. At a time when frequent debates occur in the Czech Republic concerning the impact of changes in land use, sensitive landscape rehabilitation design based on historical information is the logical approach in addressing many of the socio-ecological issues that arise; especially now that land owners have regained their dominion over the landscape that had been for so long in the hands of state agricultural cooperatives.

The historical pattern of land use that can be reconstructed by consulting Stabile Cadastre maps is likely to become even more relevant for the future at hand, especially in portions of the landscape that are under legal protection as part of the Protected Landscape Area Blanský Forest (PLA). The PLA office is working with the traditional landscape characteristics to develop the most appropriate strategies. Some of them are still present in the landscape itself (as we witnessed and documented during our site surveys).

The military aerial photographs from the middle of the twentieth century recently also proved to be a very valuable source in working with landscape spatial information, in particular for the years 1951–1953, which just preceded major destructive land use changes. Combined with our own in situ research and other documented surveys that were conducted, the analysis of historical aerial photographs contributed to our final proposal illustrated in Figure 7. This map summarises proposed restoration actions, elaborated after including responses gathered at public meetings with local stakeholders, and in particular the local communities of Křemže and Chlum.

Our study proposals and measures were then elaborated further within the General Project of Landscape Revitalisation (led by the Institute of Applied Ecology Daphne, České Budějovice) as part of the project that comprised the technical, agricultural and hydrological measures aimed at solving water runoff and soil erosion problems (Figure 7). Structural and aesthetic landscape rehabilitation proposals blended well with more technical measures and the entire project was finally presented to local authorities for discussions and agreement and is currently still being implemented.

Applicable Rehabilitation Strategies

The final goal was to propose measures for the protection of the remaining traditional landscape mosaic and its gradual rehabilitation. Tree avenues, scattered and group tree formations are basic structural elements in the open landscape (agricultural land, fields, pastures and meadows) that are also important for the retention of surface runoff. The water surface lost during the past 170 years illustrates the loss of landscape water retention capacity and a proportionally greater flood and erosion risk. Tree roots enhance soil infiltration properties by reducing the contact time between mobile water and the soil, and by promoting preferential flow paths (macropores) through soil layers (Lange et al., 2008). Deeply rooting species are particularly recommended for enhancing water retention within the landscape and play a major role in moderating flood and erosion risks.

As presented in Figures 6 and 7, crucial measures are concerned with interrupting long and steep slopes by the means of wide grass stripes, hedges, paths and minor roads accompanied with terraces, tree lines, avenues, tree and bush thickets. Other measures try to protect or establish individual trees in historically significant and often visually dominant or symbolic (pagan and/or religious) locations, mostly in full agreement with Stabile Cadastre maps. As anticipated, such measures seem to match well current landscape needs as well as traditional and historical conservation interests. In other words, our proposal leads to the rehabilitation of those landscape structures that have proven to be functional over centuries.

The final rehabilitation measures (Figures 6 and 7) recreate crucial elements that give the traditional landscape its order, aesthetic qualities and functions. Critical is the reintroduction of traditional species and varieties (Figure 6; also found at various places as in situ relics); these include: *Prunus cerasus*, *P. avium*, *Tilia cordata*, *Malus domestica*, *Pyrus communis*, *Juglans regia*, *Quercus robur*, *Acer pseudoplatanus*, *Ulmus glabra*, *Betula verrucosa* and *Sorbus aucuparia*. Linear tree planting (rehabilitation of tree avenues) follows the idea of emphasising the articulation of the landscape, by establishing a distinction between cadastral borders and a whole hierarchy of larger and smaller communication routes (Figure 1 and Figure 6).

Currently, due to a grant project '*Outstanding Tree Avenues of Bohemia*', it will be possible to conduct further relevant research, and to use vegetative and generative tree propagation techniques to preserve the genetic tree avenue stock for future use in the landscape. We prepared sufficient root stock for grafting

traditional fruit trees from the Křemže Basin landscape, such as the local cherry trees forming characteristic tree avenues. The grafting process was carried out during the winter 2012–2013 and all scions will be further maintained within the Silva Tarouca Research Institute greenhouses and at the Institute's outdoor propagation facilities. Within a timescale of three to four years, the propagated trees could be replanted at appropriate locations (Figures 6 and 7) within the Křemže Basin landscape.

Solitaire trees are documented in historical maps and photographs, but are rarely found in situ (a spectacular line of four *Quercus robur* stands beside an ancient hedgerow near Lhotka village). Replanting of solitaire trees (Figures 6 and 7) is proposed to visually enhance spatially empty niches, to cover and hide the shafts of subsoil drains or to highlight minor architectural elements (crosses, chapels, small bridges, etc.) and other important places within the landscape. *Alnus glutinosa* was selected for stabilising riparian zones and for promoting stream meandering. It is well known that forested riparian strips act as a nutrient sink by trapping nutrients transported in runoff (Haycock & Pinay, 1993; Pinay et al., 1992).

Dissolved nutrients entering streams through surface and subsurface flow paths can be partly removed by riparian vegetation and by microbial processes in the riparian soil associated with root presence. All proposed intervention measures are illustrated in the Rehabilitation Proposal GIS maps (1:25 000, 1:10 000; Figure 6) and were adopted by the Institute of Applied Ecology Daphne, as the core of the General Revitalisation of the Křemže Basin (Figure 7).

Emerging Trends

Currently local farmers have the opportunity to enhance the productivity of their land parcels through plot consolidation promoted under government support. An interesting emerging trend is that farmers themselves tend to search for the enhancement of cultural and regulatory ecosystem services rather than for just boosting agricultural production. Ecotourism and a broad range of recreational activities, which appreciate nature conservation and the preservation of aesthetic values, are gaining in importance and give support to the long-term rehabilitation of traditional landscape structures.

Acknowledgements

This study has been supported by research grant project 002707301/I/. Further and advanced applied research on selected linear landscape structures and subsequent tree propagation was made possible by a NAKI grant, DF12P01OVV050, Ministry of Culture of the Czech Republic.

References

Draganits, E., Zámolyi, A., Székely, B., Timár, G. & Molnár, G. (2008) Reconstruction of the Neusiedlersee (Austria/Hungary) based on historical topographic maps from 1507 to present, Geophysical Research Abstracts, 10, 2-2-2008. Copernicus GmbH on behalf of the EGU, Conference publication.

Fladmark, J. M. (1991) *Tomorrow's Architectural Heritage: Landscape and Buildings in the Countryside*. Mainstream Publishing. Edinburgh and London.

Haycock, N. E. & Pinay, G. (1993) Groundwater nitrate dynamics in grass and poplar vegetated riparian buffer strips during the winter, *Journal of Environmental Quality*, 22, pp. 273–278.

Hendrych, J. & Tábor, I. (Eds) (2003) Methodical records for proposing and implementing of planting measures within landscaping programmes, Appendix No. 1 to instruction No. 1/2003 of the manager of Landscape and Forest Ecology Division of the Ministry of Environment, Silva Tarouca Research Institute for Landscape and Ornamental Gardening, Průhonice, pp. 5–12.

Hendrych, J. & Vorel, I. (2008) Křemže Brook Basin Landscape Character Protection Study. Unpublished study, AOPK CR (Agency for the Care and Protection of the Nature and Landscapes, Czech Republic), pp. 1–139.

Lambin, E. F. & Geist, H. J. (Eds) (2006) Land-use and land-cover change, in: *Local Processes and Global Impacts*. Springer Verlag. Heidelberg.

Lange, B., Luescher, P. & Germann, P. F. (2008) Significance of tree roots for preferential infiltration in stagnic soils, *Hydrology and Earth Systems Science Discussions*, 5, pp. 2373–2407.

Mukařovský, J. (1966/1971) *Studie z estetiky [The Aesthetic Studies]*. Odeon Praha.

Neuhäuslová, Z. (1998) *Map of Potential Natural Vegetation of the Czech Republic*. Academia Praha.

Pinay, G., Fabre, A., Vervier, P. & Gazelle, F. (1992) Control of C, N, and P distribution in soils of riparian forest, *Landscape Ecology*, 6, pp. 121–132.

Šindelář, D. (1969) *Tržiště estetiky [The Market of Aesthetics]*. Nakladatelství Umění a Architektury. Obelisk Praha.

Významné aleje a stromořadí v krajině Čech

Hendrych, J., Bendíková, L., Řezníček, P. Malá, E. *Významné aleje a stromořadí v krajině Čech*. Specializovaná mapa s odborným obsahem, interaktivní mapa GIS. Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v.v.i., MKČR - smlouva o využití specializované mapy s odborným obsahem, č.j. 068/15/050. Průhonice, 2015.
Podíl autora na výsledku 60%.

Komentář

Specializovaná mapa s odborným obsahem byla zpracována jako jeden z hlavních výsledků výzkumného projektu MKČR DF12P01- OVV050, (Význačné aleje České krajiny). Na základě identifikace historických linií alejí a stromořadí zobrazených na archivních mapách, především II. vojenského mapování a mapách stabilního katastru, byly tyto linie ověřovány na současných ortofotomapách ČR v interaktivním a reálné náhledy umožňujícím prostředí Google Maps – Google Earth. Identifikované linie byly průběžně zaznamenávány a ověřovány přímo *in situ*, kde byla také prováděna další dokumentace stávajících liniových struktur alejí a stromořadí, včetně pořizování měřické dokumentace.

Významným prvkem byla identifikace významných vitálních jedinců stromů, které byly označeny jako matečné (donorové), pro pozdější odběry semen či vegetativního materiálu (rouby, řízky) k rozmnožení a další kultivaci. U každé z linií byla provedena také odpovídající rešerše, určeno období výsadby, kulturně historické aspekty a v neposlední řadě také význam té které aleje či stromořadí pro ráz dané krajiny.

Získaná data a informace byly zpracovány v prostředí EXCEL a ACCESS (na čtyři tisíce zpracovaných položek) a využity při tvorbě metadatové databáze specializované mapy s odborným obsahem. Výsledná mapa je plně interaktivní a byla jako jeden z hlavních výsledků projektu zveřejněna na Národním geoportálu (<https://geoportal.gov.cz/web/guest/map/>), kde je veřejně přístupná v prohlížeči map, jako mapová kompozice *Přírodní prvky a jevy, Arnika a VÚKOZ - Aleje a stromořadí*.

Každá zobrazená a georeferencovaná položka mapy je propojena s výše uvedenou interaktivní databází, včetně interaktivních odkazů na další zdroje (prokliky na historická mapování). Jde tak o důležitý otevřený zdroj dat a snadno dostupný nástroj, využitelný mimo jiné při zpracovávání územně analytických podkladů v procesu územního plánování. Ukázky databáze a detailů zpracování mapy jsou předloženy níže, včetně příslušných komentářů.

Významné aleje a stromořadí v krajině Čech

Specializovaná mapa s odborným obsahem

VUKOZ v.v.i. Průhonice

Mapa byla zpracována jako výsledek projektu NAKI / MKČR:

Význačné aleje české krajiny

kód projektu: DF12P01OVV050

Jan Hendrych, Eva Malá, Přemysl Řezníček; Lucie Bendíková (viz příloha)

Průvodní zpráva k výsledku typu Specializovaná mapa s odborným obsahem

I. Cíl výsledku Specializovaná mapa s odborným obsahem, naplnění plánovaného cíle dle projektu, případně specifikace odlišností:

Cílem výsledku plánovaným a naplněným (podle konceptu řešení a etapizace projektu NAKI: Význačné aleje české krajiny, kód projektu: DF12P01OVV050) bylo mimo další cíle komplexní mapování, dokumentace a evidence alejí a stromořadí v krajině Čech. Tento cíl byl naplněn v podobě interaktivních mapových GIS aplikací, obsahujících bezmála čtyři tisíce identifikovaných a dokumentovaných linií, které jsou zobrazeny na předmětné mapě. Jsou vyjádřením bodových, plošných, prostorových, liniových a časových informací (4D) a jejich souvislostí, které jsou v detailech rozvedeny v přehledovém databázovém souboru EXCEL.

Specifikace zjištěných informací je tak doložena příslušnou databází. Jak vyplynulo z požadavku poskytovatele ke zprávě o řešení projektu k roku 2014, tvoří tato databáze po doplnění všech dat u všech významných alejí samostatný výsledek řešení projektu (v živém formátu ACCESS), předložený v rámci závěrečné zprávy o řešení projektu.

II. Vlastní popis výsledku Mapy významných alejí a stromořadí v krajině Čech

Identifikování, mapování a dokumentace

Alej, termín odvozený z italské Viale či francouzské Alée, je především cesta a prospekt, orámovaný výhled k nějakému cíli, dominantě, stromový doprovod cesty a později i silnice. Má určitý daný rytmus a opakování (spon stromů), šíří a perspektivu pohledu (spon řad výsadeb), otevřenost či uzavřenost (zaklenutost). Nejstarší aleje v podobě „stromových cest“ italských renesančních zahrad (které ovšem vycházely z autorů popisujících aleje klasického světa), byly často přísně tvarované jako loubí (*Iecce*) stálezelených dubů (*Quercus ilex*) a dalších dřevin

(HENDRYCH, LÍČENÍKOVÁ, 2011). Používání zahradnických metod designu při výsadbě a úpravách stromů postupem doby našlo uplatnění i v širší krajině; dvou a víceřadé aleje a jednořadá stromořadí se staly důležitými doprovody cest i mimo šlechtická sídla, v otevřené i urbanizované krajině u mnohých sídel. Stinný a přísně upravovaný tunel pod korunami stromů se během staletí proměňoval do mnohdy až rozvolněných a neformálních podob (například Pücklerova „Anglická alej“, romantická a jakoby nahodilá kompozice doprovázející cestu a nabízející sekvenci výhledů na panoramata parku a krajiny).

Přísné geometrické linie francouzských klasicistních alejí, nebo romantické zaklenuté přitmy pod prastarými velikány? Nudné a přísně pravidelně vysazované stromové tunely, nebo (často samovolně a prostým zánikem jednotlivých stromů v aleji) rozvolněné skupiny a solitéry, skýtající panoramatické výhledy na okolní krajinu? To jsou aleje v různých podobách, které mají své hodnoty umělecké, přírodní, botanické a mnohé další (HENDRYCH, 2012). Zachycení těchto aspektů a jejich dokumentace bylo těžištěm naší práce. Ta spočívala zejména v mapování, v kompozičních analýzách, v evidenci, dokumentaci, v popularizaci, ve vzdělávání a v osvětě. To je zpracováno metodicky a v kontextu s funkcemi alejí v kulturní krajině a s jejím současným využíváním, včetně problematiky negativních vlivů dopravních komunikací a provozu na nich.

Vlastní územní průzkumy a analýzy vedoucí ke kompletaci předkládané mapy probíhaly ve dvou rovinách na území krajiny Čech. Jednak na základě indikací historických alejí a stromořadí, vzešlých z postupující systematické analýzy mapových podkladů (historická vojenská mapování, stabilní katastr, historické letecké snímky, družicové snímkování) a zároveň na základě indikací z dostupných podkladů k památným stromům (AOPK), mezi nimiž figurují rovněž některé významné aleje a stromořadí.

V roce 2013 byla dokončena analýza výskytu zájmových objektů alejí, zaznamenaných na Müllerově mapě Čech (1720) a nyní se dokončuje analýza linií na mapových listech I. vojenského mapování (1764-68), která je vzhledem ke složité problematice georeferencování zpracovávána jako zvláštní mapová vrstva, ze které budou následně doplněna data do zpracovávané databáze. Proběhla analýza a zpracování alejí na mapových listech II. vojenského mapování (1806-1869), dokončuje se analýza výskytu alejí na mapách indikačních skic stabilního katastru. Geograficky interaktivně propojená mapová data (I. a II. vojenské mapování, mapy stabilního katastru, současná základní mapa) jsou součástí uvedené databáze alejí Čech, kterou jsme v rozpracované formě zpřístupnili.

Existence alejí (příp. úbytku a nárůstu, změn) je tak ještě ověřována na mapách III. vojenského mapování (1869-85), na mapách císařských otisků stabilního katastru, které jsou v tomto ohledu nepostradatelné (HENDRYCH, STORM, PACINI, 2010c), a na podrobných historických leteckých snímcích (1950–1956; VGHMÚř Dobruška, zdroj: <http://kontaminace.cenia.cz/>). Tyto snímky zachycují stav sledovaných prvků těsně po konci období jejich tradiční dlouhodobé a průběžné správy a údržby, na prahu velkých změn v krajině. Proměny stavu (zánik, úbytek, nárůst) alejí jsou zřetelné zejména na průmětech všech výše uvedených historických map a fotografií s mapami a fotografiemi (ortofotomapami) současnými, jak bylo ověřeno již dříve na některých našich pracích (HENDRYCH, STORM, PACINI, 2013).

Dalším důležitým aspektem, který byl plně využit a doplnil metodiku projektu v oblasti mapování, je detekce alejí za pomoci družicového snímkování povrchu

země, s možností průmětu zcela nové pozemní fotodokumentace (pozemní komunikace), v současnosti v podobě interaktivního prostředí *Google Earth* a *Google Earth Streetview*. Pro zjišťování vybraných parametrů alejí a doplňkových informací je používán GIS software Quantum GIS – Qgis (v současnosti verze 2.0.1. Dufour). Metodika projektu tak byla průběžně doplněna a obohacena o využití nástroje *StreetView* z aplikace *Google Maps* a o nové mapové zdroje (tematické vrstvy) uvolněné pro veřejné použití na portálech (ČUZK, CENIA).

Přímo v terénu v alejích sledujeme druhové zastoupení, spon stromů, rozteč jednotlivých řad, u reprezentativních jedinců obvod kmene ve výčetní výšce, vitalitu, uzavřenost či zaklenutost aleje, panorama a účín v krajině, s ohledem k charakteru krajiny (který dotváří, výrazně dotváří, zcela determinuje, či naopak se v něm silněji neprojeví). Pozornost je věnována interiérům alejí, pořizují se detailní snímky u vybraných významnějších lokalit. Některá z těchto dat byla nověji získávána i za pomoci současných výše uvedených počítačových aplikací; u množství lokalit tak odpadla nutnost fyzické návštěvy.

Práce probíhala dle upravené a v průběhu projektu průběžně doplňované základní metodiky sledování a dokumentace alejí v krajině (Létal, Hendrych; Univerzita Palackého v Olomouci, VUKOZ v.v.i., a o.s. Arnika; <http://aleje.upol.cz/?q=node/5>, <http://aleje.upol.cz/>). Aktualizovaná metodika je nyní předmětem zpracování jako samostatný výstup projektu. Mimo metodiku, mapové a databázové zpracování bude v roce 2015 problematika identifikace, mapování, dokumentace a ochrany alejí v Čechách prezentována v knižním zpracování, výstavou a webovými stránkami.

Do současné chvíle bylo na území Čech (mimo území Moravy a Slezska) identifikováno bezmála čtyři tisíce alejí a stromořadí, které svým charakterem a kvalitou odpovídají výše uvedeným zájmovým parametrům. Více než čtyři sta významnějších alejí či stromořadí bylo fyzicky navštíveno (některé lokality i vícekrát, např. za účelem odběru roubov, sběru semen k přemnožení významných alejových stromů, pořízení fotodokumentace) a provedena detailní dokumentace sledovaných parametrů. Na těchto lokalitách a v jejich okolí byly vytipovány hodnotné stromy, ze kterých byl odebrán materiál k přemnožování. V průběhu řešení projektu byly pak vybrané lokality podle jejich významu (význačné z hlediska rázu krajiny, podle výskytu linií na historických mapách, či dle existence významných alejových stromů k přemnožení atp.) a možností (řešitelů) navštěvovány a dále ověřovány, dochází tam pak ke komplexnímu doplnění sledovaných parametrů a k vytipování stromů, které jsou vhodné k přemnožování a další kultivaci jako potomstvo donorových stromů alejí Čech.

S ohledem na identifikaci linií pomocí mapových podkladů, leteckých a družicových snímků je sledován zdravotní stav alejových porostů v obecné rovině v souladu s široce užívanou metodou posouzení procenta jejich defoliace. Pro tyto účely je posuzováno snímkování pořízené v různých ročních obdobích (vegetačních fázích). Převážná většina sledovaných porostů pak takto vykazuje hodnoty zdravotního stavu v rozmezí kategorií 1–3 (1–25, 26–50 a 51–75 % defoliace). Kategorie 4 a 5 jsou obtížně rozlišitelné na podkladech snímkování a jedná se zpravidla již jen o reliktů alejí či stromořadí, jejich rozpadající se fragmenty (solitérní stromy, výmladky atp.). Takovým příkladem může být alej topolů bílých na hrázi rybníka u Boru u Březnice, podobně jako další přestárlé aleje, jen obtížně rozlišitelné v porostech náletů.

Důležité je posouzení zdravotního stavu během vlastních terénních průzkumů na lokalitě, kdy vedle procenta defoliace může být posouzena i řada dalších indikátorů u jednotlivých stromů (SHIGO, 1990). Na jejich základě může dojít k výběru hodnotných a zdravých dřevin, které jsou určeny k přemnožování. To je pak také indikováno v rámci databáze k předkládané mapě.

Samotné přemnožování významných identifikovaných dřevin, donorových stromů alejí, probíhá v současné době v množárenských provozech Výzkumného ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví v.v.i. v Průhonicích, kde je dnes v zásobní zahradě soustředěno přes tři tisíce zapěstovaných semenáčů a roubovanců významných donorových stromů alejí Čech. Všechny byly získány díky identifikaci a mapování, které graficky dokládá předkládaná specializovaná mapa s odborným obsahem a přemnožené stromy pak tvoří genetický zdroj tradičních místních alejových stromů k další kultivaci pro budoucí použití při revitalizacích alejí a stromořadí Čech.

Předkládaná mapa s obornou databází představuje prvotní a základní materiál, který je možné a vhodné průběžně doplňovat a obohacovat o další informace, data a potřebné detaily, které vzhledem k časovému rámci projektu nemohly být v celé šíři beze zbytku zpracovány. V současné chvíli probíhá zpracování a přenos mapové vrstvy na Národní Geoportál INSPIRE (<http://geoportal.gov.cz/web/guest/map>), kde bude mapová vrstva v dohledné době zobrazena v širokém rámci dalších vrstev, včetně I., II., a III. vojenského mapování, ortofotomapy (50. léta 20. století), letecké, topografické, katastrální mapy a dalších. Výsledek mapy tak představuje veřejný interaktivní nástroj, vhodný a otevřený k průběžným aktualizacím jednotlivými uživateli, především s ohledem jejich partikulární zájmy a potřeby.

Mapované a dokumentované jevy na přílohové mapě zobrazených linií, přehled (položkový obsah interaktivní mapové databáze):

Identifikační číslo aleje / stromořadí

Lokalita

Okres

Kraj

Druh stromů

Převažující druhy / dominantní jedinci

Původní druh

Indikace, zda jsou stromy přemnožovány / vegetativně či generativně

Stav aleje (vitalita stromů) podle upravené metody hodnocení % defoliace (www.mytaxon.com)

Délka aleje / stromořadí

Rozteč řad aleje

Spon stromů v řadě

Spon výsadeb aleje / pravidelný či střídavý (*Quincunx*)

Obvod kmene ve výšce 130 cm
Výška aleje / stromořadí (průměrná)
Zaklenutí či otevřenost korun stromů aleje
Výskyt památných stromů
Účin aleje na krajinný ráz
Indikace, zda je alej součástí systému alejí v krajině
Průběh alejové linie v terénu
Poznámka – vztah k místu, původ aleje
Typ komunikace
Výskyt na Müllerově mapě Čech
Výskyt na mapách stabilního katastru, včetně interaktivního odkazu na daný mapový list
Číslo listu stabilního katastru
Výskyt na mapě I. vojenského mapování, včetně interaktivního odkazu na daný mapový list
Výskyt na mapě II. vojenského mapování, včetně souřadnic a interaktivního odkazu na daný mapový list
Odkaz na současnou základní / leteckou mapu, včetně souřadnic
Fotodokumentace (vybrané linie)

Použitá literatura

Hendrych, Jan, Kupka, Jiří, Vorel, Ivan, Líčeníková, Michaela. *Great Parks and Gardens of Central Bohemia*. Foibos Books, Praha, 239 s. (Hendrych, J., Kupka, J., Vorel, I., Líčeníková, M. (2011). *Slavné zahrady a parky Středočeského kraje*. Foibos, Praha. 2011.

Hendrych, Jan. *Koncepce péče, ochrany a obnovy kulturně historického rázu krajiny v rámci programů péče o krajinu*. In: Tábor, Ivo (ed.): *Metodické podklady pro navrhování a realizaci výsadbových opatření v rámci krajinotvorných programů*. Vydáno jako příloha č. 1 k pokynu č. 1/2003 ředitele odboru ekologie krajiny a lesa MŽP. VUKOZ v.v.i. Průhonice. 2003.

Hendrych, Jan. *Vznik a historický vývoj alejí*. In: Esterka, Jakub, Skalský, Martin (eds.): *Silniční stromořadí v české krajině. Koncepce jejich zachování, obnovy a péče o ně*. Arnika, Praha. 2010.

Hendrych, Jan. *Aleje a stromořadí v kontextu klasické krajiny*. *Acta Pruhoniana* 95., s. 123-138. 2010.

Hendrych, Jan; Líčeníková, Michaela. *Les v zahradním umění*. In: Stibral, Karel, Dadejík, Ondřej, Peprník, Michal, (eds.). *Kauza les. Environment jako estetický problém*. Olomouc, Vydavatelství University Palackého. 2011.

Hendrych, Jan. *Umění krajiny – krajinný design jako estetický proces*. Acta Universitatis Carolinae Philosophica et historica 1/2009. Studia sociologica XVI., s. 87-106. Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum. 2012.

Hendrych, Jan; Storm, Vojtěch; Pacini, Nikola. *Landscape restoration using a 1827 Cadastre map in the Křemže Basin, Czech Republic*. In: Living Landscape; the European Landscape Convention in Research Perspective, Volume I. Uniscape Firenze, Bandecchi & Vivaldi Pontedera (Pisa), 2010. Pp. 227-242. 2010.

Hendrych, Jan; Storm, Vojtěch; Pacini, Nikola. *The Value of an 1827 Cadastre Map in the Rehabilitation of Ecosystem Services in the Křemže Basin, Czech Republic*. Routledge, London, UK, p.1-18. 2013.

Shigo, Alex. *New Tree Biology and Dictionary*. Shigo and Trees, Associates, LLC. Snohomish, WA, USA, 2012. 619 pp. + 132 p.p. 1990.

III. Návrh využití výsledku

(definování subjektů, které by měly být uživateli výsledků na základě smlouvy o využití výsledku a pro které by měl být výsledek výzkumu typu N_{map} poskytovatelem stanoven jako doporučený k využití v praxi):

Potřebné a zpracovatelem doporučené uplatnění výsledku vyplývá z celé komplexity navazujících dalších výsledků projektu (mj. interaktivní databáze a metodika) a tvoří systémový nástroj k aplikování výsledků projektu v praxi. Mapa, stejně jako uvedená Databáze a Metodika, je určena především Ústředním orgánům státní správy, orgánům samospráv územní státní správy, veřejné správě, ale i dalším uživatelům, jako jsou vysoké školy, resortní organizace, resortní výzkumné organizace (podřízené organizace), další zainteresované neziskové a příspěvkové organizace.

Smlouva o využití bude (na základě zájmu o užívání výsledků projektu) uzavřena mj. s resortem Životního prostředí, Odborem ochrany přírody a krajiny MŽP, Oddělením ochrany krajiny a lesa, se Státním pozemkovým úřadem. Předpokládáme avizovaný zájem o využívání výsledků ze strany resortu Kultury, resp. Národního Památkového Ústavu. Mapa bude takto a společně s dalšími výše uvedenými výsledky (metodika, databáze) uplatněna v rámci ochrany krajiny v souladu se zájmy výše uvedených subjektů.

Předložená Mapa, spolu s předmětnou interaktivní Databází a Metodikou v tomto smyslu naplňují program Státní kulturní politiky MKČR, jak je specificky stanoveno v důvodové zprávě v bodě 3. Uchování kulturního dědictví. Jedná se ale například i o péči, ochranu a obnovu alejí a stromořadí v krajině v rámci programů MŽP, o péči, ochranu a zachování genofondu památných stromů, či o systémovou ochranu alejí a stromořadí na území vyhlášených Krajinných památkových zón i jinde v kulturní krajině, kde tyto zóny i přes veškeré snahy doposud vyhlášeny nebyly, nicméně v rámci výše uvedené politiky je zde kladen velký důraz.

Právě aleje a stromořadí jsou často jedinými a posledními svědky historické kultivace krajiny na mnohých místech a jejich význam je zde mnohdy nenahraditelný. Výsledek (Mapa) je pak vhodným nástrojem péče a ochrany krajiny (i předmětem studia) také pro následující uživatele:

Ústřední orgány státní správy:

Ministerstvo kultury, Ministerstvo životního prostředí, Ministerstvo pro místní rozvoj, Ministerstvo zemědělství, Ministerstvo dopravy, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

Orgány samosprávy územní státní správy, veřejná správa:

Obce a Kraje, Státní pozemkový úřad, Státní zemědělský intervenční fond atp.

Další potenciální uživatelé:

Vysoké školy, resortní organizace, resortní výzkumné organizace (podřízené organizace), neziskové a příspěvkové organizace.

IV. Seznam vybrané další související literatury

Esterka, Jakub a kol. Zachování alejí. Arnika, Praha, 2010.

Esterka, Jakub a kol. Silniční stromořadí v české krajině – koncepce jejich zachování, obnovy a péče o ně. Arnika, Praha, 2010.

Gerzon, L., Szilágyi, K., Bede-Fazekas, Á. The long term preservation of an 18th century gene bank heritage – case study of the Széchenyi lime tree allée at Nagycenk. Applied Ecology and Environmental Research 10 (1), Budapest, 2012.

Hendrych, Jan. Krajina bývalého nadačního panství Choustníkovo Hradiště, její příběh, proměny a souvislosti; péče o historickou krajinu světového významu. Zprávy památkové péče 2008 (4), Praha, 2008.

Hendrych, Jan a kol. Hodnocení a dokumentace alejí a stromořadí v krajině, metody a přístupy. Průhonice, 2008.

Hendrych, Jan. Aleje a stromořadí v kontextu klasické krajiny. Acta Pruhoniana 95, Průhonice, 2010.

Hendrych, Jan a kol. Slavné zahrady a parky Středočeského kraje. Foibos, Praha, 2011.

Hendrych, Jan; Líčeníková, Michaela. Historická krajina Jičínska. Zprávy památkové péče 1998 (3), Praha, 1998.

Hendrych, Jan; Obdržálek, Jiří; Žlebčík, Jiří a kol. Význačné aleje české krajiny. Zpráva o řešení projektu DF12P01OVV050. VUKOZ v.v.i. Průhonice, 2014.

Hendrych, Jan; Pacini, Nikola; Storm, Vojtěch. The Value of an 1827 Cadastre Map in the Rehabilitation of Ecosystem Services in the Křemže Basin, Czech Republic. Taylor & Francis, 2013.

Hersche, Peter. Die französischen Physiokraten – Vorläufer der Grünen oder Bahnbrecher des Agrobusiness? Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrosoziologie 38, 1990, s. 145-154.

Holečková, Marie; Hrušková, Marie; Větvíčka, Václav. Aleje, krása ohroženého světa. Mladá fronta, Praha, 2012.

Jančura, P. Súčasnú a historickú krajinnú štruktúru v tvorbe krajiny. Životné prostredie, 1998.

Jech, David; Hendrych, Jan & kol. Kulturně historická analýza oblasti Kuks a Betlém v rámci původního nadačního panství Choustníkovo Hradiště. Průhonice VÚKOZ, v.v.i., 2007.

Kolařík, Jaroslav. Péče o dřeviny rostoucí mimo les I. – II. ČSOP Vlašim, 2003.

Kuča, Karel. Oblasti dochovaných strukturálně výrazných plužin v České republice. Zprávy památkové péče 1/2014, Praha, 2014, s. 34-49.

Lehmann, Ingo. Alleen und einseitige Baumreihen. Regelung der Neuanpflanzung in Mecklenburg-Vorpommern. Stadt+Grün 9/2002.

Lehmann, Ingo; Rohde, Michael. Alleen in Deutschland. Edition Leipzig, 2006.

Pejchal, Miloš. Použití dřevin v historickém vývoji alejí. In: Historie a současnost alejí v krajině a urbanizovaném prostředí. Sborník přednášek z odborného semináře NPÚ v Olomouci, 2007.

Pradines, Chantal. Road infrastructures: tree avenues in the landscape. Council of Europe, European Landscape Convention. 2009.

Reš, Bohumil; Štěrbá, Pavel. Památné stromy. AOPK, Praha, 2010.

Riezner, Jiří. Krajinný ráz území typických agrárními valy a mezemi a jejich vegetaci na vybraných příkladech severozápadních Čech. Studia Oecologica, roč. V (2), 2011.

Salisch, Heinrich. Forest Aesthetics. Forest History Society, Durham, 2008.

Skaloš, Jan; Tobolová, B. Methodology for mapping non-forest wood elements using historic cadastral maps and aerial photographs as a basis for management. Journal of Environmental Management, 91 (4), 2010.

Švédová, Daniela. Aleje kolem silnic a problémy s jejich obnovou. In: Zachování alejí jako typického prvku české krajiny. Arnika, Praha, 2010.

Trpák, P., Trpáková, I. Historické mapy, zapomenuté klíče k paměti krajiny. Ekotrend, České Budějovice, 2002.

Veličkovi, Markéta a Petr. Aleje české a moravské krajiny, historie a současný význam. Dokořán, Praha, 2013.

Watkins, John and Wright, Tom (eds.). The Management and Maintenance of Historic Parks, Gardens and Landscapes: The English Heritage Handbook. Frances Lincoln Publishers, London, 2007.

V. Seznam publikací, které předcházely výsledku Specializovaná mapa s odborným obsahem a byly publikovány:

Hendrych, Jan. Proměny klimatu a udržitelné plánování městské a příměstské krajiny. Acta Pruhoniana 90. 5s., Průhonice, 2008.

Hendrych, Jan a kol. Hodnocení a dokumentace alejí a stromořadí v krajině, metody a přístupy. VUKOZ v.v.i., Průhonice, 2008.

Hendrych, Jan. Vznik a historický vývoj alejí. In: Esterka, Jakub a kol. Silniční stromořadí v české krajině – koncepce jejich zachování, obnovy a péče o ně. Arnika, Praha, 2010.

Hendrych, Jan. Cultivated Estate Landscapes of Kuks and Křivoklát. Pürglitz as early examples of „Ornamental Farming“. – In: Die „ornamental farm“. Gartenkunst und Landwirtschaft. – Graphische Werkstätten Zittau, Zittau, p. 47–60. 2010.

Hendrych, Jan. Aleje a stromořadí v kontextu klasické krajiny. Acta Pruhoniana 95., s. 123-138., 2010.

Hendrych, Jan, Líčeníková, Michaela. Les v zahradním umění. In: Stibral, K., Dadejík, O., Peprník, M., (eds.) Kauza les. Environment jako estetický problém. Olomouc: Vydavatelství University Palackého v Olomouci, 2011.

Hendrych, Jan, Kupka, Jiří, Vorel, Ivan & Líčeníková, Michaela. Great Parks and Gardens of Central Bohemia. Foibos Books, Praha, 239 s., 2011.

Hendrych, Jan. Umění krajiny – krajinný design jako estetický proces. Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica 1/2009, Studia Sociologica XVI., s. 87 – 106, 19s. Universita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2012.

Hendrych, Jan, Obdržálek, Jiří. Výzkum, dokumentace a přemnožování perspektivních parkových a alejových dřevin. In: Sborník mezinárodní konference Historické zahrady Kroměříž, NPÚ Kroměříž 2013: 60-61. 2013.

Hendrych, Jan; Pacini, Nikola; Storm, Vojtěch. The Value of an 1827 Cadastre Map in the Rehabilitation of Ecosystem Services in the Křemže Basin, Czech Republic. Taylor & Francis, 2013.

Hendrych, Jan. Historic Trees and Avenues – Documentation and Propagation. In: Wecke, Claudius, Weber, Karola, eds.: Wiedergeburt von Baumgiganten. Bebra Wissenschaft, Edition Branitz, Germany, p. 199-214, 2014.

Hendrych, Jan. Identifikace a zachování genetického potenciálu alejových dřevin v Čechách. In: Štréblová Hronovská, Kateřina; Kupka, Jiří; Vorel, Ivan (eds.). Osobitost kulturní krajiny, od rozpoznání k ochraně. ČVUT Praha, 2014.

Dedikace:

Mapa byla zpracována jako výsledek projektu NAKI / MKČR: Význačné aleje české krajiny, kód projektu: DF12P01OVV050.

Přílohy:

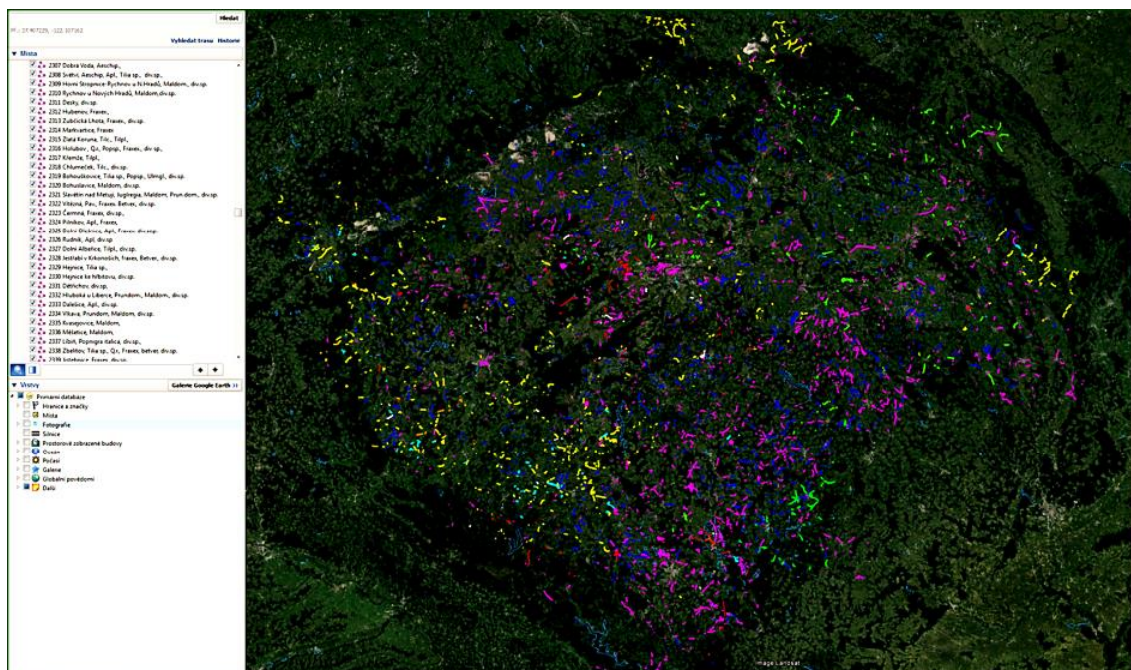
Databáze základních charakteristik mapou dokumentovaných linií alejí a stromořadí

Specializovaná mapa Významné aleje a stromořadí krajiny Čech podle výskytu na mapách I. vojenského mapování (autor Lucie Bendíková)

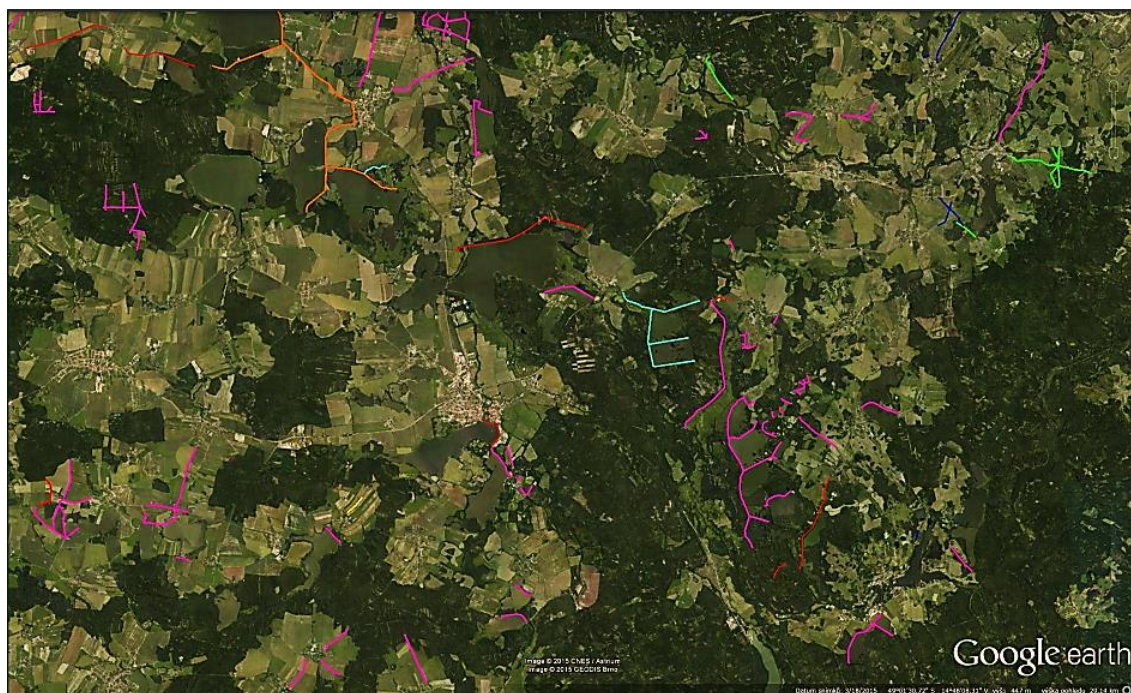
Pozn. Konečná databáze doplněná o všechny interaktivní odkazy a data u významných alejí bude na základě požadavku poskytovatele předmětem samostatného výstupu v rámci závěrečné zprávy o řešení projektu v „živém“ formátu ACCESS.

Postup zpracování mapy Významné aleje a stromořadí krajiny Čech

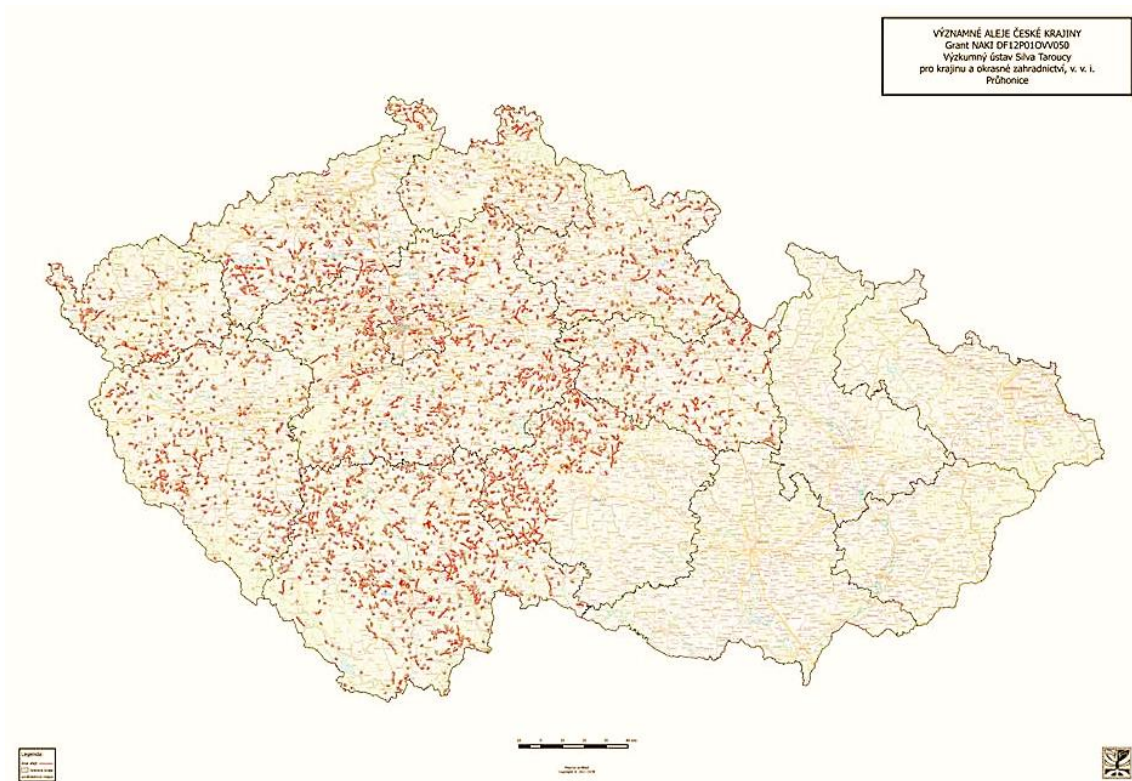
1. Pracovní mapa v prostředí GoogleEarth zachycující na čtyři tisíce identifikovaných a dokumentovaných linií alejí a stromořadí krajiny Čech. Různé barvy linií zobrazují dílčí etapy zpracování.

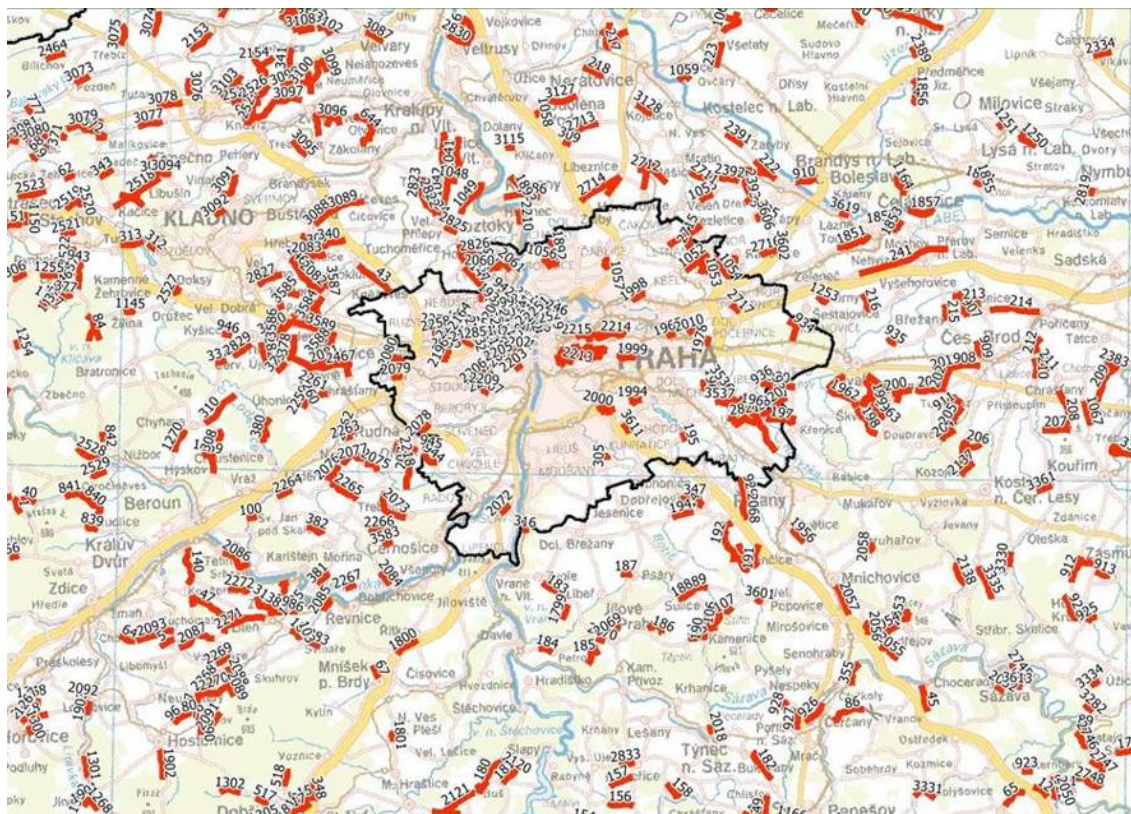
2. Pracovní mapa v prostředí GoogleEarth, zde v detailu zachycující linie identifikovaných a dokumentovaných linií alejí a stromořadí krajiny Třeboňska.

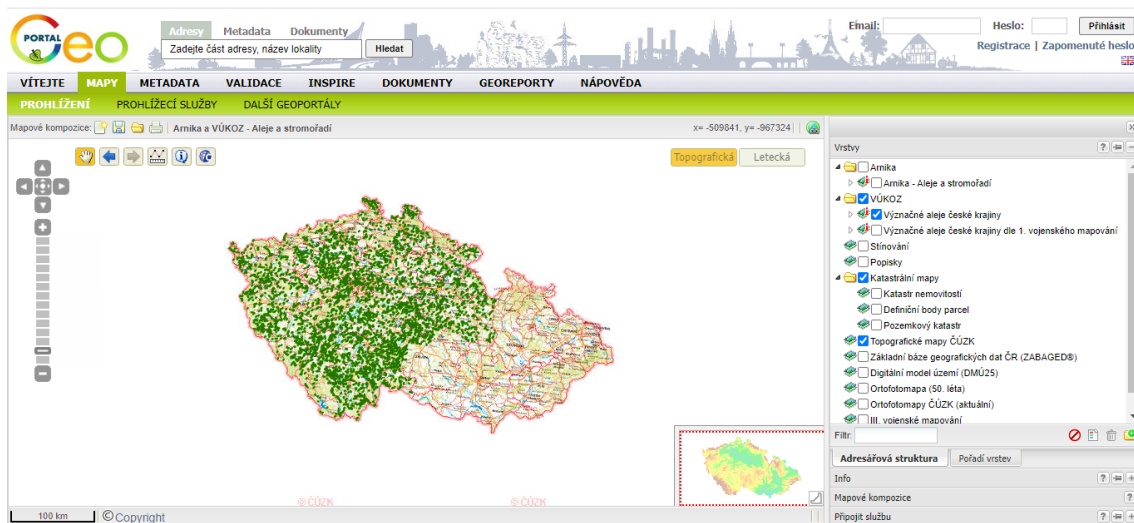
3. Pracovní mapa v prostředí GIS na podkladu základní mapy zachycující na bezmála čtyři tisíce identifikovaných a dokumentovaných linií alejí a stromořadí krajiny Čech, celek.

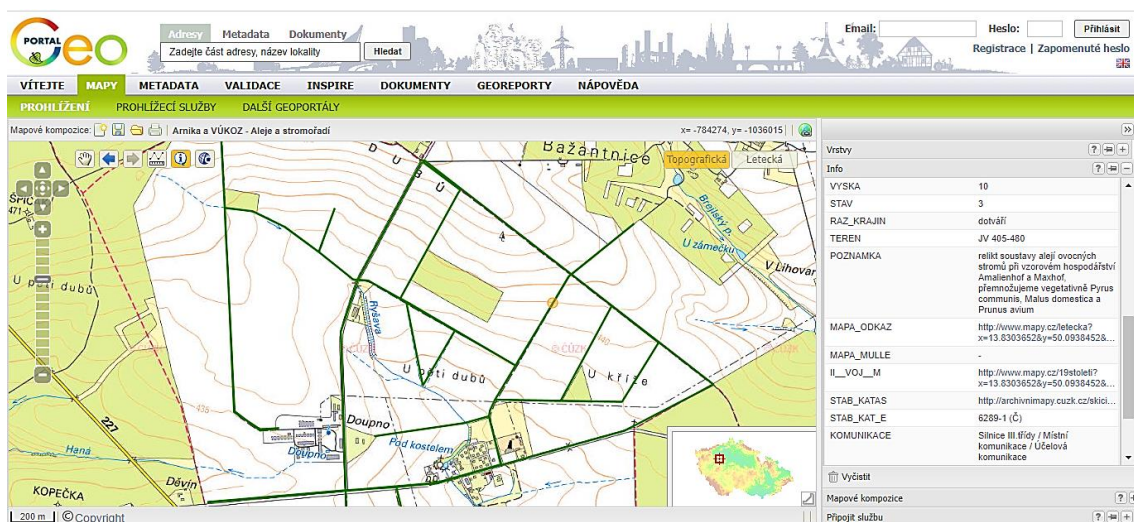
4. Detail pracovní mapy s kódy linií odkazujícími k interaktivní digitální databázi.

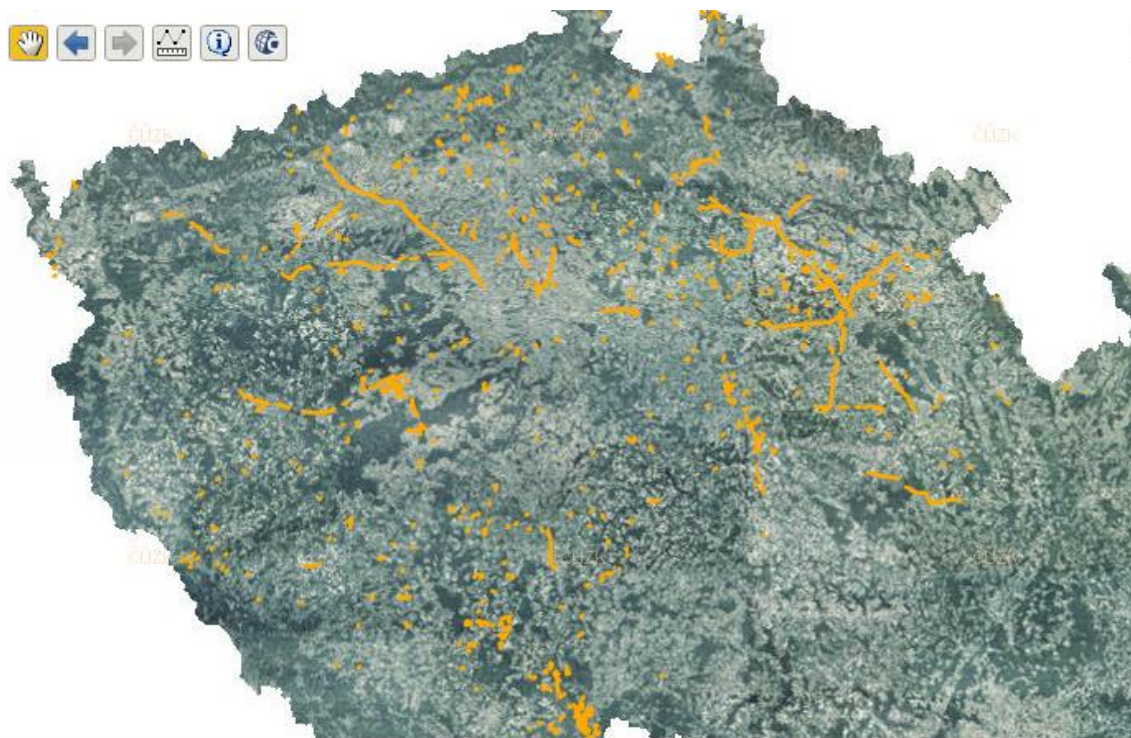
5. Výsledná interaktivní specializovaná mapa s odborným obsahem a interaktivní databází na Národním geoportálu, celek.

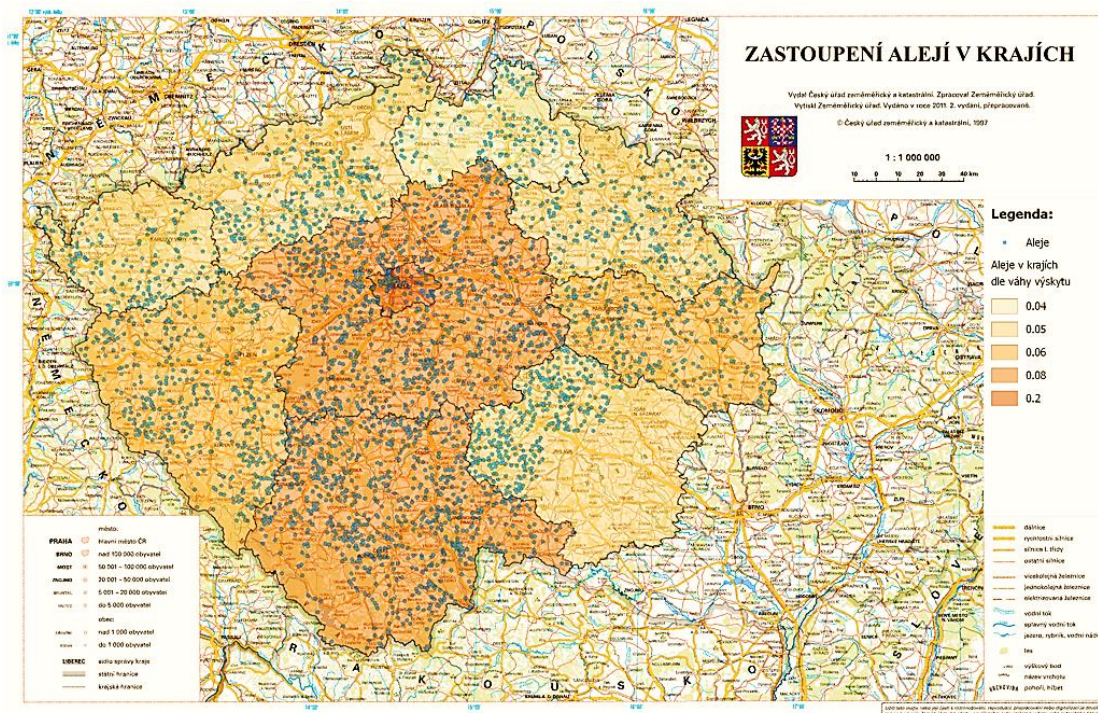
6. Výsledná interaktivní specializovaná mapa s odborným obsahem a interaktivní databází na Národním geoportálu, ukázka detailu s databázovými informacemi a s digitálně propojenými interaktivními odkazy zobrazení (každé z předmětných linií) jednotlivými historickými mapami (sloupec vpravo).

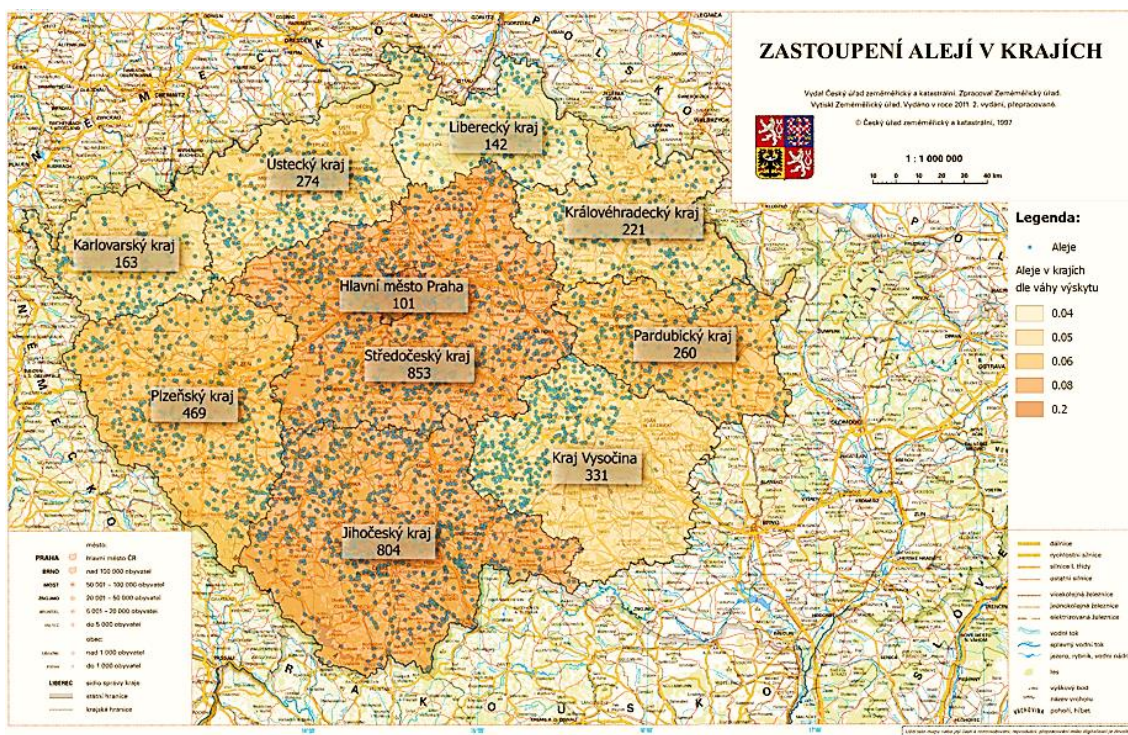
6b. Výsledná mapa, detail vrstvy výskytu alejí na mapách I. vojenského mapování (podle L. Bendíkové).

7. Mapový přehled zastoupení identifikovaných alejí v krajích Čech dle váhy výskytu

8. Mapový přehled identifikovaných alejí v krajích Čech dle počtu linií a váhy výskytu

ID: **4****VÝZNAČNÉ ALEJE ČESKÉ KRAJINY**

v rámci programu Národní a kulturní identita Ministerstva kultury České republiky

JMÉNO	Bonrepos_Aeschip_o300_r500_s600
LOKALITA	Čihadla, k Bon Repu
KRAJ	Středočeský
OKRES	Nymburk
DRUH	<i>Aesculus hippocastanum</i>
DOMINANTNÍ JEDINCI	<i>Aesculus hippocastanum</i>
PŮVODNÍ DRUH	<i>Aesculus hippocastanum</i>
PŘEMNOŽUJE SE	
ODKAZ NA MAPU (včetně souřadnic)	http://www.mapy.cz/letecka?x=14.7866228&y=50.2421850&z=18&l=0
I voj MAPOVÁNÍ	http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=700&lang=cs&z_width=2000&z_-
II voj MAPOVÁNÍ	http://www.mapy.cz/19stoleti?x=14.7866228&y=50.2421850&z=13&l=0
STABILNÍ KATASTR / INDIKAČNÍ SKICI	http://archivnimapy.cuzk.cz/skici/skici/BOL/BOL289018420/BOL289018420_index.html
MÜLLEROVA MAPA ČECH	-

OBVOD (cm)	300
ROZTEČ (m)	5
SPON (m)	6
SPON VÝSADBY	pravidelný
PRŮMĚRNÁ VÝŠKA ALEJE (m)	10
DÉLKA ALEJE (m)	165
ZAKLENUTÍ ALEJE	ano
STAV	2
MÍSTO KRAJINNÉHO OBRAZU	dotváří
SOUČÁST SYSTÉMU ALEJÍ	
VEDENÍ ALEJE TERÉNEM (m n.m., čtení terénu od Z k V, od J k S)	hřbetnice, 225-236
TYP KOMUNIKACE	
PAMÁTNÝ STROM (AOPK ČR - seznam pam. stromů)	
POZNÁMKA	osová alej od kaple k zámku
FOTODOKUMENTACE	ano
PŮVOD	JH

Slavná stromořadí v proměnách kulturní krajiny

Hendrych, J. 2015. *Slavná stromořadí v proměnách kulturní krajiny*. Foibos Books, Praha, 124 s. ISBN 978-80-87073-82-7.

Komentář

Tato recenzovaná knižní publikace byla zpracována jako jeden z hlavních výsledků projektu NAKI / MKČR: *Význačné aleje české krajiny* (kód projektu: DF12P010VV050) a byla publikována jako kritický katalog kvýstavě, dalšímu hlavnímu výsledku (E_{krit}) uvedeného projektu. Knihu vydalo nakladatelství Foibos Books v ediční řadě *Slavné stavby* v roce 2015, kdy byla také uvedena na knižní trh. Ve znění uvedeném níže nebyly z důvodu přílišného rozsahu textu pro účely této práce použity doprovodné ilustrace, které jsou součástí původní monografie. Navzdory tomu je pro tento účel vyčerpávajícím shrnutím komplexnosti problematiky, jak byla podrobena pozornosti v rámci rešerší a výzkumů výše uvedeného projektu, včetně jejich aplikované části. Nebylo však účelem této publikace dopodrobna rozvádět všechny aspekty a výsledky výzkumu, které se staly předmětem ucelené certifikované metodiky, jež v potřebném detailu popsala a uzavřela výsledky všech aktivit projektu. Na tomto místě předkládaná monografie je ideovým základem, narativem, shrnujícím koncept a východiska k dané tematice, jak to dokládají zde uvedené odborné recenze:

Slova recenzentů

Doc. Ing. arch. ThLic. Jiří Kupka, Ph.D.:

„Text Slavná stromořadí v proměnách kulturní krajiny Jana Hendrycha se zabývá problematikou alejí a stromořadí v naší a evropské kulturní krajině. Předestírá různé aspekty a typy použití liniových stromových výsadeb v průběhu historického vývoje a způsoby jejich dokumentace, evidence, ochrany a obnovy. Hendrychův text není klasickým shrnutím vývoje alejí, ani základním přehledem typologie alejí a stromořadí. Je především přepestrou mozaikou příkladů, ze kterých se pozvolna odkrývá vývoj alejí od středověku do současnosti a jejich různé typy a způsoby použití.

Mnoho odboček do minulosti, podrobnější popisy slavných realizací, odkazy na teoretická literární díla a četná ikonografická díla dávají textu plasticitu a čtivost. Čtenář je ponořen do barvitých popisů sídel, zahrad a krajiny v různých časových obdobích, včetně širokého kontextu umění, architektury a teorie. Jednotlivé kapitoly textu se nazývají podle typů a funkcí stromořadí v různých krajinářských a urbanistických situacích. Nejedná se však o výklad či definici, nýbrž v pomalu se rozvíjejícím historickém přehledu, s mnoha odbočkami k řadě příkladů se jednotlivé popisované funkce a podoby stromořadí a alejí objevují a vysvětlují, prolínají a proměňují. To vše v nezbytném kulturním a historickém kontextu.

V současnosti existuje i v češtině několik knih a dalších textů o alejích. Hendrychův text však není jejich konkurentem, nýbrž přináší nový pohled, jadrný a životný. Vysoce odborný text je čtivým, barvitým a téměř napínavým pohledem do minulých staletí kultivace krajiny a sídel. Poslední kapitola usazuje vzletně rozkošatěné téma do současnosti a její reality, popisuje legislativní formy ochrany, způsoby dokumentace, evidence, konzervace, péče, ochrany a obnovy alejí a stromořadí v krajině. Dává tak předchozímu textu, který vystihl cennost a hodnotu alejí a stromořadí jako dokladů staletého způsobu vývoje a kultivace krajiny, která je kombinovaným dílem přírody a člověka, praktické souvislosti aplikovatelné i do soudobé praxe státní památkové péče, ochrany přírody a krajiny či územního plánování.“

RNDr. Aleš Létal, Ph.D.:

„Předložená publikace je vhodným doplněním existujících titulů k problematice stromořadí. Vzhledem k obsahové stránce, jazyku a stylizaci myšlenek kniha patří do kategorie odborných monografií. Ve srovnání s jinými pracemi daného zaměření se autor věnuje fenoménu alejí a stromořadí a jejich významu pro kulturní krajiny v jednotlivých etapách její kultivace více do hloubky a snaží se zachytit podstatu jejich použití ve vazbě na krajinotvornou funkci i účelnost jejich existence. Velmi žádoucí je důraz na vysvětlení struktury, druhového zastoupení a začlenění jednotlivých forem stromořadí do konkrétní krajiny ve vazbě na účel a její celkovou kompozici. V práci se autor odkazuje na velké množství konkrétních příkladů ať už převzatých z jiných prací nebo vlastních, získaných dlouhodobým studiem fenoménu stromořadí. Předložený text s velkým množstvím komparací, vlastních formulací závěrů a provázaností myšlenek v jednotlivých pasážích ukazuje na odborné kvality autora a jeho přehledu v problematice architektury krajiny. Autor prokazuje vytříbený přehled v problematice architektonických řešení a dokumentuje na konkrétních příkladech v Evropě, českých zemích i v Severní Americe základní koncepce uplatnění alejí a stromořadí v krajinných kompozicích nebo jako součást kulturní krajiny.“

Ing. Arch., Ak. Arch. Vojtěch Storm:

„Podstatou existence člověka je myšlení a tvorba věcí. Jednou z ušlechtilých lidských činností je především výsadba a pěstování stromů. V ní se člověk nejvíce přibližuje přírodě a tato činnost má zásadní podíl na dotváření krajiny. Tam pak dochází k podivuhodné souhře, protože jakýkoli zásah člověka je pouhým impulzem, který příroda okamžitě dotváří, přijímá nebo odmítá. Sama má trvalou tendenci se neustále rozrůstat, člověk pak vegetaci pouze vymezuje a upravuje podle svých pěstebních záměrů. Lidské působení je v tomto případě kultivací jinak živelné a divoké přírody v jejích nekonečných proměnách. Nejvýraznějším umělým, ale přirozeným zásahem do krajiny je výsadba alejí. Jsou neodmyslitelně spojeny s cestami vedenými za určitým cílem. Krajinu tak zpřístupňují, jejich trajektorie citlivě reagují a ozřejmují plasticitu území. V krajině jako rozlehlém prostoru, vymezeném obzorem a otevřeným do nebe, vytvářejí aleje dílčí prostory, pohledové osy, dotváří její kompozici a krajinu urbanizují. Stromořadí na obzoru upřesňuje hranici krajinného prostoru působivým krajkovým korun. Z vnitřního pohledu není alej pouhým tunelem nebo koridorem, její druhová skladba vytváří specifickou atmosféru, kde je příjemné pobývat. Zažíváme tam někdy pocit posvátnosti, který se prohlubuje stárnutím, fragmentací větví a vrásněním borky.“

Ve volné přírodě jsou zvláště působivé nepravidelné tzv. anglické aleje. Vítaným oživením je cézura, výjimečný strom nebo náhlá změna směru, které při v průběžném kontaktu s okolní krajinou drammatizují příběh cesty. Tvrdším zásahem do krajiny jsou aleje přímé, které jsou osami pravidelných parků nebo slouží k architektonizaci krajiny, většinou spojené s dominantní architekturou zámku, kostela nebo pomníku. Takové aleje jsou obvyklé zvláště v sídlech, kde přispívají k významnosti či dokonce k monumentalizaci ulic nebo bulvárů. Jednou z výjimečností této knihy je, že dokládá bohatými citacemi vztah člověka k přírodě už od dob antiky. Chce přispět k hlubšímu porozumění alejím a upozornit na jejich různé vzhledové formy v historickém vývoji. Měla by tak přispět k jejich ochraně a podnítit úsilí k novým výsadbám v dnešní době, kdy jsou aleje obecně chápány jako relikty omezující provoz, v lepším případě jako památka, která neodpovídá věku rychlosti, jednoduchosti a přehlednosti.“

Slavná stromořadí v proměnách kulturní krajiny

Obsah

I. Členění kulturní krajiny, struktury, linie, stromořadí, aleje; pojmy a tradice, východiska, významy, funkce a hodnoty	101
II. Kult, rituál, posvátnost; stromy a jejich linie v kulturní krajině, vymezení hranic	104
III. Promenády, loubí, stromořadí a aleje zahrad, sadů, vinic a obor	108
IV. Stromořadí a aleje v kulturní krajině	118
V. Aleje v členění prostorů, rámování cest, prostorových os a prospektů	121
VI. Triumfální aleje, monumentální uplatnění, aleje jako urbanistický počin	127
VII. Aleje jako základní strukturální prvky krajiny, aleje ovocných stromů	136
VIII. Estetika přírody, krása starých stromů, rozvolňování linií a anglická alej	140
IX. Aleje v sídlech a estetika přírody v prostředí měst	148
X. Dokumentace, evidence, konzervace, péče, ochrana a obnova alejí a stromořadí	155
XI. Shrnutí, závěr, resumé	166
Literatura	170

I. Členění kulturní krajiny, struktury, linie, stromořadí, aleje; pojmy a tradice, východiska, významy, funkce a hodnoty

Utváření prostředí krajiny je kontinuální proces, kde „příroda je polidštěna v krajině a ta se stává uměním. Všechn záměr, úmysl a design obráží minulost v současné krajině, zahradách, parcích a objektech, byť vzniklých v jiných společenských a sociálních podmínkách.“ (JELLICOE, 1975). Geometrické uspořádání v architektuře prostoru „vyjadřuje všeobecný zahrnující systém, poukazující například ke kosmickému řádu.“ (SCHULZ, 1994). Vedle zavedených postupů, kdy se díváme na aleje a stromořadí jako na soubory jednotlivých významných dřevin, nesmí být opomíjena poloha významu stromořadí, aleje či soustavy alejí v krajině jako významového tvaru, urbanistického počínu, z hledisek estetických a kulturně historických. Stromořadí a aleje, původně také symbolizující spojení lidského řádu, kosmu a přírody, je nutno v tomto smyslu respektovat a nalézat možnosti hlubší interpretace. Krása, vznešenost, kontrasty a celková harmonie vznikla nejen lineárním uspořádáním jednotlivých prvků, ale i přirozeným stárnutím a zráním stromů, jejich zaklenutím, klimaxem.

Asi všichni obdivujeme malebné fotografie prastarých interiérů alejí, publikovaných v rámci fotografických soutěží o nejkrásnější stromy, kde dominují obrazy starých, často rozpadajících se alejí (slavná buková alej, vzniklá z původních seřezávaných živých stěn Dark Hedges v irském Gracehill), či pečlivě udržovaných alejí památkových objektů (nícími *Tillandsia usneoides* porostlé prastaré duby koloniální usedlosti v Oak Plantation, Luisiana). Interiér aleje se často stává malebným prostorem, posvátným místem a průmětem chrámu v krajině; stromořadí představují živá sloupořadí kolonád procházejících krajinou, jsou to symboly bezpečné, intelektem strukturované krajiny. Alejové poutní cesty tuto charakteristickou kvalitu dobře dokládají, stejně jako bohaté obrazové publikace věnující se této tematice (mj. HOLEČKOVÁ, HRUŠKOVÁ, VĚTVIČKA, 2012).

Aleje a stromořadí se během doby staly speciálními významovými znaky, se záměrnými estetickými, kultovními, náboženskými či utilitárními (hospodářskými) funkcemi. Zpravidla se tyto funkce prolínaly a doplňovaly; to znamená, že hospodářsky užitkové aleje a stromořadí byly vysazovány také s určitým estetickým a prostorotvorným záměrem. Tak se třeba původní, pozdně středověká *ragnaia* (tenata tvořená jako pavučina stříhanými stěny stromů), určená k čižbě, postupně profilovala do podob, jakými jsou vysoké stěny formální zeleně zahrad, či těsně zapojené cypřišové aleje v krajině. Ty slouží jak ke zpevnění podloží prašných cest na nestabilních jílových substrátech, ale zároveň jsou ikonickým symbolem již po staletí romantizované krajiny Toskánska. Kumulace a proměna funkcí je výmluvná.

Četné aleje, stromořadí a celé systémy alejí mohly mít vedle funkce estetické také důležité funkce užitkové; zpevňování podloží a břehů cest, vodních kanálů, zlepšování mikroklimatu, přistínění komunikací a zlepšení komfortu cestování v otevřené krajině, redukce proudění větru a prašnosti, pohlcování hluku, okysličování prostředí; dále funkce edukativní, rekreační, produkční, například medonosné druhy stromů, vysokokmeny ovocných a jinak užitečných dřevin atp.

Jako s nepostradatelnými krajinnými dominantami jsme konfrontováni s charakteristickými rysy tohoto druhu památek zahradně krajinářského umění a urbanismu, které dotváří či přímo determinují obrazy daných krajin, jsou základními krajnotvornými prvky kulturní krajiny pro své ekologické, kulturně historické a estetické hodnoty a funkce.

Studium estetických funkcí krajinotvorných prvků je předmětem úvah a analýz, jež nacházejí oporu v uměnovědných oborech. Ty se zabývají teoriemi a úvahami o povaze, významu a poslání umění, které definují, klasifikují a odкрývají jeho podstatu. Alej, lidské dílo s určitými ambicemi uměle vytvořené za použití přírodních prvků, stromů, je nutno chápat také jako svého druhu umělecké dílo, památku zahradního a krajinářského umění. Estetické hodnoty přírodních charakteristik krajiny (vycházejíc z konstrukce přírodní estetiky, environmentalismu a potvrzené staletými zájmu umění, filosofie i přírodních věd), jsou rovněž naším obrazem; obrazem vnímaných přírodních fenoménů v krajině obsažených, jsou jejich mírou a potvrzením. Podle Mukařovského „*se u duchů kultivovaných umění obráží v přírodě.*“ (MUKAŘOVSKÝ, 1971).

Estetické hodnoty krajin (oblastí, míst) jsou neopakovatelné a jedinečné, obrazem vývoje a proměn osídlení, charakteru i duchovního a etického života společnosti, estetikou života. Patří mezi naše bytostné potřeby. Je-li promarněna „*vlastnost estetické funkce korunovat, harmonizovat a nahrazovat funkce jiné (provozní, hospodářské atp.), ztrácí se pojistka před zásadními změnami v harmonii prostředí, v environmentální, společenské a sociální oblasti*“ (MUKAŘOVSKÝ, 1971). „*Ztráta této jednoty má za následek estetický a tím i etický úpadek našeho vnímání a cítění. Rozpad etického vnímání, odpovědnosti morální a mravní, se obráží ve způsobu kolektivně anonymního jednání vůči ostatním živým tvorům, krajině, přírodě.*“ (LORENZ, 2000).

Vztah společnosti ke krajině, k životnímu prostředí, je dnes bohužel často vymezen jen surovinově energetickými toky a normovanými agro-industriálně-environmentálními vztahy k složkám přírody jako ke zdrojům. Starost o krajinu je svěřena rozvojovým prvoplánům. Nikoli obsah, kvalita, ale zastavitelná plocha, kvantita a její výkaz jsou hlavními objekty zájmu. Rozhodující je produkční funkce a krátkodobá tržní hodnota, kterým je podrobena příroda, ekosystémy, biodiverzita, člověk a jeho dílo. Přirozené limity přírody, s ohledem na současné technologie, dávno nemají regulační funkci. Člověk překročil měřítko a z něj vzešlé poměry, jako jednotlivec byl zbaven esteticko-etických a morálních povinností a zábran, převzatých kolektivní byrokracií. „*Estetika a hodnota krajiny se nám mění před očima. Na krajinu je vázán pocit identity, krajina nám říká, kde jsme doma, a tím odpovídá na otázku, kdo jsme.*“ (CÍLEK, 2004).

Odpradáva byla stromořadími, alejemi, pravidelně uspořádanými řadami sadů a plužin kulturní krajiny organizovány a uspořádávány jako prostorové útvary. Efekt byl dosahován geniální jednoduchostí formy stojící na uměle vytvořených, leč přirozeně a logicky působících struktur pravidelně uspořádaných přírodních prvků. Krajina domova byla krajina, kde v bohaté mozaice polí, luk a pastvin kvetly v sadech a alejích cesty a silnic lípy, hrušně, jabloně, třešně a slívy, kde solitéry statných stromů, vodní plochy a drobné lesíky bažantnic vynikaly na pozadí lesních porostů přilehlých kopců a vrchovin, kde byla cítit sounáležitost tohoto obrazu s lidským sídlem, s vytrvalou a kontinuální prací.

Některé současné teorie a praxe nového urbanismu, *transektu*, udržitelného hospodářství příměstského venkova, se vrací k poměrům rodinných farem, tradičně strukturovaných malých sídel, k měřítku členění katastru a snaží se nalézt odpověď na krizi krajiny, byť v minoritě specializovaných komunit (LERNER 2011). *Transekt* je inspirován horizontálním řezem tradičních sídel, od center (náves, náměstí) přes municipální budovy, rodinné domy, na ně pak navazují zahrady, sady, záhumenky, louky a pole, volná krajina, kde cesty a plužiny jsou lemovány liniemi stromů,

vedoucími k přírodním enklávám nedalekých lesů, kopců, vodních ploch či toků. Staré sady v kombinaci se zahradami, loukami, plužinami a pastvinami tvořily tradiční široká okolí sídel, jedinečně pestré a druhově bohaté prostředí. To vše bylo během druhé poloviny minulého století až na výjimky zlikvidováno, nová zástavba se ocitla v těsném sousedství orné půdy. Zcela bez náhrady zmizela velká a pestrá kulturní krajina a spolu s ní se vytratily celé řady druhů flóry a fauny. Dnes tento neregulovaný trend pokračuje tam, kde se na venkově ještě dochovaly zbytky tradičního uspořádání kulturní krajiny, zastavuje se ale i kvalitní orná půda, v řádu tisíců hektarů každým rokem (HENDRYCH, STORM, PACINI, 2013).

Estetická funkce, jeden ze základních atributů uměleckého díla „*původně fixovala to, čím se člověk začal lišit jako rodová bytost od ostatních forem života, totiž vědomou péčí o dokonalost. Z dávných dob se v nás uchovala bázeň z prázdného prostoru, nebo alespoň nechuť, jako k něčemu, co postrádá lidský význam. Proto prostor zaplňujeme věcmi... tato potřeba se projevuje i ve vyhraněné a osamostatněné potřebě pojednávat s prostorem v procesu našeho vidění a ovládnutí světa. Snaha estetizovat si skutečnost jde až tak daleko, že se příroda začíná stylizovat. ... Uspořádané prostředí se uplatňuje jako symbol, neboť v něm se teprve člověk cítí potvrzen jako lidská bytost.*“ (ŠINDELÁŘ, 1969).

Přemýšlíme-li o významu liniových struktur vegetace v členění krajiny, vybaví se nám obrazy hospodářské kultivace a prostorové organizace krajiny, v níž linie stromů hrály zásadní roli. Krajina byla uspořádávána kolem svých ohnisek a center; vil, hradišť, oppid, hradů, dvorců, klášterů, sídel a měst; ať radiálně, ortogonálně či lineárně, s ohledem na reliéf terénu. Okolí sídel rámovala charakteristická mozaika hospodářsky utvářených krajin, která byla protkána sítí komunikací, cest, pěšin, rozmanitými liniemi hospodářského členění. Cesty, meze, příkopy, strouhy, jejich keřový a stromový doprovod tvořily hranice katastrálních jednotek, polí, plužin.

Členění kulturní krajiny se v této podobě někdy zachovalo a tvoří často základ ekologické kostry území; v krajině zvyšuje mozaikovitost, druhovou rozmanitost a vytváří také výrazné estetické a kulturní hodnoty. Ať instinktivně, nebo záměrně, na malém, či velkém prostoru, člověk své prostředí vždy uspořádával a estetizoval ke svému obrazu, potvrzoval své místo ve světě; často uprostřed přírody, která ovlivňovala jeho činnost. Insitní krajinový design byl nástrojem, s jehož pomocí byly v krajině akomodovány a uspořádávány lidské potřeby. V přírodní a přírodě blízké krajině spatřujeme estetické hodnoty v původnosti a přirozené, mnohdy v dobré víře člověkem poodhalené archetypálnosti přírodních prvků.

V krajině urbanizované a hospodářské byly estetizující prvky přírody uměle instalovány, proměňovány, organizovány a uspořádávány v rámci složitého systému vztahů a s ohledem na potřeby a měřítko člověka. Staly se nedílnou součástí strukturované krajiny, estetiky života; stromy a porosty v podobě dominantních solitér, skupin, linií stromořadí a alejí (původně pro výjimečný růst či strukturu z přírody vybraných vzorových, užitných či symbolických stromů), hory a horniny v podobě skal a balvanů, skalek, kamenných zídek cest, mezí a teras, rozcestníků, stél a soch, často v kontrastní kompozici se stromy, podobně jako vodní prvky doprovázené přirozenými porosty i uspořádanými liniemi chránící a stabilizující břehy. Křesťansky symbolické strukturování soch světců, božích muk, kapliček, kaplí a kostelů spolu se stromy, jejich skupinami, stromořadími a alejemi se v průběhu doby stalo zcela charakteristickou vlastností řady evropských krajin.

Lapidárně čistými, místně tradičními formami, druhy, autentickými materiály a strukturovanými postupy došlo k naplnění předpokladů a možností prostorů,

spirituality míst, morfologie terénů, a celých krajin. Estetická hodnota celku se obrazila v ostroty a kontrastech přítomných jednotlivých složek, prvků, jejich estetických, ale i vjemově působících psychologických funkcí. Sukcesí (expanzí, nikoli však invazí) solitérami a rozvolněnými liniemi stromů osídlené polohy mezí, plužin, okrajů starých cest, úvozů, břehů jsou estetickým obohacením hospodářsky nefunkčního a opuštěného lidského uspořádání, vizuálním zvýrazněním a odhalením jeho reliktvů, potvrzením přítomnosti přírodního řádu na zbytcích lidského uspořádání prostoru (přírodní kolonizace).

Estetická hodnota kulturní krajiny, dynamického rozhraní řádu člověka a přírody, spočívá v harmonické jednotě celku s pestrou, leč vyváženou obsahovou diversitou umělých a přírodních prvků a jejich kontrastů. Je spjata s přírodní sukcesí v krajině, s měřítkem člověka, s kapacitou jeho pohledu a vnímání, kde vnímanými objekty jsou třeba jen fragmenty lidského řádu a přírody v krajině. V díle lidském se obrází řád přírody, v přírodě se zrcadlí lidský génius; tak dlouho, dokud tradiční hospodářské utváření a strukturování této křehké harmonie zůstává v proporcionalitě lidského měřítka, poměrů hmot a prostorů, v čistotě tradičních forem a materiálů. Rozdílné klimatické, půdní a geologické podmínky, morfologie a staletí tradičního hospodaření dlouhodobě vytvářely bohaté a druhově pestré mozaiky, dnes mnohde jen reliktvů kulturních krajin.

II. Kult, rituál, posvátnost; stromy a jejich linie v kulturní krajině, vymezení hranic

Stromořadí jsou pravidelně uspořádané či upravované řady stromů, nebo víceřadá stromořadí cest v daných roztečích (vzdálenostech) řad, pro které byl zobecněn termín alej, cesta z obou stran vroubená stromořadím. Alej, příjezdová cesta, odpovídá etymologii významu slova, které se vyvinulo z latinské *via*, italské *viale* (cesta, prospekt), z francouzských *aller* (jít), *allée* (příjezdová cesta), či z anglické *alley* (alej, stromořadí, ulička, cesta). Příkladem mnohovýznamnosti a mnohovrstevnatosti termínu je slavná královská alej *Allée Royale* v hlavním průhledu osy zahrady Ludvíka XIV. ve Versailles, kde se charakteristicky snoubí všechny výše uvedené nuance významu; dvě cesty promenád na prospektu, směřujícím k pohledovému vyvrcholení (*point de vue*), se středovým travnatým polem (*tapis vert*), po obou stranách lemované řadami stromů, soch, váz a stříhanými stěnami bosketů.

Aleje spolu se stromořadím v kulturní krajině vytvářejí vizuální scény, kultivující řád. Jde o linie v krajině pohledově rozlišitelné, s různou intenzitou výrazu a formování krajinných prostor. Jako „*liniové porosty souvislé nebo víceméně souvislé porosty liniového průběhu*“, chápe stromořadí a aleje metodika Českého svazu ochránců přírody. Definiuje je jako vždy umělou výsadbu stromů v řadě, nebo v několika řadách, v pravidelných, ale i nepravidelných vzdálenostech od sebe. Vedle toho zmiňuje pásy, jako úzké, liniové, zpravidla hustě srostlé porosty složené z keřů a stromů, nebo jenom keřů či stromů; dále pak břehové porosty, živé ploty, stěny, větrolamy (KOLAŘÍK, 2003). Zatím co jedny jsou zakládány uměle, jako významové tvary v krajině, druhé jsou výsledkem přírodních procesů, často potvrzujících původní umělé členění krajiny a stopy starých hospodářských struktur. Oba typy těchto linií mohou být nositeli významných estetických a ekologických hodnot, hodnot kulturně historických a přírodních; jsou významné také z psychologického hlediska, jako vjem bezpečného a obydleného prostoru.

Tyto linie jsou zpravidla dobře rozlišitelné a hrají nezaměnitelnou roli při formování obrazu krajiny. Často je zpětně dohledáme na různých historických mapách a plánech a jsme schopni určit jejich stáří, kulturně historický význam a původní funkční určení. Je fascinující sledovat proměny lineárních struktur krajiny z iluminací historických dokumentů, nástěnných maleb, mozaik, obrazů, grafických listů, plánů měst či z historických map vojenských a katastrálních, či na současných leteckých a družicových snímcích krajiny. Tato problematika je v současnosti podrobněji studována v souvislosti s možnostmi ochrany rázu kulturní krajiny, v rámci České republiky byla – vedle uměle zakládaných alejí a stromořadí – identifikována a dokumentována významná ohniska výskytu dochovaných enkláv tradičního hospodářského členění krajiny agrárními záhumenicovými plužinami a mezemi (RIEZNER, 2011; KUČA, 2014), zpravidla osídlených a zvýrazněných nepostradatelnými liniemi keřů a stromů.

Kulturní krajina, dialog člověka s přírodou, je svébytný a dlouhodobý proces, zrcadlící základní lidské potřeby, přirozenou snahu o dokonalé a libé uspořádání prostředí. Lineární struktury jsou prostředky, kterými člověk (ať instinktivně nebo záměrně) své prostředí organizoval a uspořádával. Způsoby hospodaření a osidlování krajiny si během tisíciletí osvojily principy, postupy a technologie, které předvíдалy a akomodovaly příležitosti a limity přírodou dané. Člověk byl součástí místa, z něj bral a jemu vracel. Lidské dílo vycházelo z měřítka člověka a stejně jako on přírodu, příroda si přizpůsobovala jeho činnost; procesy sukcese dotvářely lidské uspořádání, hospodářská a prostorotvorná činnost akomodovala přírodní řád. Tento vztah vzájemného ovlivňování, umocněný neustálými proměnami, růstem a zráním, se mohl stát nejen velmi pestrým v jednotlivostech, ale i dlouhodobě harmonickým, pokud došlo k trvale vyváženému udržování lidských měřítek a poměrů. V takovém prostředí se mohl člověk cítit přirozeně, neboť odpovídalo jeho ustrojení, obrazilo chápání a vidění světa a potvrzovalo v něm jeho místo. Linie stromů podél cest, vyjadřující také trajektorie pohybu člověka v prostoru a v čase, se staly rovněž bytostným vyjádřením a abstrakcí vyššího a určujícího kosmického řádu, ovlivňujícího lidskou činnost.

Posvátnost stromů a stinných hájů antického světa se stala předobrazem křesťanskému chrámu; pro svou krásu, vzrůst, symboliku a spiritualitu byla posvátnost některých stromů vlastní pohanskému světu až hluboko do středověku. Symbolické vyznění můžeme spatřovat v alejích, které zprostředkovávaly spojení sídel s posvátnými okrsky, poutními a církevními místy v krajině, lokalizovanými (často na prastarých a posvátných pohanských místech) v dominantních a vizuálně jasně rozlišitelných polohách krajiny. Taková kompozice měla přirozeně ambice utvářet krajinná prostředí, pojmout je symbolicky pod svou ochranu, s odkazem k vyššímu a určujícímu řádu.

Symbolické aleje vztyčených kamenů, menhirů a stél doprovázejí posvátné a důležité cesty v euroasijském kontextu. Významem je orientace v terénu, rituál, kult, lemování slavnostních cest, cest k pohřebištím, kultovním areálům, cest do posmrtného života. Monumentální alej v párech pravidelně uspořádaných vztyčených kamenů West Kennet Avenue, v rozteči řad 25 metrů, sponu 15 metrů a o délce 2,5 kilometru, vede mezi neolitickým kamenným kruhem v Avebury a svatyní (West Kennet Long Barrow, Avebury, Wiltshire, 2600 př. n. l.). Druhá kamenná alej odtud vedla k pohřební komoře v Beckhamptonu. Obě aleje byly pečlivě situovány v terénu tak, aby přesně vymezily pohyb v prostoru a směřovaly pohledy na patřičná kultovní místa a jejich symbolická propojení v posvátné krajině (WATSON, 2001).

Řady vztyčených kamenů udávaly směr a orientaci v terénu, vztahovaly se také k osám východů a západů hvězd, slunce či měsíce, ke kosmickému řádu; jako zčásti dochovaná linie kamenných stél při prastaré cestě k neolitické kultovní krajině (Thornborough Henges) u Boroughbridge v anglickém Yorkshire, z doby před pěti tisíci lety. Speciální kultovní a astrologický význam je připisován souběžně uspořádaným kamenným řadám v Carnacu v Bretani, či kamenným řadám v Kounově u Rakovníka, menhirům prastarých cest u Klobuk, Drahomýšle a mnohým dalším. V českých jménech obou Stradonic (u Peruce a Nižboru) – strážící významné staré cesty krajem mezi Vltavou, Labem, Berounekou a Ohří (později přemyslovským územím Čech) – rezonuje výraz strada, cesta. V keltském světě měly posvátný význam dubové háje druidů, prastaré duby boha Jupitera, Dia či Zea, boha nebes; v germánské mytologii boha Tyra, slovanského Thora či hromovládného Peruna. Pohřební okrsky germánských kmenů byly ohraničeny stálezelenými stromy, borovicemi. Uctívání posvátných stromů zmiňuje ještě Kosmova kronika; kníže Břetislav II. roku 1092 nechal na mnohých místech pokácet a spálit posvátné háje (PROFANTOVÁ, 2004).

Stromy a jejich uměle řazené linie v sobě mají odvěkou posvátnost, prvek kultovní, rituální, symbol léčivé síly a užitku. Stromořadí a aleje jsou doloženy v souvislosti se zádušním chrámem královny Hatšepsut (+1458 př. n. l.) v egyptském Dér el-Bahrí (mj. HENNEBO, 1982), z druhé poloviny 15. století před naším letopočtem, jehož stavbu řídil královnin poradce, architekt Senenmut. Obchodní výprava Hatšepsut do bájně země bohů Punt (Pwénet) je zobrazena na chrámových reliéfech, kde v mnohých detailech vidíme transportování dospělých stromů, posvátných myrhovníků (*Commiphora myrra*) a kadidlovníků (*Boswellia sacra*). Jinde jsou zobrazeny vzrostlé řady těchto stromů (*Boswellia*) s pasoucím se skotem či s votivními dary pod jejich korunami. V Egyptě aleje symbolizovaly vznešenost, byly součástí zahrad soukromých paláců, chrámových komplexů, hrodek a promenád (VELIČKOVI, 2013), myrra byla také důležitým zdrojem pryskyřice k balzamování mumií, součástí kultu znovuzrození.

Kamenné sloupy egyptských chrámů napodobovaly a symbolizovaly rostlinné motivy, jako svázané stvoly lotosů či papyrů, kmeny palem s pestrými hlavicemi představující poupata, květy a koruny stromů. Krása a estetika se zrcadlila v pravidelném uspořádání sloupů a stromů v řadách, polychromovaná sloupořadí chrámů byla kamennými symboly přírody. Tuto posvátnou rostlinnou symboliku zobrazuje v Řecku, Egyptě a především v Římě korintský řád s listovým akantové hlavice (*Acanthus spinosus*, resp. *A. mollis*). Rostlinný motiv tvaru poupěte granátovníku obecného (*Punica granatum*), který dal vzniknout balustrádám (balustrům) staveb v Asýrii (2500 – 605 př. n. l.), byl v Evropě rozvíjený od renesance; mj. Giulianem da Sangallem na balustrádě terasy Medicejské vily v Poggio a Caiano (WITTKOWER, 1974). Vyspělé kultury Babylonu a Egypta byly zdroji a inspirací pro Řeky, kteří chápali kosmos jako řád a uspořádání vesmíru (Herakleitos, 540 – 480 př. n. l.). V dobách antiky byl vesmír chápán jako řád v prostoru. Kosmos v řečtině znamenal také ozdobu, okrasu. V antice tedy platilo, že to, co má v sobě řád a uspořádání, je krásné; Aristoteles (384 – 322 př. n. l.) viděl svět jako řád, kde příroda má přímo odpor k prázdnotě a svým tvůrčím způsobem tento prostor zaplňuje.

Symbolicky pravidelně uspořádané jsou olivovníky a další stromy na vyobrazeních etruských nástěnných fresek hrodek (6. stol. př. n. l.) v Tarquinii a v Cerveteri. Etruskové kultivovali krajinu prvními městy s pravidelně kolmo orientovanými ulicemi (později v Římě *Cardo* a *Decumanus*), vyspělým zemědělstvím, lineárním systémem silnic, cest, hrází, meliorací, důmyslných

zavlažovacích kanálů a akvaduktů; agronomie a hydraulika se vyučovala na školách k tomu zřízených. Etruskové také zavedli pozemkové právo, rozměřování a ohraničování polí a pozemků. Stabilizaci hranic zajišťovala nedotknutelná hraniční znamení, často stromy, posvátnost pozemkových hranic strážil nejvyšší etruský bůh nebes Tinia. Pozemkové právo Etrusků bylo předobrazem římského práva nedotknutelnosti vlastnictví, *dominia*.

V souvislosti se studiem lineárního a ortogonálního členění kulturní krajiny vzpomeneme starý římský katastr (HACHETTE, 1995), s hospodářskými usedlostmi (*villa rustica*) uprostřed krajiny členěné cestami, mezemi plužin a vodotečemi. Hranice katastrálních jednotek doprovázela výrazná, spontánně rostlá či vysazovaná vegetace, od keřů až po solitéry, skupiny a různě rozvolněné linie stromů, které známe také z pozdějších (byť sporadických) vyobrazení krajiny středověku (mj. v nejkrásnějším iluminovaném rukopisu středověku, Přebohaté hodinky vévody z Berry, 1410–1489). Mozaika krajiny byla protkána sítí komunikací, cest a hraničních linií, uspořádaných v základních, zpravidla cestami členěných celcích, uvnitř dále dělených jednotlivými hony s mezemi, které vycházely z reliéfu krajiny, přirozených trajektorií cest, překážek terénu a vodních prvků. Úzké pásy a řady vegetace, stromů a keřů určených k čižbě, k ořezu výmladků pro stavební účely (ploty, ohrady, podpůrné dřevěné konstrukce, povaly, latě), ke sklizni prutů pro košíkářské účely a větví k otopu, či medonosných a ovocných stromů, ořeší a keřů, doprovázely často přímé linie mezi parcelami zemědělských kultur, okraje vodotečí a cest ve staré sídelní krajině.

Filosof a státník Marcus Tullius Cicero (106 – 43 př. n. l.), kultivuje nad Římem své *Tusculum* s terasovými zahradami a parkem, v němž nechyběl řecký chrám, přednáškové sály *Akademie* a *Lycea* pro studenty, ani bohatá sochařská výzdoba, se o podobě parku zmiňuje v četných dopisech. Zmiňuje stinná loubí kolonád se sochami, které spojují stavby v parku s vilou. Synovi píše o zemědělství, správě hospodářské krajiny, jako o nejčestnějším povolání muže. Ve spisu *De Senectute* vzpomíná příběh Kýra, krále Persie, který ve své zahradě vysazoval stromy v rastru pětice, *quincunx*. Příběh byl později oblíbený v renesanční Itálii i jinde v Evropě (LAZARO, 1990). Symbol pětice, uplatněný v podobě křížové klenby, kde pátý prvek ve středu představoval svorník (často s rozetou s rostlinným motivem listoví, někdy s divokou tváří lesního božstva, zeleného muže), byl ještě v době velkých středověkých katedrál chápán jako propojení umění a přírody. Tento symbol božského díla na zemi, prostřednictvím lidské ruky a přírody, byl klíčem (nikoli bez výjimek) k pravidelným výsadbám stromů, daným podle legendy králem Šalamounem (vládl mezi r. 970 – 931 př. n. l.); obrazil se později patrně také v situování soch křesťanských světců a světic, božích muk a kapliček pod klenbou čtveřice stromů, dotvářejíc tak symbolickou pětici.

Podle stoiků (Zénon z Kitia, 3. století př. n. l.) život v souladu s přírodou byl možnou cestou ke svobodě; symbolická zdobná sloupořadí (*Stoa Poikilé*) lemovala řecké agory, antická náměstí a veřejné prostory. Akademie řeckých filosofů byly tvořeny zahradami a parky, kde ve stínu stromoví se nejlépe dařilo myšlenkám a kontemplaci. Plutarchos (46 – 127 n. l.) zmiňuje stromy na aténské agoře, od Strabóna (64 př. n. l. – 24 n. l.) známe stinné aleje alexandrijského Museionu; pochází od něj také popis visutých zahrad asyrské královny Semiramis v Babyloně, kde vládla v letech 811 – 808 př. n. l. Zahrada měla tvořit čtvercovou plochu se stupňovitými terasami, nesenou na klenbách složených z kamenných kvádrů. Podstavce konstrukce byly vyplněny zeminou tak, aby z nich rostly i ty největší stromy, zavlažované vodou z Eufratu prostřednictvím čerpadel. Lineární a

ortogonální uspořádání výsadeb stromů je zřejmé z popisu vlastní konstrukce teras, kterou objevil a popsal archeolog Robert Koldewey (1855– 1925).

Římský architekt Marcus Vitruvius Pollio (80 až 70 př. n. l. – 15 př. n. l.) ve spisu *De Architectura* uvádí postupy zakládání hospodářských usedlostí v krajině, přičemž reflektuje klasické řecké příklady (VITRUVIUS, 1960). Zdůrazňuje obecná pravidla architektury, proporcionalitu, prostorové uspořádání, měřítko člověka, ale i vysazování stromů a zelené vegetace podél kolonád lázní, sportovišť a veřejných prostranství; kanonizuje systém sloupových řádů, kde korintský řád (viz výše, akant) symbolizuje slavnostní význam a vznešenost. Toto dílo, jediné dochované svého druhu, zásadně ovlivňovalo učence, umělce a architekty novověku. Vitruvius oceňuje význam zeleně listoví pro osvěžování vzduchu k dýchání, pro rámování pohledů, pro zostření a uspokojení zrakových vjemů. Kolonády nádvoří stadiónů doporučuje po vzoru řecké palestry doplnit pravidelnými výsadbami řad a alejí platanů, s procházkovými promenádami pod jejich korunami.

Gaius Plinius Caecilius Secundus (Plinius mladší, 61–112) v dopisech z let 97–107 zmiňuje aleje platanů a cypřišů ohraničující prostor kolem své *Vily Tusci*, věnuje se popisům venkovských usedlostí a jejich provozu. Linie pyramidálních cypřišů zobrazují fresky, které byly odkryty v Pompejích (HOBHOUSE, 1992). Archeologické nálezy a na jejich základech prováděné ideální rekonstrukce předpokládají stromořadí i aleje různých druhů stromů, především pak cypřišů, tvořících prostorové osy zahrad a parků císařských vil a paláců, doprovázejících břehy jejich vodních bazénů a kanálů. Neronův římský palác *Domus Aurea* (po r. 64 n. l.), Hadrianova vila v Tivoli (2. století n. l.), ale i mnohé další antické lokality v tomto smyslu obohacovaly nejen svět starověku, jejich relikty a torza dlouho přežívaly během středověku a nakonec významným způsobem inspirovaly a ovlivnily celou renesanci a další cesty proměn architektury a urbanismu.

Římský katastr. Prosté linie mezí, vodotečí a cest s lemy stromů a keřů vytvořily šachovnicovou strukturovanou síť (ve čtvercích o stranách 710 x 710, respektive 350 x 350 metrů; PETERSON, 1993) v hospodářské krajině římského katastru (HACHETTE, 1995), prvního známého ortogonálního členění krajiny, v rozsahu od Sýrie po Anglii, které se často promítlo do středověké (a místy i do současné) krajinné struktury v Evropě – mj. Anglie, Maďarsko, Itálie, Španělsko, Francie, Německo, Holandsko (CLAVEL-LÉVÊQUE, 1983), ale i v Africe (Tunis). Orientace římského katastru odpovídala (s ohledem na maximální využití půdy) přirozeným limitům (pobřeží, reliéf terénu, osám hlavních a menších cest), směřování k východu slunce, orientace k ose sever – jih, včetně vertikálně horizontálního uspořádání na principu *Cardo – Decumanus* (PETERSON, 1993). Právě cesty, často se stromovým doprovodem (spontánním či zakládaným), jsou páteřními liniemi a základy prostorových struktur, podle kterých se formuje každá kulturní krajina. Dodnes se toto prastaré členění dochovalo na místech, kde dlouhodobě probíhá nepřerušovaná hospodářská kultivace krajiny; Leonardo da Vinci zachytil takovouto matici na skice krajiny údolí řeky Arno s vodopádem (Galerie Uffici ve Florencii), z družicových snímků je dodnes patrné v Pádské nížině v okolí Imoly i jinde (HACHETTE, 1995).

III. Promenády, loubí, stromořadí a aleje zahrad, sadů, vinic a obor

Raně křesťanské tradice a západní pojetí byzantského umění, které se setkávají na církevních stavbách v italské Ravenně z poloviny prvního tisíciletí (PIJOAN, 1970), zobrazují symbolické řazení stromů v liniích. Řada palem tvoří pozadí sboru

apoštolů kráčejících k trůnu Všemohoucího v kupoli baptisteria Ariánských, kde ústředním motivem je křest Krista. Mozaiková výzdoba baziliky sv. Apolináře z roku 550 zobrazuje klanění Tří Králů – Mudrců, přinášejících dary pro narozeného Krista a průvod mučednic s vítěznými věnci, na pozadí pravidelné řady datlových palem; na protější stěně je před řadou palem průvod světců a mučedníků, v čele se svatým Martinem. Obě protilehlé řady tvoří na stěnách baziliky symbolickou triumfální alej k trojici andělů a k Madoně s dítětem v Betlémské jeskyni. Kamenná sloupořadí bazilik, z řeckého *Basiliké Stoá* (královská sloupořadí), symbolizují posvátnost prastarých hájů, posvátných interiérů pod korunami stromů. Organizace a uspořádání kulturní krajiny středověku bylo přerušovaným pokračováním starých praktik a postupů, mnohde pokračovalo hospodaření v rámci starého členění krajiny, modifikovaného podle reliéfu terénu či změn vlastnictví. Také čtvercová šachovnice římského katastru se s ohledem na terén různě deformovala. Pravidelný čtvercový rastr rovinných nížin byl v kopcovitých polohách formován podle terénu, svahů, lesních porostů či meandrujících údolí vodních toků.

Impulsem obrody kultury a hospodářství středověku bylo období karolínské renesance v 8. a 9. století a vliv francké říše za Karla Velikého (768–814). Spolu s ideou křesťanství probíhala obnova území inspirovaná římskými tradicemi, doposud živými také v podobě starého členění krajiny na britských ostrovech, které na kontinent přinášely misie irských duchovních od sedmého století. Irsko skotské misie raného středověku v prostoru francké říše a jejího vlivu významně přispěly k šíření křesťanství a klasické vzdělanosti, od distribuce křesťanských a antických textů, až po zakládání klášterů, výchovu a vzdělávání. Velký význam spočíval v toleranci k pohanství, prolnutí církve s místním obyvatelstvem, ve správě území pomocí systému klášterní sítě a v rozvíjení vzdělanosti.

Karel Veliký ve spise *Capitulare de Villis*, napsaném kolem r. 800, zdůraznil význam hospodářských rostlin a způsobů hospodaření, jež mělo být systematicky kultivováno v celé říši. Tyto vlivy se projeví postupem doby také v sousedících krajích, které se vojensky, obchodně, hospodářsky a politicky dostaly do těsné vazby k říši. Otonská renesance za vlády Oty I. Velikého (912–973) v obnovené Svaté říši římské přináší románský sloh ve stavitelství, rovněž inspirovaný Antikou a Byzancí. Vedle církevních staveb, bazilik a rotund kostelů, se staví městské paláce, domy, špitály a kláštery, které jsou často zakládány přímo v krajině, aby zajišťovaly její organizaci a hospodářskou prosperitu. Proměny staré sídelní krajiny Čech v době rozmachu Přemyslovců tyto vlivy ilustrují, včetně architektury a způsobů rozvoje organizované kolonizace a kultivace krajiny.

Uzavřením panevropské podunajské cesty nabyla na významu trasa vedoucí přes střed Čech, spojující severovýchod a západ kontinentu; Čechy se staly významnou součástí kulturní krajiny Evropy, kde „*Praha je obchodem město ze všech nejbohatší, země nejlepší a nejbohatší ze zemí severu*“, jak zaznamenal vyslanec córdobského chalífy Ibrahím ibn Jákub (965–966) s poselstvím k Otovi I. do císařského Magdeburku, ležícího na Labi, v dotyku se slovanským světem. Území kulturní krajiny v té době odpovídalo starému sídelnímu území, hospodářsky intenzivně využívanému od doby bronzové (Únětice, Knovíz, Bylany aj.). Staré trajektorie v krajině posílila nová obchodní cesta.

Následoval rozvoj hradské soustavy, fundace klášterů, zakládání měst, stavby kostelů při sídlech a dvorcích (Chvojen aj.) a systematická kultivace rozšiřujícího se prostoru sídelní krajiny, jejíž produkce musela uspokojit požadavky rostoucí populace; již po roce 1020 přemyslovský kníže Oldřich († 1034) zavedl daně z lánů. Pozemková držba, spory a soudy o majetek, byly od 13. až 14. století předmětem

zápisů do zemských desek (až v 17. století byl stanoven rustikální katastr – berní rula a katastr dominikální, roku 1749 tereziánský katastr, pak katastry josefský a tereziánsko-josefský a nakonec roku 1817 stabilní katastr, v zásadě platný až do dvacátého století; jeho mapové grafické provedení obdivujeme dodnes, je cenným, inspirativním a detailním zdrojem informací o tradičním členění a organizaci krajiny, s ohledem na její přírodní limity). (HENDRYCH, PACINI, STORM, 2013).

Kláštery se staly reprezentanty a šířiteli kulturních tradic. Byly situovány u vodních zdrojů a toků, často v krajině uprostřed hvozdů, které proměňovaly na obydlené hospodářské enklávy; zřizovaly klášterní statky, dvorce, polnosti, pastviny, vinice, sady a zahrady. Od 10. století se u nás v kulturní krajině zakládaly rybníky pro chov ryb (postní strava), jejich soustavy v rámci klášterních a panských držav. Rybníkářská praxe (známá již z odkrytých římsko-britských rybníčních staveb), rozvíjená v Evropě během středověku, vyvrcholila v renesanci. V 16. století tvořila plocha rybníků v Čechách na 180 000 hektarů (POKORNÝ, 1012). Tělesa hrází byla často zpevnována liniemi stromů, pod jejichž klenbou vedly obslužné cesty, mnohdy spojující protilehlé strany údolí a krajiny za horizonty. Ze soupisu pozemkové držby půdy v Anglii (*The Domesday Book*, 1086) Viléma I. Dobývatele (1028–1087) je zřejmé, že mnohá klášterní hospodářství využívala půdu v členění římského katastru z doby římských vil, dobové iluminace zde dokládají existenci pravidelně vysazovaných ovocných sadů a stromořadí.

Kultivaci klášterních zahrad a hospodářské organizaci krajin při klášterech v Čechách se vzorem staly kláštery starých řádů, přicházejících z okolních zemí. Ponejprv benediktinů (Řím, Magdeburg, konvent a českou misii pověřené biskupství v Řezně), pak reformovaných řádů cisterciáků a premonstrátů. Pevně stanovený stavební a prostorový rámec odvozený z ideálního plánu benediktinského kláštera založeného mnichem svatým Havlem (Saint Gallus, 550–640) v Sankt Gallenu do značné míry určoval podoby a vybavení nově zakládaných lokalit (plán vznikl v klášteře v Reichenau kol. 816–820).

Krásy zahrad a sadu se stinnými jabloněmi a broskvoněmi v Sankt Gallenu znal a popsal benediktinský mnich a teolog Walahfrid Strabo (808–849), vzdělaný v Reichenau a ve Fuldě. Později jako opat v klášteře Reichenau u Bodamského jezera svým literárním dílem podává jedinečný obraz o době karolinské obrody, o významu zahrad a zahradnictví. Spis *Liber de Cultura Hortorum*, kniha o umění zahradnictví (STRABO, 2005) je sbírkou básní věnovanou opatovi Grimaldovi z kláštera v Sankt Gallenu; je lyrickým obrazem klášterní zahrady v Reichenau a v ní kultivovaných květin a bylin, ale i stromů (obšírně popisuje třeba v zahradě pěstovaný buk lesní a užitnost sbíraných bukvic), jejich mytologie, křesťanské symboliky a lékařského významu. Nezapomíná však ani na jarní krásu okolních hor a kopců, svěží vzduch a zeleň lesů, stromů a luk, či bujným břechtanem obrostlé vysoké kmeny jilmů. Vedle květinových a bylinkových zahrad také zahrady zelinářské a užitkové sady ovocných stromů, ořešáků a dalších kulturních dřevin byly významným zdrojem obživy komunit.

Postupem doby při klášterních zahradách probíhalo studium rostlin, rozmnožování, šlechtění, včetně distribuce užitkových dřevin do kraje. Symbolické uspořádání pravidelných výsadeb stromů podle *quincunx* a v liniích při okrajích vymezených obhospodařovaných pozemků vyhovovalo praktičnosti, přehlednosti, hospodářskému provozu a zintenzivňujícím se způsobům údržby; svou roli hrála jižní expozice, snaha po maximálním oslunění a dosažení výnosu z těchto kultur, budování teras lineárně doprovázejících vrstevnice terénu. Pravidelné a přehledné uspořádání stromů v liniích, či v pravidelném sponu dávalo možnost spektra

otevřených výhledů pod korunami vysokokmenů, v liniích ortogonálních a diagonálních os mezi řadami stromů. Prostor kratochvílí pod korunami listnatých vrcholků ovocných stromů popisuje Strabo ve věnování opatovi Grimaldovi; Piero de Crescenzi (viz níže) má na mysli právě takovéto uspořádání stromů v řadách, které pod vysoko nasazenými korunami nebrání výhledům na zvířata žijící v zahradě (*Ruralia Commoda*, 1304–1309, viz níže).

Po roce 976 byl ženský benediktinský konvent ustaven při kostele sv. Jiří na Pražském hradě, kde po návratu z Říma (tam v letech 965–967 usilovala o zřízení biskupství v Čechách) se abatyší stala dcera Boleslava I. Mlada Přemyslovna (asi 930–994). Roku 993 u pramene Brusnice v krajině na západ od Prahy, mezi Bílou horou a Hradčany, byl knížetem Boleslavem II. Pobožným a svatým Vojtěchem založen klášter benediktinů (v Břevnově). Tato událost se stala po Vojtěchově návratu z Itálie, z benediktinských klášterů Monte Cassino (založený r. 529 svatým Benediktem z Nursie) a sv. Alexia a Bonifáce na Aventinu, odkud do Prahy s Vojtěchem přišlo dvanáct prvních benediktinských mnichů. V roce 1115 zřídil Vladislav I. (1065–1125) klášter benediktinů v Kladrubech. Za Vladislava II. (1110–1174) jsou v Čechách usazovány řády cisterciáků, premonstrátů a johanitů. Vznikl klášter na Strahově, kláštery v Plasech, v Litomyšli, na Želivi, v Milevsku, v Sedleci a v Doksanech. Postup kultivace krajiny té doby ilustruje postava olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka (1083–1150), který prosadil širší reformu a reorganizaci církve, majetku a jeho správy. Byl současníkem a přítelem teologa a filosofa Bernarda z Clairvaux (1090–1153), patrona cisterciáků a podporovatele nových klášterů. Během 12. století mělo jen území spravované a kultivované pražským biskupstvím rozlohu desítek tisíc kilometrů čtverečných.

Strukturování krajiny a sídel rozvíjely zakladatelské a hospodářské aktivity podporované panovníky středověku. V době vlády Přemysla Otakara I. (1155/1167–1230) došlo k založení královských měst (Bruntál, Uničov, Opava, Znojmo, Jemnice, Hradec Králové), byl završen románský sloh a spolu s ním výraznější architektonické prvky v kulturní krajině, ve které byl do značné míry také ustálen pozemkový katastr, její základní členění. Na románských nástěnných malbách v rotundě sv. Kateřiny ve Znojmě (1019–1034, 1134) křesťansky symbolická scéna orby z cyklu panovníků (FRIEDL, 1966) charakteristicky zobrazuje úhor s hraničními stromy při okraji plužiny. Postupně se naplňoval (římsko-byzantský a Velkou Moravou započatý) model centralizované správy území, odlišný od lenního systému zavedeného v rámci říšských knížectví. Vedle něj se počala uplatňovat silná klášterní pozemková správa a vznikající pozemková šlechta. Kulturní impulsy měly možnost krajinu obohacovat a kultivovat jak prostřednictvím knížecího dvora, biskupství, klášterů, tak etabloující se aristokracie. Význam orby, zemědělské kultivace a hospodárného členění krajiny byl dán důležitostí zemědělství pro chod státu a zajištění jeho potřeb v době proměn země, která se musela zcela soustředit na vnitřní zdroje a účelnou organizaci státní správy (ŽEMLIČKA, 1997).

Vlivným a rozšířeným dílem středověku byla encyklopedie Aristotelem inspirovaného dominikánského učenice a přírodovědce sv. Alberta Velikého (1193–1207), jejíž část nazvaná *De Vegetabilibus et Plantis* byla praktickou příručkou rozvržení, zakládání a úprav zahrad a sadů, včetně druhové vhodnosti a zásad umístění používaných rostlin pro různé typy zahradních kultur. Přesně popisuje založení travnaté plochy zahrady, do čtverce kolem dokola obehnané záhony vonných a medicínálních bylin (šalvěj, bazalka atp.) a květin (fialky, lilie, orlíčky, růže, kosatce atp.). Mezi záhony a trávníkem vyvýšené travnaté lavice a na jižní straně

trávníku treláže s vinnou révou, nebo stinné a vonné stromy jako hrušně, jabloně, marhaníky, vavříny, cypřiše aj.

Treláže porostlé révou či tvarované z pravidelných řad dřevin jsou vedle sloupořadí portik dalšími liniiovými prvky zahradních promenád, rozvíjenými ve formě pongónů (loubí, *lecce*). Žádné stromy neměly být překážkou v trávníku, který je ponechán k potěše pod otevřeným nebem; pokud je to možné, ve středu prostoru se umístí kašna s kamennou fontánou. Je to potěcha a rozptýlení ducha, které jsou náplní okrasné, bylinkové, květinové zahrady či sadu, transponované miniatury přírody. Zeleň trávníků je hygienou a osvěžením pro zrak mnichů, unavený studiem v přítmi klášterních studoven.

S Václavem I. (1205–1253) přichází do Čech rytířská poezie, král s družinou tráví velkou část svého času lovem a honitbou, přináší rytířský kult s pořádáním turnajů. Kolonizují se doposud zalesněné kraje, zakládají se nové hrady, kláštery a další královská města (Litoměřice, Stříbro, Žatec, Locket, Olomouc, Brno), architektura se inspiruje gotikou, členění kulturní krajiny je kontrastně podtrženo výškou kostelních staveb a věží. V době krále Přemysla Otakara II. (1233 –1278) vládlo království (v sousedství na knížectví a marky rozdrobené říše Římské a Polska) územím konsolidovaným, na jihu sahajícím až k Jaderskému moři (r. 1272 přijalo Přemysla jako suverénního vládce v římské a patriarchální Aquilei Furlánsko, sousedící s Benátskou republikou). Z jihu (z Rakouska) si král přivezl vinnou révu, kultivoval vinice a ovocnými stromy osázené sady u kratochvilné villegiatury na Zbraslavi. Zbraslavská kronika (1305–1339) pozdějšího cisterciáckého kláštera Aula Regia, založeného Václavem II. (1271–1305), popisuje Zbraslav jako „...*půvabné místo, soutokem dvou řek zavlažované, stromy osázené, pastvinami bohaté, vinicemi, poli neúrodné, místo, které dosud poskytovalo králům potěšení.*“

V celé Evropě byly šířeny opisy dvanáctisvazkového latinského díla *Liber Ruralium Commodorum* (*Ruralia Commoda*, 1304–1309) boloňského přírodovědce, lékaře a právníka Piera de' Crescenzi (1230/35–1320), které na základě spisu sv. Alberta Velikého, prací autorů starého Říma (Cato, Columella, Varro, Cicero, Palladius aj.), cest po severu Itálie a vlastních zkušeností (kultivoval svou usedlost *Dell' Olmo* u Bologni), se stalo příručkou zahradnického umění a zdrojem informací o hospodaření a kultivaci krajiny. Dílo bylo strukturováno podle obsahu Columellovy práce *De re Rustica*. Spis dedikoval Karlovi II. z Anjou, králi neapolskému (1254–1309). Od roku 1350 byly šířeny překlady do italštiny a postupně do dalších jazyků.

Kniha první popisovala umístění a plánování vily, statku či dvora. Druhá se věnovala základům botaniky a druhům plodin, třetí sýpkám a uchovávání sklizně, čtvrtá vinohradnictví a vinařství, pátá a šestá pěstování stromů a zahradnictví, včetně popisu 185 léčivých a jinak užitečných rostlin, sedmá pastvinám, loukám a lesům, osmá okrasným zahradám (vycházející z *De Vegetabilibus et Plantis* Alberta Velikého), devátá včelařství a chovu hospodářských zvířat, desátá sokolnictví a lovectví, jedenáctá kniha byla shrnutím a dvanáctá kalendářem prací a povinností hospodáře v jednotlivých měsících roku. Vidíme komplexitu problematiky, kde zahrady, zahradnictví a jeho metody zaujímaly nepostradatelné místo mezi ostatními aspekty středověkého hospodářství a kultivování krajiny, vzešlého z poznatků starověku. Značné množství detailů a dopodrobna popsanych řemeslných postupů poukazuje na osobní zkušenost ze zahrad usedlosti za hradbami Boloni, ale také z poznanych zahrad severu Itálie.

Archeologické průzkumy prováděné v Anglii dokazují, že vedle pravidelných středověkých zahrad, vycházejících z římských tradic, byly nejpozději ve 14. století

známy umělými vodními kanály obehnané rozlehlé a komplexně strukturované zahrady bohatších fundátorů, komponované s ohledem na vizuální pohledy z vyvýšených míst s vyhlídkovými altány (MAYELL, 2003). Rekonstrukce zahrad ve Whittingtonu, na základě sond a odkryvů, dokumentují vedle formální okrasné zahrady s loubími a trelážemi také pravidelné linie stromořadí zpevňující břehy vodních kanálů, užitkové zahrady a sady, včetně malé obory. Tyto rozlehlé zahrady vznikly po roce 1320 (za Fulka Fitzwarina VI. a jeho ženy Eleanory) přestavbou původně normanského hradu Whittington Castle (Oswestry, Shropshire), strážícího velšskou hranici, na příjemnější palácové sídlo.

Ve dvacátých a třicátých letech 14. století (do r. 1339) v Crescenziho Boloni a v Padově studoval práva Arnošt z Pardubic (1297–1364), budoucí pražský biskup a arcibiskup. V Itálii se seznámil s pozdějším českým králem a císařem Karlem IV. Oba tam uzavřeli přátelství s humanistou a básníkem Francescem Petrarcou (1304–1374), milovníkem antiky, zahrad a přírodních krás. Petrarca v poezii (*Sonety Lauře*) oslavuje silné přírodní místo s mohutným skalním vývěrem podzemních vod *Fontaine de Vaucluse*, svůj život se snaží uspořádat podle přírody. Odchodem do lesů a hor nachází smysl místa a duchovní domoviny, patřičnost někam. Petrarcovy zahrady Apollóna a Bakchuse ve Vaucluse, z nichž první je zasvěcena umění a druhá přírodě, jsou nejen Platonovým sídlem Múz, ale rozvíjí cesty vidění světa a jeho krás, estetiku umění a estetiku přírody. Petrarca představuje zahradu, kterou zcela ovládá příroda. Zahrady nejsou jen uměleckými výtvary, ale připomínají pro stromy, ptactvo a posvátný prvek čerstvé a sladké pramenité vody Sokratův *Topos* (místo), *Locus Amoenus* (idylické bezpečné místo), Cicerem (v dialogu o právu *De Legibus*) opěvované rajske zahrady v krajině s mohutným vývěrem křišťálové podzemní řeky Fibreno u Cicerovy rodné usedlosti v Arpinu, či oslavované vodopády řeky Aniene, v Tivoli tryskající ze skal Sabinských kopců.

Umění zahrad, krása postavená na Aristotelově principu přímých linií a pravidelnosti uspořádání, symbolizované Apollónem a jeho Múzami, je kontrastně vyváženo přírodním charakterem Bakchusovy jeskyně porostlé břečtanem a vinou révou. Posvátné Apollónovy vavříny upravených a sošných zahrad pokračují v krajině vinicemi a sady ovocných stromů, zasvěcených Bakchusovi, Afroditě a Priapovi. Duby, stromy zrození, jsou zasvěceny Diovi, ztepilé medonosné lípy pak Afroditě. Jsou to stromy symbolizující mužnost, respektive ženskost, plodnost, lásku a krásu (v podobě alejí podnes lemují cesty evropských krajin, či jsou jako solitéry ozdobou mnohých sídel). Ochráncem lesních stromů, lesů, hranic a mezí se v Římě stal (původně asi etruský) bůh Silvanus, se životy stromů byly spojeny životy krásných lesních nymf dryád. Člověk, který ve zlém úmyslu porazil strom, usmrtil tím také jeho dryádu a musel počítat s krutým trestem (ZAMAROVSKÝ, 1996). Starověké etruské a římské způsoby pěstování stromů na hranicích pozemků, při cestách a vodotečích se mnohde dochovaly do dnešních dnů. V liniích cest a vodních toků celé tisíce topolů černých, řezaných na hlavu (*coppicing*) za účelem sběru stavebního materiálu, větví k otopu, či listoví jako píce pro zvířectvo, rostou v odlehlých krajinách španělské Aragonie nepřetržitě posledních osm set let. Nejznámější nalezneme v nivě řeky Alfambra, třeba v okolí města Aguilar del Alfambra.

Podle svatého Augustina (354–430) teprve spojení křesťanské víry a Aristotelovy doktríny přírodních míst má potenciál vytvořit skutečný ráj na zemi (GIANETTO, 2004). Voda, jako symbol znovuzrození, je po celý středověk jádrem klášterních rajske dvorů, symbolizujících ve své podstatě samotnou rajske zahradu. Návraty k idealizované rajske přírodě zahrad a krajiny (*Locus Amoenus*), v

kontrastu s morem a smrtí sužovaným městem (*Locus Horribilis*), jsou obrazem Decameronu Giovanni Boccacia (1313–1375). Příběhy Decameronu (1348–1353) jsou vyprávěny v toskánské krajině a v zahradách příměstských vil u Florencie (Villa Palmieri). V zahradě třetího dne popisuje zdmi uzavřenou zahradu s mramorovou fontánou, vodními kanálky, stružkami a rozmanitými druhy krásných zvířat. Prostorem zahrady vedou v křížících se osách aleje promenád, krytých hrozny obtěžkanými loubími. Po stranách jsou živé ploty plné květů bílých a červených růží a vonných jasmínů. Vnitřní okraj květinami bohatě pestrého trávníku lemují citronovníky a pomerančovníky, skýtající příjemný stín. Zahradou je tak možné procházet nejen za ranní rosy, ale i při poledním žáru, v příjemném stínu uprostřed všech těch vůní. V hospodářské krajině údolí pod vilami jsou kultivované vinice, v pravidelném rastru sady a řady stromů.

Ve společnosti urozených mladíků a dívek vyprávěné příběhy prokresluje krása prostředí, ve kterém se vypráví; obsahují morální a etický apel rozvíjení ctností člověka, které vyniknou v kultivované harmonii čisté a ctnostné přírody. Je zřejmé, že zahrady Dekameronu ovlivnily vzhled a uspořádání pozdně středověkých a renesančních zahrad v následujících staletích. Jsou obrazem zahrad, které byly součástí honosných paláců ve své době významných měst, jakými byla Florencie, Siena, Lucca či Pisa. Asi obdobnou zahradu si užíval Karel IV. v Pise, při pobytu v paláci Gambacorti na nábřeží Arna, počátkem roku 1355 při své korunovační cestě. Odtud vedl politické aktivity a společně s bratrem Mikulášem (Patriarcha Aquilejský) důležitá jednání s císaři se podrobujícími toskánskými městy (mj. Florencie, Lucca, Pisa, San Miniato, Arezzo, Siena, Montepulciano). V zahradě paláce Gambacorti pak stvrzoval konečnou dohodu s Florentány (KALISTA, 2004). Předtím v Miláně neminul ani zahrady a dvory rozsáhlého benediktinského kláštera (zde r. 389 svatý Ambrož křtil svatého Augustina) při bazilice sv. Ambrože, kde byl korunován železnou královskou korunou Lombardie.

Pro filosofa a humanistu Marsillia Ficina (1433–1499), zakladatele novoplatónské akademie ve Florencii, je zahrada místem setkávání křesťanské víry a platónské filosofie; měřítko a čisté proporce prostoru jsou podstatou samotné krásy, harmonie a jednoty, prostor zahrady je podřízen matematické logice a sama jeho podstata spočívá v čisté geometrii. To ve velké míře platí o kultivovaných vinicích, sadech a dalších strukturovaných kulturách, tvořících estetický rámeček vil a usedlostí; je to prostředí krajiny popisované jako krásné užitkové zahrady a sady (*orti bellissimi*), rozkládající se okolo uzavřených a specializovaných zahrad okrasných (*giardini, giardini segreti*), architektonicky propojených se samotnými stavbami vil (GIANETTO, 2004).

V obrazu krajiny se pravidelnost a přímota linií zaostřuje směrem ke svému symbolickému těžišti a kontrastně působí v prostředí, kde přírodní prvky nabývají na intenzitě spolu s tím, jak se vzdalují k lesnatým horizontům. Harmonie spolupůsobících kontrastů umění a přírody je v proměnách kultury zahrad a krajiny bytostně přítomna; je nevyčerpatelným zdrojem poznání, podstatou krásy, ale také možností zpochybnění klasicistního antagonismu umění versus příroda, kulturní krajina versus přírodní krajina. Vedle umělecké dokonalosti antických soch ještě více obdivujeme krásu jejich přírodními procesy dotvořených torz; v dokonalých zahradách, parcích, alejích a v kulturní krajině si ceníme harmonizujících kontrastů, iregularity a proměn, daných přírodními silami. Ojediněle působivé jsou pod mořem dnes ukryté antické stavby a mramorové sochy, porostlé mořskou flórou a faunou, v bývalém římském letovisku Baia. Akomodovaný vizuální vjem, obohacený o další

časoprostorový rozměr, příběh, může plně uspokojit všechny smysly, teprve prožitkem a poznáním osvobozené od všech rigidních schémat a dogmat.

Crescenzi v kapitole k zahradám, které chápe jako cílevědomě vytvořené pro potěchu oka a ducha (aby byly potěšeny smysly), uvádí ve štěpnících zahrad pravidelné řady pěstovaných hrušní a jabloní, moruší, třešní, švestek, moruší, ořešáků, v teplých krajích pak fíkovníků, mandloní, granátovníků, palem a citroníků. Udává osvědčené rozteče a spony stromových výsadeb, v jednotlivých řadách stipuluje kulturu vždy jednoho druhu, pro krásu kontrastu k okolním řadám a k celku. Známe Crescenziho prostorová uspořádání zahrad, kde v severní části nechybí lesíky (vivária, kam se může do bezpečí ukrýt různá fauna), ke kterým od paláce v jižní části vedou ne příliš stísněné (aby nebránily pohledům na zvířata) řady stromů (ŠIMEK, 2014).

Jiné, upravované a jednou za několik let sestřihávané řady ovocných stromů, vrb, bříz a jilmů, mají nahrazovat zdi a vytvářet stinná zaklenutá loubí. Okolo zahrad a přilehlých pozemků Crescenzi doporučuje vysazovat stěny stromů coby zelenou hradbu, jako vhodné zmiňuje vrby a topoly, které se mají stříhat a jejich řady tvarovat do zelených stěn a loubí. Stromy mají být vysazovány v pravidelně uspořádaných řadách, s rozestupy podle úvahy nebo podle technických detailů, daných například kombinováním stromořadí s vinnou révou (GIANETTO, 2004). Pravidelné geometrické členění ploch hospodářských kultur, lineární uspořádání výsadeb sadů, vinic, stromových stěn a stromořadí jsou součástmi tohoto ještě středověkého obrazu krajiny.

Vinice, kde réva se pne po stromech či po trelážích, mají být v řadách založeny na východní straně pozemků, nebo na malých kopcích. K opnutí révou doporučuje Crescenzi třešně a další ovocné stromy, poté seřezávání jejich korun, které postupně prorostou a vytvoří stinnou alej loubí. Takové uspořádání známe ze Strabona, který v básni věnované tykvi (*Cucurbita*) popisuje zelené trámové korun stromů opnuté vinnou révou; „*tykev pak háčky svých drápků objímá olšové větve, vidlice a opory, kterých se drží. S cizí pomocí, stupeň po stupni, svírají hladké pruty, plazí se vzhůru a (Ardua porticum superare) překonávají strmě čnicí kolonády*“ zahradních portik, kolonád, pergol a loubí, tvořených podpůrnými konstrukcemi (stupeň po stupni, s cizí pomocí vidlic a opor) se stromovými stěnami (nahore zaklenutých korun) olší (STRABO, 2005).

V prostoru polí a krajiny v okolí zahrad se podle Crescenziho mají zakládat cesty a vodoteče, zavlažovací strouhy, živé ploty a řady pravidelně vysazovaných stromů, které zvýrazňují hospodářské využití pozemků. Harmonické řady stromů vidí uspořádané tak, aby stínem příliš nesnižovaly úrodnost polí; velké stromy chce vysazovat tak daleko od sebe, aby koruny měly dostatečný prostor k růstu (CRESCENZI, 1305–1309; ŠIMEK, 2007). Na ilustraci z kapitoly o polích (z italského vydání z roku 1504) je zobrazena orba se zápřahem páru býků na pozadí pravidelné řady stromů, oddělujících sousední úhor. Konstrukce treláží opnutých révou, růžemi a dalšími rostlinami známe z překrásných freskových maleb renesančních vil a paláců, v souvislosti s níže uváděnými vinicemi a zahradami vzpomeňme výzdobu kleneb venkovních portik vily Giulia v Římě a vily Farnese v Caprarole; freska Herkula v zahradě Hesperidek, z kasina vily Lante, zobrazuje zahradu z jedné strany uzavřenou dvojitým plaňkovým plotem s travnatou alejí vysokých stromů v pravidelných rozestupech. Treláže a pavilóny obrostlé růžemi známe z vlámského vyobrazení zahrad na víku klávesového hudebního nástroje od Hanse Ruckerse z roku 1560, kde nechybí řady stromů podél vodních kanálů, ani louka obory s nejrůznějšími druhy lovné zvěře (*Courtly Garden Party*, Metropolitan Museum of Art).

Na Krétě a v Řecku probíhalo pěstování vinné révy s využitím podpory stromů, především oliv a fíkovníků, v době 2500 let před naším letopočtem. Častým průvodcem vinic byl jeřáb oskeruše (*Sorbus domestica*), v Evropě z Balkánu a Středomoří (podobně jako jedlý kaštan či réva sama) rozšířený Římany. Jeho plody sloužily k moštování a přípravě ovocného vína (NYÁRY, 2010), byl také ceněn pro kvalitní dřevo. Netušíme, jakou podobu mělo vinohradnictví (doložené archeologickými nálezy) z doby čtvrtého tisíciletí před naším letopočtem na území dnešní Arménie. Z doby kolem 1400 př. n. l. známe plán zahrady v Thébách, se zobrazením konstrukce pergoly se zdobnými pilíři nesoucí vinou révu. Po obou stranách pergoly jsou pravidelné řady *Ficus sycomorus*, v Egyptě posvátných stromů života (symbol růstu, rozpadu a znovuzrození), podobně jako po stranách přilehlých bazénů.

Intenzivní vinice jsou literaturou dokumentovány v Řecku v době, kdy básník Hésiodos (8. – 7. století př. n. l.) sepsal podle kalendáře báseň *Práce a dni* s radami pro hospodáře (kdy a jak se které hospodářské práce se mají provádět), kde se věnoval jarnímu ořezávání révy, kultivaci a okopávání vinic (HÉSIODOS, 1990). Tento, po Homérovi nejoblíbenější básník, byl čten rovněž v Římě, inspirována jím byla Vergiliova *Georgica*. Nevíme, jaká vína dávaly, či jakou podobu měly vinice, založené kněžnou Ludmilou na Mělníce (podle legendy kolem r. 892), kde se podobně jako v Praze (Svatováclavská vinice) vinařství věnoval kníže Václav. Iluminace z Dalimilovy kroniky Čech (počátek 14. století) zobrazuje sv. Václava při sklizni révy z dřevěných trelážových konstrukcí (vyobrazení skutků sv. Václava, sklizeň a příprava mešního vína). Iluminace z Velislavovy bible (1325–1349; UHLÍŘ, 2007) zobrazuje volně rostoucí révu bez opory, jak se v některých jižních oblastech stále pěstuje. Jak bylo výše řečeno, také Přemysl Otakar II. pro vinice královského letního a loveckého sídla na Zbraslavi nechal dovézt révu z Rakouska, vinicemi a ovocnými sady tam osázel k tomu vhodné polohy (PRUSINSKÝ, 1946).

V Čechách středověku teritoriální ustálení šlechty, nové způsoby hospodaření v krajině, kolonizace a rozvoj klášterních panství byly završeny někdy ve čtrnáctém století. Byla konstituována podoba vsí, které byly vyměřovány a vytyčovány zkušenými lokátory, a přilehlých plužin, o které se starali pověření oráči, ratajové (ŽEMLIČKA, 1997). Nově se praktikoval trojhonný systém hospodaření a hluboký způsob orby, který zvyšoval úrodnost půdy. Plužiny byly rozděleny hony, kde se střídaly ozimy a jařiny, úhory sloužily pastvě, pícninám. Dlouhodobě ustálenou mírou člověka a základní prostorovou jednotkou se stalo katastrální jitro, hon, odvozené z plochy zorané oráčem s potahem od rána do soumraku (jitro). Mezi plužinami byly ponechávány meze, někdy s cestou, keři, stromy; sem se deponovaly v úhledných zídkách a terasách kameny sesbírané z polí. Na nich přírodní sukcese nacházela niky pro flóru a faunu (KUČA, 2014).

Na hranicích členění krajiny středověku, zejména v okolí sídel natěsno sražených a protáhlých pozemků, polí a luk, rostly či byly kultivovány solitérní stromy, jejich linie a skupiny. Dlouhé a úzké pásy zahrad, sadů a záhumenků předurčovaly podobu stromových výsadeb, třeba jen v řadách při krajích pozemků, kdy prostor uprostřed zůstával volný, s průhledem pod korunami. Spolu s v pravidelném rastru vysazovanými ovocnými stromy, také ostré linie viničních řad byly výraznými lineárními strukturami v mozaice krajiny. Tento dlouho do 20. věku přetrvávající obraz krajiny dokládají na mnohých místech ještě katastrální mapy z 19. století a jejich indikační skici.

Lovecká krajina a obory

V kulturní krajině se zřizovaly obory pro shromažďování a lov zvěře. Staré lovecké dvory přemyslovských knížat na Křivoklátsku existovaly od pradávna; kníže Václav se služebným Podivenem se podle legendy usadil na Zbečně (z dohledu Drahomíry), odkud zajížděl na Tetín za babičkou Ludmilou. Kristiánova legenda (z konce 10. století) hovoří o Podivenovi jako o správci knížecího dvora (*Dispensator*), který Václavovy družiníky učil psát a zpívat žalmy, na vyobrazeních z Velislavovy bible s knížetem Václavem sklízel obilí, pekl hostie či připravoval mešní víno. Dvory (kolem 999–1003) ve Zbečně a na Velízu zmiňuje Kosmova kronika. U posvátného dubu na Velízu podle legendy chystali Vršovci rituální vraždu knížete Jaromíra, který pak na památku záchranu života v místě postavil kapli sv. Jana Křtitele. Ta byla jeho synovcem, knížetem Břetislavem I., roku 1037 darována benediktinům z Ostrova, kteří zde založili benediktinské proboštství. V nedalekých lesích u Lán byl roku 1100 na lovu zavražděn kníže Břetislav II., na Stochově dodnes stojí torzo Svatováclavského dubu, který (snad na bývalém hradišti) podle legendy vysadila kněžna Ludmila při příležitosti narození knížete Václava. Na kamenný hrad byl po r. 1110 Vladislavem I. přestavěn původně dřevěný lovecký hrádek Křivoklát. Postupně se v záznamech dovídáme o loveckých hradech a hrádcích Týřov, Jivno, Nižbor, Jenčov, Hlavačov, Džbán aj. (AMBROŽ, 2014). Intenzita lovů stoupala za Přemysla Otakara I. (1155–1230) a Václava I. (1205–1253). Lovčí a oborníci se stávají privilegovanou a specializovanou vrstvou, jejich práce není pouze služebná, ale vyžaduje řadu znalostí a dovedností. Roku 1268 založil Přemysl Otakar II. Královskou loveckou oboru v Bubenči (písemné zprávy jsou z roku 1319).

Někdy kolem roku 1200 byla v Anglii zřízena lovecká obora How Farm, poblíž cesty na Stockbridge, v hrabství Hampshire (Yew Hill, John of Gaunt's Deer Park), kde koruna terénního valu ohrazujícího oboru byla osázena víceřadou linií tisů (*Taxus baccata*); její fragmenty v podobě mohutných starých kmenů se dochovaly do dnešní doby (ANDREWS, 2012). Cesta mezi stromy mohla představovat prostor pro ptáčnická tenata (sítě) k čižbě lovného ptactva, či loveckou cestu kolem obory. Lov ptactva čižbou do sítí (tenat) napnutých v linii mezi řadami stromů (stále zelených či pravidelně stříhaných stěn, v dvojítech či v mnohonásobných řadách; v Itálii *ragnaia* – pavučina) je prastará ptáčnická praktika, kultivovaná v prostředí zahrad, obor, ale také ve volné krajině odedávna.

Na toto uspořádání často navazovala speciální sokolnická, kolem deseti metrů vysoká věžovitá stavba *roccolo* (*caccia*), oválného či pravoúhlého půdorysu, mnohdy v dominantním vyvrcholení osy linie, mezi řadami upravovaných stěn a korun stromů. Vnitřní schodiště stavby vedlo do patra nad korunami stromů, kde prostor otevřeného balkónu (*loggia*, pergola) pod střechou sloužil k pozorování a k lovu ptactva, včetně technik sokolnictví (*rapace*). V naší krajině známe popisy takto vybavených míst na panstvích hraběte Antonína Šporka v Lysé nad Labem (Bonrepos) a u Kuksu (Bonrepos, Rokolo), byla častou součástí zahrad a obor italského středověku a renesance (HENDRYCH, 2010). Slohově výjimečné je Barozzi Vignolovo slavné lovecké Cassino di Caccia vily Farnese v Caprarole (viz níže), kde manýristicky ztvárněné kasino nad parterem stříhaných živých plotů je umístěno uprostřed obory (barco) ve vyvrcholení (point de vue) dlouhé přístupové lesní jedlové aleje.

Fridrich II. Štaufský (1194–1250), římský král a císař (který r. 1212 svého věrného spojence Přemysla Otakara I. obdaroval Zlatou bulou sicilskou), vzdělaný v prostředí řecké, židovské a arabské učenosti na sicilském normanském dvoře, sám zkušený sokolník, před polovinou 13. století sepsal vědecky pojednanou knihu o ornitologii

a sokolnictví *De Arte Venandi Cum Avibus* (*O umění lovit s ptáky*), ve francouzském překladu kniha vyšla po r. 1300. Toto významné a ve své době ojediněle inspirativní dílo dokumentuje a ilustruje celé spektrum středověkých způsobů sokolnictví a technik lovu. V lesních porostech obor, loveckých parků, se uplatnilo strukturování otevřených prostor pod korunami stromů, kde je možné v porostu zvěř odlovit; rozvolnění porostů, průhledy a volné louky byly pro náročný typ lovu štvanicí nepostradatelnými. Takovéto krátké linie stromů v lovecké krajině zobrazuje miniatura knihy Gastona Phoebuse *Des Deduits de la Chasse des Bestes Sauvages* ze 14. století (Národní knihovna v Paříži). Štvaniče s oblibou provozoval Václav IV. (1361–1419), na rozdíl od svého otce, který dával přednost lovu vodního ptactva a kultivovanému sokolnictví (AMBROŽ, 2014).

Později se rozmohl speciální parforsní hon, kde průseky kontrastně prosvětlovaly porosty, často byly uvnitř lemované alejemi a stromořadími, některé založeny jako vějíře rozbíhajících se os či ještě později na zdobných půdorysech hvězdic – *Étoile* (mj. NOVÁK, 2014), které známe z průseky geometricky členěného Buontalentiho loveckého parku Ferdinanda I. Medicejského v Pratolinu u Florencie (viz níže) a připomeneme je v souvislosti s loveckými lesními cestami a s alejemi Šporkova Kuksu (trojzubec průseků v Novém lese nad Betlémem), či liechtensteinských panství ve Valticích, Lednici a Břeclavi (Boří les), jak je zachytila ikonografie z poloviny 18. století (mapa panství, resp. mapy I. vojenského mapování). Podobné uspořádání měla pražská nová královská obora Hvězda, známé z vyobrazení na Klosově mapě z první čtvrtiny 18. století (1723, Leopold Kloss), zachycující členění obory po francouzském vzoru.

IV. Stromořadí a aleje v kulturní krajině

Historické členění krajiny dané pozemkovou držbou a hospodářskými postupy před pozemkovými reformami zpravidla neexistuje anebo je patrné v náznacích a stopách. Ty jsou představovány vizuálně v prostoru krajiny terénními prvky modelace krajiny (cesty a meze, terasy atp.), zakládanými prvky vegetačními, jako sady, solitéry, liniové výsadby, či spontánně rostoucími díky existenci vhodných a neobhospodařovaných terénních prvků (meze, kamenné svozy, zpustlé cesty a jejich okraje atp.). Hospodářská kultivace krajiny byla s různou intenzitou kontinuálním fenoménem středověku a dokázala rozvíjet způsoby hospodářského kultivování krajiny Evropy, která od doby bronzové nebyla jen veskrze neprostupnou divočinou, ale různě pestrou mozaikou krajiny kulturní s okolními přírodními enklávami. Liniemi přirozené vegetace strukturovanou krajinu, na starých hranicích pozemků, mezích a při cestách, můžeme ilustrovat starou kulturní krajinou lánových plužin kolem tras Zlaté stezky u říčky Blanice mezi Husincem a hrádkem Hus (u Záblatí, Krejčovic, Hlásné Lhoty a Libínského Sedla), či nedalekou krajinou údolí Zlatého potoka (u Lažíšťka, Frantol a Leptače). Členění krajiny v podobě lánových plužin, markovaných liniemi spontánně rostlých stromů, najdeme (alespoň v reliktech) v různých regionech Čech, Moravy a Slezska (KUČA, 2014).

Hospodářsky strukturovaná krajina se solitérami, s rozvolněnými řadami stromů a liniemi vegetace členícími pole, louky a vinice, na kterých probíhaly sezónní práce, byla zobrazena jako příklad dobré hospodářské správy území, *Dobrodiní Dobré vlády*, na stěně malého sálu radnice v Sieně (Ambrogio Lorenzetti; *Buongoverno*, 1337–1339. Palazzo Pubblico, Siena). Odtud na jaře roku 1355 vykonával vládu nad městem a širokou okolní krajinou zvolený císař Karel IV., během korunovační cesty do Říma. Známe tak podobu krajiny Toskánska v okolí Sieny, kudy procházela stará

a frekventovaná cesta Via Francigena ze severní a západní Evropy do Říma. Způsob tehdejšího hospodaření je znám také z jiných částí Římské říše a dokládá nejen rozsah kultivace krajiny středověku, ale především „*schopnost po staletí vyváženého a harmonického uspořádání krajiny venkovského prostoru jako charakteristickou vlastnost Evropy.*“ (HACHETTE, 1995). Obraz Konráda Witze *Zázračný rybolov* z první poloviny 15. století (1444; Uměleckohistorické muzeum v Ženevě) je realistickým zobrazením hospodářsky kultivované krajiny venkovského sídla. Krajina je zde strukturována rozptýlenou solitérní a liniovou zelení mezi remízů a stromořadí (třeba přirozeně rostlých) po stranách udržovaných cest, mezi frekventovanými místy lidských aktivit. Kronika Francie, Flander, Anglie, Skotska a Španělska, Jeana Froissarta z 15. století (na ilustraci scény bitvy u Kresčaku), zobrazuje v pozadí lineární uspořádání stromů; jakkoli není zřejmé, zda se jedná o uměle založené či přirozeně rostlé stromořadí podél cesty. Není ale podstatný charakter vzniku těchto linií, jako spíše fakt, že nebyly jen trpěnými, ale naopak udržovanými, užívanými a dokonce zobrazovanými součástmi kulturní krajiny. Zobrazování skutečných krajin se stalo běžnějším teprve v 16. století, především prostřednictvím vlámských krajinářů (obrazovost, malebnost, vizuální přitažlivost scén znal holandský výraz *Schilderachtig*). Vedle vedut měst a sídel se stále častěji zobrazovaly samostatné krajinné scény s bohatstvím detailů přírody a kultivace krajiny (viz níže).

Stromořadími byl ve středověku osázen basilejský Petersplatz, jak podal zprávu významný humanista a politik Enea Silvio Bartolomeo Piccolomini (1405–1464, později papež Pius II.), autor Historie české (*Aeneae Silvii Historica Bohemica*), v souvislosti s účastí na koncilu v Basileji (1431–1445). Píše o alejích, promenádách se stromořadími dubů, jilmů a lip. Podle Henneba (HENNEBO, 1982; PEJCHAL, 2007) byly zobrazovány ještě k roku 1642. V Historii české Piccolomini zmiňuje vinnou révou osázené a kultivované pahorky u Litoměřic (PICCOLOMINI, 1998). Uspořádaná cypřišová stromořadí a linie košatých dubů na horizontu v pestré krajině zobrazují některé nástěnné malby cyklu *Tří králů* od Benozzo Gozzoliho (1421–1497) ve Florencii, v kapli Tří králů (1459) paláce Medicejských – Riccardi (HOBHOUSE, 1992). Z iluminací modlitebních knih (viz výše *Přebohaté hodinky vévody z Berry*) známe detailní vyobrazení pozdně středověkých krajin s pravidelnými řadami stromů.

Krajinku s hrady, mlýnem a charakteristickým stromořadím košařských vrb u cesty zobrazil Jean Colombe v roce 1470. Cudně erotická scéna *Bathsheby v zahradní lázni*, z knihy hodiniek (1498–1499) od Jeana Bourdichona (1456–1521), zobrazuje čtyřřadou alej vysokokmenů jabloní, s tvarovanými korunami a vzdušnou kolonádou mezi kmeny. V pozdním středověku obrazy stromových loubí a alejí zahrad jsou v krajině doplněny různě intenzivně udržovanými stromořadími cest, mezi na hranicích pozemků, okrajů polí různých hospodářských kultur a plužin. Na řadě vyobrazení je patrné řemeslo (zahradnictví, vinařství, rybníkářství, košíkářství aj.), které spojuje formu s praktičností, účelností a krásou; je zde stvrzena estetika kulturní, člověkem lopotně utvářené krajiny. Ta se stala pestrou a druhově bohatou mozaikou, která se dochovala místy až do současnosti. Zahrady, sady, rybníky, lesíky s čižbami, bažantnice a lovecké obory byly součástí tohoto obrazu.

Zahradnictví a zahradnické metody, jako nedílné součásti hospodářských činností, zaujímaly důležité místo během středověké kultivace krajiny, která dala základ výrazu kulturní krajiny Evropy. Jejich význam posílil v pozdním středověku a s renesancí; u nás po Přemyslovcích především v okolí bohatších královských měst za Lucemburků, Jagellonců a nakonec Habsburků, kdy se v tomto obrazu počaly dominantně projevovat dlouhé linie monumentálních stromových alejí. Výše byla

slovy Václava II. zmíněna zbraslavská villegiatura Přemysla Otakara II. s vinicemi a kvetoucími sady ovocných stromů. V širokém předpolí Prahy, nařízením z roku 1348 o kultivování zahrad a vinohradů v krajině (s vizí širokého okolí města, které rozkvetne zelení), uvolnil král Karel IV. daňové zatížení; kolem Prahy vznikl smaragdový náhrdelník sadů, vinic a zahrad. Podobně jako jeho předci hrady Křivoklát a Nižbor, s citem pro *genius loci* a reliéf terénu, zasadil do staré, posvátné a symbolické přemyslovské krajiny Karlštejn, v okolí zřídil lovecké terény a na osluněných svazích založil vinice, které si zamiloval na jihu Evropy. Osadil je nejlepší révou z Francie, Německa a Rakouska, podobně rozvíjel vinice založené svými přemyslovskými předky u Mělníka a u Litoměřic; u Roudnice nad Labem vinice kultivovaly aktivity jihofrancouzským Avignonem inspirovaného biskupa Jana IV. z Dražic (1250–1343).

Vně hradeb hlavního města římského císařství, urbanistickou koncepcí předznamenávající renesanci, založil král Karel IV. Nové Město pražské (1348). Vznikla nová tržiště (Senný trh, Koňský trh, Dobytčí trh). Měřítkem se vymykají středověké stísněnosti a připomínají středověká tržiště na starých antických prostorách římských (měřítkově prostor Karlova náměstí odpovídá římskému *Foru Romanu*, Václavské náměstí pak *Circu Maximu*), které měl u příležitosti korunovační cesty v Římě možnost poznat, navštěvujíc okolní kostely a kláštery během třídního pobytu ve městě. Podle příkladu svého děda, Jindřicha VII. Lucemburského (1275–1313), hned po korunovaci Karel IV. navštívil (KALISTA, 2004) nedaleké slavné Tivoli s ruinami Hadriánovy vily, s bohatou architektonickou a uměleckou výzdobou, jejíž prostorové uspořádání a půdorysy později inspirovaly celou řadu umělců renesance, včetně Raffaela Santiho (viz níže Villa Madama). Mnohé z těchto prvků bezprostředně inspirovalo architekta Pira Ligoria o dvě stě let později při budování zahrady nedaleké kardinálské vily D'Este v Tivoli. Naplněná koncepce Nového Města pražského je patrná na mapách z druhé poloviny 18. století.

Široké okolí města Prahy skutečně rozkvetlo strukturovanými zahradami, sady a vinicemi. Mnohem později na prastaré prostorotvorné osy města (Staré Město pražské 1235–1245, dále rozvíjející starou koncepci z doby Václava I.) navázaly na místě bývalých královských vinic za hradbami aleje Wimmerových promenád (Jakub Wimmer, 1754–1822), které později předurčily linie současných vinohradských tříd a ulic. Královská města Čech byla Karlem IV. podporována v zakládání vinic výnosem z r. 1358, který určil rozlohu nových vinic a osvobodil jejich vlastníky na dvanáct let od placení daní; z Itálie k tomu byli povoláni potřební odborníci, zkušení s kultivací zahrad a vinic v okolí Říma a dalších měst jihu. V Polabí dlouhá pásma vinic poskytovala kvalitní révu na jižních svazích nad Labem, od Mělníka, přes Liběchov až po Roudnici a Litoměřice; na svazích v krajině kolem řeky se výrazným prvkem stalo lineární uspořádání kultur. Dominantami odlehlých krajin byly hrady strážící důležité obchodní cesty; vize transevropského propojení severu Evropy s oblastí Benátek novou obchodní magistrálou dokládá smělost plánů, jejichž součástí byla potřebná údržba cest a silnic.

Výše zmíněná sienská malba *Buongoverno* a hospodářsky strukturovaná toskánská krajina při cestě Via Francigena do Říma, kterou Karel IV. jako král a císař (či již dříve jako kralevic spravující z Parmy a Luccy lucemburské državy, kterými cesta také procházela) mnohokrát projížděl a měl ve správě (KALISTA, 2004), byly spolu s kultivovaným stylem života inspirací, stejně jako hospodářská správa krajiny Středomoří a především Toskánska. Ta sama dlouhodobě podléhala řadě významných impulsů zvenčí. Rajská zahrada květin a bylin v Praze, spravovaná po polovině 14. století florentským botanikem a lékárníkem Angelem, vedle Senného

trhu, byla proslavená pro svou zdobnost a bohatost zahradních prvků, včetně stinných promenád loubí a treláží, pod kterými se s císařem procházel Francesco Petrarca a další významné osobnosti své doby.

Během cest po Itálii se králevic, král a později císař Karel IV. procházel pod klenbami loubí a pergol zahrad paláců a klášterů severní Itálie, benediktinského kláštera sv. Ambrože v Miláně či augustiniánskými zahradami u baziliky San Frediano v Lucce. Kostel, založený svatým Fredianem (6. století), irským princem, poutníkem, poustevníkem a pak biskupem Luccy, byl v Karlově době součástí kláštera augustiniánů, kultivujícího v okolí rozsáhlé zahrady a sady. Jejich fragment najdeme v prostoru zahrady barokního paláce Pfanner (postavený i u nás činným rodákem z Luccy, Domenico Martinellim, 1650–1718), vklíněný mezi baziliku, městskou zástavbu a hradební okruh. Ten byl později v 16. století opatřen monumentálními lipovými alejemi, vedenými po hradbách kolem celého města. Plán města z roku 1593 aleje zobrazil jako vzrostlé stromy (BRAUN, HOHENBERG, 1966). Součástí krajinné scény vrcholného středověku a renesance byly v podmáčených rovinách Pádské nížiny také lovecké obory s udržovanými cestami průseků pod korunami stromů, podobně jako v oboře *Bosco della Fontana*, spravované od 12. století vévodským rodem Gonzagů z Mantovy (viz níže), v jejichž paláci býval Karel IV. během svých cest hostem (KALISTA, 2004).

V. Aleje v členění prostorů, rámování cest, prostorových os a prospektů

Za hranicemi neklidné středověké Evropy 15. století, která v té době pocítovala i silnou vlnu ochlazení klimatu, neúrodu, hlad a úbytek obyvatelstva (FAGAN, 2007), stál svět islámu Pyrenejského poloostrova, chráněný od severovýchodu hradbami Kantaberského a Kastilského pohoří a Pyrenejí. Zde venkovní prostory kultivovaných, před nepříznivými vlivy chráněných hospodářských krajín a zahradních kultur úrodných nížin kolem řek, byly radostnými součástmi života, užívajícího bohatství a krás nabízených teplým středozemním podnebím. Vinice místních odrůd révy byly na poloostrově kultivovány před mnoha tisíci lety (až 4000 př. n. l.), poté Féničany, Kartaginci a nakonec Římany v kolonii Hispania. Dobytí Iberského poloostrova Maury počátkem 8. století dalo vznik nejen množství výstavných zahrad, ale také novým způsobům zemědělství a obhospodařování.

Vznikly zde (dodnes často funkční) umělé zavlažovací systémy v krajině, voda fontán, kašen, bazénů a kanálů byla důležitým a příjemným prvkem (zavlažovací kanály a nádrže) hospodářské krajiny, vinic, sadů a zahrad. Jaký vliv měl na krajinu Evropy islám, obrazila proměna sicilské a středomořské krajiny, osázené plantážemi ovocných sadů, na jihu především citroníků. Ty se staly součástí krajiny Španělska a Itálie, stejně jako důmyslné hospodářské postupy a praktiky. Příkladem mohou být původem staré maurské usedlosti (*haciendy*) La Granja, Alfábia a Raixa, z doby 13. století na Mallorce, které později proluly se středověkými (cisterciácký klášter La Granja) či italizujícími barokními přestavbami (kardinálské rezidence) a založeními okolních zahrad, olivových a citroníkových sadů, uspořádaných na pevných prostorových osách schodišť, teras, vodních nádrží, fontán, pergol a alejí, v údolích pohoří Tramuntana. Srdcem islámské kultury v západním světě byla andaluská Córdoba, město paláců a zahrad, s krajinou vinic, olivových a ovocných sadů. Zahrady byly kombinacemi zahrad perských a římsko-byzantských, vymezeny zdmi a geometricky členěné (kultury Blízkého východu a Persie byly Araby adoptovány od 8. století, včetně umění perských zahrad).

Vodní kanály a cypřišová loubí, zvýrazňující hlavní prostorové osy, jsou tady na sebe kolmo uspořádané. V jejich průniku bývá fontána, voda je významným a nepostradatelným prvkem prostoru, tvoří vizuální a zvukovou kulisu; zahrada představuje skutečný ráj. Pravidelné boskety tmavě zelených porostů jsou zářmovány stříhanými živými ploty a zelenými cypřišovými arkádami. Na jedno sto pomerančovníků *Patia de los Naranjos* mešity v Córdobě je geometricky pravidelně uspořádáno ve čtrnácti stromořadích po sedmi stromech, s pravidelnými rozestupy řad a stromů. Mezi řadami jsou s většími rozestupy (naplňující symbolickou pěti *quincunx*) vysázeny palmy a cypřiše. Povrch terénu pod stromy je tvořen oblázkovou dlažbou, kde každý strom je umístěn v kruhové prohloubenině, které jsou navzájem propojeny důmyslným systémem zavlažovacích kanálků, vedených v osách linií stromořadí. V prostoru jsou menší kruhové vodní bazény a jeden velký, obdélného půdorysu, s náročnými fontánami. Namísto patnácté řady stromů protíná prostor formální promenáda, stinná alej, po stranách lemovaná řadami pomerančovníků. Po roce 1240 počal Al-Ahmar (Mohammed I.) v Granadě se stavbou palácového komplexu Alhambra, jejíž hlavní části vznikaly ještě za Yusufa I. a Mohammeda V. mezi lety 1333–1391. *Patio de los Arrayanes*, jehož středem prochází obdélný vodní bazén lemovaný pravidelnými myrtovými ploty, bylo původně osázeno také liniemi pomerančovníků. Pohádkové scény jednotlivých zahradních prostor, členěných zelenými stěnami stříhaných cypřišových loubí a osami vodních kanálů s vodotrysky, pokračovaly ve stinných cypřišových bosketech, stromořadích a alejích zahradních promenád Alhambry a Generalife.

Maurské zahrady ve Španělsku, inspirované zahradními útvary Damašku, Mezopotámie, Iránu, ze severní Afriky zahradami v Marrákeši, Rabatu, Fezu a v Casablance, byly (po dobytí r. 1492) jedinečnou inspirací pro zahrady pozdní renesance a manýrismu; jejich prostorové uspořádání a mnohé detaily, především využití rozmanitých podob vody k vjemovému ovládnutí prostor, také přísně lineární uspořádání stromů (především cypřišů a platanů) v prostorových osách. Tyto inspirace se obrazily v architektuře zahrad a v krajinách kultivovaných ve Španělsku, Itálii, Francii, Holandsku i jinde v Evropě, počínaje obdobím krále španělského a římského, císaře Karla V. Habsburského (1500–1558). Obroda hospodářské kultivace krajiny Evropy je známa díky bohaté ikonografii, mapovým dílům a literárním popisům nejzřetelněji od renesance po klasicismus, kde linie stromů se staly důležitým a nepostradatelným prvkem prostorové organizace a členění krajiny. Uplatnily se v podobě úprav obor, lesů a bažantnic systémy průseků, alejovými promenádami zahrad, parků, později také v urbanismu měst s alejemi ulic, bulvárů a parkových cest. Kapacita kořenových soustav stromů stabilizovat podloží cest byla vítanou funkcí při stavbě cest a silnic v krajině.

Italská renesance, inspirovaná antikou, hledala dokonalé formy objektů v jejich přírodní podstatě, ve vztahu lidského měřítka v ideálním řádu prostoru a světa. Renesanční zahrada s okolím sadů a vinic byla ideálně strukturovaná příroda. Traktát o umění stavitelském *De re Aedificatoria* z roku 1452 je základem, kde podle in situ odkrývaných fragmentů a antických autorů (Vitruvius, Plinius, Cicero aj.) Leon Battista Alberti (1404–1473) stanovil pravidla projekce vily do prostoru zahrady a krajiny, jejich vzájemných uspořádání. Lesnaté horizonty v nich tvoří neutrální pozadí, kde pro estetický požitek nemají chybět rozlehlé kvetoucí louky, krásné slunné roviny, chladivé stinné lesy, nejprůzračnější prameny a potůčky, koupaliště.

Scéna naplňuje harmonii renesančního konceptu krásy, kterou Alberti definoval jako soulad jednotlivých prvků, který je dokonalý, když se nedá nic přidat ani odebrat, aniž by to působení díla poškodilo. V Quaracchi u Florencie navrhl Alberti

podle uvedených principů vilu Rucellai (Lo Specchio, také Villa Qaracchi), se zahradou charakteristicky plnou dobových mytologických a alegorických prvků, kde hlavní prostorová osa prospektu k řece Arno byla tvořena loubím (Iecce) stálezelených dubů, *Quercus ilex*. Podobná loubí tvořila brzy hlavní prostorové osy četných zahrad renesance a baroka, včetně pražské Královské zahrady po polovině 16. století, či manýristické zahrady vily Aldobrandini ve Frascati, kde je dodnes kultivována alej srostlých korun stálezelených dubů na hloubkové ose průčelí vily.

Význam posílení formální středové osy zahrady potvrdil r. 1482 také teoretik architektury Francesco di Giorgio Martini v *Traktátu o architektuře* (PREISS, 1974). Opomíjena bývá cypřišovou alejí lemovaná cesta na Viterbo, v pokračování osy kruhového nádvoří a venkovního amfiteátru (stejně jako cypřišovými liniemi lemované prostorové osy rozsáhlé zahradní kompozice) u kardinálské villegiatury vily Madama, kardinála Giulia Medicejského v Římě. Stavba začala růst po roce 1518 podle plánů malířů a architektů Raffaella Santiho (1483–1520) a Antonia da Sangalla (1484–1546), inspirovaných podobně jako jejich předchůdce Donato Bramante (1444–1514) znovuobjevovanými antickými vzory a půdorysy římských vil a fór. Na prostorových osách zahrad vily Madama se jako propojení interiérů vily s exteriéry zahradních parterů s alejovými promenádami cypřišů uplatnily monumentální otevřené loggie, dokládající propracovanost a komplexitu designu jako jednotného celku, vrcholně renesančního zvládnutí svažitého terénu upravené krajiny nad meandrem řeky Tibery.

Také v Toskánsku Cosimo (1389–1464) a po něm Lorenzo (1449–1492) Medicejští zakládali podle starých antických vzorů systém venkovských vil hospodářského organizování a ekonomie území, se snahou o zvýšení výnosu z hospodářské krajiny; estetika prostředí byla důležitým aspektem, který měl zrcadlit postavení rodu, starobylosti s kořeny v klasickém světě. Staronový koncept římské venkovské vily (*villa rustica*) byl Lorenzem vzkříšen v úrodné krajině říční tabule řeky Arno, pod pohořím Chianti, jihozápadně od Florencie. Střediskem hospodářského komplexu se stala Giuliem da Sangallo (1443–1516) projektovaná vila v Poggio a Caiano (po r. 1485), s antikizujícím portikem a s výpravnou formální zahradou.

Stromořadími a alejemi v krajině říční nivy se rozvinul vzorový koncept hospodářské farmy *La Cascine di Poggio a Caiano*, spravovaný menšími hospodářskými dvory (podere). Na ploše 10 000 hektarů zde byla utvářena ideální renesanční krajina vévodství. Rovinaté pozemky u řeky Ombrone svědčily obilovinám, rýži, zelenině. Svažitější terén při úpatí Chianti zaujímaly vinice, sady a louky, nechyběly ani voliéry a menažerie s různými exotickými zvířaty. Čižby (*ragnaia*), v podobě upravovaných řad stromořadí a alejí vrcholících *roccoly* (čihadla, drobné věžové stavby s balkóny ke sledování a lovu ptactva, sokolnictví, viz výše) byly instalovány, spolu s lesíky bažantnic, v přiléhající oboře *Barco Reale Mediceo*, jejíž obvodová zeď čítala délky 50 kilometrů.

Ke konci 16. století byl tak konstituován celý rodový ekonomický systém, bezmála dvacet vil, s hospodářstvími kultivujícími krajinu Toskánska; jejich vyobrazení se dochovalo na souboru vedut vlámského malíře Giusta Utense († 1609), vytvořených pro medicejského vévodu Ferdinanda I. mezi roky 1599–1602. Podávají dobové svědectví o prostých zemědělských a loveckých objektech, ale i o nových a výstavných renesančních vilách, s reprezentativními, precizně kultivovanými zahradami (*giardini*) pro potěchu, rozptýlení i užitek, s hospodářsky intenzivně kultivovanými krajinami vinic (*vigna*), kaštanových lesů, olivových, ořechových a ovocných sadů užitkových zahrad (*orti*). Vzpomeňme vily Castello a Petraia v Pratu u Florencie, vilu Carregi či vilu Medici ve Fiesole. Vrcholem byla rodová

reprezentační zahrada Boboli paláce Pitti ve Florencii. Snad na všech Utensových vedutách se setkáváme s lineárně a pravidelně uspořádanými stromy, někde v prostoru zahrad a jejich přechodů do krajiny, jinde v kontextu sadů, polí, lemů obor, břehů a hrází rybníků.

Stín alejí promenád, stálezelená vegetace, hra kontrastů šera a světla, voda a vánek jsou mottem zahrad renesance v okolí Florencie a Říma; zahrad otvírajících se přírodě a krajinnému prostředí sadů a vinic. Nejlépe to dokumentuje plán Říma s okolím (*Nova Urbis Romae Descriptio*) od Étienne Dupéraca z roku 1577 (DUPÉRAC, 1577), na níž město je obklopeno zahradami a vinicemi vil, linie stromořadí a alejí je ortogonálně členěna v bohaté mozaice, která pokračuje také okolo a vně hradeb, kde alejemi jsou doprovázeny všechny důležité silnice kolem Říma, ale i místní cesty mezi sady a vinicemi. Ojedinelý přínos v až nadreálném zobrazování krajiny rané renesance, která je scénou fantastických dějů, spatřujeme v díle Hieronyma Bosche (1450–1516). Nechybí detaily krajinné morfologie, sídel, vegetace a jejich uspořádání. Pravidelně uspořádané stromy sadů provázejí krajinu na pozadí obrazu *Léčení bláznovství*; na pravém křídle triptychu *Klanění Tří králů* (1485–1500) je zobrazen vstup do aleje vzrostlých stromů, patrně lip či javorů, pod jejichž korunami vede cesta ke křižovatce pod popravčím vrchem, časté dominanty krajiny středověku.

Význam lidského měřítka pro uspořádání prostoru zdůraznil Leonardo da Vinci (1452–1519) v úvahách o architektuře; příroda je u něj zásadním zdrojem inspirace, objektem studia a napodobování. Všimá si, skicuje a popisuje vizuální působivost a bohatství přírody Alp, společně s líčením lidských aktivit (DA VINCI, 2010). Kresebné studie věnuje detailům skal a podhorských krajin s vodopády i sídly, krajině Toskánska z ptáčích perspektiv; krajinářsky věrná a popisná jsou pozadí obrazů z přelomu 15. a 16. století. Krajina řeky Arno u města Arezzo, s prastarým mostem Ponte Buriano, tvoří detail v pozadí Leonardovy Giocondy. Stejně jako u Leonarda také u Albrechta Dürera (1471–1528) obdivujeme krajinářské a přírodní motivy, zachycené na cestách po Evropě, později inspirované Alpami a Itálií. Vedle obhospodařovaných alpských údolí, jako pozadí dějů v krajině (*Růžencová slavnost*), setkáváme se s přesnými studiemi krajinných a přírodních scén a detailů (*Hrad Arco, Jezero v lese, Velký drn, Strom na hradbách, Stará drátovna* atp.), jako samostatných motivů, kde pozornost je věnována detailu a kráse přírodních vzorů. Malebnost přírodní krajiny, věrného zobrazování stromů, skal, vodních ploch, byla tématem i pro Pietra Brueghela staršího (1525–1569), jehož tvorba nadlouho ovlivnila krajinomalbu a vnímání prostoru krajiny s přírodními dominantami.

Ve druhé polovině 16. století se stává významným spis Sebastiana Serlia (1475–1554) o architektuře *D'Architettura*. Kniha třetí (*Libro Terzo, Delle Antichita*) je detailní analýzou architektury a urbánního prostoru antického Říma, pro příští staletí zcela základní zdroj studia urbanismu a architektury. Cesty, pěšiny a promenády jsou formálně ohraničeny stálezelenými rostlinami, stromovými loubími cest (Iccie). Nesmějí chybět dřeviny dávající stín, jako cypřiše, cedry a stálezelené duby, často v podobě řad či alejí. Vegetace *boschi* (lesíků) vytváří ideální geometrické tvary, tvarují se stálezelené keřové a stromové stěny i kvetoucí živé ploty podél cest a pěšin. Linie stromů se vysazují do uspořádaných řad. Alej má vytvořit klenbu jako symbol primární architektury přírody, je propojením umění, přírody a vesmíru, jako symbol božského díla na zemi prostřednictvím lidské ruky a přírody.

Klenba aleje (loubí), symbol architektury přírody, je spojením kosmického, lidského a přírodního řádu. Alej je svébytnou architekturou s vlastním interiérem, jehož vlastnosti vycházejí ze sponů, roztečí a stavby korun stromů; kontrastní je pak

rytmus, dlouhá prostorová perspektiva a dynamický lineární charakter přísných linií, nahoře otevřených a nezaklenutých alejí, tvořených sloupovitými cypřiši či lombardskými topoly. To vše je zásadní pro manýristické zahrady a jejich přechody do krajiny, kde je základním rysem právě dynamická prostorovost scény (PREISS, 1974), její výrazná modelace a otevření scény po zvýrazněných osách do dalších přílehlajících prostor (lesa, obory, sadu, vinice) v kontaktu s krajinou.

Statický prostor zahrady renesance je po středové linii prostorové osy v manýrismu hloubkově a dynamicky protažen, někdy se iluzí perspektivně zužuje. Prostory zahrad jsou vmodelovány do sídel či krajiny, prostorové osy často ukotveny v okolí. Zahrady Persie, poznané prostřednictvím maurských zahrad jižního Španělska, posilují význam a hravost vodního prvku, jeho smyslového vnímání v prostoru. Vodní prvek je hlavním programem zahrady vily kardinála Ippolita II. D'Este (1509–1572) v Tivoli, vytvářené malířem, archeologem a architektem Piro Ligoriem (1513–1583). Zde vodní proudy ovládají prostor zahrady v podobě nejrozmanitěji utvářených fontán, vodních schodišť, bazénů, hracích strojů a kašen. Zahrada, která snad byla inspirací pro habsburský letní zámek Neugebäude u Vídně (viz níže, JANSEN, 2012), byla ve své dolní části původně členěna na čtyři čtverce, symbolickým křížem vysoké konstrukce loubí, stinné zahradní promenády, jak dokládá Dupéracova rytina z r. 1573.

Barco (lovecká parková obora) venkovské vily vévody Francesca I. Medicejského (1541–1587) v Pratolinu (viz také výše) bylo Bernardem Buontalentim (1531–1608) vkomponováno za pomoci geometrie, perspektiv průseků, vodních ploch, stromořadí a alejí, do hornaté lesní krajiny nad Florencií. Naturalistická fascinace přírodou, lesním rájem, manýristicky nákladně vytvořená, je tady symbolizovaná horami, skalisky, vodou, liniemi stromů a lesy. Porosty jsou geometricky členěny průseky v navzájem se protínajících osách, některé jsou tvořeny alejemi a stromořadími. Alej vedoucí k dominantě prastarého dubu, opatřeného točitým schodištěm k altánu v koruně, je výmluvným detailem, svědčícím o úctě a vnímání krásy přírody, oslavě sošného přírodního tvaru. V detailu nejpůsobivější byla forma, patrně Barozzi da Vignolovy (1507–1573), zahrady vily Lante v Bagnaia kardinála Gianfrancesca Gambary (1533–1587), odkud se prostorové osy zahrady radiálně rozvily alejemi k prosvětleným loukám, hájům, fontánám, bazénu a labyrintu do přílehlého parku *Barco di Bagnaia*.

Vznešeným doprovodem cest do posvátných lesů obory, cest do lesního světa snů a představ (HENDRYCH, 2010), jsou také stromořadí a aleje u letohrádku Villina Farnese (*Casino di Caccia*) v oboře vily Farnese v Caprarole (Antonio da Sangallo, 1484–1546; Baldassare Peruzzi, 1481–1536; Barozzi da Vignola, 1559–1573). Patrná je tady všude snaha o jasné uspořádání a řád, zvýraznění hlavních cest a os, jejich pocitové zpříjemnění, zdůraznění bezpečí cest v prostorech naturalistické a lesní přírody, původně určené k lovu. To je významný kontrast a přelomové zdůraznění člověkem účelově organizovaného řádu v prostoru přírody, v příštích staletích doprovázející četná díla zahradně krajinářských počínů na půdě celé Evropy. Ne náhodou se tak děje v době velkých přestaveb a urbanistických proměn (nesených na podobných prostorotvorných principech), do té doby středověké zástavby Říma.

Barco Orsini v Pitiglianu, v oblasti etruských středisek Sovana a Sorano, v duchu manýristického romantismu, dotvořilo lesnaté prostředí dramatických strží s tufovými skalními útesy v údolí řeky Lente. *Barco Orsini* mělo dvě aleje; zaklenutou alej platanů a otevřenou alej cypřišů (LAZARO, 1990). V nedaleké rokli Poggio Strozzi, mezi divokými stržemi a skalními převisy, byl reanimován prastarý příběh Arkádie s jeskyněmi a pomníky božstev. Příběh ztraceného zlatého věku oživený

silnými místy v obrazu prastaré pohřební krajiny se sochami, vyhlídkami, balkóny, pomníky a hrobkami nekropole dávných Etrusků. Arkádie nemohla nalézt divočejší prastaré místo, kde středem obdivu byla krása všeobjímající přírody, pomalu a neodvratně pohlcující starý a zapomenutý svět. Varování Smrti „*Et in Arcadia Ego*“, jak bylo v té době ještě bez sentimentu chápáno (PANOFSKY, 1955), tady našlo symbolické naplnění. Park se starobylými hrobkami Etrusků byl Piru Ligoriovi inspirací pro posvátný les monster Piera Francesca Orsiniho (1523–1583), sochaný do tufových skal Sacro Bosca v Bomarzu (1552) v konotacích s mýtickou Arkádií a dalšími symbolismy z Vergiliovy Aeneidy. Rovněž kaskáda vodního divadla Carla Maderny (1556–1629) u vily Aldobrandini ve Frascati (Giacomo della Porta, kolem r. 1600) vyvěrá z naturalisticky pojatého prostředí barca. To je plné neformálních scén lesních interiérů, s fontánami v podobě kamenných monster; s odkazy k Ovidiovým Metamorfózám jsou skály a balvany v lesním šeru sochařsky dotvořeny.

Monumentální alej stálezelených dubů, ve formě stříhaného loubí (*Iecce*), zvýrazňuje dynamicky prostorovou osu vily, podobně jako některé aleje sousedních vil manýrismu (Borghese, Mondragone, Falconieri, Torlonia a dalších), které směřují osy alejových promenád dolů ke vzdálenému Římu. Vedle procházkové, promenádní a kontemplativní funkce jsou tyto aleje triumfálními odkazy, ve kterých se papežské a kardinálské rezidence pohledově váží na vzdálený point de vue Říma a Vatikánu, s daleko viditelnou kupolí chrámu sv. Petra. Komplexní pohled na Frascati se všemi vilami, jejich terasami, prostorotvornými osami, promenádami a alejemi cypřišů nabídla veduta Pierre Mortiera z r. 1724. Staré lovecké obory, proměněné na skutečné parky k procházkám a ohromování promenující se společnosti (vysokých kardinálských a papežských kruhů), vlastně nejlépe symbolizují vrchol naturalismu pozdní renesance a manýrismu, rozpad forem, řádu ale také obdivu (didakticky hrůzyplnému) k tajuplné, přírodní a božské podstatě světa. Zjevují se stará božstva, hrdinové starých mýtů a bájí, rodící se přímo z matérie přírody, ze skal porostlých mechy a lišejníky, z odkrytých antických ruin v až strašidelném lesním přišeeří.

Stromořadí a aleje se vysvobozují z raně renesančních podob upravovaných stromových loubí, procházky pod korunami jejich stromů jsou v neformálním prostředí jedinými bezpečnými, kultivovanými a umělecky působivě kontrastními cestami, prospekty kolonád přirozeně rostoucích stromů; s vyhlídkami mezi kmeny, směřujícími do rozvolněných partií lučních prostor se soliterními stromy, pod nimiž odpočívá rozmanitá zvěř, těmto pohledům určená. Pohledová ukončení alejí jsou obohacena kašnami, fontánami, grotami, sochami (často antickými torzy) a architekturou (podivuhodnou, frivolní, nespoutanou pevným kánodem), v detailu zpracovanou za použití různých přírodnin či fragmentů antických staveb. Barco vily Borghese ve Frascati tak bylo ve své době inspirativní a edukativní procházkou, přímo mezi přírodou pohlčenými a poodkrytými antickými ruinami.

Aleje zahradních promenád v okolí Vatikánu, zobrazené na plánu Říma z roku 1570 (BRAUN, HOHENBERG), doplňují zanedlouho desítky stromořadími a alejemi lemovaných silnic, cest, promenád vinic, sadů a zahrad, na Dupéracově mapě (viz výše) z roku 1577 (DUPÉAC, 1577), s podrobnou legendou jednotlivých míst. Urbanistická struktura starého města je kolem a vně hradeb členěna bohatou mozaikou zahrad, vinic a sadů, s výraznými liniemi stromořadí a alejí, lemujících většinu hlavních cest a silnic, i místní komunikace. Je to zřejmě první plán Říma, který vedle výrazných proměn ve struktuře zástavby, zobrazuje v detailu také úpravy krajiny kolem města. Ty probíhají na perutích pozdně renesančního a barokního urbanismu a přestaveb města, s významnou účastí architektů Domenica Fontany

(1543–1607) a Giacomo della Porta (1533–1602), kteří zde pokračují v práci Michelangela (1475–1564) a Barozzi da Vignoly (1507–1573).

Na římském Kapitolu byl tak zrealizován Michelangelův plán prostoru Campidoglia s perspektivou rampového schodiště (*Cordonata*), dokončen Vignolův kostel jezuitů Il Gesù a pokračovaly práce na bazilice sv. Petra. Hlavní vstup do města byl velkoryse pojednán monumentálním prostranstvím Piazza del Popolo, od kterého se do staré zástavby rozvinul trojzubec nových městských tříd, s nově reinstalovanými obelisky antického Říma. Mnohé městské prostory byly opatřeny významnými i drobnějšími fontánami (na Piazza del Popolo, fontány Neptunova a Maurova na protilehlých koncích náměstí Piazza Navona, Želví fontána na Piazza Mattei a mnohé další). Staví se letní rezidence ve Frascati, v Tivoli i jinde, většina z nich na hloubkových osách, s doprovodem stromové vegetace v podobě stromořadí a alejí cypřišů, dubů a dalších dřevin.

Od antiky, architekturou sloupových řádů geometricky symbolizované a pravidelně uspořádané kmeny stromů posvátných hájů, jsou brzy pod praporem církevních reforem, programově a systematicky instalovány v prostoru zahrad a kulturních krajín Evropy, s kulturním a ideovým střediskem v Římě a v jeho okolí. Po odchodu z Říma Domenico Fontana pracoval v Neapoli pro místodržitele španělského krále Filipa II. (viz níže); mimo jiné stavby pro něj navrhl mauzoleum, kde zopakoval svůj design lucerny, předtím realizovaný na kupoli svatého Petra, která se vizuálně uplatňuje v dálkových pohledech na Řím, přirozeně též z kardinálských a papežských rezidencí ve Frascati a Tivoli.

Aleji cest a silnic v krajině jsou rámované časté dálkové dominanty pohledů na lucerny kostelních kupolí. Zásobování měst pitnou vodou, ochlazování a osvěžování vzduchu městských prostor náměstí, přístínění silnic a cest, snížení jejich prašnosti, voda a stromy, kašny, fontány, hloubka a perspektiva, orámování pohledů po osách, zvýraznění dálkových prospektů, stromořadí a aleje zahrad, silnic a cest; znovu aplikované prvky antiky se stávají esenciálními součástmi urbanismu pozdní renesance a baroka, nacházejí také široké uplatnění ve formování kulturní krajiny podle vyššího, božského řádu.

VI. Triumfální aleje, monumentální uplatnění, aleje jako urbanistický počín

Estetika umění přesáhla ze zahrad vil a paláců do krajín obor, sadů a vinic, které byly chápány jako ideálně strukturovaná příroda. Aspekt podílu lidské ruky byl zvýrazněn pravidelností výsadeb, řadami stromů, které zprostředkovaly funkční propojení důležitých míst v krajině. Základní modul výsadeb alejí stojí na fragmentovaném symbolickém principu *quincunx*, kde dvě vedle sebe bezprostředně jdoucí řady stromů, jsou-li osamostatněny v prostoru, tvoří alej o střídavém sponu. Takovéto úzké aleje patří k nejstarším, doprovázely mnohé staré cesty v krajině. Širší, slavnostnější aleje zahrad, jejich hloubkových os, vznikají vypuštěním prostřední řady stromů ze tří, obě (zbývající krajní) řady jsou tak uspořádány v pravidelném protilehlém sponu. Obdobně se sází monumentální trojitě aleje se čtyřmi řadami stromů, kde prostřední řada je opět vypuštěna a vzniká prostor pro širokou kočárovou cestu, po obou stranách lemovanou řadami v pravidelném sponu, boční užší cesty tak logicky vedou mezi řadami v nepravidelném sponu stromů. V principu každá alej, tvořená z vedle sebe postavené liché a sudé řady stromů (z matrice *quincunx*), je v nepravidelném sponu; sudé či liché řady postavené vedle sebe pak tvoří alej s pravidelným sponem.

Po manýrismu italské baroko se projevilo v kompozicích zahrad při rezidencích a sídlech církevních i světských. Prostory dostaly novou monumentalitu a vyznění ve vysokých terasách zahrad, vinic a sadů, kde prostorový účín je společný s jevišti divadelních scén. Na významu získala perspektiva a iluze. Aleje stromů, formované na hloubkových osách zahrad a průčelí vil, s přechody do okolí, jsou neodmyslitelnou součástí prostorových konceptů inspirovaných také dílem Andrea Palladia (1508–1580). Společné prostorotvorné prvky a postupy zahradnického umění, zemědělství, urbanismu a architektury začaly formovat svatá zemědělství, *Sancta Agricultura*, na severu Itálie; zpočátku díky podpoře průkopníka hydrauliky, meliorací a patrona umění Alvisse Cornara (1484–1566), či umění malíře a architekta Giovanni Maria Falconeta (1468–1535), který umění renesance přenesl z Říma a Florencie k Benátkám. Ideální koncepce tady vyvrcholily díly Palladia, literaturou bývá uváděné svaté hospodářství při vile Chiericati u Vicenzy (PALLADIO, 2002). Vila Badoer (La Badoera, 1556–1563) byla inspirována expertízami římských vil v Tivoli a medicejským Poggio a Caiano Giuliana da Sangalla (BENZONI, 2004). Palladiovy vily Emo, Almerico Capra (La Rotonda), Barbaro a mnohé další ilustrují estetický účín kompozic přímých alejí a prospektů člověka často přesahujícího a triumfálního řádu, někdy zaklenutých lípami či platany, jindy k nebi otevřených (lombardské topoly severu Itálie), na dlouhých prostorových osách vil v intenzivně kultivované hospodářské krajině (HENDRYCH, 2010).

Aleje páteřních cest hospodářských usedlostí v krajině se často uplatňují ve své přírodní formě, nejsou všechny upravovány jako loubí či stříhané stěny, koruny stromů jsou ponechány růstu a postupně se zaklenou nad cestami. Mimo dlouhý průhled v ose alej nabízí bočními řadami stromů (stejně jako sloupová kolonáda) orámované výhledy na vzorově kultivované hospodářské plochy v okolí. Palladio ve třetí knize o architektuře píše: „A jako se ve městech dosahuje krásy cest krásnými stavbami, zvyšuje se venku jejich ozdobnost stromy, které zasázeny z obou jejich stran, obveselují naše duše zelení a stínem jim činí nejvyšší pohodlí.“ (PALLADIO, 1570). V průběhu šestnáctého a sedmnáctého století v Evropě sílil vliv italské renesance a baroka také prostřednictvím habsburského dvora a oslnivého stylu královského dvora ve Francii. Inspirace přicházely z Říma, z Florencie, z plošných severoitalských zahrad kolem Benátek a Vicenzy, či protireformačně zaměřených a morálně didaktických zahrad (královský park Karla Emanuela I. v Turíně), založených na aristotelské etice; hlavní a nejdelší osy zahrad zde byly symbolicky věnovány oslavě teologie, jako nejvyšší z věd (PREISS, 1974).

Aspekt triumfálně zdůrazněné hloubkové osy byl v italské zahradě známý (mimo prostorovou osu barca v Pratolinu Ferdinanda I. Medicejského) z alejí papežské viny Vignolovy vily Giulia v Římě, kde promenády byly věnovány teologii, matematice, filosofii, svobodným uměním a smyslu (PREISS, 1974). V baroku byl také v zahradě Boboli upraven dlouhý diagonální prospekt k isoletu, lemovaný monumentální stinnou alejí cypřišů. Rok poté, co dokončil grafický plán města Říma s okolím, který byl zmíněn výše, se Étienne Dupérac navrátil do Francie. Tam byl po roce 1578 činný ve Fontainebleau, kde níže zmíníme monumentální použití víceřadých alejí podél vodního bazénu v zahradě před zámekem. Pro Jindřicha IV. (1553–1610) pracoval jako designér také na zahradách v Anetu, Saint Germain en Laye a v Tuileriích. Nadcházející doba po polovině 17. století byla ve znamení zahrad barokně klasicistních, vyrostlé na základech italsko-francouzských zahrad (Saint Germain en Laye, Anet, Fontainebleau), zakládaných povětšinou italskými umělci (Serlio, Vignola, později Bernini aj.), za účasti francouzských umělců, jakými byli architekt Dupérac, Filibert de l'Orme (1514–1570), zahradní designér Jacques Boyceau (1560–1633), zahradník Anetu Jacques Mollet, královští zahradníci Claude

Mollet (1564–1649), André Mollet († 1665) a další, kteří připravili cestu pro fenomenální vrchol v podobě geometricky dokonalých perspektiv a iluzí zahradně krajinářských úprav v měřítku nekonečna, odkazujících se k vyšší božské podstatě.

Dlouhé monumentální aleje v krajině se uplatnily ve druhé polovině 16. století v okolí paláců a letních sídel španělského královského dvora Habsburků. Rozmach a církevní reorganizace manýristického a barokního Říma po Tridentu, absolutistické a protireformační snahy o reformu církevní disciplíny a správy, o centralizaci moci a její politické a praktické uplatňování, ale také záliba v architektuře a umění otevřely dveře monumentalitě měřítek, symbolice absolutního řádu baroka a jejich realizaci v krajinách rozsáhlých (nad kterými nikdy slunce nezapadalo) habsburských území. Taková jsou měřítka kláštera a mauzolea sv. Vavřince El Escorial španělského krále Filipa II. Habsburského (1527–1598), oplývajícího rozsáhlými sady a úpravami krajiny, kde soustava alejí byla (podobně jako stavba sama) osazena v zahradě na půdorysu mučedníkovy roštu, atributu svatého Vavřince. Také měřítka královského paláce Aranjuez s oborou, honosnými zahradami, vodními kanály a alejemi přerůstá do krajiny s geometrizovanými meandry řek Tajo a Jarama. V oboře s osmi paprsky vzájemně se protínajících linií čtyřřadých stromových alejí připomněl symbol hvězdice Kristova monogramu XP (chí-ró, z řeckého překladu jména Kristus).

Na obou stavbách pracoval jako hlavní architekt Juan Bautista Alfonsis de Toledo (1515–1567) pod dohledem uměnímilovného Filipa II. V Itálii vzdělaný Juan Bautista byl účastníkem přestaveb Říma, měl za sebou zkušenosti jako architekt pracující s Michelangelem (1475–1564) a Antonio da Sangallem (1484–1546), na stavbě baziliky sv. Petra ve Vatikánu, později pak na stavbách v Neapolském království habsburských španělských králů (viz výše). Choť Sira Richarda Fanshawe (1608–1666), vyslanec anglického krále Karla II. (1630–1685) u španělského dvora, lady Anna Fanshawe (1625–1660), popsala svou návštěvu zahrad v Aranjuez jako ojedinělý zážitek. Obdivovala krásu a velikost stromů, fontán (vliv španělských zahrad maurských) a nejdelší aleje jilmů, jakou v životě spatřila. Král Filip II. nechal vysázet anglické jilmy a duby v Aranjuez poté, co je obdivoval v Anglii (PLUMPTREE, 2005) při návštěvě své manželky Marie Tudorovny (1516–1558), královny agilně podporující vliv římskokatolické církve v Anglii (násilné represe, procesy a upalování protestantů jí nakonec vynesly přezdívku Krvavá Marie).

Komplexní využití spojitých systémů alejí a stromořadí podél cest, silnic a při členění pozemků je od přelomu 16. a 17. století patrné také na historických plánech hlavního města Habsburského Nizozemí Bruselu a jeho okolí, dobová ikonografie dokládá široké uplatnění alejí lemujících cesty v okolí řady dalších měst a klášterních komplexů. Zámek Mariemont v dnešní Valonii (Belgie), založený Marií Habsburskou (1505–1558), sestrou císaře Ferdinanda I., je významným uplatněním ohromujících měřítek geometrizovaných alejových linií v krajině na severu Evropy. Známe je díky řadě slavných vyobrazení od vlámského krajináře Jana Breughela staršího (1568–1626) z počátku 17. století (*Château de Mariemont*. Musée Des Beaux, Dijon). Architektem Du Brœucq (1505–1584) byl Mariemont v letech 1546–1547 (při zachování starého donjonu, jako monumentálního vyvrcholení kilometry dlouhé příjezdové aleje) usazen v krajině rozlehlé lovecké obory, v místě původní tvrze.

Jako místodržitelé Habsburského Nizozemí kultivovali Mariemont, coby své letní sídlo, také arcivévodkyně Isabella Klára (1566–1633) s arcivévodou Albrechtem VII. Habsburským (1559–1621; syn císaře Maxmiliána II. a bratr císaře Rudolfa II.). V době Albrechta a Isabelly, kdy se zde formovala slavná škola vlámského barokního

malířství, byl Parc de Château de Mariemont, s geometrickými liniemi alejí a vodních kanálů, vděčným pozadím krajinomaleb (kolem r. 1610–1612) zmíněného Jana Breughela, na kterých zobrazoval arcivévodkyni Isabellu s dámami při senoseči na pozadí vodních kanálů a krajiny s alejemi, na portrétu z balkónu zámku, či s arcivévodou Albrechtem při vyjíždkách nad alejemi v lesích obory. Stejná krajina s alejemi v okolí zámku tvoří pozadí na Alegoriích pěti smyslů (*Alegorie zraku a sluchu*, 1617–1618), které Breughel tvořil společně s dvorním malířem Pietrem Paolo Rubensem (1577–1640). Jan Breughel se stal jedním z výrazných představitelů vlámské tradice (Kunstkammern) v zobrazování rozmanitosti uměleckých sbírek aristokracie.

Dnes je původní kompozice loveckého zámku se zahradami uprostřed krajiny s lesy, alejemi a pravidelnými rozlehlými vodními kanály pozměněná pozdějšími úpravami. Její komplexitu, rozvinutou během sedmnáctého století, dokládá zobrazení Habsburského Nizozemí na listech I. vojenského mapování. Po polovině 16. století byly principy krajinných úprav s výrazně se profilujícími alejemi v krajině použity také při zakládání loveckých zámečků a obor Maxmiliána II. ve vídeňském Prátru a v Praze (JANSEN, 2012). Soustavu ortogonálně komponovaných linií alejí před zámkem Maxmiliána II. v Neugebäude u Vídně zobrazil Lucas von Valckenborch (1535–1597) kolem roku 1593, na obraze Císař na procházce lesem poblíž Neugebäude (Kunsthistorisches Museum, Vídeň). Po polovině 16. století byla také Královská lovecká obora v Bubenči propojena alejí lip s Pražským hradem. Byla vysazena asi během budování menažerie Maxmiliána II. při Královské zahradě, jako spojnice s Královskou loveckou oborou. Kosmografie Sebastiana Münstera (1458–1552) *Civitates Orbis Terrarum* (BRAUN, HOHENBERG, 1966) zobrazuje Prahu s linií stromů v daném prostoru k roku 1574 (německá edice). Český grafik, exulant Václav Hollar, ji na vedutě Prahy z 1647 zobrazil jako alej vzrostlých stromů (náčrty k vedutě pořizoval v r. 1636). Jiná rytina z Münsterovy kosmografie (edice z roku 1572) zobrazuje také výraznou alejovou linii vedoucí od kostela svatého Mikuláše, v krajině nad městem Cheb, podél frekventované cesty (snad na Hozňatov).

Císaře Maxmiliána II. uvádí, na základě odborného článku Sylvie Dobalové (DOBALOVÁ, 2011), jako zakladatele lipové aleje do Královské obory Michaela Líčeníková v dizertační práci (LÍČENÍKOVÁ, 2013). Dobalová zmiňuje čtyřřadou alej Maxmiliána II. ve vídeňském Prátru a dvouřadou alej salzburského arcibiskupa a hraběte z Hohenemsu, Marcuse Sittikuse IV. (1574–1619) v Hellbrunnu u Salzburgu (DOBALOVÁ, 2011). Na prostorovém plánu Hellbrunnu a okolí (kolem roku 1620) je patrné setkání dvouřadé aleje (jako prodloužení osy zahrady s cestou do krajiny) s druhou, příčnou alejí, doprovázející boční přístupovou cestu. Ve vorarlberském Hohenemsu jsou na vedutě ze sedmdesátých let 16. století (dvorní malíř Anthoni Bays) v palácových zahradách hraběte Jakuba Hannibala z Hohenemsu (1530–1587), bratra kardinála Markuse Sittikuse II. (1533–1595) a synovce papeže Pia IV. Medicejského, zachyceny tři aleje s pravidelně vysazenými stromy, rozbíhající se od průčelí paláce do zahrady; v pozadí před alpskými srázy pak dlouhá alej doprovází komunikaci v krajině (SCHABER, 2004). Na dalším Anthoni Baysově obraze Zahradní hostina Hohenemsů (1578, Městské muzeum a galerie Polička) je zobrazena zahrada v Hohenemsu s rozlehlým, listovým opnutým loubím a alejemi již pěkně vzrostlých stromů při obvodu zahrady. Mezi hosty u stolu pod pergolou figuruje také arcibiskup milánský, kardinál Karel Boromejský, bratr manželky Jakuba Hannibala, vrchního velitele papežských vojsk (BAYS, 1578).

Radiálně uspořádané osy promenád, doprovázených alejemi, známe z výše popsaných zahrad Vignolových vil, kde se aleje přímých cest rozvinuly vějířem po

prostorových osách do přilehlých obor. Podobně byl vějíř os uspořádán v královské zahradě Karla Emanuela I. Savojského (1562–1630) v Turíně, kde hlavní osa patřila teologii (PREISS, 1974). Pevný řád prostoru, organizovaný soustavami os, lemovaných kolonádami stromů, alejemi, je v době 16. století příznačný pro vysoké papežské a kardinálské společenské kruhy, jejich zahrady a parky sídel a villegiatur kolem Říma, ale i v dalších ideově a nábožensky blízkých enklávách Evropy. Na principu vějíře tří os, známém jako *patte d'oise* (husí noha), byly zanedlouho zakládány prostorotvorné plány francouzských zahrad kouzelníka geometrie, perspektivy a iluze, André Le Nôtreho (1613–1700), který tento princip plně využil u prostorových plánů loveckých obor a lesů, často v podobě spojitých systémů vějířů a hvězdic (*étoile*) průseků, členících velká území v širokém okolí zámeckých komplexů; podobně tomu bylo později také v krajině letních a loveckých villegiatur dvora Savojských v okolí Torina (Racconigi, Agliè, Stupinigi, Venaria Reale della Mendria aj.).

Širší, komplexní a systematické uplatnění alejí v kulturní krajině Čech je nutno zvažovat v první řadě ve výše uvedených souvislostech villegiatur a loveckých obor dvora Habsburků a následně dvorem inspirované pobělohorské vrstvy *Nouveau Riche*. Cesty některých loveckých villegiatur dvora (Lány, Lysá nad Labem) byly opatřovány alejemi, jak to dokládají nejstarší mapy vojenského josefského mapování (po r. 1764), stejně jako zobrazují aleje podél významnějších císařských silnic (například trasa silnice Praha – Slaný, Slaný – Smečno, Slaný – Řevničov – Krušovice – Lubenec, Slaný – Louny – Postoloprty – Chomutov aj.); poslední zbytky této monumentální lipové aleje (*Tilia cordata* a *Tilia platyphyllos*), na hřbetnici plošiny v krajině Džbánské vrchoviny u Řevničova, dnes mizí pod pilami.

Müllerova mapa Království českého z dvacátých let 18. století zobrazuje jako výrazné krajinné linie některé aleje sakrálních a hospodářských objektů. Nejvýraznější je alej vedoucí ze Smiřic do smiřické obory a dále k zámečku ve Starém Plesu (viz níže), také známá Valdštejnova triumfální vévodská lipová alej z Jičína do Valdic, či alej u Starých Hradů u Libáně. Na veduté zámku Kratochvíle Viléma z Rožmberka (1535–1592) od eggenberského dvorního malíře Jindřicha de Verle (1686) jsou ve staré oboře zachycena vzrostlá stromořadí cest obory v prostoru nad Petrovým Dvorem (HENDRYCH, 2010). Pozdější aktivity schwarzenberského hospodářství tyto linie rozhojnily výsadbami alejí dubů, které se v bývalé oboře dochovaly dodnes (okolí dvora Švarcenberk), a to i s charakteristickými solitéry pyramidálních dubů *Quercus robur* 'Fastigiata'. Estetiku přírody, prastaré kultivace krajiny, krásy starých stromů a jejich rozpadu, dnes připomínají kmeny mohutných dubů alejí na hrázích rybníků, jejichž zakládání bylo v době renesance na vrcholu. Jakub Krčín (1535–1604), když roku 1590 povolovala hráz rybníka Rožmberk, nechal stavbu hráze pro jistotu zpevnit čtyřmi řadami dubů; jejich torza obdivujeme dodnes, stejně jako ty, kterými dal Jan Adolf Schwarzenberg (1615–1683) roku 1681 osázet všechny hráze spravovaných rybníků (DYKYJOVÁ, 2000).

Stará obora Trčků z Lípy ve Valdicích byla za vévody Albrechta z Valdštejna (1583–1634) připojena čtyřřadou alejí k městu Jičínu. Prostor valdického kasina s italskou zahradou byl podle barokních vzorů a urbanistických principů propojen se sídlením městem dlouhou čtyřřadou lipovou alejí, měřítkem a dynamikou se vymykající dobovým konvencím (HENDRYCH, 2010). Je-li hlavní vlastností jednoduché aleje transparentnost, hloubkový prospekt po ose a kolmé boční pohledy, otvírající se podle sponu v rámech postranních řad stromů, nabízí pak víceřadá alej s dostatečným sponem mezi stromy boční průhledy, úhlopříčně v

obou směrech pohybu. Jako pojítka mezi významnými stavebními soubory v rámci panství aleje relativně levným, elegantním a subtilním způsobem nahradily stavěnou architekturu, která by v krajině působila těžkopádným dojmem a nepatřičně, což se potvrdilo na některých stavbách tohoto druhu; kritiku od Le Nôtre'a si za kolonádu „hodnou zedníka“ (HAZLEHURST, 1986), provedenou ve versailleském bosketu, vysloužil architekt Jules Hardouin-Mansart (1646–1704).

Alej, cesta pod korunami stromů, sloužící pohybu venku, rekreaci, cestě do oblíbené obory, zahrady či parku, je interiérem, kde (jak popsal Vitruvius) „svěží vzduch a odlesky světla jsou propouštěny a filtrovány zeleným listovým korun, osvěžují zrak, mysl a tělo, zostřují pohled a ponechávají vzdálené cíle pohledů jasné a rozlišitelné“. Ideální funkcí aleje je tvořit vzdušné portiko, polostinnou kolonádu s vyhlídkami, nikoli strnule přísný, temný a smutný tunel k popravišti, jak jej zobrazil Hieronymus Bosch (viz výše).

Na historickém plánu města Mantovy a okolí (G. Bodenehr, 1704–1720, Augsburg, podle P. Coronelliho) z počátku 18. století je zobrazena dlouhá alej v krajině, vedoucí od předsunutého opevnění města ke staré gonzagovské oboře Bosco della Fontaine (viz také výše). Alej byla vysazena pravděpodobně v souvislosti se stavbou loveckého zámečku uvnitř obory (kolem roku 1590). Podle Michaely Líčeníkové byl se stavbou a jejím okolím blízce seznámen architekt Nicolo Sebregondi (1585–1652), který byl později odpovědný za urbanistickou kompozici s monumentální lipovou alejí u Valdštejnova Jičina. Před profesním pobytem v Čechách pracoval Sebregondi v okolí Mantovy pro vévodu Ferdinanda Gonzaga (v letech 1612–1624) na projektu a stavbě vily Favorita, ne příliš vzdálené od Bosco della Fontaine; potom znovu v letech 1634–1651 na dalších projektech, včetně dostaveb slavného Palazzo Te (LÍČENÍKOVÁ, 2013). Panoramatický pohled na Mantovu z roku 1575 (BRAUN, HOHENBERG, 1966), zhruba odpovídající směru pohledu od zmíněné vily Favorita, zobrazuje pestrou krajinu členěnou stromořadími mezi poli a při cestách v širokém okolí města.

S ohledem na fakt, že mnohé výše uvedené aleje a jejich soustavy (Bosco della Fontaine, Mariemont, Neugebäude, alej ke Královské oboře, alej u Lysé nad Labem) dnes v původní podobě neexistují, je jičínská alej vzácným svědkem monumentality královského a císařského měřítka, absolutisticky dominantního uplatnění aleje jako urbanizujícího prvku, z doby raného baroka. Bohuslav Balbín (1621–1688) v *Miscelaniích* jičínskou alej zmiňuje v superlativech jako ...*“lípy, jež trojitou širokou alejí vedou z města k vévodově zahradě. Je to dílo tak ušlechtilé, že mu v celých Čechách, ba ani v sousedních zemích nenalezneš nic rovného. Více než sedm set lip, vysázených úhlopříčně, otevírá čtyřmi řadami (pozn.: stromořadími) trojitou cestu (trojitou alej), a to prostřední, vhodnou pro povozy, jakoby královskou a dvě menší, postranní. Samotné stromy jsou všechny stejného stáří, mají stejnou korunu, pod nimi pak je tráva a květiny, slovem je to hésiódovská cesta rozkoše, od níž se odchýlil po konečném rozhodnutí mladý Prodikův Herkules.”* (BALBÍN, 1986). Travnaté aleje byly později popsány jako *allée verte* (viz níže).

Díky symbolice, umístění v terénu a astrologickému významu linie, snad i ve světle Valdštejnova horoskopu, sestaveného Johannesem Keplerem (1571–1630), je alej v obou směrech založena na italském prostorovém principu pohledového zakončení (*punto di vista, point de vue*). Na východní straně dominanta valdické kartouzy, s vévodovou hrobkou a blíže dvůr kasína. Na straně západní město Jičín s branou, věží, plánovanou kupolí kostela sv. Jakuba od Andrea Spezzy (1580–1628),

Giovani Pieroniho (1586–1654) a Nicolo Sebregondiho, inspirovaného snad Vignolovým *Il Gesú* v Římě (LÍČENÍKOVÁ, 2012). Nad město se pak prospekt aleje, v ose západu slunce při zimním slunovratu, zvedl na siluetu mohutné pevnosti, rozlehlého hradu Velíš. Čtyřřadá lipová alej tak tvořila symbolickou osu života protínající sídlo světské moci, církevního řádu, života, zábavy i slávy, ukončenou posmrtným místem klášterní hrobky, na pozadí krajinného masivu, s pověstmi opředeným hradem Kumburk (HENDRYCH, LÍČENÍKOVÁ, 1998).

Monumentalita a geometrie absolutního řádu

Jestliže příznačné pro renesanci a manýrismus před Tridentem (tridentský koncil, 1545–1563) bylo sblížení, pohledové spojení zahrady stromořadími a alejemi s boscy, s vignou a barcem, s jejich antickými ruinami, sochanými božstvy, symbolismy, mýty, funkčně pak s okolní loveckou a hospodářskou krajinou, baroko tyto prostorotvorné principy programově upevnilo a standardizovalo, v řádu často symbolických linií alejí a jejich soustav, implementovaných do reliéfu krajiny. Francouzská barokně klasicistní zahrada se později v hlavním prospektu nesmírného měřítko perspektivně rozvinula do nekonečna nebeské klenby, aleje a stěny stromořadí tvořily pevné kulisy a rámec těchto geometrických kompozic. Staré aleje cest a promenád, v měřítku odpovídajícím pěším procházkám a rozjímání, byly pojednou koncipovány pro dálkové pohledy na monumentální dominanty v cílech pohledů, vyžadující použití kočárů s koňskými spřeženími k jejich dosažení. Komorně vyznívající aleje treláží, loubí a zaklenutých stromořadí cest pozdního středověku a renesance, teprve manýristickým zbytněním a nakonec perspektivní geometrickou iluzí hlavních prostorových os, prospektů absolutistických krajinných kompozic baroka a klasicismu dosáhly monumentality a účinu fenoménu, který dnes chápeme a definujeme jako alej, aniž bychom vždy dokázali patřičně zohlednit celistvost problematiky a její pestrost v historicky dlouhé vývojové řadě proměn.

Normovaná absolutní pravidelnost a umělost, dávaná na odiv v měřítku vymykajícímu se lidským proporcím, nepřipouští jakékoli osvobození od normy, vylučuje svobodu inspirace mýty a legendami v rozmanitostech a tajuplnosti přírody, která byla podstatnou hybnou silou humanismu a renesance, s jedinečnými vrcholy umění manýrismu. Mnohdy jsme konsternováni a ohromeni psychologickým účinem měřítko, proporcí a řádu, které byly právě k účelu ohromit vypočteny. Často až frivolní hravost sochařské výzdoby fontán, grot, nymfeí a tajuplných lesíků bosketů a obor, zurčící vody sošných kaskád italských zahrad, kde člověk byl aktivním účastníkem a součástí prostorových měřítek, byly nyní, stejně jako svoboda ducha, spoutány zdmi a stojatými hladinami rozlehlých bazénů, monumentálních plošných kanálů absolutního řádu, podtrženého strnulostí a monumentalitou geometrizovaných stromových stěn; účastník a uživatel prostoru se změnil v diváka, vnímajícího ohromující měřítko kompozice často jen z oken a balkónů piana nobile zámku či paláce.

Ve Francii tvořící mistr hydrauliky, protestant Salomon de Caus (1576–1626), byl kardinálem Richelieu (1585–1642) uvržen do věznice pro choromyslné v Bicêtre. Podobně hugenot, zahradní umělec a keramik Bernard Palissy (1510–1590), pracující na vodních hrách pro grotu italské zahrady v Saint Germain en Laye, který složité principy alexandrijské hydrauliky uplatnil v zahradních grotách, fontánách a při budování systémů městského zásobování vodou, skončil svůj život v Bastille. Navazuje na Abertiho principy, Pallisy po sobě zanechal vizi ideální zahrady (PREISS,

1974), která jsou chráněna od severu a západu horami, otvírá své výhledy na jihovýchod; geometricky byla tato ideální zahrada členěna dvěma pravouhly se protínajícími alejemi, s osmi pavilóny (ve středu, na všech kříženích a v rozích) kompozice, oplývající rozmanitostí zdobných vodních hrátek, grot a fontán.

Pro Ferdinanda I. Medicejského (1549–1609) pracovali na úpravách loveckého parku v Pratolinu (viz výše), vedle Giambologni (1529–1608) a dalších významných umělců doby, také bratři Tommaso a Alessandro Francini. Ti pak také ve Francii rozvíjeli plány zahradních kompozic pro Kateřinu Medicejskou (1519–1589) a Jindřicha IV. (1553–1610) – především při zámcích v Saint Germain en Laye a ve Fontainebleau, kde navazovali na práci Sebastiana Serlia, Barozzi da Vignoly, Étienne Dupéraca a dalších. Plán zahrady ve Fontainebleau od Tommaso Franciniho (1571–1651) z počátku 17. století zobrazuje monumentální mnohořadé aleje promenád, ohraničujících rozlehlý vodní bazén a důležité osy této části zahrady. Vodní plocha, podobně jako ve výše zmíněném vlámském Mariemontu, byla pevně sevřena tvrdou geometrií ohromujícího měřítka bazénu, orámovaného pravidelnou bordurou mnohořadých, geometricky přesně uspořádaných alejí.

Tradiční a z italských předloh převzatý bosket s lemy cest z živých stěn se stal (byť měřítkově o řád výše) jedním z nosných prvků kompozic (interiéry bosketů s labyrinty, vodními divadly, menażériemi, tvarovanými zelenými stěnami průseků a jejich křížení *patte d'oise*, hvězdic *étoile* atp.), realizovaných podle plánů André Le Nôtre (1613–1700). V perspektivních prostorových iluzích se v zahradách Ludvíka XIV. (1638–1715) a bohaté aristokracie (ponejprv ve Vaux le Vicomte královského správce financí Nikolase Fouqueta, 1615–1680) vysazovaly monumentální linie stromořadí a geometrizované masy porostů, jejich pláště se opatřovaly vysokými a formálně upravovanými lemy stromů; prostor zahrady navodil dojem amfiteátru rozlehlého nad lidské měřítko, skutečné divadelní kulisy pestrého bazaru dvorského života, pro aktivity stovek a tisíců dvořanů, kde stříhané lemy, kolonády a vysoké stěny stromů byly působivým prodloužením stavěných architektur (paláců, oranžérií, stájí, zahradních pavilónů, kolonád či menażérií).

Zahrada se stala samostatným a uzavřeným světem ohromných měřítek; sama již tvoří a organizuje prostředí vizuálně vnímaného území, nepotřebuje usazení a vysvětlení v okolní přírodě, kterou nahrazuje a formalizuje, včetně lesních loveckých enkláv s dlouhými prospekty průseků. Le Nôtreho geometricky propracované vodní kanály v klidných hladinách zrcadlí oblohu, opticky prodlužují prostory zahrady, navozují dojem vodní plochy, která popírajíc fyzikální zákony stoupá vzhůru, k nekonečnému vyvrcholení v nebesích. To je slavná iluze pohledu od zámku ve Versailles přes Allée Royale, na v dále se zrcadlící hladinu zdvíhající se vodní plochy Grand Canale. Za ním rozcestí hvězdice, stromy lemovaných cest lesních průseků *Étoile Royale*, je za hranicí vizuální rozlišitelnosti a splývá s horizontem.

Oblíbeným stromem Ludvíka XIV. byl nejen ve Versailles koňský kaštan, jírovec maďal (*Aesculus hippocastanum*), do Francie introdukovaný v první čtvrtině 17. století habsburskou cestou, z Balkánu (Istanbul) přes Vídeň. Tam jej od roku 1581 pěstoval botanik Carolus Clusius (1526–1609) v botanické zahradě, kterou r. 1573 založil pro milovníka lovu, zahrad a přírody, císaře Maxmiliána II. Se svou matkou Annou Rakouskou (1601–1666) sdílený obdiv Ludvíka XIV. k tomuto druhu stromu, s plnými a bohatě kvetoucími korunami, vhodnými do parkových a zahradních prostor, ale i do geometrizovaných linií v krajině, se stal pro svou kompaktnost, uniformitu architektury korun, houževnatost a asi i relativní odolnost k řezu, počátkem masivního šíření jírovcových alejí. Přísná vertikální forma alejí, v kontrastu k rozložitým platanům a kompaktním vejčitým korunám jírovců, vyzněla v podobě

pyramidálních lombardských topolů, lemujících některé vodní kanály zahrad a parků (např. u Château de Sceaux).

Upravované aleje, stromořadí a pravidelné boskety se staly nosnými prostorovými prvky geometrických kompozic, s osově rozvinutými a dalekosáhlými přechody do volné krajiny a sídel. Le Nôtre geometrizoval porosty stávající, protínal je systémy průseků, někdy použil starší porosty a prvky zahrad svých předchůdců. Nejvýznamněji se mimo Versailles jeho génius projevil při zámcích ve Vaux le Vicomt, Sceaux, St. Cloud, Saint Germain en Laye, Chantilly, Clagny, Marly, Pontchartrain, snad i v Courances; zde geometrie vodních kanálů a fontán je po staletích vrostlá do mohutných starých bosketů, kde koruny stromů se klenou nad klidnými hladinami. Ty v odrazech násobí krásu přírodní klenby lesního interiéru parku.

Stinné aleje platanů, jejichž kořeny stabilizují břehy, lemují některé staré vodní cesty, jako po roce 1666 inženýrem Pierre-Paulem Riquetem stavěný Canal du Midi, propojující Atlantský oceán se Středozemním mořem, v ohromující vzdálenosti šesti set kilometrů. Po obou stranách se téměř po celé délce kanálu (s občasnými prolukami) vinou zaklenuté (allée couverte) platanové aleje (místy jen stromořadí *Platanus × acerifolia*) mezi městy Bordeaux a Sète, přes Toulouse, Agen, Moissac, Carcassonne, Colombiers a Béziers. Pravděpodobně se jedná o nejdelší známou alej v krajině, chápeme-li ji jako spojitý útvar. Postupem doby, společně s napoleonskými, pruskými a rakouskými armádami, se podél cest, silnic a při jejich křižovatkách (jako vizuální dominanty, orientační body a linie) hojně uplatnily výsadby sloupovitých lombardských topolů černých, distinktivně doprovázející krajiny empíru.

V městské zástavbě našly rozsáhlého využití stín dávající alejová stromořadí platanů na bulvárech Ludvíka XIV. Merianův plán města Paříže a okolí z roku 1615 dokládá stromořadí na Place de la Bastille; další linie stromů lemují některé cesty v okolí města. Plán z roku 1705 dokumentuje město s výraznými mnohořadými liniemi, Le Nôtreovsky geometricky se rozbíhajícími (*Patte d'Oie*) kompozicemi alejí (Champs Elysées, Hôtel Royal des Invalides), které navazují na alejemi osazený hradební prstenec Velkých bulvárů Ludvíka XIV. (po r. 1660), obkružující město mezi Place de Bastille, Place de République a Place de la Concorde. Rozšíření sítě pařížských bulvárů, s monumentálními alejemi platanů, proběhlo při modernizaci města během druhého císařství (Charles Louis Napoleon Bonaparte, Napoleon III., 1808–1873), organizované prefektem baronem Haussmanem (1809–1891) a inženýrem Adolphem Alphandem (1817–1891). Řada bulvárů (mj. Boulevard Saint-Germain, Boulevard Haussmann, Sébastopol a Saint-Michel) lemovaných stromy, protнула strukturu města v šíři až třiceti metrů a navázala v nové urbanistické koncepci na staré bulváry. Zbořením hradeb opevnění z let 1785–1788 bylo uvolněno místo pro další linie mezi Place de la Nation a Place des Ternes. Začátkem 20. století zmizely poslední hradby a byl dotvořen systém kolem celého města, včetně Maršálských bulvárů (podle maršálů prvního císařství).

Aleje bulvárů se staly nepostradatelnou součástí urbanismu měst. Dokud tradičně směřovaly k dominantním pohledovým vyvrcholením (point de vue) a plnily funkci rámování architektur, pak také městotvorně definovaly osy stavěné matrice města, byly jejich nepostradatelnou a logickou součástí. Příkladem může být urbanistické uplatnění strukturovaných os alejí, pokračujících od zámeckého parku ve Slavkově (Domenico Martinelli, 1650–1718). Podobně ale třeba i liechtensteinská hospodářská krajina, v okolí Martinellim přestavěného zámku v Kolodějích u Prahy, byla podřízena odpovídající struktuře alejí ovocných stromů.

Pozdějším rozpadem a upuštěním od tohoto prostorotvorného kánonu (SITTE, 1995), zaštiťující se kvantitativními a abstraktními pojmy jako je městská zeleň, se na tyto klasické městotvorné a krajinotvorné kvalitativní funkce rezignovalo. V koncertu s urbanismem měst zakládané prvky vegetace jsou později zaměňovány za často rozdrobené a nesourodé plochy, nahodile zbývající mezi rychle rostoucí zástavbou, na obtížně zastavitelných terénech, někdy získané zpřístupněním starých parků a zahrad.

VII. Aleje jako základní strukturální prvky krajiny, aleje ovocných stromů

Aleje a stromořadí vertikálně stvrdily mnohde daný lineární charakter strukturované kulturní krajiny a opanovaly velkou část Evropy. Staly se standardním doprovodem důležitých zemských a obchodních cest a silnic, vitálních a nepostradatelných dopravních spojnic. Nařízení o vysazování alejí podél cest v krajině Francie pochází snad již z doby Jindřicha II. (1519–1559); podobná nařízení znalo Sasko (1580), Hessensko (1625), Prusko (1714), Rakousko-Uhersko (1763), Brandenbursko (1765), Dánsko (1793) či Švédsko (1734; PRADINES, 2012). Královské silnice (*Routes Royales*) byly od první poloviny 18. století vedeny krajinou Francie co nejpříměji, v systému dopravních cest spojujících Paříž s provinčními městy a přístavy, v celkové délce několika tisíc kilometrů. Se stabilním podkladem a šterkovým povrchem měly zaručit rychlé spojení a být sjízdné za každého počasí, deště i sněhu. Jejich šíře byla dvacet metrů, s příkopy a upravovanými stromořadími až dvacet sedm metrů (HERSCHE, 1990). Zvýšil se cestovní komfort, stabilita cest a silnic v krajině. Přistínění komunikací, psychologicky příjemnější a bezpečnější pohyb otevřenou krajinou, utlumení strachu z prázdného prostoru; každý, kdo kdy cestoval prázdnou a nekonečně rozlehlou krajinou pouští, byť současnými dopravními prostředky, dokáže tento fenomén nejlépe ocenit. Stromořadí a aleje, jedny z významných forem zahradního umění, našly v krajinotvorbě, urbanismu, hospodářské kultivaci krajiny, při zakládání a stavbě pozemních komunikací trvalé funkční uplatnění.

Aleje se staly základními kameny kulturní krajiny, během baroka, klasicismu a empíru pak do značné míry ovládly a determinovaly ráz krajiny a sídelních struktur; zde nejvýrazněji se uplatnily v podobě bulvárů, promenád a ulic lázeňských měst, či nových úprav na uvolněných prostorách rušených hradebních okruhů městských opevnění. Aleje cest a silnic hrály významnou roli v organizaci a řádu často rozlehlých krajin panství a dominií. Dodnes v krajině nacházíme bohaté stopy tohoto krajinného dědictví. Snahy osvícených panovníků o kultivaci krajiny výsadbou alejí a stromořadí okrasných i ovocných dřevin při místních komunikacích a císařských silnicích jsou zachyceny na historických mapách, graficky nejuvěrněji a nejpodrobněji na indikačních skicách k mapám stabilního katastru. Od dob císařských výnosů (Marie Terezie, Josefa II, v Prusku krále Fridricha II.), podporujících vysazování stromů při cestách a silnicích v krajině, celé soustavy selských alejí, především ovocných stromů, vtiskly na dlouhou dobu charakteristický řád četným krajinným scénériím. Došlo ke zrození křehkého kulturního fenoménu krajiny, který Václav Cílek nazval kulturní krajinou jablečného štrúdlu (CÍLEK, 2004). Křehkost a dočasnost tohoto fenoménu ilustruje následující příklad, vypůjčený z příběhu slavné barokní krajiny na východě Čech.

Turínem, Římem a Paříží (studia a kavalírské cesty) poučený hrabě František Antonín Špork (1662–1738) v Isech u Lysé nad Labem, u Starého Plesu a u Kuksu

nechal alejemi a stromořadími organizovat a propojovat důležitá místa panství (HENDRYCH, 2008; HENDRYCH, 2010). Lovecký zámeček ve Starém Plesu doplnil koncem 17. století centrální kaplí sv. Huberta. Rytina cisterciáckého kartografa Johanna Geoga Vogta (1669–1730) z roku 1712 zachycuje pěknou vzrostlou alej vedoucí od Lysé k meandru Labe. Nejdelší z alejí, kterou zachycuje Müllerova mapa Království českého z r. 1712–1717, byla zmíněná monumentální alej mezi Smiřicemi (smiřickým mostem přes Labe), smiřickou oborou a Šporkovým loveckým zámečkem a kaplí sv. Huberta ve Starém Plese (HENDRYCH, 2010). Přesné datum založení aleje zůstává otázkou, v letech 1498–1636 byli majiteli zámku s oborou Trčkové z Lípy (v tomto období došlo k významné přestavbě tvrze na zámek podle italských vzorů), mezi 1636–1685 vlastnili zámek Gallasové a v letech 1685–1780 Šternberkové (spravující tehdy také panství jičínské s valdštejnskou lipovou alejí). Alej, jakkoli významná (byť nezmíněná Balbínem) a potvrzená na pozdějších historických mapách, dnes v terénu neexistuje, podobně jako další drobnější aleje v okolí, zaznamenané ještě na mapách I. vojenského mapování z druhé poloviny 18. století. Trasa současného lesního průseku zhruba odpovídá historické linii.

Nenajdeme ani aleje a stromořadí, která bohatě členila hospodářskou a lázeňskou krajinu Šporkova nadačního panství Choustníkovo Hradiště, jak je zobrazuje mapa panství z poloviny 18. století. Identifikované úseky dokládají, že se jednalo o okrasné a ovocné dřeviny. Ovocné dřeviny byly vysázeny v liniích podél cest, okrasné stromy v místech, které z lázní v Kuksu navštěvovalo panstvo za účelem rozmanitých her, vycházek a zábavy. U některých alejí a průseků vedených lesy, či propojujících významnější místa kompozice, známe díky historickým podkladům sortiment dřevin (buky, duby, lípy, hrušně aj.). Mnohá stromořadí členila rozlehlé hospodářské části krajiny panství na menší, měřítkem uměřenější celky.

V lipové aleji vedoucí od Kuksu ke Stanovicím byl zřízen speciální park s menažérií, kuželkami, dobovým kriketem a střelnicí, k rekreaci a krácení dlouhé chvíle pro lázeňské hosty. Je zobrazen na mapě panství z poloviny 18. století a zmiňuje jej Šporkův básník Gottfried Benjamin Hancke (1695–1750), jako *Maillen Wald* (JECH, VÁVROVÁ, DLOUHÁ, 2007). Asi podobnou střelnici, s přístupovou alejí plnou rekreujícího se lidu, zachytil Václav Hollar (1607–1677) na grafikách zhotovených ve Štrasburku (*Střelnice ve Štrasburku*, Národní galerie v Praze). Ve Stanovicích u Šporkova statku navazoval systém snad dubových, lipových a ovocných alejí (hrušně), který determinoval celý prostor hospodářské krajiny mezi Kuksem a Choustníkovým Hradištěm. Takové členění hospodářské krajiny liniemi stromů existovalo ještě nedaleko v okolí vsí Velké a Malé Bukoviny na východní straně panství a v jižní části panství pak nad Jaroměří.

Prvky inspirované antikou, italským manýrismem, barokem i francouzským barokně klasicistním parkem (spolu s nábožensky obrodnými odkazy, kultem řádu sv. Huberta či Šporkovou zálibou v nákladných parforních honech a čižbě) u Kuksu formovaly krajinné prostředí (na 95 km²) panství Choustníkovo Hradiště, se speciálně oblíbenými a zahradnický udržovanými enklávami Hubertova údolí, Nového lesa, lesa u vsi Bokouše; všechny byly opatřeny příjezdovými alejemi, navzájem vytvářejícími v krajině panství řád. Některé krajinné úpravy Šporkova panství snad mohly být realizovány ve shodě s představami na Kuksu pracujícího architekta Giovanni Battisty Alliprandiho (1665–1720), či podle některých zdrojů také zahradního umělce a architekta Jana Henryka Klemma (†1777), který byl inspirován tvorbou Le Nôtre, ale také Fischera z Erlachu (1656–1723) v Děčíně. V Kuksu byl přítomen ve společnosti Šporkova rytce Michaela Heinricha Rentze (1701–1758), před jejich společným angažmá v polském Białystoku u Jana Klemense

Branického (1689–1771). Michael Heinrich Rentz tam na základě kreseb Jana Henryka Klemma připravil kolem roku 1750 slavnou rytinu zahrad Branických v Białystoku (HENTSCHEL, 1967).

V době vrcholného baroka a klasicismu průseky a aleje artikulovaly vztah sídel k okolní krajině a propůjčily jí nebývalou formu a řád; kvalitu, která je dnes čitelná jen ve stopách, třeba torz a reliktních starých stromů, kdysi lemující cesty, meze a katastrální hranice. Na Sicílii nelze v tomto ohledu nezpomenout soubor několika Johannem Wolfgangem von Goethem (1749–1832) či Karl Friedrichem Schinkelem (1781–1841) opěvovaných vil ze 17. a z počátku 18. století v Bagherii u Palerma, s výrazně dlouhými osovými vazbami a alejemi villegiatur (Villa Palagonia, Palazzo Butera, Villa Valguarnea, Villa Filangeri aj.), nebo francouzské lovecké lesní terény s dlouhými hvězdicově uspořádanými průseky nad městem Orléans.

Vizuálně dominantní církevní stavby v podobě poutních míst, kaplí a kapliček zpravidla dotvářejí či určují charakter krajin a váží se s blízkými sídelními celky dlouhými alejemi, stromořadími, či krytými schodišti. Vzpomeňme Svatou Horu u Příbrami, klášter v Plasích a nedalekou Mariánskou Týnici, či buquoyskou kapli Panny Marie na Lomci u Netolic; ta je vyvrcholením monumentální linie mnohořadé lipové aleje, vedoucí na pomyslné linii mezi městy Vodňany a Netolice. Obdobně velkorysé aleje v krajině, jako prodloužení hloubkových os komplexů zámků a sídelních struktur, bychom našli celou řadu; jiné lemují a stíní prašné cesty k loveckým oborám a terénům, spojují je s jejich zámeckými areály; například Carlo Luragova (1615–1684) Jemčina s Černínskou oborou (ŠANTRŮČKOVÁ, 2014), Giovanni Battisty Alliprandiho lovecký zámeček svatý Hubert Heřmana Jakuba Černína (1659–1710) v oboře u dvora Pláveč s kaštanovou alejí vedoucí na Jesenici, obora Pachtů z Rájova u Alliprandiho zámku v Liblicích, chotkovské aleje u Alliprandiho zámku Veltrusy (HENDRYCH, 2010), či soustava liechtensteinských alejí rozvíjející se mezi Valticemi, Lednicí a Břeclaví (Boří les). Monumentální alej krajinou spojila Valtice s Lednicí v roce 1656, resp. obnovena r. 1713 (ZATLOUKAL, KREJČÍŘÍK, ZATLOUKAL, 2012) a postupně je doplnila ortogonální soustava lesních průseků Lanžhotského panství nad soutokem Dyje a Moravy. Podobně byly členěny lesní enklávy mezi Lanžhotem, Hodonínem, Starým Poddvorovem, Ratiškovice a dále proti toku Moravy až k Veselí nad Moravou, jak graficky krásně ilustrují mapové listy I. vojenského mapování.

Zelené aleje

V souvislosti s alejemi v otevřené krajině uvedme jako významný typ alej zelenou, *Allée Verte* (viz také *Tapis Vert* ve Versailles), která od poloviny 18. století vytvořila monumentální krajinnou osu na panství Széchenyi v maďarském Nagycenku (Czinkendorf). Trojitá alej se čtyřmi řadami lip (*Tilia cordata*) tvořila prodloužení osy zahrady paláce k lesnaté vyvýšenině obory s hájovnou a poustevnou, nad břehem jezera Neusiedler See. V celkové délce 2 300 metrů aleje byly lípy vysázeny v pravidelných rozestupech o sponu 7,58 metru a v rozteči 22,75 metrů (šíře aleje); v tehdy používaných sáhových jednotkách tedy 4 sáhy spon a úctyhodných 12 sáhů rozteč. Vnitřek prostoru prostřední aleje mezi vnitřními řadami lip tvoří zelený spásaný trávník, cesty jsou vedeny po obou stranách bočními alejemi pod korunami vnějších řad stromů. V současnosti torzo aleje, chráněné jako kulturní a přírodní památka, je podrobováno výzkumu a vybrané stromy jsou využity jako cenný genetický zdroj k přemnožení (GERZON, SZILÁGYI, BEDE-FAZEKAS, 2011).

Zelené aleje, kde střední prostor je ponechán volný s trávnickovou plochou (podobně jako travnatý koberec *Tapis Vert* královské aleje *Allée Royale*, ústředního prostoru mezi boskety ve Versailles), byly od 17. století instalovány v některých parcích a zahradách (jako *Bowling Green*), někdy jako součásti (rekreační louky) městských alejí a bulvárů, například v Paříži, Montpellieru, v Bruselu a na mnohých dalších místech. Lipová alej Vévody z Newcastlu v Clumber Park v Nottinghamshire je svou délkou tří kilometrů a počtem bezmála tří tisíc lip (*Tilia x europea*) charakteristickým příkladem trojitě zelené aleje (čtyři řady stromů, dvě cesty a centrální alej travnatá), pravděpodobně nejdelší svého druhu v Evropě. Dnes je součástí péče a ochrany a jedním z objektů od roku 2011 probíhajícího projektu výzkumu alejí organizace The National Trust ve Velké Británii, v jehož rámci je doposud evidováno na 500 významných alejí (v Belgii jich je dnes obdobně zaznamenáno na šest stovek).

V Prusku král Fridrich II. Veliký (1712–1786), či u nás císařovna Marie Terezie (1718–1780) a císař Josef II. (1741–1790) se v duchu osvícenských reforem snad nejvýznamněji zasadili o obraz kulturní krajiny našeho prostoru (viz výše, krajina jablečného štrúdlu). V Prusku panští správci a zahradníci dohlíželi na kvalitu výsadby a péče o silniční stromořadí, fungovaly místní šlechtitelské a pěstební školy, potřebné zázemí tohoto druhu kultivace krajiny, rozvíjející domácí i importované sortimenty, z velké části ovocných odrůd stromů. Výraznou postavou doby byl u nás děkan Matěj Rössler (1754–1829), významný pomolog a šlechtitel. Po české krajině sbíral osvědčené české odrůdy ovocných stromů a doplňoval je materiálem sebraným po Evropě. Během působení v Jaroměři pečlivě probádal aleje, zahrady a sady v okolí, včetně těch u Kuksu; z hodnotných odrůd založil ovocnářskou školkou. Později sortiment přestěhoval do Poděbrad, kde školkařské aktivity ještě zintenzivnil a vedle ovocných odrůd se počal věnovat také okrasným druhům (PRUSINSKÝ, 1946).

Kontakty se školkaři v Německu a Francii, výměna rouků, sazenic a semen, vyústily v druhově impozantní sbírce pěstovaných, rozmnožovaných a do krajiny distribuovaných sazenic stromů. Uvádí se (jakkoli mohou dobová čísla zkreslovat) na 800 odrůd jabloní, 50 odrůd hrušní, 300 odrůd třešní a višní, 132 druhů švestek a slivoní, dále ořešáky, lískové ořechy, angrešty, rybízky a maliny. Soupis vydal Rössler roku 1798, o tři roky dříve publikoval dílo *Pomona Bohemica*, věnující se ovocnářství v Čechách. Roku 1820 stál, spolu s hrabětem Josefem Emanuelem Canalem (1745–1826), baronem Jakubem Wimmerem (1754–1822) a Josefem Tadeášem Lumbem (1801–1879), při založení Štěpařské společnosti. Po jeho smrti byly zásoby Rösslerových školek odprodány tehdejší Hospodářské společnosti, v počtu 5389 stromků a 1436 rouků ovocných stromů (PRUSINSKÝ, 1946).

Takto rozsáhlý sortiment pěstovaných a v kulturní krajině vysazovaných druhů stromů je obrazem doby, kdy v rukou panských zahradníků a selského stavu byla hospodářská krajina prostorově členěna a kultivována jako zahrada, s veškerou péčí a podle zavedených postupů nejlepší zahradnické praxe. Ta byla v té době na světové úrovni, ovoce a produkty z něj vyrobené se z Čech vyvážely do okolních i vzdálenějších zemí. Traduje se, mimo jiné, že na dvoře anglické královny Viktorie (1819–1901) bylo v oblibě víno z Žernosek, hrušky a další ovoce ze západu Čech a Poohří bylo významným vývozním artiklem (BALBÍN, 1986). Příjezdové cesty hospodářských dvorů v krajině, jak dokládá ikonografie (mapy stabilního katastru) k usedlostem v okolí Prahy i jinde, byly lemovány slavnostně přímými stinnými alejemi ovocných a okrasných druhů stromů, často hrušní či lip. Hospodářský dvůr Karlov (Karlshof) na Křivoklátsku byl od severu v ose cesty opatřen přes jeden

kilometr dlouhou, naprosto rovnou čtyřřadou triumfální alejí, zřejmě ovocných stromů, jak zobrazuje podrobná indikační skica stabilního katastru.

Aleje ovocných stromů podél cest a - podobně jako tradiční sady vysokokmenů ovocných dřevin – v rozlehlé staré sídelní krajině Čech, s přechody do všech okolních pahorkatin, vrchovin a podhůří, jsou dnes likvidovány a v lepším případě nahrazovány levnými okrasnými dřevinami, často snadno rostoucími (mj. okřídlenými nažkami všude se šířícími javory či jasany). To je však střelba slepými náboji, v horším případě palba do vlastních řad. Mění se měřítko a charakter, paměť krajiny, mizí také diversita a bohatost krajiny a s ní řada rostlinných i živočišných druhů, na tuto diversitu odkázaná. Zaniká kdysi bohatá lineární různorodost přechodových poloh na rozhraní kultur, ale i vertikální struktury korun stromů, nabízející hnízdiště, refugia a bohatost potravy. Fauna je obrazem místní flóry, výsledkem je tak její pokračující úbytek, zmenšování bohatosti spektra druhů hmyzu, ptáků a vůbec všech zvířat. Vedle (v posledních sto letech alarmujícího) úbytku vodních prvků, redukce kapacity akumulovat vodu v krajině (dodnes jsou, po půl století provozu, stále funkční drenážní meliorační opatření v krajině), je ztráta mnohofunkčnosti, tradičního využívání a kultivace krajiny dalším nezvládnutým civilizačním aspektem, vedoucím k postupné sterilizaci a zániku kulturní krajiny.

Na starých tradičních základech, od pozdního středověku a renesance, esteticky a užitkově kontinuálně empiricky zdokonalovaný systém osidlování a kultivace krajiny byl s konečnou platností opuštěn bezbřehou vírou ve všemohoucnost vědeckého materialismu; obrazil se ve zpotvořeném dezorganizování krajiny. Dnes, kdy máme k dispozici skutečně solidní a exaktní výsledky vědy a výzkumu a kdy teorie je podpořena legislativou, odpovědnými rezorty státní správy a praktickým výkonem této správy, sledujeme a ex post dokumentujeme všechny nepříjemné důsledky uskutečněných a nedomyšlených kroků. Jejich podstata tkví v hlubších civilizačních, politických, sociálních, kulturních, etických, morálních a estetických proměnách, globálně a mnohde jen ekonomicky jednostranně racionalizované společnosti, která neumí a snad ani nechce napravovat skutečné příčiny a spíše jen ad hoc „léčí“ jejich důsledky.

VIII. Estetika přírody, krása starých stromů, rozvolňování linií a anglická alej

V Anglii žijící grafik a exulant Václav Hollar (1607–1677), který byl výše zmíněn v souvislosti s pražskou a štrasburskou alejí, vedle bezpočtu vedut evropských sídel v jejich krajinných prostředích představil detailní grafické soubory na sebe navzájem navazujících krajinných scén, zhotovovaných při procházkách rodiny Lorda Thomase Howarda Arundella (1585–1646) u letního sídla v Albury. Představil na nich formu anglických promenád v krajině, postupně odkrývaných scénérií a krajinných prostor na trase procházkové cesty (HENDRYCH, 2010). V sekvenci za sebou otevřel pohledy na postupně se odkrývající scénérie v pastorální krajině s řekou v okolí Albury, kde cílem pohledů jsou vinice, řeka, park, vesnice, či kostelní věž rámovaná korunami stromů. Procházkovou cestu přitom lemují nepravidelně rozmístěné skupiny, solitéry a stará torza vykotlaných stromů.

Tato estetika přírodní krajiny skal, roklí, peřejí, vodopádů i stromů, přírodní krása, kterou opěvoval výše zmíněný Petrarca, v harmonii s upravenou promenádou v okolí sídla, byla jako mohutný spodní proud inspirace (zjevující se v zahradách manýrismu, na obrazech vlámských krajinářů; mj. pro císaře Rudolfa II. tvořícího

Roelandta Saveryho, 1576–1639, aj.) znovuobjevena osvícenstvím a romantiky, aby se stala trvalou součástí lidského světa, kulturní krajiny. Romantické touhy po návratu k nespoutané přírodě byly plny prastarých mýtů a inspirací. Jak zdůraznil William Gilpin (1724–1804), příroda oplývající bohatostí textur a barev (v průběhu doby se měnících, kontrastně tak neustále narušující vnímanou scénu) je nicméně málokdy schopná sama vytvořit perfektní kompozici; zde musí pomoci umělec, třeba jen pečlivým (kontrastním) umístěním stromu (GILPIN, 1794).

Také Lord Anthony Ashley Shaftesbury (1671–1713) znovu otevřel světu přírodu. Navazuje na renesanční myšlení, zdůraznil jednotu, vyšší řád přírody, potřebu kultivace ducha, citu pro přírodní krásno. To byl později nevyčerpatelný zdroj jevů hodných pozornosti pro filosofa Jean Jacquese Rousseaua (1712–1778). Inspirován jeho myšlenkami, realizoval tyto představy v podobě parkového hospodářství markýz René Luis de Girarden (1735–1808) v Ermenonville. Tady Rousseau prožil posledních šest týdnů života a byl pohřben na ostrově v parku, v urně osázené charakteristickým kruhem topolů. Tento motiv řady do kruhu vysázených topolů se stal oblíbenou dominantou mnohých krajinářských parků, mj. parku ve Wörlitz (viz níže). Topol (*Populus*) byl symbolickým stromem francouzské revoluce, podle podobnosti se slovem národ, lid (*peuplier*). Podnikavé a nábožensky klidnější prostředí Anglie hned zkraje 18. století znovu otevřelo prostor pro uplatnění z idealizované přírody vycházejících forem zahradnického krajinářství, otevřeně se hlásícího k odkazu antiky, italské renesance a programově hledajícího inspirace mimo jiné také v arkadské krajině výše uvedeného básníka Marona Publia Vergilia (70 – 19 př. n. l.).

Krajina v Anglii se prostřednictvím rozvolněných porostů a pastvin přiblížila až ke dveřím venkovských sídel, četné starší formální kompozice s přísnými liniemi alejí byly nahrazeny prostými scénériemi luk s výhledy do kraje, se skupinami a solitérami stromů, někdy reliktních obětovaných alejí. Vedle klasických textů Horáce, Vergilia, Cicera a dalších, znovu tolik inspirativních, v 18. století významná byla obliba dramatických krajinomaleb, mj. Gasparda Dugheta (1594–1655), Claude Lorraina (1600–1682) a Salvatora Rosy (1615–1673), významný byl vliv vlámské krajinářské školy, již zmíněných Petera Breughela, Roelandta Saveryho a mnohých dalších, jejichž díla (vedle Dürera či Da Vinciho) nechyběla ani ve sbírkách sběratele umění Lorda Arundela. Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832), který také pokládal antiku za vrchol kultury, uctíval Saveryho pokračovatele Jacoba Ruisdaela (1628–1682), nazýváje jej básníkem mezi malíři. Krása stromu není již spatřována v jeho zahradnický upravované formě formální zahrady, naopak je pohledu odkrývána struktura, detail, drsnost, divokost, kontrast a malebnost. Tento aspekt, který nebyl cizí ani renesanci, byl výše zmíněn na příkladu prastarého dubu, oslavovaného v loveckém parku Medicejů v Pratolinu, či na etruské krajině rokličky u toskánského Pitigliana. Nad umělostí a strohostí klasicistní estetiky opět načas převládla přirozenost, přírodní řád.

Mecenáš, sběratel umění a zcestovalý obdivovatel italské renesance, Earl Thomas Howard Arundel, ve dvacátých letech 17. století, společně se svým přítelem architektem Inigo Jonesem (1573–1652) podrobně poznávali italské Benátky, Padovu, Vicenzu, Janov, Řím a Neapol. Došlo k osobním setkáním s Vincenzem Scamozzim (1548–1616), pokračovatelem díla Andrea Palladia. Je dobře známo, jaký vliv měla Palladiova tvorba na architekturu Anglie v nadcházející době, poučeně se inspirující přírodou, renesancí a antikou. Společníka na cestě do Čech a po střední Evropě o dvacet let později (1636–1637) dělal Lordu Arundelovi jeho chránělec Václav Hollar. Eseje literátů Josepha Addisona (1672–1719), Richarda Steeleho

(1672–1729) a Alexandra Popeho (1688–1744), navazující na Francise Bacona (1561–1626), filosofa a moralistu Anthony Shaftesburyho (viz výše), na sentiment *Ztraceného ráje* Johna Miltona (1608–1674), zkritizovaly zahradní design plný formality francouzských a holandských prvků. Vžitý název *Landscape Garden* (krajinná zahrada) vzešel z myšlenky, že pravý gentleman by mohl v rámci svých možností krajinu kolem svého venkovského sídla obohatit a zpestřit cestou poctivé hospodářské kultivace, včetně dotvoření krajinných scénérií metodami používanými při zakládání zahrad. Taková krajina měla být obrazem gentlemana a jeho společenské úrovně, dosažené třeba jen prostým hospodařením s ohledem na estetické kvality krajiny a naplnění jejího potenciálu malebnosti. V Anglii se tyto inspirace hodily v době, kdy formální, ponejvíce z Francie a Holandska převzaté úpravy s přímými liniemi alejí, se ve zvlněné a bukolické ostrovní krajině ukazují jako nepřirozené a cizí.

Přesto jsou dodnes dominantami některé staré aleje v osách velkých venkovských sídel, často s roztečemi alejových řad v řádu desítek metrů, jaké známe ze slavných parkových krajin paláců u Blenheimu, Stowe či Castle Howard, vyrostlých na základě architektonických kompozic Francií znalého a inspirovaného architekta, špióna a dramatika Johna Vanbrughu (1664–1726). V blenheimském parku Johna Churchilla, prvního vévody z Marlborough (1650–1722), v ose paláce komponovaná alej stromů (*Avenue*), vedoucí na obec Woodstock, je uprostřed, na nejvyšším místě terénu, korunována pamětním obeliskem (např. na plánu parku od Jonathana Pottera z r. 1717). Ten spolu se stromy mnohořadé aleje, symbolizující proti sobě stojící šiky vojsk, připomíná vítězství Britů a Rakušanů, pod vedením vévody z Marlborough a prince Evžena Savojského, nad francouzsko-bavorským vojskem, v bitvě u Blenheimu (u Höchstädtu) na Dunaji 13. 8. 1704. Tato porážka armády Ludvíka XIV. byla zastavením postupu vojsk francouzsko-bavorské aliance pro habsburskou monarchii velmi významná (válka o španělské dědictví, 1701–1714).

Blenheimsko-woodstocká alej je tak dodnes triumfálně monumentálním symbolem legendárně neporazitelného spojenectví vévody z Marlborough a prince Evžena Savojského (1663–1736), podporovaného hrabětem, diplomatem a pozdějším českým kancléřem, Janem Václavem Vratislavem z Mitrovic (1670–1712). Za velkolepých krajinářských úprav, vedených v duchu vznešené malebnosti krajiny nejslavnějším zahradním umělcem osmnáctého století Lancelotem Brownem (1716–1783, viz níže), zůstala tato alej respektovaným symbolem formality uprostřed bukolicky zvlněné krajiny, nově pojatého krajinářského parku (*English landscape garden*), inspirovaného neformálním a dokonalým prostorovým řádem přírody. Podobně první z Palladiem inspirovaných kompozic krajináře Williama Kenta (1685–1748), Chiswick House Lorda Burlingtona (1694–1753), byla na hlavní prostorové ose charakteristicky zvýrazněna monumentální alejí, dnes rozsochatých cedrů.

Romantika antických ruin, etruských hrobek, středověkých klášterů a hradů, zahalených mlhou a porostlých bujnou vegetací, struktura venkovské krajiny s mezemi, tajuplnými háji a remízy, se solitérními duby na loukách a pastvinách, které nejen anglická aristokracie a umělci objevovali a obdivovali v Toskánsku, v Umbrii, či v okolí Říma a na Sicílii, tak počala být v různých podobách inscenována v krajině často rozsáhlých a do nedávna formálně udržovaných venkovských sídel. Hospodářský život a provoz se dostal do bezprostřední blízkosti usedlostí a cest vyhlídkových okruhů (*Circuit, Esplanade*) s malebnými krajinářskými scénami, pro Anglii objevených již Václavem Hollarem v krajině u Albury (viz výše).

Okrasná hospodářství

Koncept okrasného hospodářství (*Ornamented Farm*), podobně jako dobová fascinace architekturou Andrea Palladia, připomíná výše zmíněná hospodářství *Sancta Agricultura* na severu Itálie, která se rozvíjela do krajiny ze svých kompozičních jader tvořených sloupovými portály venkovských vil. Koncept byl nově spojen s Anglií osmnáctého století a se jmény spisovatele Josepha Addisona (1672–1719), krajináře Stephena Switzera (1682–1745), zakladatele okrasného hospodářství ve Woburnu Philipa Southcota (1697–1758), básníka a zakladatele okrasného hospodářství v The Leasowes Wiliama Shenstona (1714–1763). Literární stať Josepha Addisona, publikovaná v listu *The Spectator* (25. 6. 1712), byla apelem k rozpoznání a rozvíjení krás, bohatství a vznešenosti, které se nalézají v přírodě a v hospodářské krajině, a které přinášejí vyšší a vznešenější prožitky než standardní umělecká produkce obdivovaná v muzeích a galeriích. Addison navrhl postup, podle něž žádný majitel půdy nemusí být ochuzen o zisky z výnosů panství na úkor zahradních ploch, pokud jako zahrady budou komplexně koncipovány celé krajiny panství, přinášející jak prožitky estetické, tak hospodářský zisk. V hospodářské krajině doporučil více pozornosti věnovat cestám mezi poli, výsadbě stromů a keřových pásů podél cest a mezí, podpoře přírodní rozmanitosti a mozaiky polí, luk a pastvin. Podle něj každý vzdělaný a společensky jistý „člověk může snadno vytvořit krásnou krajinu z vlastního panství“.

Na Addisona záhy (roku 1718) spisem *Ichnographia Rustica* navázal Switzer s konceptem venkovského extenzivního zahradničení *Rural and Extensive Gardening*, ve kterém shrnuje vývoj okrasného zahradnictví a zemědělství, které je podle něj nejen nedílnou součástí zahradnictví, ale všech aktivit a prožitků života na venkově. V roce 1728 krajinář Batty Langley (1696–1751) publikoval návod, jak vysazovat a pěstovat porosty dubových lesů *Sure Method of Improving Estates by Plantations of Oak*, z nutnosti záchrany řídnoucích lesů v Anglii. Thomas Whately (1726–1772) o necelé půl století později (1770) v knize *Observation on Modern Gardening* věnuje prostor kapitole *Of a Pastoral Farm*, kde úvodem popisuje okrasná hospodářství *Ornamented Farms* a věnuje se popisům jejich příkladů (WHATELY, 1770).

Okrasná hospodářství musí splňovat tři základní prvky: hospodářsky využívaná půda, okrašlování podle principů a technikami užívanými v zahradnictví a probuzení niterných myšlenek a pocitů, které jsou zde stimulovány nebo se vybavují ve vzpomínkách a představách. Individuální estetický prožitek je předpokladem obhospodařované krajiny, kterou Whately dělí na prosté hospodářství *The Common Simple Farm*, prastaré hospodářství *The Ancient Farm* a pastorální hospodářství *The Pastoral Farm*. Na prostém hospodářství spatřujeme krásy přírody nalézající se v hospodářské krajině a doprovázející hospodářskou kultivaci. Lesy a vodní prvky, pole a louky jsou rámovány stromořadími, mezemi, keřovými porosty. S ornou půdou, loukami a pastvinami tak tvoří bohatou mozaiku, ve které nechybí alespoň kousek původní přírody. Prastaré hospodářství vyjevuje aspekty po předcích zděděné historie, dominanty hradů, kostelů, odkazující k středověkému a staršímu osídlení krajiny, pověstem a pověrám, v krajině, která nebyla zbavena původních porostů. Pole jsou ohraničena lesy, kultivované plochy se zdají teprve dobývat přírodní krajinu a hospodářská kultivace není dominujícím prvkem. Pastviny přiléhají k loukám a jsou rozčleněny skupinami keřů, remízy a solitérními stromy, zbytky původních porostů. Taková vegetace se může objevovat i v prostoru polí, která mohou být pestrá díky mozaice různých plodin. Pastorální hospodářství pak obráží dobovou náladu venkovského života vzdělaných a osvěcovaných aristokratických vrstev, jemných a vyťříbených mravů. Je chápáno v souvislostech s

mýtickými pastevci Arkádie, svázáno s pastvinami a loukami (GOODCHILD, 2009), jako dominanty se zde pohledům vystavují antikizující klasické stavby v krajině.

Jako příklady pastorálních farem Whately uvádí okrasná hospodářství v Leasowes a ve Woburn. V Leasowes básníka Williama Shenstona viděl Whately realizaci pastorálních vizí, kterými byla naplněna Shenstonova poezie. Celek v jednotné harmonii, plný kontrastů a variací, v každé části charakterem venkovský a přírodní. Naprosto pastorální hospodářství kolem domu, s pěšinou prostou a čistou jako je prostá cesta loukami, která prochází několika prostory. Uvnitř i vně území jsou místa divoká, v dáli scenérií krajiny kopce, hospodářské dvory, pole, vesnice, statek, venkovská chalupa, stohy sena, potok, vodopád a rybníky. Ve Woburn byla idea pastorální farmy Philipem Southcotem (kolem r. 1735) naplněna kompletně. Z celkových sto padesáti akrů na pětatřicet bylo zahradnicky dotvořeno. Dvě třetiny zbývající plochy byly pastviny a pole. Zahradnicky utvářené dekorace byly přítomny ve všech částech, rozmístěny po stranách cesty, která formovala široký pás kolem pastvin na kopci a svazích a pokračovala v menších proporcích do rovinných polí. Ta byla rozdělena lány s křovitými ploty mezí a jednotlivých honů, mezi kterými se vinula cesta s travnatým povrchem. V živých plotech místních dřevin se občas objevil kvetoucí keř přesazený ze zahrady, na zvláštních místech při cestě tu a tam skupina stromů, záhon růží či okrasných květin; živost scény dokreslovala přítomnost lidí pracujících na polích (WHATELY, 1770).

Anglická alej

Cesta lemovaná neformálně upravenou lineární zahradou, kde kolem se doširoka rozkládá pastevní hospodářství, pole, zemědělský život, hospodářské dvory a venkovská sídla tvoří pozadí na dalším plánu krajiny. Aleje a stromořadí, často pozůstatky linií klasicistních úprav, byly rozředěny a rozvolněny, aby působily dojmem solitér a přirozených skupin stromů podél cest. Alej se tak mění na rozvolněnou, často mnohduhovou elegantní promenádu bez rytmizovaných stromořadí, které je nahrazeno roztroušenými výsadbami stromů, jejich skupin, keřů, travnatými lemy a někdy akcentováno pohledy na stylizovanou architekturou, či hospodářské usedlosti v krajině. Vícedruhovitost výsadeb je významným prvkem ohledem na ekologický potenciál těchto lineárních porostů, na jeho trvanlivost a lepší odolnost vůči vnějším vlivům (choroby, škůdci, klimatické podmínky). Je konstituována anglická alej, kterou s oblibou bude používat později i kníže Hermann Pückler (1785–1871) v parcích v Bad Muskau a v Branitz; podobně rozvolněné aleje a stromořadí cest při okrajích lesních obor a porostů najdeme v lesnických a hospodářsky kultivovaných krajinách mnohých panství devatenáctého století.

Došlo k vytvoření nové formy a stanovení prostorových vztahů, které byly v průběhu doby umocněny přirozeným růstem a přírodními procesy. Byly tím dány dodnes platné principy moderního designu krajiny, založené na estetice přírody a hospodářské činnosti v krajině. Takovéto formy hospodářství se staly inspiračním zdrojem a brzy byly v různých podobách frekventovány také na kontinentě; ve Francii jako *Ferme Ornée* (viz Ermenonville), v Německu okrasná hospodářství při parcích ve Wörlitz u Desavy vévody Leopolda III. z Anhalt-Dessau (1740–1817), v Bad Muskau a v Branitz při parcích knížete Hermanna Pücklera. Kulturní význam a ocenění takto strukturovaných hospodářství se během 18. až 19. století mnohde obrazily na podobách velkých částí venkovské krajiny. V současnosti jsou tyto stopy důležitou součástí našeho vnímání krajiny, která se stala prostředím spravovaným a strukturovaným s jasnými estetickými záměry.

Osvícenské sociální cítění, humanistické ideály, inspirace klasickou kulturou Evropy, státnický a národohospodářský rozměr uvažování knížete Karla Egona I. z Fürstenberka (1729–1787), otce školské reformy v monarchii, nositele Řádu zlatého rouna, učence, předsedajícího Královské české společnosti nauk a vášnivého sběratele děl Vergiliových, dalo základy hospodářské obrodě panství Křivoklát uprostřed prastarých loveckých hvozdů. Někde mohla tato snaha navázat na počiny, realizované v době, kdy panství patřilo Valdštejnům (1685–1731). Již roku 1713 hrabě Valdštejn nechal vystavět dřevěné oplocení, v té době nejrozlehlejší obory v Čechách. Rozcestí lesních průseků u Nového Domu nad Křivoklátem roku 1723 Jan Josef z Valdštejna (1684–1731) osadil sochou svatého Jana Nepomuckého z dílny sochaře Matyáše Bernarda Brauna (1684–1738), jako upomínku slavného lovu, který zde o dva roky dříve proběhl za účasti členů císařské rodiny. Na kompozici a osazení sochy světce, oslavující českou korunovaci (1723) císaře Karla VI. (1685–1740), se podílel architekt František Maxmilián Kaňka (1674–1766).

V době rušení nevolnictví v některých částech svého panství (v Podmoklech r. 1779) stavěl Karel Egon I. novou zeď lánské obory, v impozantní délce 27 kilometrů a o výšce dvou metrů, se stylizovanými branami, zachovanými dodnes na Brejlu a v Novém Dvoře u Lán; stavba zdi trvala deset let. Pro běh a zlepšení hospodářství na panství se nechal inspirovat novými hospodářskými postupy významného saského agronoma Johanna Christiana Schubarta von Kleefeld (1734–1787); titul *von Kleefeld* obdržel Schubart od císaře za zásluhy v rozvoji píceinářství (LOM, 1937). Spolu se správcem panství Josefem Půlpánem, rytířem z Feldsteinu, navštívil Karel Egon I. Schubartovo experimentální hospodářství v Zeitzu. Tam pro ně Schubart připravil koncept založení, členění a osevních postupů pro nové vzorové okrasné hospodářství na Lánech, kam ve svém zastoupení doporučil odborníka Georga Stumpfa (1750–1798) z Wörlitz u Desavy.

Podle vzoru Wörlitz, prvního kontinentálního anglického krajinářského parku a okrasných hospodářství vévody Leopolda III. z Anhalt-Dessau, nechal Karel Egon I. u lánského zámku založit růžovou zahradu a arboretum vzácných dřevin. Rostliny a stromy byly přivezeny přímo z Wörlitz a o jejich výsadby a následnou péči se staral uvedený Georg Stumpf. Ve vazbě na zámek a park vzniklo v okolí Lán několik lokalit okrasných a didakticky zaměřených vzorových hospodářství. V jejich bukolickém prostředí, při hospodářsky kultivovaných plochách pastvin a polí statků a dvorů, mohl Karel Egon začít zhmotňovat krajinu Arkádie svého oblíbeného Vergilia. Tam byly před koncem 18. století praktikovány nové hospodářské postupy a technologie, sledované také z okolních velkých panství a statků. Proto záhy došlo v Lánech k založení a provozu první vyšší odborné školy (1785–1787) pro hospodářské správce a experty mocnářství. Škola i některé hospodářské budovy se dodnes dochovaly, jiné připomínají alespoň místní názvy.

Plochy vzorových hospodářství, členěné liniemi stromořadí, byly obhospodařovány v bezprostřední blízkosti zámku, kde provoz byl koordinován z lánského statku (zde působila také Stumpfova škola), v prostoru ke vsím Vašířov a Tuchlovice, dále z dvora Schubartshof (Schuberthof), který stál při západním okraji parku a byl pojmenován podle Schubarta von Kleefeld. Vzorové hospodářské plochy byly obhospodařovány také na Ploskově a na Novém Dvoře. V těchto místech dodnes obdivujeme aleje dubů, lip či mladších jírovců podél starých cest a silnic. Někdy jsou v řadách stromů vtroušeny statné jeřáby břeky (*Sorbus torminalis*), které na lokalitách u dvorů Brejl či Kolna tvoří pozoruhodné samostatné aleje a stromořadí, dnes památných stromů.

Roku 1787 Stumpf publikoval dvousvazkovou knihu *Die Nachrichten und Bemerkungen über die Landwirtschaft Böhmens*, která měla mít další pokračování. Stumpf vyvíjel vlastní postupy, které se staly prvními svého druhu a ovlivnily systémové změny zemědělské praxe v zemi; od pastorálního způsobu hospodaření k moderním metodám rotačního obhospodařování produktivních ploch (VODVÁŘKA, 2006). Za Karla Egona I. se dvory vzorových hospodářství rozvíjely také na Karlově (Karlshof) a na Požárech (Philipshof); hospodářské dvory Schubartshof (Šubrt), Karlov a Požáry měly distinktivní kruhové půdorysy, cesty v jejich okolí lemovaly aleje a stromořadí lip a ovocných stromů. Staré dubové obornické aleje lemují ještě dnes některé cesty křivoklátskými lesy, jiné se dochovaly nedaleko lánského parku v prostoru mezi bývalým Schubartshofem a Novým Dvorem, lipové aleje na Panově louce a u dvora Karlov.

Lesní okraje a lemy obor byly osazovány dřevinami estetizujícími opláštění porostů; aleje a stromořadí byly tvořeny duby, medonosnými lípami, břeky, kaštany, javory, vysokokmennými hrušněmi, třešněmi, slivoněmi, jabloněmi atp. Esteticky působivé stromy se vysazovaly na rozcestích cest v oborách, lesích, ale i jako hraniční stromy panství a katastrů či jednotlivých pozemků. Umělecky se používaly dřeviny s ohledem na vzájemné kontrasty, stavbu, účín zabarvení, který se často výrazně mění v průběhu sezóny. V alejích a stromořadích se objevily užitkově a esteticky pozoruhodné druhy, jako břeky *Sorbus torminalis*. Tam je přísná strnulost alejí baroka a klasicismu, či vertikální vyznění linií sloupovitých topolů. Ani aleje kaštanů nejsou již tvrdě vedeny terénem v přímých liniích, ale často se organicky přizpůsobují vrstevnicím, okolnímu terénu a možnostem krajiny.

Krajinářství panských správců, architektů, lesmistrů, oborníků, hospodářů a zahradníků se v kontextu hospodářské kultivace krajiny postupně stalo komplexní disciplínou, vyžadující znalosti a dovednosti řemeslné zahradnické, přehled a nadání výtvarné, ale i technické v oborech urbanismu, územního plánování, vodohospodářství, zemědělství, lesnictví a ekologie. Takovou komplexnost můžeme dobře ilustrovat na řadě příkladů poučené dlouhodobé správy krajiny tam, kde principy parkové tvorby pomáhaly utvářet často rozlehlá kultivovaná krajinná prostředí, jak tomu v Čechách bylo na schwarzenberských jihočeských dominiích (PAVLÁTOVÁ, EHRlich, 2009) u Hluboké, Orlíku, Čimelic, Tochovic, na středočeských panstvích rodu Chotků Veltrus, na Nových Dvorech a Kačíně (WEBER, ŠANTRŮČKOVÁ, STROBLOVÁ, 2010), na panstvích Černínů (ŠANTRŮČKOVÁ, 2014), či v rámci kultivace krajiny liechtensteinských Valtic, Lednice a Břeclavi (NOVÁK, 2014; ZATLOUKAL, KREJČIŘÍK, ZATLOUKAL, 2012; KREJČIŘÍK, ZATLOUKAL, 2013); v neposlední řadě pak na rozlehlém panství křivoklátském. Tam všude aleje a stromořadí výrazným způsobem formovaly a dotvářely krajinné prostory prostých, či vzorových a okrasných hospodářství, sídel, lesů, parků a linií cest.

V krajině členité Křivoklátské vrchoviny s hlubokými roklemi, s kaňonem řeky Berounky, starých hradišť, hradů, tvrzí a loveckých dvorců aleje panství nevytvořily monumentální, pevný řád krajiny, určující spojitý systém, známý z jiných dobových krajinných úprav. Jednotlivé aleje tady musíme spíše hledat v bohatě členěné krajině lesů a v nich uzavřených hospodářských enkláv, na rozlehlém území měřítkem až přesahujícím kapacitu souvislého prostorového vjemu. Podobně jako v podhorských a horských oblastech tady aleje navozují pocit zabydlení krajiny a bezpečí, přítomnosti člověka a jeho sídel; vinou se členitou krajinou, překonávají horizonty a hřebety, malebně dotvářejí a zvýrazňují modelaci terénu, svahy, určují bezpečné a pohodlné směry cest, často potvrzující prastaré trajektorie krajinou. Přestože, vedle literatury, první praktické impulsy a inspirace čerpali Fürstenberkové

ze vzorové farmy v Zeitzu a okrasného hospodářství u parku ve Wörlitz, mnohem více než pastorálnímu – s vytříbenými prvky klasické architektury – se správa rozlehlého (přírodou obklopeného) panství přiblížila charakteristikám hospodářství prostých a prastarých; s odkazy do dávné historie a prehistorie, s dominantami hradů Křivoklát a Nižbor, s hrádky, tvrzemi, dvorci, kostely (které byly zmíněny výše v souvislosti se středověkou loveckou krajinou) a v neposlední řadě s prehistorickými sídlišti (Stradonice, Podmokly aj.), pradávnými svědky hospodářské kultivace skrytých enkláv uprostřed rozlehlých hvozdů.

Bohatost, divokost a malebnost zdejší všeobjímající přírody byla vděčným zdrojem inspirací (stejně jako alpské horské krajiny) vlámského malíře Roelandta Saveryho, u císaře Rudolfa II. pracujícího na cyklu lesních zátiší a krajinných scén, ovládaných přírodními tvůrčími silami a procesy. Kompozičně umístěné solitérní stromy a jejich skupiny zde často tvoří orientační body na rozcestích uprostřed lesů, spravovaných podle principů lesní estetiky, mnohdy těžící z postupů a zásad krajnotvorby. Takovéto dobové principy, částečně vycházející z díla Hermanna Pücklera, ale i ze zkušeností získaných v Čechách, Slezsku a Německu, podrobně zpracoval, zobecnil a dále rozvinul také německý lesník Heinrich von Salisch (1846–1920) ve své lesní estetice (*Forstästhetik*), publikované ve třetí čtvrtině 19. století. Jeho práce se stala jedním z pilířů moderního lesnictví dokonce až ve Spojených státech, kde široké rekreační funkce lesů počaly být kultivovány v rámci celonárodního systému státních a národních parků.

Také okrasné hospodářství podnikatele a filantropa, osvíceného zakladatele škol a nadací, Františka Zachariáše Römische (1757–1832) tvořilo jádro krajinářských a parkových úprav, které po roce 1802 v romantickém duchu obohatily krajinu na malé Skále u Turnova. Pantheon slavných osobností českých a evropských dějin (ŠTORM, 1955), vytvářený chrámky, gloriety, grotami, pomníky, stélami a nápisy tesanými v pískovcových skalách mezi Vranovem a Frýdštejnem a v jejich okolí, byl součástí velké krajinářské úpravy se srdcem v zámeckém hospodářství situovaném v jižních svazích nad řekou Jizerou. Sady a aleje ovocných stromů doprovázely cesty, radiálně se rozbíhající od centra panství, směřující k jednotlivým památníkům v krajině (EFFENBERGER, 1828). Vedle hlavní osy na lesnatý vranovský Pantheon s vyhlídkami, kde se řada zmíněných památek dochovala dodnes, provázely aleje pyramidálních topolů a ovocných stromů cesty otevřenými hospodářskými loukami a poli na Sněhov, k východně situovanému háji u Líšného a dolů k břehům Jizery. Mimo sadů zde byla kultivována také chmelnice, jako solitéry a skupiny byly v krajině v okolí památníků vysazovány symbolické pyramidální a bílé topoly, ale i cizokrajné okrasné dřeviny jako jedlé kaštany, fíky, či vinná réva na Vranově.

Pod křídly umění a krajinářství se zde formoval romanticky obrozenecký obraz krajiny Českého ráje, podobně jako byla v takovém duchu zanedlouho kultivována krajina vlasteneckého mecenáše Antonína Veitha (1793–1853) u Liběchova, Želíz a Tupadel na Kokořínsku, za umělecky jedinečné účasti sochaře Václava Levého (1820–1870), učitele Myslbekova. Alej vedená v krajině při cestě z Želíz na Sítne či alej křížové cesty ke kostelu sv. Ducha a Svatého hrobu v Liběchově (I. voj. mapování), byla doplněna alejovou promenádou v nivě Pšovky (II. voj. mapování). Liběchov a Vranov, podobně jako Kuks, jsou dodnes silná místa kulturních krajin, krajin národního obrození, místa ojediněle plodného a romantického setkávání umění a přírody, s pevnými kořeny identity v českém prostoru. Tvůrčí inspirace zde čerpala řada uměleckých a intelektuálních elit, mimo jiné malíři Josef Matěj Navrátil (1798–1865) a Josef Šíma (1891–1971), či spisovatel Franz Kafka (1883–1924).

Po polovině 19. století byla také Römischova hospodářsky a romanticky kultivovaná krajina na Malé Skále proměněna parkovými úpravami, tentokrát slavným zahradním umělcem Eduardem Petzoldem (1815–1891); s ponecháním Römischových alejí, ale s rozsáhlými výsadbami importovaných okrasných stromů v celé plejádě druhů, která byla v té době pěstována ve slavném arboretu parku v lužickém Mužákově a v Petzoldových školkách. Jejich zbytky dnes najdeme v okolí zámku, na panském hřbitově (kde také odpočívá Zachariáš Römisch) ve svahu vysoko nad zámkem, s výhledy na panoramata údolí Jizery s jedinečnými přírodními monumenty Suchých skal a Vranova.

V některých alejích se počaly objevovat i dendrologické zajímavosti, jako americké duby *Quercus rubra* (schwarzenberský Orlík), či pro občasně zpestření v křížení linií červenolisté formy buků a javorů; například v alejích u loveckého zámečku Pálffyů ve Vacíkově u Březnice, či na rozcestích alejí ovocných stromů u fürstenberského dvora Amálie. Aleje ovocných druhů stromů, jabloní, třešní, slivoní a hrušní lemovaly cesty u hospodářských dvorů, jako byly na fürstenberském panství Karlov, Požáry, Amálie, Nový Dům, Maxhof, Krušovice, a u dalších enkláv, velkoryse spravovaných Karlem Egonem II. (1796–1854) a jeho následovníky.

Aleje lip, dubů, břeků a jírovců najdeme podél cest a na odlehlých lesních pasekách, v rozsahu bývalého panství na Křivoklátsku. Bohatý sortiment okrasných druhů stromů byl vysazován v alejích lednicko-valtické krajiny (ZATLOUKAL, KREJČIŘÍK, ZATLOUKAL, 2012). Doslova exploze nových druhů doprovázela krajinářské úpravy výše uvedeného Eduarda Petzolda, inspirujícího v tomto duchu Camillo Schneidera, Arnošta Emanuela Silva Tarouca a další (viz níže). Na Malé Skále Petzold nejenže zachoval staré Römischovy aleje sloupovitých topolů a ovocných stromů, ale na příhodných a vizuálně exponovaných místech je často obohatil novými druhy a kultivary ze svých školek; mezi nimi najdeme pyramidální duby (*Quercus robur* 'Fastigiata'), stříhanolistý dub letní (*Quercus robur* 'Pectinata'), dub bílý (*Quercus robur* 'Elongata', + r. 2013), stříhanolistou olši lepkavou (*Alnus glutinosa* 'Imperialis'), borovice vejmutovky (*Pinus strobus*), pensylvánské jasany (*Fraxinus pennsylvanica*) a další. Žádné z nich však dlouhodobě neobstály v konkurenci s místní přirozenou flórou a jejich zbývající staré exempláře najdeme jen v zámecké zahradě a jejím nejbližším okolí.

IX. Aleje v sídlech a estetika přírody v prostředí měst

Výše bylo zmíněno uplatnění stromořadí a alejí ve struktuře města a jejich proměnách na příkladu Paříže a jejích bulvárů, kde za Napoleona III. prefekt Hausmann s inženýrem Alphandem navázali na urbanismus Ludvíka XIV. (který s Le Nôtrem pomocí trojice zelených bulvárů vytyčil již prostor před sídlem ve Versailles, dnes linie Avenue de Sceaux, Avenue de la Porte de Saint-Cloud, Avenue de Paris), a realizovali rozvinutý systém bulvárů, širokých ulic se stromořadími, jak bylo popsáno výše. Z prostoru Étoile (dnes Place Charles de Gaulle) se tak od Vítězného oblouku rozbíhá hvězdice dvanácti bulvárů, z nichž některé byly osázeny dvěma, významnější pak čtyřmi řadami stromů. V Londýně pravidelná stromořadí tříd a ulic v okolí St. James's Park, Green Park a Hyde Park od poloviny 18. století doplnila síť menších parků a parkových náměstí v matici města. Zeleň stromů ulic a parků, zakládaných od sebe na dohled (cca 300 metrů), působila tak poměrně kompaktním a souvislým dojmem. Na jejich designu se podílela řada významných krajinářů té doby, pokračovatelů Johna Vanbrughy (1664–1726), Palladiova obdivovatele Williama Kenta (1685–1748), krajináře vznešenosti Lancelota Browna

(1716–1783) a dalších; v čele se slavným krajinářem Humphry Reptonem (1752–1818), otvírajícím zahradní krajinářství městu, ale i eklektismu a zdobnosti devatenáctého století. Podobně jako v Paříži, také v Londýně se jako vhodný druh stromu pro městské podmínky nejlépe osvědčil platan, *Platanus x acerifolia*, schopný překonat proslulý londýnský smog v době, kdy se metropole vytápěla uhlím.

Městské parky často vznikaly proměnou starších zahrad ve struktuře města, na volných plochách vzniklých na místech zrušených městských opevnění, hradebních okruhů a podél vodních toků. Jako místa rekreace se staly životní potřebou rostoucího počtu obyvatel aglomerací a nedílnou součástí urbanismu a plánování měst; parková krajina byla vnášena do nitra zástavby, významné městské ulice a bulváry byly lemovány alejemi stromů. Principy a technologie aplikované v krajinářských parcích Anglie byly během třetí čtvrtiny 18. století a především pak ve století 19. rozvíjeny na kontinentě.

Významným ohniskem se stalo Německo, kde krajinářské osobnosti jako Friedrich Ludwig Sckell (1750–1823), Hermann Pückler (1785–1871), Peter Joseph Lenné (1789–1866), či Eduard Petzold (1815–1891) se staly pokračovateli a šířiteli umění, které našlo široké uplatnění v celé Evropě, ale i mimo ni; ať to byly parky šlechtické, průmyslnické, nebo městské a jejich systematické propojování pomocí zelených koridorů, alejí bulvárů a parkways (viz níže). Jejich design, přes všechna specifika urbanismu a rostoucích dendrologických a botanických zájmů nejlépe ilustrovaných generacemi slavných zahradníků a botaniků rodiny Rehderů (Jacob Heinrich Rehder, 1790–1852, Theodor Heinrich Rehder, Alfred Rehder, 1863–1949), Eduardem Petzoldem, Arnoštem Emanuele Silva Taroucou (1860–1936) či Camillo Schneiderem (1876–1951), vycházel z tradičních prostorových principů zakládání a designu parků a zahrad (HENDRYCH, 2011).

Výše uvedené městské aleje a bulváry Paříže či Londýna, z těchto principů vyrostlé, našly v celé Evropě řadu období ve městech, kde rušením hradebních okruhů a přestavbami vznikala volná místa, nově určená pro rekreaci a volný nezastavěný prostor (*open space*), jak tomu bylo ve Vídni, v Praze, Vratislavi, Antverpách, Hamburku, Lipsku, Brémách, Mnichově, Hannoveru či Würzburgu. Dlouhé a monumentální široké alejové třídy vznikly v Gdaňsku, ve Výmaru, Freiburgu, Augsburgu (SITTE, 1995). Jako městské korzo již dlouho sloužila také slavná promenáda Unter den Linden v Berlíně, od 16. století vedoucí jako cesta k oboře (*Tiergarten*), po roce 1647 rozšířená na lipovou alejí lemovaný bulvár. V Praze byl ve třetí čtvrtině 19. století šesti stromořadími osázen alejový bulvár (vykácen již r. 1895) na Václavském náměstí, bývalém Koňském trhu. Od osmnáctého století alej doprovázela ulici Na Příkopě (Staré aleje), později také Národní třídu (Nové aleje), mezi Platýzem a nábřežím; výše byly zmíněny alejové promenády barona Wimmera na Vinohradech. Stromořadí a aleje se také staly nepostradatelnou součástí struktury městských hřbitovů, z těch velkých jsou v tomto směru ilustrativní Olšanské hřbitovy, zakládáné a postupně rozšiřované po morové epidemii v roce 1679, nad kaplí svatého Rocha od Jana Křtitele Matheyho (1630–1696), a Nový židovský hřbitov na Olšanech z konce devatenáctého století, strukturovaný v duchu klasicismu a novorenesance.

Strukturovaná příroda parků a zahrad se stala výraznou estetickou hodnotou městské krajiny; kontrastně narušuje a změkčuje strohost města a vyvažuje jeho provozní funkce. Snaha o návrat přírody do center měst byla zhmotněna v zakládání velkých městských parků a jejich systémů propojených zelenými koridory s alejemi. Městské parky, zahradní čtvrtě a města s komponovanými bloky zástavby rodinných

domů, se zahradami a dvory uprostřed městské zeleně a ulic lemovaných alejemi stromů, významným způsobem reagovaly na základní potřebu obyvatel měst a jejich touhu po zdravém životě. Hygiena, čistota prostředí, sociální aspekty, ale i právo na přirozený prostor k odpočinku a rekreaci přinesly nejen krajinářský park do měst, ale přispěly i k nové renesanci zahrad, zelených oáz v městské zástavbě a v letoviscích za městy. V krajině sídel minimalizovaná příroda byla ve veřejném prostoru rozvíjena fontánami, kašnami, kamennými dlažbami či sochami, jež doprovázejí otevřená prostranství spolu se stromy, vodními prvky, stromořadími a alejemi.

Velký význam stromů dnes vidíme ve funkci ochlazování městského prostředí ulic. Stromy, poskytující stín a odpařující vodu, mohou v průměru snížit teplotu ve svém okolí o 5 až 7 °C (DAY, 2004). Tento aspekt ocenil, vedle důležitého kontrastu zeleně alejí a zahrad v zástavbě, ale zároveň na důležité limity ploch zeleně ve stávající historické zástavbě upozornil, významný urbanista Camillo Sitte (1843–1903). Kladně hodnotil funkce zeleně v tehdy moderních vilových čtvrtích (např. Frankfurt nad Mohanem, Währing u Vídně, v Drážďanech) a v lázeňských městech (Wiesbaden, Nizza apod.). Kritizoval a naopak jako nevhodné uvedl použití (naturalistického elementu krajinomalby) zeleně v historické zástavbě, kde vzniká nepříjemný konflikt mezi realismem a idealismem, stejně jako takový konflikt vyvolává anglický park situovaný na velkolepém náměstí: konflikt mezi slohovou monumentalitou a působením naturalismu.

Stromy nemají překážet pohledům na (monumentální) architekturu, řešením je návrat k barokním vzorům (SITTE, 1995), tedy k pravidelně upravovaným alejím s *Point de Vue* architektonických dominant, jakými byly opatřeny staré pařížské bulváry. Sitteho analýza byla v tomto smyslu potvrzena debatou amerického urbanisty Kevina Lynche (1918–1984) a italského architekta Giovanni Michelucciho (1891–1990), jednoho z otců zakladatelů organické architektury v Itálii (PARDO, 2003), pro něhož byla městská zeleň nepatřičným prvkem v tradiční městské zástavbě. Krásy krajiny a přírody byly všude v okolí měst, v zahradách, sadech, vinicích, oborách a v lesích za městem. Takový model však ztratil svou praktičnost ve velkých aglomeracích, kde příměstská krajina je příliš vzdálená a pro obyvatele města tradičními způsoby na denní bázi v podstatě nedosažitelná.

Na Sitteho kritiku a pochybnosti do jisté míry odpověděly proměny (viz níže uvedené příklady) zakládaných přírodních prvků měst, v době překotného rozvoje velkoměst dvacátého století v Severní Americe. Řešení nebývale širokého spektra nových provozně technických, dopravních, politických a sociálních aspektů výstavby a rozvoje nutně vyvrcholila vznikem celého nového oboru krajinné architektury. V součinnosti s urbanismem měl řešit všechny aspekty, které často jen ekonomickými ohledy řízené městské plánování nedokázalo postihnout.

Nový urbanismus zahradních měst a zahrady letovisek měšťanů, městské aleje a stromořadí (často strukturované do celých kompozičních systémů), vrátily městskému člověku první poloviny 20. století alespoň zčásti kontakt s krajinou a přírodou. V parcích, které ve městech nedisponovaly velkými rozlohami v měřítku krajiny, byla vždy snaha vytvořit na omezeném prostoru co nejbohatší kombinace, v té době široce dostupných kultivarů, často i exotických dřevin, v různých formách a variacích. Prostorotvorné a městotvorné umění urbanismu se prolnovalo s uměním zahradnickým a krajinářským.

Každý objekt urbanismu, krajinné architektury je posuzován vzhledem k tomu, jak formuje prostor pro člověka. Staré aleje a systémy alejí je nutno vnímat jako formy dlouhodobého uspořádávání krajiny či prostředí sídel, jako urbanizující řád, chránit jejich hodnoty umělecké, kulturně historické a funkce a hodnoty estetické: formu, dynamiku, vznešenost a krásu prostorových útvarů, význam jejich jednotlivých obsahových detailů. Aleje v sídlech, parcích, zahradách, ale i jako doprovody komunikací v krajině je zapotřebí vždy hodnotit a posuzovat komplexně, včetně jejich kompozičního rámce, krajinného prostředí. Nikoli jen jako samostatné stromy vytržené z celkového (krajinného, sídelního atp.) kontextu.

Úpravy parkové krajiny Petera Josepha Lenného (1789–1866), Herrmana Pücklera a Karla Friedricha Schinkela (1781–1841) u braniborské Postupimi, stejně jako parkové úpravy nábřežních promenád řeky Alster v Hamburku, byly inspirací a vzorem, který byl následován slavným americkým krajinářem Fredericem Law Olmstedem (1822–1903), zakládajícím velký systém městských parků v Bostonu (Massachusetts), s radiálními liniemi vegetace propojující široké okolí. Vznik parkových promenád při rozšířené vodní ploše Charlesovy řeky mezi Bostonem a Cambridge byl odezírán z úpravy hamburské Alstery. Na straně Cambridge břeh řeky lemovala čtyřřadá alej The Esplanade, na straně Bostonu nábřežní alej Charlesbank. O dva bloky dál z centra města protíná zástavbu stromový bulvár na Commonwealth Avenue, s odbočkou na alejemi lemovanou Beacon Street. Odtud linie alejí Fenway, Riverway, Jamaicaway a Arborway doprovázejí parkově upravené meandry Muddy river, až k parku Arnoldova arboreta a dále do rozsáhlého Franklinova parku, v celkové spojitě délce přes dvanáct kilometrů, kolem tehdy zastavěné plochy města (NATIONAL PARK SERVICE, 1894).

Olmstedovi bylo jasné, že starý Boston bude brzy pouhým jádrem budoucího velkoměsta, které se rozprostře daleko do venkovské krajiny. Ve veřejném zájmu proto usiloval o zřízení dalších parků a jejich propojení v metropolitním systému parků, jako protipatření nekontrolovatelného šíření města na úkor hodnotných míst krajiny. Roku 1874 vzal městský parlament na vědomí zprávu doporučující zřízení soustavy parků v odpovídající velikosti. Tyto parky měly být spojeny výslovně pro ten účel (podobně jako v Paříži bulváry) stavěnými ulicemi s alejemi stromů (*Parkways*) a umístěny v kruhu tři až čtyři míle kolem centra města. Dále mělo být zajištěno území pro druhou řadu větších parků, ležících dále vně prvního kruhu. Vnitřní parkový prstenec tak tvořil městský parkový systém a vnější pak příměstský parkový systém.

Polovina a konec 19. století přály snahám o zkrášlování a zlepšování měst, krédem se stal princip přinesení krajiny do středu měst, provázání městských parků parkovými promenádami a koridory s okolní přírodou. Krajinářská kancelář Frederica Law Olmsteda a Calverta Vauxe (1824–1895) nacházela množství zakázek po celých Spojených státech. Inspirace a poznatky z Bouloňského lesíka (Napoleon III., Jean Charles Adolphe Alphand, Jean-Pierre Barillet-Deschamps aj.) u Paříže byly zásadní pro první skutečně velký vnitroměstský park, Central Park v New Yorku, kde rozsáhlý krajinný celek (315 hektarů) byl upraven jako volný prostor idealizované přírody uprostřed města (současná roční návštěvnost činí 40 milionů osob). Po smrti duchovního otce Central Parku, krajináře Andrew Jacksona Downinga (1815–1852), sám Olmsted dozoroval stavbu, na které se podílela celá řada německých odborně školených zahradníků. Celkem stavba zaměstnávala dvacet tisíc dělníků, bylo vysazeno přes 270 000 stromů a keřů z celkového počtu čtyř milionů sazenic. Olmstedův newyorský Prospect Park byl, podobně jako Central Park, napojen na strukturu města alejemi parkových bulvárů Eastern a Ocean Avenue Parkway. Plochy

parků tak byly napojeny dálkovou vazbou alejí k břehům Atlantického oceánu na Coney Island, populární výletní místo měšťanů. Mnohořadé aleje bulvárů při obvodu parku se rozvinuly také do bloků okolní zástavby (Parkway Avenue, Parkmill Avenue, Douglas Street aj.).

Jedním z výsledků Světové výstavy v Chicagu v roce 1893 bylo stimulování veřejného zájmu v otázkách stavby a designu měst, počátek hnutí za krásná města. Často až příliš grandiózní projekty měst s rozlehlými parky a bulváry, jež nebyly nikdy realizovány, mohou být ilustrovány příkladem Burnhamova plánu San Francisca z r. 1905. Eklektický klasický styl se rovněž projevil v návrhu monumentálního centra Chicaga. Roku 1923 Harvardská universita (*Harvard School of Landscape Architecture*) nabídla program v oboru městského plánování jako součást studia krajinné architektury. Od roku 1929 fungovala Harvardská škola městského plánování pod vedením Henryho Vincenta Hubbarda (1875–1947). V opozici k hnutí za krásná města a s důrazem na řešení základních lidských problémů a potřeb, většina studentů a absolventů se snažila oslovit palčivé problémy měst, a to zejména v rovině politické, sociologické, statistické (přípravou programů, analýz atp., přičemž samotný vzhled architektury města se stával méně důležitý). Zde nezastupitelnou úlohu hrála role krajinné architektury, kde důraz na fyzický design města byl vždy prvořadý (NEWTON, 1972).

První z krajinářů, který se identifikoval jako Town and City Planner, urbanista, byl John Nolen (1869–1937), praktik a pedagog, stojící v popředí sociálních proměn Progresivního hnutí (1900–1917) a Nového údělu ve třicátých letech, které formovaly vývoj profese urbanismu a územního plánování. Nolen viděl v plánování měst a v územním plánování vitální součást sociálních reforem. Projekty jako Walpole (1911–1935) jsou svědectvím pečlivého propojení krajinného designu, politického, ekonomického a sociálního myšlení (NOLEN, 2005), kde pomocí parkových koridorů podél vodních toků a cest Nolen propojil tři městysy ve státě Massachusetts. Zástavbu rodinných domků zahradních čtvrtí (např. Neponset Garden Village) protínaly aleje komunikací ve vazbě na plochy parků. Na sklonku kariéry se krajinář Nolen stal otcem amerického městského plánování.

Podobně jako Vincent Hubbard, také Warren H. Manning (1860–1938) prošel praxí u Olmstedů. Od dvacátých let 20. století se zabýval zpracováváním krajinného Národního plánu Ameriky a usiloval o podřízení rozvoje v rámci regulí daných přírodními a krajinnými podmínkami (krajinný ráz), prosazoval budování městysů, měst a aglomerací v blízké vazbě na přírodní zdroje (např. projekt města Athens v Georgii, který řeší propojení města parkovými koridory s okolní přírodou). Tento plán byl příkladem trvale udržitelného rozvoje území. Spolupracovníkem Manninga byl Albert Davis Taylor (1883–1951), v letech 1935–1940 prezident Společnosti amerických krajinných architektů (NEWTON, 1972). Jako nositel a pokračovatel myšlenek a principů Olmsteda a Vauxe se podílel na hledání ideálních způsobů městské výstavby a její průnik se systémy zeleně v podobě parkových koridorů (např. čtvrť Forest Hill Park, Cleveland, Ohio).

V době mezi světovými válkami přerůstání městských a příměstských parkových systémů do volné venkovské krajiny na sebe bere podobu speciálních vyhlídkových tras přibližujících venkovskou krajinu obyvatelům měst. Byly to estetizující krajinné úpravy, kde aleje bulvárů za hranicemi měst byly nahrazeny neformálním designem uspořádání vegetace, doprovázející komunikace v příměstské krajině. Z míst s odpočívadly byly dále do krajiny vedeny trasy turistických cest. Starší bostonské parkways (Fenway, Riverway) následovaly newyorské Eastern Parkway v Brooklynu, Mosholu Parkway v Bronxu, dále Mystic

Valley v Arlingtonu, či Memorial Drive v Cambridge, Massachusetts. Ve dvacátých letech byla dokončena Bronx River Parkway v New Yorku, patnáct mil dlouhá, později prodloužena v podobě Taconic Parkway, která se vine k severu malebným údolím řeky Hudson. Parkways se často staly neoddělitelnou součástí komplexního systému státních a národních parků, provoz komerčních a nákladních vozidel byl od počátku vyloučen. Dodnes mnohé z nich slouží svému účelu a o jejich mistrném zpracování a vedení terénem svědčí velmi nízká nehodovost, a to i v místech, kde jsou dnes využívány jako části městských dopravních okruhů. Dodnes inspirativní spolupráce inženýrů a krajinných architektů přinesla humánní měřítko silničního stavitelství, parkways byly konstruovány s ohledem na psychologické faktory, schopnost vnímání scénérií a pohledů, vnímání barev a textur, prostorových kvalit okolí. Tento přístup vyloučil čistě technické a mechanické řešení, jako pro člověka neadekvátní (NEWTON, 1972).

Významným počinem na poli systémů městských parků a jejich propojování parkovými koridory a alejemi se u nás v době mezi válkami stal částečně zrealizovaný parkový koridor Antonína Engela v Dejvicích, jenž byl součástí širšího systému regulace Dejvic a Bubenče, s návazností na zahradní čtvrť Ořechovka, hřbety Hradčan, Petřin, oboru Hvězda a příměstskou krajinu Šáreckého údolí. Tento parkový koridor, se všemi laterálními odbočkami, mezi Bubenčí (Královskou oborou), Dejvicemi (zelená alej v Thákurově ulici) a Střešovicemi (Ořechovka, park a zelená alej ve Slunné ulici, monumentální platanová alej v Cukrovarnické ulici) je příkladem reflexe na potřebu provázání městské zástavby a systémů parků s vazbami na příměstskou krajinu a dokumentuje vysoký standard urbanismu a územního plánování doby.

Citlivé skloubení zástavby, vegetace a topografie terénu, kterého bylo zpravidla docíleno v klasických zahradních čtvrtích a městech (F. L. Olmsted, C. Vaux – Riverside, Illinois, USA, 1869; E. Howard, B. Parker, R. Unwin – Letchworth, Velká Británie, po 1903; E. Howard, L. de Soissons – Welwyn, Velká Británie, 1920; J. Nolen – Mariemont, Ohio, USA, 1921; Karl Camillo Schmidt – Hellerau u Drážďan, po 1909 aj.), byly přirozenými východisky pro zakládání obytných souborů také u nás. Vedle Ořechovky např. i starší Kotěrova kolonie v Lounech z r. 1909, nověji pak třeba Spořilov (zelené aleje Jihozápadní a Jihovýchodní ulice), ale i řada prvorepublikových zahradních čtvrtí dalších měst. Uliční aleje a stromořadí tam patřily ke standardu, někdy každá ulice byla osazována jinými druhy stromů, v komplexní pestré mozaice alejových dřevin (Ořechovka). Velký důraz byl kladen na hygienické a rekreační funkce, přistínění ulic, na účinný podzimní zabarvení olistění, kvetení či na další užitnost stromů.

Problematika stromořadí a alejí ve městech současnosti je svébytným a komplexním tématem studia, které si zaslouží samostatné pojednání ve všech souvislostech moderního urbanismu a prostorového plánování měst, které přesahují poslání této publikace. Přesto nelze opomenout významnou kompozici parkového koridoru spojující střed města s obytnou zástavbou a rozlehlou plochou parku, vzniklého konverzí na místě železničního viaduktu a bývalého nádraží Gare de Reuilly v Paříži po roce 1995 (Jacques Vergely a Philippe Mathieux). Část parkového koridoru, Promenade Plantée, vstupující do nitra obytných bloků, byla zcela tradičně koncipována jako zelená alej promenády, *L'Allée Vivaldi*. Vnější řady lip jsou uvnitř aleje doplněny páry sakur na křížení příčných cest. Délka celé parkové promenády, zčásti vedené nad terénem po tělese bývalého viaduktu, kde téma aleje je výrazným doprovodným prvkem, tvoří úctyhodných čtyři a půl kilometru městského parku mezi operním divadlem Opéra Bastille a největším pařížským

parkem Bois de Vincennes. Ten byl založen Napoleonem III. v letech 1855– 1856, na místě královské lovecké obory z 12. století; právě tady, na lesní mýtině se odehrávající loveckou scénou z 15. století, zobrazuje iluminace ze slavných Hodinek vévody z Berry (viz výše). Současná parková promenáda, založená na bývalém železničním viaduktu, inspirovala také slavný a frekventovaně využívaný High Line Park (po r. 1999) v New Yorku, s délkou přes dva kilometry, kde se technicky podařilo vyřešit a realizovat výsadby alejových stromů na tělese bývalé nákladní železniční vlečky, přímo uprostřed bloků zástavby na Manhattanu.

Kontrastní juxtaopozice strukturovaného řádu člověka a řádu přírody (v ideálním případě trvale udržovaná a spravovaná) může být nejen „eko- elegantní“, esteticky funkční a hodnotná v sídelním kontextu, ale je především obecně významná z hlediska zvýšení retenční kapacity krajiny, udržení biodiversity v krajině. Ta – a nejde jen o motýly – je dnes často závislá na trvalém zachování těchto kontrastních a přechodových poloh přírodního a umělého řádu v krajině, na jejich vyvážení.

Hodnoty přírodní estetiky (člověkem poznané a ceněné) nakonec růstem, zráním a stárnutím – vznikají refugia, hnízdní a doupné stromy – někdy převáží nad hodnotami kulturně historickými, kompozičními, proměňujícími se změnou či ztrátou původního poslání; mnohdy pak právě „*Estetická funkce nabývá na dominantním významu účinem optickým, často teprve časem a naším způsobem zrakového vnímání a kde právě s oblibou zaujímá místo uprázdněné funkcemi ostatními.*“ (MUKAŘOVSKÝ, 1971). Kulturní krajina je prolnutí řádu přírody a řádu lidského, kde vzájemné interakce (v mezích daných měřítkem, tradičními poměry, postupy), mohou být nositeli výrazných estetických hodnot. Strukturované napodobování a estetizování přírody, tvorba vizuální formy, se staly podstatou umění zahradnictví, parkové tvorby, designu městských parků; přírodní prvky jeho součástí (třeba jako kontrastní pozadí, jednotící rámec prostorové scény).

Utváření, design a plánování krajiny a sídel se neobejde bez schopnosti předjímání či predikce výsledku, celkové struktury, obrazu (díla, stavby, činnosti), které budou po stránkách funkčních, ale i esteticky dokonalé. Relikty poničených a zmírajících stromů, které lemují rušné dopravní komunikace vyšších tříd, takovému obrazu neodpovídají. Zde funkčnost, predikovaná před desítkami, či dokonce stovkami let, je v nesouladu s dnešní situací. V sousedním Sasku (SRN) je řada míst, kde tento problém řeší úpravou dopravního režimu, snížením povolené rychlosti, instalací speciálního dopravního značení, které upozorňuje na nebezpečí srážky se stromem, a v neposlední řadě instalací bezpečnostních svodidel při krajnici vozovky. Kombinace těchto opatření má za výsledek zachování linií stromů v takto exponovaných místech, za předpokladu jejich pravidelné a poučené správy a údržby, dokud to stav dřevin ještě dovolí (ESTERKA, 2010). Ilustrativní v tomto ohledu jsou také prastaré platany ulic a náměstí francouzských měst, tvořící stinné promenády urbánních prostor. Bez neustálé kontinuální péče a údržby, zdravotního a tvarovacího řezu, by tyto staré a mnohdy duté stromy představovaly riziko pro bezpečný pohyb pod jejich korunami.

X. Dokumentace, evidence, konzervace, péče, ochrana a obnova alejí a stromořadí

V posledních několika letech se tematice významných stromořadí a alejí v krajině věnuje práce podporovaná Ministerstvem kultury ČR v rámci projektu Národní kulturní identita. Hlavním cílem projektu *Význačné aleje české krajiny* jsou identifikace, mapování, kompoziční analýzy, evidence, dokumentace a návrh metodiky, opatření a postupů, ve vztahu k problematice významných alejí v kulturní krajině a zájmů péče a ochrany kulturního dědictví. U výjimečných alejových stromů, včetně tradičních ovocných dřevin, probíhá jejich přemnožení a uchování historického genetického materiálu (záchrana genofondu vybraných tradičních alejových dřevin), často významného z hlediska jeho úspěšné adaptace na podmínky změn klimatu a užívání komunikací (suchu, zasolení, aj. stresu odolné dřeviny).

Vzniklá databáze v současnou chvíli obsahuje bezmála čtyři tisíce identifikovaných a popsanych linií alejí a stromořadí v krajině Čech, u kterých jsou postupně doplňovány důležité parametry, jako je jejich význam a uplatnění (určující, výrazně či nevýrazně dotvářející, neuplatňující se) v obrazu krajiny, druhy a vitalita stromů, jejich vzrůst, spony, rozteče a další kritéria. Identifikace linií probíhá na základě analýz družicových a leteckých snímků krajiny (kde vizuálně se uplatňující a dobře rozlišitelné linie svou přítomností ovlivňují obraz krajiny), průzkumů in situ a srovnávání se stavem, dokumentovaným na historických mapách vojenských mapování a mapách stabilního katastru. V prostředí GIS je pak prováděno přesné zakreslení do soudobé základní mapy.

Některé druhově, historicky, esteticky či vitalitou významné stromy, které byly během práce identifikovány, jsou postupně podrobovány přemnožení. To probíhá metodami generativního množení výsevem osiva sebraného z daných stromů a vegetativně; autovegetativně řízkováním a heterovegetativně roubováním na podnože. Generativní rozmnožování je nejpřirozenější cestou, umožňující získání značného množství potomstva. Zachovává se variabilita rostlinného materiálu daná genotypem jedince a opylovacími poměry v okolí. Z takto vypěstovaného potomstva lze selekcí získat nové formy. U semenáčů je výhodou prorůstání apikálního pupenu a zakotvení kořenů do odpovídající hloubky, generativně množené dřeviny jsou pak dlouhověké. Nehrozí možnost fyziologických problémů daných nerovnoměrným růstem podnože a roubu, ani případné narušení místa srůstu houbovými chorobami. Nevyskytují se nežádoucí výmladky (HENDRYCH, OBDRŽÁLEK, ŽLEBČÍK, 2014).

U neplodících cenných druhů a odrůd je naopak roubování a očkování jedinou účinnou metodou, která umožňuje co nejefektivněji rozmnožit geneticky vysoce hodnotný materiál. U ekotypů a kultivarů stromů je využito především zimní roubování pod sklem. Jako podnože jsou použity jednoleté až dvouleté předpěstované semenáče odpovídajících druhů stromů, zakoupené v lesních školkách i z vlastních zdrojů, získané z výsevů. Dopěstování výpěstků dřevin probíhá ve volné půdě nebo v kontejnerech (GORDON, ROWE 1982; BARTELS 1995, KRUSSMANN 1997, MAC DONALD 1996, OBDRŽÁLEK, PINC 1996; OBDRŽÁLEK, JÍLKOVÁ 2006; OBDRŽÁLEK, FRÝDL, NOVOTNÝ 2009; OBDRŽÁLEK, ŽLEBČÍK 2009).

Roubovance jsou umístěny v zastíněném množárenském skleníku s potřebnou regulací teploty a vlhkosti. Od konce května pak vystaveny na venkovních záhonech pod stíněním. Jednoleté až dvouleté semenáče či roubovance jsou přesazeny do 3 až 3,5 litrových kontejnerů. V průběhu pěstebních cyklů je u semenáčů a

roubovanců dřevin aplikována optimální výživa a integrovaná ochrana rostlin, při použití profesionálních substrátů pro pěstování dřevin v kontejnerech. Po dvouletém pěstování (dvou vegetačních obdobích), jako tří až čtyřleté výpěstky, jsou dřeviny připraveny pro výsadby na trvalé stanoviště, nebo k vyškolování do volné půdy, jako základ pro pěstování kvalitativně selektovaných pyramidálních a kmenných tvarů tradičních a perspektivních alejových stromů (HENDRYCH, OBDRŽÁLEK, ŽLEBČÍK, 2014).

V tradičních alejích krajiny Čech se vedle ovocných stromů (hrušně, třešně, slívy, jabloně) vyskytovaly osvědčené druhy medonosných lip (zpravidla lip srdčitých a velkolistých v kombinaci, za účelem prodloužení doby květu a dostupnosti potravy pro včelstva), jilmů a dubů, zdomácnělých jírovců a medonosných akátů, dále topolů černých a bílých, sloupovitých lombardských topolů černých či ořešáků královských. Postupně a podle klimatických podmínek se přidávaly další stromy, jako třeba elegantní sloupovité duby, břeky či rozložitě platany. V podhorských a horských oblastech se uplatnily především kleny, mléče, jasany, jeřáby a břízy. Výrazně se v kulturní krajině projeví stromořadí a aleje ovocných druhů stromů, jejichž výsadba ze starých sadů během osvícenství a empiru ve velkém přeskočila do krajiny, kde lemovala v podobě selských alejí místní cesty a někdy i významnější komunikace, byť hlavní tahy císařských silnic zpravidla ovládly lípy či jírovce.

Stromořadí a aleje stovek odrůd ovocných stromů doprovázely nejen cesty, ale často členily rozlehlé hospodářské plochy na menší celky; vedle užité hodnoty sklizeného ovoce či ořechů, zbylého ovoce jako důležitého zdroje potravy pro okolní faunu sloužily jako orientační linie, větrolamy, snižovaly prašnost a vysušování polí, poskytovaly útočiště a potravu živým tvorům vázaným na dané území. Pro přehled je níže uvedena tabulka s tradičními druhy stromů, které byly v posledních letech v rámci výše uvedeného projektu (2012–2015) z alejí a stromořadí Čech přemnoženy; v současné chvíli jsou sazenice pěstovány pro účely dalších analýz, růstových, genetických, fytopatologických, pro výběr růstových forem, které mohou být v alejových výsadbách perspektivní, jak z ekologického, tak estetického a provozního hlediska.

Některé z přemnožených stromů jsou kultivovány jako genetický zdroj původních dřevin z vybraných alejí, použitelný pro dosadby na původních místech či jako materiál k dalšímu rozmnožování za účelem obnov alejí a stromořadí autochtonními dřevinami daných oblastí.

Přehled přemnožených druhů tradičních alejových stromů v letech 2012 – 2015			
Druh	Výsevy	roubování	Řízkování
<i>Acer campestre</i>	X		
<i>Acer platanoides</i>	X		
<i>Acer pseudoplatanus</i>	X		
<i>Aesculus hippocastanum</i>	X		
<i>Carpinus betulus</i>	X		
<i>Fagus sylvatica</i>	X	X	
<i>Fraxinus excelsior</i>		X	
<i>Fraxinus ornus</i>	X	X	
<i>Malus sylvestris</i>	X	X	
<i>Morus alba</i>	X	X	
<i>Morus nigra</i>	X		
<i>Platanus x acerifolia</i>	X		X
<i>Populus alba</i>			X
<i>Populus nigra</i>			X
<i>Prunus avium</i>	X	X	
<i>Prunus cerasus</i>	X	X	
<i>Pyrus communis</i>		X	
<i>Pyrus pyraeaster</i>		X	
<i>Quercus cerris</i>	X	X	
<i>Quercus petraea</i>	X	X	
<i>Quercus pubescens</i>	X	X	
<i>Quercus robur</i>	X	X	
<i>Sorbus aria</i>	X	X	
<i>Sorbus domestica</i>	X	X	
<i>Sorbus intermedia</i>	X	X	
<i>Sorbus torminalis</i>	X	X	
<i>Tilia cordata</i>	X	X	
<i>Tilia platyphyllos</i>	X	X	
<i>Ulmus glabra</i>	X		X – výmladky
<i>Ulmus laevis</i>	X		X – výmladky

Poznámka: V přehledu nejsou uvedeny přemnožené a kultivované klony a kultivary, či nepůvodní alejové dřeviny; v rámci projektu také nebyly výzkumu podrobena aleje Moravy a Slezska. Uvedené druhy byly selektovány na různých lokalitách, s ohledem na význam alejových stromů samotných, ale i na charakter místa, klimatické podmínky atp. Každá druhová položka tak obsahuje řadu ekotypů, charakteristicky rozdílných jedinců; tj. stavba koruny, forma růstu, zbarvení olistění atp. Jan Hendrych, Jiří Obdržálek a Jiří Žlebčík, VUKOZ v.v.i. Průhonice, 2015.

Principy péče a ochrany

Časem bezpečná provozní funkčnost jednotlivých stromů alejových struktur v krajině skončí, stromy dosáhnou klimaxu a zenitu své životnosti. Rozpad a zánik, jakkoli dynamický a hodnotný proces z hlediska ekologie krajiny a přírodní estetiky, může být (chybí-li odpovídající pravidelná a dlouhodobá péče a údržba, průběžné dosadby a ošetřování stromů) nebezpečím pro nejbližší okolí, ať pro pěší pohyb či dopravní provoz. Velké množství alejí a stromořadí, které v současné krajině známe, bohužel trpí dlouhodobou absencí odpovídající pravidelné péče a údržby. Je proto nutné zvažovat možnosti, postupy a řešení daného stavu (HENDRYCH, 2008). Problematiku péče o dřeviny komplexně rozebírá, mimo jiné, používaná metodika ČSOP Péče o dřeviny rostoucí mimo les I. – II. (KOLARÍK, 2003), inspirativní jsou poznatky, metody a praxe v některých zahraničních zemích, kde se tématem dlouhodobě zabývají (Německo, Francie, Anglie, USA aj.). V poslední době je téma alejí a stromořadí předmětem řady odborných studií, včetně expertů Rady Evropy, Asociace Trees and Roads, či v rámci aktivit naplňování vizí Evropské úmluvy o krajině (PRADINES, 2012).

Péčí, ochranou a obnovou kulturních hodnot míst a krajiny (kde spočívá také základ k péči a ochraně alejí) se dnes zabývá řada mezinárodních chart a úmluv. Roku 1931 vydala Komise pro mezinárodní duševní spolupráci Athénskou chartu, která postuluje jako předmět studia otázku spojení architektury s přírodou; stromoví a rostlinná výzdoba mají být přizpůsobeny památkám nebo jejich skupinám s tím záměrem, aby byl zachován jejich starý charakter. Florentská charta z roku 1981 hovoří o architektonických a vegetačních kompozicích, které jsou z hlediska dějin nebo umění celospolečensky významné. Benátská charta z roku 1964, o zachování a restaurování památek a sídel, uvádí mj. specifická pravidla ochrany pro živé památky. Úmluva o ochraně architektonického dědictví v kategoriích ochrany vymezuje místa, jako kombinovaná díla člověka a přírody, oblasti částečně zastavěné a dostatečně charakteristické a homogenní, aby byly topograficky vymezitelnými jednotkami, a která jsou pozoruhodná svým historickým, archeologickým, uměleckým, vědeckým, společenským nebo technickým významem. Tematikou krajiny sídel, udržitelného rozvoje a příměstských oblastí se zabývají charty urbanismu, Torremolinská charta (1983), Aalborská charta (1994); Nová Athénská charta (1998) pak přímo hovoří o degradovaném estetickém vzhledu měst, narušené kulturní integritě a poškozené kontinuitě městských struktur. Postuluje urbanistické plánování, kde podstatnou součástí je udržování biodiverzity a zachování ekosystémů pomocí zelených koridorů prostupujících celými městy, se zvláštní pozorností věnované okrajovým částem měst (HRŮZA, 2002).

Burská charta (1979) se věnuje místům kulturního dědictví, jejich konzervování a managementu; vztahuje se ke všem typům míst s kulturním významem, včetně přírodních a historických, prošla několika revizemi a její nejnovější znění je z roku 2013. Kulturní význam míst charta spatřuje v estetických, historických, vědeckých, sociálních a duchovních hodnotách pro minulou, současnou a budoucí generaci. Tento význam spočívá v místě samém, v jeho strukturách, scéně, využívání, asociacích, dílčích významech, v návazných příbuzných a přilehlých místech a objektech. Burská charta je pro svůj důraz na postupy konzervace, trvalé a kontinuální péče a údržby velmi inspirativním zdrojem pro plánování a správu kulturně významných míst a krajin v celosvětovém měřítku (CHARTER OF BURRA, 2013).

Česká republika přijala dokument Evropská úmluva o krajině z r. 2000, který stanoví a vymezuje ochranu kulturní krajiny v rámci signatářských zemí Evropy. Předmětem ochrany je kulturní krajina obecně, a to i krajina městská a taková, která doposud nepožívala ze zákona žádný speciální režim. Podle dikce úmluvy (ve shodě s nástroji na ochranu rázu krajiny dle §12/114 Sb.) zde ochrana krajiny znamená činnosti směřující k zachování a udržení význačných rysů krajiny, odůvodněné její dědičnou hodnotou, vyplývající z její přírodní konfigurace a/nebo z lidské činnosti. Povinnost péče a ochrany stromů vyplývá již z Listiny základních práv a svobod, z povinnosti vlastníků pečovat o svůj majetek tak, aby nezpůsobil škody jiným osobám. Zákon o ochraně přírody a krajiny stanovuje péči o dřeviny, zejména jejich ošetřování a udržování, péče o dřeviny je také předmětem Zákona o státní památkové péči a Zákona o pozemních komunikacích.

Aleje v sídlech, parcích, zahradách, ale i jako doprovody komunikací je zapotřebí vždy hodnotit a posuzovat komplexně, včetně jejich kompozičního rámce. Nikoli jen jako solitérní linie vytržené z celkového (krajinného, sídelního atp.) kontextu. Jen tak jsme schopni nalézt odpovídající a vhodné způsoby péče a údržby. Ty pak budou různé, podle rozdílných hodnot a významů estetických, kulturně historických a přírodních. V obrazu krajiny stará alej u cesty, kterou tvoří stromy s velkými odstupy, může být esteticky hodnotná a jedinečná; budeme tedy chtít tento stav konzervovat a chránit, druhově vhodné a původní stromy průběžně dosazovat, namísto toho, abychom zbylé stromy vykáceli a celou alej znovu vysadili v původní monotónní linii (často za chybného použití jiných a nepůvodních druhů stromů, zpravidla navíc ještě importovaných ze zahraničí). Prastaré aleje na hrázích rybníků, jaké známe z historických úprav rybníčních krajin na jihu Čech i jinde, jsou dnes předmětem kontinuálního konzervování a údržby. Tady praxe prokázala správnost tohoto přístupu, kde pravidelně aplikované postupy konzervace a údržby jsou v souladu s často intenzivním rekreačním využitím a s bezpečností provozu alejových cest a promenád (např. cyklostezky na Třeboňsku).

Naopak torzo rozpadlé a přestárlé aleje v prostředí historické zahrady, parku nebude často v koncertu s architektonicky komponovaným a udržovaným prostředím, jehož je nedílnou součástí; budeme se tedy snažit o její obnovu, byť podle významu a stavu s řadou možných řešení, včetně postupné obnovy po pečlivě vybraných úsecích, kdy z čelního i bočního pohledu je stále linie kompaktní a souvislá, s ponecháním kvalitních stromů a obnovováním havarijních částí. Někdy, tam kde životnost stromů je za zenitem a jejich stav bezprostředně ohrožuje bezpečnost svého okolí, bude nutno radikálním způsobem provést obnovu vymýcením starých, neudržovaných a poškozených stromů a dosadbou stromů nových. Taková praxe je dnes rozšířená v Německu, kde řada alejí historických zahrad a parků byla v posledních desetiletích takovýmto způsobem obnovována (Herrenhausen v Hannoveru, Schwetzingen, Schleisheim aj.), v Británii byla takto obnovena soustava kompoziční trojice (*Pate d' Oie*) alejí v parku u paláce Hampton Court (s ponecháním starých tisů). Zde zbývající staré stromy byly těžkou technikou vytrhány ze země i s kořeny (bez pracného a nákladného frézování pařezů), aby uvolnily místo pro nové výsadby. Již dnes, po dvaceti letech, začínají tyto aleje dosahovat měřítka, kdy se vrací prostorotvorný a kompoziční účín, který snad potrvá po několik dalších staletí. Za několik desítek let se snad vrátí také jejich přírodní a ekologické funkce a hodnoty.

Podobně by bylo možné přistupovat k obnově v minulosti neudržovaných a rozpadajících se alejí u pozemních komunikací, pokud budeme na této obnově trvat jak s ohledem na bezpečnost silničního provozu, faktor zorného pole a vnímání prostoru při vyšších rychlostech, tak s ohledem na drakonické podmínky provozu

pro stromy samotné. Kompletní jednorázové obnovy však naráží na řadu problémů, ať již legislativní povahy (ochrana přírody, vzácných druhů), nebo technických norem (pozemní komunikace), které nové výsadbě souvislých linií alejí brání (ESTERKA, 2010; VELIČKOVI, 2013). Důležité v tomto ohledu je ustanovení ČSN 73 6101 (Projektování silnic a dálnic, mj. ŠVÉDOVÁ, 2010).

Pokud budeme, s ohledem na estetický a kulturně historický význam, krajinný ráz, a s ohledem na výše uvedené mezinárodní úmluvy a charty, trvat na udržení linií alejí podél dopravních tras v krajině, pak nejen vzdálenost linií od krajnice, ale také rytmus (spon) výsadeb stromů v řadách, který u pěších cest a silnic (s tradičním provozem kočárů) byl v řádu metrů, by mohly být s ohledem na zorné pole a rychlost pohybu současné dopravy odpovídajícím způsobem modifikovány. Zjevně půjde o stanovení nové formy alejových výsadeb pro současné podmínky provozu na rychlostních komunikacích. Musíme proto nejen zvažovat náhradu hustě zapojených alejí či stromořadí více rozvolněnými výsadbami s většími rozestupy mezi stromy, ale rovněž větší vzdálenost alejových řad od krajnice komunikací, za vnějším okrajem příkopů. V takových intencích probíhá v současnosti péče a ochrana historických krajinných struktur a alejí například v Meklenbursku – Předním Pomořansku, kde jsou přírodní krásy, lesy, aleje, meze a vegetační koridory plužin přímo chráněny nejvyšším zákonem země, zemskou ústavou (podle §12, odstavec 2; <http://www.verfassungen.de/de/mv/mv93-index.htm>).

V našich podmínkách jsou z hlediska legislativy důležitá ustanovení týkající se ochranných pásem silničních komunikací. Problematiku silničního ochranného pásma upravuje zákon č. 13/1997 o pozemních komunikacích, ve znění pozdějších předpisů. Silniční ochranná pásma slouží k ochraně dálnic, silnic a komunikací I. nebo II. třídy a provozu na nich mimo souvisle zastavěné území obcí. Je v nich zakázána nebo omezena činnost, která by mohla ohrozit vlastní komunikace nebo provoz na nich. Silničním ochranným pásmem se rozumí prostor ohraničený svislými plochami vedenými do výšky 50 m a ve vzdálenosti 100 m od osy dálnice, 50 m od osy vozovky silnice I. třídy a ostatních místních komunikací I. třídy, 15 m od osy vozovky silnice II. třídy nebo III. třídy a místní komunikace II. třídy. V ochranném pásmu je omezena možnost výstavby, výsadyb stromů a zemědělské výroby, která by mohla být překážkou přehlednosti a viditelnosti. Podle § 33 tohoto zákona, v silničním ochranném pásmu na vnitřní straně oblouku silnice a místní komunikace I. nebo II. třídy, o poloměru 500 m a menším a v rozhledových trojúhelnících prostorů úrovnových křižovatek těchto pozemních komunikací, se nesmí zřizovat a provozovat jakékoliv objekty, vysazovat stromy nebo vysoké keře a pěstovat takové kultury, které by svým vzrůstem a s přihlédnutím k úrovni terénu rušily rozhled potřebný pro bezpečnost silničního provozu.

Podle § 35 uvedeného zákona (k ochraně dálnice, silnice a místní komunikace) jsou vlastníci nemovitostí v sousedství dálnice, silnice a místní komunikace povinni strpět, aby na jejich pozemcích byla provedena nezbytná opatření k zabránění sesuvů půdy, padání kamenů, lavin a stromů nebo jejich částí, vznikne-li toto nebezpečí výstavbou nebo provozem dálnice, silnice a místní komunikace nebo přírodními vlivy; vznikne-li toto nebezpečí z jednání těchto vlastníků, jsou povinni učinit nezbytná opatření na svůj náklad. O rozsahu a způsobu provedení nezbytných opatření a o tom, kdo je provede, rozhodne silniční správní úřad. Tato a další ustanovení vymezují limity, které určují potenciál výsadeb a obnov stromořadí a alejí podél pozemních komunikací.

Je zřejmé, že nejen ekologický, ale i kulturně historický význam, ráz krajiny a kulturní tradice, urbanistické a architektonické hodnoty formování prostoru krajiny

v okolí sídel a památkových areálů, tedy významné prvky kulturní identity, jaké představovaly aleje a stromořadí cest a komunikací v posledních staletích, si zaslouží speciální pozornost v rámci ochrany kulturní krajiny. V takovém rámci je nutno tyto linie chránit nejen tam, kde je to důležité z hlediska památkové péče a ochrany přírody, ale i na základě obecných ekologických, etických a morálních principů (podobně jako zemskou ústavou v Meklenbursku – Předním Pomořansku). Připravovaný nový památkový zákon by měl patřičně zohlednit ty aspekty výše uvedené problematiky, které spadají do jeho kompetencí; kulturně historický význam tradičního členění krajiny, historické linie trasování alejí a stromořadí v kulturní krajině (urbanizující spojnice sídel atp.), které stále existují a jsou dokumentované v průběhu doby, především na věrohodných historických mapách z 18. a 19. století.

Jako společná díla člověka a přírody to jsou často jedinečné doklady o prostorotvorných intencích v rámci kultivace krajiny v rámci panských sídel, klášterů, měst a vesnic, jejich hospodářských aktivit, o širších urbanistických počinech v krajině. Měly by být také zapracovány mezi jevy a ukazatele v rámci územně analytických podkladů podle § 26 stavebního zákona 183/2006 Sb. a patřit mezi nástroje územního plánování, které průběžně monitorují stav a vývoj území. Na rozdíl od zahrad a sadů, aleje a stromořadí mezi uvedenými druhy pozemků důležitými pro Koeficient ekologické stability (KES) chybí. Jsou však nedílnou součástí urbanistických a architektonických hodnot území, společných děl člověka a přírody, chráněných podle zákona č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči.

Stromy, stromořadí a aleje, mohou být také vyhlášeny za Památné stromy podle zákona č. 114/1992 Sb., jako stromy, které jsou krajinnými dominantami nebo jinak výrazně přispívají ke krajinnému rázu, doprovázejí nějakou kulturní památku (viz také výše urbanistické a architektonické hodnoty), upomínají na historickou událost nebo pověst, nebo stromy mající mimořádný vzrůst, stáří, či zvláštní habitus. Památné stromy mohou být podle zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny vyhlášeny buď na základě správního rozhodnutí místně příslušným orgánem ochrany přírody, což je většinou pověřený obecní úřad, městský úřad či magistrát statutárního města (odbor životního prostředí), nebo na základě smlouvy tohoto orgánu ochrany přírody s vlastníkem stromů. S ohledem na ráz krajiny je proto možné, budou-li podrobně zmapovány a dokumentovány (včetně významu pro ráz té které krajiny), podrobit zákonné ochraně množství linií alejí a stromořadí pro jejich prostorotvorné a krajinotvorné funkce a hodnoty, vedle hodnot habituálních, růstových či věkových u jednotlivých stromů.

Podnět k vyhlášení památných stromů může podat kterýkoliv občan nebo občanské sdružení. Součástí podnětu by mělo být přesné zakreslení stromů do podrobné mapy a důvod, proč mají být stromy vyhlášeny za památné (historická souvislost, příběh, relikt historického urbanismu a členění krajiny atp.). Další náležitosti – majitele stromů, čísla parcel dotčených ochranným pásmem apod. zajistí orgán ochrany přírody v rámci správního řízení. Před samotným vyhlášením musí záměr projednat také s vlastníkem stromů. Druhou možností vyhlášení je uzavření smlouvy mezi orgánem ochrany přírody a vlastníkem stromů, k tomu většinou dojde na základě návrhu vlastníka, který chce stromy za památné vyhlásit. Smlouva musí obsahovat jednoznačné určení dotčených stromů a způsob péče o ně. Ochrana je zajištěna ve smlouvě zřízeným věcným břemenem. Orgán ochrany přírody dohlíží na péči (ošetřování) a vymezuje ochranná pásma kolem památných stromů. Dokud neurčí jinak, je jím kruh o poloměru desetinásobku průměru kmene ve výšce 130 cm nad zemí. Památné stromy nelze skácet, nebo jinak poškodit. Poškození či pokácení památného stromu je přestupkem, za který hrozí pokuta až

do výše 100 000,- Kč, u právnické osoby, u podnikající fyzické osoby až do výše 1 000 000,- Kč. V odůvodněném případě může hrozit trestní stíhání podle § 293 trestního zákoníku za Poškození a ohrožení životního prostředí, či podle § 294 trestního zákoníku za Poškození a ohrožení životního prostředí z nedbalosti, za které lze uložit trest zákazu činnosti či odnětí svobody, v nejvyšší sazbě až 8 let (REŠ, ŠTĚRBA, 2010).

Je zapotřebí komplexněji formulovat úpravu, která podpoří nejen existenci památných stromů, ale u alejí a stromořadí také průběžnou obnovu jejich krajínových linií, s ohledem na ráz krajiny, kulturně historický význam, architektonickou a urbanistickou hodnotu, pokud možno v proporcionalitě původních alejí (v rámci ochranných pásem komunikací, ve vztahu a s respektem k historické situaci vedení alejí v krajině, v terénu, jakož i k právům a povinnostem vlastníků dotčených pozemků, např. ustanovení Nového občanského zákoníku č. 89/2012 Sb., mj. jeho § 1013, 1017, 1067, ale i §8 zákona č. 114/1992 o ochraně přírody a krajiny, zákona č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči aj.). Podle § 1017 občanského zákoníku, má-li pro to vlastník pozemku rozumný důvod, může požadovat, aby se soused zdržel sázení stromů v těsné blízkosti společné hranice pozemků, a vysadil-li je nebo nechal-li je vzrůst, aby je odstranil. Nestanoví-li jiný právní předpis, nebo neplyne-li z místních zvyklostí něco jiného, platí pro stromy dorůstající obvykle výšky přesahující 3 m jako přípustná vzdálenost od společné hranice pozemků 3 m a pro ostatní stromy 1,5 m. Toto ustanovení se však nepoužije, je-li na sousedním pozemku les nebo sad, tvoří-li stromy rozhradu (cokoli, co rozděluje dva pozemky; plot, zeď, brázda, mez, potok, stromová alej apod.), nebo jedná-li se o stromy zvláště chráněné podle jiného právního předpisu (památné stromy). Obnova alejí a stromořadí je tak (na základě povolení silničního správního úřadu) možná v podobě linií (v rámci ochranných pásem pozemních komunikací) na pozemkových hranicích, kde vytváří rozhrady se sousedními pozemky.

U pozemních komunikací by mohly být (s ohledem na přehlednost a bezpečnost provozu) rozteče alejových řad a spony výsadeb stromů velkorysejší, výsadby prováděné dále od krajnice, až vně za příkopy, jako rozhrady na hranicích pozemků; to je v prostoru krajiny proporcionalita, která ve vizuálním obraze odpovídá parametrům historicky existujících alejí. Představíme-li si vzrostlé alejové stromy, s plně rozvinutými korunami, je to stále prostředí s vnímatelným interiérem, nahoře otevřené světlu a po stranách vytvářející prostorový rámec a psychologický komfort, pocit bezpečí vůči okolní (často prázdné) industriální či zemědělské velkovýrobní krajině. Jsou to představitelné poměry alejí krajiny Čech.

Ve vzorku bezmála čtyř tisíc identifikovaných a dokumentovaných alejí (viz uvedený výzkumný projekt NAKI) se nejběžnější zjištěné rozteče alejových řad pohybují mezi 8 až 12 metry; nejsou však výjimkou ani některé aleje s roztečemi většími (aleje císařských aj. silnic 14 až 20 metrů). Menší rozteče v řádu jednotek metrů (cca 4 až 7 m) se týkají povětšinou alejí starých cest v krajině. Lipová alej (Alej vzdechů) vedoucí ke skalnatému kaňonu řeky Střely v Plasech má rozteč pouhé tři metry (spon stromů 5 m). Jako stinná kolonáda krajinou protínala tato alej nejpřímější trasou meandr řeky; její původní užitná funkce stinné privátní cesty krajinou dávno odezněla. Dnes si ceníme přírodní estetiky monumentálních lip v krajině nivy, mohutných kmenů stromů, skýtajících útočiště rozmanité fauně. Podobně jako u jiných, obdobně dobou, růstem a zráním zhodnocených alejí (Zahrádky, Lemberk a mnohé další), budeme chtít tyto kvality všemožně chránit a pečovat o ně, dokud to bude možné.

Důsledněji by mělo být podporováno zakládání alejí a stromořadí tradičních domácích alejových dřevin a vysokokmenů ovocných odrůd stromů při

komunikacích nižších tříd, při místních komunikacích, při polních cestách krajinou, na hranicích katastrů, mezích atp. Prostorová struktura a distribuce alejí a stromořadí, známá z historických map, odpovídá dnes jen zčásti (byť značné) současné situaci. Velké množství linií vzniklo také během 20. století, především podél pozemních komunikací, často v podobě alejí ovocných stromů (hrušně, jabloně, slívy, třešně), mnohdy potvrzujících staré trasy alejových linií. Je nutné zvažovat také náhradní místa nových výsadeb s ohledem na obnovu krajinotvorných struktur, s využitím prostoru prázdné zemědělské krajiny, s inspiracemi členění té které krajiny ze starých vojenských map (www.mapire.eu), z map stabilního katastru a jejich indikačních skic (www.archivnimapy.cuzk.cz), dokumentujících do značné míry harmonický stav krajiny před pozemkovou reformou. Důležité je využití tradičních domácích druhů a odrůd stromů daných oblastí, významných pro místní ekosystémy a niky. K realizacím takovýchto projektů slouží programy péče o krajinu (www.dotace.nature.cz/ppk-programy.html).

Aleje a stromořadí, jsou-li součástí areálů památkové chráněných objektů, mají v praxi specificky odlišný režim péče a ochrany než jejich obdoby ve volné krajině, byť i tam byly často utvářené s uměleckými a kompozičními záměry; jsou to kombinovaná díla člověka a přírody, s krajinným, urbanistickým, architektonickým aj. významem, či hmotné doklady lidské činnosti (podle zákona č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči a podle pracovních verzí nového památkového zákona). Aleje památkově chráněných a spravovaných parků, zahrad, památkových zón, jsou předmětem postupů péče a ochrany, které odpovídají jejich historické a umělecké hodnotě, historicky cenných architektonických a urbanistických děl, společných děl člověka a přírody. Je patrné, že strategie ochrany a péče budou klást důraz na takové postupy, které zajistí výše uvedené zájmy přednostně. Inspirativní vždy byly přístupy, které známe ze zámeckých zahrad ve vídeňském Schönbrunnu, kde aleje byly kontinuálně upravovány a seřezávány; taková údržba zachovává průběžně ideální stav vzhledem k podstatě památkové péče a ochrany, zachovává tento stav po maximálně možnou dobu v podstatě intaktní a celé generace se mohou těšit z krásy vzrostlých a upravených stromů, jejich vyznění v komplexu celé alejové soustavy.

Aleje a stromořadí v otevřené krajině představují linie, či jejich soustavy a kombinace, často výrazně dotváří, či dokonce determinují obraz otevřené krajiny, krajinnou scénu. Jako společná díla člověka a přírody jsou významné pro své architektonické a urbanistické hodnoty. Někdy však svým stářím počínají více splývat s přírodními prvky krajiny, přičemž se často navzájem posilují. Jejich hodnota je umocněna, dochází ke klimaxu, ekologicky a esteticky hodnotnému stavu, hodnému studia a zachování po co nejdelší dobu. Takové linie v krajině, byť jen v reliktech původních tras, jsou vnímány jako esteticky jedinečné a prostorově významné prvky historické kultivace krajiny. Je zájmem (jako u jiných památek umění či památných stromů) jejich život uchovat a maximálně prodloužit, a to také s ohledem na další funkce, které jsou povahy ekologické. Mnohé studie dokládají rozmanitost různých živočišných druhů, vázaných životními cykly na staré místní stromy; třeba u dubů to jsou řádově až stovky různých druhů, v kontrastu k mnohým stromům introdukovaným (jakkoli zahradnický populárním), kde se jedná o řád pouhých jednotek druhů (DAY, 2004). Estetické a ekologické hodnoty jsou sledovány a chráněny ve společném komplexním, osvětleném a poučeném zájmu, postupy péče a ochrany by pak měly mít všude, kde to není v rozporu s výše uvedenou legislativou, spíše povahu konzervační, za používání měkkých metod péče; dosadeb ve vhodně stanovených úsecích, udržovacího řezu, postupné a průběžné péče a obnovy.

Důležitá jsou v tomto smyslu ustanovení zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny. Krajinový ráz, kde kulturně historické a estetické hodnoty krajiny jsou chráněny podle § 12 tohoto zákona, je ustanovením, které je plošně aplikovatelné na celý prostor kulturní krajiny, nikoli jen na určité specifické části. V souladu s výše uvedenou Evropskou úmluvou o krajině má tak nejen potenciál, ale i praktickou možnost ochrany nejen ekologicky významných památných stromů (a jejich souborů, linií), či vybraných kulturních památek v jednotlivých kategoriích, taxativně stanovených památkovým zákonem, ale také celých alejí a stromořadí; chrání jejich polohu, kulturně historický kontext, umístění, ekologický a estetický význam, účín a trvalou přítomnost v krajině, včetně zájmu na jejich zachování v obrazu krajiny. To jsou také, jak již padlo výše, (a z hlediska zákona č. 20/1987 Sb., ve znění pozdějších předpisů, jakož i podle dikce verze připravovaného nového památkového zákona) významné krajinové, urbanistické a architektonické hodnoty území, které jsou v rámci územně analytických podkladů závazné při územním plánování a rozvoji území podle stavebního zákona (č. 183/2006 Sb. o územním plánování a stavebním řádu).

Je zřejmé, že svým záběrem především institut ochrany krajinového rázu (mj. ŠTRÉBLOVÁ HRONOVSKÁ, KUPKA, VOREL, 2014) dokáže postihnout všechny důležité hodnoty, které jsou jinak třeba jen obtížně uchopitelné (LACINA, 2010). Vlastnost linií alejí a stromořadí prostorově členit a utvářet krajinové scény, doložitelnost této kvality na družicových a leteckých snímcích, prokazatelnost často historického prostorotvorného záměru či souvislostí zřejmých z historických map, je exaktně doložitelnou a hodnotitelnou kvalitou. Krajinářské, urbanistické, architektonické či hospodářské struktury (uspořádání mezí, plužin, cest, silnic atp.), v terénu dobře rozpoznatelné (často zvýrazněny právě liniemi a koridory stromové vegetace, alejí a stromořadí) tak na základě současné legislativy mohou podléhat ochraně, budou-li přesně identifikovány, dokumentovány, zhodnoceny, popsány a k této ochraně navrženy. Instituty památných stromů a krajinového rázu (podle zákona č. 114/1992 Sb.) by měly být podpořeny vhodnou úpravou, syntézou a formulacemi výše uvedených skutečností a jevů, historických struktur krajiny (mj. JANČURA, 1998; GOJDA, 2000), také ze strany zájmů památkové péče, v rámci připravovaného památkového zákona. Zemskou ústavou přímo daná jejich ochrana v Meklenbursku – Předním Pomořansku může být v tomto ohledu inspirací.

Často pestrá mozaika krajin, do dnešních dní mnohde dochovaného členění římského katastru v Itálii, je předmětem legislativní ochrany a jejich konceptů péče a ochrany odpovědných orgánů v řadě územně správních celků jednotlivých italských regionů a provincií. Členění krajiny, dané historickou (starších třiceti let) strukturou živých plotů (Hedges), dalo v Anglii vzniknout v roce 1997 její legislativní ochraně v rámci zákona The Hedgerows Regulations, zamezující jejich poškozování či likvidaci (THE HEDGEROWS REGULATIONS, 1997) a stanovující přísné podmínky ořezu, včetně doporučujících principů odpovídající dobré správy (STOKES, 2004). Spolková země Meklenbursko – Přední Pomořansko má od roku 1993 ochranu zelených koridorů mezí, plužin, stromořadí a alejí zakotvenu přímo v zemské ústavě (§12, odstavec 2; <http://www.verfassungen.de/de/mv/mv93-index.htm>).

Problematiku péče a obnovy alejí tam před časem zpracoval a publikoval Ingo Lehmann (LEHMANN, 2002). V širším, knižně vydaném shrnutí bylo téma v rámci Spolkové republiky Německo předmětem publikace *Alleen in Deutschland* (LEHMANN, ROHDE, 2006). Poučný je také materiál vydaný r. 2005 Německým pojišťovacím dopravním technickým ústavem (VERKEHRSTECHNISCHES INSTITUT DER DEUTSCHEN VERSICHERER, 2005) pod titulem *Schutz von Mensch und Baum* (https://www.bezregdetmold.nrw.de/500_Service/011_Broschueren/broschuere

n/060Broschuere_GdV.), který detailně analyzuje, řeší a na příkladech dokládá principy a možnosti zachování a obnovy alejí a stromořadí, s ohledem k jejich významu v krajině a v kontextu s provozem na pozemních komunikacích. Důležitost problematiky je v Německu doložena neustálými aktualizacemi, zpřesňováním formulací, které nacházejí odezvu v současných legislativních úpravách. Řadu relevantních studií a projektů podporuje stát mj. prostřednictvím organizace DBU (*Deutsche Bundesstiftung Umwelt*), např. v Schleswig-Holstein i jinde, včetně České republiky; viz:

(<http://www.google.com/cse?cx=013464306315206281959:znm8nvc1j10&ie=UTF-8&q=Alleen#gsc.tab=0&gsc.q=Alleen&gsc.page=1>).

V obecné a praktické rovině, podle odborných studií a zkušeností (mj. THE ENGLISH HERITAGE HANDBOOK, 2007), je při správě a obnově historických alejí možné sledovat také tyto ozkoušené a zavedené postupy používané ve Velké Británii:

1. Vymýcení a výsadba celé nové aleje; tvrdý a drastický postup, ekologická újma může být velmi těžká (doupné stromy, refugia atp.). Postup používaný v urbanizovaném prostoru, uliční stromořadí, aleje památkových objektů (viz výše Hampton Court; u nás např. v devadesátých letech Janem Ondřejem obnovená alej na Mariánských hradbách v Praze, či po roce 1996 lipová alej v Lánech; Jan Ondřej, Jan Hendrych, Ivan Marek a mnoho dalších).
2. Výměna alternativních sekcí (cca 30 metrů) protilehlých řad aleje a dosadba kvalitními vysokokmeny v zhruba desetiletém intervalu; důležité je odstranění pařezů a důkladná příprava půdy. V čelním i bočním pohledu přitom zůstává alej po celou dobu obnovy kompaktní a souvislá.
3. Skácení a náhrada každého druhého stromu aleje. Obvykle nepřilíš úspěšné, okolní stromy konkurují mladým výsadbám (světlo, voda, živiny). Výsledkem jsou pokroucené a nedobře vyvinuté stromy. Výjimku mohou tvořit tisy, duby a buky, které lépe snesou zastínění. I přesto mladé stromy budou přistíněny a potáhnou za světlem, tento habitus si pak ponechají natrvalo. (Kombinace tohoto způsobu s postupem podle bodu 2 výše byla použita při postupné obnově aleje pyramidálních dubů, jejichž sloupovitý habitus toto dobře umožňuje, v parku na Sychrově, od roku 1997; Marguerite Kottulinsky-Rohan, Karel Ksandr, Jan Hendrych, Miloš Kadlec, Pavel Vachoušek.)
4. U trojitých (čtyřřadých) alejí lze vymýt vnitřní nebo vnější řady aleje a provést dosadby ve dvou odpovídajících fázích. Pokud jsou však řady příliš blízko, mladé stromy budou přistíněny a potáhnou za světlem, tento habitus si pak ponechají natrvalo.
5. Výsadba nové aleje uvnitř nebo vně stávající aleje, pokud to dovolí prostor. Tento postup však změní původní záměr, design, a spotřebuje mnoho místa. Je nevhodný pro významná a komponovaná historická místa. (Naopak se jako vhodné řešení jeví při obnovách alejových linií u pozemních komunikací, kde výsadby stromů dále od krajnice vozovky, na vnější straně příkopů, se zdají být možným řešením.)
6. Ponechání a užívání si krás původní aleje tak dlouho, jak jen je to možné. Významná je zde pravidelná a trvalá péče a údržba, prořez, prosvětlení korun, provedení některého z udržovacích řezů (zdravotní, bezpečnostní, redukční) a statické zabezpečení korun, průběžný monitoring. (Příkladem

mohou být působivé památné aleje v Plasech, Zahrádkách, či u zámku Lemberk a mnohé další.)

7. Dosadba stromů postupně tak, jak odumírají. Toto je nejběžnější, v dlouhém časovém měřítku však nejméně výhodné řešení pro formální aleje komponovaných historicky významných míst. Stromy budou v linii vždy nejednotné, nepřinesou efekt zaklenuté kolonády (což však nemusí být na závadu u alejí a stromořadí v otevřené krajině, kde spíše než nudný a jednolitý tunel stromů často uvítáme jejich rozředění a volné úseky s výhledy do krajiny).
8. Akceptování povahy smíšené a různorodé aleje s vtroušenými druhy; ta však přestává být formální alejí kolonádového typu a nebude vhodným řešením u komponovaných historicky významných památek; tento postup může být akceptován u alejí a stromořadí v otevřené krajině, i s ohledem na jejich ekologickou hodnotu, druhovou diversitu (viz také výše bod 7).
9. Redukční řez, hluboký řez korun k docílení jejich sourodého habitu, jednotného charakteru stavby korun stromů. Nutný je následující pravidelný udržovací řez a dlouhodobá údržba stromů v pravidelném cyklu několika málo roků. (V tomto ohledu je principiálně významná celoživotní práce doktora Alexe Shiga, zaměřená na anatomii stromů, jejich údržbu, způsoby řezů, na moderní arboristiku vůbec; SHIGO, 1989.)

XI. Shrnutí, závěr, resumé

Přírodními procesy přetvářený a pohlcovaný umělý řád (linií koridorů, alejí, stromořadí, jejich krajinných kompozic, starých sadů) by měl být rozeznán jako esteticky funkční a hodnotný stav krajiny (kontrastem jednotlivých prvků a jejich proměn, pestrostí detailu, zabarvení, akcentů aj.), kde estetické hodnoty přírodních prvků a jevů jsou mnohdy v převaze. Jsou tak často ještě umocněny původní estetické funkce a hodnoty prostorotvorné a kompoziční. Zde hledáme ideální a dlouhodobě udržitelný průmět mezi hodnotou původní a hodnotou nově vzniklou. Mnohdy se jedná o esteticky hodnotnou formu přírodovědné význačnosti, přírodního detailu, archetypu (DURDÍK, 1875), materiálu, přírodního vzoru (například u památných stromů obdivovaný vzrůst a krása statného vzorového jedince). Starý specimen stromu, pozůstatek kompozice krajiny, parku, solitér ve vinici, na louce, v poli, na mezi či u cesty, ale i pralesní interiér, geologický odkryv; jsou nejen přírodními hodnotami, ale trvalou podstatou a substrátem, z přírody přejímaným a napodobovaným, dále estetizovaným. Jsou esteticky hodnotnými přírodními archetypy (přírodní vzor, solitér, sošný objekt, tradiční materiál, druh), vítanými eko-elegantními návraty prapůvodních, přírodních forem krásy. Obnovy starých alejí, kde se dochovaly v dostatečně vitálním a bezpečnost neohrožujícím stavu letité solitéry stromů, tak ne vždy nutně probíhají kompletním vymýcením a novými výsadbami, ale často selektivní dosadbou po vybraných sekcích, konzervací a zabezpečením ponechaných stromů, využitím jejich potenciálu, ekologického významu.

Aspekt odhalování a zakomponování přírody, jejího řádu, byl vždy součástí zahrad a parků, podstatou jakoby nedbalé elegance malebných krajinářských úprav a dramatických romantických krajinářských parků. Také stinné interiéry bosketů (jinak přísně organizovaných francouzských zahrad) byly tvořeny často původními lesními porosty, jejichž divokost a neuspořádanost dobře kontrastovala s upravenými lemy živých stromových plotů a treláží. Umělé členění a organizování

krajiny venkovských sídel, v lidském měřítku kompozice segmentů a prvků, podrobených přírodnímu řádu a jeho procesům, později romantickým obdivem divokých přírodních míst skalních výchozů, roklí a říčních údolí, jejich zpřístupněním, akcentováním výhledů na dramatické detaily a panoramata okolní přírody a krajiny, byly na počátku kolektivního rozpoznání estetických hodnot podkryté přírody, počátkem její ochrany (STIBRAL, 2005), zrozené z poznání etické a morální odpovědnosti tyto hodnoty zachovat a udržovat.

V podmínkách, kde historické členění bylo z velké části vymazáno z povrchu kulturní krajiny, nezbyvá než se nechat (při plánování pozemkových úprav, navrhování územních systémů ekologické stability, přípravě územně analytických podkladů či strategiích územního plánování a rozvoje) inspirovat takovým stavem krajiny, který nám poskytuje obsáhlá ikonografie, především historické mapy stabilního katastru, zachycující uspořádání kulturní krajiny před jejími zásadními negativními změnami a obsahující nejen danosti, limity, fakta a informace o daných krajinách, ale i staletými ozkoušená řešení místních aspektů a krajinných specifík (mj. TRPÁK, TRPÁKOVÁ, 2004; SKALOŠ, TOBOLOVÁ, 2010; HENDRYCH, STORM, PACINI, 2013).

Při čtení a studiu krajiny, byť nevědomky, hledáme inspiraci v minulosti (minulé přítomnosti, jež je nedílnou součástí našeho světa a poznání), kdy kontrastní prvky lidského díla a přírody měly nezastupitelná místa v dynamicky vyváženém a harmonickém uspořádání krajiny. Odkrýváme tak podstatu věcí, danou měřítky, ostrotí a kontrasty jednotlivých prvků a segmentů, charakteristických materiálů (geologický substrát a jeho povrchové prvky, vodní prvky, porosty, okraje, solitéry, přírodní i uměle vytvářené dominanty, prostory, oblasti, cesty, ohniska atp.). Pracujeme s jejich predikcí, narušováním, zviditelňováním, strukturováním a kompozicí, s ohledem na přírodní procesy a potřeby člověka, naplňující vlastní bytí v prostoru krajiny. Je-li kulturní krajina, kontrastní prolnutí člověka s přírodou esteticky funkční v jednotlivostech, bude s velkou pravděpodobností esteticky hodnotná také jako celek. Míra této hodnoty (celkové libosti) je – podobně jako u hudby – dána netoliko harmonií, jednotou celku, ale především ostrotí, kontrasty a akcenty dílčích složek, segmentů a prvků, umělých a přírodních. Spočívá v čistotě forem a detailů, v patřičnosti a autenticitě materiálů, porostní skladby, ozřejmujících, potvrzujících a zvýrazňujících samotnou (vnímanou a rozpoznanou) podstatu svých (přírodních a kulturně historických) prostředí.

Tradičně uspořádaná, vizuálně pestrá kulturní krajina se nejpozději v 19. století stala ideálem, vytvořila měřítko, standard pro naše vnímání bohatství a rozmanitosti jejích složek, biodiversity, jednotlivých rostlinných a živočišných druhů. Dnešní exaktní vědecké přístupy mohou konstatovat, zcela přesně vědecky podložené, proměny a postupný zánik tohoto prostředí, jeho biodiversity a vymírání druhů, v dnešním značně proměněném prostředí jednolitě industrializované krajiny bez měřítek, poměrů, tradičních nik a vazeb. Nedostává se komplexního pohledu, empirie, docenění významu tradiční estetiky a umění, proporcionality lidských měřítek a činností, které prostředí kulturní krajiny organicky formovaly. Podle Arthura Schopenhauera (1788–1860) právě pohledem lidského oka se příroda sama na sebe dívá; poznání komplexní podstaty jevů je člověku umožněno vjemem a uměním, které sám vytváří. Kulturní dědictví konkrétních krajin a sídel, jako výsledek činností člověka, je jedinečným zhmotněním identity míst. To, co dnes hledáme, je cesta, jak dosáhnout obdobných výsledků způsobem vhodnými pro naši dobu (DAY, 2004); nejde o sentimentální staromilství, ale o poučenou správu a obnovu tradiční a osvědčené mnohofunkčnosti a diversity kulturní krajiny.

Umění designu, utváření kulturní krajiny, vizuální plánování, koncept místa a vztahů jednotlivých prvků (kde aleje a stromořadí jsou pro řád a strukturu krajiny nenahraditelnými prostředky) a jejich výsledná vizuální forma nejsou pouhou okamžitou – zpravidla ohromující a překvapivou – stavbou, instalací (jako nápad, objekt, architektura), ale naopak výsledkem složitého, dlouhodobého interaktivního procesu, který obsahuje hlubší poznání podstaty věcí a jejich převažující, včetně komplexního uspořádání prostorových a provozně funkčních vazeb a souvislostí. Umění nehledá duši v jednotlivých věcech, ale samotného ducha věcí. Je to umění předvídat poznané přírodní procesy a vycházet jim vstříc (například řízená sukcese, hledání podstaty, krásy vzorů a archetypů přírody a jejich přirozené zviditelnění s ohledem na charakter místa, nikoli však kýčovitá náhrada, překvapivé dotváření novotvary), omezení se na postupy a technologie, jež jsou s tímto poznáním v souladu (tradiční selská moudrost). Věci, objekty i prostory mají být právě jen tím, čím skutečně jsou: „*konečným cílem není racionální kalkul, pouhý fyzický tvar, ale především kvalita a čistota jeho obrazu v lidské mysli.*“ (LYNCH, 1960). Sem patří také kapacita vnímání přírodních procesů, růstu, zrání, stárnutí, patiny a všech dalších aspektů, včetně vhodného a uspokojivého řešení všech provozních funkcí a limitů, o kterých byla řeč výše.

Civilizační adaptační strategie člověka, jedinečným způsobem využívající, proměňující a kultivující tvář krajiny v dobách nedostatku, vytvářející také bohatou paletu nik pro pestrou diversitu rostlinných a živočišných druhů, pozbyly v současném globálním světě materiální hojnosti svá primární funkční opodstatnění. Rozpoznání estetických funkcí a hodnot těchto (z velké části člověkem vytvářených) ekosystémů by mělo vést k jejich dokumentaci, evidenci, k péči, ochraně a zachování, v rámci spojeného a doplňujícího se úsilí územní památkové péče a ochrany krajiny, přírody, životního prostředí, územního plánování, zemědělství a dopravy. Jen tak může být kvalitativně rozpoznána a chráněna jejich komplexita, často spočívající právě v strukturálně kontrastním uspořádání liniových aj. vegetačních prvků v krajině, v jejich společných významech přírodních, ekologických a kulturně historických; ty všechny se odrážejí v hodnotách estetických, indikujících také celkovou harmonii toho kterého prostředí. Linie dřevinné vegetace, stromořadí a aleje v krajině, jsou jejich tradiční, nedílnou a esenciální složkou.

Poděkování

Publikace byla zpracována díky podpoře v rámci řešeného projektu MKČR: DF12P01-OVV050.

Poděkování patří také všem kolegům, kteří se na zpracování projektu podíleli, především pak Jiřímu Obdržálkovi a Jiřímu Žlebčíkovi za jejich práci na přemnožení vybraných dřevin, Evě Malé za tvorbu a koordinování databáze alejí a stromořadí a Přemyslu Řezníčkovi za konečné mapové zpracování.

Ve Střešovicích a v Průhonicích, jaro 2015.

Resumé

Natural process of transformation and absorption of artificial order (tree alleys, avenues, old orchards, their landscape compositions) should be recognized as aesthetically functional and valuable landscape condition (contrasting elements

and their transformations, variety of detail, coloring, accents etc.), where aesthetic values of natural elements and phenomena are often prevailing. They often intensify the original and space-compositional aesthetic functions and values. Here we are looking for an ideal and sustainable compromise between the original value and the newly formed one. Often they dwell in aesthetically valuable form of scientific prominence, natural detail, the archetype (Durdík, 1875), material, natural pattern (such as memorial trees admired for their stature and beauty). Old specimen tree, a relic of a landscape park composition, solitaire tree in the vineyard, meadow, field, or on the roadside, but also forest interior, geological outcrop; are not only natural values, but the permanent nature of a substrate of nature, adopted, imitated and further aestheticized. They are aesthetically valuable natural archetypes (natural pattern, solitaire, statuesque object, traditional material, type), are welcome eco-elegant returns of the primordial, natural forms of beauty. Restoring old alleys, where there are aged solitary trees preserved in a sufficiently vital and not threatening state of security, is not necessarily done by full tree eradication and successive new plantings, but often by selective plantations in sections, on the principles of preservation and security of retained trees, using their ecological and aesthetic importance.

Aspect of respect and incorporation of nature, its order, has always been part of gardens and parks, the essence of seemingly careless elegance of picturesque and romantic landscaping. Also, shadowy interiors of tree bosquettes (otherwise strictly organized by French gardens) were made often by indigenous forests, whose wildness and disorder contrasted well with the formality of clipped tree borders. Artificial division and organization of the landscape's rural settlements, human scale of compositional segments and elements, subjected to the natural order and its processes, later a romantic admiration of wild places, natural rock outcrops, ravines and river valleys, their accessibility, accentuated by the dramatic details and panoramas of the surrounding nature and landscape, were the starting points for the collective recognition of the natural aesthetic values, for its protection, born from the knowledge of ethical and moral responsibility to preserve and maintain these values for future.

When reading and studying the often diverse mosaic of the landscapes, albeit unknowingly, we seek inspiration in the past (past presence, which is an integral part of our world and its cognition). The contrasting elements of human works and the nature's creations had an irreplaceable role in dynamically balanced and harmonious structure of the landscapes. It uncovers the essence of things, proportions, sharpness and contrast of the individual elements and segments, materials and their characteristics (geological substrate and its surface features, water features, vegetation, borders, solitaires, both natural and artificially created landmarks, spaces, areas, paths, etc. outbreak). We are working with their predictions, disruptions, visualisations, structuring and composition, with regard to natural processes and human needs, fulfilling our own being. If the cultural landscape, contrasting blend of man and nature, is aesthetically functional in detail, it will likely be aesthetically valuable as a whole. The rate of this value (total pleasure) is – like in music – given not only by harmony, unity of the whole, but especially by the sharpness, contrasts and accents of the present components, segments and elements, both artificial and natural. It further consists in purity of form and detail, in decency and authenticity of materials and structures.

Traditionally organized, visually rich cultural landscape of the 19th century became the norm, has created a benchmark for our perception of the richness and diversity of its constituents, biodiversity, various dependent plant and animal

species. Today's the scientific approaches can measure all the changes of the environment, its biodiversity and species extinction, in today's environment of the considerably transformed and industrialized countries, without traditional palette of niches and bonds. We lack a comprehensive views, empirisms, the importance of traditional aesthetics and art, traditional proportionality and traditional human activities that organically shaped the cultural landscape's environments. According to Arthur Schopenhauer (1788–1860), solely with the view of the human eye, the nature is observing and valuing herself; only the art is allowing humans to perceive the complexity of nature's wholeness and his creations. Cultural heritage of specific landscapes and settlements, as a result of human activity, is unique materialization of human identity itself.

Art design, shaping the cultural landscapes, visual planning, spatial concepts and relationships of individual elements (where the tree avenues and alleys are the landscape's irreplaceable resources of order and structuring), their visual form, are not merely immediate (usually stunning and surprising) constructions, installations (like a surprise, building, architecture), but rather the result of complex, long-term interactive process that includes a deeper understanding of the essence of things and their strands, including complex spatial arrangement and functional links and connections. Art does not seek a soul in the individual things, but the very spirit of the whole case. It is an art to anticipate the knowledge of natural processes and to accommodate the natural restrictions within the procedures and technologies that are with this knowledge in accordance (traditional peasant wisdom). Things, objects and spaces are to be judged only for what they really are; "The ultimate goal is not mere rational calculus, physical shape, but the intrinsic quality and purity of it's image in the human mind" (Lynch, 1960). This also includes the capacity of perception of the natural processes of growth, maturation, aging, patinas and all other aspects, including appropriate and satisfactory resolution of all functions and limits that were mentioned above.

Literatura

Ambrož, Robin. Lánská obora jako místo významných lovů a politických setkání. In: Obory a bažantnice v kulturní historii. Prameny a studie 53, NZM, Praha, 2014.

Andrews, Peter. The Medieval Yews of John of Gaunt's Deer Park. Ancient Yew Group, 2012.

Balbín, Bohuslav. Krásy a bohatství české země. Panorama, Praha, 1986.

Bärtels, A. Gehölzevermehrung. 2. Aufl., Eugen Ulmer, Stuttgart, 1982, 369 s.

Bays, Anthoni. Zahradní hostina Hohenemsů. 1578. Městské muzeum a galerie Polička, 2014.

Benzoni, Gino. Verso la Santa Agricoltura – Alvise Cornaro, Ruzante e il Polesine. Collana: Rapporti/Polesine e Cultura padana, 2004.

Braun, Georg; Hohenberg, Frans. Civitates Orbis Terrarum, 1572–1618. Cleveland, 1966.

Cílek, Václav. Makom, kniha míst. Dokořán, Praha, 2004.

Clavel-Lévêque. Cadastres et Espace Rural. Paris, 1983.

- Crescenzi, Piero. Liber ruralium commodorum. V překladu Joanna Bauman, In: Tradition and Transformation: The Pleasure Garden in Piero de' Crescenzi's Liber ruralium commodorum. Studies in the History of Gardens and Designed Landscapes. Bard Graduate Center, New York, 2002.
- Croÿ, Jana. The Lány Chateau. Správa Pražského hradu, Praha, 2007.
- Da Vinci, Leonardo. Deníky. Československý spisovatel, Praha, 2010.
- Day, Christopher. Duch a místo. ERA, Brno, 2004.
- Dessalier, d'Argenville Antoine Joseph. La Theorie et la Pratique du Jardinage. Paris, 1709.
- Dobalová, Sylva. Jičínská alej Albrechta z Valdštejna, pražská Stromovka a Vincenzo Scamozzi. In: Zprávy památkové péče 71, 2011.
- Dupérac, Étienne. Nova Urbis Romae Descriptio. Řím, 1577. (<http://lacartotecaromana.host22.com/altre/pagina3.html>)
- Durdík, Josef. Všeobecná aesthetika. I. L. Kober, Praha, 1875.
- Dykyjová, Dagmar. Třeboňsko. Carpio, Třeboň, 2000.
- Effenberger, Franz, Ferdinand. Skalní Pantheon a přírodní park na panství Malá Skála v Čechách. Český překlad Effenbergerova průvodce z roku 1828. Překlad Vratislav Slezák. Argo, Praha, 2015.
- Esterka, Jakub a kol.(1). Zachování alejí. Arnika, Praha, 2010.
- Esterka, Jakub a kol.(2). Silniční stromořadí v české krajině – koncepce jejich zachování, obnovy a péče o ně. Arnika, Praha, 2010.
- Fagan, Brian. Malá doba ledová, jak klima formovalo dějiny v letech 1300–1850. Academia, Praha, 2007.
- Friedl, Antonín. Přemyslovci ve Znojmě. Odeon, Praha, 1966.
- Gerzon, L., Szilágyi, K., Bede-Fazekas, Á. The long term preservation of an 18th century gene bank heritage – case study of the Széchenyi lime tree allée at Nagycenk. Applied Ecology and Environmental Research 10 (1), Budapest, 2012.
- Gianetto, Raffaella, Fabiani. The Medici Gardens of Fifteenth Century Florence. Dizertační práce, University of Pennsylvania, 2004.
- Gilpin, William. Remarks on Forest Scenery and other Woodland Views (relative chiefly to Picturesque Beauty) illustrated by the Scenes of New Forest in Hampshire. Vol. II., 2nd edition, Gilpin, London, 1794.
- Gojda, Martin. Archeologie krajiny – vývoj archetypů kulturní krajiny. Academia, Praha, 2000.
- Goodchild, Peter. The „Ornamented Farm“ and its history in England: From Switzer to Repton. In: Die „Ornamental Farm“, Gartenkunst und Landwirtschaft, Symposium Bad Muskau. Impressum, Grafische Werkstätten Zittau, 2009.
- Gordon, A.G.; Rowe, D.C.F. Seed Manual of Ornamental Trees and Shrubs. Forestry Commision Bulletin 59, HMSO London, 1982, 132 s.

Hachette, de Lesseps Barthélemy ed. Dějiny Evropy. Hachette, Paris, Argo, Praha, 1995.

Hazlehurst, F., Hamilton. Gardens of Illusion, The Genius of Andre Le Nôtre. Third printing, Vanderbilt University Press, 1986.

Hendrych, Jan. Krajina bývalého nadačního panství Choustníkovo Hradiště, její příběh, proměny a souvislosti; péče o historickou krajinu světového významu. Zprávy památkové péče 2008 (4), Praha, 2008 [1].

Hendrych, Jan a kol. Hodnocení a dokumentace alejí a stromořadí v krajině, metody a přístupy. Průhonice, 2008 [2].

Hendrych, Jan. Aleje a stromořadí v kontextu klasické krajiny. Acta Pruhoniana 95, Průhonice, 2010.

Hendrych, Jan a kol. Slavné zahrady a parky Středočeského kraje. Foibos, Praha, 2011.

Hendrych, Jan; Líčeníková, Michaela. Historická krajina Jičínska. Zprávy památkové péče

1998 (3), Praha, 1998.

Hendrych, Jan; Obdržálek, Jiří; Žlebčík, Jiří a kol. Význačné aleje české krajiny. Zpráva o řešení projektu DF12P01OVV050. VUKOZ v.v.i. Průhonice, 2014.

Hendrych, Jan; Pacini, Nikola; Storm, Vojtěch. The Value of an 1827 Cadastre Map in the Rehabilitation of Ecosystem Services in the Křemže Basin, Czech Republic. Taylor & Francis, 2013.

Hennebo, D. Städtische Baumpflanzungen in früherer Zeit. Bäume in der Stadt. 2. Auflage, E. Ulmer Verlag, Stuttgart, 1982.

Hentschel, W. Die sächsische Baukunst des 18. Jahrhunderts in Polen. Vol. I., Berlin, 1967.

Hersche, Peter. Die französischen Physiokraten – Vorläufer der Grünen oder Bahnbrecher des Agrobusiness? Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrosoziologie 38, 1990, s. 145-154.

Hésiodos. Práce a dny. (Přel. J. Nováková) Praha, Svoboda, 1990.

Hobhouse, Penelope. Gardening through the Ages. Simon & Schuster, New York, 1992.

Holečková, Marie; Hrušková, Marie; Větvička, Václav. Aleje, krása ohroženého světa. Mladá fronta, Praha, 2012.

Hrůza, Jiří. Charty moderního urbanismu. Agora, Praha, 2002.

Jančura, P. Súčasný a historický krajinný štruktúry v tvorbe krajiny. Životné prostredie, 1998.

Jansen, Dirk Jacob. Taste and Thought: Jacopo Strada and the Development of a Cosmopolitan Court. In: Lubomír Konečný and Štěpán Vácha: Hans von Aachen in Context. Proceedings of the International Conference Prague 22 – 25 September 2010. Institute of Art History, Academy of Sciences of the Czech Republic, Praha, 2012.

Jech, David; Hendrych, Jan & kol. Kulturně historická analýza oblasti Kuks a Betlém v rámci původního nadačního panství Choustníkovo Hradiště. Průhonice VÚKOZ, v.v.i., 2007.

Jech, David; Vávrová, Věra; Dlouhá, Eva. Strom v barokní krajině Františka Antonína Šporka. Strom a květina, součást života. Sborník konference 4. – 5. 9. 2007, VÚKOZ, v.v.i. Průhonice, 2007.

Jellicoe, Geoffrey, Susan. Landscape of Man, shaping the Environment from Prehistory to the Present Day. Thames and Hudson, London, 1975.

Kalista, Zdeněk. Karel IV. a Itálie. Vyšehrad, Praha, 2004.

Kolařík, Jaroslav. Péče o dřeviny rostoucí mimo les I.–II. ČSOP Vlašim, 2003.

Kotková, Olga ed. Roelandt Savery: malíř ve službách císaře Rudolfa II. Národní galerie v Praze, Praha, 2010.

Krejčířk, Přemysl; Zatloukal, Ondřej; Zatloukal, P. Lednicko-valtický areál. Průvodce. Foibos, Praha, 2013.

Kuča, Karel. Oblasti dochovaných strukturálně výrazných plužin v České republice. Zprávy památkové péče 1/2014, Praha, 2014, s. 34-49.

Lacina, Darek. Některé vybrané problémy v aktuálním hodnocení a ochraně krajinného rázu. In: Aktuální otázky krajinného rázu. ČVUT, Praha, 2010.

Lazaro, Claudia. The Italian Renaissance Garden. Yale University Press, Yale, 1990.

Lehmann, Ingo. Alleen und einseitige Baumreihen. Regelung der Neuanpflanzung in Mecklenburg-Vorpommern. Stadt+Grün 9/2002.

Lehmann, Ingo; Rohde, Michael. Alleen in Deutschland. Edition Leipzig, 2006.

Lerner, Jonathan. Your sub-division. Landscape Architecture Magazine 101 (2), 2011, s. 6-7.

Líčeníková, Michaela. Okruh architektů Albrechta z Valdštejna a počátky raného baroka v Čechách. Dizertační práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav dějin umění, Dějiny výtvarného umění – obecná teorie a dějiny umění a kultury. Praha, 2013.

Lom, František. Život a dílo Johanna Ch. Schubarta z Kleefeldu. Věstník Československé akademie zemědělské 13, 1937.

Lorenz, Konrád. Osm smrtelných hříchů. Academia, Praha, 2000.

Lynch, Kevin. Obraz města. Bova Polygon, Praha, 1960.

Mac Donald, B. Practical Woody Plant Propagation for Nursery Growers. Vol.1, Timber Press, Portland, Kreton, 1996, 669 s.

Mayell, Hillary. Medieval Garden Intrigues British Archeologists. National Geographic News, 2003.

Mukařovský, Jan. Studie z estetiky. Odeon, Praha, 1971.

Newton, T. Norman. Design on the Land. Harvard University Press, Cambridge, 1972.

Nolen, John. New Towns for Old. University of Massachusetts Press, 2005.

- Norberg-Schulz, Christian, *Genius loci*. Odeon, Praha, 1994.
- Novák, Zdeněk. Karel Eusebius, kníže z Lichtenštejna, a tvorba zahrad a krajiny na Moravě. *Prameny a studie*, NZM, Praha, 2014.
- Nyári, László. Genetic Variability of Service Tree (*Sorbus domestica* L.) in the Hungarian Middle Mountains – Based on cpDNA Analysis in Two Regions. *Acta Silv. Lign. Hung.*, Vol. 6., 2010, s. 17-32.
- Obdržálek, Jiří; Frýdl, J.; Novotný, P. Metodika heterovegetativního množení buku lesního (*Fagus sylvatica* L.) a její uplatnění ve šlechtění dřevin. Recenzovaná metodika. Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví v.v.i., Výzkumný ústav lesního hospodářství a myslivosti, v.v.i., Lesnický průvodce č. 5, 2009, 24 s.
- Obdržálek, Jiří; Jílková, J. Winter grafting of oaks *Quercus* L. In: *Horticultural Science*, 33 (2), 2006, s. 61-69.
- Obdržálek, Jiří; Pinc, M. Zimní roubování lípy *Tilia* L. In: *Acta Pruhoniana*, 63, 1996, s. 24-40.
- Obdržálek, Jiří; Žlebčík, Jiří. Metodika generativního a heterovegetativního množení jeřábu českého (*Sorbus bohemica*) a její uplatnění při záchraně dalších vzácných a ohrožených druhů jeřábů. VUKOZ v.v.i. Průhonice, 2009, 16 s.
- Palladio, Andrea. Čtyři knihy o architektuře (*Quattro Libri dell' Architettura*). 1570.
- Palladio, Andrea. *Le Ville*. Milano, 2002.
- Pánek, Jaroslav. Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551–1552. *Veduta*, České Budějovice, 2003.
- Panofsky, Erwin. Význam ve výtvarném umění. Odeon Praha 1981. Z anglického originálu *Meaning in the Visual Art*, Doubleday Anchor Books, Garden City přeložil L. Konečný. New York, 1955.
- Pardo, Vittorio, Franchetti. *L' Architettura nelle città Italiane del XX secolo*. Jaca Book, Roma – Milano, 2003.
- Pavlátová, Marie; Ehrlich, Marek a kol. *Zahrady a parky jižních Čech*. SZKT, NEBE s.r.o., Praha, 2004.
- Pejchal, Miloš. Použití dřevin v historickém vývoji alejí. In: *Historie a současnost alejí v krajině a urbanizovaném prostředí*. Sborník přednášek z odborného semináře NPÚ v Olomouci, 2007.
- Peterson, John. *Computer – aided investigation of ancient cadastres*. Thesis, University of East Anglia, 1993.
- Piccolomini, Eneas, Silvio. *Historia Bohemica / Historie česká*. Vydali a přeložili D. Martínková, A. Havrdová, J. Matl, KLP, Praha, 1998.
- Pijoan, José. *Dějiny umění*, 3. svazek. Odeon, Praha, 1978.
- Plumptree, George. *Evropské královské zahrady*. Octopus Publishing, London, 2005. V překladu Daniela Amchy. Slovart, Bratislava, 2006.
- Pokorný, Jan; Faina, Richard; Příkryl, Ivo; Lhotský, Richard. Funkce rybníků v zemědělské krajině. *Mokřady v zemědělské krajině*, Seminář 14. 11. 2012, Praha-Ruzyně, 2012.

- Pradines, Chantal. Road infrastructures: tree avenues in the landscape. Council of Europe, European Landscape Convention. 2009.
- Preiss, Pavel. František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách. Paseka, Praha – Litomyšl, 2003.
- Preiss, Pavel. Panoráma manýrismu. Odeon, Praha, 1974.
- Profantová, Naďa. Encyklopedie slovanských bohů a mýtů. Libri, Praha, 2004.
- Prusinský, Jan. Zázrační zahradníci. Orbis, Praha, 1946.
- Reš, Bohumil; Štěrba, Pavel. Památné stromy. AOPK, Praha, 2010.
- Riezner, Jiří. Krajinový ráz území typických agrárními valy a mezemi a jejich vegetací na vybraných příkladech severozápadních Čech. *Studia Oecologica*, roč. V (2), 2011.
- Salisch, Heinrich. *Forest Aesthetics*. Forest History Society, Durham, 2008.
- Shigo, Alex. *A New Tree Biology and Dictionary*. Shigo and Trees. 1989.
- Schaber, Wilfried. Hellbrunn Palace, park and trick fountains. Hellbrunn Palace, Salzburg, 2004.
- Schama, Simon. *Landscape and Memory*. Random House, New York, 1996.
- Sitte, Camillo. *Stavba měst podle uměleckých zásad*. Nakladatelství ARCH, Praha, 1995.
- Skaloš, Jan; Tobolová, B. Methodology for mapping non-forest wood elements using historic cadastral maps and aerial photographs as a basis for management. *Journal of Environmental Management*, 91 (4), 2010.
- Stibral, Karel. *Proč je příroda krásná? Dokořán*, Praha, 2005.
- Stokes, Jon. *The Hedge Tree Handbook*. The Tree Council, UK, 2004.
- Strabo, Walahfrid. *De Cultura Hortorum*. O zahradnictví. V překladu Jakuba Šimka. Florart, Uherský Brod, 2005.
- Šantrůčková, Markéta. Vznik a vývoj černínské obory na Jemčině u Jindřichova Hradce. In: *Obory a bažantnice v kulturní historii*. Prameny a studie 53. NZM, Praha, 2014.
- Šimek, Jakub. *Zahradní umění Piera de' Crescenzi*. Florart, Uherské Hradiště, 2007.
- Šimek, Pavel; Jedličková, Simeona. Lesní estetika a obory – pohled krajinářského architekta. In: *Prameny a studie 53*. NZM, Praha, 2014.
- Šindelář, Dušan. *Tržiště estetiky*. Obelisk, nakl. umění a architektury, Praha, 1969.
- Štorm, Břetislav. *Pantheon na Vranově*. Turista, Praha, 1955.
- Štrébllová Hronovská, Kateřina; Kupka, Jiří; Vorel, Ivan (eds.). *Osobitost kulturní krajiny, od rozpoznání k ochraně*. ČVUT Praha, 2014.
- Švédová, Daniela. Aleje kolem silnic a problémy s jejich obnovou. In: *Zachování alejí jako typického prvku české krajiny*. Arnika, Praha, 2010.
- Trpák, P., Trpáková, I. *Historické mapy, zapomenuté klíče k paměti krajiny*. Ekotrend, České Budějovice, 2002.

- Uhlíř, Zdeněk. Velislavova bible. Národní knihovna ČR, Praha, 2007.
- Veličkovi, Markéta a Petr. Aleje české a moravské krajiny, historie a současný význam. Dokořán, Praha, 2013.
- Vitruvius, Marcus, Pollio. The Ten Books on Architecture. Dover Publications, New York, 1960.
- Vodvářka, Václav. Lány a okolí ve světle pomístních jmen. In: Státní okresní archiv Rakovník – Státní oblastní archiv v Praze, Rakovník, 2006.
- Watkins, John and Wright, Tom (eds.). The Management and Maintenance of Historic Parks, Gardens and Landscapes: The English Heritage Handbook. Frances Lincoln Publishers, London, 2007.
- Watson, Aaron, A. Composing Avebury. World Archaeology 33 (2), 2001, s. 296-314.
- Weber, Martin, Šantrůčková, Markéta, Stroblová, Lenka. Dobový odkaz osobnosti Jana Rudolfa Chotka v krajinářských úpravách Kačiny na Kutnohorsku. Acta Pruhonica 95, Průhonice, 2010.
- Whately, Thomas. Observation on Modern Gardening. T. Payne, London, 1770.
- Wimmer, C. A. Bäume und Sträucher in historischen Gärten. Verlag der Kunst, Dresden, 2001.
- Wittkower, Rudolf. The Renaissance baluster and Palladio. In: Palladio and English Palladianism. Thames and Hudson, London, 1974.
- Zamarovský, Vojtěch. Bohové a hrdinové antických bájí. Brána, Praha, 1996.
- Zatloukal, Pavel; Krejčířík, Přemysl; Zatloukal, Ondřej. The Lednice-Valtice Estate. Foibos, Praha, 2012.
- Zbraslavská kronika. Příprava vydání Zdeněk Fiala; překlad František Heřmanský, Rudolf Mertlík. Svoboda, Praha, 1976.
- Žemlička, Josef. Čechy v době knížecí. Nakladatelství Lidové noviny. Praha, 1997.

Další zdroje:

- Braun, Georg; Hohenberg, Frans. Civitates Orbis Terrarum, 1570–1618. Cleveland, 1966.
- Brusel, aleje. <http://mapire.eu/en/map/fms-habsburg-netherlands/?zoom=13&lat=50.83966&lon=4.35663>
- Císařské aleje Praha – Slaný – Chomutov; Praha – Slaný – Lubenec; Praha – Obříství, Praha – Poděbrady, Praha – Zbraslav a další aleje, I. voj. mapování. <http://mapire.eu/en/map/collection/firstsurvey/?zoom=11&lat=50.07752&lon=14.47947>
- De Agostini. The Chateau of Mariemont. Getty Images. <http://www.gettyimages.co.uk/detail/news-photo/the-chateau-of-mariemont-by-jan-brueghel-the-elder-velvet-news-photo/148277741>
- Domus Aurea. <http://retratosdelahistoria.blogspot.cz/2012/11/la-domus-aurea-de-neron.html>

Dupérac, Étienne. Urbis Romae Descriptio. 1577.
<http://lacartotecaromana.host22.com/altre/pagina3.html>

Etruské pozemkové právo: http://ateismus.com/his/page9_1.html

Charter of Burra. <http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf>

Lucca, aleje hradebního okruhu. Braun, G. & Hohenberg, F. Lucca. 1593.
<http://www.sanderusmaps.com/detail.cfm?c=9907>

Mapy I. vojenského mapování, 1763–1787.
<http://mapire.eu/en/map/collection/firstsurvey/?zoom=6&lat=47.58001&lon=16.83099>

I. vojenské mapování, Mariemont, aleje na I. voj. mapování.
<http://mapire.eu/en/map/fms-habsburg-netherlands/?zoom=15&lat=50.46207&lon=4.24572>

Mapy I. vojenského mapování Habsburského Nizozemí, 1764–1771.
<http://mapire.eu/en/map/fms-habsburg-netherlands/?zoom=8&lat=50.49325&lon=4.71104>

Mapa strukturované krajiny okolí Aquilei s řadami vinic a stromořadí z I. voj. mapování.
<http://mapire.eu/en/map/collection/firstsurvey/?zoom=15&lat=45.79395&lon=13.37541>

Mapy II. vojenského mapování, 1806–1869.
<http://mapire.eu/en/map/collection/secondsurvey/?zoom=6&lat=46.81258&lon=18.42373>

Metropolitní systém parků, Boston.
http://en.wikipedia.org/wiki/Metropolitan_Park_System_of_Greater_Boston#/media/File:Metropolitan_Park_System_Boston.png

Nagycekn allée verte.
http://epa.oszk.hu/02500/02583/00026/pdf/EPA02583_applied_ecology_2012_01_047-064.pdf
http://mapire.eu/en/map/hkf_25e/?zoom=15&lat=47.61697&lon=16.71125

Boston, systém parků. National Park Service. Frederic Law Olmsted National Heritage Site. Plán z roku 1894.
http://en.wikipedia.org/wiki/Emerald_Necklace#/media/File:Olmsted_hist_oric_map_Boston.png

National Trust, dokumentace alejí. <http://www.nationaltrust.org.uk/article-1356395507759/>

Pařížské bulváry.
https://www.google.cz/search?q=alphan+les+promenades+de+paris&biw=1680&bih=979&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ei=CaHcVNbNEIz_UNOQgPgH&sqi=2&ved=0CB8QsAQ#imgdii=__&imgsrc=9_yH1wwUMtFP7M%253A%3BpccnhVm8caSrWM%3Bhttps%253A%252F%252Farchitokyo.files.wordpress.com%252F2012%252F06%252F1858_paristravaux_dubyp861.jpg%3Bhttps%253A%252F%252Farchitokyo.wordpress.com%252Fexposition%252F%3B1840%3B1416

Roccolo, Ragnaia.

https://www.google.cz/search?q=ragnaia+%3B+roccolo&biw=1680&bih=979&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ei=_snQVPGdEIOvygPJzYK4Bw&ved=0CAkQ_AUoAg#tbm=isch&q=roccolo

Smiřické aleje, I. voj. mapování.

<http://mapire.eu/en/map/collection/firstsurvey/?zoom=13&lat=50.29807&lon=15.90419>

Soustava alejí a průseků u Valtic, I. voj. mapování.

<http://mapire.eu/en/map/collection/firstsurvey/?zoom=12&lat=48.72551&lon=16.91041>

The Hedgerows Regulation. <https://www.gov.uk/countryside-hedgerows-regulation-and-management>.

Verkehrstechnisches Institut der Deutschen Versicherer, 2005. Schutz von Mensch und Baum.

Villa Adriana, Tivoli.

<http://www.tibursuperbum.it/foto/monumenti/Villa%20Adriana/Plastico.jpg>

Wikipedia. <http://www.en.wikipedia.org/wiki/>,

Zákony; sbírka zákonů. <http://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/>

Lineární stromové struktury měst

Hendrych, J. *Lineární stromové struktury měst. Člověk, stavba a územní plánování* 12, České vysoké učení technické v Praze - Fakulta stavební, Praha, 2019. s. 109-124. ISBN 978-80-01-06634-8; ISSN 2336-7687.
EID výsledku v databázi Scopus 2-s2.0-85081615592.

Komentář

Lineární stromové struktury měst jsou v tomto příspěvku ilustrovány na příkladu prvorepublikové urbanizace Prahy 6, kde byly realizovány jako nedílná součást regulačního plánu Dejvic a Bubeneče pod křídly rodící se demokracie. Ve vybraných oblastech pražských Dejvic a přilehlých čtvrtí Bubeneč, Střešovice a Hanspaulka byly provedeny analýzy liniových stromových struktur, které nejlépe odpovídají původní urbanistické koncepci, vytvořené *Regulačním a stavebním plánem hlavního města Prahy* z roku 1930, ačkoli nebyl zcela splněn nebo byl později upraven.

Cílem tohoto příspěvku bylo ukázat, zda a do jaké míry byly zachovány stávající prvky liniových stromových struktur, vycházející z téměř stoletého konceptu regulace města. Druhým cílem bylo najít a prokázat, jak mohou být dnes funkční s ohledem na estetiku a kvalitu bydlení v současné době se zvláštním zájmem o významné ekosystémové služby těchto přírodních prvků a jejich strukturovaných robustních systémů.

Proto byla provedena řada analýz a měření, jejichž výsledky jsou příspěvkem shrnuty a komentovány, včetně příslušné tabulky, grafu a schématu GIS mapy. Předložený graf měření teploty a vlhkosti na vybraných lokalitách dokládá schopnost stromové vegetace efektivně ochlazovat okolní prostředí, nejen parkových ploch, ale také v prostorech ulic osazených alejemi vysoké stromové zeleně.

Celou polovinu energie ze slunečního záření proměňuje plocha pokrytá stromy do vodní páry a ochlazuje okolí. Pohlcování tepla během výparu snižuje teplotu okolí. Nepostradatelnost vysoké stromové vegetace, nejlépe komplexně strukturovaných systémů v matici měst, je tak zřejmá. Další významné ekosystémové služby stromové vegetace spočívají v zadržování a postupném uvolňování srážkové vody, v produkci kyslíku a ukládání uhlíku porostními strukturami, především stromy. Stromy rostoucí ve městech, kde je velmi vysoký obsah CO₂, jej fotosyntézou přeměňují na kyslík uvolňovaný do okolí a uhlík, který během procesu růstu ukládají v dřevní hmotě.

Ekosystémové služby trvalých stromových struktur zmírňovat dopady klimatických změn (oteplování klimatu v městských tepelných ostrovech) a vytváření příjemného obytného prostředí intravilánu v jejich okolí, byly v rámci řešeného území na Praze 6 doloženy měřeními hodnot teploty a vlhkosti vybraných prostředí během odpoledních hodin super tropického dne 9. 8. 2018, a to v reprezentativních polohách zkoumaného území Prahy 6, které jsou součástí systému vzrostlých, plně funkčně etablovaných parkových ploch a lineárních stromových struktur.

Lineární stromové struktury měst

The Linear Tree Structures of Cities

Jan Hendrych

Abstract:

The Linear Tree Structures of Cities issue of this article is illustrated on the example of the First Czechoslovak Republic urbanization of Prague 6, where these structures were implemented as an integral part of the regulation plan of newly born democracy. Analyses of Linear Tree Structures were carried out in selected areas of Prague's Dejvice and surrounding quarters of Bubeneč, Střešovice and Hanspaulka that best correspond to the original urban concept, generated by the Regulatory and Building Plan of the capital city of Prague in 1930 (Fig.2 below), although it was not completely fulfilled or had been modified at a later date. The aim of this paper is to show whether and to what extent the existing elements of Linear Tree Structures, stemming from the almost one-hundred-year old concept of city regulation, have been preserved. Second aim is to find and prove, how they can be functional today, in regard to aesthetics and quality of living at present time, with a special interest in the significant ecosystem services of these natural elements and their structured robust systems. Therefore, a number of analyzes and measurements were carried out, the results of which are summarized and commented, including relevant table, graph and GIS map scheme.

Keywords:

Linear Tree Structures; City Parterre; Aesthetics and Quality of Housing; Ecosystem Services;

Úvod

Význam a funkce lineárních struktur stromové vegetace ve městech dnes patří mezi důležitá témata studia moderního urbanismu. Svědčí o tom nové oborové proudy, hlouběji se zabývající rostoucím významem, uplatněním a nepostradatelností těchto struktur ve veřejném prostoru menších sídel, měst a aglomerací. V dobách minulých byly lineární stromové struktury často organizovány a uspořádávány v rámci komplexního systému vztahů, s ohledem na potřeby a měřítko člověka, na příjemnou obyvatelnost měst. Tradiční liniové stromové struktury historických zahrad, parků a obor tak byly transformovány coby nedílné součásti parterů moderních sídel. Aleje bulvárů a uliční stromořadí se staly

nepostradatelnou součástí urbanismu a městského plánování; zpravidla kompozičně směřují k dominantním pohledovým vyvrcholením (*point de vue*) a plní tak funkci rámování architektury. Stinný interiér dobře založené aleje je svébytným a uživatelsky příjemným prostorem, luxusním sloupořadím strukturované a stinné kolonády, někdy procházející zástavbou města, někdy pokračující ven do krajiny, jindy jako urbanizační prvek organizující krajinné okolí sídla. Samotný termín *alej* odpovídá etymologii významu slova, které se vyvinulo z italské *viale* (cesta, prospekt), z francouzských *aller* (jíti), *allée* (příjezdová cesta); jde tedy o lineární prvek, který jak vizuálně, tak prostorově spojuje další navazující prvky, přírodní i konstruované, se kterými je v nějakém vztahu a se kterými vytváří komplexně strukturovaný celek.

Lineární stromové struktury městotvorně definují osy matic měst, jsou jejich nepostradatelnou součástí. Naplňují také řadu dalších důležitých funkcí, včetně různých významných ekosystémových služeb, jejichž esenciální význam by neměl být opomíjen zejména v dnešní době, kdy bezprecedentně roste tlak na zahušťování zástavby a zastavování volných ploch veřejného prostoru a ploch špatně strukturované vegetace. Výsledkem je často trvalá ztráta otevřených veřejných prostor a rapidní snižování kvality života ve městech. Přitom vhodně připravené koncepce transformací městských veřejných prostranství mohou pozitivně přispět k zachování a plnění důležitých funkcí těchto struktur (ekologických, rekreačních, hygienických, estetických, strukturních atp.). Přínosným prvkem takových koncepcí může být využití tradičních, časem osvědčených a funkčních forem lineárních stromových struktur, které se mohou stát nositeli moderních městotvorných funkcí a zároveň nezanedbatelnými estetickými a ekologickými hodnotami parteru sídel. Právě těmto strukturám je věnován tento příspěvek.

Rešerše

Snaha o praktické a zároveň ekoelegantní využití nabízených funkcí přírody ve městech byla zhmotněna v systémech parků, parkových náměstí a otevřených ploch zeleně, navzájem propojených zelenými koridory parkových cest a promenád s alejemi. Tyto lineární stromové struktury představují prostředky, kterými člověk své urbánní prostředí nejen organizuje a uspořádává, ale navíc jej uživatelsky zpříjemňuje, jak to odpovídá jeho přirozenosti. Procesy růstu stromů, jako přidaná hodnota měnících se měřítek v prostoru a času, toto uspořádání dotvářejí a obohacují. Městské parky, zahradní čtvrtě, zahradní vnitrobloky, předzahrádky a ulice s alejemi stromů uspokojují základní potřeby člověka a jeho touhu po zdravějším a vyváženém životě, ve spojení s alespoň částí přírody, která je mu vlastní. Prezident Spojených států severoamerických George Washington (1732 - 1799) během úvah o podobě života a bytí lidu v nové demokracii a také s ohledem na vysoké letní teploty a vlhkost východu severoamerického kontinentu, apeloval na nepostradatelnou praktičnost východiska výstavby obytných domů nových sídel v chladivém přístínění vysoké stromové vegetace. To je dnes tradiční obrázek většiny obytných čtvrtí amerických měst a bez ohledu na jejich pozdější překotný rozvoj je dobře patrný tento někde v hloubce uložený a respektovaný princip, který

ovlivňuje zaoceánskou urbanistickou a především zahradně krajinářskou kulturu v prostředí obytných částí měst.

V Evropě, dlouho lpící na tradicích zrozených pod košatými korunami barokních monarchií, mnohé historické aleje a stromořadí příměstských krajin byly pohlceny rozrůstajícími se městy a inkorporovány do nové zástavby v podobě městských alejí, jejichž trajektorie daly často základ zástavbě nových městských čtvrtí a trasování jejich hlavních tříd a ulic. Příkladem může být bubenečská alej, dnes komunikace v linii ulice Pod kaštany, historicky spojující prostor Pražského hradu s Královskou oborou v Bubenči, založená v 16. století císařem Maxmiliánem II., či vinohradské třídy, vycházející z trajektorií někdejších alejových promenád za hradbami staré Prahy. Lineární stromové struktury, v podobě alejí poskytujících stín a ochranu před prachem a nepohodou, odpradávná zprostředkovávaly příjemné spojení sídel s posvátnými okrsky, poutními a církevními místy, s areály loveckých obor, zahrad, parků a s významnými sakrálními i světskými stavbami. V dobách antiky lemovaly strukturované linie stromů kolonády veřejných prostranství, palester, průčelí chrámů, ale také římským katastrem členěné plochy hospodářské půdy na venkově. Řadami dubů, jilmů a lip byl ve středověku osázen basilejský Sankt Peters Platz, jak popsal humanista a politik Enea Silvio Bartolomeo Piccolomini (1405 - 1464), pozdější papež Pius II. (HENNEBO, 1982; PEJCHAL, 2007).

Stinná loubí (*Iecce*) a aleje zahradních promenád patřily mezi hlavní motivy zahrad italské renesance. Dokumentuje to nejen plán Říma (*Nova Urbis Romae Descriptio*) Étiena Dupéraca (DUPÉRAC, 1577). Město je zde obklopeno zahradami a vinicemi vil, linie stromů je člení v pestré mozaice, která pokračuje vně hradeb, kde alejemi jsou doprovázeny silnice kolem Říma i místní cesty. To bylo typické pro zahrady manýrismu a jejich strukturované přechody do krajiny sadů a vinic, kde podle Preisse je základním rysem dynamická prostorovost scény a vertikální modelace (PREISS, 1974), ale rovněž artikulování scén přiléhajících prostor na strukturovaných osách stromových linií, s atraktivními pohledovými prvky v jejich závěrech. Cypřišové, lipové či dubové aleje papežských a kardinálských rezidencí v kopcích nad Římem triumfálně rámovaly prospekty na vzdálený *point de vue* Vatikánu s kupolí chrámu sv. Petra.

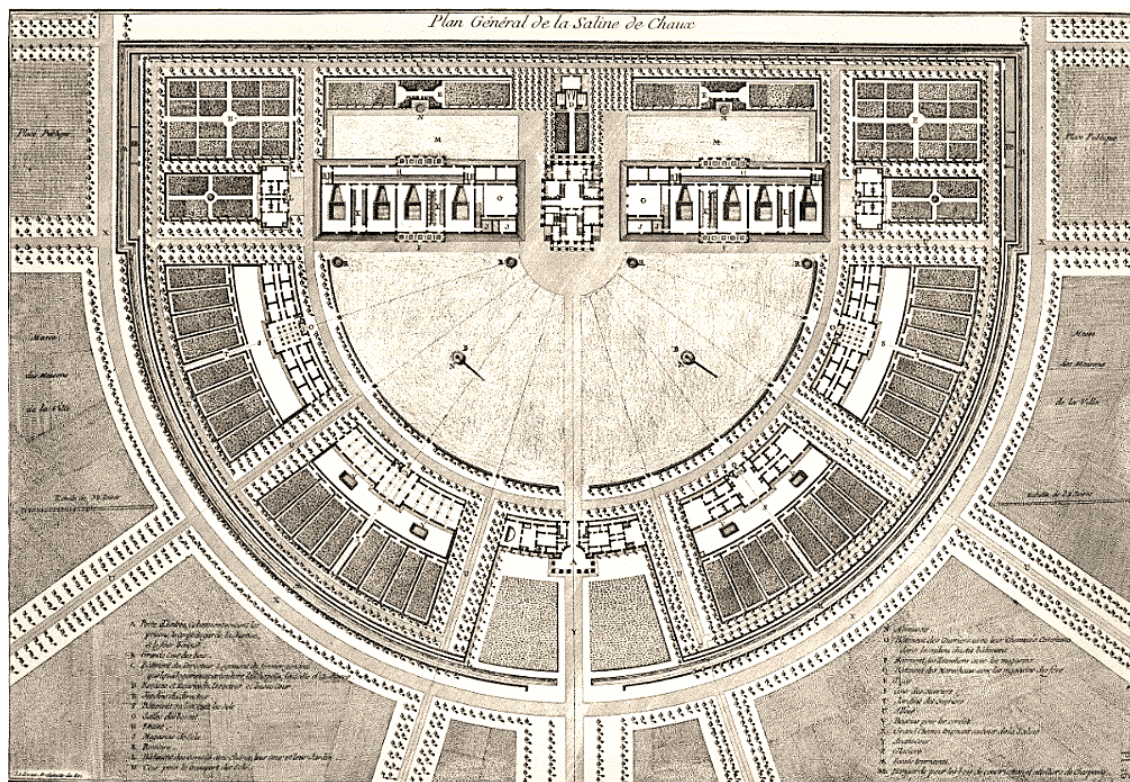
Architekt, stavitel a archeolog Andrea Palladio ve třetí knize o architektuře píše: „A jako se ve městech dosahuje krásy cest krásnými stavbami, zvyšuje se venku jejich ozdobnost stromy, které zasázeny z obou jejich stran, obveselují naše duše zelení a stínem jim činí nejvyšší pohodlí.“ (PALLADIO, 1570). Palladiovy vily Emo, Almerico Capra, Barbaro a další ilustrují kompoziční účín přímých, lipami či platany zaklenutých alejí triumfálního řádu na prostorových osách vil, jindy k nekonečnu nebeské bání otevřených alejí lombardských topolů. Svěží zelení esprit obveselující linie stromů, jako doprovod městských hradeb, skýtaly vysvobozující stín a chladivé pohodlí obyvatelům renezančních měst Sabionetta a Lucca. Empirie života v klimatických podmínkách sluncem rozpáleného jihu, ale také cílené a poučené *in situ* bádání objevovaných fragmentů a ikonografického dědictví antiky tak společně znovu našly v zásadě laciné, strategické, dlouhodobě funkční a geniálně jednoduché strukturální řešení adaptačních opatření pro zmírňování nepříjemných dopadů slunečního záření v daných klimatických podmínkách jihu Evropy.

V 16. století takto utvářené principy urbanizace okolí měst, se strukturovanými stromovými liniemi skýtajícími chladivý stín, ochranu před větrem i prachem a tedy veškerou myslitelnou pohodu na cestě, byly použity nejen na jih od Alp, ale také při úpravách loveckých zámků a obor krále Filipa II., košaté Habsburské monarchie ve Španělsku a v Habsburském Nizozemí, císaře Maxmiliána II. ve vídeňském Prátru, u letního sídla v Neugebäude, a v neposlední řadě v Praze (JANSEN, 2012). Maxmilián II., vychovávaný na španělském dvoře důvěrně znal pohodu platanových, lipových a jilmových alejí královských komplexů El Escorialu a Aranjuez. Soustavu strukturovaných linií alejí před zámkem v Neugebäude u Vídně věrně zobrazil kolem roku 1593 Lucas von Valckenborch (1535 - 1597) na obraze *Císař na procházce lesem poblíž Neugebäude* (Kunsthistorisches Museum, Vídeň). Někdy po polovině 16. století byla také Královská obora v Bubenci propojena kočárovou cestou s alejí lip s Pražským hradem. Byla vysázena během budování menažerie Maxmiliána II. v Královské zahradě, jako pohodlná stinná spojnice s Královskou oborou. Kosmografie Sebastiana Münstera (1458 - 1552) *Civitates Orbis Terrarum* (BRAUN, HOGENBERG, 1966) zobrazuje Prahu s linií stromů v daném prostoru k roku 1574 (německá edice). Václav Hollar ji na malé vedutě Prahy z 1647 zobrazil jako alej již značně vzrostlých stromů (náčrty pořizoval r. 1636). Velkolepě se rozvíjela také strukturovaná soustava stromových alejí cest, silnic a vodních kanálů Habsburského Nizozemí, především u letního loveckého sídla Mariemont a v okolí Bruselu.

Během 17. století za vlády krále slunce, Ludvíka XIV. (1638-1715) a jeho následovníků na trůnu, byla po celé Francii rozšiřována síť pohodlných dálkových cest a královských silnic. Byly kvalitně strukturovány tak, aby byly sjízdné za každého počasí, v létě i v zimě, stavěny ve značné šíři (často přesahující dvacet metrů a včetně oboustranných linií stromů až dvacet šest metrů) a lemovány po obou stranách stromovým doprovodem stinných lip, platanů a později jírovců. Chladivý stín skýtající alejová stromořadí právě těchto druhů stromů, kořenovými soustavami ještě strukturně zpevňujících podloží cest, našla uplatnění i na v létě rozpálených bulvárech Ludvíka XIV. v městské zástavbě Paříže. Zatím co Merianův plán města a okolí z roku 1615 dokládá stromořadí pouze na Place de Bastille a další linie stromů lemují jen nemnohé cesty v okolí města, plán Paříže z roku 1705 dokumentuje město s mnohořadými liniemi stromových alejí, Le Nôtreovsky se rozvíjejícími trojosými (*patte d' oie*) kompozicemi alejí bulvárů (*Champs Elysées, Hotel Royal des Invalides*). Strukturálně navázaly na alejemi osazený hradební prstenec Velkých bulvárů Ludvíka XIV. (po r. 1660), obkružující město mezi *Place de Bastille, Place de République a Place de la Concorde*. Oblíbeným stromem Ludvíka XIV. a Ludvíka XV. (1710-1774) byl jírovec maďal (*Aesculus hippocastanum*), do Paříže introdukovaný v první čtvrtině 17. století z Istanbulu se zastávkou ve Vídni. Tam jej ze semen roku 1581 vypěstoval botanik Carolus Clusius (1526 - 1609) v botanické zahradě, kterou r. 1573 založil pro císaře Maxmiliána II., milovníka lovu, zahrad a přírody.

Obdiv spřízněných dvorů Habsburského a Bourbonského k jírovcům, s plnými a bohatě kvetoucími korunami, vhodnými do parkových a zahradních prostor klasicismu, ale i do geometrizovaných stromových linií, se stal pro jejich kompaktnost, uniformitu korun, houževnatost a odolnost počátkem šíření jírovcových alejí Evropou. Jírovce tak byly vysázeny ve strukturovaném systému stromových řad alejí královského solivaru v *Arc et Senans* (1775-1779), který projektoval dvorem uznávaný architekt Claude-Nicolas Ledoux (1736-1806).

Ledouxův koncept ideálního města *Chaux* (BEYLER, 1992), schválený r. 1773 králem Ludvíkem XV., se tak rozvinul do komplexního návrhu funkčně vyřešeného města, kde symbolický prstenec slunečních paprsků radiální struktury jírovcových alejí přechází na hlavních kompozičních osách od centrálně umístěného solivaru do okolní krajiny (Obr. 1.).

Obr. 1. Nicolas Ledoux, Královský solivár Arc et Senans a ideální město Chaux (Zdroj: Musée architecture Ledoux; fr.wikipedia.org)

Rozšíření sítě pařížských bulvárů s monumentálními víceřadými liniemi stromů proběhlo při modernizaci města během druhého císařství (Charles Louis Napoleon Bonaparte, Napoleon III., 1808 - 1873), organizované prefektem baronem Haussmanem (1809 - 1891) a inženýrem Adolphem Alphandem (1817 - 1891). Řada bulvárů (mj. *Boulevard Saint - Germain*, *Boulevard Haussmann*, *Sébastopol* a *Saint - Michel*) lemovaných stromy v šíři až třiceti metrů navázala na bulváry staré. Zbořením hradeb opevnění z let 1785 - 1788 bylo uvolněno místo pro další linie mezi *Place de la Nation* a *Place des Ternes*. Začátkem 20. století tak byl dotvořen systém komplexně strukturovaných stromových linií kolem celého města, včetně Maršálských bulvárů (dle maršálů Prvního císařství). Haussmann s Alphandem tak navázali na barokně klasicistní urbanismus Ludvíka XIV. (Le Nôtre pomocí *Patte d' Oie* trojice zelených bulvárů vytyčil i prostor před sídlem ve Versailles, dnes linie *Avenue de Sceaux*, *Avenue de Saint Cloud*, *Avenue de Paris*) a realizovali celý strukturálně propojený systém. Z prostoru náměstí *Étoile* (*Place Charles de Gaulle*) se od Vítězného oblouku rozbíhá hvězdice dvanácti bulvárů, osázených platany, lipami a jírovci, podobně jako z prostoru Náměstí Národů na protilehlé straně Paříže.

Městské parky vznikaly někde proměnou starších zahrad a parků ve struktuře města (Londýn, Bath aj.), jinde na volných plochách zrušených opevnění, hradebních okruhů či podél vodních toků. Jako místa rekreace se staly životní potřebou

rostoucího počtu obyvatel aglomerací a nedílnou součástí urbanismu a plánování měst; parková krajina byla vnášena do nitra zástavby, aleje bulvárů se staly nepostradatelnou součástí urbanismu měst. Směřovaly k dominantním pohledovým vyvrcholením (*point de vue*), plnily funkci rámování architektur, definovaly osy stavěných matric města, byly jejich nepostradatelnou a logickou součástí. Městské aleje, bulváry a parková náměstí Paříže (počínaje těmi nejstaršími na *Place des Vosges* a *Place Dauphine*) či Londýna (*Hyde Park*), z těchto principů vyrostlé, našly v celé Evropě řadu obdob ve městech, kde rušením hradebních okruhů a přestavbami vznikl volný nezastavěný prostor a místa pro rekreaci, jak tomu bylo ve Vídni, v Praze, Vratislavi, Antverpách, Hamburku, Lipsku, Brémách, Mnichově, Hannoveru či Würzburgu. V Londýně stromořadí v okolí *St. James Park*, *Greens Park* a *Hyde Park* od poloviny 18. století doplnila soustavu menších parků a parkových náměstí. Zeleň stromové ulic a parků, zakládaných od sebe často na dohled, působila vizuálně téměř kontinuálním dojmem. Jako v Paříži, také v Londýně se jako vhodný druh stromu pro městské podmínky nejlépe osvědčil platan javorolistý (*Platanus x acerifolia*), schopný přečkat proslulý londýnský smog v době, kdy se metropole vytápěla uhlím.

Dlouhé a monumentálně široké alejové třídy vznikly v Gdaňsku, ve Výmaru, Freiburgu, Augsburgu (SITTE, 1995). Jako městské korzo sloužila promenáda *Unter den Linden* v Berlíně, od 16. století kočárová cesta k oboře (*Tiergarten*), po roce 1647 rozšířená na lipami lemovaný bulvár. V Praze byl ve třetí čtvrtině 19. století šesti stromořadími platanů osázen bulvár (vykácen již r. 1895) na Václavském náměstí, bývalém koňském trhu. Od osmnáctého století strukturovaná stromořadí doprovázela ulici Na Příkopě (*Staré aleje*), později Národní třídu (*Nové aleje*) mezi Platýzem a nábřežím Vltavy, či alejové promenády barona Wimmera na Vinohradech, které předurčily trajektorie nových městských tříd. Stromořadí a aleje se staly nepostradatelnou a dodnes tradiční součástí struktur městských hřbitovů, z těch velkých jsou v tomto směru ilustrativní Olšanské hřbitovy, zakládané a postupně rozšiřované po morové epidemii v roce 1679, a Nový Židovský hřbitov na Olšanech z konce devatenáctého století.

Druhá polovina a konec 19. století přály snahám o zkrášlování a zlepšování sídel, krédem se stalo přenesení prvků přírody do měst, provázání městských parků parkovými promenádami a zelenými koridory s okolní krajinou. Snaha o vstup osvěžující přírody do center měst byla zhmotněna v zakládání velkých městských parků a jejich systémů propojených příjemnými promenádami stinných alejí. Městské parky, zahradní čtvrtě, bloky zástavby rodinných domů se zahradami a ulice lemované alejemi stromů reagovaly na základní potřebu obyvatel měst a jejich touhu po zdravém životě a dotyku přírody. Hygiena, stín, čistota prostředí, sociální aspekty, právo na zdravý prostor k odpočinku a rekreaci přinesly krajinářský park osvícenství a humanismu do měst. Stylizovaná příroda byla rozvíjena stromy, travnatými a květinovými plochami, vodními prvky, stromořadími a alejemi.

Lineární stromové struktury sídel vytváří výrazné osy v blokové zástavbě, tvoří vizuální scény, rámuje pohledy na významné stavby, propojují a zvýrazňují ohniska urbánních struktur, významně dotváří komplexně strukturované a uspořádané prostředí měst. „*Uspořádané prostředí se uplatňuje jako symbol, neboť v něm se teprve člověk cítí potvrzen jako lidská bytost.*“ (ŠINDELÁŘ, 1969). Toto strukturování, vedle důležitého kontrastu zeleně alejí a zahrad v zástavbě, ocenil a zároveň

upozornil na limity ploch zeleně ve stávající zástavbě, urbanista Camillo Sitte (1843 - 1903). Kladně hodnotil funkce zeleně v tehdy moderních vilových čtvrtích (např. Frankfurt nad Mohanem, Währing u Vídně, v Drážďanech) a v lázeňských městech (Wiesbaden, Nizza apod.). Kritizoval a jako nevhodné uvedl použití naturalistického elementu krajinomalebné zeleně v historické zástavbě, kde vzniká nepříjemný konflikt mezi realismem a idealismem, stejně jako takový konflikt vyvolává anglický krajinářský park, situovaný na velkolepém náměstí. Je to střet mezi slohovou monumentalitou a působením naturalismu; stromy nemají překážet pohledům na architekturu, řešením byl podle Sitteho návrat ke klasickým vzorům (SITTE, 1995), ke strukturovaným stromovým alejím ulic a bulvárů s *point de vue* architektonických dominant.

Těsně před koncem 19. století urbanista Ebenezer Howard publikoval vize sociálních reforem a bydlení cestou ideálního zahradního města v knize: *Tomorrow: a Peaceful Path to Real Reform* (1898), později jako *Garden Cities of Tomorrow* (1903). Kruhové prstence a strukturované radiální osy zeleně města v podobě parků, parkových koridorů, alejí, stromořadí ulic a zelených bulvárů definují zástavbu centra (s centrálním parkovým náměstím, občanskou vybaveností a navazujícím centrálním parkem), která jejich prostřednictvím přechází do okolních bloků a dále do okolní venkovské krajiny s výrobními, hospodářskými a skladovými plochami. Významné budovy, školy a církevní stavby Howard situuje v kruhovém prstenci zelené *Grand Avenue*. Howard tento systém znázornil generálními diagramy, obecně platnými vodítky pro variace v daných podmínkách různých lokalit. Charles Robert Ashbee, architekt a představitel hnutí Arts & Crafts, v knize *Where The Great City Stands* (1917) představil, jak estetické principy mohou pomoci obnově společnosti rozvrácené ději světové války (CRAWFORD, 1985).

Umění, kultura, řemeslo a mechanizace jsou klíči pro nový demokratický život, v němž urbanizaci vidí jako dobrý potenciál, pokud bude zachována nepostradatelná rovnováha mezi městem a venkovem. Představil tak vizi zahradního města Ruislip u Londýna, s centrálním parkovým náměstím a kruhovou hlavní třídou, kde zahrady, parky a lineárně strukturovaná stromová vegetace tvoří přechody města do okolní hospodářské krajiny. Na kruhovém plánu bylo takto založeno první zahradní město v Německu, v letech 1907 – 1914, v Brieske u Senftenbergu v Dolní Lužici, jako kompletně vybavený a plně funkční soubor zajišťující příjemné a zdravé bydlení pro pracující z okolních průmyslových podniků *Ilse Bergbau-Actiengesellschaft*. Z vnitřního náměstí se školou, obchody, kostelem, poštou a restaurací byla rozvinuta radiální síť lipových alejí jednotlivých ulic, vedoucích ke kruhovému perimetru hlavní ulice rovněž osázené liniemi lip. Tento koncept potvrdil funkčnost, životnost a trvalost, v současné době v podobě citlivé revitalizace města a jeho využití pro účely příjemného bydlení.

V roce 1914 navrhl švýcarský architekt Le Corbusier radiálně uspořádané zahradní město *Cité-jardin aux Crétets*, v *La Chaux-de-Fonds* ve Švýcarsku, s do půlkruhu uspořádanými obytnými ulicemi lemovanými alejemi vysokých stromů. Howardův model diagramu č. 3 inspiroval i pozdější Le Corbusierův koncept z r. 1933, v podobě ideje Zářícího města '*Ville Radieuse*', kde výseč Howardova modulu, nyní nově v pravoúhlé formě (BOLLEREY, 2008) nadále zachovává osvědčené funkční členění segmentů města v zeleni. Adaptování Howardových modulů probíhalo v řadě zemí Evropy i za oceány; příkladem je australská Canberra

z velké části strukturovaná podle plánů Walter Burley a Mahony Griffinových z let 1911 – 1918 (parlamentem přijatých r. 1925). Skloubení zástavby, vegetace a topografie terénu, kterého bylo docíleno v některých zahradních čtvrtích a městech (F. L. Olmsted, C. Vaux - *Riverside*, Illinois, USA, 1869, E. Howard, B. Parker, R. Unwin - *Letchworth*, UK, po r. 1903, E. Howard, L. de Soissons - *Welwyn*, UK, 1920., Karl Camillo Schmidt - *Hellerau* u Drážďan, po 1909, J. Nolen - *Mariemont*, Ohio, USA, 1921, aj.), byly inspirativními východisky pro zakládání obytných souborů také u nás; pro Kotěrovu kolonii v Lounech, Ořechovku, Hanspaulku, Dejvice či Spořilov, ale i řadu prvorepublikových zahradních čtvrtí dalších měst.

Uliční aleje a stromořadí tam patřily ke standardu, někdy každá ulice byla osazována alejemi s jinými druhy stromů, v komplexní a pestré mozaice alejových stromů. Důraz byl kladen na hygienické a rekreační funkce, přistínění ulic, na účín podzimního zabarvení olistění, kvetení a na další užitnost stromů, která se stále více dostává do popředí zájmu v současnosti (*Green Urbanism, Landscape Urbanism, ekosystémové služby*). V současné době oborový proud *Landscape Urbanism* (GREEN, J., 2011) se snaží řešit problematiku udržitelných zelených měst a kvalitní zeleně ve městech, s využitím současných znalostí a technologií, potvrzují platnost tradičních forem a rozvíjejí je dále směrem, který se s ohledem na měnící se klima a fenomén tepelných ostrovů měst zdá být důležitým ve smyslu adaptace obyvatel měst na nové podmínky.

Metodika

Rešerše z odborné literatury, ikonografických a mapových podkladů byla úvodní částí zpracování tematiky. Tato úvodní a historiograficky sumarizující část práce byla v neposlední řadě zaměřena na vyhledávání potřebných historických pramenů k dané tématice, odkazů a dalších zdrojů, vedle literárních a ikonografických podkladů především relevantních mapových děl. Následoval *In situ výzkum* cílené problematiky, který proběhl na vybraném zájmovém území, včetně *provedení relevantních měření* vybraných reprezentativních parametrů. Došlo ke *shromáždění, dokumentaci a zpracování dat* (včetně zjištění druhového zastoupení stromů v jednotlivých významnějších strukturovaných stromových liniích reprezentativního území Prahy 6), jejich *interpretace* a v neposlední řadě pak ucelená *prezentace výsledků* na konferenci *Člověk, stavba a územní plánování*, v prostorách Fakulty stavební ČVUT na podzim minulého roku, která byla krokem (poněkud anachronicky předcházejícím) *zpracování tohoto příspěvku* pro účely sborníku příspěvků konference.

Výsledky

V návaznosti na rešeršní část práce byla provedena analýza lineárních stromových struktur ve vybraných oblastech Prahy 6. Především se jednalo o Dejvice, Bubeneč, Střešovice, Hanspaulku a okolí, se všemi strukturálně funkčními propojeními a návaznostmi ploch a linií zeleně, odpovídajícími původnímu prvorepublikovému urbanistickému konceptu a regulačnímu plánu Dejvic a Bubeneče profesora Engela a z něj generovanému Regulačnímu a zastavovacímu plánu hlavního města Prahy z roku 1930, jakkoli nebyl v pozdější době naplněn (více

o tom a o uvedených analýzách, včetně jejich výsledků pojednává následující diskuze níže).

Na příkladu urbanismu pražských Dejvic a okolních čtvrtí bylo možné ověřit a ilustrovat, zda a do jaké míry se dochovaly prvky lineárně strukturované stromové vegetace, vycházející z bezmála sto let staré koncepce, a pokud ano, jakým způsobem mohou být funkční s ohledem na estetiku a kvalitu bydlení v současné době, především pak s ohledem na významné ekosystémové služby přírodních prvků a jejich robustních strukturovaných soustav, včetně dochovaných liniových stromových struktur. Za tím účelem byla provedena řada analýz a měření in situ, jejichž výsledky jsou níže uvedeny v přehledných tabulkách, grafech a na mapových schématech.

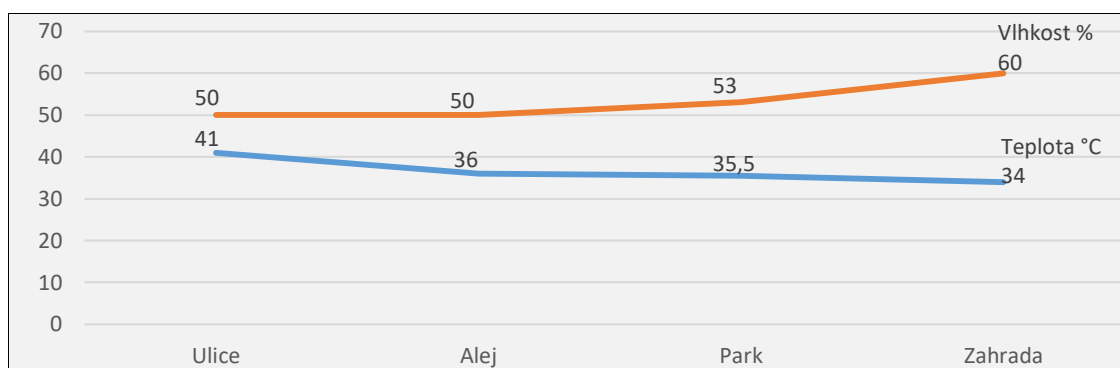
Pro ověření platnosti v rešeršní části nastíněných skutečností, především v souvislosti se schopností vzrostlých a dlouho etablovaných stromových struktur zmírňovat dopady klimatických změn (oteplování klimatu v městských tepelných ostrovech) a vytváření příjemného obytného prostředí intravilánu v jejich okolí, bylo v rámci řešeného území na Praze 6 provedeno měření hodnot teploty a vlhkosti během odpoledních hodin super tropického dne 9. 8. 2018, a to v cíleně vybraných reprezentativních polohách zkoumaného území Prahy 6, které jsou součástí systému vzrostlých, plně již funkčně etablovaných parkových ploch a lineárních stromových struktur. Záměrně a cíleně byly proto vybrány následující kontrastní a reprezentativní lokality:

- a) ulice s nefunkční zmezeřenou alejí stromů bez travnatých pásů
- b) funkční zapojená a zčásti zaklenutá uliční alej s travnatým pásem
- c) prostor parku s travnatou plochou a vysokými stromy
- d) zahrada vnitrobloku s travnatými plochami, stromy, keři a trvalkami

Tab. 1. Výsledky měření teploty a vlhkosti na vybraných lokalitách.

Místo měření	Teplota °C	Vlhkost %
Ulice s mezernatou, nezapojenou a nezaklenutou alejí javorů	41	50
Alej platanů zapojená a zčásti zaklenutá	36	50
Park s vysokými stromy a travnatou loukou	35,5	53
Zahrada vnitrobloku s travnatými plochami, stromy, keři a trvalkami	34	60

Graf 1. Výsledky měření teploty a vlhkosti na vybraných lokalitách.

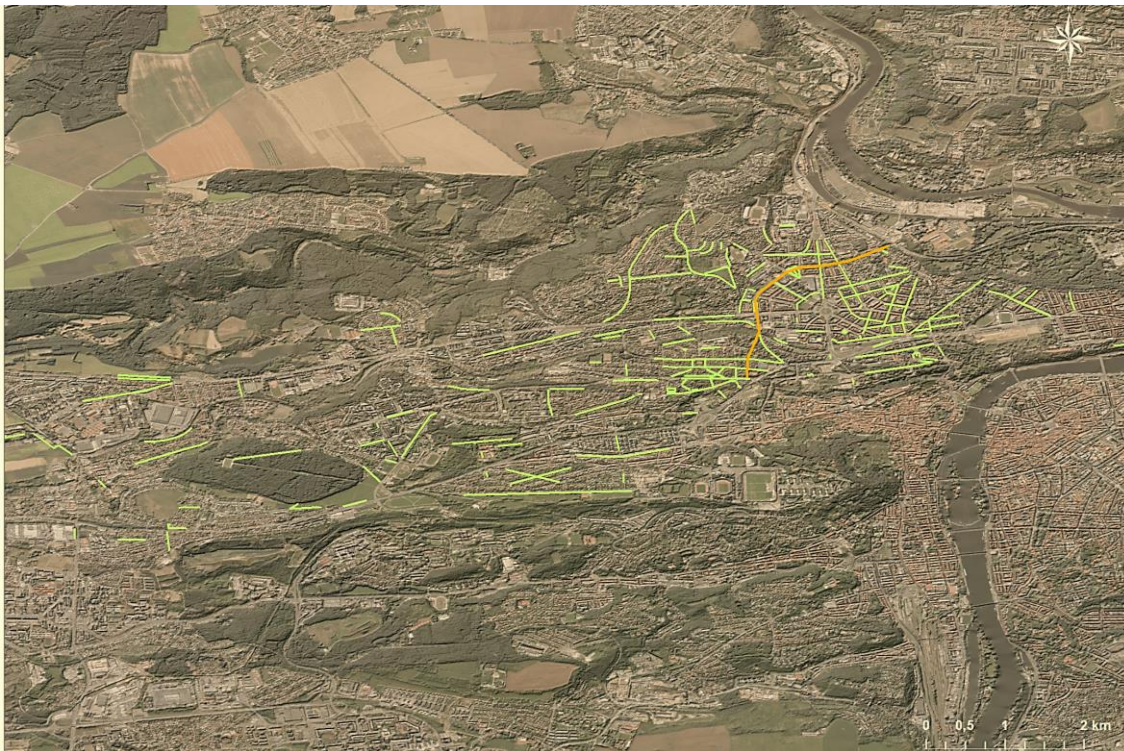
Pozn.: Z grafu ilustrativně vyplývá přímo úměrná souvislost snižování teploty vzduchu spolu s výparem vody okolní stromovou, keřovitou a bylinnou vegetací s trávničky. Měření proběhla ve stínu, během super-tropického dne 9. 8. 2018 v 16:30 – 16:45 hodin, 1 m. nad zemí. Z hodnot vyplývají rozdíly 5° C mezi ulicí a stinnou alejí, 5,5^o C mezi ulicí a částečně stinným parkem s travnatou plochou a 7° C mezi ulicí a částečně stinnou zahradou s trávničkem. Teplota téže ulice mimo stín pak dosahovala hodnot přes 50^oC, nemluvě o teplotě povrchů okolních staveb a ulic. Hodnoty vlhkosti dokládají vliv bouřky z předchozího dne, kdy v území spadlo 11 mm srážek.

Z nejstarších a mnohdy původních prvorepublikových alejových výsadeb je na základě provedených analýz možné upozornit na řadu druhů stromů, jejichž sortiment vycházel z tradičních parkových a alejových druhů té doby, ať s ohledem na estetický účín, či na odolnost v podmínkách městského prostředí. Jmenujme pro oblast Dejvic charakteristickou lípu plstnatou (*Tilia tomentosa*), hojně používané sloupovité topol černý (*Populus nigra* 'Italica'), topol Simonův (*Populus simonii*), lípu velkolistou (*Tilia platyphyllos*), lípu srdčitou (*Tilia cordata*), jerlín japonský (*Sophora japonica*), hrušeň obecnou (*Pyrus communis*), ořešák královský (*Juglans regia*), moruši bílou (*Morus alba*) i černou (*Morus nigra*), plnokvětý růžově kvetoucí hloh jednosemenný (*Crataegus monogyna*), javor mléč (*Acer platanoides*) a javor klen (*Acer pseudoplatanus*), včetně červenolistých a panašovaných kultivarů respektive, platan javorolistý (*Platanus x acerifolia*) a jírovec maďal (*Aesculus hippocastanum*).

V současné době jsou nahrazovány či doplňovány výsadbami v městském prostředí nověji osvědčených alejových dřevin, jakými jsou javor babyka (*Acer campestre*), hrušeň Calleryova (*Pyrus calleryana*), jinan dvoulaločný (*Ginkgo biloba*), jeřáb prostřední (*Sorbus intermedia*), břestovec západní (*Celtis occidentalis*), platan javorolistý (*Platanus x acerifolia*), či muchovník Lamarckův (*Amelanchier lamarckii* 'Robin Hill'). V parkových plochách pak z tradičních druhů jmenujme kontrastní topol bílý (*Populus alba* 'Nivea'), lípu americkou (*Tilia americana*), buk lesní červenolistý (*Fagus sylvatica* 'Atropurpurea'), dub červený (*Quercus rubra*), dřezovec trojtrnný (*Gleditsia triacanthos*), katalpy (*Catalpa bignonioides*), borovice černé (*Pinus nigra*), jírovec pleťový (*Aesculus x carnea*) a jírovec žlutý (*Aesculus flava*).

Na následujícím mapovém schématu byly vykresleny významné potenciálně funkční lineární stromové struktury ulic a parkových ploch zkoumané oblasti, které mohou při minimálních nákladech a vhodné údržbě pozitivně ovlivňovat stav a kvalitu životního prostředí. Z mapy je zřejmý pozdější odklon od principu

vybavenosti obytných čtvrtí zelenou infrastrukturou prvorepublikového urbanismu; komplexně propojené sítě lineárních stromových struktur Dejvic, Střešovic a v menší míře pak také Hanspaulky kontrastují s územími ostatních čtvrtí, charakteristickými právě úbytkem takových struktur, kde jejich založení nebylo již v plné míře realizováno, či dokonce zaniklo v průběhu druhé poloviny 20. století vlivem špatné údržby. Ilustrativní je například jejich absence v oblasti Červeného vrchu a Veleslavína, kde vlastně jedinou lineární stromovou strukturou je jen velmi poddimenzované, neuspokojivé a chaotické stromořadí v ulici Kladenská, s nevhodným a spíše nahodilým výběrem vysazených stromů (*Betula verrucosa*) do městského prostředí.

Mapa 1. Strukturálně významnější lineární stromové struktury zkoumaného území, včetně Engelovy dejvické „Green Avenue“, parkového koridoru mezi Královskou oborou a Pohořelcem. (Zdroj mapového podkladu CUZK).

V tabulce níže, která je nedílnou součástí uvedené mapy, je uveden ilustrativní soupis významnějších (a v ohledech výše popsaných skutečností funkčních či potenciálně funkčních) lineárních stromových struktur, řazených podle názvů ulic zkoumaného území. Pro přehlednost jsou uvedeny základní rozlišovací parametry, jako druhy stromů, rozteče alejových linií a spony výsadeb stromů v těchto liniích; není-li uvedena rozteč, jedná se o jednořadé stromořadí. Některé linie mohou být různě nepravidelných roztečí či sponů, tedy diversifikovaných, označených jako Div.

Tab. 2. Strukturálně významnější lineární stromové struktury zkoumaného území.

Název ulice	Druh stromu, rozteč linií (m), spon stromů v linii (m)
Alej českých exulantů	<i>Tilia platyphyllos</i> , <i>T. cordata</i> , 23, 12
Ankarská	<i>Div. sp.</i> , <i>Div.</i> , (forma anglické aleje)
Badeniho	<i>Robinia pseudoaccacia</i> , 15, 12
Bachmačské náměstí	<i>Tilia tomentosa</i> , 20, 12
Bělohorská	<i>Aesculus hippocastanum</i> , -, 7
Bílá	<i>Acer platanoides</i> , -, 7
Brunclíkova (J, S)	<i>Tilia cordata</i> , 13(10), 8(10)
Bubenečská	<i>Corylus colurna</i> , <i>Crateagus monogyna</i> , <i>Tilia platyphyllos</i> , 10, 8
Buštěhradská dráha	<i>Populus nigra</i> ´ <i>Italica</i> ´, -, <i>Div.</i>
Cukrovarnická	<i>Platanus x acerifolia</i> , 12, 12
Dvořeckého	<i>Crateagus monogyna</i> ´ <i>Paul</i> ´ s <i>Scarlet</i> ´, 7, 6
Eliášova	<i>Pyrus calleryana</i> , <i>Tilia cordata</i> , 11, 12
Evropská	<i>Tilia platyphyllos</i> , <i>T. cordata</i> , <i>Platanus x acerifolia</i> , <i>div.sp.</i> , 23, <i>Div.</i>
Flemingovo nám.	<i>Tilia sp.</i> , -, 10; <i>Populus nigra</i> ´ <i>Italica</i> ´, -, 8
Generála Píky	<i>Quercus robur</i> ´ <i>Fastigiata</i> ´, 10, 5
Hanzelkova	<i>Aesculus hippocastanum</i> , -, 12
Kladenská	<i>Betula verrucosa</i> , <i>Div.sp.</i> , -, <i>Div.</i>
Markéta	<i>Tilia cordata</i> , 12, 12
Klidná	<i>Crateagus monogyna</i> ´ <i>Paul</i> ´ s <i>Scarlet</i> ´, -, 6
Kolejní	<i>Tilia platyphyllos</i> , -, 10
Koulova	<i>Prunus serrulata</i> , <i>div.sp.</i> , 12, 7
Krocínovská	<i>Robinia pseudoaccacia</i> , <i>Corylus colurna</i> , <i>Ginkgo biloba</i> , <i>div.sp.</i> , 9, 7
Kyjevská	<i>Catalpa bignonioides</i> , 6, 8
Macharovo nám.	<i>Acer platanoides</i> ´ <i>Schwedlerii</i> ´, -, 10
Seminární	<i>Acer platanoides</i> ´ <i>Schwedlerii</i> ´, 12, 12
Sibeliova	<i>Acer platanoides</i> ´ <i>Globosum</i> ´, 8, 7
Sibeliova	<i>Tilia cordata</i> , <i>T. platyphyllos</i> , -, 8
Sibeliova	<i>Acer platanoides</i> , <i>Tilia platyphyllos</i> , <i>Tilia tomentosa</i> , <i>div.sp.</i> , 11, 8
Slavíčková	<i>Tilia cordata</i> , <i>T. platyphyllos</i> , 9, 9
Slunná	<i>Juglans regia</i> , <i>J. nigra</i> , 28-29, 12-14
Střešovická	<i>Tilia platyphyllos</i> , <i>Pyrus calleryana</i> , 21, 10
Šárecká	<i>Acer platanoides</i> , <i>div.sp.</i> , 10, 10
Šolínova	<i>Tilia tomentosa</i> , <i>T. platyphyllos</i> , <i>T. cordata</i> , -, 8
Špálova	<i>Robinia pseudoaccacia</i> ´ <i>Umbraculifera</i> ´, 9, 7
Štiplova	<i>Acer campestre</i> , <i>Magnolia sp.</i> , <i>div.sp.</i> , 8, 11
Štursova	<i>Fraxinus excelsior</i> , 12, 12
Šultysova	<i>Crateagus monogyna</i> , <i>Tilia cordata</i> , <i>T. platyphyllos</i> , <i>div.sp.</i> , 9, <i>Div.</i>
Technická	<i>Tilia tomentosa</i> , <i>Prunus serrulata</i> , 35, <i>Div.</i>
Terronská	<i>Tilia tomentosa</i> , 12, 12
Thákurova	<i>Tilia tomentosa</i> , 6-17-6, 9
U Laboratoře	<i>Tilia platyphyllos</i> , 9, 12
U Laboratoře	<i>Prunus serrulata</i> , 11, 9
U Písecké brány	<i>Aesculus hippocastanum</i> , 9, 10
U Prašného mostu	<i>Tilia cordata</i> , 11, 8
U Voj. nemocnice	<i>Aesculus hippocastanum</i> , <i>A. carnea</i> , 12, 8
Uralská	<i>Tilia platyphyllos</i> , 12, 12
V Nových Vokovicích	<i>Tilia cordata</i> , <i>T. platyphyllos</i> , 9, 6
V Průhledu	<i>Acer negundo</i> , <i>div. sp.</i> , 20, <i>Div.</i>
V Středu	<i>Acer pseudoplatanus</i> ´ <i>Brilliantissimum</i> ´, 9, 9
V. P. Čkalova	<i>Tilia cordata</i> , <i>T. platyphyllos</i> , 10, 10
Václavkova	<i>Populus simonii</i> , <i>Acer campestre</i> , <i>A. platanoides</i> , <i>div.sp.</i> , 14, 10
Veslavínská	<i>Aesculus hippocastanum</i> , 9, 9
Velvarská	<i>Acer platanoides</i> , -, 12
Verdunská	<i>Tilia cordata</i> , <i>T. platyphyllos</i> , 9, 14

Vlastina	<i>Acer platanoides, Sorbus aucuparia</i> , 12, 9
Vojtěška	<i>Carpinus betulus, Aesculus hippocatanum</i> , 4, Div.
Východní	<i>Fraxinus excelsior 'Globosum'</i> , 9, 8
Východní	<i>Prunus serrulata</i> , -, 8
Za Hanspaulkou	<i>Acer pseudoplatanus</i> , 15, 10
Za Vokovickou voz.	<i>Tilia cordata</i> , -, 9
Západní	<i>Prunus serrulata</i> , -, 8
Západní	<i>Fraxinus excelsior 'Globosum'</i> , 9, 8
Zavadilova	<i>Tilia tomentosa, T. platyphyllos, T. cordata</i> , -, 8
Zbečenská	<i>Tilia cordata</i> , -, 9
Zelená	<i>Platanus x acerifolia, Populus nigra 'Italica'</i> , 13, 15
Zengrova	<i>Populus nigra 'Italica'</i> , -, 5
Zeyerova alej	<i>Tilia cordata, T. platyphyllos, Fraxinus ornus</i> , 12, 8
Zikmunda Wintra	<i>Tilia platyphyllos, T. cordata, Ginkgo biloba</i> , 9, 12

Diskuze

V duchu snah o komplexní a funkční sídelní strukturu, inspirovanou klasickým urbanismem Paříže a fenoménem zahradních měst, prodchnutým symbolikou slunečních paprsků vyzařovaných z kruhových náměstí v podobě strukturálních linií stromů, symbolikou království, republiky a císařství, ale také idejemi demokracie, plány a reálnými proměnami zahradních měst prvních dekád dvacátého století, jak je zmíněno výše v rešeršní části příspěvku, velkým počinem na poli rozvíjení soustav městských a příměstských parků a jejich propojování parkovými koridory a stromovými liniemi přistíněnými ulicemi, se v době mezi válkami stal parkový koridor profesora Antonína Engela a navazující soustava lineárních stromových struktur ulic v Dejvicích. Byl nedílnou součástí širšího systému zeleně regulace Dejvic a Bubenče, s návazností na zahradní čtvrti Hanspaulku a Ořechovku, dále pak na hřbet Hradčan, Jelení příkop, Strahov, Petřiny, oboru Hvězda a krajinu Šáreckého údolí.

Antonín Engel (1879 – 1958), architekt, urbanista a teoretik architektury, žák Josefa Zítka a Otto Wagnera, byl od r. 1920 člen Státní regulační komise pro Velkou Prahu a okolí a od r. 1924 generální projektant staveb Českého technického učení v Dejvicích. Jeho urbanistickým návrhem koncepce Nových Dejvic a Bubenče, byl ve stylu klasicizující moderny stanoven koncept rozvoje Dejvic, s radiálně se rozvíjející strukturou městských tříd, parkových ploch, stromových linií bulvárů a vegetačních pásů, a to ve vazbě na jím rozvíjenou regulaci okolních čtvrtí Hanspaulky, Bubenče a horní Šárky. Vedle regulačních plánů uvedených čtvrtí zpracoval v návaznosti regulační studie pro Petřskou čtvrt' a Letnou a zabýval se úkolem propojení Dejvic a Hradčan, včetně vazby na vrch Petřín s plochami sadů a přírodní zeleně.

Regulační plán Dejvic a Bubenče z r. 1921 (ENGEL, 1921-22) jasně a s ohledem na budoucí rozvoj města konstruoval robustní parkový koridor, protínající postupně všechny tři hlavní a osově uspořádané dejvické zelené bulváry (dnešní ulice Technická, Jugoslávských partyzánů a Evropská). Zelenými pásy, parky a stinnými alejemi tak propojil parkové plochy od Královské obory (Stromovky), přes dnešní Náměstí Interbrigády, Flemingovo náměstí, Park I. Gándhiové a parkové plochy v ulicích Thákurově, Gymnazijní, Slunné, Keplerově, zeleň bývalého hřbitova Hradčanské dělostřelecké posádky (dnes součást Parku Maxe van der Stoela) a

podél bašt starého opevnění až na Pohořelec, Jelení příkop, Strahov a Petřín. Engelův dejvický parkový koridor (dříve Sadová ulice) se všemi laterálními odbočkami mezi Bubenci (Královskou oborou), Dejvicemi (travnatá lipová alej v Thákurově ulici, s navazující soustavou okolních alejí, stromořadí a zelených pásů na Hanspaulce) a Střešovicemi (park a zelený koridor se stromořadími ve Slunné ulici, monumentální platanová alej v Cukrovarnické ulici a páteř soustavy alejí na Ořechovce), je příkladem reflexe na potřebu provázání městské zástavby a systémů parků se svěží příměstskou krajinou sadů, zahrad a parků. Široké pásy zelených koridorů, umožňující provětrávání a ochlazování města svěžím povětřím z Šárky, Petřína a Bílé Hory, Engel propojil se zelenou strukturou ulic a parkových ploch uvnitř zástavby. To dokumentuje vysoký standard urbanismu a územního plánování v době První republiky, v kontextu s tehdejšími evropskými a světovými trendy.

Víme dnes, že více než polovinu dopadající energie ze slunečního záření pouze plocha pokrytá stromy a zásobená vodou transformuje do vodní páry a ochlazuje své okolí. Pohlcování tepla během výparu tak znatelně snižuje teplotu okolí a je tedy zcela nasnadě nepostradatelnost vysoké stromové vegetace, nejlépe celých komplexně strukturovaných systémů v matici měst. Významná je nejen pozitivní funkce pro retenci a hospodaření se srážkovou vodou, ale také ukládání uhlíku porostními strukturami, především stromy. Stromy rostoucí ve městech, kde je velmi vysoký obsah CO₂, jej fotosyntézou přeměňují na kyslík uvolňovaný do okolí a uhlík, který během procesu růstu ukládají v dřevní hmotě, a to jak ukazují současné studie ve srovnatelném množství se stromy v deštných pralesích (ROGERS, K., SACRE, K., GOODENOUGH, J., DOICK, K., 2015).

Současné technologie umožňují zakládání zelených střech a instalaci systémů vertikální zeleně na fasádách. Tyto systémy jsou však dotovány pitnou vodou z vodovodního řádu (je třeba přivést pitnou vodu do místa ovládnutí závlahy) a na ní pak životně závislé, navíc postrádají efekt účinného přístínění městských prostor a fasád budov vysokými stromy, především těmi druhy, které dokáží účelně a dlouhodobě hospodařit se srážkovou vodou a obejdou se bez dodatečné závlahy (např. duby, platany, ale i některé další dřeviny, které prokazatelně dokáží efektivně regulovat vyrovnaný poměr mezi příjmem a výdejem vody). Spolupůsobení funkcí (estetických, ekologických, prostorotvorných, hygienických, rekreačních atp.) prvků lineárních stromových struktur a dalších prvků vegetace (trávníky, trvalkové a keřové lemy aj.) vytváří významné ekosystémové služby životního prostředí měst. Velký význam stromů vidíme především ve funkci ochlazování městského prostředí ulic, s ohledem na snahy o systematickou eliminaci nepříznivých dopadů fenoménu tepelných ostrovů aglomerací a souvisejícího oteplování klimatu, jehož důsledky pak nejvýrazněji pociťujeme právě uprostřed sídelní zástavby.

Stromy, poskytující stín a odpařující vodu, mohou v průměru snížit teplotu ve svém okolí o 5° - 7° C, jak uvádí zahraniční studie (DAY, 2004). To potvrdila provedená měření na vybraných reprezentativních lokalitách v městském prostředí Prahy 6. Zásadním způsobem se projevují především kontrastní rozdíly bilance pohlcování a zpětného výdeje energie z porostních struktur a z obnažených povrchů a fasád budov (slunečnímu záření vystavené střechy, fasády). Nestíněnými budovami pohlčené záření, jehož radiační energie je přeměňována na tepelnou energii (MARVALOVÁ, 2016) a sálá pak do okolí, nejen znepríjemňuje život ve městech, ale podílí se významně na celkovém oteplování klimatu; právě města vydávají velmi

vysoké množství energie do atmosféry. Stromové struktury naopak (vedle produkce kyslíku, fixace uhlíku a zachytávání polévatého prachu) stíněním nejen snižují ohřívání povrchů staveb, ale transpirací ještě hlouběji snižují teplotu okolního vzduchu.

Podle Pokorného vzrostlý strom denně uvolní výparem více než 100 litrů vody, čímž ze svého okolí odčerpá 70 kWh tepelné energie (POKORNÝ, 2017). Alej dlouhá jeden kilometr, která má kolem 200 stromů (při sponu výsadeb 10 m po obou stranách cesty) tak může transpirací uvolnit až 20 000 litrů vody a odčerpat z okolí cca 14 000 kWh tepelné energie. Jde tedy o nikoli nevýznamné odebrání energie zemskému povrchu při výparu; v atmosféře je pak tato energie uvolňována při kondenzaci vodní páry, tvoří se srážky a ty se vrací zpět na zem. Především v rámci městské zástavby se jedná o jedinečnou ekosystémovou službu.

Ekosystémová služba stromů rostoucích v Londýně byla na základě Lidarových měření spočítána na 130 milionů £ (britských Liber) ročně (DISNEY, 2018). Výpočet vychází také z komplexní oborové studie *Valuing London's Urban Forest Results of the London i-Tree Eco Project*, zpracované autorským týmem *RE:LEAF Partnership*, která uvádí podrobné hodnoty u jednotlivých ekosystémových služeb všech 8,421 milionů stromů v Londýně rostoucích a které tak v součtu tvoří 132.7 milionů £ (ROGERS, K., SACRE, K., GOODENOUGH, J., DOICK, K., 2015). Průměrná hodnota ekosystémové služby každého jednotlivého stromu podle této studie činí 15 758 £. V přepočtu na Koruny (v kurzu 29 Kč./1£), by roční hodnota ekosystémových služeb každého stromu byla 457 tisíc Kč.

V našich podmínkách zatím neexistuje obdobný postup posouzení skutečné hodnoty stromů (a jejich služeb) ve městech, ekosystémové služby nejsou uvažovány. Dokládá to v praxi používaná metodika AOPK ČR: Oceňování dřevin rostoucích mimo les (KOLAŘÍK, J., 2013) a online kalkulačka AOPK ČR k výpočtu hodnoty dřevin, resp. ekologické újmy vzniklé kácením či poškozením dřevin a ke stanovení kompenzačních opatření. Příkladem ve stromořadí rostoucí lípa velkolistá o průměru kmene 50 cm, výšky 20 m, vitální a v dobrém zdravotním stavu, byla vypočtena (bez ohledu na dlouhé příští dekády dalšího růstu stromu a jeho ekosystémové služby) na celkovou cenu 77 736 Kč. Je možné, že s ohledem na současný rostoucí význam stromů pro zmírňování dopadů klimatických změn a oteplování prostředí, vnímajíc komplexně skutečnou hodnotu dřevin (především pak stromů rostoucích ve městech), včetně sumy hodnot jejich ekosystémových služeb, budeme brzy svědky většího respektu a ocenění, které se obrazí nejen v lepší a zevrubnější péči a údržbě, ale především ve větším a strukturálnější rozsahu vysazování stromů v obytných čtvrtích měst. Prvorepublikové standardy pak mohou být i dnes podnětnou inspirací nejen urbanistům při zpracování územně plánovacích dokumentací sídel.

Stromy jako výkonné klimatické jednotky recyklují vodu v procesu koloběhu vody a udržují příznivé mikroklima svého okolí. To je nepostradatelná ekosystémová služba stromů, jejich porostů a robustních strukturovaných linií především ve městech, ale také v otevřené zemědělské krajině. Tam se dnes linie stromů členících velké půdní bloky na menší celky začínají rychle vracet, zejména v rámci staronových technologických postupů, dnes známých jako Agroforestry (EURAF), tedy kombinace pěstování zemědělských plodin s liniemi stromů, které zvyšují

retenci vody v krajině, zpomalují proudění větru, redukují vysoušení polí, poskytují niky a útočiště širokému spektru druhů flory a fauny a přinášejí i další užitek (sklizeň ovoce, ořechů, řeziva, klestí, hub, dřevní hmoty, atp., jak věděli již staří Římané, kultivující svá pole mezi liniemi stromů ve struktuře členění zemědělské krajiny podle římského katastru, aplikovaného v území od Sýrie po Cornwall).

Fenomén zeleně ve městech by se s ohledem na současné poznání a strategickou nutnost adaptace na nové podmínky oteplování klimatu měl také více rozvíjet do podoby sídelních útvarů protkaných strukturálně hustou pavučinou kontinuálních soustav lineárních stromových struktur a parkových ploch s vazbami na příměstskou krajinu, která by však také u nás zasluhovala poučenější strukturování a doplnění solitérní a liniovou stromovou vegetací. Robustní a propojené systémy vysoké stromové vegetace v sídlech jsou z hlediska funkčnosti, ekologie, ekonomiky a v neposlední řadě estetiky strukturovaného městského parteru nepostradatelné a nenahraditelné, především pak jejich prostorově úsporné lineárně strukturované formy v podobě uličních alejí a stromořadí, které mohou být s relativně nízkými náklady a nároky na prostor distribuovány jako strukturálně spojitá síť, víceméně rovnoměrně na území měst a aglomerací.

Závěr

V rámci vybraných reprezentativních lokalit zkoumaného zájmového území dochovaných prvorepublikových struktur stromové vegetace byla měřeními zjištěna a v pražských městských podmínkách potvrzena předpokládaná očekávání, vycházející ze studia a rešerší dané problematiky v zahraničních studiích. Ve stínu naměřené rozdíly teplot 5° C mezi ulicí a stinnou funkční alejí, 5,5^o C mezi ulicí a částečně stinným parkem s travnatou plochou a 7° C mezi (z větší části prosluněnou) ulicí a částečně stinnou zahradou s trávníkem, dokládají schopnost vzrostlé, robustní a alespoň z části zapojené městské stromové vegetace ve velmi citelné míře redukovat teplotu ve svém okolí, především pak v lokalitách s nezpevněnými povrchy, vysokými stromy, keři, bylinnými a travnatými plochami a pásy.

Lze předpokládat a doufat, že tuto skutečnost bude možno ověřit dalšími obdobnými měřeními a detailními oborovými studii s obdobně přesvědčivými výsledky, které budou podloženy objemnějším množstvím relevantních a statisticky zpracovaných dat. V rámci zde prezentované, časově a rozpočtově velmi omezené práce takto komplexní výstup nebylo možné zpracovat, nicméně lze přesto konstatovat potvrzení základních a obecně fungujících principů, které mohou být inspirací pro další obdobný výzkum.

Obr. 2. Regulační a zastavovací plán hlavního města Prahy z roku 1930, výřez. Dobře patrný je parkový koridor procházející od Královské obory Dejvicemi přes Střešovice k Jelenímu příkopu, Pohořelci a Strahovu a parkové koridory ulic Velvarské, Na Hanspaulce a Za Hanspaulkou. (Zdroj: IPR Praha (<http://app.iprpraha.cz/js-api/app/srk/>).

Článek byl podpořen grantem SGS18/167/OHK1/3T/11 „Strukturální vegetační prvky veřejného prostoru“ Fsv ČVUT.

Citace a literatura

BEYLER, Jean-Noël. *Le Saline Royale d'Arc Et Senans*. Beaux-Arts Magazine, Paris, 1992.

BOLLEREY, Franziska. *Die Adaptation des Howardschen Gartenstadtmodells in Frankreich, Belgien und der Niederlanden*. In: WILL Thomas und LINDNER Ralph (Hg.): *Gartenstadt, Geschichte und Zukunftsfähigkeit einer Idee*. Thelem, Dresden, 2008.

BRAUN, Georg; HOGENBERG, Frans. *Civitates Orbis Terrarum, 1572 – 1618*. Cleveland, 1966.

CRAWFORD, Alan. *C.R. Ashbee. Architect, Designer & Romantic Socialist*. Yale University Press, New Haven and London, 1985.

DISNEY, Mathias. *Urban 'forests' can store almost as much carbon as tropical rainforests*. The Conversation UK, University College, London, 2018.

DUPÉRAC, Etienne. *Nova Urbis Romae Descriptio*. Řím, 1577. *Biblioteca D'Area Architettura e Urbanistica, Terza Università Degli Studi Di Roma*.

ENGEL, Antonín. *Návrh regulačního plánu Dejvic*. Styl II., 1921-22

GREEN, J. *What Is Landscape Urbanism?* American Society of Landscape Architects, Washington DC, 2011.

HENDRYCH, Jan a kol. *Slavné zahrady a parky Středočeského kraje*. Foibos, Praha, 2011.

HENNEBO, Dieter. *Städtische Baumpflanzungen in früherer Zeit*. Bäume in der Stadt. 2. Auflage, E. Ulmer Verlag, Stuttgart, 1982.

MARVALOVÁ Jindra. *Význam vegetace v utváření klimatických charakteristik v městské zástavbě*. Katedra krajinného managementu, Zemědělská fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2016, 1-11.

KOLAŘÍK, J. *Oceňování dřevin rostoucích mimo les*. Metodika AOPK ČR, včetně výpočtu kompenzačních opatření za kácené nebo poškozené dřeviny. Praha 2013.

PALLADIO, Andrea. *Čtyři knihy o architektuře (Quattro Libri dell' Architettura)*, 1570.

PEJCHAL, Miloš. *Použití dřevin v historickém vývoji alejí*. In: Historie a současnost alejí v krajině a urbanizovaném prostředí. Sborník přednášek z odborného semináře NPÚ v Olomouci, 2007.

POKORNÝ, Jan. *Stromy, voda a teplota*. In: HRUŠKOVÁ, Marie, VĚTVIČKA, Václav a kol.: *Život se stromy*. Dokořán, Praha, 2017.

PREISS, Pavel. *Panoráma manýrismu*. Odeon, Praha, 1974.

ROGERS, K., SACRE, K., GOODENOUGH, J., DOICK, K. *Valuing London's Urban Forest Results of the London i-Tree Eco Project*. Treeconomics, London, 2015.

SITTE, Camillo. *Stavba měst podle uměleckých zásad*. Nakladatelství ARCH, Praha, 1995.

ŠINDELÁŘ, Dušan. *Tržiště estetiky*. Obelisk, nakl. Umění a architektury, Praha, 1969.

Další zdroje

Český úřad zeměměřický a katastrální

EURAF. European Agroforestry Federation. <http://www.eurafagroforestry.eu>

IPR Praha (<http://app.iprpraha.cz/js-api/app/srk/>)

Musée architecture Ledoux; fr.wikipedia.org

Informace o autorovi

Jan Hendrych, ASLA; hendrychjan@yahoo.com

Katedra urbanismu a územního plánování, Fsv ČVUT v Praze.

**Identifikace kulturně historických hodnot celku historické kulturní krajiny:
Celek HiKK Netolicko (ORP Prachatice)**

Hendrych, J., Vacek, O., Ehrlich, M. *Identifikace kulturně historických hodnot celku historické kulturní krajiny: Celek HiKK Netolicko (ORP Prachatice)*. Specializovaná mapa s odborným obsahem. Interaktivní mapa GIS. České vysoké učení technické v Praze - Fakulta stavební, Praha, 2022.

Podíl autora na výsledku 40%.

Stránka www, na které se nachází výsledek:

<https://www.krapr-naki.cz/clanky/publikace-a-vystupy/>

Odkaz na interaktivní mapu ORP Prachatice:

<https://af-czu.maps.arcgis.com/apps/instant/basic/index.html?appid=6d8a499af0094d09b826dfdface7493d>

Komentář

Výstup Specializovaná mapa s odborným obsahem - *Identifikace kulturně historických hodnot celku historické kulturní krajiny HiKK Netolicko v rámci ORP Prachatice* - byl zpracován s cílem ověřit praktickou využitelnost typologie historické kulturní krajiny ČR na správních územích obcí s rozšířenou působností. Podstatnou součástí práce byla vedle plošného zpracování jednotek a celků HiKK také identifikace a analýza významných a determinujících prvků lineárních vegetačních struktur v krajině, které jsou ve své komplexitě esenciálním markantem organicky vyvinutých krajin a krajin komponovaných.

Strukturální vegetační prvky kulturní krajiny, jejich identifikace, analýza a dokumentace jsou nedílnou součástí tohoto předkládaného výsledku v rámci souboru prací. Na území ORP Prachatice a především krajiny HiKK Netolicko tvoří nepostradatelnou a místy determinující složku krajiny a jejích jednotlivých typů, ať již se jedná o krajiny plužin (kde linie stromové vegetace odhalují zanikající strukturu plužin hospodářské krajiny), krajiny rybníků s alejemi na hrázích, strukturovaných ovocných sadů, lesů a obor, či v neposlední řadě o krajiny strukturálně komponované.

Předložená specializovaná mapa s odborným obsahem „*Celek HiKK Netolicko (ORP Prachatice)*“ je původním výsledkem výzkumu v rámci řešení I. etapy projektu VaV MK ČR Programu Národní a kulturní identity (NAKI II) DG20P02OVV019 „*Praktické přístupy k územní ochraně historické kulturní krajiny*“.

Práce na specializované mapě měly za úkol na vybraném modelovém území správního obvodu ORP Prachatice ověřit metodické principy a postupy vymezení celků a jednotek historické kulturní krajiny (HiKK), podle metodiky Typologie historické kulturní krajiny České republiky (metodika s osvědčením č. 203 Ministerstva kultury, odboru výzkumu a vývoje, ze dne 18. 6. 2020, č. j. MK 40137/2020 OVV, sp. zn. MK-S 16383/2015 OVV), která byla vyvinuta v rámci projektu VaV MK ČR Programu NAKI II DG16P02M034 „*Identifikace a prezentace památkového potenciálu historické kulturní krajiny České republiky.*“ (2016-2020).

Jde o inovativní metodu vymezení historických kulturních krajin České republiky, která je prostřednictvím specializované mapy ověřována a konkretizována, včetně využitelnosti v památkové péči. Identifikace kulturně-historických znaků vybraného celku historické kulturní krajiny (celek Netolicko), vyhodnocení jejich vztahu k přítomným jednotkám historické kulturní krajiny a zákres relevantních znaků a hranic jednotek v této specializované mapě jsou dalšími původními výsledky výzkumu.

Zásadním inovativním vkladem řešitelského týmu byla identifikace a interpretace znaků přítomných jednotek historické kulturní krajiny ORP Prachatice ve vztahu k identifikovaným krajinným celkům HiKK, s širokým využitím geodatabází a prostředků GIS při analýze rozsáhlého území ORP. Dle uvedené metodiky byly na území ORP Prachatice, vedle lokalit s přítomností různorodých znaků HiKK, identifikovány segmenty krajiny, které mají výraznost, ucelenost a soustředěnost znaků určitého krajinného typu. V řešeném území ORP Prachatice byly s využitím databází a prostředků GIS identifikovány tři celky a sedmáct jednotek HiKK, přičemž části některých celků a jednotek leží i mimo hranice řešeného území.

Data geografické databáze byla digitalizována v jednotlivých vrstvách do vektorového formátu shp (ShapeFile). Ke každé vrstvě je připojena databáze ve formátu dbf. Mapové přílohy jsou poskytnuty také ve formátu pdf. Souřadnicový systém: Data geografické databáze jsou uložena v souřadnicovém systému S-JTSK. Informace a data, získané z geodatabází, rešerší, pramenů a průzkumů byly převzaty do pracovní databáze znaků historické kulturní krajiny v prostředí GIS. Dalším krokem byla tvorba pracovní mapy prostředky GIS, použitelné jako podklad pro terénní průzkum. Následoval terénní průzkum *in situ* a pořízení fotodokumentace, při němž byla zajištěna identifikace a podrobná dokumentace památkově hodnotných částí a struktur (atributů, znaků) historické kulturní krajiny modelového území. Rovněž byl ověřován, zpřesňován a doplňován obsah pracovní mapy, aby došlo k zachycení potenciálního předmětu ochrany v modelovém území.

Na podkladech badatelských rešerší a terénního průzkumu bylo přistoupeno k tvorbě výsledné specializované mapy s odborným obsahem. Mapa byla vytvořena v prostředí ArcMap 10.7.1 a AcrGIS Pro 2.9 a dále je nyní publikována v tištěné a internetové digitální verzi. V obou verzích byla podkladem publikovaných map částečně průhledná Základní mapa ČR 1:10 000 v měřítku 1:10 000 (poskytované ČUZK jako veřejná prohlížecká služba WMS-ZM10-P) přeložená přes stínovaný digitální model terénu DMR5g (poskytovaný ČUZK jako veřejná prohlížecká služba WMS-DMR 5G), pro zvýšení úrovně čitelnosti mapy. V digitální interaktivní mapě jsou instalována informační okna popisných prvků, doplněná dalšími texty, textovými komentáři a vybranou ilustrativní fotodokumentací. Mapa je doplněna o odkazy na externí internetové databáze, například Památkový katalog NPÚ a další.

Specializovaná mapa s odborným obsahem může být využívána na mnoha úrovních. Kromě resortu památkové péče může být vytvoření moderního odborného podkladu využité pro kvalifikované rozhodování dalších odborných orgánů a orgánů státní správy a samosprávy, vlastníků, správců a uživatelů jednotlivých částí krajiny, jakož i podkladu pro zadavatele, pořizovatele a zpracovatele územně plánovacích podkladů (ÚAP) a dokumentace, a dalších plánů

v oblasti ochrany a rozvoje území. Také v této oblasti získá orgán a organizace státní památkové péče odborný podklad, který napomůže argumentaci při prosazování ochrany kulturně historických hodnot v procesu územního plánování.

Výstup je využitelný v oblasti všech stupňů vzdělávání a zvyšování povědomí veřejnosti o hodnotách krajiny. Verifikace hranic vymezených celků a jednotek HiKK v rámci správního území ORP byla následně provedena na základě podrobného zpracování modelového území vybraného celku HiKK, kterým je krajina Netolicka (celek HiKK Netolicko), kde byly podrobně identifikovány a popsány přítomné jednotky HiKK, včetně jejich znaků, s reálným potenciálem cíleného památkového zájmu a jejich možné památkové ochrany.

Program Národní a kulturní identity (NAKI II.). Projekt VaV MK ČR DG20P020VV019.
Praktické přístupy k územní ochraně historické kulturní krajiny

Specializovaná mapa s odborným obsahem

Identifikace kulturně historických hodnot celku historické kulturní krajiny. Celek HiKK Netolicko (ORP Prachatice).

Textová část

Předkladatel výsledku: České vysoké učení technické v Praze, Fakulta stavební, Thákurova 7, 166 29 Praha 6.

Hlavní řešitel (autor – garant výsledku): Jan HENDRYCH, ASLA.

Spoluřešitelé (spoluautoři): RNDr. Oldřich VACEK, CSc., Ing. Marek EHRlich.

Výstup byl zpracován v rámci řešení I. etapy projektu s cílem ověřit praktickou využitelnost typologie historické kulturní krajiny ČR na správních územích obcí s rozšířenou působností. Praha 2022.

Obsah

I.	Popis dosažených původních výsledků	204
	Celek HiKK Helfenbursko	206
	Celek HiKK Prachaticko	222
	Celek HiKK Netolicko	233
	Památky krajinného celku HiKK Netolicko, evidované Ústředním seznamem kulturních památek (ÚSKP)	259
	Jednotky HiKK na území celku Netolicko	273
	Krajinné celky a jednotky HiKK na území ORP Prachatice	275
	Databáze znaků jednotek celku HiKK Netolicko	280
II.	Popis metod zpracování	281
III.	Odkaz na příslušnou výzkumnou aktivitu	295
IV.	Obrazové přílohy	296
	Publikační výstupy, které předcházely výsledku	
	Specializovaná mapa s odborným obsahem	300
	Literatura a další použité zdroje	300

I. Popis dosažených původních výsledků

Předložená specializovaná mapa s odborným obsahem „*Celek HiKK Netolicko (ORP Prachatice)*“ je původním výsledkem výzkumu v rámci řešení I. etapy projektu VaV MK ČR Programu Národní a kulturní identity (NAKI II) DG20P020VV019 „*Praktické přístupy k územní ochraně historické kulturní krajiny*“. Práce na specializované mapě měly za úkol na vybraném modelovém území správního obvodu ORP Prachatice ověřit metodické principy a postupy vymezení celků a jednotek historické kulturní krajiny (HiKK), podle metodiky Typologie historické kulturní krajiny České republiky (metodika s osvědčením č. 203 Ministerstva kultury, odboru výzkumu a vývoje, ze dne 18. 6. 2020, č. j. MK 40137/2020 OVV, sp. zn. MK-S 16383/2015 OVV), která byla vyvinuta v rámci projektu VaV MK ČR Programu NAKI II DG16P02M034 „*Identifikace a prezentace památkového potenciálu historické kulturní krajiny České republiky*“ (2016-2020).

Jde o inovativní metodu vymezení historických kulturních krajín České republiky, která je prostřednictvím specializované mapy ověřována a konkretizována, včetně využitelnosti v památkové péči. Identifikace kulturně-historických znaků vybraného celku historické kulturní krajiny (celek Netolicko), vyhodnocení jejich vztahu k přítomným jednotkám historické kulturní krajiny a zákres relevantních znaků a hranic jednotek v této specializované mapě jsou dalšími původními výsledky výzkumu. Zásadním inovativním vkladem řešitelského týmu je identifikace a interpretace znaků přítomných jednotek historické kulturní krajiny ORP Prachatice ve vztahu k identifikovaným krajinným celkům HiKK (celek Helfenbursko, celek Prachaticko a podrobněji celek Netolicko) s širokým využitím geodatabází a prostředků GIS při předběžné analýze rozsáhlého území ORP.

Cíle výsledku

Specifickým cílem výsledku specializovaná mapa s odborným obsahem je ověřit praktickou využitelnost Typologie historické kulturní krajiny České republiky (Ehrlich et al., 2020) na správním území obce s rozšířenou působností Prachatice, s využitím databází a prostředků GIS identifikovat a dokumentovat znaky a hodnoty historické kulturní krajiny a prostorově vymežit krajinné celky a jednotky HiKK s významnými kulturními hodnotami, jež představují potenciál ochrany území ve veřejném zájmu. Prostřednictvím aplikace typologie získá pracoviště odborné organizace památkové péče (Národní památkový ústav, ÚOP v Č. Budějovicích), tak výkonný orgán státní památkové péče (Městský úřad Prachatice) odborně fundovaný materiál, který je nezbytným podkladem pro případné prohlášení ochrany vybraných území podle zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „*památkový zákon*“), především formou památkových zón krajinného typu. Tím práce přispívá k naplňování Státní kulturní politiky na léta 2015–2020 (s výhledem do roku 2025), která jako jeden z cílů výslovně deklaruje další prohlašování krajinných památkových zón, zaměřených zejména na typy, které jsou dosud mezi chráněnými územími zastoupeny nedostatečně (Ehrlich et al., 2020).

Kromě resortu památkové péče může být vytvoření moderního odborného podkladu využitelné pro kvalifikované rozhodování dalších odborných orgánů a

orgánů státní správy a samosprávy, vlastníků, správců a uživatelů jednotlivých částí krajiny, jakož i podkladu pro zadavatele, pořizovatele a zpracovatele územně plánovacích podkladů a dokumentace, a dalších plánů v oblasti ochrany a rozvoje území. Také v této oblasti získá orgán a organizace státní památkové péče odborný podklad, který napomůže argumentaci při prosazování ochrany kulturně historických hodnot v procesu územního plánování. Výstup je využitelný v oblasti všech stupňů vzdělávání a zvyšování povědomí veřejnosti o hodnotách krajiny. Verifikace hranic vymezených celků a jednotek HiKK v rámci správního území ORP byla následně provedena na základě podrobného zpracování modelového území vybraného celku HiKK, kterým je krajina Netolicka (celek HiKK Netolicko), kde byly podrobně identifikovány a popsány přítomné jednotky HiKK, včetně jejich znaků, s reálným potenciálem cíleného památkového zájmu a jejich možné památkové ochrany.

Konkrétním cílem zpracované specializované mapy s odborným obsahem bylo

- a) vymezení všech celků a jednotek historické kulturní krajiny na území správního obvodu ORP Prachatice, dle uvedené metodiky a s využitím geodatabází GIS
- b) podrobná identifikace znaků vybraného celku Netolicko a přítomných jednotek HiKK na území celku Netolicko, které je přiřazují do standardizovaných typů historické kulturní krajiny, dle uvedené metodiky.

Dosažené výsledky

Výsledek typu specializovaná mapa s odborným obsahem naplňuje plánované cíle projektu bez dodatečných změn či odlišností oproti původnímu plánu. Dle uvedené metodiky byly na území ORP Prachatice, vedle lokalit s přítomností různorodých znaků HiKK, identifikovány segmenty krajiny, které mají výraznost, ucelenost a soustředěnost znaků určitého krajinného typu. V řešeném území ORP Prachatice byly s využitím databází a prostředků GIS identifikovány tři celky a sedmáct jednotek HiKK, přičemž části některých celků a jednotek leží i mimo hranice řešeného území.

V ORP Prachatice byly zaznamenány tyto typy HiKK:

Krajina kombinovaných kompozic (TYP 3), Krajina poutních míst (TYP 5), Krajina se specifickou strukturou osídlení (TYP 7), Krajina strukturálně výrazných plužin (TYP 8), Krajina vrchnostenských sídel a dvorů (TYP 9), Krajina ovocných sadů (TYP 12), Krajina rybníků (TYP 13), Krajina pastvin a luk (TYP 14), Krajina obor a lesů (TYP 15), Krajina hradišť (TYP 16), Krajina města (TYP 17), Krajina hlubinné těžby (TYP 21), Krajina povrchové těžby (TYP 22), Krajina kamenolomů (TYP 23), Krajina pohraničních opevnění (TYP 26), Krajina mýtů a legend (TYP 28), Krajina se vztahem k významné osobnosti (TYP 34).

Celek HiKK Helfenbursko

Území celku Helfenbursko obsahuje soubor jedenácti identifikovaných jednotek HiKK v ORP Prachatice: TYP 03 Krajina kombinovaných kompozic, TYP 05 Krajina poutních míst, TYP 07 Krajina se specifickou strukturou osídlení, TYP 08 Krajina strukturálně výrazných plužin, TYP 09 Krajina vrchnostenských sídel a dvorů, TYP 14 Krajina pastvin a luk, TYP 15 Krajina obor a lesů, TYP 17 Krajina města, TYP 22 Krajina povrchové těžby, TYP 23 Krajina kamenolomů, TYP 28 Krajina mýtů a legend.

Území celku je morfologicky formováno údolnicemi Dubského, Černého a Libotyňského potoka, které dotují povodí řeky Blanice ze severozápadní strany a údolnicemi Setěchovického, resp. Radhostického potoka, vlévajícího se do řeky Volyňka u Malenic. Prostor je vymezen lesnatými hřbety a vrcholky Šumavského podhůří s Netonickou vrchovinou, převyšující nadmořskou výšku 600 m. V reliéfu krajiny lze rozeznat masivy kolem vyšších vrcholů Mářského vrchu, Bělče a Kokovce západně od Vlachova Březí, Spálené, Hájku a Glorietu jižně od Dubu a Lesného, Helfenburku, Duškovce, Chmelovky, Skalky, Červené, Vráže, Čihadla a Bukovce, severně, severozápadně a západně od Dubu a Čepřovic. V kraji dominantními vrcholy jsou Helfenburk se zříceninou hradu v nadmořské výšce 684 m, vizuálně se v krajině uplatňující ze severovýchodních svahů Šumavského podhůří - s vrchy Uhřice 822,3 m.n.m., Bělče 822,5 m.n.m., Kokovec 881,6 m.n.m., a nejvyšším Mářským Vrchem 907 m.n.m (na obrázku níže na třetím horizontu vpravo od středu, v pohledu od severu).

Některé části organicky vyvinuté krajiny celku byly začleněny do krajin z části komponovaných, kde jsou, především v okolí Dubu, doposud čitelné zčásti geometrizované rysy krajinné kompozice (GoogleEarth, 2017-2022; Archiv CUZK, 2022), postupně přetvářené během historických proměn krajiny. Kompozičními a vizuálními vazbami, podpořenými charakteristickým reliéfem krajiny, vznikly kombinované kompozice údolnic s historicky strukturovanými sídly (Kašička, Nechvátal, 1990; Svoboda, 1998; Škabrada, 2021; Pešta, 2004), rámované z jihu popsaným lesním masivem vrchů Uhřice, Bělče a Kokovce, ze severovýchodu pak lesnatými horizonty Netonické vrchoviny, s řadou kompozičně výrazných dominant. Z nich nejvýrazněji se v prostoru krajiny projevuje zřícenina hradu Helfenburk (Sedláček, 1890; Tříška, 1986), tvořící zároveň výraznou vizuální kulisu krajinné kompozice zámeckého sídla v Dubu (Koblasa, 2003; Kuthan, 2001; Muk, 1989; Vlček, 1999). Na samém severním okraji identifikovaného území stojí při vrchu Vráž (645 m.n.m.) poutní kostel Královny Nebeské Nejblahoslavenější Panny Marie s křížovou cestou, důležité poutní místo s pramenem Dobrá voda (Obec Milejovice, 2020), ležící již za hranicí území ORP Prachatice.

Jednotka HiKK Dub (Typ 03, Krajina kombinované kompozice)

Krajina se skladbou geometrických a idealizovaných přírodních kompozic, tvořících vzájemně provázaný celek, ve kterém mohou být oba typy kompozic zastoupeny v různém rozsahu. Kompoziční schéma bylo takto utvářeno buď již v době založení, nebo postupně v průběhu svého vývoje. Krajina kombinovaných kompozic je skladbou geometrických a idealizovaných přírodních kompozic, tvořících vzájemně provázaný celek (Ehrlich, 2020). Krajina kombinované kompozice

byla v rámci celku Helfenbursko identifikována v širším území krajiny okolí Dubu u Prachatic. Zmínky o původní staré tvrzi v Dubu pochází z 16. století. Podle Dubu se píše např. Dubští z Třebomyslic. Nejvýznamnější přestavby na renesanční zámek pochází ze začátku 17. století, za Pavla Kavky z Říčan. Novogotická přestavba proběhla podle projektu Josefa Niklase za Mořice z Hoenigsteinu, který zámek vlastnil v letech 1839–1865. Zámek je patrová čtyřkřídlá budova v novogotickém slohu, situovaná do dendrologicky pestrého parku a zahrady obehnané zdí, která přiléhá k místnímu náměstí. Objekt je chráněn jako kulturní památka České republiky od r. 1963 (ÚSKP, 2022). K zámku dále patří hospodářský dvůr, v parku se nachází vila a grotta (USKP, 2022).

Urbanistická struktura Dubu odpovídá středověkému založení obce, ve které se dochovala řada významných struktur a staveb, z nichž některé požívají status kulturních památek (ÚSKP, 2022). V okolí zámku a parku jsou doposud čitelné geometrizované rysy krajinné kompozice (GoogleEarth, 2017-2022; Archiv CUZK, 2022), organicky přetvářené během historických proměn krajiny, s geometrickou krajinnou osou cesty s alejí vedoucí od zámeckého hospodářského dvora k lesu na vrchu Hájek. Zde se dochovaly prvky krajinářské kompozice v podobě luční partie ohraničené lesními porosty, rybník s hrází, odkud byla odváděna voda ke komplexu zámku, do zámecké zahrady a parku. Pod vrchem Hájek se dochoval židovský hřbitov z počátku 18. století (ÚSKP, 2022) a níže v přilehlé hospodářské krajině geometrizované osy alejových cest, vedoucích k bývalému ovčínu a k lesovně, v místě zvaném Pod Ovčínem (Archiv CUZK, 2022). V minulosti byl regionálním pracovištěm NPÚ v Českých Budějovicích pro oblast krajiny v okolí Dubu připravován nerealizovaný návrh na prohlášení Krajinné památkové zóny.

Romantický život na zámku, velkostatku Dub a v okolní krajině za doby rytíře Moritze z Honigsteinu popsal Bohumil Havlasa, rodák z nedalekých Strunkovic nad Blanicí, v románu *Tiché vody*, který byl pokládán za nejlepší český román: „*V údolí vroubeném západně i východně chlumy, lesem porostlými, v údolí tonoucím v rouše polních plodin, v rouše stromů a bujné květeny, choulí se vesnička jak pěnkavčí hnízdo v zeleném hávu bujné hruše. Toť DUB... Chudý kostelík se školou zadržují hned zprvu pohled obdivovatele parku zámeckému, za nímž se zdvihá zámek sám. Neznám vnadnějšího letního sídla v Čechách. Pestrá budova v renesančním slohu tulí se ke štíhlé věži s porfyrovou fasádou. Ona i římsy vykládané jsou tou usmívající se, malichernou a přec vnadnou manýrou venkovské barvitosti. Třpyt zlacených hodin v průčelí zámku a hromosvodů na nárožních věžičkách chvěje se svým leskem v chudou vísku pod zámkem, od ní úplně odděleným. Viděli jsme již to rozkošné nádvoří zaměněné v partii parkovou, zhlíželi se v prameni a sprchách vodometu. Toť obydlí panské, jež opět jest odděleno zdí a nádvořím od dvorce a hospodářských budov.*“ (Havlasa, 1907).

Jednotka HiKK Poutní místa (Typ 05, Krajina poutních míst)

Krajina poutních míst je vázána především na poutní místa ve volné krajině. V krajině se odrážejí projevy společně prožívané náboženské víry a individuální zbožnosti. Důležitá je celková skladba poutního místa (křížová cesta, poutní kostel, další kaple apod.), a jeho pohledové uplatnění v krajině. Krajina poutních míst je charakteristická sakralizací pomocí drobných i větších objektů (kříže, kapličky,

kaple) a místních názvů. Protože se jedná o krajinné kompozice v okolí církevních staveb, jsou v Metodice identifikace komponovaných krajin chápány jako sakrální kompozice. Celá krajina je sakralizována pomocí drobných a větších objektů a místních názvů. Rovněž topografie a umístění objektů v krajině může ovlivnit topografii známých svatých míst, nebo specifickou topografii národní/regionální/lokální legendy (Ehrlich, 2020). V rámci celku Helfenbursko byla identifikována typologická jednotka krajiny poutních míst u Husince, Vlachova Březí, Lštění a Čepřovic. Jedná se o poutní místa kostela sv. Cyrila a Metoděje v Husinci, kostela sv. Vojtěcha ve Lštění a křížové cesty s kaplí ve Vlachově Březí (ÚSKP, 2022; Lštění, 2010, 2013). Za hranicí ORP Prachatic je nutno zmínit poutní kapli Nejblahoslavenější Panny Marie na Dobré Vodě, s křížovou cestou u Milejovic (ÚSKP, 2022; Farnost Strakonice, 2022), které s identifikovaným územím sousedí a také novodobou křížovou cestou s kaplí sv. Václava s rozhlednou na Mářském vrchu (ORP Vimperk), v blízkém sousedství poutního místa ve Lštění.

K nejvýznamnějším poutním areálům kraje patří kostel sv. Vojtěcha v Lštění, s okolními kaplemi Nanebevzetí Panny Marie, Panny Marie Klatovské a kaplí sv. Vojtěcha (Lštění, 2010). Farní kostel svatého Vojtěcha existoval v Lštění již ve 13. století. Kostel byl obehnan hřbitovní zdí; na jihu, východě a části severní zdi se nacházel klenutý ambit, do něj včleněna kaple Panny Marie Klatovské. Na místě původního gotického kostela byl zbudován v letech 1739–1741 nový barokní kostel, podle návrhu rakouského císařského architekta italského původu Antona Erharda Martinelliho (Šanda, 2020). Původní presbytář starého gotického kostela byl v barokní novostavbě zachován a slouží jako sakristie. Z původní stavby se zachovala ještě komora. Na místě lodi starého kostela byl vystavěn nový presbytář, dále byly nově přistavěny loď a věž. Vznikl tak jednolodní chrám s okosenými nárožními, pravoúhlým presbytářem, se sakristií v ose a s věží v průčelí. Kamenické práce obstaral krumlovský mistr Matěj Plánský. Hlavní oltář kostela se sochami svatého Vojtěcha, svatého Václava a svatého Jana Nepomuckého je dílem krumlovského sochaře Josefa Mucka a pochází z roku 1755. Stejný umělec vyhotovil také dva boční oltáře se sochami svatého Josefa, svatého Linharta, svaté Ludmily a svatého Václava. Křtitelnice je barokní, v sakristii se dochovala původní křtitelnice z druhé poloviny 13. století. V kostele se nacházejí náhrobky z let 1521 a 1743. (Kostel sv. Vojtěcha - Památkový katalog, 2021; Lštění, soupis památek, 1913; ÚSKP, 2022).

Místo je spojeno se silným Svatovojtěšským kultem (Pilát, 1947), který se začal prosazovat především v 18. století. Dodnes je místo známé nejen pod svým úředním jménem Lštění, ale také pod názvy Vojtěch nebo Svatý Vojtěch. Makovice věže kostela se nachází v nadmořské výšce 902 m n. m. a patří tak k nejvýše položeným šumavským farním kostelům a k nejvýše položeným českým kostelům vůbec (Poutní kostel sv. Vojtěcha, 2021). Velké poutě se zástupy poutníků se sem vydávaly dokonce čtyřikrát ročně: na Velikonoční pondělí, na svatého Vojtěcha (23. duben), na Svatodušní pondělí a na Svátek Nanebevzetí Panny Marie (15. srpen). Procesí vycházela z Prachatic, Volyně, Vimperku a Strakonice. Po redukci počtu poutí se zachovaly poutě dvě, hlavní na sv. Vojtěcha a malá na Nanebevzetí Panny Marie. (Česká biskupská konference, 2007).

V okolí kostela se nacházejí tři kaple: kaple Nanebevzetí Panny Marie leží na návrší bývalého hradiště západně od kostela. Podle legendy z tohoto místa sv. Vojtěch žehnal rodné vlasti. Jedná se o čtyřbokou mešní kapli s křížovou klenbou a

nárožními pilastry. Tato kaple byla vybudována v roce 1688. Uvnitř kaple se nachází křídlový oltář se sochou sv. Barbory. Kaple sv. Vojtěcha se nachází jižně od kostela u pramene, ze kterého dle legendy sv. Vojtěch pil. Kaple z roku 1725 nahradila původní dřevěnou kapli postavenou zřejmě v 17. století. Kaple Panny Marie Klatovské z 18. století leží východně od kostela a je zakomponována do hřbitovní zdi. Do konce 19. století byl do hřbitovní zdi včleněn ambit, ten však byl pro nedobrý stav zbourán. Kaple pak byla přeměněna na márnici.

Křížová cesta ve Vlachově Březí, se čtrnácti zastaveními, kaplí sv. Ducha a sousoším Kalvárie, je dalším významným poutním místem v krajině, na severním okraji města Vlachovo Březí. Kaple sv. Ducha stojí nad hřbitovem na výrazném návrší, které se na severní straně otvírá dálkovým pohledům do krajiny formované Černým a Dubským potokem a jejich drobnými přítoky. Po třicetileté válce byl na tomto návrší postaven dřevěný kříž, ke kterému se chodili místní lidé modlit. Vypráví se, že v roce 1702 tudy procházel mnich Jan Faltýn z Chrudimi, který se vracel z Říma, kde se zúčastnil velké poutě. S sebou si nesl obraz Panny Marie s děťátkem, darovaný papežem Klementem XI. pro Královéhradeckou diecézi. Obraz byl velmi vzácný, neboť byl prý nesen v prosebném procesí na ukončení moru v samotném Římě, a kde prosby římského lidu byly skutečně vyslyšeny. Obraz byl původně umístěn ve známém římském chrámu Santa Maria Maggiore. Faltýn, znaven dlouhou cestou, si na návrší pod křížem odpočinul, ale když chtěl pokračovat v cestě, zjistil, že nemůže obraz ze země zvednout. Po několika marných pokusech tedy usoudil, že se tak děje z vůle boží, podle které má obraz zůstat právě zde; učinil tak a obraz skutečně ponechal ve Vlachově Březí. Aby se vyhovělo vyšší vůli, byla pro obraz nejprve postavena dřevěná kaple, kterou přibližně po deseti letech nahradila zděná rotunda. Kaple samotná je oktogonální barokní stavbou s kupolí a lucernou. V roce 1903 byla ke kapli přistavena obdélná loď. Kaple sv. Ducha je dominantou na severním okraji města, významnou barokní památkou a součástí areálu křížové cesty poblíž hřbitova (Diecéze Českobudějovická, 2022). Kaple sv. Ducha s křížovou cestou je součástí MPZ Vlachovo Březí, s celou řadou dalších nemovitých kulturních památek, registrovaných v ústředním seznamu kulturních památek ČR. Patří sem také bývalá kovárna, zámek s pivovarem, socha sv. Jana Nepomuckého na náměstí, děkanství, kostel Zvěstování Panny Marie, socha Panny Marie, řada měšťanských domů a venkovských usedlostí, hřbitov, židovský hřbitov a výklenková kaplička sv. Anny (ÚSKP, 2022).

Pseudogotický hřbitovní kostel sv. Cyrila a Metoděje v Husinci, z let 1868 – 1870, s malbami rodáka Josefa Krejsy, je hodnotnou neogotickou památkou. Působivý je soubor kapliček Křížové cesty, zakomponovaný do ohradní zdi celého obvodu hřbitova. Hřbitovní kostel sv. Cyrila a Metoděje byl vystavěn 1868 – 1870 za P. Jana Švéda a knížete Jana Adolfa ze Schwarzenberga; vysvěcen byl českobudějovickým biskupem Janem Valeriánem Jirsíkem dne 11.9.1870. Stavební plány zhotovil Jan Štěrbík, knížecí stavitelský mistr na Vimperku. Kapličky Křížové cesty a ohradní zeď hřbitova jsou datovány kolem poloviny 19. století. Areál zahrnuje kostel, zapsaný do rejstříku ÚSKP v roce 1963 (v roce 2009 byl prohlášen zbytek areálu, zahrnující 14 kaplí křížové cesty, 3 kaple pašijového cyklu, márnici a ohradní zeď hřbitova s bránou a brankou). Soubor kapliček Křížové cesty, zakomponované v ohradní zdi, představuje příklad hodnotné historizující sakrální architektury z poloviny 19. století a výrazně zhodnocuje okolní prostředí, jsa působivě zasazen do krajiny při městě Husinec. Soubor představuje typický příklad silného lokálního poutního kultu,

navázaného na prostředí nedalekého města a je významným dokladem lidové úcty k Bohu. Památkově cenné je zachované architektonické členění exteriéru kapliček Křížové cesty a vyobrazení 17 obrazů křížové cesty na plechu. (ÚSKP, 2022; NP ÚOP, 2010, 2013, 2016). Místo se stalo cílem pravidelných poutí, zejména při výročí příchodu svatých Cyrila (Konstantina) a Metoděje do naší země (Diecéze Českobudějovická, 2022).

Mimo ORP Prachatice je nutno zmínit poutní kapli Nejblahoslavenější P. Marie na Dobré Vodě s křížovou cestou u Milejovic (ORP Strakonice), která s územím celku na severu bezprostředně sousedí. Areál kaple P. Marie a křížové cesty Dobrá Voda se nachází na úbočí vrchu Vráž (647,3 m.n.m.). Kaple P. Marie byla postavena u studánky, podle níž nese místo jméno Dobrá Voda. Okolo kaple je čtrnáct kapliček křížové cesty s malovanými obrazy. Podobně do širšího okruhu našeho zájmu je nutno vzpomenout vzdálenější poutní místo u kaple Povýšení sv. Kříže s křížovou cestou v Česticích. Zalesněný vrch nad Česticemi zvaný Na kalvárii, skrývá tiché a hezké místo s několika zajímavými stavbami. Z původní dřevěné kaple a dřevěných křížů, které zde nechal vybudovat Jindřich Michal Hýzrle z Chodů v roce 1626, se nezachovalo nic, ale ze staveb, které zde vyrostly o sto let později, v roce 1728, zde nalezneme barokní výklenkové kaple, dřevěnou poustevnu a šestibokou kapli Matky Boží, s dvanácti majestátními dórskými sloupy. Jako prastarý antický chrám se kaple otvírá do bukolické krajiny s údolím Peklov pod starodávnou Dobrší. V neposlední řadě pak nutno zmínit novodobou křížovou cestu s kaplí sv. Václava a rozhlednou na Mářském vrchu (ORPVimperk), v nedalekém sousedství poutního místa v Lštění. Na Mářském vrchu, nazývaném někdy též Brdo, ve výšce 907 m n. m., stojí deset metrů vysoká rozhledna, vybudovaná v letech 1935 – 1937, spolu s novobarokní kaplí - rotundou svatého Václava. (Diecéze Českobudějovická, 2022; mapy.cz, 2022; Město Prachatice, 2022; ÚSKP, 2022; Šumava.cz, 2022).

Jednotka HiKK Lánové a návesní vsi (Typ 07 Krajina se specifickou strukturou osídlení)

Jedná se o oblasti se specifickou, od okolí odlišnou strukturou osídlení, v rámci daného regionu víceméně jednotnou. Struktura venkovského osídlení je dána prostorovým uspořádáním soustavy venkovských sídel (rozložením vesnic v krajině vzhledem k terénu, vodotečím, historické cestní síti a ke způsobu zemědělského hospodaření), jejich vzájemnými vazbami a hierarchií (Ehrlich, 2020). Dále je dána typem osídlení - velké vesnice, velmi malé vesnice, rozptýlené osídlení, jejich půdorysným typem, popřípadě dochovanými znaky regionálně specifického venkovského stavitelství (Pešta, 2000, 2004; Škabrada, 2021; Škabrada, Voděra, 1986). Analýzami databází GIS, historických map, leteckého a družicového snímkování a průzkumy in situ byla identifikována jednotka se specifickou strukturou osídlení, s charakteristickým výskytem parcelačních vsí, návesních vsí a malých návesních vsí (přecházející dále na Strakonicko), a to v údolích potoků Libotyňského, Setěchovického, resp. Radhostického, Dubského, Černého a jejich přítoků, se sídly Libotyně, Lipovice, Dub, Dubská Lhota, Dvorec, Bušanovice, Tvřzice, Bohunice, Předslavice, Čepřovice, Litochovice, Zálezly, Chocholatá Lhota, Horní Kožlí, Dolní Kožlí, Mojkov, Budkov, Těšovice, Žíchovec (GoogleEarth, 2017-2022; Archiv

CUZK, 2022), a městy Vlachovo Březí, Husinec a Strunkovice nad Blanicí (městská sídla jsou předmětem jednotky Krajina města v příslušné kapitole níže).

Libotyně, prvně zmiňovaná již r. 1354, byla v roce 1995 vyhlášena vesnickou památkovou zónou. V této vesnici pobýval a tvořil stavitel Jakub Bursa, který je autorem staveb v tzv. selském baroku; čp. 24 – bývalá kovárna z roku 1842, kaple z roku 1844, čp. 6 – statek U Dudáků z roku 1845 (ÚSKP, 2022).

Lipovice, sídlo zemanského rodu Lipovských z Lipovice. Připomínají se Michálek (+1454), Chval (1513) a Markvart (+ 1461). První písemná zmínka o vsi je z r. 1386. Lipovická tvrz je příkladem malé vladycké tvrze, která měla vedle obytné místnosti valbou klenutou špýcharovou komoru. Jedná se o dvoupatrovou stavbu se sedlovou střechou a hlubokým obranným příkopem s parkánem. Tvrz pochází pravděpodobně z první poloviny 15. století, přestavěna byla v 16. století. Z této přestavby pocházejí dvě gotická ostění u hlavního vchodu do přístavby a do valbou sklenuté komory v prvním patře. Hlavní budova tvrze byla v každém patře rozdělena na tři místnosti; klenutá místnost měla malá štíhlá okénka, větší síň je osvětlena třemi velkými okny s vyzděnými sedátky ve špaletách. Roku 1544 byla ves prodána Divišovi Boubínskému z Újezda, a v roce 1623 Janovi st. Častolárovi z Dlouhé Vsi, roku 1665 pak Hýzrlům z Chodů. Roku 1693 byla ves připojena k Vlachovu Březí. Návesní kaple svatých Andělů Strážných, s oltářkem ve stylu selského baroka, pochází z první poloviny 19. století a je dílem zednického mistra Jakuba Bursy. Usedlost čp. 4 byla vystavěna ve stylu selského baroka a je pozdní prací Jakuba Bursy, z roku 1857. Ve vsi stojí špýcharový dům s obytnou světnicí a valbou zaklenutou sýpkou (ÚSKP, 2022).

Dub; První zmínky o tvrzi v Dubu pochází z 16. století. Podle Dubu se píší např. Dubští z Třebomyslic, ale majitelé se často střídali. Nejvýznamnější přestavby pochází ze začátku 17. století (na renesanční zámek) za Pavla Kavky z Řičan, další novogotická přestavba proběhla podle projektu Josefa Niklase za Mořice z Hoenigsteinu, který zámek vlastnil v letech 1839–1865. Zámek je patrová čtyřkřídlá budova v novogotickém slohu, situovaná do parčíku obehnaného zdí, která přiléhá k místnímu náměstí. Chráněn jako kulturní památka České republiky je od r. 1963 (ÚSKP, 2022). Část Dubská Lhota je malá ves s charakteristickou zástavbou usedlostí kolem kapkovité návsi s kaplí a křížem. Významná tříkřídlá uzavřená venkovská usedlost, se štukovou výzdobou vjezdové brány, se nachází na jihozápadní straně návsi (ÚSKP, 2022). Část Dvorec je lánová ulicová ves s velkými usedlostmi s dvory, při cestě ve vsi stojí novorománská kaple.

Bušanovice, ves zmíněná již v r. 1315 s významnými lidovými stavbami, především usedlostí čp. 12, čp. 13, čp. 27 a portálem sýpky u čp. 1 (ÚSKP, 2022). Částmi obce jsou vsi Horní a Dolní Nakvasovice s cenou strukturou osídlení a dochovanou plužinou.

Tvrzice, střepy ze sídliště z doby hradištní ve vsi objevil slavný jihočeský archeolog Bedřich Dubský. První písemná zmínka o obci pochází z roku 1315 a dokládá založení „Twrzicze“ královnou Eliškou Přemyslovnou, manželkou Jana Lucemburského. Podle urbáře hlubockého panství (založeného roku 1490, Registra hlavnie zbožie Hlubockého) obsahovalo panství několik rychtářství, přičemž ves Tvrzice byla přidělena rychtářství Milejovskému. V roce 1552 byla odprodána ves Tvrzice z hlubockého panství Vilémovi z Rožmberka. V urbářích z roku 1580, 1589 a

1593 je ves Tvrzice uváděna jako součást panství Helfenburk. V obci stávala středověká tvrz v místech dnešního dvora. Díl tvrzický panství rožmberského, obsahující vsi Bohunice, Tvrzice, Bušanovice, Všechlapy a Kamennou, koupili za 6900 kop míšeňských od Petra Voka z Rožmberka 9. srpna 1595 Jindřich s Adamem Chřepickým z Modliškovic. Jindřich s bratrem Václavem zde pak vystavěli renesanční tvrz. Na tvrzi existoval v letech (asi 1600 až 1680) pivovar. Dvůr tvrzického velkostatku dostal po přestavbě za Dietrichsteinů barokní ráz. V polích U větrníku bývalo do poloviny 20. století větrné kolo, které čerpalo vodu ze studně až do statku. Na cestě k Dubu stojí kříž s profilovaným kamenným podstavcem. Naproti dvoru je chaoticky neuspořádaná náves s novorománskou kaplí a v okolí několik hodnotných zemědělských usedlostí, čp. 7, 9, a 11, jsou kulturními památkami (ÚSKP, 2022).

Předslavice, nejstarší písemná zmínka o obci pochází z roku 1352. Nejstarší kostelík stál na kopci severně od vsi, jenž se dodnes nazývá Kostelec a stojí na něm pseudorománská rotunda - kaple Sv. Václava, z první poloviny 20. století. Mezi významné stavby ve vsi patří Kostel Nejsvětější Trojice s farou, hřbitov s kostelem svatého Václava, brány usedlostí čp. 4 a čp. 18 (ÚSKP, 2022).

Čepřovice (Strakonicko) založila na počátku čtrnáctého století královna Eliška Přemyslovna. Roku 1595 vesnici koupil od Petra Voka z Rožmberka Arnošt Vítanovský z Vlčkovic na Nihošovicích. Renesanční panské sídlo s kaplí založil jeho syn Mikuláš, v době okolo roku 1605. Příslušníkům rodu Vítanovských z Vlčkovic patřily Čepřovice až do roku 1682, kdy je Johanka Magdaléna Vítanovská, rozená Harrasová, vdova po Ignáci Jetřichovi Vítanovském, prodala Františku Jiřímu Doudlebskému z Doudleb. O tři roky později statek koupil hrabě Gundakar z Ditrichštejna, připojil jej k Vlachovu Březí, a tvrz tak ztratila svou sídelní funkci. V dochované podobě má tvrz obdélný půdorys s rozměry 44 × 16 metrů. Historické konstrukce jako klenby a trámové stropy, jsou lépe dochované v jižní části budovy (čp. 59). Na fasádě jsou patrné pozůstatky renesanční sgrafitové rustiky (Tříška, 1986; ÚSKP, 2022). Mimo tvrz čp. 59 a čp. 60 se v obci dochovala usedlost čp. 17 a v místních částech Jiřetice a Koječín dvě usedlosti od mistra zednického Jakuba Bursy, z let 1843 (čp. 4) a 1852 (čp. 12). Část Jiřetice a část Koječín byly vyhlášeny vesnickými památkovými zónami s hodnotnými zděnými selskými usedlostmi, v seskupeních obklopujících návesní prostory (ÚSKP, 2022).

Litochovice (Strakonicko) jsou zmiňovány r. 1400. V obci se dochoval Měšťanský dům – sídlo správce pražské kapituly z 16. století a cenná venkovská usedlost s branou ve stylu lidového baroka. Správcovská budova je malým neopevněným šlechtickým sídlem, které bylo postaveno v první čtvrtině 16. století. Velmi cenná je dochovaná dispozice, interiéry včetně konstrukcí (klenby, trámové stropy, podlahy, krov) a prvky (portály, dveře, okna). Venkovská usedlost v intravilánu obce je datována do první poloviny 19. století a je tvořena obytnou budovou a hospodářskými objekty. Obytné stavení a brána má zachovalý, bohatě profilovaný volutový štít lidového baroka. Část obce, ves Střítež, má zachovalý obloukový půdorys návsi, se statky seskupenými okolo. Usedlost čp. 8 je kulturní památkou. Nad vsí na vrchu Vraž je poutní kaple P. Marie, s křížovou cestou Dobrá Voda. (ÚSKP, 2022).

Zálezly; první písemná zmínka o obci pochází z roku 1370 a to v podobě přídomku Jana ze Zálezel. Od roku 1460 byly v držení příslušníků rodu z Prostého až

do konce 16. století, kdy je vyžehnil a poté prodal Vratislav z Mitrovic. Od roku 1597 se střídali majitelé, kteří zde sídlili pouze občas. Významným držitelem Zálezel byl Jindřich Michal Hýzrle z Chodů a hejtman prácheňského kraje Jan Oldřich Malovec na Zálezlích a Zdíkově (1663). Roku 1697 získal ves Jan Václav Býšovec z Býšova, a v letech 1705–1791 připadla Zádubským ze Schönthalu. Po nich převzala Zálezly hrabata Sickingenové, a v letech 1835–1837 připadly Josefu Dresslerovi. Za vlastnictví tohoto pražského obchodníka potlačilo vojsko rebelii lčovických a malenických poddaných. V roce 1883 koupil Zálezly společně s Lčovicemi projektant pražského Národního divadla Josef Zítka a vlastnil je až do své smrti v roce 1909. Na počátku 20. století vlastnila dvůr rodina Trittů. V polovině 19. století se Zálezly staly samostatnou obcí a připadly k soudnímu okresu Volyně, v letech 1949–2002 byly součástí okresu Prachatice.

Ves má zachovalou urbanistickou strukturu s podlouhlou návší, s kaplí sv. Jana Nepomuckého a pomníkem obětím 1. světové války. Kamenná stavba tvrze vznikla pravděpodobně v pohusitské době, před rokem 1460. Z této doby se zachovala část věžového paláce s dovnitř otevřenou baštou. Do dnešních dnů se z původně středověkého sídla v objektu čp. 45 dochovalo přestavěné renesanční jádro, které se dodnes užívá k bydlení. Podsklepené věžovité obydlí na půdorysu čtverce stojí v jižní části vsi, v areálu rozparcelovaného poplužního dvora. Ve zvýšeném přízemí se nachází místnost s pozdně gotickou a renesanční valenou klenbou, s koutovými výsečnicemi a se vzorcem hřebínků. Dochována jsou střílnová okénka a kamenné krakorce bývalého prvétu. Palác tvrze měl horní polopatro, střecha byla stanová, pravděpodobně s atikou, hlavní patro zpřístupňovala pavlač. Podoba tvrze je vyobrazena v cestopise Jindřicha Hýzrle z Chodů z roku 1612. V obci se dochovala řada významných objektů, chráněných jako kulturní památky; škola podle návrhu arch. Zítka, venkovské usedlosti v částech Bolíkovice a Kovanín, boží muka a nad obcí jedno z největších pravěkých hradišť v jižních Čechách, z doby Halštatské a Laténské, ve strategické poloze na vrcholu kopce Věvec (765m.n.m.). Členité trojdílné hradiště se skládá z malé okrouhlé akropole, chráněné z obou stran níže položenými předhradími (ÚSKP, 2022).

Chocholatá Lhota. První písemná zmínka o vesnici pochází z roku 1514. Do roku 1594 patřila panství Rožmberskému, v témže roce prodána Silvestrovi Mlazovskému z Těšnice. Pravděpodobně v 16. století zde byla postavena tvrz (postavit jí nechal Silvestr Mlazovský nebo Budkovští z Budkova). V roce 1656 byla Lhota prodána Václavem Hýzrlem z Chodů Alžbětě Volfomíně Hýzrlové z Dubé. Později byl statek připojen k panství Vlachovo Březí. Tvrz se nacházela v místě dnešní sýpky – dvoupatrové budově, kde je patrné jednoduché kvádrování z počátku 18. století. Do vchodu u domu čp. 3 je vsazeno kamenné, goticky profilované a do půlkruhu sklenuté ostění, nejspíš z nedalekého Helfenburku. Od roku 1958 patří tvrz mezi kulturní památky. Po požáru vsi roku 1861 zde proběhla rozsáhlá přestavba domů, v tzv. seelském baroku, Jakubem Bursou. Lhotecké štíty patřily k poslednímu období jeho tvorby, kdy štíty složitě členil (ÚSKP, 2022).

Vsi Horní Kožlí, Dolní Kožlí a Mojkov jsou malé návesní vsi s návesními kaplemi, na jižním úpatí pod vrchem Běleč, kde snad stávalo prehistorické hradiště. V lese jsou dochovány a památkově chráněny zbytky kamenných, na sucho kladených zdí (ÚSKP, 2022). V okolí vsi je dochován charakteristický systém plužin.

Budkov; první písemná zmínka o obci Budkov pochází z roku 1354, kdy se připomíná Otakar z Budkova a v letech 1370–1373 tu sídlil Albert z Budkova. Spolu s jeho synem Jenišem pak držel sídlo Hrzek z Turového, který byl předkem rodu Budkovských z Budkova. Za Hynka z Budkova se zde v roce 1468 poprvé uvádí tvrz, když ji vypálili bavorští křižáci. Ti vypálili nejen tvrz, ale i přilehlou ves. V letech 1485–1518 ves vlastnil Hrzek z Budkova a posledním zdejším majitelem z rodu Budkovských z Budkova byl Mikuláš. V letech 1618–1620 se zúčastnil stavovského povstání, za což mu byl všechn majetek zkonfiskován. Roku 1620 vlastnil statek Don Martin de Huerta a v roce 1622 ho prodal Anně Maxmiliáně Kateřině Hýzrlové z Chodů, rozené ze Šenova. Roku 1675 byl statek s tvrzí prodán Karlu Leopoldovi hraběti Caretto z Milessima, který jej připojil k Vlachovu Březí.

Tvrz v Budkově se připomíná ve druhé polovině 14. století. V roce 1468 byla vypálena bavorskými křižáky. Krátce poté byla opět obnovena a prošla pozdně gotickými a renesančními změnami v podobě vstupního portálu, ostění do komory a na klenbách v přízemí. Tvrz původně měla hrazené předdvorí včetně obvodového vodního příkopu. Funkci sídla přestala tvrz plnit krátce po roce 1620 a v průběhu 17. století se od barokní úpravy užívala jako sýpka (dnes součást čp. 29). Objekt bývalé tvrže je situován ve východní části obce. Je to dvoupatrová budova, krytá vysokou valbovou střechou. Ve vsi se nachází také areál usedlosti se zachovaným obytným domem, do dnešní podoby vystavěným roku 1860 Jakubem Bursou, v jádru je však starší.

U vsi stojí vodní mlýn, zděná renesanční stavba z roku 1557 s raně barokním štítem, která byla postavena v bažině a podložena dubovými kmeny. Mlýn se nachází východně od obce u Budkovského rybníka. Obytné stavení s mlýnicí, dochované z původně většího souboru budov, je památkově hodnotným objektem. Malebný východní štít s volutami je kvalitním dokladem tvorby 1. poloviny 19. století. Při silnici do Vlachova Březí a Chluman u výklenkové kapličky, asi půl kilometru západně od vesnice, roste památný strom Budkovská lípa. Drobná výklenková kaple stojí pod stromy u silnice z Budkova na Vlachovo Březí; je ukázkou tradiční lidové barokní stavby, postavené na trojúhelném půdorysu, s dochovaným členěním lizénovými rámy, mohutnou korunní římsou a s nikami v každé stěně (ÚSKP, 2022; Wikipedia, 2022).

Těšovice; první písemná zmínka o vsi Těšovice je z roku 1356. Do roku 1501 byly Těšovice v majetku pražské Vyšehradské kapituly. Poté byl sto let vlastníkem rod Rožmberků. Roku 1602 Petr Vok z Rožmberka prodal Těšovice s celým zadluženým prachatickým panstvím císaři Rudolfovi II. Po bitvě na Bílé Hoře věnoval r. 1622 císař Ferdinand II. Těšovice jako součást panství Prachatice – Volary rodu Eggenbergů. Ve vsi s malou trojúhelníkovou návší s kaplí z 19. století a křížem se dochovala řada hodnotných usedlostí, dva vodní mlýny a kaplička P. Marie Pasovské při rozcestí u cesty na Běleč (ÚSKP, 2022).

Žíchovec je malá ves u Strunkovic nad Blanicí, se zachovalou strukturou zástavby venkovských usedlostí s dvory a malou trojúhelníkovou návší, ve středu vesnice s kaplí sv. Jana Křtitele. U vsi samostatně u cesty stojí výklenková kaplička sv. Jan Nepomuckého, chráněná jako kulturní památka (ÚSKP, 2022).

Jednotka HiKK Historické plužiny (Typ 08 Krajina strukturálně výrazných plužin)

Území s dochovanou strukturálně výraznou historickou plužinou a s prvky členění plužiny, dotvářející prostorovou strukturu krajiny a projevující se v obrazu krajiny. Hranice parcel jsou zpravidla vymezeny mezemi, agrárními valy, kamennými snosy a keřovou či stromovou vegetací (Ehrlich et al., 2020). Plužiny lze identifikovat na ortofoto a LIDARových snímcích, a to i v lokalitách sekundárně zarostlých lesem. Členění plužiny je často dochováno na podstatné části daného katastrálního území. Analýzami byla identifikována řada lokalit s dochovanou plužinou v obrazu krajiny. Základní členění plužiny na jednotlivé tratě, ohraničené nejčastěji cestami či vodotečemi, v těchto identifikovaných oblastech ve velké míře či alespoň z velké části přetrvalo (Ehrlich et al., 2020), často především díky vizuálnímu uplatnění porostních příznaků jak *in situ* (Bayer, Beneš, 2004; Baudry, Bunce, 2000; Burel, Baudry, 1995; Deutscher, 2014; Eyre, 1955; Merot, 1999; Rippon, 2008; Sadravetzková, 2015; Sklenička, 2009; Šitnerová, 2020; Zímová, 2013), tak také na ortofotosnímcích, snímcích Lidarového a družicového snímání povrchu země.

Přestože jednotlivé oblasti plužin na sebe v krajině prostorově navazují, či v minulosti navazovaly, pro zjednodušení lze v rámci celku Helfenbursko rozdělit do následujících jednotek. Krajiny strukturálně výrazných plužin se v obrazu analyzované krajiny celku Helfenbursko charakteristicky projevují v krajinných prostorech jednotek HiKK: Husinecko – Vítějovicko na severovýchod od Prachatic, s charakteristickou strukturou plužiny (Kuča, 2014; Kuča, 2022), na územích katastrů obcí Husinec, Těšovice, Strunkovice nad Blaníci, Hracholusky, Vítějovice, Žernovice a Bošicko – Setěchovicko – Nakvasovicko, s velmi charakteristickou strukturou plužiny kolem Mářského vrchu a prehistorického hradiště Věneč, zhruba mezi městy Vimperk, Čkyně a Vlachovo Březí, zahrnující severozápadní část ORP Prachatice. Oblast dále pokračuje svou větší částí mimo ORP Prachatice na Vimpersko, Česticko, Vacovsko, Stašsko, Soběšicko, Strašínsko, Kašperskohorsko, a dále krajinou podhůří Šumavy na Sušicko a Klatovsko. V identifikované oblasti celku Helfenbursko na území ORP Prachatice a v přilehlém okolí se nejvýrazněji dochované plužiny projevují především v okolí obcí Dolní a Horní Kožlí, Mojkov, Lštění, Radhostice, Budilov, Bošice, Bohumilice, Boubská, Lčovice, Zálezly, Setěchovice, Horní a Dolní Nakvasovice, Uhřice a Doubrava. (GoogleEarth, 2017-2022; Archiv CUZK, 2022; Land Survey Office, 2022, digitální model reliéfu ČÚZK DMR 5G).

Jednotka HiKK Vrchnostenská sídla a dvory (Typ 09 Krajina vrchnostenských sídel a dvorů)

Krajina jako zázemí vrchnostenského (zemanského) sídla (zámku, kláštera), obvykle spojeného s hospodářskými dvory a dalšími stavbami sloužícími k hospodaření vrchnosti. Charakteristickým znakem jsou velké scelené dominikální pozemky. Výskyt hospodářských dvorů je často vázán na výskyt kvalitní orné půdy. Účelem poplužního dvora bylo především zajištění dostatku potravin pro vrchnost a její dvůr. Přebytky z hospodaření byly určeny pro místní trh a výtěžek z prodeje produktů dvora tvořil součást příjmu vrchnosti. Rozloha dvorů bývala udávána v láněch (v 16. století přibližně 18 ha) nebo v záhonech (1 lán obsahoval 12 kop záhonů). Většina dvorů měla v době středověku a raného novověku rozlohu do pěti lánů, dvory o velikosti přes deset lánů měla obvykle jen velká panství, jaká tvořila

např. rožmberské dominium. Z uvedeného lze usuzovat, že velikost území obhospodařovaného jedním dvorem byla 90 až 180 hektarů (Ehrlich et al., 2020).

Analýzy *in situ*, rešerše podkladů, map stabilního katastru, ortofotosnímků (CUZK, 2022) a družicového snímkování povrchu země (Land Survey Office, 2022; GoogleEarth, 2017-2022) prokázaly jednotku krajin vrchnostenských sídel a dvorů, související s dlouhodobými hospodářskými proměnami krajiny kolem starých venkovských sídel (Kuča, 2022; Pešta, 2003; Pešta, 2004; Pešta, 2000; Škabrada, 2021) a dvorů, jakými je v celku Helfenbursko krajina v okolí sídel a dvorů Lipovice, Dub, Tvrzice, Čepřovice, Litochovice, Zálezly, Chocholatá Lhota, Budkov, a měst Husinec, Vlachovo Březí, Strunkovice nad Blanicí (městská sídla jsou předmětem jednotky Krajina měst v příslušné kapitole níže). Uvedená panská sídla a dvory se shodují s některými sídly uvedenými a popsány v rámci jednotky Venkovská sídla Helfenburska (Typ 07 Krajina se specifickou strukturou osídlení) již výše a na tomto místě je tak předložen jen jejich stručný popis.

Lipovice, sídlo zemanského rodu Lipovských z Lipovice. Připomínají se Michálek (+1454), Chval (1513) a Markvart (+ 1461). První písemná zmínka o vsi je z r. 1386. Lipovická tvrz je příkladem malé vladycké tvrze, pravděpodobně z první poloviny 15. století, přestavěna byla v 16. století. Z této přestavby pocházejí dvě gotická ostění u hlavního vchodu do přístavby a do valbou sklenuté komory v prvním patře. Hlavní budova tvrze byla v každém patře rozdělena na tři místnosti; klenutá místnost měla malá štíhlá okénka, větší síň je osvětlena třemi velkými okny s vyzděnými sedátky ve špaletách (ÚSKP, 2022).

Dub; První zmínky o tvrzi v Dubu pochází z 16. století. Podle Dubu se píše např. Dubští z Třebomyslic, ale majitelé se často střídali. Nejvýznamnější přestavby pochází ze začátku 17. století (na renesanční zámek) za Pavla Kavky z Říčan, další novogotická přestavba proběhla podle projektu Josefa Niklase za Mořice z Hoenigsteinu, který zámek vlastnil v letech 1839–1865. Zámek je patrová čtyřkřídla budova v novogotickém slohu, situovaná do parčíku obehnaného zdí, která přiléhá k náměstí. Chráněn jako kulturní památka České republiky od r. 1963 (ÚSKP, 2022). Na vyobrazení níže je hospodářský dvůr v Dubu.

Tvrzice; První písemná zmínka o obci pochází z roku 1315 a dokládá založení „Twrzicze“ královnou Eliškou Přemyslovnou, manželkou Jana Lucemburského. Podle urbáře hlubockého panství (založeného roku 1490, Registra hlavnie zboží Hlubockého) obsahovalo toto panství několik rychtářství, přičemž ves Tvrzice byla přidělena rychtářství Milejovskému. V roce 1552 byla prodána ves Tvrzice z hlubockého panství Vilémovi z Rožmberka (1535–1592). V urbářích z roku 1580, 1589 a 1593 je ves Tvrzice uváděna jako součást panství Helfenburk. V obci stávala středověká tvrz v místech dnešního dvora. Dvůr tvrzického velkostatku dostal po přestavbě za Dietrichsteinů barokní ráz (ÚSKP, 2022).

Čepřovice (Strakonicko) založila na počátku čtrnáctého století královna Eliška Přemyslovna. Roku 1595 vesnici koupil od Petra Voka z Rožmberka Arnošt Vítanovský z Vlčkovic na Nihošovicích. Renesanční panské sídlo s kaplí založil jeho syn Mikuláš v době okolo roku 1605. Příslušníkům rodu Vítanovských z Vlčkovic Čepřovice patřily až do roku 1682, kdy je Johanka Magdaléna Vítanovská, rozená Harrasová, vdova po Ignáci Jetřichovi Vítanovském, prodala Františku Jiřímu Doudlebskému z Doudlebs. O tři roky později statek koupil hrabě Gundakar z

Ditrichštejna, připojil jej k Vlachovu Březí, a tvrz tak ztratila svou sídelní funkci. V dochované podobě má tvrz obdélný půdorys s rozměry 44 × 16 metrů. Historické konstrukce jako klenby a trámové stropy jsou lépe dochované v jižní části budovy (čp. 59). Na fasádě jsou patrné pozůstatky renesanční sgrafitové rustiky (Tříška, 1986; ÚSKP, 2022).

Litochovice (Strakonicko) jsou zmiňovány r. 1400. V obci se dochoval Měšťanský dům – sídlo správce pražské kapituly z 16. století a cenná venkovská usedlost s branou ve stylu lidového baroka. Správcovská budova je malým neopevněným šlechtickým sídlem, které bylo postaveno v první čtvrtině 16. století. Velmi cenná je dochovaná dispozice, interiéry včetně konstrukcí (klenby, trámové stropy, podlahy, krov) a prvky (portály, dveře, okna). Venkovská usedlost v intravilánu obce je datována do první poloviny 19. století a je tvořena obytnou budovou a hospodářskými objekty. Obytné stavení a brána má zachovalý bohatě profilovaný volutový štít z období lidového baroka (ÚSKP, 2022).

Zálezly, první písemná zmínka o obci pochází z roku 1370 a to v podobě přídomku Jana ze Zálezel. Od roku 1460 jsou v držení příslušníků rodu z Prostého a to až do konce 16. století, kdy je vyženil a poté hned prodal Vratislav z Mitrovic. Od roku 1597 se střídají majitelé, kteří zde sídlili pouze občas. Významným držitelem Zálezel byl Jindřich Michal Hýzrle z Chodů a hejtman prácheňského kraje Jan Oldřich Malovec na Zálezlích a Zdíkově (1663). Roku 1697 získal ves Jan Václav Býšovec z Býšova a v letech 1705–1791 připadla Zádubským ze Schönthalu. Po nich převzala Zálezly hrabata Sickingenové a v letech 1835–1837 připadly Josefu Dresslerovi. V roce 1883 koupil dvůr Zálezly společně se Lčovicemi projektant pražského Národního divadla Josef Zitek a vlastnil je až do své smrti v roce 1909. Na počátku 20. století vlastnila dvůr rodina Trittů. V polovině 19. století se Zálezly staly samostatnou obcí a připadly k soudnímu okresu Volyně, v letech 1949–2002 byly součástí okresu Prachatice. Kamenná stavba tvrze vznikla pravděpodobně v pohusitské době před rokem 1460. Z této doby se zachovala část věžového paláce s dovnitř otevřenou baštou. Do dnešních dnů se z původně středověkého sídla se v objektu čp. 45 dochovalo přestavěné renesanční jádro. Podsklepené věžovité obydlí na půdorysu čtverce stojí v jižní části vsi, v areálu rozparcelovaného poplužního dvora. Ve zvýšeném přízemí se nachází místnost s pozdně gotickou a renesanční valenou klenbou, s koutovými výsečnicemi a se vzorcem hřebíků. Dochována jsou střílnová okénka a kamenné krakorce bývalého prevetu. Palác tvrze měl i horní polopatro, střecha byla stanová, pravděpodobně i s atikou, hlavní patro zpřístupňovala pavlač. Podoba tvrze je vyobrazena v cestopise Jindřicha Hýzrle z Chodů z roku 1612 (ÚSKP, 2022).

Chocholatá Lhota. První písemná zmínka o vesnici pochází z roku 1514. Do roku 1594 patřila panství Rožmberskému, v témže roce prodána Silvestrovi Mlazovskému z Těšnice. Pravděpodobně v 16. století zde byla postavena tvrz (postavit jí nechal Silvestr Mlazovský nebo Budkovští z Budkova). V roce 1656 byla Lhota prodána Václavem Hýzrlem z Chodů Alžbětě Volfomíně Hýzrlové z Dubé. Později byl statek připojen k panství Vlachovo Březí. Tvrz se nacházela v místě dnešní sýpky – dvoupatrové budově, kde je ještě dnes patrné jednoduché kvádrování z počátku 18. století. Do vchodu do domu čp. 3 vsazeno kamenné, goticky profilované, do půlkruhu sklenuté ostění, nejspíš z hradu Helfenburku. Od roku 1958 patří tvrz mezi kulturní památky (ÚSKP, 2022).

Budkov; objekt bývalé tvrze je situován ve východní části obce. Je to dvoupatrová budova, krytá vysokou valbovou střechou. První písemná zmínka o obci Budkov pochází z roku 1354, kdy se připomíná Otakar z Budkova a v letech 1370–1373 tu sídlil Albert z Budkova. Spolu s jeho synem Jenišem pak držel sídlo Hrzek z Turového, který byl předkem rodu Budkovských z Budkova. Za Hynka z Budkova se zde v roce 1468 poprvé uvádí tvrz, když ji vypálili bavorští křižáci. Ti vypálili nejen tvrz, ale i přilehlou ves. Krátce poté byla opět obnovena a prošla pozdně gotickými a renesančními změnami v podobě vstupního portálu, ostění do komory a na klenbách v přízemí. Tvrz původně měla hrazené předdvoří včetně obvodového vodního příkopu. V letech 1485–1518 ves vlastnil Hrzek z Budkova a posledním zdejším majitelem z rodu Budkovských z Budkova byl Mikuláš. V letech 1618–1620 se zúčastnil stavovského povstání, za což mu byl všechn majetek zkonfiskován. Roku 1620 vlastnil statek Don Martin de Huerta a v roce 1622 ho prodal Anně Maxmiliáně Kateřině Hýzrlové z Chodů, rozené ze Šenova. Roku 1675 byl statek s tvrzí prodán Karlu Leopoldovi hraběti Caretto z Milessima a ten ho připojil k Vlachovu Březí. Funkci sídla přestala tvrz plnit krátce po roce 1620 a v průběhu 17. století se od barokní úpravy užívala jako sýpka (dnes součást čp. 29). (ÚSKP, 2022; Wikipedia, 2022).

Jednotka HiKK Pastviny a louky (Typ 14 Krajina pastvin a luk).

Krajina s plošnou převahou či výrazným podílem pastvin a luk, dokládající historický způsob využití pro produkci píce, sena a pastvu dobytka. Nepatří sem tedy krajiny, kde louky či pastviny recentně nahradily pole. Identifikována byla velmi rozsáhlá jednotka, prostorově rozptýlená a pestrá mozaika krajiny pastvin a luk v rámci celého ORP Prachatice, která ve víceméně spojitém systému charakteristicky doprovází nivní polohy přítomných řek, říček a potoků v povodí Blanice a zčásti Volyňky v prostoru dotčeného celku Helfenbursko.

Jedná se o prostory pastevní a luční krajiny v okolí Strunkovic nad Blanicí, Budkova, Těšovic, Husince, Chluman, Vlachova Březí, Horního a Dolního Kožlí, Mojškova, Lštění, Radhostic, Libotyně, Uhřic, Doubravy, Bolíkovíc, Setěchovic, Horních a Dolních Nakvasovic, Kovanína, Zálezel, Benedy, Bušanovic, Želibořic, Újezdce, Konopiště, Dubu a Lipovic. V současné době v rámci jednotky orná půda není využívána v tak velké míře jako v minulosti, kdy louky a pastviny doprovázely především užší nivy vodních toků (potoky Libotyňský, Černý, Dubský, Radhostický, Setěchovický, Tvrzický a jejich drobné přítoky), jak to dokládají mapy stabilního katastru (CUZK, 2022), a velké její rozlohy byly novodobě převedeny na louky a pastviny (GoogleEarth, 2017-2022; Corine, 2022; CUZK, 2022).

Jednotka HiKK Obory a lesy (Typ 15 Krajina obor a lesů)

Krajiny dokládající historický způsob pěstování lesa a na něj navazující využití a zpracování dřeva. Území s výraznou převahou velkých porostních celků hospodářských lesů, významně ovlivňujících charakter krajiny. Lesní celky jsou dlouhodobě stabilní a vykazují znaky historického způsobu využití krajiny. Specifickou variantou lesní krajiny je krajina pro chov a lov zvěře – obory či bažantnice. Je to krajina záměrně utvářená v souladu s dobovým způsobem chovu

lovné zvěře a jejího lovu, zřízená obvykle v rámci širšího krajinného prostředí rezidenčního nebo sezonního panského sídla. Co do vzhledu má lovecká krajina obvykle lesnatý charakter s určitým podílem otevřených (zemědělských a vodních) ploch. Obory a bažantnice jsou funkčně a prostorově organizovány a mohou být cíleně geometricky organizovány (například hvězdicí průseků), ale tato forma má primárně praktický účel při lovech nebo při péči o les. Formování obor někdy vykazuje i volnou přírodní formu, popřípadě kombinaci obou pojetí (Ehrlich et al., 2020).

Analýzy prokázaly pestrou a spojitou jednotku jako soustavu krajin lesů a obor, morfologicky vycházející z utváření reliéfu krajiny Šumavského podhůří, s lesními enklávami hřbetů a vyvýšenin Netonické a Bavorovské vrchoviny; Mášského vrchu, Bělče a Kokovce západně od Vlachova Březí, Spálené a Glorietu jižně od Dubu a Lesného, Helfenburku, Duškovce, Chmelovky, Skalky, Červené, Vráže a Čihadla, severně od Dubu a Čepřovic. Na severu ORP, v celku Helfenbursko, je zastoupení krajiny lesů a obor fragmentovanější, v převládající matrici pastvin a luk, a polních enkláv se zastoupením orné půdy (Corine, 2022; GoogleEarth, 2017-2022; CUZK, 2022). Využití lesů k lovu zvěře je charakterizováno krajinářskými úpravami především v okolí panského sídla v Dubu, v lokalitách Hájku, Hajní Hory, Spálené, Glorietu, s přílehlou fořtovnou v lokalitě U Fořtovny pod vrchy Hájek, Hajní Hora, Spálená (595 m.n.m.) a Gloriet. V okolí zámku a parku jsou čitelné geometrizované rysy krajinné kompozice, organicky přetvářené během historických proměn krajiny, s geometrickou krajinnou osou cesty s alejí vedoucí od zámeckého hospodářského dvora k lesu na vrchu Hájek. Zde se dochovaly prvky krajinářské kompozice v podobě luční partie ohraničené lesními porosty, rybník s hrází, odkud byla odváděna voda ke komplexu zámku, do zámecké zahrady a parku.

Pod vrchem Hájek se v lese dochoval židovský hřbitov z počátku 18. století (ÚSKP, 2022) a níže v přílehlé hospodářské krajině pak geometrizované osy alejových cest vedoucích k bývalému ovčínu a k lesovně, v místě zvaném Pod Ovčínem (GoogleEarth, 2017-2022; CUZK, 2022). Romantický život na zámku a velkostatku Dub a v okolí za doby rytíře Moritze z Honigsteinu popsal Bohumil Havlasa, rodák z nedalekých Strunkovic nad Blanicí, v románu Tiché vody: „V údolí vroubeném západně i východně chlumy, lesem porostlými, v údolí tonoucím v rouše polních plodin, v rouše stromů a bujné květeny, choulí se vesnička jak pěnkavčí hnízdo v zeleném hávu bujné hruše. Toť DUB. ... Neznám vnadnějšího letního sídla v Čechách.“ Spodní hranice lesa je na analyzovaném území charakterizována nadmořskou výškou cca 500 - 550 m.n.m., ve vyšších polohách se vesměs nachází souvislejší plochy lesů. Krajina lesů a obor v nižších polohách tvoří rámec krajiny pastvin a luk, s rozptýlenou vegetací plužin a reliktních plužin, tyto typy na sebe navazují a přecházejí jeden v druhý; místy je pak krajina pastvin a luk v celku Helfenbursko nahrazena plochami orné půdy.

Jednotka HiKK Město Husinec (Typ 17 Krajina města)

Historická městská krajina je výsledkem historického vrstvení kulturních a přírodních hodnot a atributů, které zahrnují jak historické centrum, tak širší městský kontext a jeho geografické prostředí, krajinný rámec. Krajinu města lze vymezit prakticky pro každé město (velké i malé), ale z hlediska památkové péče to má

význam jen tam, kde souhrn urbanizovaného území a okolní krajiny, tedy obraz města v krajině, vykazuje významné kulturní hodnoty. Krajina města zahrnuje i nehodnotnou zástavbu, neměla by však v krajinném kontextu být rušivá (Ehrlich et al., 2020). Identifikovány v rámci jednotky byly v celku Helfenbursko tři relevantní jednotky, krajiny měst Husince, Vlachova Březí a Strunkovic nad Blanici.

Jednotka HiKK město Husinec leží na řece Blanici, v nadmořské výšce 504 m.n.m. Žije zde 1 400 obyvatel. Historické jádro města je od roku 2003 městskou památkovou zónou. První písemná zmínka o obci pochází z roku 1291. Roku 1359 byl Husinec povýšen na město a roku 1369 se zde údajně narodil Jan Hus. Během 14. století byl Husinec s řadou okolních obcí připojen pod správu feudálního panství při hradu Hus. Roku 1455 panství Hus získal Oldřich z Rožmberka a panství bylo připojeno k panství Vimperskému. V Husinci se nachází rodný dům mistra Jana Husa a řada nemovitých kulturních památek, včetně několika kostelů, radnice, měšťanských domů a soch (ÚSKP, 2022).

Jednotka HiKK Město Vlachovo Březí (Typ 17 Krajina města)

Vlachovo Březí se nachází 4 km severozápadně od Husince a 8,5 km od Prachatic, v nadmořské výšce 525 m.n.m., v Šumavském podhůří při Libotyňském potoce v povodí řeky Blanice. Žije zde přibližně 1 700 obyvatel. Vznik Vlachova Březí se datuje do druhé poloviny 13. století. První písemná zmínka o existenci kostela a faráře je z roku 1359, kdy bratři Jan, Konrád a Ješek z Březí dosadili na zdejší faru kněze Oldřicha z Březí. Linhart z Březí, je k roku 1380 uváděn jako purkrabí na nedalekém Helfenburku. Kolem roku 1383 přešlo Březí do držení rodu Malovců z Chýnova a po Vlachovi (Vladislavovi) Malovcovi získala ves roku 1415 jméno Vlachovo Březí. Roku 1538 povýšil český král Ferdinand I. Vlachovo Březí na městečko, na počátku 18. století žilo v městečku 6 tkalců, 4 soukeníci, 2 kováři, 2 krejčí, cihlář, hrnčíř, řezník, zámečník a zedník.

V roce 1868 povýšil český král a rakouský císař František Josef I. Vlachovo Březí na město. Historické jádro města je městskou památkovou zónou. Součástí MPZ Vlachovo Březí je barokní Kaple sv. Ducha s křížovou cestou a množství dalších nemovitých kulturních památek, registrovaných v ústředním seznamu kulturních památek ČR. Patří sem dále bývalá kovárna, zámek s pivovarem, fragment hradební zdi, socha sv. Jana Nepomuckého na náměstí, děkanství, kostel Zvěstování Panny Marie, socha Panny Marie, řada měšťanských domů a venkovských usedlostí, hřbitov, židovský hřbitov či výklenková kaplička sv. Anny (Sedláček, 1998; Starý, 1988; ÚSKP, 2022). V katastru Vlachovo Březí je evidováno množství nemovitých kulturních památek, jak v rámci městské památkové zóny, tak samostatně.

Jednotka HiKK Městys Strunkovice nad Blanici (Typ 17 Krajina města)

Strunkovice nad Blanici se nachází na řece Blanici, v podhůří Šumavy, deset kilometrů severovýchodně od okresního města Prachatice. První písemná zmínka o obci pochází z roku 1227. Status městyse, navrácený obci 10. října 2006, byl udělen již v polovině 14. století. Právo užívat vlastní pečeť vydali Rožmberkové roku 1504. Kostel sv. Dominika tvoří dominantu náměstí. Původně gotická stavba s

přestavbami si uchovala některé cenné původní prvky, k nejcennějším patří profilovaný půlkruhový románsko - gotický vstupní portál s talířovitými hlavicemi, kamenný portál do sakristie, žebrová křížová a paprscitá klenba v presbytáři, kamenná kružba východního okna, valené klenby sakristii a předsíni, hudební kůr i další autentické konstrukce a materiály. Areál kostela je hlavním prvkem urbanistické struktury obce a společně s blízkou farou tvoří jádro sídla (Kudrnáč, 1998). V katastru Strunkovic nad Blanicí je evidována řada nemovitých kulturních památek.

Jednotka HiKK Povrchová těžba zlata (Typ 22 Krajina povrchové těžby)

Jde o krajiny převážně velkoplošné povrchové těžby v nevelkých hloubkách, kde se vyplatilo provést plošnou skrývku a těžít v otevřené jámě. Typu krajiny povrchové těžby odpovídá jednotka historického rýžování zlata přímo v Těšovicích na řece Blanici. První písemná zmínka o vsi Těšovice pochází z roku 1356 a až do roku 1501 byly Těšovice v majetku pražské Vyšehradské kapituly. Poté byl sto let vlastníkem rod Rožmberků. Roku 1602 Petr Vok z Rožmberka prodal Těšovice s celým zadluženým prachatickým panstvím císaři Rudolfovi II. Po bitvě na Bílé Hoře věnoval r. 1622 císař Ferdinand II. Těšovice jako součást panství Prachatic – Volary rodu Eggenbergů. Rýžování a těžba zlata na řece Blanici a jejích přítocích má tradici od dob prehistorických, největšího rozmachu dožila během středověku a v renesanci. Popisovaná jednotka pokračuje v tomto smyslu oběma směry povodím Blanice a její detailní popis je předmětem textu ke krajinnému celku Prachaticko. Rýžování a povrchová těžba zlata je v celém povodí Blanice zpřítomněno rýžovnickými sejpy, v rozsahu od šumavské obce Zbytiny až po Protivín a Písek. Relikty sejpů jsou významnými archeologickými lokalitami, které jsou chráněné jako území s archeologickými nálezy, v některých případech i jako kulturní památky.

Jednotka HiKK Kamenolomy (Typ 23 Krajina kamenolomů)

Krajina s těžbou kamene, převážně povrchovou, méně často i podzemní. Kamenné lomy jsou díky pevnosti materiálu dlouhodobě udržitelné v podobě po ukončení těžby. Některé lomy a jejich koncentrace na menším území jsou velmi působivé. Řada takových míst je již druhotně naturalizovaná, často jsou vytěžené lomy zaplaveny vodou. Na území celku Helfenbursko kamenolomy sledují výskyt těžby pararul, jako kameniva v kamenolomu území krajiny u Husince – Těšovic. V okolí, především v nedaleké Bělči probíhala historická těžba granitu s turmalínem a amfibolitickým pegmatitem. Na Kozím vrchu se dále těžil allanit, granát z granulitu, chondroit, kalcit, mastek, růžová zrnka rhodonitu, titanit a turmalin granulitu pak na Bábí. V nedaleké Bělečské Lhotě albit v křemenné žíle, tuha v rule, granát a turmalín v granulitu, turmalín v pegmatitech a pyrit opět na Bábí. Na okraji obce v průmyslovém areálu dnes provozuje svou činnost několik soukromých firem zpracovávajících kámen těžný v místním lomu, ve kterém byla obnovena těžba clonovými odstřely v roce 2006 (Betonservis, 2022; Kamenolomy, 2022; GoogleEarth, 2022; Wikipedia, 2022).

Jednotka HiKK Krajina svatého Vojtěcha (Typ 28 Krajina mýtů a legend)

Krajina asociovaná s dějištěm mýtických nebo legendistických událostí, včetně legend o světcích. Jedná se o krajinu, která byla dějištěm událostí známých z národní mytologie, lidové tradice nebo legend. Asociace jsou často navázány na výrazný přírodní jev a odrážejí se v kulturních projevech v krajině. Pověst, mytologický nebo legendistický příběh jsou v krajině připomínány většinou drobnými památkami a místními názvy (Ehrlich et al., 2020). Analýzami a průzkumy byla identifikována jednotka HiKK, Krajina sv. Vojtěcha. Jedná se o krajinu spojenou se svatým Vojtěchem, krajinu Svatovojtěšského kultu s relevantními, legendu dokládajícími sakrálními objekty a místem slavných lidových poutí. Tato oblast krajiny je charakterizována poutním místem Lštění (viz výše Jednotka HiKK Poutní místa Helfenburska) a souborem historických sakrálních a poutních objektů s legendou dedikovanou jak osobnosti, tak okolnímu kraji (s dochovanou strukturou osídlení a historicky charakteristických sídel v krajině), kterému sv. Vojtěch, podle legendy, z těchto míst při svém návratu z Říma kázal lidu. (Lštění, 1913, 2010; Kostel sv. Vojtěcha, 2021; Poutní kostel sv. Vojtěcha, 2021).

V obrazu krajiny analyzovaného celku je tato jednotka charakterizována segmentem krajiny kolem masivu Bělče, Kokovce a Hořejšího vrchu nad Lštěním a přilehlou krajinou jejich úpatí. Na jižní straně s obcemi Mojkov, Horní a Dolní Kožlín, na severní straně pak v údolích Libotyňského a Setěchovického potoka, s obcemi Doubrava, Libotyně, Radhostice, Uhřice, Bolíkovice a Setěchovice. Součástí všech těchto obcí, často s hodnotnou původní strukturou osídlení, jsou historické stavby usedlostí a četné sakrální objekty kaplí, s výjimkou Bolíkovice, kde stojí hodnotná historická zvonice. Kaple Panny Marie v Libotyni je ukázkou lidového stavitelství. Na obrázku níže je pohled z jihu na masiv Mářského vrchu, Bělče, Kokovce a Hořejšího vrchu, s poutním místem kostela sv. Vojtěcha v Lštěni, zvaném lidově svatý Vojtěch.

Celek HiKK Prachaticko

Území celku HiKK Prachaticko obsahuje komplex jedenácti identifikovaných jednotek HiKK v ORP Prachatice: TYP 05 Krajina poutních míst, TYP 07 Krajina se specifickou strukturou osídlení, TYP 08 Krajina strukturálně výrazných plužin, TYP 09 Krajina vrchnostenských sídel a dvorů, TYP 14 Krajina pastvin a luk, TYP 15 Krajina obor a lesů, TYP 17 Krajina měst, TYP 22 Krajina povrchové těžby, TYP 23 Krajina kamenolomů, TYP 26 Krajina pohraničních opevnění, TYP 34 Krajina se vztahem k významné osobnosti.

Jednotka HiKK Poutní místa (Typ 05 Krajina poutních míst)

Krajina poutních míst je vázána na poutní místa ve volné krajině. V krajině se odrážejí projevy prožívané náboženské víry i individuální zbožnosti. Důležitá je jak celková skladba poutního místa (křížová cesta, poutní kostel, další kaple apod.), tak jeho pohledové uplatnění v krajině. Krajina poutních míst je charakteristická sakralizací pomocí drobných i větších objektů (kříže, kapličky, kaple) a místních názvů. Protože se jedná o krajinné kompozice v okolí církevních staveb, jsou tyto kompozice v Metodice identifikace komponovaných krajin chápány jako sakrální

kompozice; celá krajina je sakralizována pomocí drobných i větších objektů a místních názvů. Rovněž topografie a umístění objektů v krajině může odrážet topografii známých svatých míst nebo specifickou topografii národní/regionální/lokální legendy (Ehrlich, 2020). Drobné sakrální objekty (kříže, kapličky, boží muka), představují v krajině významné stabilní orientační prvky, které jsou historicky zaznamenávány v topografických mapách. Vzhledem k jejich obecnému rozšíření v krajině je nelze použít jako primární atribut, ale po vyhodnocení jejich vzájemného vztahu a hustoty výskytu, lze spolehlivě identifikovat křížové cesty, kalvárie a další církevní objekty, které jsou atributy pro identifikaci krajin poutních míst. Poutní krajina celku Prachaticka na severu přechází u Husince do poutní krajiny celku Helfenbursko. Jedná se o krajinný komplex více poutních míst, které jako kulturně historické dominanty kraje dotváří *genius loci* krajiny celku Prachaticka, díky početnému výskytu primárních a sekundárních atributů pro tento typ krajiny.

Poutní místa křížová cesta u Volar a poutní kostel sv. Máří Magdaleny. Křížová cesta ve Volarech vede na úbočí vrchu Kamenáč (899 m n. m.) a tvoří ji 14 zastavení, z nichž 12 zastavení má podobu kapliček vytesaných ze tří kusů kamene dioritu. Od jedenácté kapličky vede do svahu široké kamenné schodiště lemované stěnou skalní soutěsky. Vrchol schodiště je po stranách završen podstavci soch Panny Marie a svatého Jana Evangelisty. Kříž v nejvyšším místě nad schodištěm je dvanáctým zastavením a zpodobňuje výjev "Ježíš na kříži umírá". Od kříže vede cesta k dioritové kapličce č. 13 představující předposlední zastavení "Ježíš snímán z kříže". Odtud vede cesta k 14. zastavení, kterým je skalka s Božím hrobem. Uvnitř jeho zdobeného výklenku se nachází kamenná socha Krista. Po roce 1945 poutní místo chátralo a reliéfy z kapliček byly poničeny. Roku 2008 byly provedeny restaurátorské práce. Z centra města byly ke křížové cestě na Kamenáči vysázeny dvě aleje. Jedna vychází od kapličky u pivovaru, druhá vede pod hřbitovem. (Hejna, 2017; Diecéze Českobudějovická, 2022; Město Volary, 2014).

Z Volar severovýchodním směrem pokračuje údolím Magdalénského potoka poutní krajina u kostela sv. Máří Magdaleny, s osadou Svatá Magdaléna pod Větrným Vrchem nad údolím Blanice. Kostel podle plánů Antona Erharda Martinelliho postavil František Jakub Fortin v barokním slohu, na místě poutní kaple z 16. století (Fridrichová Kunešová, 2013). Stavba tvoří výraznou dominantu v krajině Blanice u Zbytin. Do počátku 14. století tudy procházela původní trasa prachatické větve obchodní Zlaté stezky. Roku 1395 byla postavena poustevna s kapličkou. Za časů husitských válek byla kaple pobořena, znovu se o ní v historických pramenech mluví v 16. století v souvislosti se zbudováním tří selských dvorů u sklářské huti, uváděné jako „u sv. Magdaleny“. V 17. století kaple sloužila jako poutní místo, neboť se šířila pověst o zázračné moci zdejšího pramene. Josef I. Adam ze Schwarzenberga inicioval výstavbu nového kostela, která byla provedena v letech 1752-1754. Podle pověsti v místě nynějšího oltáře rostla lípa, která musela být pokácena. Dřevorubec v jejím kmeni našel ukrytou sošku sv. Magdaleny. (Diecéze Českobudějovická, 2022).

Poutní místo Ktišská hora. Jedna z větví Linecké soumarské stezky vedla od Českého Krumlova na Boletice a Smědeč, tady se spojovala s Volarskou stezkou a pokračovala přes Lhenice do Netolic, kde se v té době sbíhalo pět stezek. Dochované písemné prameny z roku 903 až 907 uvádějí přítomnost obchodníků a zboží z Čech

na Lineckých trzích. První zmínka o Ktiši, respektive kostelu založeném zlatokorunským opatem Dětrichem, pochází z roku 1310. Po 2. světové válce došlo k vysídlení původních obyvatel a prakticky úplné obměně. Poutní kaple Dobrá voda s přílehlou křížovou cestou je skryta v lese pod vrcholem Ktišské hory v lokalitě U kapliček, 1,5 km západně od obce na úbočí Ktišské hory, v blízkosti turistické trasy Ktiš – Miletínky a je přístupná z lesní cesty „Křížovická“. Dochovalo se několik kamenných zastavení, zbylé byly nahrazeny dřevěnými. Původně křížová cesta směřovala ke kapli, později byla přenesena na vyhlídkovou skalku. Křížová cesta u Ktiše a kaple Dobrá voda byly postaveny roku 1874 nad cestou z Ktiše do Křížovic, v souvislosti se zde vyvěrající studánkou s údajně léčivou vodou. Na výstavbu kaple a zhotovení křížové cesty o čtrnácti kamenných zastaveních včetně jejich výmalby přispěli místní farníci částkou 303 zlatých. V době vzniku vedla křížová cesta od tzv. Gantnerových božích muk za vesnicí směrem ke kapli Dobrá voda. Nedlouho po dostavbě však místní z neznámých příčin přemístili všechna zastavení do sousedství kaple na strmou skálu. Obrázky v jednotlivých zastaveních, které byly malovány olejovými barvami na plechu, se bohužel do dnešních dob nezachovaly. (Diecéze Českobudějovická, 2022; Prachatický deník, 2011).

Svatopetrská stezka ve Starých Prachaticích, s výklenkovými kapličkami mezi Žižkovou skalkou v Prachaticích a kostelem sv. Petra a Pavla ve Starých Prachaticích. Bývalá křížová cesta čítající deset božích muk a kapliček je pozůstatkem křížové cesty vedoucí na návrší s hřbitovem a kostelem svatého Petra a Pavla. Český král Vratislav I. v roce 1088 přenechal Prachatice Vyšehradské kapitule, která tím také získala nezanedbatelný příjem z vybraného cla. Prachatice ležely na Zlaté stezce, staré cestě, která vedla z Pasova do Čech. Tehdy šlo o dnešní Staré Prachatice. Kostel sv. Petra a Pavla nad Starými Prachaticemi je jedna z nejstarších církevních památek v této oblasti. Na jeho místě byl již ve 12. století románský kostelík (Mareš, Sedláček, 1995). Na začátku stezky je nápadná skála. Údajně kolem ní chodil mistr Jan Hus z Husince do Prachatické školy. Proto ji čeští obyvatelé Prachatic nazývali Husovou skalkou. Dnes se tento skalní útvar nazývá Žižkova skalka. Odtud řídil Jan Žižka z Trocnova obléhání a dobytí Prachatic v roce 1420. Žižkova skalka je vypreparovaná křemenná žíla. Křemen zde vznikl vysrážením z horké minerální vody, je pevnější než okolní horniny a vystupuje v krajině jako nápadný hřbet. Přímo v Prachaticích byl křemen těžen v drobných lůmcích. O 200 let později (v roce 1620) zopakoval obléhání a dobytí Prachatic císařský generál Karel Bonaventura Buquoy. Historicky významný je hřbitovní kostel sv. Petra a Pavla, raně gotická stavba, která byla barokně upravena. Věž je přistavěna k západnímu průčelí. Pozdně gotický a barokní je interiér, výzdoba a zařízení. Později byl u kostela založen i hřbitov. Podél cesty, která spojuje Prachatice s kostelem sv. Petra a Pavla a přílehlým hřbitovem, byla v 18. a 19. století vybudována křížová cesta. (Diecéze Českobudějovická, 2022).

Lázně sv. Markéty; na jižní straně straně Prachatic se nachází poutní místo s křížovou cestou o čtrnácti zastaveních mezi kaplí sv. Markéty a kaplí sv. Filipa Neri. Lázně sv. Markéty leží v nadmořské výšce 619 m.n.m. Využívaly léčebný účinek pramene velmi studené vody, vyvěrající na severním svahu hory Libín v místě nynější kaple sv. Filipa Neri (zv. Patriarcha). Její léčebný účinek byl uznáván a využíván již v 17. století. Nejprve zde stála jednoduchá budova, kterou město roku 1783 prodalo za 600 zlatých Josefu Zambauerovi. V průběhu času se nejen měnili majitelé lázní, ale zejména došlo k výstavbě dalších budov tvořících lázeňskou promenádu, v okolí bylo postaveno několik soukromých vil. V polovině 19. století byl

tehdejší majitelem lázní měšťan Anton Pachlhofer, který nechal nově vytvořenou cestu ke kapli vyzdobit kapličkami křížové cesty a v červnu 1859 byl položen základní kámen nové kaple. Mimořádného významu lázně dosáhly za majitele Kerschbauma, který je rozšířil. Oblíbeným cílem vycházek lázeňských hostů se v té době stala zmíněná kaple sv. Filipa Neri v lesním komplexu nad lázněmi, která ve své současné podobě byla dokončena na jaře 1861. Od roku 1910 byl majitelem lázní Bund der Deutschen, který do úprav budov investoval značné prostředky, přičemž přikoupil rovněž většinu vil. Lázně se zaměřovaly na léčbu pohybového ústrojí a nervové soustavy. Vybaveny byly pro všechny způsoby tehdejší vodoléčby, prováděna byla léčba studenou vodou, využívaly se Priessnitzovy a Kneippovy léčebné metody. Před první světovou válkou léčbou prošlo cca 4000 osob ročně. V letech 1903 - 1906 se zde léčil slavný houslový skladatel Otakar Ševčík. (Město Prachatic, 2022).

Křížová cesta Dobrá voda u Záblatí, se čtrnácti zastaveními a kaplí. Křížová cesta z 2. poloviny 18. století začíná u silnice ze Záblatí na Dobrou vodu; tvoří ji úvodní kaple a čtrnáct kaplí, zastavení poslední cesty Ježíšovy. Cesta končí studánkou a kaplí, zasvěcenou Panně Marii na Karmeli. (Diecéze Českobudějovická, 2022).

Poutní kaple Panny Marie Lurdské z r. 1902 u obce Chroboly má tradiční prvky pseudogotické architektury, byla postavena původními německými obyvateli. Stojí na lesní samotě v údolí asi 800 metrů severně od obce. Zajímavá ukázka pseudoslohové poutní kaple s tradičními atributy pseudogotické architektury, důležitý doklad zbožnosti původního německého obyvatelstva. Poutní kaple "U svatého pramene" byla zasvěcena Panně Marii Lurdské a postavena díky odkazu paní Rosalie Zierlingerové, vdovy pocházející z Chrobol, jejíž muž František, sedlák z obce Sádlno, zahynul v roce 1890 při práci nedaleko v lese pod padajícím stromem. Stavební plány novogotické stavby zhotovil Rudolf Moser z Prachatic, který také měl stavební dozor. Provedení celé stavby v rozsahu stanovených nákladů dostal na starost zednický mistr Johann Reindl z Malonin (Pleschen). Novogotický oltář vznikl v dílně Ludwiga Schönbauera v Českém Krumlově. Na oltáři stála socha Panny Marie Lurdské od akademického sochaře Ferdinanda Demetze z obce St. Ulrich/Gröden v jižním Tyrolsku. Tento sakrální klenot obce Chroboly se stal místem náboženského života celé oblasti a místem tichých modliteb a zamyšlení. Tím spíše, že později sem byla přenesena tradice poutí od farního kostela v Chrobolech. Tyto poutě se těšily obrovskému zájmu lidí ze širokého okolí. Po vysídlení většiny německých obyvatel v roce 1946 byla kaple v čase komunistické totality odsouzena k zániku. Teprve v tomto tisíciletí se díky aktivním chrobolským občanům podařilo kapli zachránit a stavebně obnovit. Kaple byla v roce 2005 opravena. Zděná stavba postavená na obdélném půdorysu, se zúženým pětibokým závěrem a představenou zvonící je orientována k východu. Před západní vstupní průčelí je představena vysoká věžová zvonice, otevřená hrotitým kamenným portálem s rovným překladem. Poutní kaple s tradičními atributy pseudogotické architektury představuje důležitý doklad zbožnosti původního německého obyvatelstva. Vzhledem k umístění kaple v lesním komplexu nedaleko vsi je důležitá její krajinnotvorná funkce. (Městys Chroboly, 2022).

Jednotka HiKK Lánové a návesní vsi (Typ 07 Krajina se specifickou strukturou osídlení)

Struktura venkovského osídlení je dána prostorovým uspořádáním soustavy venkovských sídel (rozložením vesnic v krajině vzhledem k terénu, vodotečím, historické cestní síti a ke způsobu zemědělského hospodaření), jejich vzájemnými vazbami a hierarchií. Struktura osídlení je charakterizována jak typem osídlení (velké vesnice, velmi malé vesnice, rozptýlené osídlení aj.), tak i jejich půdorysným typem, popřípadě dochovanými znaky regionálně specifického venkovského stavitelství. V těchto oblastech se obvykle nedochovalo strukturálně výrazné plužiny (proto sem patří i lánové vesnice s nedochovanou plužinou). Základní členění plužiny na jednotlivé tratě, ohraničené nejčastěji cestami či vodotečemi, alespoň zčásti přetrvalo (Ehrlich et al., 2020). Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: historický půdorys obce; Sekundární: nevýrazná plužina.

Byla identifikována jednotka parcelačních vsí, lánových vsí, návesních vsí a malých návesních vsí (Kuča, 1998, 2000; Pešta, 2000; Pešta, 2004; Škabrada, 2021; Škabrada, Voděra, 1986), s dochovanými historickými půdorysy a hmotami zástavby, kde se vesměs ve velké míře dochovala charakteristická struktura plužiny (Kuča, 2014). Krajina s charakteristickou strukturou osídlení parcelačních vsí odpovídá krajině v jihozápadním cípu celku Prachaticko, v okolí významnějších sídel Zbytiny, Křišťanov, Spálenec a bývalá Horní Sněžná. Krajina s charakteristickou strukturou osídlení lánových vsí odpovídá jihozápadní a jihovýchodní části celku Prachaticko, v okolí vesnic Záblatí, Libínské Sedlo, Spálenec, Bývalá Horní Sněžná, Koryto, Nebahovy, Lažišťka, Frantoly. Krajina s charakteristickou strukturou osídlení návesních vsí odpovídá krajině v severozápadní části celku Prachaticko, v okolí vesnic Záblatí, Zábrdí, Včelná pod Boubínem, Nebahovy, Lažišťka, Frantoly, Leptač, Klenovice, Chroboly, Tisovka, Ovesné, Jáma, Lučenice. Krajina s charakteristickou strukturou osídlení malých návesních vsí odpovídá krajině ve východní, západní a severní části celku Prachaticko, v okolí vsí Ktiš, Záhoří, Příslop, Rohanov, Kralovice, Zdenice, Žernovice, Bělečská Lhota, Městská Lhota, Ostrov, Staré Prachatice, Kahov, Oseky.

Jednotka HiKK Historické plužiny (Typ 08 Krajiny strukturálně výrazných plužin)

Území s dochovanou strukturálně výraznou plužinou, kde prvky členění historické plužiny, dotvářející prostorovou strukturu krajiny, se výrazněji projevují v obrazu krajiny. Hranice parcel jsou zpravidla vymezeny mezemi, agrárními valy, kamennými snosy a keřovou či stromovou vegetací (Ehrlich et al., 2020). Plužiny lze identifikovat na ortofoto a LIDARových snímcích, a to i v lokalitách sekundárně zarostlých lesem. Členění plužiny je často dochováno na podstatné části daného katastrálního území. Základní členění plužiny na jednotlivé tratě, ohraničené nejčastěji cestami či vodotečemi, v těchto identifikovaných oblastech ve velké míře, či alespoň z velké zčásti přetrvalo (Ehrlich et al., 2020); často především díky vizuálnímu uplatnění porostních příznaků jak in situ (Bayer, Beneš, 2004; Baudry, Bunce, 2000; Burel, Baudry, 1995; Deutscher, 2014; Eyre, 1955; Merot, 1999; Rippon, 2008; Sadravetzová, 2015; Sklenička, 2009; Šitnerová, 2020; Zímová, 2013), tak na

ortofotosnímčích (CUZK, 2022), a snímcích Lidarového snímkování povrchu země (Land Survey Office, 2022; GoogleEarth, 2022, ČÚZK DMR 5G).

Analýzami byla v rámci celku Prachaticko identifikována řada jednotek s dochovanou plužinou v obrazu krajiny, kde jednotlivé oblasti na sebe prostorově navazují, či v minulosti navazovaly. Jedná se o velice rozsáhlou a spojitou územní jednotku, rozkládající se jak západně a jihozápadně od Prachatic (mj. Vojslavice, Švihov, Lažiště, Záblatí, Řepešín, Hlásná Lhota, Milešice, Zbytiny, Křišťanov), s navazujícím územím podél hranice přes Strážný, Horní Vltavici až na Borovou Ladu, Bučinu a Knížecí Pláně (mimo celek a včetně území zaniklých obcí), tak také východně a jihovýchodně od Prachatic (Nebahovy, Lažištka, Jelemek, Frantoly, Leptač, Lučenice, Chroboly, Mičovice, Ovesné, Miletínky, Tisovka, Ktiš), opět včetně území řady zaniklých obcí. (Kuča, 2014, 2022).

Jednotka HiKK Vrchnostenská sídla a dvory (Typ 09 Krajina vrchnostenských sídel a dvorů)

Krajina jako zázemí vrchnostenského sídla (zámku, kláštera), obvykle spojeného s hospodářskými dvory a dalšími stavbami sloužícími k hospodaření vrchnosti. Charakteristickým znakem jsou velké scelené dominikální pozemky. Výskyt hospodářských dvorů je často vázán na výskyt kvalitní orné půdy. Účelem poplužního dvora bylo především zajištění dostatku potravin pro vrchnost a její dvůr. Přebytky z hospodaření byly určeny pro místní trh a výtěžek z prodeje produktů dvora tvořil součást příjmu vrchnosti. Rozloha dvorů bývala udávána v lánech (v 16. století přibližně 18 ha) nebo v záhonech (1 lán obsahoval 12 kop záhonů). Většina dvorů měla v době středověku a raného novověku rozlohu do pěti lánů, dvory o velikosti přes deset lánů měla obvykle jen velká panství, jaká tvořila např. rožmberské dominium. Z uvedeného lze usuzovat, že velikost území obhospodařovaného jedním dvorem byla 90 až 180 ha (Ehrlich et al., 2020).

Analýzy prokázaly v rámci celku Prachaticko rozsáhlou spojitou jednotku v širším okolí Prachatic, z velké části související s četnými a dlouhodobými hospodářskými proměnami krajiny původně klášterních dvorů, Rožmberského dominia, či panských držav Eggenberských a později dominia Schwarzenberského, rozkládající se kolem venkovských sídel s dochovanou strukturou zástavby (Kuča, 2022; Pešta, 2000, 2003, 2004; Škabrada, 2021), jako jsou Lažiště, Záblatí, Ktiš, Chroboly, Nebahovy, včetně vsí vyšších kolonizovaných poloh krajiny - Arnoštov, Křišťanov, Spálenec, Zbytiny.

Jednotka HiKK Pastviny a louky (Typ 14 Krajina pastvin a luk)

Krajina s plošnou převahou či výrazným podílem pastvin a luk, dokládající historický způsob využití pro produkci píce, sena a pastvu dobytka (Ehrlich et al., 2020). Identifikována v rámci celku Prachaticko byla rozsáhlá jednotka, prostorově rozptýlená a pestrá mozaika krajiny pastvin a luk v rámci celého celku Prachatice, která ve víceméně spojitým systémem charakteristicky doprovází nivní polohy přítomných říček a potoků v povodí Blanice a hraničí s neméně pestrá mozaikou krajiny lesů a v mnoha polohách i krajin polních enkláv s intenzivně obdělávanými

polohami orné půdy. Převážně se jedná o širší okolí Lažiště, Včelné pod Boubínem (ORP Vimperk), Zábrdí, Záblatí, Milešic, Krejčovic, Mlynářovic, Hlásné Lhoty, Křišťanovic, Albrechtic, Libínského Sedla, Zbytin, Koryta, Spálence, Arnoštova, Křišťanova, Markova, Ktiše, Miletínek, Chrobol, Lučenic, Rohanova, Leptáče, Frantol, Lažištěk, Jelemku, Kralovic, Nebahov, Zdenic, Žernovic, Starých Prachatic, Kahova a Oseků (GoogleEarth, 2017-2022; Corine, 2022; CUZK, 2022).

Jednotka HiKK Obory a lesy (Typ 15 Krajina obor a lesů)

Krajiny dokládající historický způsob pěstování lesa a na něj navazující využití a zpracování dřeva. Území s výraznou převahou velkých porostních celků hospodářských lesů, významně ovlivňujících charakter krajiny. Lesní celky jsou dlouhodobě stabilní a vykazují znaky historického způsobu využití krajiny. Specifickou variantou lesní krajiny je krajina pro chov a lov zvěře – obory či bažantnice (Ehrlich et al., 2020).

Analýzy (Corine, 2022; GoogleEarth, 2017-2022; CUZK, 2022) prokázaly spojitou jednotku jako soustavu krajín lesů a obor v rámci celku Prachticko, morfologicky vycházející z utváření reliéfu krajiny Šumavského podhůří, s těsnou vazbou na masiv Šumavy na jihu. Na severu celku je zastoupení krajiny lesů a obor fragmentovanější, v matici krajín pastvin a luk a krajiny s vyšším zastoupením orné půdy. Spodní hranice lesa je na analyzovaném území charakterizována nadmořskou výškou cca 500 - 550 m.n.m., ve vyšších polohách se vesměs nachází plochy lesů navazujících na masiv Šumavy. Na severu celku Prachaticko fragmentovanější lesní pás, severně nad vsí Lažiště, navazuje na lesy Šumavy v prostoru kaňonu údolí Cikánského potoka a pokračuje k severovýchodu až nad ves Lažiště. Na západní straně je celek Prachaticko ohraničen lesy Šumavy nad údolím řeky Blanice, odtud souvislý pás lesního porostu pokračuje nad Volary, Svatou Máří Magdalénu, a sleduje masiv Prachatické vrchoviny k Chrobolům a Ktiši; k Prachaticím vybíhá lesnatý masiv Libínské hornatiny (Libín 1093 m.n.m.), se zalesněnými vrcholy a pokračuje nad Prachaticemi až k Husinci. Z východní strany je pak lesní krajina celku Prachaticko definována lesnatým masivem Žernovické vrchoviny a Prachatické vrchoviny, v rozsahu od Ktišské Hory, přes vrchy Vrata, Klenovec, Zelený vrch, Nebahov, až k obcím Běleč a Husinec. (Na obrázku níže je lesní krajina Šumavy nad údolím Blanice se vsí Svatá Magdaléna vlevo, v pohledu od Mošny).

Krajina obor a lesů, lesů s právem k lovu zvěře, v prostoru celku Prachaticko náležela v minulosti k pohraničnímu hvozdu, kterým procházela Zlatá stezka, prastará obchodní cesta vedoucí z Pasova přes Freyung, České Žleby, Soumarský most a Volary do Prachatic a dále pak přes Netolice do Prahy. Po této stezce byla dopravována sůl pocházející ze Solnohradských dolů. Prachatice získali výhradní právo obchodu s Pasovskou solí a již v roce 1323 pronajal Vyšehradský probošt Jan městu právo mýta na Zlaté stezce. Lesy obklopující Prachatice věncem kopců ze západu, jihu a jihovýchodu, získalo město do trvalého vlastnictví postupně během mnoha staletí. První část lesů Zdenice, Libín a Oseků věnoval městu s právem k lovu v horách a rybolovu v potocích roku 1370 vyšehradský probošt Jan Soběslav (Štěřba, 2022). Během 16. století získalo město od Rožmberků další lesy severozápadně od Prachatic za Šibeničním vrchem.

Rožmberkové ve snaze osídlit území na pomezí Čech dávali poddaným práva jako je pastva dobytka a hrabání steliva v lesích, kosení trávy na pasekách a kácení dříví ke stavbě a pálení. Někdy docházelo k omezování privilegií, jako zákaz pastvy dobytka v mlazinách, podle Rožmberského poddanského řádu z r. 1560, nebo na přelomu 16. a 17. století zavedení poplatku za odběr dříví. Výsady městu Prachatice v užívání lesů byly ponechány i císařem Rudolfem II., po získání rožmberského panství od Petra Voka roku 1601. Po Bílé Hoře byly Prachatice obsazeny vojsky císařského generála Karla Bonaventury Buqoye a dekretem knížete Karla z Liechtensteina byla všechna městská práva zrušena a majetek konfiskován. Od roku 1622 noví vlastníci Prachatic, krumlovští Eggenbergové, vrátili městu majetek i s lesy a právem jejich užitku, ponechali si však od roku 1637 právo lovu, o které se město s vrchností po dalších 150 let soudilo. Sporné právo lovu bylo městem trvale získáno až za císaře Josefa II. roku 1783 (Štěrbá, 2022). Městské lesy Prachatice s.r.o. v současné době ohospodařují 1600 ha lesa v těžko přístupných terénech na svazích hor. Značné výškové rozdíly (od 517 do 1090 m.n.m.), rozmanitost podloží (granodiority, ruly, amfibolity aj.) a rozdílné zásobení spodní i povrchovou vodou, daly zachovat pestré skladbě lesů.

V zastoupení dřevin dominuje smrk (65%) s borovicí (20%). Dříve hojně zastoupená jedle zaujímá menší podíl (5%). Z dalších dřevin je zastoupen buk (6%), javor (2%), modřín (1%) a bříza (1%). Přimíšené jsou dále olše, osika, jasan, douglaska, dub, lípa a jeřáb. Celé území prachatických lesů je významnou pramenitou oblastí a zásobárnou jak povrchových vod (Husinecká vodní nádrž), tak i spodních vod (oblast Libína a Černé hory). Cenný zbytek suťového horského lesa s pramenem a kaplí sv. Filipa Neri byl vyhlášen chráněným územím, Přírodní rezervací Libín (Štěrbá, 2022).

Jednotka HiKK Město Prachatice (Typ 17 Krajiny měst)

Historická městská krajina je výsledkem historického vrstvení kulturních a přírodních hodnot a atributů, které zahrnují jak historické centrum, tak i širší městský kontext a jeho geografické prostředí – krajinný rámeček. Krajinu města lze vymezit prakticky pro každé město (velké i malé), ale z hlediska památkové péče to má význam jen tam, kde souhrn urbanizovaného území a okolní krajiny, tedy obraz města v krajině, vykazuje významné kulturní hodnoty. Krajina města zahrnuje i nehodnotnou zástavbu, neměla by však v krajinném kontextu být rušivá (Ehrlich et al., 2020). V identifikovaném celku Prachaticko město Prachatice představuje jedinou pestrou a významnou lokalitu krajiny města. Vymezení této krajiny obsahuje jak historické jádro města, tak novou zástavbu, chatovou zástavbu a rozvojové plochy suburbie, včetně areálů průmyslu a těžby. Ohraničení sleduje vymezení prostoru města souvislou linií lesních porostů a morfologického utváření kotliny, otevřená severní část je pak definována liniemi cest, silnic, železnice, linií a rozptýlenou vegetací.

Prachatice jsou okresním městem 35 km západně od Českých Budějovic, žije zde asi 11 tisíc obyvatel. Prachatice se nacházejí v Šumavském podhůří, na jižním úpatí hory Libín v nadmořské výšce 561 m. Mají chráněnou polohu v kotlině protékané živným potokem a jsou uzavřené ze západu hřebenem Libínské hornatiny a z východu hřebenem Žernovické vrchoviny. Historické jádro města je od

roku 1981 městskou památkovou rezervací. Ve spojení „Prahaticih via“ bylo jméno osady poprvé uvedeno ve sporné listině krále Vratislava II., z roku 1088. Prachatice vznikaly jako trhov^á osada v 11. století. Značný rozkvět města přišel po roce 1381, kdy král Václav IV. přiznal Prachaticím právo skladování a prodeje soli dovážené z Pasova po Zlaté stezce. Největší rozmach nastal v průběhu 16. století, kdy byla postavena stará radnice a dokončeno hradební opevnění. V letech 1505-1513 byl přestavěn raně gotický kostel sv. Jakuba ze 14. století v pozdně gotickém stylu, dodnes nejvýraznější dominanta města, která se projevuje v dálkových pohledech z okolní krajiny. Koncem 16. století měl v Prachaticích své alchymistické dílny Vilém z Rožmberka, k jehož doméně město patřilo. Ve městě byla v té době postavena řada výstavných renesančních domů na hlavním Velkém náměstí.

Třicetiletá válka a ztráta privilegií přinesly úpadek města a donutily obyvatelstvo přeorientovat se na jiné činnosti, např. na zpracovávání dřeva. Změnou ve vývoji města bylo až zavedení železnice v roce 1893, které umožnilo rozvoj průmyslu a modernizaci. Po Mnichovské dohodě v roce 1938 byly Prachatice přičleněny k nacistickému Německu, ačkoliv Češi tvořili téměř polovinu obyvatelstva a v obecních volbách v roce 1935 získali spolu v místním zastupitelstvu většinu. Hranice s Protektorátem Čechy a Morava probíhala těsně za městem u Starých Prachatic. Po skončení druhé světové války byla většina německého obyvatelstva nuceně vysídlena a město se postupně rozšířilo o rozsáhlá panelová sídliště (Kolektiv, 2005). V katastru města Prachatice je evidováno velké množství nemovitých kulturních památek, především měšťanských domů v rámci městské památkové rezervace, tak samostatně.

Jednotka HiKK Rýžoviště zlata (Typ 22 Krajina povrchové těžby)

Jde o krajiny převážně velkoplošné povrchové těžby v nevelkých hloubkách, kde se vyplatilo provést plošnou skrývku a těžít v otevřené jámě. Identifikované území jednotky odpovídá v rámci celku Prachaticko výskytu povrchové těžby, resp. rýžování zlata na Prachaticku (Baumanová, 2012). V rámci celku Prachaticko velké množství lokalit povrchové těžby dokumentují především zlatokopecké piky, mělké štoly, závrtý a hojné sejpy hlušiny v okolí potoků celého povodí Blanice. Zahrnují tak velkou část celku s nejvyšší intenzitou těchto zájmových lokalit. V povodí Blanice se zachovaly sejpy na Cikánském potoce, Žárovenském potoce a na Blanici od Záblatí až po Protivín a Písek (Ústřední ústav geologický, 1979). Rudní revír s těžbou zlata a stříbra historicky zahrnuje Albrechtovice, Krejčovice, Drslavice, Záblatí a Krejčovice. V historickém místopisu se uvádí doly na stříbro, staré jámy, galenit u Krejčovic na levém břehu Blanice, na jamách mezi Záblatím a Krejčovicemi, rýžoviště zlata nad Záblatím. Zlato se rýžovalo na Pfarrbachu (Farský potok) a na potoce vtékajícím od Aubachu (Cikánský, dříve Luční potok) a v rokli od Albrechtovic k Záblatí. Odvaly, sejpy a stopy po těžbě jsou stále zřetelné na Cikánském potoce, u usedlosti dvora Saladín a dále po Blanici až k Husinecké přehradní nádrži (CUZK, 2022).

Z roku 1593 pochází listinný doklad o dole a šachtě na vrchu Trčkov, o zlatých dolech v rokli u Albrechtovic (Cícha, 1999; Toms, 2009; Morávek, 1992). Záblatí je uváděno jako staré hornické místo a Albrechtovice jako místo zlatých dolů, které byly zastaveny králem Janem Lucemburským r. 1337 Janu Petrovi z Rožmberka. Šlo zřejmě o zástavu rýžovišť zlata na Blanici. Z historických zpráv je známa i doba

pozdějšího dolování, doly byly v činnosti od r. 1561 do r. 1576 na dole sv. Trojice u Horního Záblatí. Listina z roku 1683 mluví o dolu v tzv. Schreinerovském lese (dnešní vrch Bobík). Rožmberský archivář Václav Březan uvádí mezi jinými rožmberskými doly z roku 1561 i místo nad Záblatím u Šneideršlagu a při hořejším Záblatí u sv. Trojice. Z doby kolem 1593 se dochoval dopis prachatického měšťana, obchodníka se solí Josefa Milpergera, který psal Petru Vokovi z Rožmberka, že „v hoře slove Švihov, kterážto šachta před 30 lety, když se ruda k šmelcování na Krumlov vozila a dobré paměti otec můj na ni nakládal, hojně v stříbře jest se ukázala.“ V roce 1603 psal Petru Vokovi z Rožmberka Šimon Honšperger, že „nade vsí Švihovem jest jedna štula po svrchu odevřená a dřívím okolo vycimrovaná a nákej začátek toho dolu před lety bejti musel, nebo mnoho země není znáti, aby se ještě vyvezlo.“ (Březan, 1985). Z 16. století jsou písemné zprávy o hornickém podnikání Rožmberků u Prachatic „o párování Černých hor prachatických.“

Roku 1683 čtyři důlní podnikatelé, Šimon a Jan Galin, Kryštof Wohlgemuth a Tomáš Hirschius žádali knížete Jana Kristiana z Eggenberka za spolupodnikatele. V 18. století jsou ve zprávách zmíněny propadlé jámy, a v roce 1708 „že začali záblatští sedláci opět kutat.“ Roku 1713 byla povolena majitelkou panství kněžnou Marií Arnoštkou z Eggenberka legální těžba. V roce 1761 žádali místní sedláci o obnovení těžby císařovnu Marii Terezii, kdy zde bylo provedeno horním radou podrobnější zkoumání. Z roku 1764 se uvádí důl sv. Antonína. Poslední zprávy pochází z roku 1820 od Zvěřenic a Albrechtovic. Z roku 1822 jsou zmíněni podílníci ze 42 míst na panství Prachatic, Vimperk a Český Krumlov, kteří měli podíl na těžbě v okolí Záblatí. Celkem se jejich počet pohyboval kolem 560, nejvíce ze Záblatí – 105.

Dohlížecí horní úřad z Dobré Vody u Českých Budějovic vydal upozornění pro majitele panství, že pro provoz stříbrného dolu v Záblatí je zapotřebí lidí, kteří jsou pro takovou práci odborně připraveni, a žádal, aby byl vydán souhlas k výkonu hornické práce pro poddané Kollenbergerovi z Albrechtovic a Hartlovi a Mauritzovi z Vyhořan (dnes Hlásná Lhota). Stopy po rýžování zlata (Malina, 2014) u Záblatí jsou patrné do dnešních dnů, v podobě sejpů, které zůstaly zachovány u ústí Cikánského potoka do Blanice, na Blanici nad Zábrdským mlýnem a na pravém břehu Blanice pod Zábrdskou skálou, u Podedvorské pily. Sejpy na Farském potoce (pravostranný přítok Blanice v Záblatí) byly zplanýrovány. Pozůstatky po historické těžbě byly nalezeny v terénu v roce 1996 pod osadou Albrechtovice u Farského potoka, shodou okolností těsně vedle úvozu historické Zlaté stezky. První dolování zde bylo spojeno s Rožmberky v 16. století. Další dolování v těchto místech probíhalo v letech 1708 - 1713. Z roku 1820 pochází 32 metrů dlouhá štola, objevená na jaře v roce 2003, která měla průzkumný charakter, jejímž účelem bylo překřížit či nafárat křemenné žíly, které byly předmětem staré rožmberské a eggenberské těžby (Sejpy po rýžování zlata - Šumavanet, 2022; Ústřední ústav geologický, 1979; Zlatokop, 2022).

Jednotka HiKK Kamenolomy (Typ 23 Krajina kamenolomů)

Krajina těžbou kamene, převážně povrchovou, méně často i podzemní. Kamenné lomy jsou díky pevnosti materiálu dlouhodobě udržitelné v podobě po ukončení těžby. Některé lomy a jejich koncentrace na menším území jsou velmi působivé. Řada takových míst je již druhotně naturalizovaná, často jsou vytěžené lomy zaplaveny vodou. Krajiny kamenolomů jsou po staletí běžným způsobem

využívání přírodních zdrojů. Řada takových míst je již druhotně naturalizovaná, často jsou vytěžené lomy zaplaveny podzemní vodou (Ehrlich et al., 2020). Identifikované území jednotky odpovídá v rámci celku Prachaticko výskytu především povrchové lomové těžby pararul (kamenolomy u Prachatic a Žernovic), silně ovlivňující ráz okolní krajiny. Nedaleko na Kozím vrchu se historicky těžil allanit, granát z granulitu, chondrodit, kalcit, mastek, růžová zrnka rhodonitu, titanit a turmalin granulitu. V Bělečské Lhotě albit v křemenné žíle, tuha v rule, granát a turmalín v granulitu, turmalín v pegmatitech a pyrit.

Jednotka HiKK Opevnění Prachatic (Typ 26 Krajina pohraničních opevnění)

Předmětem krajiny pohraničních opevnění jsou především systémy opevnění budované krátce před 2. světovou válkou převážně v pohraničním území. Obecně se jedná o krajiny, v nichž se odehrávalo dlouhodobé soustředění vojenského zájmu a aktivit na velkém prostoru nebo na linii. (Ehrlich et al., 2020). V daném celku Prachaticko analýzy identifikovaly linii pohraničních opevnění, jakkoli dnes již v převážně zalesněném terénu a nezřetelné v širším prostoru krajiny. Jedná se o opevnění města Prachatic v prostoru krajiny Libínské sedlo – Albrechtovice – Hlásná Lhota s řadou opevnění ŘOP. Linie opevnění ŘOP je vedena vesměs při kraji lesa po jihozápadním úpatí Libína nad Libínským Sedlem, dále po jižním úpatí Černé hory, lesem přes Albrechtovický kopec k Hlásné Lhotě (lokalita U Horeliců) a po severovýchodním úpatí Panského vrchu nad Křišťanovickým rybníkem (Kupka, 2006; Mapy.cz, 2022).

Jednotka HiKK Krajina mistra Jana Husa (Typ 34 Krajina se vztahem k významné osobnosti)

Krajiny se vztahem k významné osobnosti jsou krajiny dějiště života a tvorby významné osobnosti; krajina je zde vnímána jako doklad života všeobecně známé osobnosti, místo inspirující tvorbu umělce nebo dějiště uměleckého díla. Asociativní krajina, v níž jsou dochovány stopy působení významné osobnosti a místa či stavby s jejím životem spojené. Nedošlo zde k podstatnému narušení obrazu krajiny oproti podobě, jakou měla v době života/tvorby této osobnosti, respektive jak je zachycena v jejím díle. Často zde později vznikaly pomníky či památníky, které tuto osobnost připomínají (Ehrlich et al., 2020), početný je výskyt památných stromů dedikovaných významným osobnostem.

Identifikovaná jednotka krajiny zahrnuje rozlehlý malebný prostor krajiny, modelovaný přírodními procesy v nivě údolí řeky Blanice a prastarým osídlením v nejbližším okolí, od obcí Blažejovice, Albrechtovice, Křišťanovice, Hlásná Lhota, Krejčovice, Milešice, Mlynářovice, Záblatí, Řepešín, Chlístov, Kratušín, až po Zábrdí, Lažiště a Žárovou. Jedná se o krajinný prostor, spjatý s narozením, raným životem a osobností světce mistra Jana z Husi, s dochovanými místy (Vybíral, 2015) v kraji údolí Blanice, včetně Husince historicky spadající dlouhou dobu pod správu hradu Hus. Od hrádku Hus do Husince je krajina charakterizována historickou strukturou osídlení a legendistickými prvky (Abazid, 2015; Sedláček, 1924) upomínajícími na život a práci světce, mj. Husova památná lípa v Chlístově (Drusop, 2022). Dle místního podání v r. 1414 pod lípou kázával Mistr Jan z Husi. Již tehdy byla tato lípa

prý tak mohutná, že na větvích jejích sedávalo mnoho posluchačů, žádostivých slova pravdy. Prastaré proměny krajiny kolem Blanice jsou těsně spojeny se založením a historií hradu Hus a městečka Záblatí. V roce 1341 český král Jan Lucemburský povolil bratřím Janu, Vavřinci, Herbordu a Peškovi z Janovic, pánům z hradu Vimperka, postavit si nový hrad na hoře zvané „uf der Gans.“ Po jeho výstavbě odtud noví majitelé prováděli kolonizaci okolní krajiny (Poche, 1977) a položili základy ke vzniku celé řady okolních vesnic.

V roce 1359 náležela k panství hradu Hus dvě městečka (Husinec a Záblatí) a dalších 23 okolních vesnic. Dne 30. října 1400 vydal český král Václav IV. listinu, kterou povolil městečku Záblatí opevnit se, užívat písecké městské právo a užívat obchodní cestu z Pasova do Záblatí se všemi dalšími právy. Výměna řemeslných výrobků a živočišných produktů byla v Záblatí umožněna udělením týdněního trhu každé pondělí. Listinu Václava IV. z roku 1400 potvrdili další čeští králové, Jiří Poděbradský v roce 1461 a Vladislav Jagellonský v roce 1493. Na počátku 15. století se hrad Hus dostal do držení Mikuláše, který se začal psát z Husi, a který náležel mezi přívržence husitských reformních myšlenek (Polívka, 1981, 1982). Hrad Hus během husitských válek zůstal bez majitele. Této situace využil Habart Lopata z Hrádku, který hrad se svou vojenskou družinou obsadil a vytvořil si z něho loupežné sídlo, odkud prováděl výpady na kupce, kteří přicházeli do Čech po Zlaté stezce. Tento Habartův postup škodil prachatickým měšťanům, kteří se spojili s Klatovskými a Sušickými a v únoru 1441 hrad Hus oblehli. Několikaměsíční obléhání nepřinášelo úspěch a teprve na podzim 1441 Habart Lopata z Hrádku žádal o povolení svobodného odchodu se svou družinou. Jeho žádosti bylo vyhověno. Po jeho odchodu byl však hrad vydrancován, vypálen a rozbořen, aby již nemohl být obyvatelným a nepůsobil škody prachatickým měšťanům při jejich obchodu. I když hrad Hus přestal existovat, udrželo se označení samosprávné jednotky Huské panství až do 16. století (Obec Záblatí.cz, 2022). Při staré dlážděné úvozové cestě ze Záblatí na Hlásnou Lhotu a dále na hrad Hus a Volary je dochované torzo staré lipové aleje, necelý jeden kilometr jižně od Záblatí.

Celek HiKK Netolicko

Území celku HiKK Netolicko obsahuje komplex identifikovaných jednotek HIKK:

TYP 03 Krajina kombinované kompozice, TYP 05 Krajina poutních míst, TYP 07 Krajina se specifickou strukturou osídlení, Typ 08 Krajina strukturálně výrazných plužin, TYP 09 Krajina vrchnostenských sídel a dvorů, TYP 12 Krajina ovocných sadů, TYP 13 Krajina rybníků, TYP 14 Krajina pastvin a luk, TYP 15 Krajina obor a lesů, TYP 16 Krajina hradišť, TYP 17 Krajina města, TYP 21 Krajina hlubinné těžby.

Jednotka HiKK Kratochvíle (Typ Krajina kombinované kompozice)

Krajina se skladbou geometrických a idealizovaných přírodních kompozic, tvořících vzájemně provázaný celek, ve kterém mohou být oba typy kompozic zastoupeny v různém rozsahu. Kompoziční schéma bylo takto utvářeno buď již v době založení, nebo postupně v průběhu svého vývoje. Společným znakem je přítomnost panského sídla (rezidenčního nebo letního), a proto byl určen jako

primární atribut. Sekundárními atributy jsou snadno identifikovatelné geoprvky, jako je například kostel, kaple, rozhledna, kříž, socha, alej nebo stromořadí. Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: rezidenční letní sídlo – zámek; Sekundární: loreta, kaple, kostel, letohrádek, glorieta, obelisk, věž, rozhledna, kříž, boží muka, vrchol kopce, aleje a stromořadí. Zařazení území do konkrétní jednotky HiKK bylo provedeno terénními průzkumy in situ, s ohledem na morfologické utváření daných krajin a skutečnou přítomnost krajinotvorných kompozičních znaků (atributů), v celkovém rámci identifikovaných vizuálně vnímatelných krajinných prostor se vzájemnými kompozičními vazbami těchto znaků (atributů).

Jednotka HiKK Kratochvíle je kombinovaná kompozice se stopami renesančních a klasicistních struktur v krajině. Některé znaky se ve fragmentech dochovaly v terénu, jsou zřetelné a doložitelné odkazy na dobovou ikonografii a mapová díla, především dobře rozlišitelné na archivních mapách stabilního katastru (CUZK, 2022). Území jednotky tak v mnoha ohledech splňuje prvky typu kombinovaná kompozice, s dochovanými stopami renesančních, klasicistních a hospodářsky strukturovaných kompozičních prvků (atributů/znaků) v krajině, postupně spravované a hospodářsky komplexně přeměňované v rámci původního netolického hospodářství kláštera ve Zlaté Koruně, Krčínovy obory u hrádku Leptáč a později Netolické obory u letohrádku Kratochvíle, v rámci Rožmberského dominia (Březan, 1985), později panství Eggenberského a nakonec dominia Schwarzenberského.

Na vyobrazení Netolice vpravo s rybníkem Mnich, uprostřed netolická obora s vrchem Peklo, Petrovým dvorem, zámek Kratochvíle a rybníkem Myslivna napravo. V dalším plánu je horizont Šumavského podhůří. Na vyobrazeních níže je pak alejemi strukturovaná krajina zámku Kratochvíle a v okolí dvora Švarcenberk v jádru obory.

Identifikovaná krajina jednotky HiKK Kratochvíle doprovází údolnice potoků Třebánky, Melhutky a Bezdrevského potoka, které jsou živeny vodami z úpatí kopců Šumavského podhůří a Blanského Lesa, jejichž zalesněné vrcholy a horizonty tvoří spolu se strukturovanými údolními polohami charakteristickou mozaiku této pestré a organicky vyvinuté krajiny, se zřejmými kultivačně strukturálními vstupy, v období Rožmberské, Eggenberské a Schwarzenberské správy. V některých polohách, jako především v bezprostředním okolí zámku Kratochvíle a západně k lesu Třebánka, jižně pod vrchem a lesem Peklo a při dochované původní krajinné ose cesty od Hrbova k Petrovu Dvoru a ke Kratochvíli, byly nejpozději během 19. století uplatněny principy geometrizace krajinných scénérií, dodnes zřetelné v kontaktu s okrasně hospodářskými strukturami v okolí dvora Švarcenberk. Tyto úpravy pokračovaly dále směrem k vrchu Peklo a ke dvoru Peklo a k Pivovarským rybníkům nad Petrovým dvorem (Hendrych, Vacek, 2021; CUZK, 2022).

Kultivační a zároveň estetizující byly počiny zemědělské (v podobě geometrizované osnovy dubových a lipových alejí členících zemědělské hospodářské plochy), lesnické (strukturovaná síť lesních cest, aleje cest v lesních a honebních porostech, stromořadí a okrasné lemy lesních porostů) či rybníkářské (se soustavou struh k propojení rybníků a k převádění vody mezi povodími několika potoků v okolních údolích), které rozvinuly pestrost a malebnost kulturní krajiny rožmberské obory v jejím jádru. Působivé jsou partie prastarých geometricky uspořádaných alejí se strukturou cest (u cesty v lese Peklo s prvkem božích muk) obory v lese Peklo, se statnými duby a lípami, které dokládají kompoziční systém a navazují na alejové struktury v plochách pod dvorem Švarcenberk (CUZK, 2022; GoogleEarth, 2017-2022); podobně jako aleje členící krajinu západně nad Kratochvílí v prostoru bývalé Malé Třebánky směrem k lesu Třebánka, včetně opláštění lesního porostu dubovým stromořadím za bývalou lesovnou U Ambrože. Identifikovaná jednotka se překrývá s dalšími přítomnými jednotkami krajiny lesů a obor, krajiny rybníků a krajiny pastvin a luk (Hendrych, Vacek, 2021), které společně utváří jedinečnou komplexně kombinovanou krajinnou kompozici (viz obrázek níže), uprostřed Netolické obory.

Soustava dubových alejí v Netolické oboře s dvorem Švarcenberk v pozadí; alej vedoucí napříč strukturou lemje starou kočárovou cestu Viléma z Rožmberka z Českého Krumlova na Kratochvíli.

Jednotka HiKK Křížová cesta ve Lhenicích (Typ 05 Krajina poutních míst)

Krajina poutních míst je charakteristická sakralizací krajiny drobnými a většími objekty (kříže, kapličky, kaple) a místními názvy. Protože se jedná o krajinné kompozice v okolí církevních staveb, jsou v Metodice identifikace komponovaných krajin nazvány sakrálními kompozicemi (Kulišťáková et al. 2014). Krajina poutních míst je vázána především na poutní místa ve volné krajině. Na území Čech mají poutní tradice kořeny hluboko v raném středověku. V Čechách je tradice často spojována s úctou k zemským patronům Českého knížectví (viz výše krajina poutních míst celku Helfenbursko u Lštění). Poutní místo může mít velmi různou podobu, velikost a regionální význam (Kučera et al., 2012). Drobné sakrální objekty (kříže, kapličky, boží muka), představují v krajině významné stabilní orientační prvky, které jsou již historicky zaznamenávány v topografických mapách. Vzhledem k jejich obecnému rozšíření v krajině je nelze použít jako primární atribut, ale po vyhodnocení jejich vzájemného vztahu a hustoty výskytu, lze spolehlivě identifikovat křížové cesty, kalvárie a další církevní objekty, které jsou atributy pro identifikaci krajin poutních míst. Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: kaple; Sekundární: hřbitov, křížová cesta, výklenkové kapličky, svaté obrázky, vyhlídkové místo, sakrální objekt zasvěcený Panně Marii, socha P. Marie.

Na území celku Netolicko byla identifikována jednotka krajiny poutních míst v podobě Křížové cesty ve Lhenicích, která se nachází v přírodním prostředí nad městečkem na východním úpatí lesnatého masivu vrchů Stráže (742 m.n.m.) a Kozího kamene, při cestě z východní strany lemované ovocnými sady. Křížová cesta spojuje hřbitov u sv. Jana Křtitele ve Lhenicích s kaplí v Brabcích. Od kaple je téměř panoramatický výhled východním směrem přes luční partie nivy Vadkovského a Bezdrevského potoka, k lesnímu masivu Blanského lesa s vrchem Vysoká Běta (804 m.n.m.), nad obcí Vodice (VPR). Vznik křížové cesty je datován do druhé poloviny 19. století. Základem křížové cesty je kaple v Brabcích, kterou dal zbudovat v letech 1865 - 1866 lhenický lékař, František Nemastil, na památku své zemřelé dvacetileté dcery Marie Pátkové. O rok později založil rod Nemastilů další kapli (druhé zastavení) a během příštího roku došlo k postavení dalších kapliček, které rozšířily jejich počet na 14 zastavení. V roce 1928 došlo k opravám všech kapliček, do nichž byly pořízeny nové obrazy, které namaloval malíř Tomáš Peterka. V roce 2000 byla cesta znovu opravována. Současné obrazy jsou kopie mistra Peterky, neboť originály již nebylo možné restaurovat. O současné obrazy se zasloužili manželé Kunešovi z Prachatic. Kompletní rekonstrukce křížové cesty i s kaplí Panny Marie proběhla v roce 2016. (Městys Lhenice, 2022; Diecéze Českobudějovická, 2022; Valeník, 2008–2015; Národní registr pramenů a studánek, 2008).

Jednotka HiKK Lánové a návesní vsi (Typ 07 Krajina se specifickou strukturou osídlení)

Struktura venkovského osídlení je dána prostorovým uspořádáním soustavy venkovských sídel (rozložením vesnic v krajině vzhledem k terénu, vodotečím, historické cestní síti a ke způsobu zemědělského hospodaření), jejich vzájemnými vazbami a hierarchií. Struktura osídlení je charakterizována jak typem osídlení (velké vesnice, velmi malé vesnice, rozptýlené osídlení aj.), tak i jejich půdorysným

typem, popřípadě dochovanými znaky regionálně specifického venkovského stavitelství. V těchto oblastech se obvykle nedochovaly strukturálně výrazné plužiny (proto sem patří i lánové vesnice s nedochovanou plužinou). Základní členění plužiny na jednotlivé tratě, ohraničené nejčastěji cestami či vodotečemi, alespoň někde zčásti přetrvalo (Ehrlich et al., 2020). Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: historický půdorys obce; Sekundární: plužina, nevýrazná plužina. Analýzami byla identifikována jednotka lánových vsí, návesních vsí a malých návesních vsí s dochovanými půdorysnými uspořádáními (Kuča, 1998, 2000; Pešta, 2000; Pešta, 2004; Škabrada, 2021; Škabrada, Voděra, 1986) a původními hmotami zástavby, kde se často, byť třeba již nevýrazně, dochovala charakteristická struktura plužiny (Kuča, 2014).

Lánové vsí. V celku Netolicko je jednotka lánových vsí charakterizována venkovskými sídly Rábín, Hradiště u Malovic, Podeřiště, Hlodačky, Lužice, Horní Chrášťany.

Rábín, původně ves Vrabinec, část obce Malovice, byl před rokem 1540 prodán Mikulášem Bukovským z Budkova Divišovi a Bohuslavovi z Malovic, kteří sídlili v nedalekých Libějovicích. Syn Divišův, Dobeš Malovec, odprodal ves Rábín Janu z Malovic. Kolem 1598 již však byla ves pustá a pole připadla rožmberskému panství netolickému v držení Petra Voka z Rožmberka. Hospodářský rožmberský dvůr pak po Rožmbercích převzali Schwarzenberkové a založili zde r. 1838 nový poplužní dvůr s ovčínem a lihovarem. Na popud hospodářského rady Libějovického panství, propagátora zemědělské reformy Františka Horského, zde kníže Adolf Schwarzenberg založil českou rolnickou školu v Rábíně (Malovice, 2022).

Hradiště u Malovic je vesnice, část obce Malovice, 2,5 km na jihozápad od Malovic. Je zde evidováno 33 adres a v roce 2011 zde trvale žilo 51 obyvatel (Historický lexikon obcí, 2006). V lokalitě Na šancích se nachází vyvýšená plošina se zčásti dochovanými valy bývalého keltského hradiště. V obci se dochovala řada venkovských stavení a při cestě novorománská kaple.

Podeřiště, část obce Malovice, je vesnice, nad níž stával od 13. století na skále nad Bezdrevským potokem hrad Poděhusy. Dnes jsou patrné příkopy, valy hradeb a přístupová cesta k hradu. Bývalý mlýn pod skalou býval poplužní dvůr. První zmínky pochází z r. 1262, kdy po smrti Voka z Rožmberka patřil hrad Poděhusy vdově po Vokovi paní Hedvice, poté Jindřichovi do roku 1310, dále byl pánem na Poděhusi jeho syn Petr do r. 1347. Petrovi synové Petr, Jošt, Jan a Oldřich vlastnili Poděhusy společně do r. 1380, kdy patřilo k hradu 17 vesnic. Po jejich smrti bratr Oldřich a dále jeho syn Jindřich z Rožmberka a jeho syn Oldřich. Jan Žižka, který plenil rožmberské statky, roku 1421 dobyl ho a vypálil i k hrad Poděhusy. Hrad sloužil pro úřad purkrabího (v letech 1388 – 1400 zastával úřad purkrabího Vilém z Újezda a Poděhus) a tak byl touto událostí purkrabský úřad zde zrušen. V roce 1481 prodal Vok z Rožmberka Poděhusy, ves Podeřiště i Hájek v poli na Podeřišti Petrovi Kořenskému z Terešova. Ten Poděhusy připojil k blízkému zboží Vihlavskému. Ještě v roce 1538 se připomíná „zámek pustý Poděhusy a což k němu přísluší“ (Sedláček, 1890). Půdorys vsi dokládá vrcholně středověkou lokaci s dochovanou zástavbou okolo obdélníkové návsi. Dochoval se zde soubor zděné lidové architektury, s doklady vlivu architektury Zbudovských blat na Netolicko (Pešta, 2004).

Hlodačky jsou součástí obce Mahouš a nachází se asi 2 km JV od Netolic, žije zde 168 obyvatel (Český statistický úřad, 2022). Ves leží na přechodu okrsku Netolická pahorkatina Šumavského podhůří do okrsku Vodňanská pánev Českobudějovické pánve. Jedná se o charakteristickou lánovou strukturu, na ose procházející cesty v hospodářské krajině rozložených usedlostí s dispozicí dvorů.

Lužice se nachází zhruba 2 km jižně od Netolic. Obec leží v Šumavském podhůří (podcelek Bavorovská vrchovina, okrsek Netolická pahorkatina); v jejím katastru pramení Lužický potok. Žije zde 40 obyvatel, čímž se Lužice řadí mezi obce v Česku s nejnižším počtem obyvatel (Český statistický úřad, 2022). První písemná zmínka o obci pochází z roku 1400. Charakteristické je semknuté uspořádání hospodářských dvorů při křížení cesty od dvora Grejnarov na Babice. Při cestě, podle které v minulosti vedla hranice netolické obory, se nachází několik křížů, u vesnice boží muka a u cest do Netolic a k Vodícím u Horních Chrášťan výklenkové kapličky.

Horní Chrášťany jsou malá vesnice, část městyse Lhenice v okrese Prachatice. Nachází se asi 3,5 km na východ od Lhenic, v údolí horního toku Babického potoka. Je zde evidováno 28 adres, v roce 2011 zde trvale žilo 72 obyvatel (Statistický lexikon obcí České republiky, 2013). První písemná zmínka o vesnici pochází z roku 1300 (Historický lexikon obcí, 2006). Na neuspořádané lichoběžníkové návsi s rybníkem se nachází novogotická kaple s křížem a kolem řada usedlostí, z nichž některé jsou zděné vícepatrové statky s velkými dvory, vsí protéká Babický potok. U cesty JZ od vesnice se nachází památný dub a západně od obce výklenková kaple se zdobeným štítem. V celém okolí obce se dochovalo charakteristické členění jednotlivých lánů plužiny, které je dnes zvýrazněno rozptýlenou a liniovou vegetací. Při křížení cest na Lužici a Vodice stojí výklenková kaple se zdobeným štítem ve stylu lidového baroka (viz obr. výše).

Návesní a malé návesní vsi. V krajině celku Netolicko byla v rámci podjednotky návesních a malých návesních vsí analýzami identifikována osídlení s návesními a malými návesními vesnicemi s charakteristickými půdorysy a hmotami zástavby (Kuča, 2000; Pešta, 2000; Pešta, 2004; Škabrada, 2021; Škabrada, Voděra, 1986). Jednotka je charakterizována osídlením se všemi Krtely, Hrbov, Třešňový Újezdec, Smědeček, Velký Bor, Třebanice, Žitná, Hoříkovice, Dolní Chrášťany, Vodice, Vadkov.

Hrbov je vesnice, část městyse Lhenice. Nachází se 3,5 km na sever od Lhenic. Je zde evidováno 54 adres a v roce 2011 zde trvale žilo 51 obyvatel (Statistický lexikon obcí České republiky, 2013). První písemná zmínka o vesnici pochází z roku 1300 (Historický lexikon obcí, 2006). Hospodářské usedlosti jsou kolem malé návsi s kaplí, křížem a pomníkem obětí 1. světové války, strukturovány na kapkovitém půdorysu. Strukturálně a hmotově jsou usedlosti dochovány, jakkoli byly v minulosti předmětem stavebních úprav. Vsi procházela stará rožmberská cesta (opouští náves v SV cípu) od Českého Krumlova přes vrch Peklo k Petrovu Dvoru a na Kratochvíli, a také původní ohraničení Netolické obory, které je v terénu stále zčásti zřetelné v JZ linii směrem k usedlosti U Kozáků pod Hrádečkem (Hendrych, Vacek, 2021). Při cestě východně od vsi se nachází výklenková kaplička s bohatě zdobeným štítem.

Krtely jsou vesnice, část obce Malovice. Nachází se 4 km na západ od Malovic. Je zde evidováno 80 adres a v roce 2011 zde trvale žilo 122 obyvatel (Statistický lexikon obcí České republiky, 2013). V obci se nachází kaple Panny Marie z r. 1861 (Kolektiv, 1978). Jedná se o charakteristickou (viz obr. níže) oblast ovocných sadů s vazbou na přílehlé Libějovicko – Lomecko, jež je zachycená již na vedutě zámku Kratochvíle J. Verleho z počátku 18. století (Zámek Kratochvíle, 2022) a na historických mapách stabilního katastru (CUZK, 2022). Hospodářské dvory a statky jsou usprádané do protáhlého oblouku kolem rozlehlé návsi s výše uvedenou kaplí.

Třešňový Újezdec je malá vesnice, část městyse Lhenice. Nachází se 3 km na jihovýchod od Lhenic. Je zde evidováno 37 adres a v roce 2011 zde trvale žilo na padesát obyvatel (Statistický lexikon obcí České republiky, 2013). První písemná zmínka o vesnici pochází z roku 1300 (Historický lexikon obcí, 2006), kdy byla obce částí majetku Cisterciáckého kláštera ze Zlaté Koruny. V obci se nachází kaple sv. Václava na návsi (Kolektiv, 1982), výklenková kaplička při silnici na Lhenice, řada historických usedlostí a památná lípa v řadě stromů na návsi. Usedlosti jsou uspořádány v nepravidelné lichoběžné návsi a v jejich okolí se v omezené míře dochovala historická plužina, struktura vesnice ukazuje na vrcholně středověký lokační původ založení vsi (Pešta, 2004). Třešňový Újezdec je vesnickou památkovou zónou, s řadou usedlostí prohlášených za nemovitě kulturní památky, podobně jako výše zmíněná kaple sv. Václava a výklenková kaplička; kompletní seznam nemovitých kulturních památek v celku Netolicko je uveden níže v tabulkové příloze.

Smědeček je malá vesnice, část obce Ktiš. Nachází se 5 km na severovýchod od Ktiše. Je zde evidováno 27 adres a v roce 2011 zde trvale žilo třináct obyvatel (Statistický lexikon obcí České republiky, 2013). První písemná zmínka o vesnici pochází z roku 1404 (Historický lexikon obcí, 2006), ves svým založením dokládá vrcholně středověký původ kolonizační vesnice, vysazené asi na konci 13. století spolu se Smědčí jako součást kolonizačních počínů cisterciáckého kláštera ve Zlaté Koruně (Pešta, 2004). V roce 1921 ve Smědečku, který byl tehdy osadou obce Smědeč, převládalo německé obyvatelstvo: z tehdejších 137 obyvatel, kteří žili ve 23 domech, se tři hlásili k české národnosti, 134 k německé (Chytil, 1929). Usedlosti jsou uspořádány kolem rozlehlé čtvercové návsi (120x120m), s malou vodní plochou a křížem. V okolí vesnice se nevýrazně dochovalo členění plužiny. Obec je chráněným územím, součástí CHKO Blanský les. Ve vsi se dochoval hodnotný soubor zděné lidové architektury s patrovými domy (Pešta, 2004).

Velký Bor je vesnice, část městyse Strunkovice nad Blanicí. Nachází se asi 6 km na východ od Strunkovic nad Blanicí. Je zde evidováno 52 adres a v roce 2011 zde trvale žilo 92 obyvatel (Statistický lexikon obcí České republiky, 2013). První písemná zmínka o vesnici pochází z roku 1315 (Historický lexikon obcí, 2006). Hospodářské usedlosti jsou uspořádány kolem malé návsi trojúhelníkového půdorysu s kaplí sv. Jana Nepomuckého uprostřed. Další velké hospodářské usedlosti se nachází při cestě na Strunkovice.

Třebanice jsou malá vesnice, část městyse Lhenice. Nachází se 3 km na severozápad od Lhenic. V roce 2011 zde trvale žilo 76 obyvatel (Statistický lexikon obcí České republiky, 2013). První písemná zmínka o vesnici pochází z roku 1300 (Historický lexikon obcí, 2006). Otevřenou protáhlou návěs obce zdobí kaplička sv.

Petra a Pavla nad malým návesním rybníkem a průčelí přilehlých usedlostí. Významný je starý klenutý silniční most s kapličkou a křížem přes říčku Melhutku, směrem na Lhenice; na přilehlém návrší se nachází Hradiště Velký hrádeček z doby halštatské (Čtverák, Lutovský, Slabina, Smejtek, 2003) a v kaňonu při Melhutce pak Přírodní památka Hrádeček. Zde je také umístěn starý jez, od kterého byla napájena strouha Krčínka, odvádějící vody z Mehutky přes soustavu rybníků na Kratochvíli. Obec leží v údolí Třebanického potoka a říčky Melhutka, uprostřed rozlehlé enklávy ovocných sadů pokračujících ke Lhenicím, při cestách v okolí se dochovalo několik křížů. Kolem bývalé lesovny pod Hrádečkem probíhalo oplocení ohraničující rožmberskou oboru (Hendrych, Vacek, 2021).

Žitná je vesnice, část obce Hracholusky. Nachází se 3 km na jihovýchod od Hracholusk. Je zde evidováno 53 adres a v roce 2011 zde trvale žilo 81 obyvatel (Statistický lexikon obcí České republiky, 2013). První písemná zmínka o vesnici pochází z roku 1300 (Historický lexikon obcí, 2006). Usedlosti čp. 1 a 18 jsou chráněny jako kulturní památky ČR. Nedaleko obce směrem na Třebanice na potoce Mastnice se nachází Přírodní památka Mastnice s podmáčenými loukami s výskytem bledule jarní. Uprostřed trojúhelníkové návsi stojí novogotická kaple Panny Marie z r. 1874. Hodnotná je usedlost č. p. 1 se zdobeným průčelím a starý hospodářský dvůr na SV obce, kolem kterého vedla hranice bývalé netolické obory, v linii od Hradců na ves Obora, jak je zřetelné z map II. vojenského mapování a z map stabilního katastru (Hendrych, Vacek, 2021).

Dolní Chrástany. Malá vesnice v nadmořské výšce 550 m. n. m, část městyse Lhenice. Nachází se 5 km na severovýchod od Lhenic, protéká jimi Babický potok. Je zde evidováno 38 adres. V roce 2011 zde trvale žilo 36 obyvatel. (Statistický lexikon obcí České republiky, 2013). První písemná zmínka o vesnici pochází z roku 1300 (Historický lexikon obcí, 2006). Po r. 1263 v majetku Zlatokorunského kláštera. Vesnice je tvořena kompaktní zástavbou (Pešta, 2004), s převážně velkými patrovými usedlostmi s velkými otevřenými dvory, s průčelími se otvírajícími do prostoru podlouhlé malé návsi s klasicistní kaplí a křížem. V okolí obce lze v reliéfu krajiny rozlišit historické uspořádání plužiny a stopy někdejší hlubinné těžby grafitu.

Vodice jsou vesnice, součást městyse Lhenice. V roce 2011 zde trvale žilo 53 obyvatel (Statistický lexikon obcí České republiky, 2013). První písemná zmínka o vesnici pochází z roku 1400 (Historický lexikon obcí, 2006). Vesnice byla patrně založena Zlatokorunským klášteřem ve 13. či 14. století (Pešta, 2004). Protáhlá obdélníková svažité náves si zachovala prakticky nenarušený vzhled z 2. poloviny 19. století a několik hodnotných objektů se zachovalo i mimo ní. Hodnotný je rozsáhlý soubor lidové zděné architektury usedlostí z doby po polovině 19. století (Pešta, 2004). Ves leží na svazích masivu Buglaty (831,7 m. n. m.), s výhledem do údolí a na Lhenice. Vodické domy jsou odlišné od typických blatských staveb, motivy výzdoby se ale blatům přibližují. Častá jsou orámovaná okna s obloučkovým vzorem (Pešta, 2004). Historická část vsi je Vesnickou památkovou rezervací od r. 1995. Památkově hodnotné jsou lidové statky, usedlosti čp. 1, 2, 3, 4, 6, 18, 19 a 20 a kovárna čp. 26 (Kolektiv, 1982). U vesnice roste památný dub u Vadkovského potoka, nedaleko Koubovského rybníka.

Vadkov je malá vesnice, část městyse Lhenice. Nachází se 2,5 km na jih od Lhenic. Je zde evidováno 46 adres. V roce 2011 zde trvale žilo 82 obyvatel (Statistický

lexikon obcí České republiky, 2013). První písemná zmínka o vesnici pochází z roku 1300 (Historický lexikon obcí, 2006). Ve středu malé trojúhelné návsi stojí novogotická kaple s křížem. Výklenková kaplička Panny Marie je kulturní památka a stojí při silnici ke Lhenicím. V okolí obce se nachází Přírodní památka Štěrbů louka. V okolí obce se dochoval prstenec ovocných sadů, v prostoru krajiny sady navazují na krajinu ovocných sadů, zejména v místech pod křížovou cestou u Lhenic.

Hoříkovice, malá vesnice a část městyse Lhenice. Nachází se 3,5 km na severozápad od Lhenic. Je zde evidováno 14 adres a v roce 2011 zde trvale žilo šestnáct obyvatel (Statistický lexikon obcí České republiky, 2013). První písemná zmínka o vesnici pochází z roku 1300 (Historický lexikon obcí, 2006). Velké usedlosti se dvory mezi sebou utváří prostor malé nepravidelné návsi s klasicistní kaplí a křížem. Ves leží na Třebanickém potoce a je obklopena rozlehlými ovocnými sady.

Jednotka HiKK Chrášťanská plužina (Typ 08 Krajina strukturálně výrazných plužin)

Území s dochovanou strukturálně výraznou plužinou. Prvky členění historické plužiny, dotvářející prostorovou strukturu krajiny, se projevují v obrazu krajiny. Hranice parcel jsou zpravidla vymezeny mezemi, agrárními valy, kamennými snosy a keřovou či stromovou vegetací (Ehrlich et al., 2020). Plužinu lze identifikovat na ortofoto a LIDARových snímcích, a to i v lokalitách sekundárně zarostlých lesem. Členění plužiny je často dochováno na podstatné části daného katastrálního území. Základní členění plužiny na jednotlivé tratě, ohraničené nejčastěji cestami či vodotečemi, v těchto identifikovaných oblastech ve velké míře či alespoň z velké zčásti přetrvalo (Ehrlich et al., 2020); často především díky vizuálnímu uplatnění porostních příznaků in situ (Bayer, Beneš, 2004; Baudry, Bunce, 2000; Burel, Baudry, 1995; Deutscher, 2014; Eyre, 1955; Merot, 1999; Rippon, 2008; Sadravetzová, 2015; Sklenička, 2009; Šitnerová, 2020; Zímová, 2013), tak na ortofotosnímčích (CUZK, 2022; GoogleEarth, 2017-2022), či snímcích Lidarového snímání povrchu země (Land Survey Office, 2022, ČÚZK DMR 5G). Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: plužina; Sekundární: mezní pásy.

Analýzami byla v celku HiKK Netolicko identifikována výraznější prostorově malá jednotka se zřetelněji dochovanou plužinou v obraze krajiny v okolí sídla Horní Chrášťany, kde je členění jednotlivých lánů plužiny charakteristicky zvýrazněno rozptýlenou a liniovou vegetací. V okolí dalších sídel, jako je Smědeček, Třešňový Újezd a Vodice, se pak jedná jen o málo průkazné a v rámci jednotky neuplatněné fragmenty utvářené vegetací především podél cest a vodotečí.

Jednotka HiKK Vrchnostenská sídla a dvory (Typ 09 Krajina vrchnostenských sídel a dvorů)

Krajina jako zázemí vrchnostenského sídla (zámku, kláštera), obvykle spojeného s hospodářskými dvory a dalšími stavbami sloužícími k hospodaření vrchnosti. Charakteristickým znakem jsou velké scelené dominikální pozemky (Ehrlich et al., 2020). Výskyt hospodářských dvorů je často vázán na výskyt kvalitní orné půdy. Účelem poplužního dvora bylo především zajištění dostatku potravin pro vrchnost a její dvůr. Přebytky z hospodaření byly určeny pro místní trh a výtěžek z prodeje

produktů dvora tvořil součást příjmu vrchnosti. Rozloha dvorů bývala udávána v lánech (v 16. století přibližně 18 ha) nebo v záhonech (1 lán obsahoval 12 kop záhonů). Většina dvorů měla v době středověku a raného novověku rozlohu do pěti lánů, dvory o velikosti přes deset lánů měla obvykle jen velká panství, jaká tvořila např. rožmberské dominium. Z uvedeného lze usuzovat, že velikost území obhospodařovaného jedním dvorem byla 90 až 180 ha. Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: hospodářský dvůr; Sekundární: vrchnostenské sídlo (zámek), alej, stromořadí, náhon, rybníky.

Rešerše, analýzy a průzkumy prokázaly jednotku z velké části související s četnými a dlouhodobými proměnami krajiny původně Rožmberského dominia poblíž sídelních celků Netolice a Lhenice. Jedná se o jednotky charakterizované hospodářskými panskými dvory Rábín, Kratochvíle, Petrův Dvůr, Grejnarov, Švarcenberk, Dvůr Peklo, Žitná, Lhenice a Nový Dvůr u Lhenic (viz obr. níže). Původní panské hospodářské dvory Rožmberků byly využívány a rozvíjeny v pozdějších hospodářských systémech panství Eggenbergů a především pak dominia Schwarzenberského. Původní struktury byly rozšiřovány, vznikaly další dvory (Žitná) a v okolí byla kultivována krajina často až v polohách okrasných hospodářství Švarcenberk, Grejnarov, Žitná, či u dvorů Nový dvůr a Rábín (viz obr. níže), v jednotici a charakteristické krajinné struktuře, včetně výsadeb liniové a solitérní stromové vegetace (CUZK, 2022), k zvýraznění těchto okrasně hospodářských aspektů (Švarcenberk, Žitná, Petrův dvůr, Kratochvíle). Více je k tomu uvedeno výše v kapitole ke Krajinám kombinované kompozice (Typ 03 výše). K významným složkám této jednotky Vrchnostenských sídel a dvorů na Netolicku pak patří rozlehlé plochy pastvin a luk a systém propojených rybníků, který tvořil významnou hospodářskou složku této jednotky (Hendrych, Vacek, 2021), jejíž podrobný rozbor je uveden v kapitole v rámci jednotky Krajiny rybníků (Typ 13 níže).

Jednotky HiKK Ovocné sady (Typ 12 Krajina ovocných sadů)

Ovocnářství, tedy pěstování ovocných dřevin a zpracování ovoce je zastoupeno v malých plochách prakticky všude tam, kde jsou pro to příznivé půdní i klimatické podmínky. O krajině ovocných sadů lze mluvit v případech, kdy se sady a ovocné keřové plantáže staly dominantním či alespoň výrazným znakem krajiny (Ehrlich et al., 2020). Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: ovocný sad, zahrada; Sekundární: sklep, kůlna, sušárna, moštárna, pálenice, stromořadí, aleje. Analýzy v daném celku Netolicko prokázaly existenci daného typu jednotky především v rámci širšího území krajiny v okolí měst Netolice a Lhenice. Je možné ji členit na tři charakteristické jednotky:

Truskovicko – Krtelsko. Krajina ovocných sadů s vazbou na přilehlé Libějovicko – Lomecko, zachycená již na vedutě zámku Kratochvíle J. Verleho z počátku 18. století (Zámek Kratochvíle, 2022), mapách stabilního katastru (CUZK, 2022) a v současné podobě pak na družicových snímcích (GoogleEarth, 2017-2022; Corine, 2022). Drobnější výskyt solitérních ovocných sadů je pak u obcí Hradiště a Podeřístě u Netolic.

Lhenicko – Třešňový Újezdec. Charakteristická rozsáhlá oblast ovocných sadů, již historicky významná. Ovocné sady se zde vyskytují především s těsnou vazbou na

sídla (mj. VPZ Vodice a Třešňový újezd, Vadkov, Vodice, Lhenice, Třebanice, Hoříkovice). Prezence původních ovocných sadů je mnohde dohledatelná na historických mapách stabilního katastru (CUZK, 2022) a v současné podobě pak na družicových snímcích (GoogleEarth, 2017-2022; Corine, 2022).

Netolicko – Lužicko. krajina s reliktním výskytem ovocných sadů, dohledatelná na historických mapách stabilního katastru (CUZK, 2022) a v současné podobě pak na družicových snímcích východně a jihovýchodně od Netolic (GoogleEarth, 2017-2022; Corine, 2022).

Především první dvě z uvedených jsou dnes významné z hlediska kultivování krajiny strukturami ovocných sadů a ovocnářství, působí zde řada menších i velkých pěstitelů a dodavatelů především jablek, ale i třešní a višní a dalšího ovoce. Na řadě míst se dochovala tradiční struktura ovocných zahrad a sadů, včetně souvisejícího příslušenství (viz výše sekundární typologické znaky), v těsné vazbě na sídelní strukturu měst (Lhenice) a obcí, především u menších vesnic (Vadkov, Vodice aj.). Strukturu ovocných stromů v krajině vytvářela historicky významným způsobem především hustá soustava alejí ovocných stromů při cestách, jak dokumentují historické mapy II. vojenského mapování a stabilního katastru (CUZK, 2022). Rozsáhlé výsadby alejí a sadů na Libějovicku probíhaly před polovinou 19. století za ředitele panství Františka Horského. Pozdější sady byly pak zakládány na velkých plochách bez této charakteristiky, markantní je tento rys u moderních ovocných sadů, především na severu v rámci podjednotky Truskovicko a Krtelsko (viz obr. níže).

Historická distribuce a rozloha ovocných sadů doznala do dnešní doby značných změn, dobře patrné je to při porovnání archivních map I. a II. vojenského mapování a map stabilního katastru pro dané lokality a historických snímků leteckého snímkování. Je zřejmé, že k intenzivnímu rozvoji ovocnictví ve velkém měřítku krajiny došlo po 2. světové válce, kdy sady byly ve velkém zakládány na rozlohách původně orné půdy. Výjimku tvoří krajina podjednotky ovocných sadů Lhenicko – Třešňový Újezdec, především v okolí Lhenic, která je již historicky dokumentována na východním úpatí masivu Kozího kamene a Stráže v mnohem rozsáhlejších rozlohách než současné době, kdy množství ploch bylo nověji převedeno na pole a louky, či zastavěno (Arcanum, 2022; CUZK, 2022).

Jednotka HiKK Krajina rybníků (Typ 13 Krajina rybníků)

Krajina po staletí využívaná pro chov ryb v rybnících – uměle vytvořených vodních nádržích, obvykle sdružených do soustav, popř. další dobové hospodářské činnosti vázané na akumulaci vody a využití vodní energie (Ehrlich et al., 2020). Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: rybník; Sekundární: stoka, kanál, strouha, mokřad (slatina, rákosina, podmáčená louka), alej, stromořadí.

Analýzami a průzkumy byla v celku Netolicko identifikována jednotka rybníční krajiny v širším okolí města Netolice, s historickou konotací na rozsáhlou rybníční soustavu Rožmberského dominia (Březan, 1985), jehož je tato krajina rybníků ve velké míře součástí. Jedná se o podjednotky Kratochvílských rybníků, Netolických a Rábínských rybníků, na potocích Třebánka, Melhutka a Bezdrevském, včetně jejich

drobných přítoků, struh a stok (a oddělenou rybníční soustavu na Zlatém a Babickém potoce, přítoků řeky Blanice, z větší části již mimo hranice vymezeného území celku Netolicko). Základy tohoto vodního díla v Netolické oboře a jejím okolí jsou dílem Jakuba Krčína z Jelčan (Březan, 1985) a jeho předchůdců (Štěpánek Netolický).

Zásadní pro studium a pochopení struktury rybníční krajiny na Netolicku je především kdysi propojený vodní systém renesanční obory s vodními strukturami okolní krajiny v povodí Bezdrevského potoka, Melhutky, Židovské strouhy, Třebánky a jejich drobných přítoků, jen z části dodnes dochovaný a zřetelný. Tento systém se skládal z několika desítek malých vodních ploch a rybníků, navzájem propojených soustavou struh a jedné velké propojovací strouhy Krčínky, která se dochovala ve fragmentech. Její vedení terénem je však v krajině stále zřetelné a díky svědectví historických map, archivních leteckých snímků a mapování technologií Lidar 5G v terénu dohledatelné i v místech méně přístupných, zarostlých lesy či náletovou vegetací (viz vyobrazení v obrazové příloze závěrem).

Jakub Krčín z Jelčan, narozený 18.7. 1535, byl synem Jiříka Krčína z Jelčan a Kateřiny z Olbramovic, rytířského rodu Čejků z Olbramovic (Haubelt, 2003). Rožmberskou službu nastoupil v roce 1561, kdy přivádí vodu na krumlovské Předhradí a pro krumlovský pivovar. Jako purkrabí na Krumlově je Březanem uváděn k 16. říjnu 1562, kdy se ze své funkce všemi možnými prostředky snaží čelit zadluženosti rožmberského panství. Na panství včetně Netolicka staví nové dvory, ovčiny, pivovary a mlýny. Opravuje, vyměňuje a staví nové vodní stoky, sádky a rybníky. Roku 1569 byl Krčín uvolněn z úřadu purkrabího a jmenován Vilémem z Rožmberka regentem, vrchním správcem celého panství. Jmenování Krčín přijímá 31. 12. 1569 na tvrzi Leptáč u Netolic, kterou toho roku Vilém daroval Krčínovi včetně dvou vesnic (Pánek, 1985).

Počátkem sedmdesátých let 16. století je Krčín zaneprázdněn stavbami na Třeboňsku, zakládáním třeboňské obory a rybníka Svět. Do roku 1579 Krčín v Netolících vystavěl a o řadu vsí rozšířil dvůr netolický, vyměřil a založil rybníky Pomoc, Naděje a Nahradi, získal rybník Machů a se zlatokorunským opatem směnil velký rybník u města. Nechal zbudovat množství stok v okolí Netolic, obnovit a upravit stoky na sousedním Libějovsku. Podle Březana byly „stoky na všechny rybníky nově udělané, kterýmiž dostatek vody na rybníky se dohání a veliká oprava tím na rybnících jest...takže ryby dobré bývají a plodu se nachází dostatek i zbytky, jakož každého roku téměř nemálo se uprodává.“ V době, kdy Krčín napouštěl nově založené rybníky na Třeboňsku a budoval třeboňskou oboru pro vysokou zvěř, na Netolicku získal a vystavěl několik mlýnů, mj. mlýn u města, Hýsků mlýn, vystavěl a opravil sádky u města, u Jírova mlýna a u Ujezda, k většímu komfortu kupcům a pro větší odbyt ryb. V Netolické oboře založil množství rybníků, z nichž některé napájely (Horní Nadýmač a Dolní Nadýmač), či byly napájeny budovanou stokou Krčínkou, která do systému odváděla vod z říčky Melhutky. Říčku přehradil Krčín v místě ústí skalnatého kaňonu mezi Malým a Velkým Hrádečkem v jihozápadní části obory (Hendrych, Vacek, 2021).

Všestranné zájmy Viléma z Rožmberka se v Netolické oboře a okolí potkaly s géniem Jakuba Krčína, který byl schopen záliby svého vladaře zajistit coby příjemný vedlejší produkt ekonomicky orientované správy rybníčního hospodářství. K

udržování efektivity systému rybníků bylo nutné udržovat ve funkčním stavu Krčínku, která je napájela a odváděla z nich vodu. Jak dokládají mapy stabilního katastru z r. 1837, byla strouha k tomuto datu funkční a udržovaná, v rozsahu od jejího počátku v rokli pod Hrádečkem až k lesovně U Ambrože. Rozsah obory byl podrobně dokumentován v polovině 19. století na mapě II. vojenského mapování a na mapách stabilního katastru, na obou těchto mapách zachyceno vedení funkční Krčínky terénem, ale o využívání stoky v celém rozsahu od rokly pod Hrádečkem až po lesovnu U Ambrože svědčí také archivní snímky leteckého měřického snímkování, kde Krčínka s břehy místy zpevněnými osázenými stromy, je v celém průběhu (vyjma lesních úseků) zachycena na leteckých fotografiích z poloviny 20. století. Vzhledem k devastaci po roce 1948, kdy byla stoka procházející plochami orné půdy zrušena, bylo nutno informace, získané rešeršemi a analýzami mapových podkladů a historických leteckých snímků, doplnit terénními průzkumy in situ a využít možností technologie lidarového snímkování reliéfu terénu, které odhalují zdánlivě ztracené struktury (viz obrazové přílohy závěrem textu). Mezi ně patří především dobře zřetelné stopy objektů původního osídlení, mj. staveb pod Spáleným vrchem, v místech zaniklé osady Velká Třebánka, ale i stopy zaniklých samot. Z nich některé patrně souvisely s provozem a údržbou strouhy Krčínky a rybníků celé rybníční soustavy, další s provozem obory.

Ještě dnes se místy zjevují zapomenuté struktury jedinečného vodohospodářského systému z doby renesance, komplexní renesanční vodohospodářský systém rybníků s vysokými hrázemi osázenými dubovými alejemi, propojených technicky ojedinělou strouhou Krčínkou v celkové délce téměř 10 km a o převýšení 10 m. Ta zajišťovala neustálý průtok čerstvé vody rybníky a regulovala distribuci vody v rámci několika povodí a jejich drobných vodotečí v údolích říčky Melhutky, Židovské strouhy a původně patrně i Třebánky (tuto možnost by musel ověřit archeologický průzkum na lokalitě). Navíc dokázala akumulovat dostatečné množství vody pro dobovou estetickou vedené kratochvilné požitky vodních atrakcí zahrady letohrádku. Jedním ze základních principů italské renesanční zahrady bylo využití tlaku vody z výše položených míst lesnatých kopců s loveckými terény do rybníků, cisteren a zásobních nádrží, odkud je voda rozváděna do hospodářské krajiny, zahrad a sídel, kde tlakem zemské gravitace pohání a oživuje fontány, různé vodní hrátky či vodní hudební nástroje a pohyblivá vodní automata.

Záliba Viléma z Rožmberka v těchto kratochvích a v lovu se zde potkala s géníem Jakuba Krčína, který byl schopen, byť s nemalými náklady a často s nevolí okolních mlynářů, tyto záliby Viléma z Rožmberka zajistit, jako příjemný výsledek ekonomicky orientované správy strukturovaného rybníčního hospodářství. Součástí správy krajiny bylo v renesanci umění pracovat s vodou. Je to schopnost čtení a předvídání morfologie terénu, daností okolní krajiny, přírodních procesů, schopnost empatie s krajinou a s její kapacitou. V tomto ohledu Jakub Krčín z Jelčan, který na Netolicku navázal na starší rybníční díla svého předchůdce Štěpánka Netolického, ve své době stanovil principy a standardy, které jsou dnes inspirující pro správu krajiny založenou na optimalizaci využití vodního režimu, pro návrat a převádění vody v krajině a poučené hospodaření s vodou v rámci daných povodí.

V systému rybníční krajiny Netolicka, propojeném napájecími a přepouštěcími strouhami, jmenujme významnější z rybníků, které se dochovaly. Na Vadkovském,

Rapačovském a Bezdrevském potoce rybníky Koubovský, Machovský, Naděje, Brychovský, Kotolínský, Mnich. Na potoce Mastnice a říčce Melhutce rybníky Mlynářovský, Křenkovský, Horní a Dolní Nadýmač, Blažkovský, Chudý, Čichtický, Malý a Velký Hrbovský, Matyášovský, Podroužek. Na Židovské strouze a přítocích řadu menších rybníků u Žitné a Pod Vršitým, rybníky Podmázský, Tripsovský, Lopata, Vilímkovský. Na Třebánce a přítocích pak rybníky Slouňovský, Okrouhlice, Benídkov, Myslivna, Horní, Prostřední a Dolní Pivovarské rybníky, rybníky Neštěstí, Kratochvílský, Honzovský, Cihelný, Stříbrný, Trynglovský a Malý Trynglovský, Vondrovský.

Další rybníky mimo propojený systém Melhutky a Třebánky pak na severovýchodě celku Netolicko rybníky u Krtel a Rábína na strouhách vtékajících do Bezdrevského potoka u Podeřiště, Zikmund, Malý a Velký Krtelský, Horní a Dolní Pytel, Novorábinec, Rábinec, Malý Nadýmač, Nadýmač, Trávný a Potůček. Bezmála tedy na padesát rybníků, další drobné rybníky jsou bezejmenné a některé v minulosti zanikly.

Na severozápadě celku Netolicko je pak další soustava rybníků na Babím potoce, tekoucím do údolí Blanice k Bavorovu. V rámci celku se jedná se rybník Velký Vepřský, za hranicí celku Netolicko pak Velký a Malý Nadýmač, Bašta, Hluboký a další rybníky na přítocích Zlatého Potoka u vsi Protivec.

Na vyobrazeních rybníky Čichtický s dvorem Švarcenberk v pozadí a Podmázský rybník na strouze Krčínka, oba důležité rybníky v systému převádění vody z povodí Melhutky do povodí Třebánky. Strouha Krčínka byla v celém svém průběhu krajinou lemována po obou březích stromořadími dubů letních, podobně jako všechny hráze jí napájených rybníků. Na mnoha místech se tyto strukturované stromové linie, zpevňující břehy a hráze, dochovaly a tvoří výraznou kompoziční strukturu krajiny, vizuálně se uplatňující především v pohledech z okolních rozlehlých luk a pastvin.

Jednotka HiKK Pastviny a louky (Typ 14 Krajina pastvin a luk)

Krajina s plošnou převahou či výrazným podílem pastvin a luk, dokládající historický způsob využití pro produkci píce, sena a pastvu dobytka (Ehrlich et al., 2020). Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: louka; Sekundární: solitérní strom (obsažený v prvku louka), skupina stromů (obsažených v prvku louka), alej, stromořadí.

V celku HiKK Netolicko byla identifikována rozsáhlá jednotka, prostorově rozptýlená a pestrá mozaika krajiny pastvin a luk s rozptýlenou stromovou vegetací, stromořadími, solitérními stromy, alejemi a vegetačními pásy, která charakteristicky

doprovází polohy niv drobných říček a potoků (Bezdvorského, Melhutka, Třebánka, Židovská strouha) a drobnějších struh a přítoků Bezdvorského potoka, včetně Vadkovského a Rapačovského potoka, a hraničí s neméně pestrá mozaikou krajiny lesů a v mnoha polohách i enkláv s intenzivně obdělávanými polohami orné půdy a ovocnými sady (GoogleEarth, 2017-2022; Corine, 2022; CUZK, 2022). Historický rozsah krajiny pastvin a luk a jejich proměn je zřetelný na základě dokumentací na mapách II. vojenského mapování, na mapách stabilního katastru a archivních leteckých snímcích z doby poloviny 20. století (Arcanum, 2022; CUZK, 2022).

Jednotka krajiny pastvin a luk se prolíná s dalšími identifikovanými jednotkami v daném celku, nejpodstatnější je její komplexní koncert s jednotkou krajiny kombinované kompozice jednotky Kratochvíle, s jednotkou krajiny rybníků Netolicka a s jednotkou krajiny obor a lesů Netolicka, kde spolu vytváří vzájemně provázanou a komplexní krajinou kompozici a zasahuje až na lesnaté okraje celku, k úpatím Blanského lesa a Podhůří Šumavy. Na vyobrazení luční krajina nad Kratochvílí, z lokality nad Žitnou, s lokacemi zaniklých vsí Velká Třebánka a Ročovice.

Jednotka HiKK Obory a lesy (Typ 15 Krajina obor a lesů)

Krajina dokládající historický způsob pěstování lesa a na něj navazující využití a zpracování dřeva. Území s výraznou převahou velkých porostních celků hospodářských lesů, významně ovlivňujících charakter krajiny. Lesní celky jsou dlouhodobě stabilní a vykazují znaky historického způsobu využití krajiny. Specifickou variantou lesní krajiny je krajina pro chov a lov zvěře – obory či bažantnice. Lov samotný není omezen na obory, ani na lesní krajinu. Je to krajina záměrně utvářená v souladu s dobovým způsobem chovu lovné zvěře a jejího lovu, zřízená obvykle v rámci širšího krajinného prostředí rezidenčního nebo sezonního panského sídla. Co do vzhledu má lovecká krajina obvykle lesnatý charakter s určitým podílem otevřených (zemědělských a vodních) ploch. Obory a bažantnice jsou funkčně a prostorově organizovány a mohou být cíleně geometricky organizovány (například hvězdicí průseků), ale tato forma má primárně praktický účel při lovech nebo při péči o les. Formování obor někdy vykazuje i volnou přírodní formu, popřípadě kombinaci obou pojetí (Ehrlich et al., 2020). Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: les; Sekundární: obora, bažantnice, splavňovací kanál, lovecká chata, myslivna.

Na území celku je zastoupení krajiny lesů v rámci identifikované jednotky Netolické obory a souvisejících lesů kolem fragmentovanější, v převládající matici krajin pastvin a luk, krajiny polních enkláv orné půdy a krajiny ovocných sadů (Corine, 2022; GoogleEarth, 2017-2022; CUZK, 2022). V souvislosti s Netolickou oborou a okolními lesy zde sestupuje hranice lesa až k 450 m.n.m. Krajina lesů a obor tak tvoří rámec krajině pastvin a luk, oba typy na sebe těsně navazují a přecházejí jeden v druhý, místy je krajina pastvin a luk nahrazena polohami orné půdy, jinde je krajina obor a lesů doprovázena rozlehlými enklávami ovocných sadů, jak je tomu na Krtelsku či Lhenicku. Často jsou pak tyto polohy protkány rybníčními enklávami na přítocích Bezdvorského potoka, Melhutky a Třebánky (Hendrych, Vacek, 2021). Netolická obora svému účelu lovu (v cestami strukturovaných lesích) sloužila v dobách posledních Rožmberků Viléma a Petra Voka a v menší míře do třicetileté války, kdy postupně zanikla, aby byla z části rehabilitována během 18. a 19. století.

Mezi významné stopy rozsahu obory dnes patří místy zřetelně dochovaný příkop vymežující její perimetr, původně opatřený dřevěným plaňkovým plotem se zastřešením a podezdívkou, ale především propojený vodní systém renesanční obory, z části dochovaný a zřetelný. Tento systém se skládal z několika desítek malých vodních ploch a rybníků, navzájem propojených soustavou stok a jedné velké propojovací strouhy Krčínky, která se dochovala ve fragmentech (viz obrazová příloha závěrem), kde její vedení terénem je zřetelné a díky svědectví historických map, archivních leteckých snímků a mapování technologií Lidar v terénu dohledatelné.

Jakub Krčín z Jelčan Rožmberskou službu nastoupil v roce 1561, jako purkrabí na Krumlově je Březanem uváděn k 16. říjnu 1562, kdy se ze své funkce všemi možnými prostředky snažil čelit zadluženosti rožmberského panství. Vyhledával na panství zloděje, pytláky, kteří zvěř stříleli, z nichž někteří byli ztrestáni na hrdle. Na panství včetně Netolicka staví nové dvory, ovčiny, pivovary a mlýny. Roku 1569 byl Krčín uvolněn z úřadu purkrabího a jmenován Vilémem z Rožmberka regentem, vrchním správcem celého panství. Jmenování Krčín přijímá 31. 12. 1569 na tvrzi Leptáč u Netolic, kterou toho roku Vilém daroval Krčínovi včetně dvou vesnic. V říjnu roku 1574 navštívuje s Vilémem Netolice arcivévoda Ferdinand Tyrolský, pro něhož jsou připraveny četné myslivecké kratochvíle. Ve stejné době, kdy Krčín budoval třeboňskou oboru pro vysokou zvěř, na Netolicku zamezil právním myslivosti sousedům panství, vyměřil loveckou oboru u Leptáče a osadil ji několika stovkami kusů zvěře (Pánek, 1985). V oboře založil množství rybníků, z nichž některé napájely (Horní Nadýmač a Dolní Nadýmač), či naopak byly napájeny budovanou stokou Krčínkou.

Na vyobrazení severozápadní kout obory pod Jedlovým vrchem, s výhledem na nivu Zlatého potoka a Blanice s masivem Šumavy v pozadí.

V témže roce 1579 Adam z Hradce společně s Vilémem z Rožmberka a jeho chotí Annou Marií Rožmberskou přijíždějí do Netolic a navštívují oboru při tvrzi Leptáč. Leptáč nechal Krčín, jak píše Václav Březan „pěkně divným hospodářstvím a myslivostí vymalovati, chuť k němu panu vladaři učinil.“ Krčín, věda že Leptáč i celé okolí (od 13. století do husitství) patřily panství zlatokorunského kláštera, a z obav restitučních nároků církve, počal usilovat o jiné místo, na kterém by mohl hospodařit. Postoupením Leptáče, místem okouzlenému Vilémovi, získal Krčín

náhradou Sedlčany. Oboru s Leptáčem pak mohl Vilém „sobě k zvůli a kratochvíli obrátiti, dav tu udělati obůrku pro králíky i sice veliků oboru, kteréž v Čechách rovné není, jež bezmála v okolku dvě míle drží, plotem dřevěným ohraditi, pro niž byly svedeny tyto vesnice: Šitice, Ročovice, Třebánek Horní a Dolní a Krtely, vsi celé, a od Hrbova, Třebanice a Žitného díl. Suma dvorů svedených byla čtyřicet čtyři. To dalo se regírováním Krčínovým za Matěje z Veveří, jinak Šilhánek řečených, hejtmana netolického.“

Březan uvádí k roku 1579 platby z rožmberské pokladny na stavební a tesařské práce a materiál při stavbě Netolické obory, včetně oplocení. Z popisu vyplývá spotřeba materiálu, která zahrnovala tesané kůly z kmenů, plotní latě, rámování plotu, tesařské spoje, pokrývání šindelem a podezdívání plotu. V květnu 1579 podal Krčín zprávu Vilému z Rožmberka, že na Leptáči s mistrem Balcarem (Baltazar Maggi z Arogna) spolu pokoje nového stavení (letohrádku) vyměřili a že nechá poblíž místo pro králíky ohradit, aby králíčí obůrku mohl Vilém z okna dobře přehlédnout (Pánek, 1985). Po dvou letech stavebních příprav, dne 5. července 1581 vyrazil Vilém z Krumlova a z Třeboně pak jeho paní Anna Marie Rožmberská, aby se společně setkali na místě nového stavení v Netolické oboře. Místo bylo ještě téhož roku nazváno Kratochvílí. Týž rok až do listopadu byly budovány Krčínem vyměřené stoky v oboře, Březanem již nově označené oborou Kratochvílí; Císařem Rudolfem II. byla Kratochvíle jako tvrz a panské sídlo vyhlášena 19. 7. 1581. Téhož roku někteří v oboře pytláčící poddaní sedláci byli nařízením Krčína tvrdě potrestáni a v okolí obory byly postaveny tři šibenice pro výstrahu. Týž rok nechal Krčín celou oboru příkopem ohradit (Pánek, 1985). V průběhu roku 1582 bylo do obory sváženo velké množství cihel, kamene a vápna v počtu mnoha set fůr, a vše skládáno na vrchu u tvrze Leptáč. Dne 3. 6. 1582 přišla na Netolice velká povodeň, až rybníkům přetékały hráze a v kraji strhala mnoho mostů. Dne 8. srpna se pak na Kratochvíli setkal Vilém s bratrem Petrem Vokem, aby se společně radili o novém stavení. Obora byla tehdy plně osazena zvěří.

Po svátku svaté Lidmily, dne 19. září 1582, rožmberský lovčí Homet z Harasova, obývající nové stavení v oboře, píše Vilémovi zprávu: „*To vám oznamuji, můj zvláště milý pane otče, že jsou jeleni Kukačku ze světa sprovodili a jemu více nežli sto ran udělali. Mohu vám to oznámiti, že jest jeden jelen tak velmi zuřivý a zlý, že více nežli padesáte sekáčů před ním na stromoví utíkati musilo. Tak se mi zdá, že jest více ten na škodu Jeho Milosti pánu nežli k zisku. Nebo se obávám, že konečně ještě někoho ze světa sprovodí; nebo mne samotného dnešního dne na koni do stodoly vehnal a sekáče na stromoví, a tak nemohl již žádného dojíti, lehl tu před nimi na louku a válel se velmi velkou zlostí. U ševce bývá, že mu hlavu do okna strká a řve. K víře podobné není, kterak sobě to zvíře počíná.*“ (Pánek, 1985). K roku 1583 Václav Březan popisuje výstavbu letohrádku v oboře, se základovým roštem z dubových a olšových kůlů, pod vedením tesaře Mistra Mertla, který se osvědčil při stavbě krovů v Krumlově a na Bechyni. Jako baumistr celé stavby je uveden Mistr Balcar, Baltazar Maggi z Arogna (1550 – 1619/1629), v letech 1579 – 1589 stavitel Kratochvíle a mezi lety 1575 – 1612 v Krumlově, Bechyni, Rožmberku, Jindřichově Hradci, v Telči, na Hluboké, v Třeboni a na Helfštýně (Krčálová, 1985; Pánek, 1985). Počátkem září 1583 přijíždí na Kratochvíli Vilém z Rožmberka a spolu s Adamem II. z Hradce a s Jindřichem z Donína pořádá štvance na jeleny (Pánek, 1985).

Další štvance v oboře na Kratochvíli proběhly koncem dubna roku 1584, za přítomnosti Viléma z Rožmberka, Petra Kořenského z Terešova, Jiřího staršího Popela z Lobkovic a dalších urozených pánů a na počátku srpna pak s rytíři Svatkovským a Bejčkem. V květnu téhož roku Krčín vyměřoval Novou řeku na Třeboňsku a rybník Rožmberk, jak píše Březan „*beze všeho strachu, bezpečně a vesele.*“ V září roku 1586 hostil Vilém z Rožmberka na Kratochvíli Adama II. z Hradce, nejvyššího kancléře Jaroslava Smiřického a Adama Slavatu z Chlumu a Košumberka a další panstvo, kteří se společně zúčastnili velké štvance na jeleny. Tohoto roku byli na Kratochvíli s velkými náklady „divní vodní stroje a obrazové, skrze něž tekla voda, postaveni.“ (Pánek, 1985). Na přelomu července a srpna 1588 nocoval na Kratochvíli arcivévoda Ferdinand Tyrolský při cestě z Krumlova do Týna nad Vltavou. V červenci roku 1589, na den sv. Máří Magdalény, papežský vyslanec Antonius Puteus vysvětil na Kratochvíli kostelík ke cti Pánu Bohu a Panně Marii. Koncem téhož měsíce Kratochvíle hostila Jana z Pernštejna a na konci srpna také pana Hynka Brtnického z Valdštejna, hejtmána Markrabství moravského, s manželkou paní Kateřinou Valdštejnskou z Kunštátu.

Hned z kraje září na Kratochvíli přibyl pan Kryštof mladší z Lobkovic, s nejvyšším komorníkem Českého království, panem Janem z Valdštejna, a dále páni Jaroslav ze Smiřic a Jindřich z Donína. Několik dní po jejich odjezdu přicestoval pan bratr Petr Vok z Rožmberka s chotí Kateřinou Rožmberskou z Ludanic a po nich také nejvyšší sudí království Českého, pan Jiří Bořita z Martinic. Během roku 1589 a v roce 1590 byla na Kratochvíli mistrem Jiřím Widmannem prováděna malířská výzdoba sálů a kaple, v interiérech se zaskvěla obdivuhodná štuková výzdoba, provedená italskými štukatéry, v čele s Antoniem Melanou z Arogny (činný v letech 1588 – 1592). Obvodové zdi zahrady pak ozdobily malby legendárních postav, včetně římských, středověkých, orientálních a amerických válečníků, spolu s alegorií Fámy v podobě bohyně s trubkou, zvěstující jejich slavná vítězství a jako symbol věhlasu, slávy a vítězství nad smrtí (Hajná, Havlová, Troup, Vaverková, 2015). Zahradní fasády letohrádku byly v přízemí členěny nástěnnými malbami obloukových nik a v horním patře sloupů předstupující arkády, tvořící iluzi přechodu architektury do prostoru zahrady arkádovou loggií v patře. Iluzivně byl naplněn kánon konstrukce zahrady renesance, která je vázána na architekturu pravidelným založením podle osy symetrie.

Po smrti Viléma dne 31. 8. 1592, panství rožmberského dominia zdědil Petr Vok. Roku 1593 obdržel Petr Vok lovecké psy jako dar od Fridricha IV. Falckého, kurfiřta Heidelberského, spojence v rámci protihabsburské protestantské opozice, kterou Petr Vok podporoval ze zámku v Třeboni. V červnu 1595 Kratochvíle hostila Petra Voka a pražského arcibiskupa Zbyňka II. Berku z Dubé a v září opět Petra Voka. V roce 1598, kdy se od června začal v Krumlově šířit mor, odjel Petr Vok s chotí Kateřinou Rožmberskou z Ludanic a s celým dvorem a fraucimorem z města na Kratochvíli. Jak uvádí Březan, „*pro zvěř v oboře bylo toho roku zaseto 26 strychů a 2 věrtele žita, 105 strychů a 2 věrtele ovsa, 4 strychy pohanky, 2 věrtele pšenice a 1 strych semence.*“ Koncem ledna 1599 přicestoval na Kratochvíli pan Jáchym Oldřich z Hradce. Dne 8. dubna roku 1600 došlo na Kratochvíli k setkání Petra Voka s Volfem Novohradským z Kolovrat. V roce 1601, dne 22. června na zámku v Českém Krumlově umírá Kateřina Rožmberská z Ludanic.

Trvalé zadlužení rožmberské pokladny byl Petr Vok nucen řešit odprodejem některých panství dominia. Rožmberské dluhy byly převzaty císařem Rudolfem II., smlouvou o prodeji panství krumlovského z 24. 10. 1601. Ztráta oblíbené Kratochvíle a obory přiměla Petra Voka k rozšíření třeboňské obory nad rybníkem Kaňovem a při Rožmberském rybníce. Netolickou oboru císař vzhledem ke svému podlomenému zdraví a vzdálenosti z Prahy nemohl užívat, pověřil však roku 1602 krumlovského malíře Bartoloměje Beránka Jelínka vyobrazováním a zhotovením map nově získaného panství. Jelínek, mj. autor maleb na krumlovské zámecké věži a výzdoby fasád přílehlého objektu Hrádku, vyhotovil pro císaře několik obrazů města, kostela sv. Víta, mapy krumlovského a netolického panství a obrazy zámku Kratochvíle a obory. Tato díla se nedochovala (Kubíková, 1994) a tak jediné dobové vyobrazení Kratochvíle s oborou je veduta Eggenberského dvorního malíře Jindřicha de Verle z doby kolem roku 1700.

Na obrázku ves Setuň s ovocnými sady při severní hranici obory.

Jako funkčně využívaný lovecký terén zanikla obora během třicetileté války, aby se později dočkala nové správy dvorem Eggenberským a pak jako hospodářsky využívaná součást Schwarzenberského dominia. Roku 1622 získal krumlovské panství s Kratochvílí Jan Oldřich z Eggenberga jako náhradu za finanční podporu, poskytnutou císaři Ferdinandovi II. Štýrskému. Podobu letohrádku a obehnané zahrady s ovocnými stromy a centrálně umístěným kruhovým útvarem upravované vegetace zachytil na známé vedutě Eggenberský malíř Jindřich de Verle kolem r. 1700. Na vedutě pak, mimo letohrádku se zahradou a neformálně uspořádané králičí obory, v krajině vyniknou především Petrův dvůr, město Netolice, v řadách uspořádané stromy velké obory, v pozadí strukturovaná plužina hospodářsky využívaných pozemků a sadů na Libějovsku, i množství solitérních staveb, lesoven a obornických staveb na hranici lesa obory.

V roce 1719 přešlo krumlovské panství na rod Schwarzenbergů. Za knížete Josefa Adama byla v letech 1762 - 1764 snesena původní střecha a v interiérech pak upravovány byty pro úředníky panské správy. Kratochvíle s oborou a okolními pozemky byla hospodářsky nově strukturována, včetně geometrizujících hospodářsky kompozičních linií alejí a stromořadí podél cest (viz výše jednotka Kratochvíle – Peklo) a využívána k osvícenecky okrasnému hospodaření v krajině, novým postupům v zemědělství, lesnictví a rybníkářství; kdysi slavné štvanice a

kratochvíle se z obory přesunuly na lovecký zámek Ohrada u Hluboké a do Libějovic (Hajná, Havlová, Troup, Vaverková, 2015).

Rozsah obory byl podrobně dokumentován v polovině 19. století na mapě II. vojenského mapování a na mapách stabilního katastru (CUZK, 2022), kde nechybí zachycení hranic obory v době Schwarzenberské správy, které lze dodnes sledovat na mnoha místech v terénu. Indikací je in situ dochovaná přítomnost celých úseků příkopu obklopujícího oboru, především v místech při okrajích lesních porostů či tam, kde doprovází trajektorie starých úvozových cest. Vzhledem k totální devastaci po roce 1948 bylo nutno informace získané rešeršemi a analýzami mapových podkladů a historických leteckých snímků doplnit terénními průzkumy in situ a využít možností technologie lidarového snímání reliéfu terénu, které odhalují zdánlivě ztracené struktury, pohřbené v terénu. Mezi ně patří především dobře zřetelné stopy objektů původního osídlení, mj. staveb pod Spáleným vrchem, v místech zaniklých osad Velká Třebánka a Ročovice, ale i stopy zaniklých samot. Z nich některé patrně souvisely s provozem a údržbou struh a rybníků, další pak s provozem samotné obory. O tom svědčí stavební objekty na mapách I. vojenského mapování značené jako Häger (Jäger; CUZK, 2022), z nichž se dochoval v přestavěné podobě objekt bývalé lesovny U Ambrože na samém severním konci Krčínky.

Záliby protektorů Viléma z Rožmberka, krále a císaře Ferdinanda I., arcivévody Ferdinanda Tyrolského a císařů Maxmiliána II. a Rudolfa II. v letních villegiaturách a zahradách blízce souvisely s lovem, s prostředím obor a lesů a s kratochvílemi znovuobjevovaného světa harmonie a krásy. Inspirace renesančním světem filosofie, umění a proměn v chápání přírody se počaly odrážet v nových podobách zahrad v Čechách ještě před polovinou 16. století. Vnímání a reflexe přírody v zahradách, loveckých hvozdech a oborách dosáhly poloh až naturalisticky krajinářských. Prostřednictvím císařského dvora, přímých a udržovaných kontaktů aristokracie, renesanční a manýristické impulsy našly v české krajině živnou půdu a osobitým způsobem ovlivnily její tvář, jako tomu bylo na Kratochvíli a na dalších místech, z nichž některé se zrodily na rožmberských panstvích.

Jako střípky mozaiky ukryté uprostřed romantických lesních scénérií, se místy zjevují původní a dnes zapomenuté struktury netolické obory z doby renesance. Netolická obora, dílo, které vznikalo v časech renesančních návratů k přírodě, a zaniklo za třicetileté války, bylo z velké zčásti obnoveno a rozvíjeno v nových formách a intencích poučenou hospodářskou správou území s estetizujícími krajinářskými prvky (viz popis k jednotce HiKK Kratochvíle – Peklo výše), jako je tomu v jádru obory u Kratochvíle, pod vrchem Peklo a nad dvorem Grejnarov, se strukturami alejí v krajině.

Jednotka HiKK Hradiště (Typ 16 Krajiny hradišť)

Nejstarší typ sídelní krajiny, vázaný na pravěká až raně středověká opevněná sídliště – opida a hradiště. Mezi nimi převažují a lépe se dochovala hradiště výšinná oproti hradištím nížinným, chráněným vodou. Jde z podstaty o archeologické lokality, většinou však s dochovaným valovým opevněním či jeho zbytky. (Ehrlich et al., 2020). Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: hradiště; Sekundární: valy, příkopy.

V rámci celku Netolicko identifikovaná jednotka krajiny hradišť, jednotka HiKK Hradiště Netolicka, s vyšší koncentrací zájmových objektů a uceleným vjemově vnímatelným krajinným prostorem, doprovází krajinu nivy Melhutky a Bezdrevského potoka v okolí města Netolice. Jedná se o prastarou frekventovanou krajinu při obchodní stezce na jih, s lokalitami předhistorickými i historickými. V katastru Netolic se nachází Přemyslovské hradiště Na Jánu (archeopark). Jde o první jihočeskou archeologickou památku, prezentovanou formou přímé rekonstrukce, která je zaměřena na málo známé období raného středověku. Akropole starého přemyslovského hradu Netolice byla jedním z center knížecí správy jižních Čech od 10. do poloviny 13. století. První písemná zmínka z r. 1088 uvádí netolické hradiště coby místo přemyslovské knížecí moci. Poslední jméno kastelána se objevuje v písemných pramenech po polovině 12. století, hradiště si udrželo svoji funkci až do r. 1256, kdy se Netolice dostaly do správy kláštera ve Zlaté Koruně, (Archeologický atlas, 2022).

Na sever od Netolic u obce Hradiště se nachází hradiště Malovice. Archeologický výzkum na této lokalitě proběhl již před rokem 1914 a mezi lety 1920-24. Zachycena byla především keramika datovaná do doby laténské, mezi 3. a 1. století př.n.l. Objekt má téměř čtvercový půdorys. Severní a jižní strana mají téměř shodnou délku 121m, západní strana dosahuje 108m a východní měří 115m. Celková ohrazená plocha dosahuje 1,33ha. V terénu je nejlépe patrná Východní a jižní strana, kde se opevnění dochovalo v podobě asi 1m (v nejvyšším místě 1,5m) vysoké meze. Výška meze na severní straně nepřesahuje 1m, většinou je trochu nižší a rostou na ní vzrostlé stromy. Západní strana je téměř neznatelná s výjimkou krátkých úseků u nároží. Podle starších popisů objekt obíhal příkop široký až 6m a hluboký 1m. Výška meze ještě na počátku 20. století dosahovala 2m. Všechna nároží byla vyvýšená, jak je u těchto objektů obvyklé (<https://www.stredovek.com/>, 2022). Příkop dnes není téměř patrný, jeho náznaky lze pozorovat pouze na jižní straně, kde je však zarostlý náletovým porostem. Vnitřní část hradiště byla donedávna zemědělsky obdělávána, dnes je zde louka. Valy hradiště po dlouhou dobu tvořily v těchto místech také historickou hranici (CUZK, 2022) netolické obory, popisované výše.

Nejstarší z hradišť v rámci identifikované krajiny je hradiště Velký Hrádeček, ve výšinné poloze nad skalnatým kaňonem říčky Melhutka. Jde o pravěké výšinné sídliště, frekventované od starší doby bronzové, pozdní doby halštatské, až po raný středověk, které bylo vybudováno ve strategické poloze na vrcholu izolovaného kopce, ležícího v šumavském podhůří na okraji trvale osídlené oblasti. Opevnění se dochovalo v podobě jednoduchého valu o šířce 5 m a výšce do 2 m. Celkový rozsah opevněné plochy je asi 0,55 ha. První popis a plán hradiště pořídil v roce 1882 J. N. Woldřich, avšak až do poloviny 20. století nebyly z lokality známy žádné archeologické nálezy. Až v letech 1957 a 1961 byly při sběrech na porušených místech hradiště a při zjišťovací sondáži Jihočeského muzea získány keramické nálezy, které umožnily zařazení hradiště do doby halštatské. Další keramika byla nalezena při povrchových průzkumech v letech 1966 – 1972, 1993 a 1999. V roce 2001 proběhl na hradišti průzkum Prachatického muzea, který přinesl nálezy ze starší doby bronzové, pozdní doby halštatské a raného středověku (ÚSKP, 2022; <https://pamatkovykatalog.cz/>, 2022). Všechna výše popsaná hradiště mohla efektivně strážit jak vstupy, tak i celé sídelní území Netolické kotliny a územím probíhající obchodní stezku. (Čtverák, Lutovský, Slabina, Smejtek, 2003).

Jednotka HiKK Město Netolice (Typ 17 Krajina města)

Historická městská krajina je výsledkem historického vrstvení kulturních a přírodních hodnot a atributů, které zahrnují jak historické centrum, tak i širší městský kontext a jeho geografické prostředí – krajinný rámeček. Krajinu města lze vymezit prakticky pro každé město (velké i malé), ale z hlediska památkové péče to má význam jen tam, kde souhrn urbanizovaného území a okolní krajiny, tedy obraz města v krajině, vykazuje významné kulturní hodnoty. Krajina města zahrnuje i nehodnotnou zástavbu, neměla by však v krajinném kontextu být rušivá (Ehrlich et al., 2020). Identifikována příslušnými analýzami byla v celku Netolicko jednotka krajiny města Netolice a jednotka krajiny městyse Lhenice. Zobrazení na mapě se snaží zachytit podstatu, včetně historického jádra i nové zástavby, skladovacích a průmyslových areálů a rozvojových ploch (GoogleEarth, 2017-2022). Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: městská zástavba; Sekundární: fortifikace, stavební dominanty (vertikální linie), vyhlídková místa.

Netolice jsou jedno z nejstarších jihočeských měst. Leží v severovýchodní části okresu Prachatice, asi 25 km severozápadně od Českých Budějovic. Žije zde přibližně 2 500 obyvatel (Český statistický úřad, 2022). Historické jádro města je Městskou památkovou zónou. K obci náleží osada Petrův Dvůr. Celá oblast Netolic byla osídlena již v době bronzové, význam měla i v době Laténské. Netolice jsou zmiňovány v písemných pramenech, jako pomezí hrad Slavníkovců je uvádí Kosmova kronika česká k roku 981. Po vyvraždění Slavníkovců se okolí Netolic zmocnili Přemyslovci, kteří zde vybudovali správní hrad, jehož součástí byl kostel sv. Jana, zrušený v roce 1788. Existence hradu je doložena až do 15. století. V podhradí stála trhová vesnice, související s průchodem obchodní cesty z Horních Rakous do Čech. Vesnice byla strukturována u kostela sv. Václava, postaveného počátkem 13. století. V roce 1263 přešly Netolice s okolními vesnicemi do majetku kláštera ve Zlaté Koruně, krátce nato byl postaven další kostel Nanebevzetí Panny Marie. Po smrti Přemysla Otakara II. změnily Netolice majitele, ale v roce 1284 potvrdil Václav II. Netolice jako vlastnictví zlatokorunského kláštera. V královské listině Václava II. je Netolicím poprvé přiznán statut městečka (civitas Notalicz), téhož roku je v Netolicích doložen rychtář, dosazený opatem ze Zlaté Koruny. V roce 1338 vznikl v Netolicích první cech pekařský a k roku 1362 je písemně doloženo složení městské rady. Během husitských válek se majetku zlatokorunského kláštera zmocnil Oldřich II. z Rožmberka, který městečko Netolice získal v roce 1420 od císaře Zikmunda Lucemburského (Durdík, 2002; Starý, 1993).

Již v polovině 15. století se zde díky příznivým geografickým podmínkám v okolní krajině začalo rozvíjet rybníkářství. Do dědičného vlastnictví Rožmberků přešly Netolice v roce 1513 listinou Vladislava Jagellonského. Za vlády Rožmberků vzniklo v Netolicích během 16. století několik dalších cechů - sladovnického r. 1518, tkalcovského r. 1552, truhlářského r. 1555, kožešnického r. 1560. Petr Vok z Rožmberka obnovil Netolicím právo vařit pivo v roce 1596 a dodávat je do okolních vesnic. K roku 1559 se připomínají názvy netolických ulic, z nichž některé se dochovaly dodnes. Jako součást rožmberského dominia získaly Netolice význam díky loveckému zámku Kratochvíle v těsném sousedství města, kde Vilém z Rožmberka trávil čas na honech v přilehlé Netolické oboře. Vilémův bratr a dědic Petr Vok z Rožmberka zde pobýval naposledy v roce 1600 a krátce nato kvůli

zadlužení Netolice (spolu se sídelním Českým Krumlovem) prodal císaři Rudolfovi II. Následkem vpádu generála Dampierra v roce 1619 vyhořelo celé město kromě kostela a školy a obyvatelstvo bylo povražďeno.

V roce 1622 získal Netolice spolu s Českým Krumlovem císařský rádce kníže Jan Oldřich z Eggenberga, který v roce 1628 potvrdil městská privilegia. Ve stejném roce byla dostavěna věž kostela sv. Václava. V roce 1648 prošli Netolicemi švédští vojáci a město se potýkalo s morovou nákazou. Eggenberkové během druhé poloviny 17. století provedli některé úpravy na zámku Kratochvíle. Městská rada v Netolicích v roce 1667 zakoupila na náměstí dům od Eggenberského hejtmana Jana Špinky k vybudování nové radnice (Kuča, 1998, 2000; Starý, 1993). Po vymření Eggenbergů přešly Netolice r. 1719 do majetku Schwarzenbergů. Netolice získaly práva na pořádání výročních trhů (v r. 1795 a znovu pak r. 1848). Ve druhé polovině 18. století došlo k přestavbě zámku Kratochvíle. Netolice měly v rámci Schwarzenberského dominia až do 20. století statut samostatného velkostatku a rozlohou patřily k největším samosprávným jednotkám (velkostatek Netolice spolu s připojenými Libějovicemi zahrnoval téměř 11 000 hektarů půdy). Ředitelství velkostatku sídlilo v Petrově Dvoře mezi Netolicemi a Kratochvílí (Petrův Dvůr byl v letech 1852–1964 samostatnou obcí). Až do poloviny 20. století měly v Netolicích velkou tradici trhy vycházející ze starých královských privilegií, ještě před druhou světovou válkou je uváděn trh na náměstí s 3000 kusy dobytka.

Během 19. století si Netolice udržely význam jako sídlo soudního okresu (od roku 1850), což vedlo k výstavbě monumentální radnice (1869) a rozvíjela se zde bohatá spolková činnost. Od roku 1807 se v Netolicích hrálo divadlo, které nakonec našlo trvalé zázemí v přestavbě domu č. p. 238 na náměstí. Později ve městě vznikl Sbor dobrovolných hasičů (1884) a od roku 1892 zde působil i Sokol (budova sokolovny byla postavena v letech 1933–1934). K rozvoji města přispěl i místní rod Kudrnů, z nějž pocházeli dva dlouholetí starostové – MUDr. Josef Kudrna (starosta 1850–1870) a jeho syn JUDr. Otakar Kudrna (starosta 1889 – 1918). Během jejich funkčního období byla postavena nová škola (1863), následovaná měšťanskou (1874) a obecnou dívčí školou (1878). Nová školní budova byla postavena v letech 1910 – 1911 v Bavorovské ulici (dnešní Základní škola). K hospodářské prosperitě Netolic přispělo vybudování železnice (1895; jednalo se o přípojku z Dívčic na hlavní trati České Budějovice – Plzeň), (Starý, 1993). Okresní zastupitelstvo bylo v Netolicích zrušeno v roce 1928, ale až do roku 1949 zde fungoval okresní soud.

Na konci druhé světové války, 8. května 1945, byly Netolice osvobozeny americkou armádou, sovětská armáda přibyla do města až o dva dny později. Zástupci americké a sovětské armády (generálmajor Paul a generálmajor Tichonov) v domě č. p. 51 na náměstí podepsali 11. května 1945 dohodu o demarkační linii. Rudá armáda odjela z Netolic již počátkem června, Američané zůstali ve městě do listopadu. Jako správní jednotka spadaly Netolice střídavě k Českým Budějovicím, Vodňanům a Prachaticím, od roku 1960 jsou součástí okresu Prachatice. Půdorys města s dochovanými interiéry nejstarších domů na náměstí, spolu s okolní koncepcí kulturní krajiny Netolické obory se zámkem Kratochvíle vedl k vyhlášení městské památkové zóny (1990). V roce 2008 bylo v Netolicích založeno literátské bratrstvo, jediné fungující v České republice (Starý, 1993). V katastru města Netolice je evidováno množství nemovitých kulturních památek, jak v rámci Městské památkové zóny, tak samostatně. Všechny památky na území Krajinného celku

Netolicko, evidované na Ústředním seznamu nemovitých kulturních památek (USKP, 2022), jsou uvedeny v tabulkové příloze níže.

Jednotka HiKK: Městys Lhenice (Typ 17 Krajina města)

Městys Lhenice, s cca 2 100 obyvateli a rozlohou 39,13 km², leží jihojihozápadně od Netolic pod vrchem Stráže (742 m), v nadmořské výšce 559 m. Krajina Lhenicka oplývá rozsáhlými třešňovými sady a již historicky se pro ni vžilo označení zahrada jižních Čech. Nejstarší zmínky o obci pochází z roku 1283, kdy Lhenice patřily klášteru ve Zlaté Koruně. Roku 1420 uchvátil Lhenice Oldřich II. z Rožmberka, ale již r. 1437 Lhenice zastavil Císař Zikmund obci Táborské. Na městečko povýšil Lhenice císař Ferdinand I. r. 1544. Později byly Lhenice královskou komorou Táborské obci zabrány a odprodány Rožmberkům, kteří zachovali městečku svobody. Roku 1600 daroval Lhenice Petr Vok z Rožmberka Martinovi Grejnarovi z Veveří, který zde vystavěl zámek, ale jen po krátkém držení odevzdal Lhenice opět Petru Vokovi. Po Bílé Hoře získali Lhenice v roce 1622 páni z Eggenberka a pak roku 1719 Schwarzenberkové (Kolektiv, 1978).

Základem urbanistické struktury Lhenic je obdélné náměstí, kterým procházela stará cesta z Českého Krumlova do Netolic. Dominantu severní fronty náměstí a vlastně i celé okolní krajiny, tvoří původně raně gotický kostel Sv. Jakuba, později přestavovaný. Dochovala se spodní část věže z 1. třetiny 13. století. V roce 1560 a v letech 1734-40 byla prodloužena loď kostela a zaklenut presbytář. V roce 1783 byla pak zvýšena kostelní věž, roku 1904 byl prodloužen presbytář a zakončen půlkruhovou apsidou. Pod kostelem je zemanská tvrz, snad výše zmíněné Grejnarovo renesanční sídlo, či dokonce ještě starší objekt. Panský dům čp. 156, na terase pod kostelem, pochází z 16. století a jako stavitel bývá uváděn Martin Grejnar a později pak Petr Vok (Kolektiv, 1978). Po novějších přestavbách byl z patra budovy zachráněn a roku 1909 na zámek Hluboká nad Vltavou transferován kazetový strop. Městečko Lhenice mělo před třicetiletou válkou na 70 domů, válka ale zničila celou jednu jeho třetinu. Po r. 1713 se dostavil nový rozvoj sídla, který zintenzivněl zejména později v době První republiky.

Necitlivé urbanistické a stavební úpravy z 50. let 20. století harmonický rozvoj Lhenic poškodily a městečko tak částečně přišlo o svůj charakteristický ráz (Lhenice, 2022). Nejvíce postižena byla zejména jižní a severovýchodní část sídla. Tradiční historický výraz si zachovaly některé jednotlivé domy v historickém jádru, především v okolí náměstí a podél cesty do Krumlova. V obci se nachází památný strom, Lhenická lípa srdčitá, při silnici směrem na Vadkov. Vyhlášena byla r. 1990 (Památné stromy AOPK, 2022). Na lokalitě v Brabcích u studánky, jižně od obce, se nachází kaple a Křížová cesta, opravená roku 2001. V katastru městyse Lhenice je (včetně místních částí Dolní Chrášťany, Horní Chrášťany, Hoříkovice, Hrbov, Lhenice, Třebanice, Třešňový Újezdec, Vadkov, Vodice) evidována řada nemovitých kulturních památek jak v rámci zástavby, tak ve volné krajině. Místní část Vodice je Vesnickou památkovou rezervací, Třešňový Újezdec pak Vesnickou památkovou zónou. Památky Krajinného celku Netolicko, evidované na Ústředním seznamu nemovitých kulturních památek (USKP, 2022), jsou uvedeny v tabulkové příloze níže.

Jednotka HiKK Těžba grafitu (Typ 21 Krajina hlubinné těžby)

Krajina hlubinné těžby zahrnuje areály hlubinné a přípovrchové těžby a zpracování nerostných surovin. Nejčastěji jde o hornické krajiny s těžbou metalických rud, zejména drahých kovů, které byly vždy vyhledávanou komoditou, jejíž těžba se na našem území intenzivně rozvíjela již od středověku (Ehrlich et al., 2020). Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: důlní dílo; Sekundární: haldy, odvaly, propadliny, poddolované území. Identifikace pomocí analýz z GISových zdrojů vymezila jednotku zájmového území v poloze na jih od Netolic a severovýchodně od Lhenic, v okolí obce Dolní Chrášťany (Baumanová, 2012). Pomístní pojmenování „K šachtám“ dokládá historickou těžbu grafitu (Malina, 2016) na řadě lokalit. Dobývání grafitu se během starověku a středověku odehrávalo sběrem, hrabáním a kopáním na výchozech poloh grafitických pararul.

V pravěké keramice užívali Keltové přírodní zdroje grafitických pararul z jejich výchozů, a to od starší doby bronzové (laténské oppidum u Třisova na Českokrumlovsku, hradiště Hrádeček, hradiště u Malovic aj.). Získávání tuhy mohlo mít vliv na rozvoj místního osídlení (Beneš 1978). Technické vlastnosti grafitových surovin využívali hrnčíři k výrobě keramiky, ale také na tyglíky a nádoby pro tavení kovů. Mnohé výrobky byly grafitem zdobené jen na povrchu. Tuha zvyšovala žárovzdornost, zmenšovala třštivost a snižovala prolínavost. Užívala se už i na mazání dřevěných otáčivých součástí. Hornické zkušenosti Keltů (tuhovaná keramika) mohly být větší než u šumavských sedláků (Beneš, 1978), kteří kopali grafit v polích a lesích už kolem roku 1750 (mazání dřevěných náprav a leštido).

Hrnčíři jihočeských osad měli největší spotřebu v 10. až 13. století. Byl to počátek dobývání hlavně v okolí Černé v Pošumaví (Schwarzbach), Hůrky (Stuben) a Mokré (Mugrau). Koncem 18. století zájem o grafit stoupl a byl vyhledáván jako předmět obchodu. Z tuhy od Černé se v Anglii vyráběly bloky pro vyzdívký ocelářských pecí. V Hůrce začali těžit grafit roku 1790 bratři Hofmannové a první zpráva ze schwarzenberského panství je z roku 1767 (Formánek-Křížek-Štěpán, 1963). V roce 1811 byl grafit prohlášen za vyhrazený nerost a tím skončilo období povrchové těžby dlabáním ve výchozech. Většina tehdy známých ložisek již byla při povrchu vybrána, takže začalo dobývání hornickými způsoby do hloubky. Kolem roku 1850 byli největšími podnikateli kníže Schwarzenberg u Černé v Pošumaví, Eggertova společnost a Mokranské těžařstvo u Mokré i Krumlovské grafitové závody bratří Poráků na Plešivci nad Rybářskou ulicí v Českém Krumlově.

Okolo roku 1865 byl znám grafit na Netolicku u Chvalovic (Kollowitz) - firma Pierron a spol., později i hrabě F. X. Kinský. Od Černé, Hůrky a Mokré bylo získáno asi 700 000 tun upraveného grafitu (koncentrátů) a z Českého Krumlova zhruba 140 000 tun. Z Netolicka (Chvalovice a okolí) až 150 000 tun, z Domoradic u Českého Krumlova asi 160 000 tun a z Bližné přes 200 000 tun surového grafitu. Těžební období trvalo přes 250 let a průměrná roční těžba vychází na 7 000 tun rubaniny. Světoznámá ceylonská naleziště na Sri Lance poskytla od roku 1880 přes 2 mil. tun grafitu a z jižních Čech, spolu s těžbou na Moravě, bylo získáno okolo 2,5 mil. tun. V letech 1925 - 1928 patřilo Československé republice 1. místo ve světové těžbě s roční produkcí kolem 23 000 tun. Schwarzenberský důlní podnik v Černé v Pošumaví byl zlikvidován za války v letech 1941 - 1942, ale na Netolicku u Chvalovic

byla hornická činnost obnovena (po zastavení provozu v roce 1931 za hospodářské krize). V letech 1940 - 1941 začala v Netolicích pracovat nová úpravna, která byla přesunuta z Chvalovic, protože připadly k Říši a Netolice zůstaly v Protektorátu. Ložisko vlastnila převážně německá společnost Kollowitzer Gewerkschaft a byla to jediná jihočeská grafitová lokalita v provozu (Kořan, 1949).

Česká republika má dvě oblasti s průmyslově zajímavými ložisky grafitu. Krystalické a mikrokrytalické suroviny v jižních Čechách a mikrokrytalické (krytokrytalické - "amorfní") grafity na severní Moravě (velkovrbenská grafitová série). Důležitá je pestrá skupina českokrumlovská, táhnoucí se od rakouských hranic přes Český Krumlov severovýchodním směrem až k Jindřichovu Hradci. Její část v délce asi 40 km, mezi vodní zdrží Lipno u Černé v Pošumaví a budějovickou pánví u Kamenného Újezdu, je grafitem nejbohatší. Bylo v ní vymezeno několik samostatných grafitonosných struktur, které zapadají do dvou grafitonosných pásem - chvalšinského a hořického (Tichý 1992). Pestrá skupina sušicko - votická je v severní části jihočeské grafitové oblasti s pásmy vltavotýnsko - milevským, vimpersko - volyňským a strakonicko - píseckým případně ještě chýnovským. Ve středu oblasti je pásmo netolické s chvalovickou strukturou, náležející do skupiny českokrumlovské. Během války zůstal v provozu závod s těžbou ve Chvalovicích a úpravnou v Netolicích.

Po roce 1945 nahradilo převážně německou společnost Chvalovické těžařstvo České Budějovice, jehož majetek přešel po znárodnění pod správu národního podniku Příbramské rudné doly. V roce 1948 byly přejmenovány na Příbramské rudné a tuhové doly. Řídily rovněž dva moravské závody - Staré Město pod Sněžníkem a Velké Tresné. Od roku 1950 bylo dobývání tuhy vyčleněno a sjednoceno. Jihočeská i moravská ložiska spravoval národní podnik Tuhové doly se sídlem v Netolicích. Z Netolic byla řízena jihočeská ložiska Chvalovice, Černá v Pošumaví, Koloděje nad Lužnicí a Úpravna Netolice. V roce 1958 byl netolický podnik začleněn do národního podniku Rudné doly Příbram. Po roce 1990 se národní podnik Rudné doly Příbram změnil ve státní podnik a od června 1993 vznikla akciová společnost Grafit Netolice. Tu převzal roku 2001 Koh-I-Noor České Budějovice a zůstaly samostatné jednotky Grafitový Důl Český Krumlov a Úpravna grafitu Netolice, která zanikla roku 2004.

Ve Chvalovicích byl do roku 1950 těžen nejlepší velkovločkový grafit a novou jámou do hloubky 115 m byly zjištěny nedobyvatelné grafitové obzory v hloubkách 83 a 113 m. V roce 1956 skončily důlní práce ve Chvalovicích a bylo těženo v sousedním revíru u Dolních Chráštan. V roce 1959 byl závod Chvalovice zlikvidován. Poslední období činnosti ve Chvalovicích a u Dolních Chráštan na Netolicku trvalo déle než 20 let, lokalita byla zdrojem výborné vločkové suroviny celkem asi 80 let. Za toto období bylo vytěženo až 150 000 tun suroviny (Tichý, 2001). V dnešní době jsou stopy po těžbě vesměs zahlazeny a jejich zbytky renaturalizovala příroda bujnou vegetací.

Tabulka - Památky Krajinného celku HiKK Netolicko, evidované Ústředním seznamem kulturních památek (ÚSKP,2022):

Název	Památková ochrana	Plošná památková ochrana	Na ploše	Lokalita	Adresa	Anotace
výklenková kaple	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 22280/3-3662, stav ochrany: památkově chráněno			Lužice; Lužice I (P)		Drobná výklenková kaple při staré úvozové cestě z Lužic do Netolic. Jednoduché provedení s převýšeným štítem a nikou, výklenek zakryt železnou mříží s motivem kvadrátu. Podle motivu na mříži zasvěcena zřejmě sv. Janu Nepomuckému.
venkovská usedlost	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 35479/3-3802, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Třešňový Újezdec	č.p. 18	Usedlost s podélně orientovaným patrovým obytným stavením, typickým pro severozápadní oblast Blanského lesa. Průčelí obytného stavení má půvabnou drobnou štukovou výzdobu s věnečky mezi okny, penízkovými šambránami a esíčkovými římsami.
venkovská usedlost	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 101537, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Třešňový Újezdec	č.p. 9	Zděná uzavřená usedlost, průčelí obytného stavení a výměnku mají jednoduché trojúhelné štíty, uprostřed ohradní zeď se stlačeně klenutou bránou a segmentově klenutou brankou. Nad bránou je obloučkově tvarovaný štít.
venkovská usedlost	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 32783/3-3800, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Třešňový Újezdec	č.p. 22	Hodnotný areál tradiční jihočeské usedlosti „U Čapků“, patřící do skupiny časnějších zděných objektů, jak je zpodobněn na mapě stabilního katastru z roku 1837.
venkovská usedlost	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 46815/3-3799, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Třešňový Újezdec	č.p. 20	Zděná uzavřená usedlost. Štítové průčelí je dvouosé, v přízemí jsou jeho nároží zdobena bosáží, pod pásovou římsou s mřížkovým dekorem jsou tři štukové věnečky z oblounů, v pravém z nich je číslo 20. Vykrajovaný křídlový štít.
Třešňový Újezdec	památková zóna rejst. č. ÚKSP 2252, stav ochrany: památkově chráněno			Třešňový Újezdec		Ves má nepravidelnou lichoběžnou náves. Usedlosti pocházejí hlavně z 2. pol. 19. století, patrové v podélné orientaci, typické pro podhůří

					Blanského lesa a východní Šumavy, dále přízemní usedlosti štítově orientované, s branami.
kaple sv. Václava	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 21833/3-3803, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Třešňový Újezdec	Kaple sv. Václava stojí na návsi v Třešňovém Újezdci, vesnické památkové zóně. Kaple je postavena v lidovém barokním slohu a dotváří tak podobu celé návsi. Je zde zachována výzdoba fasád s typickými prvky, celek dotváří věžička zvonice.
výklenková kaple	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 46853/3-3804, stav ochrany: památkově chráněno			Třešňový Újezdec	Výklenková kaple u silnice z Třešňového Újezdce do Lhenic je postavena na čtvercovém půdorysu, orientovaná k západu. Původně stála pod stromem. Štít je doplněn po stranách hrubými frontony. Jde o lidovou kapličku v barokizujícím slohu.
venkovská usedlost	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 19261/3-3801, stav: památkově chráněno	památková zóna		Třešňový Újezdec	č.p. 21 Uzavřená zděná usedlost s podélně orientovaným obytným stavením a navazující segmentově klenutou bránou a brankou. Obytné stavení má půdní nadezdívku s obdélnými větracími otvory.
hrad Poděhusy, archeologické stopy	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 21443/3-3725, stav ochrany: památkově chráněno			Hláaska; Podeřiště	Pozůstatky hradu se nacházejí na krátkém výběžku terasy nad Bezdrevským potokem. Hrad se skládá z jádra obklopeného ze tří stran mohutným příkopem a na Z chráněným prudkým svahem k potoku. V areálu hradu se nedochovaly nadzemní zbytky zdiva.
výklenková kaple	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 22407/3-3729, stav ochrany: památkově chráněno			Podeřiště	Výklenková kaple stojí poblíž obce Podeřiště, u silnice při výjezdu směrem na Lékařovu Lhotu. Je na velmi pohledově významném místě. Podle letopočtu na štítu pochází z roku 1762. Kaplička je prostého hranolovitého tvaru s výraznou římsou a štítem.
boží muka	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 21687/3-3728, stav ochrany: památkově chráněno			Podeřiště	Sloupková kamenná boží muka gotického typu stojí u silnice v Podeřišti, dnes před novostavbou domu čp. 33. Skládají se z hranolového zaobleného dřívku a hranolové kamenné lucerny, která je částečně poškozena.

kaple Panny Marie Růžencové	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 19129/3-3727, stav ochrany: památkově chráněno			Podeřiště		Návesní kaple v Podeřišti je lidovou barokní stavbou hranolového tvaru s bohatým profilováním nároží. Kapli ukončuje vysoká jehlancová střecha a vyrůstá z ní nízká šestihranná sloupková lucernová zvonice.
venkovská usedlost	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 23883/3-3726, stav: památkově chráněno			Podeřiště	č.p. 16	Uzavřená zděná usedlost s prvky lidového baroka ve štítu obytného stavení a vjezdové brány, datováno 1844.
zemědělský dvůr Rábín	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 15320/3-3668, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Malovice	Rábín č.p. 31	Rozlehlý hospodářský areál čtyřkřídle dispozice, obestavěný kolem pravoúhlého nádvoří. Hospodářský dvůr se nachází na území krajinné památkové zóny Libějovicko - Lomecko. V objektu byla v letech 1850 – 1863 první česká rolnická škola.
venkovská usedlost	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 18830/3-3609, stav ochrany: památkově chráněno			Krtely; Krtely I	č.p. 26	Uzavřená usedlost s částečně dochovanou dispozicí, dle datace ve štítu z roku 1851. Vstupní průčelí je tvořeno štítem obytného stavení a mírně předsazeným trojúhelným štítem špýcharu, vjezdovou bránou s brankou. Nad bránou je obloučkově tvarovaný štít.
stodola	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 14897/3-3669, stav ochrany: památkově chráněno			Malovice		Stodola v areálu usedlosti čp. 1 je přízemní obdélný objekt s vysokou valbovou střechou krytou betonovou krytinou a zčásti došky. Stěny jsou roubené z hraněných trámů. Stodola je ve velmi špatném stavu po pádu stromu v roce 2011.
Ochranné pásmo NKP-letohrádku Kratochvíle	ochranné pásmo rejst. č. ÚKSP 3175, stav ochrany: památkově chráněno			Kratochvíle; Netolice; Obora; Petrův Dvůr; Žitná		
výklenková kaple Panny Marie	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 40188/3-3806, stav ochrany: památkově chráněno			Vadkov; Vadkov I		Výklenková kaplička na kraji Vadkova u silnice do Lhenic je drobná kaplička v selskobarokním slohu, působí archaickým dojmem. Hmota kapličky je bez výzdoby, hladká, převýšený štít ve tvaru listu je doplněn nárožními sloupky.

hradiště Velký hrádeček, archeologické stopy	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 27769/3-3576, stav ochrany: památkově chráněno			Hradce; Hradce I	Pravěké výšinné sídliště, které bylo vybudováno ve strategické poloze na vrcholu izolovaného kopce ležícího v šumavském podhůří na okraji trvale osídlené oblasti. Opevnění se dochovalo v podobě jednoduchého valu o šířce 5 m a výšce do 2 m.	
návesní kaple sv. Petra a Pavla	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 14336/3-3791, stav ochrany: památkově chráněno			Třebanice; Třebanice I	Lidová barokní kaple z počátku 19. století. Kaple má bohatě tvarovaný štít, čelní stěnu s pilastry a vyklenutou korunní římsou. Boční stěny jsou hladké jen s malým oknem. Ze střechy kaple vyrůstá hranolová zvonice s jehlancovou střechou a korouhvičkou.	
výklenková kaple	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 31809/3-3575, stav ochrany: památkově chráněno			Hrbov; Hrbov I	Kaple stojí poblíž silnice z Hrbova do Lhenic. Jedná se o drobnou stavbu s výklenkem, štít je zakončen volutami a Božím okem. Výklenek kapličky je prázdný, bez výzdoby.	
výklenková kaple sv. Jana Nepomuckého	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 35300/3-3695, stav ochrany: památkově chráněno			Petrův Dvůr; Petrův Dvůr I	Zděná drobná výklenková kaple se nachází u silnice přímo na mostku nad výpustí rybníka Podroužek. Kaplička má výklenek s profilovaným ostěním, nad ním zvlněnou římsu a vykrojený štít, také s tvarovaným okrajem.	
boží muka	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 46498/3-3703, stav ochrany: památkově chráněno			Petrův Dvůr; Petrův Dvůr I	Hranolová boží muka, členěná třemi římsami, s vpadlými výplněmi různých tvarů na všech čtyřech stranách, stojí při lesní cestě v lese Peklo, směrem na zámek Kratochvíle.	
zámek Kratochvíle	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 42162/3-3707, stav ochrany: památkově chráněno, národní kulturní památka rejst. č. ÚKSP 252, stav ochrany: památkově chráněno	ochranné pásmo		Kratochvíle	č.p. 5	Areál renesančního letohrádku se zahradou obehnaný ohradní zdí a vodním příkopem. Postaven v letech 1583-89 pro Viléma z Rožmberka italským stavitelem Balthasarem Maggi. Figurální a geometrická sgrafitová výzdoba. Národní kulturní památka.
kaple Panny Marie	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 24121/3-3692, stav ochrany: památkově chráněno			Petrův Dvůr; U Petrova Dvora; U Petrova Dvora II	Barokní kaple Panny Marie stojí v dominantní poloze na vrcholu návrší Peklo. Kaple má fasády členěny bohatě profilovanou římsou a nárožními pilastry. Malý obloučkový štít měl původně po stranách křídla se stlačenými volutami.	

Petrův zemědělský dvůr	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 37507/3-3708, stav ochrany: památkově chráněno		ochranné pásmo	Petrův Dvůr; Petrův Dvůr I	č.p. 1	Rozsáhlý zemědělský areál uzavřené pravoúhlé dispozice, s kašnou na vnitřním dvoře. Východní křídlo má vysoké zděné komíny s ozdobnými hlavicemi. Krajinná dominanta. Součástí je pivovar na jižní straně a samostatně stojící sýpka na SZ.
dvorec Peklo	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 77217/3-3708, stav ochrany: památkově chráněno			Petrův Dvůr; Petrův Dvůr I	č.p. 72	Složitý uzavřený zemědělský komplex, rozdělený na několik čísel popisných. Zajímavé urbanistické uspořádání. Budovy jsou přízemní, zděné, křídlové štíty s prvky lidového baroka.
čtýřúhelníkové ohrazení	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 33169/3-5166, stav ochrany: památkově chráněno			Hradiště; Hradiště II		Obdélný hrazený areál typu viereckschanzen, který byl původně vymezen jednoduchým valem s palisádou a vnějším příkopem. Nejlépe dochovaná je V strana, kde výrazná terénní hrana dosahuje výšky 1,2 m.
Libějovicko-Lomecko	památková zóna rejst. č. ÚKSP 2381, stav ochrany: památkově chráněno			Černěves; Holečkov; Hradiště I; Hradiště II; Hvoždany I; Chelčice; Krtely I; Krtely II; Libějovice; Malovice; Malovičky; Nestanice; Nový zámek; Předměstí I; Setuň; Truskovice; Újezd I; Záhorčí		Barokní komponovaná krajina s architektonickými dominantami mezi Netolicemi a Vodňany.
měšťanský dům	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 33620/3-3640, stav ochrany: památkově chráněno			Lhenice	Náměstí č.p. 3	Jednopatrový objekt s barokizující fasádou, sedlovou střechou a volutovým štítem směrem do náměstí. Výrazné barokizující průčelí je členěno pilastry a římsami, mezi kterými se nachází okna ve štukových šambránách s profilovanými nadokenními římsami.
radnice	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 34103/3-3639, stav ochrany: památkově chráněno			Lhenice	Náměstí č.p. 125	Hodnotná budova radnice vystavěná v letech 1811 – 1814 v barokním stylu. Obdélný patrový dům s krátkým bočním křídlem a zadním rizalitem, s mansardovou sedlovou střechou do zdobných štítů a sedlovou střechou s námětky u bočního křídla na JV straně.

výklenková kaple	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 29318/3-3649, stav ochrany: památkově chráněno			Lhenice		Výklenková kaple, drobná lidová stavba na křižovatce cest pod stromem. Obloukový štít s kruhovým výklenkem, s čučky po stranách. Výklenek kaple zakryt dřevěnou mříží. Uvnitř nekvalitní pieta.
kaple Panny Marie	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 14490/3-3648, stav ochrany: památkově chráněno			Lhenice		Kaple Panny Marie stojí ve Lhenicích na kraji obce ve směru na Netolice. Jedná se o bohatě zdobenou barokní kapli s tvarovaným obloučkovým štítem, členěným pilastry a bohatým štukovým dekorem.
venkovský dům	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 38176/3-3644, stav ochrany: památkově chráněno			Lhenice	Prachatická č.p. 17	Podélně orientovaný omítaný přízemní srub s polovalbovou střechou a lichoběžným bedněným štítem.
venkovská usedlost	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 31920/3-3641, stav ochrany: památkově chráněno			Lhenice	Krumlovská č.p. 119	Zděná usedlost s prvky lidového baroka, přízemní obytné stavení je podélně orientováno, za ním je šikmo situovaná patrová sýpka, přestavěná k obytným účelům. Obě budovy mají dvouetážové lidově barokní štíty.
venkovská usedlost	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 23011/3-3642, stav ochrany: památkově chráněno			Lhenice	Bavorovská č.p. 140	Zděná usedlost s podélně orientovaným patrovým obytně hospodářským stavením goticko-renesančního původu s průčelím zakončeným dvouetážovým obloučkově vykrajovaným štítem. Ve dvoře je stodola, přestavěná k obytným účelům.
venkovská usedlost	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 18859/3-3645, stav ochrany: památkově chráněno			Lhenice	Krumlovská č.p. 115	Menší venkovská usedlost čp. 115 se nachází v jižní části obce, při silnici na Český Krumlov. Je situována v řadové zástavbě, do ulice směřuje dvouosé průčelí s volutovým štítem obytného stavení, vjezdová brána a jednoosé průčelí bývalého špýcharu.
kostel sv. Jakuba Většího	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 45885/3-3647, stav ochrany: památkově chráněno			Lhenice		Jednolodní kostel s půlkruhově zakončeným presbytářem, s novou sakristií, oratoří, věží a předsíňkou na jihu a se starou sakristií a oratoří na severní straně presbytáře. Lod' i presbytář jsou zaklenuty valenou klenbou s výsečemi.

sýpka s průjezdem	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 54088/3-3646, stav ochrany: památkově chráněno			Lhenice	149	Sýpka v usedlosti čp. 149 má v přízemí průjezd s kamenným profilovaným gotickým portálem půlkruhového tvaru, přeneseným z Kugelweitu.
Panský dům	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 27707/3-3638, stav ochrany: památkově chráněno			Lhenice	Bavorovská č.p. 156	Panský dům je situovaný na mírném svahu, v blízkosti kostela sv. Jakuba. Areál, jehož součástí panský dům tvoří, je přístupný bosovanou branou v jihovýchodní části dvora. O renesančním původu objektu napovídá z velké části obnovená sgrafitová rustika.
kovárna	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 15001/3-3884, stav ochrany: památkově chráněno	památková rezervace		Vodice; Vodice (P)	č.p. 26	Samostatně stojící přízemní zděný objekt s klenutým obloukem podkovárny a obloučkově tvarovaným štítem s půlkruhovým nástavcem a čučky. Interiér kovárny je dvouprostorový, kovářská dílna s výhni s letopočtem 1857 je zaklenuta plackovými klenbami.
Vodice	památková rezervace rejst. č. ÚKSP 1073, stav ochrany: památkově chráněno			Vodice; Vodice (P)		Jednotlivé usedlosti získaly přestavbou v 60/70. letech 19. století podobu uzavřených zděných patrových dvorců s elipsovité zaklenutými vjezdy. Najdeme zde i přízemní dvouštitové usedlosti s branou v ohradní zdi. Průčelí mají půvabnou štukovou výzdobu.
venkovská usedlost	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 33354/3-3882, stav ochrany: památkově chráněno	památková rezervace		Vodice; Vodice (P)	č.p. 19	Patrová zděná uzavřená usedlost s průjezdem, typická pro severní oblast Blanského lesa. Průčelí je členěno nárožní bosáží, patrovou římsou a okenními šambránami. Mezi okny v patře štukové ozdobné terčíky.
usedlost	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 106798, stav ochrany: památkově chráněno	památková rezervace		Vodice; Vodice (P)	č.p. 25	Drobnější usedlost patrně z první poloviny 19. století nacházející se mimo náves, s chlévem a stodolou dodatečně umístěnou netypicky v průčelí. Hodnotný příklad zachovalé usedlosti méně majetného vlastníka. Dochována klenutá černá kuchyně.
venkovská usedlost	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 36846/3-3881, stav ochrany: památkově chráněno	památková rezervace		Vodice; Vodice (P)	č.p. 18	Uzavřená zděná usedlost s atypickou vysokou třípodlažní sýpkou. V průčelí drobná štuková výzdoba.

venkovská usedlost	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 24574/3-3883, stav ochrany: památkově chráněno	památková rezervace	Vodice; Vodice (P)	č.p. 20	Uzavřená přízemní zděná usedlost. Na obytné stavení štítově orientované navazuje dodatečně nadstavěný stlačeně klenutý průjezd. Průčelí má jednoduchou štukovou výzdobu, v přízemí zaoblené lisénové rámy, v trojúhelném štítu motivy spirálek.
venkovská usedlost	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 31845/3-5987, stav ochrany: památkově chráněno	památková rezervace	Vodice; Vodice (P)	č.p. 6	Jedná se o zděnou patrovou uzavřenou usedlost z druhé poloviny 19. století. Usedlost tvoří obytná budova s průjezdem a hospodářské budovy kolem dvora.
venkovská usedlost	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 36100/3-3879, stav ochrany: památkově chráněno	památková rezervace	Vodice; Vodice (P)	č.p. 3	Usedlost na návsi má podobu uzavřené čtyřboké usedlosti s podélně orientovaným obytným stavením s průjezdem a s dochovanou štukovou výzdobou v podobě charakterických "penízkových" šambrán.
venkovská usedlost	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 30715/3-3878, stav ochrany: památkově chráněno	památková rezervace	Vodice; Vodice (P)	č.p. 2	Venkovská usedlost v severní frontě návsi. V pravé části má dům zvýšené přízemí, v levé části se nachází stlačeně klenutý vjezd a pravoúhlá branka pro pěší, nad kterými býval špýchar. Na fasádě obytného stavení je datování 1867.
venkovská usedlost	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 14821/3-3877, stav ochrany: památkově chráněno	památková rezervace	Vodice; Vodice (P)	č.p. 1	Zděná jednopatrová usedlost typu vierkantů s drobnou štukovou výzdobou, typickou pro severní oblast Blanského lesa. Datováno 1866. V roce 2012 byla zrušena PO pro objekt stodoly a kolny.
venkovská usedlost	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 19857/3-3880, stav ochrany: památkově chráněno	památková rezervace	Vodice; Vodice (P)	č.p. 4	Uzavřená zděná usedlost je situována na severovýchodním rohu návsi. Do návsi směřuje tříosé průčelí obytného stavení, vpravo od něj je špýchar s vjezdem do areálu, vpravo na něj navazuje průčelí bývalé stodoly. Dům je datován 1870.
výklenková kaple	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 30634/3-3693, stav ochrany: památkově chráněno		Netolice; Netolice I		Výklenková kaple stojí u staré polní cesty z Netolic do Lužic, je dnes obtížně dostupná. Stojí na návrší. Kaple má nárožní pilastry, profilovanou římsu a trojúhelníkový štít.

altán - zahradní pavilon	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 29304/3-3687, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I	č.p.	Torzo patrového barokního pavilonu původně postaveného ve svahu na obdélném půdorysu s mansardovou střechou. Dochován pozůstatek západní obvodové zdi. Altán se nachází v zahradě u domu čp. 271.
městský dům	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 38056/3-3681, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice	Mírové Náměstí č.p. 76	Barokně-klasicistní patrový rohový dům z 2. poloviny 18. století v severní frontě náměstí s podloubím zaklenutým plackami. V interieru dochovaná dispozice včetně klenebních konstrukcí a štukových stropních zrcadel. Dům postaven na starších základech.
kašna	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 45012/3-3702, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I	Mírové Náměstí	Kašna stojí uprostřed Mírového náměstí v Netolicích. Má půdorys pravidelného osmiúhelníka. Uprostřed stojí dřík nesoucí mísu a chrliče. Kašna pochází z roku 1677.
sousoší sv. Jana Nepomuckého	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 45788/3-3699, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I	Mírové Náměstí	Sousoší sv. Jana Nepomuckého s putti na náměstí, poblíž barokní kašny, pod stromy. Jedná se o klasické zobrazení tohoto světce, doplněné postavičkami putti, které nesou medailony a symboly. Sousoší je datováno do roku 1737.
socha sv. Jana Nepomuckého	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 27416/3-3698, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I		Tradiční typ sochy sv. Jana Nepomuckého z původně polychromovaného pískovce stojí na vysokém žulovém podstavci. Socha je umístěna poblíž Podeřištského potoka v ulici Pod Jánem, poblíž domu č.p. 253
výklenková kaple sv. Jana Nepomuckého	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 17586/3-3694, stav ochrany: památkově chráněno			Netolice; Netolice I		Zděná výklenková kaple nad pramenem stojí u silnice z Netolic na Nestanice - Vodňany, poblíž bývalé cihelny. Jedná se o drobnou kapli jednoduchého hranolového tvaru, s výraznými nárožními pilastry a trojúhelníkovým štítem, na kterém byla freska Madony.
boží muka	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 36987/3-3696, stav ochrany: památkově chráněno			Netolice; Netolice I	Gregorova	Boží muka stojí u odbočky z Gregorovy ulice na místní komunikaci. Stojí u domu č.p. 402. Jedná se o typická zděná boží muka se dvěma profilovanými římsami, mezi nimiž jsou na všech stěnách výklenky s malbami na plechu. Střecha je jehlancová, prejzová.

socha sv. Jana Nepomuckého	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 15714/3-3701, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna	kulturní památka	Netolice; Netolice I		Socha sv. Jana Nepomuckého stojí na zdi mostu na hrázi rybníka Mnich. Socha stojí na žulovém soklu, je vyrobena z pískovce a původně byla polychromovaná. Podle letopočtu na soklu je socha datovaná do roku 1746.
městský dům	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 101756, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I	Gregorova č.p. 30	Patrový dům s neorenesančním průčelím zdobeným mělkými nárožními rizality s bosáží a plastickými šambránami, v přízemí pásová bosáž. Dům dříve zv. U Koláčků byl v dnešní podobě vystavěn v roce 1896 na starších základech.
sýpka "Solnice"	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 10620/3-6082, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I	Školní č.p. 169	Špýchar barokního či ještě renesančního původu, přestavěn v barokním duchu kolem roku 1843. Podle místní tradice označován jako solnice, pro toto využití nejsou žádné písemné doklady.
městský dům	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 21696/3-3683, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice	Mírové Náměstí č.p. 80	Patrový dům se zděnou obdélnou atikou a dvěma arkádami loubí, původně ze 16. století s barokně klasicistními úpravami z 2. poloviny 18. století. Dochovány dva mázhausy a unikátní sklep valeně zaklenutý na středový pilíř. Modernizace dvorního průčelí.
městský dům	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 28284/3-3679, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice	Mírové Náměstí č.p. 53	Původně renesanční patrový dům ze 16. století v západní frontě náměstí, později upravovaný. Dochovaný mazhaus s valenou klenbou a dvěma poli hřebínkové klenby, v přízemí plackové klenby.
ohradní zeď s bránou hřbitova	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 33273/3-3697, stav ochrany: památkově chráněno			Netolice; Netolice I		Zděná brána mohutných rozměrů se třemi půlkruhovými oblouky s klenáky, členěná vysokými pilastry, s tympanonem uprostřed, je kvalitní ukázkou empírové architektury. navazující nižší ohradní zeď obklopuje hřbitov.
městský dům	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 14242/3-3680, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I	Mírové Náměstí č.p. 54	Přízemní dům původně ze 16. století, upravován klasicistně. Výrazná atiková nástavba členěná 6 obdélnými okny s dřevěnými žaluziemi a obdélnými a trojúhelnými frontony. Dochované prostory klenuté plackami a valenými klenbami, ve sklepě trámový strop.

venkovský dům	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 18754/3-3688, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice	Školní č.p. 195	Roubená usedlost patrně z 18. století, postavená na obdélném půdorysu s polovalbovou střechou, bedněným štítem a šindelovou krytinou. K roubenému stavení kolmo přistavěna otevřená zděná kolna krytá šindelem. Vynikající ukázka městské roubené architektury
pivovar	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 30201/3-3704, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I	Obecní č.p. 58	Bývalý měšťanský pivovar na místě renesančního pivovaru z poloviny 16. století. Současná podoba budov pochází z 2. poloviny 19. století, z původní stavby se dochoval pouze portál s rožmberskými růžemi v ohradní zdi do ulice a sklepení.
hotel Beseda	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 51212/3-6225, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I	Gregorova č.p. 32	Měšťanský dům Hotel Beseda s množstvím dochovaných konstrukcí z několika období. Nejlepší dochovanou hodnotou je profánní barokní architektura v sídle s vysoce hodnotným, byť torzálně dochovaným průčelím.
Ziegrosserův vodní mlýn	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 15935/3-3705, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I	Hořejší Mlýnská č.p. 219	Původně renesanční mlýn pod hrází rybníka Mnich, doložený deskou ve štítě s letopočtem 1663. Budova s mlýnicí ve zdivu zčásti raně barokní z roku 1664. V dnešní podobě z počátku 20. století, vnitřní dispozice upravena.
muzeum Rožmberský dům	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 32000/3-3684, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I	Mírové Náměstí č.p. 248	Renesanční budova z pol.16. stol. s podloubím obrácená do náměstí dvěma neorenesančními štíty. Barokně a klasicitně upravován, dochována sgrafitová rustika a bosáž. V interiéru renesanční křížové hřebínkové klenby, barokní valené klenby s výsečemi.
děkanství	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 38406/3-3686, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I	Staré Město č.p. 190	Jednopatrová nárožní budova děkanství s pozdně klasicistními průčelím postavená na starších základech, do dnešní podoby přestavěná v letech 1840-1843. Ve stejné době přistavěny hospodářské objekty stájí, chléva a kočárovny, většinou zaklenuté plackami.
městský dům	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 104258, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I	Mírové Náměstí č.p. 249	Řadový patrový dům s průjezdem, vystavěný jako hloubkový dvoutakt, se sedlovou okapově orientovanou střechou.

městský dům	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 102678, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I	Bavorovská č.p. 36	Přízemní řadový dům podélně orientovaný, na dům navazuje stlačeně klenutá vjezdová brána do dvora.
sousoší Kalvarie	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 86878/3-3700, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I		Sousoší Kalvarie dvou soch - sv. Maří Magdaleny a Panny Marie, a kříže s tělem Kristovým. Sochy jsou z mušlového vápence, stojí na žulových podstavcích. Celé sousoší je ohraničeno železným plotem ze svislých prutů se špičkami.
městský dům	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 100427, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I	Mnichská č.p. 214	Dům se nachází na počátku Mnišské ulice, vycházející z jižního rohu hlavního náměstí. Je situovaný v jihovýchodní řadě domů, s hlavním průčelím orientovaným k severozápadu. Přízemní podélně orientovaný dům s průjezdem a hospodářským zázemím ve dvoře.
silniční most - 2 klenuté mosty	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 18516/3-3706, stav: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I		Dva kamenné klenuté mosty u Mnichského rybníka, na severozápadním mostě je socha sv. Jana Nepomuckého, která je samostatnou kulturní památkou č. ÚSKP 15714/3-3701
městský dům	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 45423/3-3682, stav: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I	Mírové Náměstí č.p. 77	Patrový dvojdom s pěti arkádami loubí v severní frontě náměstí, původně ze 16. století, přestavěn ve druhé polovině 18. století, fasáda barokně klasicistní s historizujícími prvky z konce 19. století.
kostel Nanebevzetí P. Marie	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 18939/3-3690, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I		Raně gotický kostel, barokně přestavěný, s trojbokým závěrem, věží v západním průčelí, sakristií a oratoří na jižní straně a kaplí sv. Barbory při jihovýchodním nároží lodi. Před kostelem kříž, na J ohradní zeď.
mohylník, archeologické stopy	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 41044/3-3610, stav: památkově chráněno			Netolice; Netolice III		Tři skupiny mohyl v Krtelském lese z mladší doby bronzové, halštatské a raného středověku. Mohyly jsou uspořádány do řad, některé jsou obklopeny mělkými obvodovými žlaby.
výtopna s vodárnou a dřevěný sklad	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 101905, stav: památkově chráněno			Netolice; Netolice I		Typizovaný přízemní hrázděný objekt výtopny na koncové trati, spojený s věžovou vodárnou, postavené na železniční trati Netolice – Číčenice.

městský dům	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 50353/3-6178, stav: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I	Gregorova č.p. 31	Jednopatrový řadový měšťanský dům s dvěma dvorními křídly, s šestiosým průčelím klasicistním z doby kolem poloviny 19.stol.
Netolice	památková zóna rejst. č. ÚKSP 2053, stav ochrany: památkově chráněno			Netolice; Netolice I		Netolice jsou jedním z nejstarších jihočeských měst. Pravidelné náměstí bylo založeno JZ směrem od původní trhové osady. Kolem náměstí stojí patrové domy, středověkého a renesančního původu, některé s podloubím.
kostel sv. Václava	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 20663/3-3689, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I		Orientovaný jednolodní kostel s obdélným, trojboce ukončeným presbytářem, na severní straně lodi přistavěna oválná kaple sv. Michala, na jižní straně se nachází sakristie s oratoří v patře. V ose západního průčelí hranolová věž.
městský dům	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 21600/3-3685, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I	Mnichská č.p. 245	Městský dům z poloviny 18. století s výrazným barokním volutovým štítem s vazami. Obdélné přízemní stavení s valeným průjezdem s výsečemi, podobné klenby v interiéru, dvoupatrový klenutý sklep. Dvůr uzavírají příčně postavené stáje s plackovými klenbami.
radnice	kulturní památka rejst. č. ÚKSP 50352/3-6179, stav ochrany: památkově chráněno	památková zóna		Netolice; Netolice I	Mírové Náměstí č.p. 208	Radnice v Netolicích je dominantním prvkem prostoru náměstí a zároveň se řadí ke kvalitním ukázkám historismu v jižních Čechách. Budova je zachována z velké míry v autentickém stavu, v jejím zdivu jsou zachovány i části starší budovy.

Tabulka - Jednotky HiKK na území celku HiKK Netolicko:

vrstva	jev	název	kategorie	typ	přítomné atributy / typologické znaky
plocha	jednotka HiKK	Kratochvíle	Komponované krajiny	TYP 03 Krajina kombinované kompozice	rezidenční letní sídlo – zámek, kostel, letohrádek, kříž, boží muka, vrchol kopce, aleje a stromořadí
plocha	jednotka HiKK	Křížová cesta ve Lhenicích	Komponované krajiny	TYP 05 Krajina poutních míst	Kaple, hřbitov, křížová cesta, výklenkové kapličky, svaté obrázky, vyhlídkové místo, sakrální objekt zasvěcený Panně Marii, socha P. Marie
plocha	jednotka HiKK	Lánové a návesní vsi	Organicky vyvinuté krajiny	TYP 07 Krajina se specifickou strukturou osídlení	historický půdorys obce plužina / nevýrazná plužina
plocha	jednotka HiKK	Chrástánská plužina	Organicky vyvinuté krajiny	Typ 08 Krajina strukturálně výrazných plužin	plužina mezní pásy
plocha	jednotka HiKK	Vrchnostenská sídla a dvory	Organicky vyvinuté krajiny	TYP 09 Krajina vrchnostenských sídel a dvorů	hospodářský dvůr vrchnostenské sídlo (zámek), alej, stromořadí, náhon, rybníky
plocha	jednotka HiKK	Ovocné sady	Organicky vyvinuté krajiny	TYP 12 Krajina ovocných sadů	ovocný sad, zahrada sklep, kůlna, sušárna, moštárna, pálenice, stromořadí, aleje
plocha	jednotka HiKK	Rybníky	Organicky vyvinuté krajiny	TYP 13 Krajina rybníků	Rybník, stoka, kanál, strouha, mokřad (slatina, rákosina, podmáčená louka), alej, stromořadí
plocha	jednotka HiKK	Pastviny a louky	Organicky vyvinuté krajiny	TYP 14 Krajina pastvin a luk	Louka, solitérní strom v prvku louka, skupina stromů obsažená v prvku louka, alej, stromořadí.
plocha	jednotka HiKK	Obory a lesy	Organicky vyvinuté krajiny	TYP 15 Krajina obor a lesů	les obora, myslivna, dům oborníka, splavňovací kanál - stoka
plocha	jednotka HiKK	Hradiště	Organicky vyvinuté krajiny	TYP 16 Krajina hradišť	hradiště valy, příkopy
plocha	jednotka HiKK	Město Netolice	Organicky vyvinuté krajiny	TYP 17 Krajina měst	městská zástavba fortifikace, stavební dominanty (vertikální linie), vyhlídková místa
plocha	jednotka HiKK	Městys Lhenice	Organicky vyvinuté krajiny	TYP 17 Krajina měst	městská zástavba fortifikace, stavební dominanty, vyhlídková místa
plocha	jednotka HiKK	Těžba grafitu	Organicky vyvinuté krajiny	TYP 21 Krajina hlubinné těžby	důlní dílo haldy, odvaly, propadliny, poddolované území

Tabulka - Krajinné celky a jednotky HiKK na území ORP Prachatice:

vrstva	jev	název celku	jednotky HiKK zahrnuté v celku HiKK	typ	Kategorie krajiny
plocha	celek HiKK	Helpenbursko	Dub Poutní místa Lánové a návesní vsi Historické plužiny Vrchnostenská sídla a dvory Pastviny a louky Obory a lesy Město Husinec Město Vlachovo Březí Město Strunkovice nad Blanicí Povrchová těžba zlata Kamenolomy Krajina svatého Vojtěcha	TYP 03 Krajina kombinované kompozice TYP 05 Krajina poutních míst TYP 07 Krajina se specifickou strukturou osídlení Typ 08 Krajina strukturálně výrazných plužin TYP 09 Krajina vrchnostenských sídel a dvorů TYP 14 Krajina pastvin a luk TYP 15 Krajina obor a lesů TYP 17 Krajina měst TYP 17 Krajina měst TYP 17 Krajina měst TYP 22 Krajina povrchové těžby TYP 23 Krajina kamenolomů TYP 28 Krajina mýtů a legend	Komponovaná Komponovaná Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Asociativní krajina
plocha	celek HiKK	Prachaticko	Poutní místa Lánové a návesní vsi Historické plužiny Vrchnostenská sídla a dvory Pastviny a louky Obory a lesy Město Prachatice Rýžoviště zlata Kamenolomy Opevnění Prachatic Krajina mistra Jana Husa	TYP 05 Krajina poutních míst TYP 07 Krajina se specifickou strukturou osídlení Typ 08 Krajina strukturálně výrazných plužin TYP 09 Krajina vrchnostenských sídel a dvorů TYP 14 Krajina pastvin a luk TYP 15 Krajina obor a lesů TYP 17 Krajina měst TYP 22 Krajina povrchové těžby TYP 23 Krajina kamenolomů TYP 26 Krajina pohraničních opevnění TYP 34 Krajina se vztahem k významné osobnosti	Komponovaná Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Asociativní krajina

plocha	celek HiKK	Netolicko	Kratochvíle Křížová cesta ve Lhenicích Lánové a návesní vsi Chrástánská plužina Vrchnostenská sídla a dvory Ovocné sady Rybníky Pastviny a louky Obory a lesy Hradiště Město Netolice Městys Lhenice Těžba grafitu	TYP 03 Krajina kombinované kompozice TYP 05 Krajina poutních míst TYP 07 Krajina se specifickou strukturou osídlení Typ 08 Krajina strukturálně výrazných plužin TYP 09 Krajina vrchnostenských sídel a dvorů TYP 12 Krajina ovocných sadů TYP 13 Krajina rybníků TYP 14 Krajina pastvin a luk TYP 15 Krajina obor a lesů TYP 16 Krajina hradišť TYP 17 Krajina měst TYP 17 Krajina měst TYP 21 Krajina hlubinné těžby	Komponovaná Komponovaná Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá Organicky vyvinutá
--------	---------------	-----------	--	--	--

Tabulka - Databáze znaků jednotek celku HiKK Netolicko:

vrstva	název	typologické znaky	stav	popis
plocha	Kratochvíle	Panské sídlo, zámek - letohrádek, kaple, boží muka, aleje, stromořadí.	Z části zachovaný	<p>Typologická jednotka Kratochvíle je kombinovaná kompozice se stopami renesančních a klasicistních struktur v krajině. Území jednotky splňuje prvky typu kombinovaná kompozice, s dochovanými stopami renesančních a klasicistních struktur v krajině. Byly zde uplatněny principy geometrizace krajinných prostor v kontaktu s okrasně hospodářskými strukturami. Kultivační a estetizující počiny v podobě geometrizované osnovy dubových alejí členících zemědělské hospodářské plochy, strukturované sítě lesních cest s alejemi cest v lesních a honebních porostech, stromořadími a okrasnými plášti lemované porosty.</p> <p>Působivé jsou partie prastarých alejí se strukturou cest v lese Peklo (s prvkem božích muk), se statnými duby a lípami, které dokládají kompoziční systém a navazují na alejové struktury v plochách pod dvorem Švarcenberk, podobně jako aleje členící krajinu západně nad Kratochvílí v prostoru bývalé Malé Třebánky směrem k lesu Třebánka, včetně opláštění lesního porostu dubovým stromořadím za bývalou lesovnou U Ambrože. Identifikovaná jednotka se překrývá s dalšími přítomnými jednotkami krajiny lesů a obor, krajiny rybníků a krajiny pastvin a luk, které společně utváří jedinečnou komplexně kombinovanou krajinou kompozici. (Březan, 1985); (Hendrych, Vacek, 2021); I. a II. voj. mapování (Arcanum, 2022; Mapire.eu, 2022); Stabilní katastr (CUZK, 2022);</p>
plocha	Křížová cesta ve Lhenicích	Kaple, hřbitov, křížová cesta, výklenkové kapličky, svatě obrázky, vyhlídkové místo, sakrální objekt zasvěcený Panně Marii.	Obnovený	<p>Křížová cesta spojuje hřbitov u sv. Jana Křtitele ve Lhenicích s kaplí v Brabcích, poutním místem ve volné krajině. Od kaple je panoramatický výhled východním směrem přes luční partie nivy Vadkovského a Bezdrevského potoka k lesnímu masivu Blanského lesa s vrchem Vysoká Běta (804 m.n.m.) nad obcí Vodice (VPR). Vznik křížové cesty je datován do druhé poloviny 19. století. Základem křížové cesty je kaple v Brabcích, kterou dal zbudovat v letech 1865 - 1866 lhenický lékař, František Nemastil, na památku své zemřelé dvacetileté dcery Marie Pátkové. O rok později založil rod Nemastilů další kapli (druhé zastavení) a během příštího roku došlo k postavení dalších kapliček, které rozšířily jejich počet na 14 zastavení. Kompletní rekonstrukce křížové cesty i s kaplí Panny Marie proběhla v roce 2016. (Městys Lhenice, 2022; Diecéze Českobudějovická, 2022; Valenčík, 2008–2015; Národní registr pramenů a studánek, 2008).</p>

plocha	Lánové a návěsní vsi	Prvky regionálně specifického venkovského stavitelství, členění plužiny, historický půdorys,	Zčásti zachované	Typologická jednotka lánových vsí, návěsních vsí a malých návěsních vsí, s dochovanými historickými půdorysy a hmotami zástavby, kde se často, byť třeba již nevýrazně, dochovala charakteristická struktura plužiny. Jednotka je charakterizována sídly Rábín, Hradiště u Malovic, Podeřiště, Hlodačky, Lužice, Horní Chrášťany, Krtely, Hrbov, Třešňový Újezdec, Smědeček, Velký Bor, Třebanice, Žitná, Hoříkovice, Dolní Chrášťany, Vodice, Vadkov. (Kuča, 1998, 2000, 2014; Pešta, 2004; Škabrada, 2021; Škabrada, Voděra, 1986)
plocha	Chrášťanská plužina	Plužina, členění plužiny, mezní pásy	Zčásti zachovaná	Prostorově malá jednotka se zřetelněji dochovanou plužinou v obraze krajiny v okolí sídla Horní Chrášťany, kde je členění jednotlivých lánů plužiny charakteristicky zvýrazněno rozptýlenou a liniovou vegetací, především díky vizuálnímu uplatnění porostních příznaků, zřejmě je na ortofotosnímcích, či snímcích Lidarového snímkování povrchu země (CUZK, 2022; GoogleEarth, 2017-2022; Land Survey Office, 2022).
plocha	Vrchnostenská sídla a dvory	Hospodářský dvůr, vrchnostenské sídlo (zámek), alej, stromořadí, náhon, rybníky.	Vesměs zachované	Jednotka související s četnými a dlouhodobými proměnami krajiny původně Rožmberského dominia poblíž sídelních celků Netolice a Lhenice s hospodářskými panskými dvory Rábín, Kratochvíle, Petrův Dvůr, Grejnarov, Švarcenberk, Dvůr Peklo, Žitná, Lhenice a Nový Dvůr u Lhenic. Původní panské hospodářské dvory Rožmberků byly využívány a rozvíjeny v pozdějších hospodářských systémech panství Eggenbergů, a především pak dominia Schwarzenberského. Původní struktury byly rozšiřovány, vznikaly další dvory (Žitná) a v okolí byla kultivována krajina často až v polohách okrasných hospodářství Švarcenberk, Grejnarov, Žitná, či u dvorů Nový dvůr a Rábín, v jednotící a charakteristické krajinné struktuře, včetně výsadeb liniové a solitérní stromové vegetace k zvýraznění těchto okrasných hospodářských aspektů (Švarcenberk, Žitná, Petrův dvůr, Kratochvíle). K významným složkám této jednotky Vrchnostenských sídel a dvorů na Netolicku pak patří rozlehlé plochy pastvin a luk a systém propojených rybníků, který tvořil jejich významnou hospodářskou složku (Hendrych, Vacek, 2021; CUZK, 2022).
plocha	Ovocné sady	Ovocný sad, zahrada, kůlna, sušárna, moštárna, pálenice, stromořadí, aleje.	Průběžně obnovované	Jednotka v rámci širšího území krajiny v okolí měst Netolice a Lhenice. Je možné ji členit podle intenzity výskytu primárních a sekundárních znaků na tyto jednotky: Truskovicko – Krtelsko, s vazbou na přilehlé Libějovicko – Lomecko, sady zachycené již na veduté zámku Kratochvíle J. Verleho z počátku 18. století. Drobnější výskyt solitérních ovocných sadů je pak u obcí Hradiště a Podeřiště u Netolic. Lhenicko – Třešňový Újezdec. Charakteristická oblast ovocných sadů, historicky významná. Ovocné sady se zde vyskytují především s těsnou vazbou na sídla (mj. VPZ Vodice a Třešňový újezd, Vadkov, Vodice, Lhenice, Třebanice, Hoříkovice).

				<p>Prezence původních ovocných sadů je mnohde dohledatelná na historických mapách stabilního katastru a v současné podobě pak na družicových snímcích.</p> <p>Netolicko – Lužicko, s reliktním výskytem ovocných sadů, dohledatelná na historických mapách stabilního katastru. Na řadě míst se dochovala tradiční struktura ovocných zahrad a sadů, v těsné vazbě na sídelní strukturu měst (Lhenice) a obcí, především u menších vesnic - Vadkov, Vodice aj. (Zámek Kratochvíle, 2022; CUZK, 2022; GoogleEarth, 2017-2022; Corine, 2022).</p>
plocha	Rybníky	rybník; stoka, kanál, strouha, mokřad, (slatina, rákosina, podmáčená louka), alej, stromořadí.	Zčásti zachované	<p>Jednotka rybniční krajiny v okolí města Netolice, s historickou konotací na rozsáhlou rybniční soustavu Rožmberského dominia. Jedná se o propojenou soustavu na potocích Bezdrevském, Melhutka a Třebánka, včetně jejich drobných přítoků, struh a stok (a o oddělenou rybniční soustavu na Zlatém a Babickém potoce, přítoků řeky Blanice, z části mimo hranice celku Netolicko). Základy tohoto vodního díla v Netolické oboře a jejím okolí jsou dílem Jakuba Krčína z Jelčan a jeho předchůdců (Štěpánek Netolický).</p> <p>Zásadní pro studium a pochopení struktury rybniční krajiny na Netolicku je kdysi propojený renesanční vodní systém krajiny v povodí Bezdrevského potoka, Melhutky, Židovské strouhy, Třebánky a jejich drobných přítoků, z části dodnes dochovaný a zřetelný. Tento systém se skládal z několika desítek malých vodních ploch a rybníků, navzájem propojených soustavou struh a jedné velké propojovací strouhy Krčínky, která se dochovala ve fragmentech. Její vedení terénem je však v krajině stále zřetelné a díky svědectví historických map, archivních leteckých snímků a mapování technologií Lidar 5G v terénu dohledatelné (Březan, 1985; Hendrych, Vacek, 2021).</p>
plocha	Pastviny a louky	Louka; soliterní strom (obsažený v prvku louka), skupina stromů (obsažených v prvku louka), alej, stromořadí.	Obnovované	<p>Rozsáhlá jednotka, prostorově rozptýlená a pestrá mozaika krajiny pastvin a luk s rozptýlenou stromovou vegetací, stromořadími, soliterními stromy, alejemi a vegetačními pásy, která charakteristicky doprovází polohy niv drobných říček a potoků (Bezdrevského, Melhutka, Třebánka, Židovská strouha) a drobnějších struh a přítoků Bezdrevského potoka, včetně Vadkovského a Rapačovského potoka, a hraničí s neméně pestrou mozaikou krajiny lesů a v mnoha polohách i enkláv s intenzivně obdělávanými polohami orné půdy a ovocnými sady. Historický rozsah krajiny pastvin a luk a jejich proměn je dobře zřetelný na základě dokumentací na mapách II. vojenského mapování, na mapách stabilního katastru a archivních leteckých snímcích z doby poloviny 20. století. Jednotka krajiny pastvin a luk se prolíná s dalšími identifikovanými jednotkami v daném celku, nejpodstatnější je její komplexní prolnutí s jednotkou krajiny kombinované kompozice jednotky Kratochvíle, s jednotkou krajiny rybníků Netolicka a s jednotkou krajiny obor a lesů</p>

				Netolicka, kde spolu vytváří vzájemně provázanou a komplexní krajinou kompozici a zasahuje až na lesnaté okraje celku, k úpatím Blanského lesa a Podhůří Šumavy (GoogleEarth, 2017-2022; Corine, 2022; CUZK, 2022; Arcanum, 2022; CUZK, 2022).
plocha	Obory a lesy	Les; obora, bažantnice, splavňovací kanál, lovecká chata, myslivna.	Zčásti zachovaná	<p>Na území celku je zastoupení krajiny lesů v rámci identifikované jednotky Netolické obory a souvisejících lesů kolem fragmentovanější, v převládající matrici krajin pastvin a luk, krajiny polních enkláv orné půdy a krajiny ovocných sadů. V souvislosti s Netolickou oborou a okolními lesy zde sestupuje hranice lesa až k 450 m.n.m. Krajina lesů a obor tak tvoří rámec krajině pastvin a luk, oba typy na sebe těsně navazují a přecházejí jeden v druhý, místy je krajina pastvin a luk nahrazena polohami orné půdy, jinde je krajina obor a lesů doprovázena rozlehlými enklávami ovocných sadů, jak je tomu na Krtelsku či Lhenicku. Často jsou pak tyto polohy protkány rybníčními enklávami na přítocích Bezdrevského potoka, Melhutky a Třebánky.</p> <p>Netolická obora účelu lovu sloužila v dobách posledních Rožmberků Viléma a Petra Voka a v menší míře do třicetileté války, kdy postupně zanikla, aby byla z části rehabilitována během 18. a 19. století. Mezi významné stopy rozsahu obory dnes patří místy zřetelně dochovaný příkop vymezující její perimetr, původně opatřený dřevěným plaňkovým plotem se zastřešením a podezdívkou, ale především propojený vodní systém renesanční obory, z části dochovaný a zřetelný. Tento systém se skládal z několika desítek malých vodních ploch a rybníků, navzájem propojených soustavou stok a jedné velké propojovací strouhy Krčinky, která se dochovala ve fragmentech, kde její vedení terénem je zřetelné a díky svědectví historických map, archivních leteckých snímků a mapování technologií Lidar v terénu dohledatelné (Corine, 2022; GoogleEarth, 2017-2022; CUZK, 2022; Hendrych, Vacek, 2021).</p>
plocha	Hradiště	Hradiště; valy, příkopy.	Zčásti zachované	<p>V rámci celku Netolicko identifikovaná jednotka krajiny hradiště, s vyšší koncentrací zájmových objektů a uceleným vjemově vnímatelným krajinným prostorem, doprovází krajinu nivy Melhutky a Bezdrevského potoka v okolí města Netolice. Jedná se o prastarou frekventovanou krajinu při obchodní stezce na jih, s lokalitami předhistorickými i historickými. V katastru Netolic se nachází Přemyslovské hradiště Na Jánu (archeopark). Na sever od Netolic u obce Hradiště se nachází hradiště Malovice.</p> <p>Archeologický výzkum na této lokalitě proběhl již před rokem 1914 a mezi lety 1920-24. Zachycena byla především keramika datovaná do doby laténské, mezi 3. a 1. století př.n.l. Nejstarší z hradiště v rámci identifikované krajiny je hradiště Velký</p>

				Hrádeček, ve výšinné poloze nad skalnatým kaňonem říčky Melhutka. Jde o pravěké výšinné sídliště, frekventované od starší doby bronzové, pozdní doby halštatské, až po raný středověk, které bylo vybudováno ve strategické poloze na vrcholu izolovaného kopce na okraji trvale osídlené oblasti (ÚSKP, 2022; Čtverák, Lutovský, Slabina, Smejtek, 2003).
plocha	Krajina města Netolice	Městská zástavba; fortifikace, stavební dominanty (vertikální linie), vyhlídková místa.	Zčásti zachované	<p>Netolice jsou jedno z nejstarších jihočeských měst. Historické jádro města je Městskou památkovou zónou. K obci náleží osada Petrův Dvůr. Celá oblast Netolic byla osídlena již v době bronzové, význam měla i v době Laténské. Netolice jsou zmiňovány v písemných pramenech, jako pomezní hrad Slavníkovců je uvádí Kosmova kronika česká k roku 981. Po vyvraždění Slavníkovců se okolí Netolic zmocnili Přemyslovci, kteří zde vybudovali správní hrad, jehož součástí byl kostel sv. Jana, zrušený v roce 1788. Existence hradu je doložena až do 15. století.</p> <p>V podhradí stála trhovářská vesnice, související s průchodem obchodní cesty z Horních Rakous do Čech. Vesnice byla strukturována u kostela sv. Václava, postaveného počátkem 13. století. Již v polovině 15. století se zde díky příznivým geografickým podmínkám v okolní krajině začalo rozvíjet rybníkářství. Do dědičného vlastnictví Rožmberků přešly Netolice v roce 1513 listinou Vladislava Jagellonského. Jako součást rožmberského dominia získaly Netolice význam díky loveckému zámku Kratochvíle v těsném sousedství města, kde Vilém z Rožmberka trávil čas na honech v přilehlé Netolické oboře. Vilémův bratr a dědic Petr Vok z Rožmberka zde pobýval naposledy v roce 1600 a krátce nato kvůli zadlužení Netolice (spolu se sídelním Českým Krumlovem) prodal císaři Rudolfovi II. V roce 1622 získal Netolice spolu s Českým Krumlovem císařský rádce kníže Jan Oldřich z Eggenberga, který v roce 1628 potvrdil městská privilegia.</p> <p>Po vyměření Eggenbergů přešly Netolice r. 1719 do majetku Schwarzenbergů. Ve druhé polovině 18. století došlo k přestavbě zámku Kratochvíle. Netolice měly v rámci Schwarzenberského dominia až do 20. století statut samostatného velkostatku a rozlohou patřily k největším samosprávným jednotkám (velkostatek Netolice s připojenými Libějovicemi zahrnoval téměř 11 000 hektarů půdy (Durdík, 2002; Starý, 1993).</p>
plocha	Krajina městyse Lhenice	Městská zástavba; fortifikace, stavební dominanty	Zčásti zachované	<p>Nejstarší zmínky o obci pochází z roku 1283, kdy Lhenice patřily klášteru ve Zlaté Koruně. Roku 1420 uchvátil Lhenice Oldřich II. z Rožmberka, ale již r. 1437 Lhenice zastavil císař Zikmund obci Táborské. Na městečko povýšil Lhenice císař Ferdinand I. r. 1544. Později byly Lhenice královskou komorou Táborské obci zabrány a odprodány Rožmberkům, kteří zachovali městečku svobody. Roku 1600 daroval Lhenice Petr Vok</p>

		(vertikální linie), vyhlídková místa.		<p>z Rožmberka Martinovi Grejnarovi z Veveří, který zde vystavěl zámek, ale jen po krátkém držení odevzdal Lhenice opět Petru Vokovi.</p> <p>Po Bílé Hoře získali Lhenice v roce 1622 páni z Eggenberka a pak roku 1719 Schwarzenberkové. Základem urbanistické struktury Lhenic je obdélné náměstí, kterým procházela stará cesta z Českého Krumlova do Netolic. Dominantou severní fronty náměstí tvoří původně raně gotický kostel Sv. Jakuba, později přestavovaný. Pod kostelem je zemanská tvrz, snad zmíněné Grejnarovo renesanční sídlo, či ještě starší objekt. Panský dům čp. 156 pochází z 16. století a jako stavitel bývá uváděn Martin Grejnar a později pak Petr Vok. Necitlivé urbanistické a stavební úpravy z 50. let 20. století harmonický rozvoj Lhenic poškodily a městečko částečně přišlo o svůj ráz (Lhenice, 2022). Tradiční historický výraz si zachovaly domy v historickém jádru, především v okolí náměstí a podél cesty do Krumlova. V obci se nachází památný strom, Lhenická lípa srdčitá, při silnici směrem na Vadkov. V katastru městyse Lhenice je evidována řada nemovitých kulturních památek. Místní část Vodice je VPR, Třešňový Újezdec pak VPZ. (Kolektiv, 1978; USKP, 2022).</p>
plocha	Těžba grafitu	Důlní dílo; haldy, odvaly, propadliny, poddolované území.	Renaturali- zované	<p>Jednotku charakterizuje území v poloze na jih od Netolic a severovýchodně od Lhenic, v okolí obce Dolní Chrášťany. Pomístní pojmenování „K šachtám“ dokládá historickou těžbu grafitu na řadě lokalit. Okolo roku 1865 byl znám grafit na Netolicku u Chvalovic (Kollowitz) - firma Pierron a spol., později i hrabě F. X. Kinský. V letech 1940 - 1941 začala v Netolicích pracovat nová úpravna, která byla přesunuta z Chvalovic. Během války zůstal v provozu závod s těžbou ve Chvalovicích a úpravnou v Netolicích, která zanikla roku 2004.</p> <p>Ve Chvalovicích byl do roku 1950 těžen nejlepší velkovločkový grafit a novou jámou do hloubky 115 m byly zjištěny nedobyvatelné grafitové obzory v hloubkách 83 a 113 m. V roce 1956 skončily důlní práce ve Chvalovicích a bylo těženo v sousedním revíru u Dolních Chrášťan. V roce 1959 byl závod Chvalovice zlikvidován. Poslední období činnosti ve Chvalovicích a u Dolních Chrášťan na Netolicku trvalo déle než 20 let, lokalita byla zdrojem výborné vločkové suroviny celkem asi 80 let. Za toto období bylo vytěženo až 150 000 tun suroviny. V dnešní době jsou stopy po těžbě vesměs zahlazeny a jejich zbytky renaturalizovala příroda bujnou vegetací (Baumanová, 2012; Malina, 2016; Tichý, 2001).</p>

II. Popis metod zpracování

Výsledek se skládá ze dvou složek map v tištěné podobě:

- a) Vymezení všech celků a jednotek HiKK na území správního území ORP Prachatice.
- b) Podrobná identifikace jednotek HiKK, příslušných znaků a ostatních znaků vybraného celku HiKK Netolicko.

Celky a jednotky HiKK na území správního území ORP Prachatice

Postup analýz vychází z metodiky Typologie historické kulturní krajiny České republiky, vytvořené stejným týmem. Na základě uvedené metodiky byly v mapě vymezovány jednotky historické kulturní krajiny a celky historické kulturní krajiny, přičemž novost postupu spočívá zejména v tom, že metodika posuzuje kulturní hodnoty krajiny ze zorného úhlu nositelů její typologické specifičnosti, tj. hmotných i nehmotných znaků, jimiž se tyto hodnoty projevují. Typologie historické kulturní krajiny je uchopitelná na základě vymezení území vyznačujícího se vysokou koncentrací a hodnotou znaků, predikujících zařazení do určitého typu historické kulturní krajiny. Pro takto vymezenou část historické kulturní krajiny je v metodice zavedeno označení jednotka historické kulturní krajiny.

Jednotka HiKK je definována jako část krajiny, jejíž charakter je dán navzájem souvisejícími znaky, které do vymezeného prostoru v určité době nebo vývojové etapě vtiskla určitá lidská činnost nebo interaktivní působení krajiny a člověka. Jednotka HiKK je funkčně nebo významově ucelená, v daném prostředí dostatečně prostorově vymezená. Postihuje pouze určitou složku vývoje, tj. typ historické kulturní krajiny.

Jednotky HiKK se vymezují na základě znaků, definovaných podle různých kritérií tak, aby byly podchyceny všechny podstatné aspekty vývoje území, pohledově výrazné krajinné jevy a nehmotné jevy, které určují charakter území (Ehrlich et al., 2020). Pro praktické účely přípravy a zdůvodnění ochrany ve veřejném zájmu se vymezuje celek historické kulturní krajiny, který může být tvořen jednou nebo více překrývajícími se jednotkami. Je-li jich více, pak to znamená, že bylo v konkrétním území identifikováno více typů historické kulturní krajiny.

Celek HiKK je definován jako souvislé území zahrnující jednu nebo více typově specifických částí HiKK, vymezených jako jednotky HiKK na základě signifikantních znaků příslušného typu. Jako celek historické kulturní krajiny se vymezuje území zasluhující ochranu ve veřejném zájmu, které památkový zákon definuje jako „krajinný celek s významnými kulturními hodnotami.“ Pokud celek obsahuje více jednotek historické kulturní krajiny, málokdy na sebe pouze aditivně navazují, mnohem častější je jejich překryv, který se může projevovat různými prostorovými vztahy, výjimečně se mohou zcela překrývat.

Vedle znaků typu historické kulturní krajiny, které jsou součástí identifikovaných jednotek, patří do celku ještě ostatní znaky historické kulturní krajiny. Proto i v případě, že je základem celku jediná jednotka, netvoří celek sama o sobě. Jeho součástí jsou vždy i ostatní znaky na vymezeném území, které jsou tematicky nebo

vývojově odlišné od typu vymezených jednotek, případně nejsou natolik koncentrované, aby zakládaly možnost vymezení samostatné jednotky HiKK. Sloučení identifikovaných územně souvisejících jednotek do celku HiKK je možnost, nikoli povinnost (Ehrlich et al., 2020).

Dle uvedené metodiky byly na správním území ORP Prachatice vedle lokalit s přítomností různorodých znaků nalezeny segmenty krajiny, které mají výraznost, ucelenost a soustředěnost znaků určitého krajinného typu. Na základě toho byly v řešeném území identifikovány tři celky a sedmáct typů HiKK, rozložených do pětatřiceti jednotek HiKK, přičemž části některých jednotek leží i mimo hranice řešeného ORP.

Jedná se o tyto jednotky HiKK: Krajina kombinovaných kompozic (TYP 3), Krajina poutních míst (TYP 5), Krajina se specifickou strukturou osídlení (TYP 7), Krajina strukturálně výrazných plužin (TYP 8), Krajina vrchnostenských sídel a dvorů (TYP 9), Krajina ovocných sadů (TYP 12), Krajina rybníků (TYP 13), Krajina pastvin a luk (TYP 14), Krajina obor a lesů (TYP 15), Krajina hradišť (TYP 16), Krajina města (TYP 17), Krajina hlubinné těžby (TYP 21), Krajina povrchové těžby (TYP 22), Krajina kamenolomů (TYP 23), Krajina pohraničních opevnění (TYP 26), Krajina mýtů a legend (TYP 28), Krajina se vztahem k významné osobnosti (TYP 34).

Znaky HiKK jako typologické atributy jednotlivých typů, jejichž soustředěnost vede k vymezení konkrétní jednotky HiKK, jsou vyjmenovány níže, podle uvedené metodiky (Ehrlich et al., 2020). Za účelem komplexního využití datových databází a jejich zpracovávání prostředky GIS byly některé atributy / znaky zvažovány jako primární nebo sekundární, aby bylo možno tyto databáze využít a pracovat s nimi.

Typ 3: Krajina kombinované kompozice

Krajina se skladbou geometrických i idealizovaných „přírodních“ kompozic, tvořících vzájemně provázaný celek, ve kterém mohou být oba typy kompozic zastoupeny v různém rozsahu. Kompoziční schéma bylo takto utvářeno buď již v době založení, nebo postupně v průběhu svého vývoje (krajina byla například původně organizována pouze geometricky a později byla krajinářsky přemodelována, ale s ponecháním některých prvků geometrické kompozice).

Pohledové cíle a akcenty: rezidenční nebo letní sídlo nebo symbolicky významný objekt (např. loreta, kaple, kostel) často v pozici hlavního uzlového bodu nebo jednoho z hlavních uzlových bodů a také v roli krajinných dominant. Jako pohledové cíle a akcenty a často též v roli dominant, se dále uplatňují další umělé i přírodní objekty (letohrádek, gloriety, obelisk, věž, rozhledna, kříž, socha, skála, vrchol kopce). Přítomnost geometricky pojatých zahradních kompozic, s využitím ploch, cestní sítě, terénních úprav, kanálů, vodních ploch, výsadeb apod.

Pohledové vazby předznamenány geometrickou osnovou. Přenos pohledových vazeb zpravidla fyzicky zdůrazněný (aleje, stromořadí, porostní rámy průhledů). Volné prostory různého charakteru tvoří prostředí pohledových vazeb a prostorových vztahů v závislosti na organizaci prostoru geometrickou osnovou. Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS;

Primární: rezidenční sídlo – zámek; Sekundární: loreta, kaple, kostel, letohrádek, gloriety, obelisk, věž, rozhledna, kříž, socha, skála, vrchol kopce, alej, stromořadí.

Typ 5: Krajina poutních míst

Krajina poutních míst je vázána především na poutní místa ve volné krajině. V krajině se odrážejí projevy kolektivně (společně) prožívané náboženské víry i individuální zbožnosti. Důležitá je jak celková skladba poutního místa (křížová cesta, poutní kostel, další kaple apod.), tak jeho pohledové uplatnění v krajině. Celá krajina je sakralizována pomocí drobných i větších objektů a místních názvů. Rovněž topografie a umístění objektů v krajině může odrážet topografii známých svatých míst nebo specifickou topografii národní/regionální/lokální legendy. Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: kostel, kaple, klášter; Sekundární: křížové a pašijové cesty, kalvárie, kapličky, kříže, boží muka, svaté obrázky, sochy svatých, vyhlídkové místo, sakrální objekt zasvěcený Panně Marii, andělům strážcům, patronům země.

Typ 7: Krajina se specifickou strukturou osídlení

Oblasti se specifickou, od okolí odlišnou strukturou osídlení, v rámci daného regionu víceméně jednotnou. Struktura venkovského osídlení je dána prostorovým uspořádáním soustavy venkovských sídel (rozložením vesnic v krajině vzhledem k terénu, vodotečím, historické cestní síti a ke způsobu zemědělského hospodaření), jejich vzájemnými vazbami a hierarchií. Dále je dána jak typem osídlení (velké vesnice, velmi malé vesnice, rozptýlené osídlení aj.), tak i jejich půdorysným typem (např. lánové lineární či radiální vsi, lokační vsi s velkými pravidelnými návsemi, vsi moravských nížin s organicky tvarovanými návsemi aj.), popřípadě i dochovanými znaky regionálně specifického venkovského stavitelství. Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: historický půdorys obce (převzato z Atlasu krajiny ČR); Sekundární: nevýrazná plužina.

Typ 8: Krajina strukturálně výrazných plužin

Území (jeden či více katastrů), kde se dodnes dochovaly strukturálně výrazné plužiny (tj. prvky členění historické plužiny, dotvářející prostorovou strukturu krajiny a projevující se v obrazu krajiny), především plužiny lánové (lineární i radiální). Hranice parcel jsou zpravidla vymezeny mezemi, agrárními valy, kamennými snosy a keřovou či stromovou vegetací, proto přetrvaly fáze hospodářského útlumu i kolektivizaci venkova v 50. letech 20. století s následnou razantní intenzifikací.

Plužiny se obvykle váží na určitý půdorysný typ vesnických sídel. Přetrvávají i v územích, kde vlastní vesnické osídlení zcela nebo převážně zaniklo, proto má význam sledovat i reliktní formu. Ta se uplatňuje i v kontinuálně osídlených územích, a to typicky v okrajových částech katastrů, ve kterých se po polovině 20. století obvykle značně zvýšila míra zalesnění. Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: plužina; Sekundární: mezní pásy (zjištěno z ortofoto a digitálního modelu reliéfu).

Typ 9: Krajina vrchnostenských sídel a dvorů

Krajina jako zázemí vrchnostenského sídla (zámku, kláštera), obvykle spojeného s hospodářskými dvory a dalšími stavbami sloužícími k hospodaření vrchnosti. Krajina je často členěna alejemi, zejména podél cest, častá je kombinace různých druhů rostlinné a živočišné produkce, chov koní. Charakteristickým znakem jsou velké scelené dominikální pozemky, které se do kolektivizace ostře odlišovaly od pozemkově rozdrobené rustikální zemědělské půdy. Tento typ historické kulturní krajiny je třeba primárně sledovat v rámci někdejších patrimoniálních jednotek (panství, statků). Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: hospodářský dvůr; Sekundární: vrchnostenské sídlo (zámek, hrad, klášter), alej, stromořadí, náhon, rybníky.

Typ 12: Krajina ovocných sadů

Ovocnářství, tedy pěstování ovocných dřevin a zpracování ovoce je zastoupeno prakticky všude tam, kde jsou pro to příznivé půdní i klimatické podmínky. O krajině ovocných sadů lze však mluvit až v případech, kdy se sady a ovocné keřové plantáže staly dominantním či alespoň výrazným znakem krajiny. Taková území nacházíme často na rozhraní nížin a pahorkatin, kde k jihu exponované svahy poskytovaly nejlepší podmínky pro pěstování ovoce. Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: ovocný sad, zahrada; Sekundární: sklep, kůlna, sušárna, moštárna, pálenice, stromořadí, aleje

Typ 13: Krajina rybníků

Krajina po staletí využívaná pro chov ryb v rybnících – uměle vytvořených vodních nádržích, obvykle sdružených do soustav, popř. pro další dobové hospodářské činnosti vázané na akumulaci vody a využití vodní energie. Rybníční soustava bývá vybudovaná přímo na vodním toku (menší řeka v horní části toku, častěji potok), nebo zásobovaná umělým přivaděčem vody (nazývaný „stoka“, „kanál“), zajišťujícím možnost ovlivnění vodního objemu z průběžného hlavního toku.

Hlavní součástí jednotlivých rybníků jsou především různě dlouhé hráze, tvarované podle místních morfologických podmínek (často s alejí či stromořadím), výpustním a nápustním zařízením, bezpečnostním přelivem a příjezdovým a manipulačním prostorem loviště. Dále sem patří zařízení a stavby pro zásobování vodou (kanály, stoky, stavidla) včetně přes ně vedoucích kamenných mostků, systém sádek, obvykle s provozní a obytnou stavbou (bašta, dvůr), manipulační dvůr pro mechanizaci, sušení sítí apod.

Z mladších znaků jsou to objekty a zařízení, jejichž existence přímo souvisí s dominantní formou využití, zejména stavby a zařízení pro odchov a přechodné držení ryb (množirny rybního plůdku, kryté sádky pro mladší ryby, rybářské laboratoře, přípravný a sklady krmiva, rybárny, loděnice, výrobní sítí, zařízení pro rybářský výzkum a praxi aj.). Zemědělské a další pozemky, jejichž charakter a využití

jsou dány sousedstvím rybníka (např. podmáčené louky a lesy, prutníky, slatiny a rákosiny).

Charakteristické je formování břehů a porostních okrajů, systém alejí, stromořadí, protipovodňových a dalších melioračních a hospodářských opatření v rybniční krajině, úseky přírodního vodního toku, propojující části rybniční soustavy, stavby a zařízení využívající uměle zřízených vodních ploch, např. zařízení pro chov vodní drůbeže. Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: rybník; Sekundární: stoka, kanál, strouha, mokřad (slatina, rákosina, podmáčená louka), alej, stromořadí.

Typ 14: Krajina pastvin a luk

Krajina s plošnou převahou či výrazným podílem pastvin a luk, dokládající historický způsob využití pro produkci píce, sena a pastvu dobytka, pokud nepatří do typu 7 či 8. Nepatří sem tedy krajiny, kde louky či pastviny recentně nahradily pole. Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: louka; Sekundární: solitérní strom (obsažený v prvku louka), skupina stromů (obsažený v prvku louka), alej, stromořadí.

Typ 15: Krajina obor a lesů

Krajina dokládající historický způsob pěstování lesa a na něj navazující využití a zpracování dřeva. Území s převahou velkých porostních celků hospodářských lesů, významně ovlivňujících charakter krajiny. Specifickou variantou lesní krajiny je krajina pro chov a lov zvěře v oborách či bažantnicích (lov samotný není omezen na obory, ani na lesní krajinu). Je to krajina záměrně utvářená v souladu s dobovým způsobem chovu lovné zvěře a jejího lovu, zřízená obvykle v rámci širšího krajinného prostředí rezidenčního nebo sezonního panského sídla. Co do vzhledu má lovecká krajina obvykle lesnatý charakter s určitým podílem otevřených (zemědělských, pastevních, lučních a vodních) ploch.

Obory a bažantnice jsou funkčně a prostorově organizovány a mohou být geometricky strukturovány (například hvězdicí průseků), ale tato forma má primárně praktický účel při lovech nebo při péči o les. Formování obor někdy vykazuje i volnou „přírodní“ formu, popřípadě kombinaci obou pojetí. Patří sem dlouhodobě stabilní lesní celky se znaky historického způsobu využití lesní krajiny – cestní síť, struktura osídlení, zařízení a provozy k pěstování lesa (lesní školky, plantáže), k těžbě, dopravě (kromě cest též lesní železnice, plavební kanály, klauzy), zpracování a využití dřeva.

Objekty a zařízení, jejichž existence přímo souvisí s dominantní formou využití, tj. stavby a objekty určené k pěstování a správě lesa (hájovny, myslivny, lesovny a další hospodářské, vodohospodářské a technické objekty). Doklady historických způsobů pěstování lesa, jako je např. výmladkový les neboli pařezina (jeden z nejstarších způsobů lesního hospodaření). Doklady využití dřeva k provozování lesních řemesel, jako je uhlířství (pálení dřevěného uhlí v milířích), dehtářství (výroba dehtu v dehtářských pecích), draslařství (výroba potaše z popela spáleného dřeva), smolaření (získávání pryskyřice z lesních stromů).

Charakteristické je strukturování porostních pláštíků lesních okrajů, systém alejí, stromořadí i jednotlivých solitérních stromů, náhonů, protipovodňových a dalších melioračních a hospodářských opatření v lesní krajině. Související jsou plochy a objekty sloužící k jinému než produkčnímu využití lesa, např. k chovu a lovu lesní zvěře mimo obory a obory jako zařízení pro chov a lov vysoké nebo černé zvěře. Součástí jsou travní a porostní plochy úživné pro zvěř (patevní louky, aleje, stromořadí a porosty dubů, jírovců, buků), napajedla a rybníky, krmelce, seníky, stodoly a kaliště, zařízení k organizaci a průběhu honu včetně orientace lovců: lesovny, lovecké věže, pavilony, altány, posedy, kaple, sochařská výzdoba i drobná architektura. Na prostorovém uspořádání porostu se někdy podílejí střelecké průřezky, které jsou součástí prostoru utvářeného na základě geometrické osnova nebo v podobě luk volného přírodního charakteru.

Bažantnice, prostor určený pro chov a lov bažantů a lovného ptactva jsou nízké stříhané remízy (seřezávané smrky a listnaté keře sloužící k úkrytu bažantů), háje a stromořadí, políčka pro pěstování plodin ke krmení bažantů, prvky jako líhně a odchovny bažantů, voliéry, napajedla – vodní toky, stoky, kanály nebo nádrže. Organizace bažantnice bývá sítí cest nebo průseků na základě geometrické osnova nebo ve volném přírodním duchu. Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: les; Sekundární: obora, bažantnice, vodní či splavňovací kanál, lovecká chata, myslivna.

Typ 16: Krajina hradišť

Z chronologického hlediska jde o nejstarší typ sídelní krajiny, vázaný na pravěká až raně středověká opevněná sídliště – hradiště. Mezi nimi převažují a lépe se dochovala hradiště výšinná oproti hradištím nížinným, chráněným vodou. Hradiště jsou často velmi rozlehlá a – v případě výšinných hradišť – představují i dominantní prvky krajiny. Jde z podstaty o archeologické lokality, většinou však s dochovaným valovým opevněním či jeho zbytky. Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: hradiště; Sekundární: valy, příkopy.

Typ 17: Krajina města

Krajina města se vyznačuje výraznou individualitou – svébytností tkvící v prolnutí přírodní a urbánní struktury a vizuální jedinečnosti spočívající ve vnějším projevu přírodních podmínek a znaků kulturního vývoje krajiny a městského prostředí. Historická městská krajina je výsledkem historického vrstvení kulturních a přírodních hodnot a atributů, které zahrnují jak historické centrum, tak i širší městský kontext a jeho geografické prostředí – krajinný rámec. Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: městská zástavba; Sekundární: fortifikace, stavební dominanty (vertikální linie), vyhlídková místa, rozhledny.

Typ 21: Krajina hlubinné těžby

Krajina hlubinné těžby zahrnuje areály hlubinné a přípovrchové těžby a zpracování nerostných surovin. Nejčastěji jde o hornické krajiny metalických rud či hlubinné těžby černého (kamenného) uhlí. Zejména drahé kovy byly vždy vyhledávanou komoditou, jejíž těžba se na našem území intenzivně rozvíjela již od středověku. Takové předindustriální montánní krajiny jsou tedy vůbec nejstaršími krajinami formovanými činností průmyslového (těžebního) charakteru, a to několik století před nástupem průmyslové revoluce. Skutečná těžba černého uhlí se tak rozvinula až v průběhu 19. století, a to prakticky již výhradně průmyslovými metodami. Industriální etapa hlubinné těžby uhlí je prakticky vždy spojena s efektivním využitím suroviny přímo na místě (v blízkosti) těžby: koksovny, hutě, tepelné elektrárny, ale i průmysl jiných odvětví. Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: důlní dílo; Sekundární: haldy, odvaly, propadliny, poddolované území, těžební věž.

Typ 22: Krajina povrchové těžby

Jde o krajiny převážně velkoplošné povrchové těžby v nevelkých hloubkách, kde se vyplatilo provést plošnou skrývku a těžit v otevřené jámě. (Pozn. Povrchová těžba většího rozsahu je historicky charakteristická pro rýžování zlata v povodích zlatonosných řek, kde vedlejším produktem jsou dodnes zřetelné sejpy hlušiny, navršené v rozsáhlých okolicích těchto řek a jejich přítoků). Novodobě pak pro industriální období a zvláště pro 2. polovinu 20. století (předtím se i v Podkrušnohoří těžilo hnědé uhlí převážně hlubinným způsobem).

Industriální etapa povrchové těžby uhlí je prakticky vždy spojena s efektivním využitím suroviny přímo na místě (v blízkosti) těžby: tepelné elektrárny, chemické závody i průmysl jiných odvětví. Krajina povrchové těžby se zásadně změní vlastně dvakrát: nejprve dobýváním suroviny a poté procesy navazujícími na ukončení takové těžby, kdy vznikají v různém rozsahu tzv. post-těžební krajiny, s různě pokročilou re-naturalizací a různými postupy řešenou rekultivací. Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: lom (těžební prostor); Sekundární: výsyvky, haldy, morfologické novotvary.

Typ 23: Krajina kamenolomů

Krajina s těžbou kamene, převážně povrchovou, méně často i podzemní. Kamenné lomy jsou díky pevnosti materiálu dlouhodobě udržitelné v podobě po ukončení těžby. Některé lomy a jejich koncentrace na menším území jsou velmi působivé. Řada takových míst je již druhotně naturalizovaná, často jsou vytěžené lomy zaplaveny vodou. Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: lom (těžba vyhrazených nerostných surovin); Sekundární: výsyvky, odvaly, haldy, morfologické novotvary.

Typ 26: Krajina pohraničních opevnění

Pohraniční opevnění vznikala již ve starších dobách (opevnění západně od Volar z doby pobělohorské), ale předmětem tohoto typu jsou především systémy opevnění budované krátce před 2. světovou válkou převážně v pohraničí. Ty jsou vždy výrazně lineární, nicméně v nejexponovanějších oblastech (linie opevnění ŘOP jižně nad Prachaticemi) vzniklo několikakilometrové pevnostní pásmo. Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: bunkr, pevnost; Sekundární: nedefinován.

Typ 28: Krajina mýtů a legend

Krajina je asociována s dějištěm mýtických nebo legendistických událostí, včetně legend o světcích. Jedná se o krajinu, která je/byla dějištěm událostí známých z národní mytologie, lidové tradice a/nebo legend. Asociace jsou často navázány na výrazný přírodní jev a odrážejí se v kulturních projevech v krajině. Pověst, mytologický nebo legendistický příběh jsou v krajině připomínány většinou drobnými památkami a místními názvy. Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: místní název; Sekundární: drobné památky.

Typ 34: Krajina se vztahem k významné osobnosti

Dějiště života a tvorby významné osobnosti; krajina jako doklad života všeobecně známé osobnosti, místo inspirující tvorbu umělce nebo dějiště uměleckého díla. Asociativní krajina, v níž jsou dochovány stopy působení významné osobnosti a místa či stavby s jejím životem spojené. Nedošlo zde k podstatnému narušení obrazu krajiny oproti podobě, jakou měla v době života/tvorby této osobnosti, respektive jak je zachycena v jejím díle. Často zde později vznikaly pomníky či památníky, které tuto osobnost připomínají. Typologické znaky upravené pro využití databází a zpracování prostředky GIS; Primární: stavba či pomník významné osobnosti; Sekundární: památné stromy dedikované osobnosti.

Tabulka - Definice sledovaných jevů celku a jednotky HiKK:

Jev	Definice jevu
<p style="text-align: center;">Celek HiKK</p>	<p>Celek historické kulturní krajiny je souvislé území, zahrnující jednu nebo více typově specifických částí historické kulturní krajiny, vymezených jako jednotky historické kulturní krajiny na základě signifikantních znaků příslušného typu. Jako celek historické kulturní krajiny se vymezuje území zasluhující ochranu ve veřejném zájmu, které památkový zákon definuje jako „krajinný celek s významnými kulturními hodnotami“.</p>
<p style="text-align: center;">Jednotka HiKK</p>	<p>Typologická jednotka historické kulturní krajiny je území, spadající výhradně do jediného typu historické kulturní krajiny. Vymezení jednotky je vázáno na znaky charakteristické pro příslušný typ historické kulturní krajiny, dochované v dostatečné koncentraci a kvalitě. Díky tomu je území jednotky vizuálně nebo významově srozumitelné, oproti okolním územím specifické, funkčně a významově ucelené a jako takové představuje typologicky vyhraněnou část kulturní krajiny.</p>

Výsledné mapové výstupy

Výstupy ve formě specializovaných map s odborným obsahem byly primárně vytvořeny v prostředí ArcMap 10.7.1 a AcrGIS Pro 2.9 a dále publikovány v tištěné a internetové digitální verzi. V obou verzích je podkladem publikovaných map částečně průhledná Základní mapy ČR 1:10 000 v měřítku 1:10 000 (poskytované ČUZK jako veřejná prohlížečská služba WMS-ZM10-P) přeložená přes stínovaný digitální model terénu DMR5g (poskytovaný ČUZK jako veřejná prohlížečská služba WMS - DMR 5G) z důvodu zlepšení čitelnosti mapy. Hranice celků a jednotek byly prioritně vymezeny polygony na úrovni přesnosti dat Základní mapy ČR 1:10 000 v měřítku 1:10 000. Hranice jednotek jsou vedeny po rozlišitelných liniích v krajině, morfologických rozhraních horizontů, po hranicích lesů, při vodních tocích atp., a zpřesněny ruční korekcí hranic dle charakteru jednotlivých lokalit. V digitální interaktivní mapě jsou informační vyskakovací okna popisných prvků doplněna texty o daném jevu.

Podrobná identifikace atributů a znaků celku HiKK Netolicko

Pro podrobné zpracování byla vybrána **historická kulturní krajina Netolicka**. Vymezení řešeného celku HiKK navázalo na předchozí vymezení jednotek a celků celého území ORP. Celek HiKK Netolicko patří k známým historickým kulturním krajinám, jejíž některé významné znaky však v minulosti zanikly, ale v krajině i

nadále přetrvávají četné fragmenty těchto struktur. Tento krajinný celek proto může být chápán jako určité modelové území, které ilustruje, jak tato krajina poskytuje všestranně velký potenciál pro různé měkké formy turismu a volnočasové aktivity, edukativní a didaktické zázemí pro vzdělávání v plenéru a pro vědeckovýzkumné aktivity v různých oborech, od ekologie krajiny, přes archeologii, lesnictví, rybníkářství, vodohospodářství, zemědělství, pícninářství, chov koní atp.

Významným aspektem je i v současnosti aktuální problematika zadržování, převádění a využití vody v krajině, na Netolicku historicky funkčním a ověřeným v rámci prastarého komplexního vodohospodářského systému, bezprostředně navázaného na velký a pestrý soubor historických památkových objektů, včetně Národní kulturní památky, Městské památkové zóny, Vesnickou památkovou rezervaci, Vesnické památkové zóny, bezpočet nemovitých kulturních památek, či dalších hodnotných lokalit v tomto území tak bohaté a významné venkovské lidové architektury, mnohdy vucelených souborech, které sice nepoživají statut památkových zón, ale naplňují mnohá z potřebných kritérií a jsou tak potenciálně nepostradatelné v obrazu krajiny Netolicka.

Pro vymezení a další zpracování modelového území celku HiKK Netolicko byla provedena podrobná vědecká rešerše odborné literatury a vybraných, zejména mapových pramenů (první, druhé a třetí vojenské mapování, mapy stabilního katastru a indikační skici ke stabilnímu katastru) a historického leteckého snímkování z poloviny 20. století. Mnohé z mapových děl 18. a 19. století jsou ve velmi kvalitním rozlišení volně dostupné on-line na internetu (Arcanum, CUZK). Archivní mapy představují rychlý, operativní a bohatý zdroj dat a údajů o zkoumaném území, dokazují, jak se obraz krajiny v průběhu času proměňoval. Pro jejich užívání hovoří uživatelsky příjemné prostředí vlastního počítače, nerušená práce s reprodukováným materiálem, možnost libovolného a opakovaného prohlížení dokumentu a jeho částí či zvětšených detailů (Semotanová 2006).

Pro hledání území s dochovanými historickými krajinnými strukturami lze použít ortofotomapy z poloviny 20. století. Tyto prameny jsou nezastupitelné pro porovnání nynějšího stavu dochování HiKK s původním historickým stavem a pro porovnání se stavem zachyceným na mapách stabilního katastru (císařské otisky, originální mapy a indikační skici, z nichž každé mají odlišné grafické zpracování a úroveň přesnosti detailu). Plošně dostupným pramenem jsou aktuální ortofotomapy, které nejlépe zachycují reálný stav krajiny, včetně veškeré zeleně i doprovodné. Ortofotomapy jsou kolmými snímky a na rozdíl od standardních šikmých leteckých záběrů přinášejí „dvojměrnou“ představu o krajině, tedy pouze o její půdorysné struktuře a textuře. Až superpozicí a porovnáváním aktuálních a archivních map a leteckých snímků lze vymezit existující a zaniklé komponenty historické kulturní krajiny (Kuča, 2014). Excerptovány byly rovněž veřejně dostupné databáze, především seznam nemovitých kulturních památek a národních kulturních památek.

Pro účely průběžného zpracování a identifikace typových jednotek prostředky GIS byly z Typologie historické kulturní krajiny České republiky (Ehrlich et al., 2020) na základě použití databázových a mapových zdrojů vyselektovány znaky (atributy) charakteristické pro jednotlivé typy HiKK, které lze extrahovat z dostupných geoinformačních, zpravidla veřejně přístupných datových zdrojů. Tyto atributy byly

dále rozděleny na atributy primární (jejichž přítomnost je pro předběžné vymezení typu historické kulturní krajiny nezbytná) a atributy sekundární (atributy zpřesňující vymezení typů historických kulturních krajín primárně vymezených pomocí primárních atributů, ale jejich přítomnost sama o sobě není dostatečná pro vymezení jednotky historické kulturní krajiny). Řada typologických znaků je však z důvodu jejich subjektivní povahy v geodatabázích obtížně identifikovatelná, a musí být pečlivě došetřena a dokumentována terénním šetřením. Pro zjištění a vymezení jednotek historické kulturní krajiny prostředky technologií GIS bylo proto nezbytné volit takové atributy, které jsou jednoznačně vydefinovány a objektivně mapovány v publikovaných odborně ověřených mapových dílech.

V současné době je k dispozici řada volně dostupných nebo placených geodatabází, poskytujících značné množství dat využitelných pro technické zjištění typologických prvků či znaků HiKK, tedy i pro předběžné vymezení jednotek HiKK různých typů. Jedná se tedy o vymezení územních jednotek, kde je koncentrována zvýšená hustota geoprvků (znaků či atributů) charakteristických pro jednotlivé typy HiKK. V konkrétním řešeném území je tak možné analýzou hustoty přítomných vybraných primárních a sekundárních znaků, v závislosti na jeho velikosti, zpravidla vymežit pestrou škálu, různě rozsáhlých a vzájemně se překrývajících krajín různých typů HiKK.

Analýza prováděná v prostředí geografických informačních systémů představuje technicistní přístup, jehož výstupem ještě není vymezení konkrétní, v krajině reálně existující jednotky nebo typu historické kulturní krajiny, nýbrž je pouze kvalifikovaným objektivním podkladem pro následující terénní průzkumy, ověřování, potvrzování a subjektivní finální vymezení jednotek a celků HiKK *in situ*. Zásadní úskalí může představovat zachycení aktuálního stavu krajiny v mapových databázích, bez rozlišení kulturněhistorického významu jednotlivých znaků. Pozornost je třeba věnovat zejména vymezení jednotek typů, kde primární atributy představuje poměrně běžná kultura, např. louky u typu 14 Krajina pastvin a luk nebo lesní pozemky u typu 15 Krajina obor a lesů.

Datové zdroje, které byly využity pro identifikaci, přípravu a zpracování podkladů prostředky GIS:

Zabaged. Základní báze geografických dat České republiky (ZABAGED) je komplexní digitální geografický model území České republiky, který je spravován Zeměměřickým úřadem ve veřejném zájmu. ZABAGED je primárně využívána jako základní informační vrstva v územně orientovaných informačních a řídicích systémech veřejné správy. Je hlavním zdrojem informací pro tvorbu základních map ČR měřítek 1:10 000 až 1:100 000. ZABAGED v současné době obsahuje 134 typů geografických objektů zařazených do její polohopisné (131 objektů) nebo výškopisné části (3 objekty). Řada z těchto objektů je využitelná pro přípravu procesu vymezení typů historických kulturních krajín. Důležitou funkcionalitou ZABAGED je, že některé typy objektů obsahují v jejich atributové části tzv. identifikátory, které tvoří integrační klíč pro zjištění podrobnějších údajů o geografickém objektu v databázi primárního správce dat. Vzhledem k obsahové a geometrické nekonzistenci informací poskytovaných jednotlivými primárními

správci geografických dat zajišťuje Zeměměřický úřad jejich harmonizaci tak, aby ZABAGED tvořila komplexní topologicky harmonizovaný geografický model území České republiky. Součástí báze je Katalog objektů ZABAGED, který obsahuje detailní popis jednotlivých geografických prvků a umožňuje hlubší vytěžení dat pro potřeby vymezení hodnotových znaků historických kulturních krajín (ČUZK, 2022).

Evidence historických zahrad, parků a komponované krajiny je výsledkem výzkumného záměru MZP0002707301 - Výzkum (neprodukčních) rostlin a jejich uplatnění v krajině a sídlech budoucnosti (2005-2011, MZP) realizovaným Výzkumným ústavem Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i. Výsledkem výzkumného záměru MZP0002707301 - Výzkum (neprodukčních) rostlin a jejich uplatnění v krajině a sídlech budoucnosti (2005-2011, MZP) je ucelená a aktualizovaná evidence historických zahrad, parků a komponované krajiny. Po vytvoření databáze těchto prvků krajiny následovalo vytvoření grafické reprezentace této evidence. Grafický výstup byl vytvořen postupnou identifikací jednotlivých prvků na mapách SMO 1:5000. Následně byla vytvořena bodová mapová vrstva obsahující prvky botanická zahrada a arboretum, hradní zahrada, klášterní zahrada, školní zahrada nebo arboretum, ústavní nebo nemocniční zahrada, zahrada vily nebo usedlosti, zámecká zahrada, park, městský park, zámecký park, obora, alej, hřbitov, ostatní.

Corine. V roce 1985 byl zahájen projekt CORINE (COoRdination of INformation on the Environment) s cílem zajistit sběr, koordinaci a přístup ke kvalitním informacím o životním prostředí a přírodních zdrojích, které jsou srovnatelné v rámci Evropského společenství. Projekt je členěn na části Land Cover (krajinný pokryv), Biotopes (biotopy) a Air (ovzduší). Vrstva CORINE Land Cover byla poprvé vytvořena pro rok 1990. Další aktualizace CORINE Land Cover proběhly v referenčních letech 2000, 2006, 2012 a 2018. Databáze CORINE Land Cover je vytvářena jako celoevropská vrstva a tomu tedy odpovídá i měřítko 1 : 100 000 s nejmenší mapovací jednotkou pro plošné jevy 25 ha (v měřítku mapy představuje čtverec 5 × 5 mm), minimální šířka liniových prvků je 100 m (v měřítku mapy představuje linii širokou 1 mm). Časové řady jsou doplněny vrstvami změn, které zdůrazňují změny krajinného pokryvu s nejmenší mapovací jednotkou o ploše 5 ha. CORINE Land Cover obsahuje celkem 44 tříd krajinného pokryvu a využití území, na území ČR se vyskytuje 29 tříd. Poslední verze databáze CLC2018 pro rok 2018 „CORINE Land Cover 2018 databáze České republiky (CLC18_CZ)“ zahrnuje jako nejmenší mapovací jednotky polygony jednotlivých tříd o ploše 25 ha (čtverec o hraně 500 m). Databáze s klasifikací pokryvu zemského povrchu v rozsahu ČR v roce 2018, databáze CLC2018, byla interpretována z aktualizované databáze CLC2012. Velikost nejmenší mapovací jednotky pro polygony CLC2018 byla stanovena na 25 ha.

Katastrální mapy ČUZK. Katastrální mapa je mapou velkého měřítka (1 : 1 000, 1 : 2 000, 1 : 2 880,). V současnosti je vedena na více než polovině území České republiky v elektronické (digitální) podobě, ve zbylé části území v podobě analogové (tištěné mapy, dostupné v rastrovém formátu). Digitální mapa je zpravidla v S-JTSK ve vztáženém měřítku 1 : 1 000. Analogové katastrální mapy jsou vedeny v různých měřítkách a kladech mapových listů, pravidelně se však skenují a jsou dostupné ve formě rastrových souborů v souvislém zobrazení v S-JTSK.

Digitální mapy jsou stěžejním mapovým podkladem v informačních systémech a aplikacích vztahujících se k území. Dokončení digitální vektorové katastrální mapy v rozsahu celého území České republiky je jedním z nejvýznamnějších úkolů resortu (ČUZK, 2022). Katastrální mapy evidují pozemky dle jejich využití. Využití pozemků je členěno do 11 kategorií. Některé kategorie jsou pro hodnocení krajiny obtížně využitelné, neboť jsou definovány způsobem stanoveným způsobem využití, nikoliv jejich skutečným stavem. Z uvedených důvodů jsou katastrální mapy vhodné k rychlému a exaktnímu vymezení atributů orná půda, trvalé travní porosty – původně pastvina, louka, les, vodní plocha, zahrada, vinice, chmelnice a sad.

Databáze DIBAVOD. Digitální BÁze VOdohospodářských Dat (DIBAVOD) je pracovní označení návrhu katalogu typů objektů jako tematické vodohospodářské nadstavby databáze ZABAGED. DIBAVOD je referenční geografická databáze vytvořená primárně z odpovídajících vrstev ZABAGED a cílově určená pro tvorbu tematických kartografických výstupů s vodohospodářskou tematikou a tematikou ochrany vod nad Základní mapou ČR v měřítku 1:10 000, resp. 1: 50 000, včetně Mapy záplavových území ČR v měřítku 1:10 000, a dále pro prostorové analýzy realizované v prostředí geografických informačních systémů a zpracování reportingových dat podle Rámcové směrnice 2000/60/ES v oblasti vodní politiky. Databáze DIBAVOD je průběžně aktualizována, doplňována a vyvíjena na Oddělení geografických informačních systémů a kartografie VÚV T.G.M., v.v.i., které je rovněž správcem dat. Databáze je organizována po datových vrstvách. Z hlediska podkladů pro hodnocení krajiny jsou nejvýznamnější vrstvy: A01 – vodní toky, A05 – vodní nádrže, A06 – bažina, močál. Databáze eviduje pouze existující vodní prvky. Nezaznamenává zaniklé vodní plochy, toky, bažiny a močály.

Pro rybníční krajiny jsou online dostupné výstupy projektu NAZV KUS *Hodnocení území na bývalých rybníčních soustavách (vodních plochách) s cílem posílení udržitelného hospodaření s vodními a půdními zdroji v ČR (2012-2015)*, s mapou zaniklých rybníků, dostupnou v rámci Hydroekologického informačního systému VÚV TGM (HEIS VÚV).

Data50. Digitální geografický model území České republiky (ČR) odvozený z kartografické databáze pro Základní mapu ČR 1 : 50 000. Volně šiřitelná data jsou poskytována v otevřeném datovém formátu SHP a zahrnují celkem osm tematických oblastí nazvaných Sídlní, kulturní a hospodářské objekty, Komunikace, Produktovody a elektrické vedení, Vodstvo, Hranice územních jednotek, Vegetace a povrch, Terénní reliéf a Popis. Mapované objekty významné pro vymezení typů kulturních krajin jsou v následujícím přehledu:

Tematická oblast Sídlní, kulturní a hospodářské objekty zahrnuje 16 typů objektů - Blok budov, Budova, Hrad, Hřbitov, Chatová kolonie, Kostel, Lyžařský můstek, Usazovací nádrž, Odkaliště, Rozhledna, Vysílač, Rozvalina, Stadion, Větrný motor, Věžovitá stavba, Vodojem věžový, Zámek, Zřícenina.

Tematická oblast Komunikace obsahuje 16 typů geografických objektů - Cesta, Lanová dráha, Lávka, Letiště, Letiště obvodová linie, Most, Pěšina, Přístav, Přívoz, Silnice a dálnice, Silnice ve výstavbě, Tunel, Ulice, Železniční stanice, Železniční trať a Železniční vlečka (ČUZK, 2021).

Tematická oblast Produktovody a elektrické vedení zahrnuje dva typy objektů - Elektrické vedení velmi vysokého napětí a dálkový produktovod.

Tematická oblast Vodstvo zahrnuje šest typů objektů - Akvadukt, Hráz, Jez, Shybka, Vodní plocha a Vodní tok.

Tematická oblast Vegetace a povrch zahrnuje čtyři typy objektů - Les, Louka a pastvina, Rašeliniště, močál a bažina a Zahrada, sad, park, vinice a chmelnice. Z uvedeného vyplývá, že z dat nelze rozlišit louku od pastviny, rašeliniště od močálu a zahradu od chmelnice, vinice, sadu a parku. Uvedené objekty mají tedy orientační charakter. Louky od pastvin lze odlišit pouze na starých mapách stabilního katastru, v současné době jsou uvedené objekty shrnuty do kategorie trvalých travních ploch (TTP).

Tematická oblast Terénní reliéf zahrnuje sedm typů objektů - Jeskyně, Kótovaný bod, Skalnatý sráz, Skály, Terénní stupeň, Terénní stupeň spádnice a Vrstevnice.

Tematická oblast Popis obsahuje Definiční bod části obce, Definiční bod správního celku a názvy orografických prvků, místních částí, pozemkových tratí a další názvy. Stav datové série odpovídá tvorbě ZM 50 zpracované v rámci Edičního plánu ČÚZK a plošné aktualizaci databáze Data50 v roce 2020. Vzhledem k přípravě nové edice státního mapového díla probíhá v současnosti aktualizace Data50 formou zpracování významných změn do souborových dat a do prohlížečích služeb, jedná se především o aktualizaci silničních komunikací a správního členění v rámci celé ČR.

Památková databáze NPÚ. Památkový katalog poskytuje informace o památkové ochraně objektů a území. Datové sady poskytované Národním památkovým ústavem prezentují jednotlivé památky včetně národních kulturních památek, památkové rezervace, zóny a ochranná pásma, dále prezentuje také informace o územích s archeologickými nálezy.

Důlní díla a poddolování (ČGS). Mapy poddolovaných území jsou pravidelně vydávány a poskytovány orgánům veřejné moci pro potřeby územního plánování. Jednotlivé zákresy poddolovaných území jsou zobrazeny jako body nebo plochy (polygony): bodové zákresy představují buď jednotlivá důlní díla (např. šachta, krátká štola nebo štola s neznámým průběhem a rozsahem, chodbice) nebo větší plochy, v rámci kterých leží důlní díla, jejichž přesnou polohu a rozsah nelze z použitých podkladů přesněji určit. Polygony zahrnují plochy se známým nebo předpokládaným výskytem hlubinných důlních děl, vzniklých za účelem těžby nebo průzkumu nerostných surovin. Důlní díla jsou v rámci ploch rozložena nepravidelně, v různých hloubkách a mohou zde být i zcela nepoddolované úseky.

Tvorba pracovní a výsledné mapy

Informace a data, získané z geodatabází, rešerší, pramenů a průzkumů byly převzaty do pracovní databáze znaků historické kulturní krajiny v prostředí GIS. Dalším krokem byla **tvorba pracovní mapy** prostředky GIS, použitelné jako podklad pro terénní průzkum. Následoval terénní průzkum *in situ* a pořízení fotodokumentace, při němž byla zajištěna identifikace a podrobná dokumentace

památkově hodnotných částí a struktur (atributů, znaků) historické kulturní krajiny modelového území. Rovněž byl ověřován, zpřesňován a doplňován obsah pracovní mapy, aby došlo k zachycení potenciálního předmětu ochrany v modelovém území.

Na podkladech badatelských rešerší a terénního průzkumu bylo přistoupeno k **tvorbě výsledné specializované mapy** s odborným obsahem. Mapa byla opět vytvořena v prostředí ArcMap 10.7.1 a AcrGIS Pro 2.9 a dále je nyní publikována v tištěné a internetové digitální verzi. V obou verzích byla podkladem publikovaných map částečně průhledná Základní mapa ČR 1:10 000 v měřítku 1:10 000 (poskytované ČUZK jako veřejná prohlížečská služba WMS-ZM10-P) přeložená přes stínovaný digitální model terénu DMR5g (poskytovaný ČUZK jako veřejná prohlížečská služba WMS-DMR 5G), pro zvýšení úrovně čitelnosti mapy.

Předkládaná mapa obsahuje čtyři úrovně:

- a) hranice celků a jednotek historické kulturní krajiny – polygony (prioritně vymezeny polygony na úrovni přesnosti dat ZABAGED);
- b) stavby, soubory a další krajinné prvky historicky či architektonicky cenné – body;
- c) vegetační a nevegetační liniové části historické kulturní krajiny – linie;
- d) plošné části historické kulturní krajiny – polygony.

V digitální interaktivní mapě jsou instalována informační vyskakovací okna popisných prvků, doplněná dalšími texty, textovými komentáři a vybranou ilustrativní fotodokumentací. Interaktivní mapa je doplněna o odkazy na externí internetové databáze, například Památkový katalog NPÚ a další.

III. Odkaz na příslušnou výzkumnou aktivitu

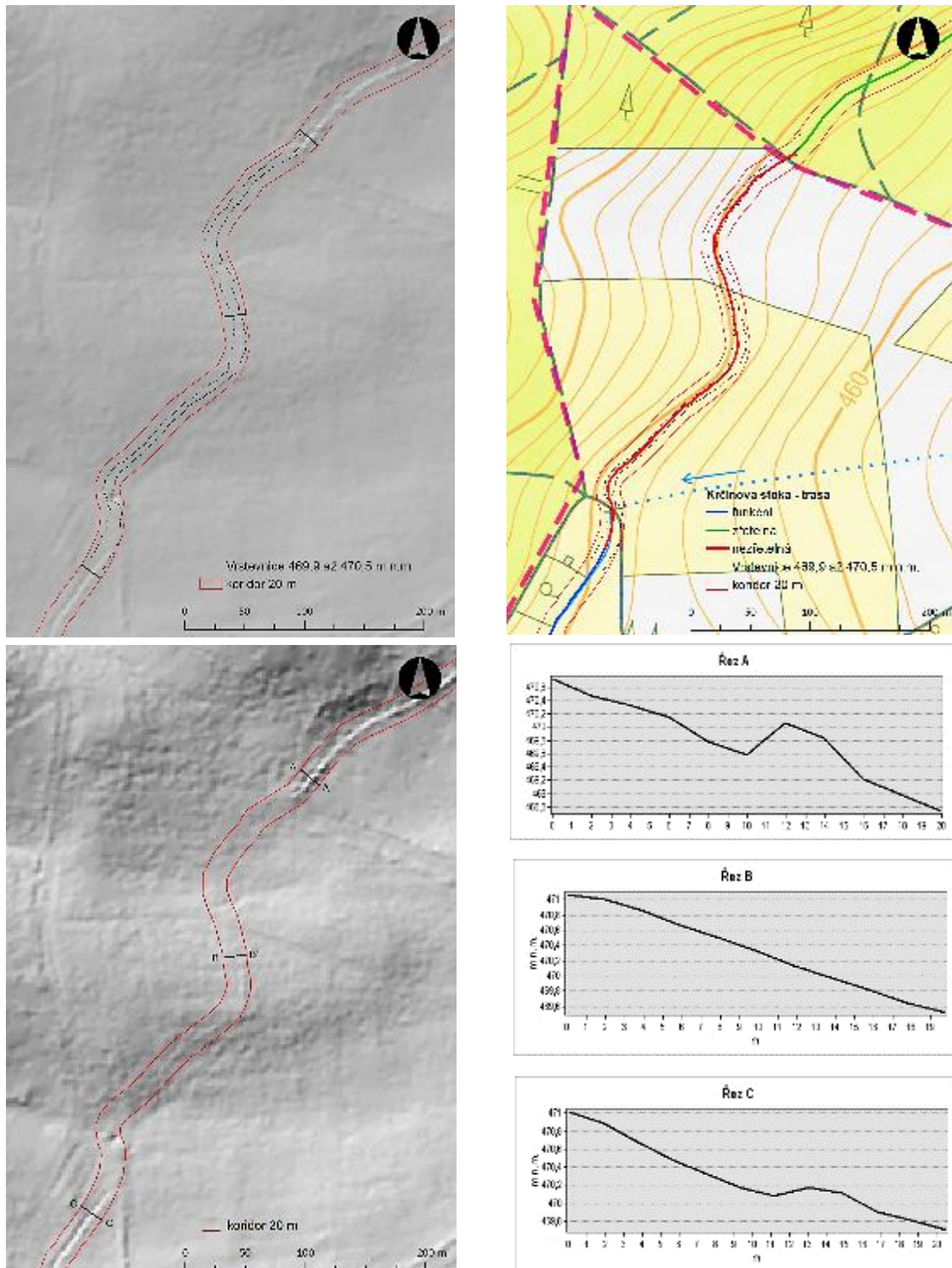
Specializovaná mapa s odborným obsahem byla zpracována v rámci řešení Programu Národní a kulturní identity (NAKI II) Projekt VaV MK ČR DG20P020VV019 „**Praktické přístupy k územní ochraně historické kulturní krajiny**“.

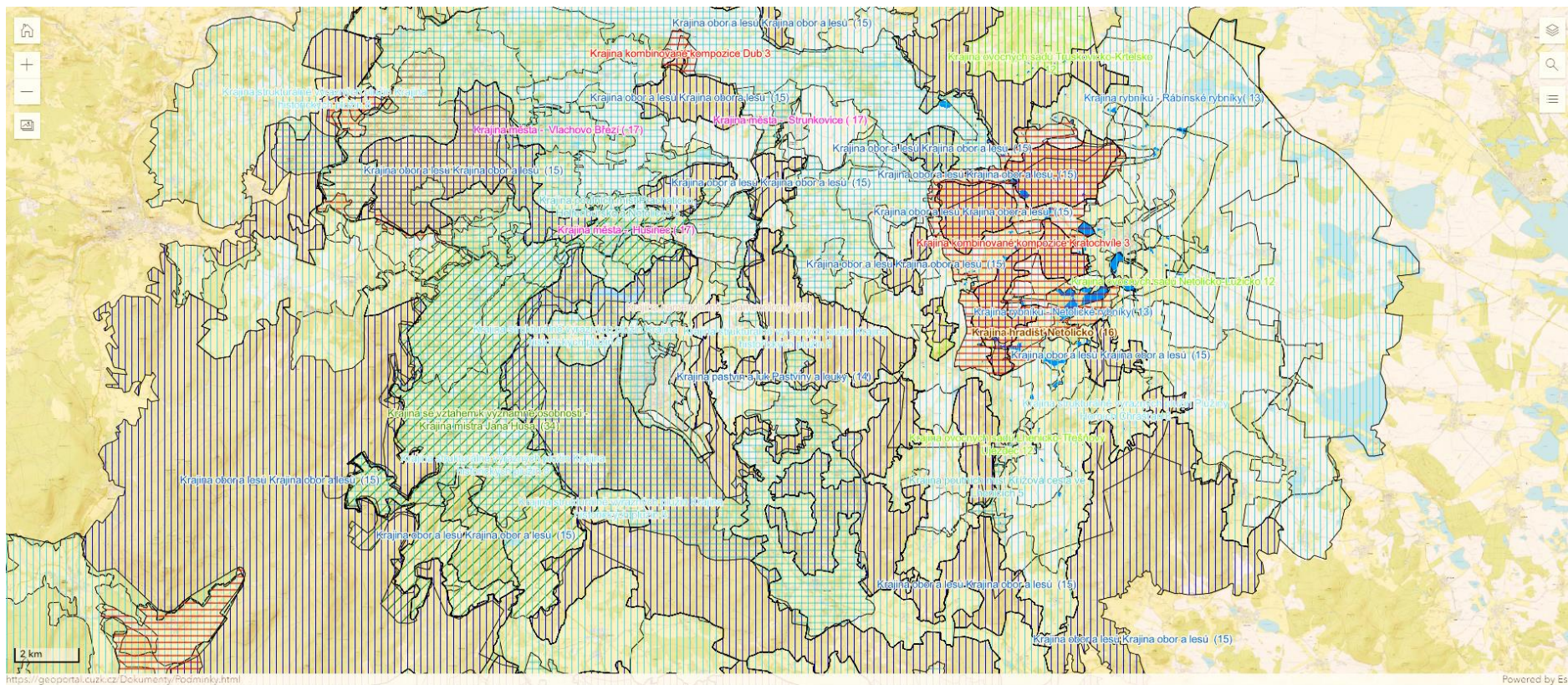
Jedná se o výstup vytvořený v rámci řešení I. etapy projektu „**Ověření praktické využitelnosti typologie historické kulturní krajiny na vybraných částech území**“, jejímž cílem bylo ověřit praktickou využitelnost typologie historické kulturní krajiny ČR (Ehrlich et al., 2020) na správních územích obcí s rozšířenou působností (identifikovat a dokumentovat hodnoty historické kulturní krajiny, definovat památkový zájem a možnosti památkové ochrany na vybraných krajinných celcích) a připravit navazující metodické nástroje k identifikaci a klasifikaci krajinných hodnot, využitelné v oblasti památkové péče a spolupracujících oborů.

IV. Obrazové přílohy

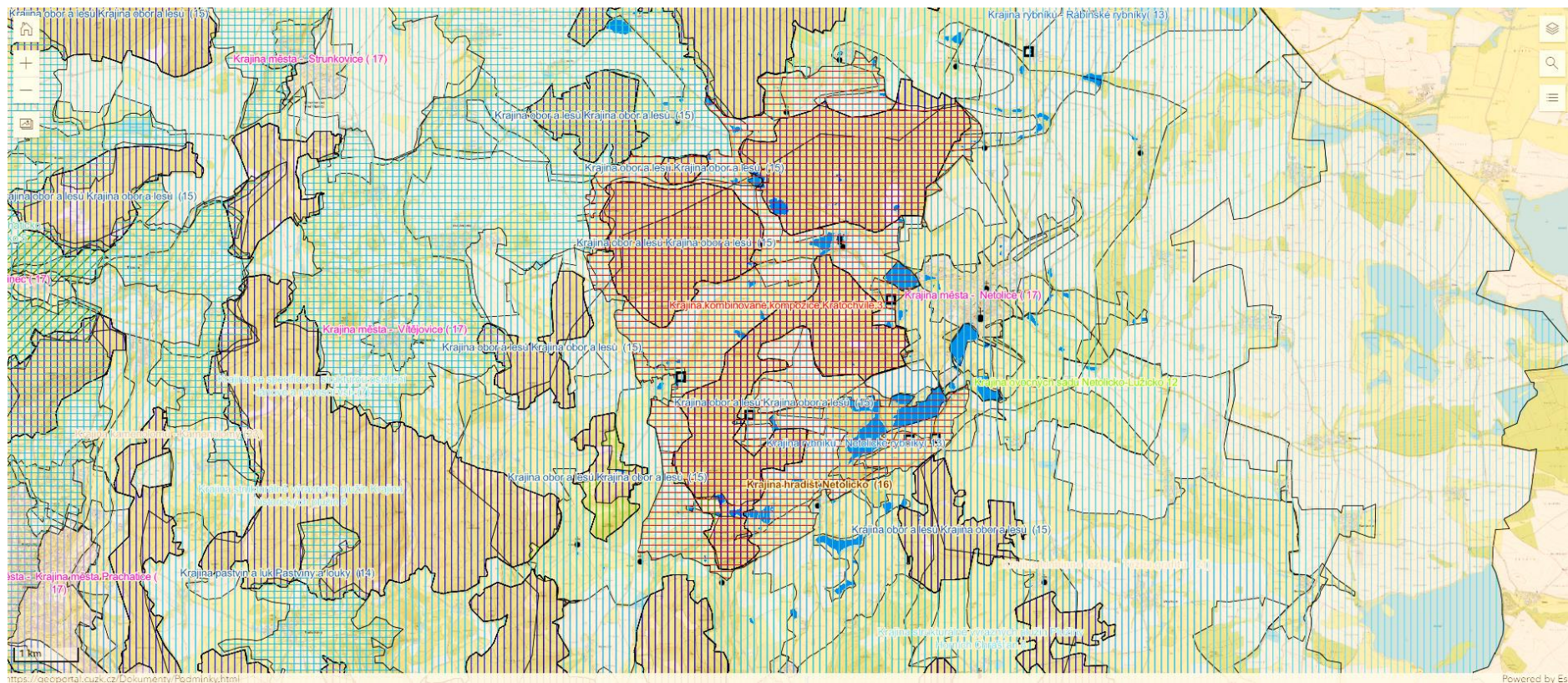
Obrazové přílohy jsou součástí textu a interaktivní mapy. Ilustrativně dokumentují identifikované jednotky a znaky analyzované HiKK ORP Prachatice v rámci analyzovaných krajinných celků.

Na vyobrazeních níže je uveden detailní příklad obtížně zachytitelného aspektu identifikace a dokumentace zaniklé části stoky Krčínka pod lesem Brašna u Hrbova, s využitím Lidarového průzkumu terénu a prostředků GIS a dále pak celkové schéma takto identifikované a dokumentované stoky Krčínka, v celém průběhu jádrem netolické obory.

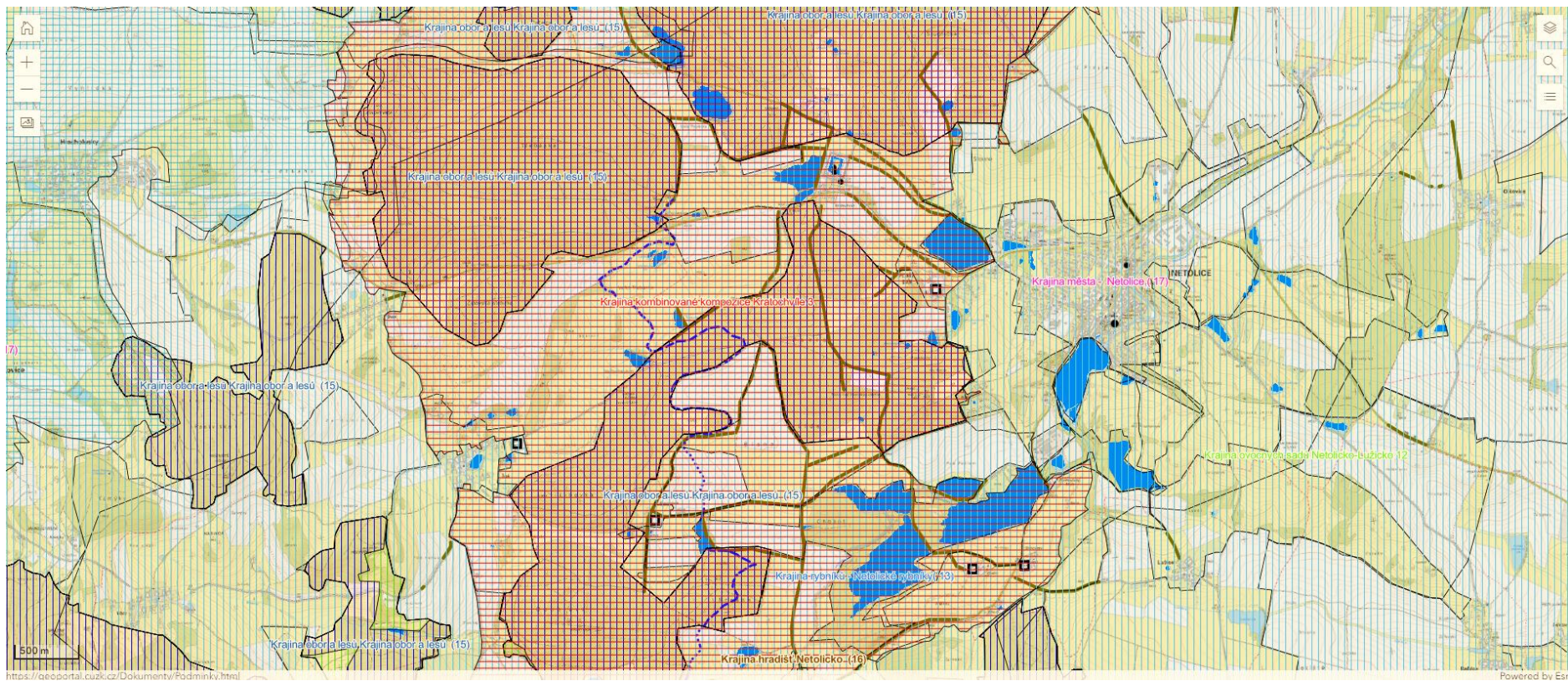

Specializovaná mapa s odborným obsahem HiKK ORP Prachatice. Celek HiKK Prachatice, krajinné jednotky, výřez mapy. Výrazným znakem krajiny jsou radiálně strukturované linie stromové vegetace, rostoucí na rozhraních jednotlivých honů plužin (Hendrych, Vacek, 2021).

Specializovaná mapa s odborným obsahem HiKK ORP Prachatic. Celek HiKK Netolice, detail části krajiny s Netolickou oborou, výřez mapy (Hendrych, Vacek, 2021).

Specializovaná mapa s odborným obsahem HIKK ORP Prachatic. Celek HIKK Netolice, detail krajiny s historickými alejemi v Netolické oboře, výřez mapy (Hendrych, Vacek, 2021).

Publikační výstupy, které předcházely výsledku Specializovaná mapa s odborným obsahem:

Hendrych, J.; Vacek, O.: Krčínova stoka na Kratochvíli. In: Člověk, stavba a územní plánování 14. Praha: CTU. Faculty of Civil Engineering, p. 42-67. 2021.

Literatura

Abazid, D.: Husovská památná místa a pamětihodnosti na území České republiky. In: Vybíral, Z. Jan Hus 1415-2015. Tábor: Husitské muzeum v Táboře, s. 127–147. 2015.

Baudry, J., Bunce, R. G. H. & Burel, F.: Hedgerows: An international perspective on their origin, function and management. J. Environ. Manage. 60, 7–22. 2000.

Baumanová, M.: Vesnické osídlení a těžba nerostných surovin ve vrcholném a pozdním středověku – disertační práce Západočeská univerzita Plzeň 2012.

Dostupné na

<https://otik.uk.zcu.cz/bitstream/handle/11025/5403/textB.pdf?sequence>. 2012.

Bayer, T. & Beneš, J.: Středověká terasová pole na Šumavě jako hydro-pedologický fenomén a archeologický problém. Archeol. rozhl. 56, 139–159. 2004.

Beneš, A.: Poznámky k počátkům těžby a využívání tuhy a zlata podle archeologických nálezů v jižních Čechách. Studie z dějin hornictví - 8, 53 - 55, Rozpravy Nár. tech. muz. 69. Praha, 1978

Březan, V.: Životy posledních Rožmberků. Nakl. Svoboda, 1985.

Burel, F. & Baudry, J.: Social, aesthetic and ecological aspects of hedgerows in rural landscapes as a framework for greenways. Landsc. Urban Plan. 33, 327–340. 1995.

Cícha, J.: Jeskyně a historická důlní díla v jižních Čechách a na Šumavě. s. 48. Plzeň, 1999,

Čtverák, M., Lutovský, M., Slabina, V., Smejtek, L.: Encyklopedie hradišť v Čechách. Libri, 2003.

Deutscher, J.: The visual beauty of linear green-structures in the rural landscape, principles of aesthetic evaluation and its application in landscape management. In Public recreation and landscape protection: with man hand in hand? (eds. Fialova, J. & Pernicova, D.). 2014.

Durdík, T.: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. 736 s. Praha: Libri, 2002.

Eyre, S. R.: The Curving Plough-strip and its Historical Implications. Agric. Hist. Rev. 3, 80–94. 1955.

Ehrlich, M., Kuča, K., Kučová, V., Pacáková, B., Pavlátová, M., Salašová, A., Šantrůčková, M., Vorel, I., Weber, M.: Typologie historické kulturní krajiny České republiky. Národní památkový ústav, Edice odborné a metodické publikace, Praha. 2020.

Fridrichová Kunešová, M.: Kostel svaté Magdalény. Sv. Jan Prachatický., roč. 2012-2013, čís. 5. 2013.

- Formánek, J.-Křížek, J.-Štěpán, K.: Grafit - jeho těžba, úprava a použití v průmyslu. - St. nakl. tech. lit., 132 stran. - Praha. 1963.
- Hajná, M., Havlová, M., Troup, V., Vaverková, Z.: Zámek Kratochvíle; Renesanční letohrádek a historie jeho památkové obnovy. Národní památkový ústav, Územní památková správa v Českých Budějovicích, České Budějovice, 2015.
- Haubelt, J.: Jakub Krčín z Jelčan. Nakladatelství Rodiče s.r.o., Praha, 2003.
- Havlasa, B.: Tiché vody. Světová knihovna, J. Otto, Praha, 1907.
- Hejna, P.: Křížová cesta ve Volarech skýtá výhled na panorama Šumavy - Novinky.cz. 2017.
- Hendrych, J.; Vacek, O.: Krčínova stoka na Kratochvíli. In: Člověk, stavba a územní plánování 14. Praha: CTU. Faculty of Civil Engineering, p. 42-67. 2021.
- Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (1. díl). Praha: Český statistický úřad, 2006.
- Hrnčiarová, T., Mackovčín, P., Zvara, I. et al.: Atlas krajiny České republiky. MŽP a VÚKOZ, 2009. Dostupné na https://www.mzp.cz/cz/atlas_krajiny_cr.
- Chytil, A. Chytilův místopis ČSR (2. vydání), aktualizace 1929.
- Kašička, F., Nechvátal, B.: Tvrze a hrádky na Prachaticku, s. 35 – 37. Prachatice, 1990.
- Koblasa, P., Kovář, D.: Panská sídla jižních Čech. 433 hradů, zámků a tvrzí. České Budějovice 2003.
- Kolektiv.: Umělecké památky Čech 1. Academia, Praha, 1977.
- Kolektiv.: Umělecké památky Čech 2. Academia, Praha, 1978.
- Kolektiv.: Umělecké památky Čech 4. Academia, Praha, 1982.
- Kolektiv.: Prachatice. Město Prachatice, 2005.
- Kořan, J.: Topografie a dějiny dolování grafitových ložisek jihočeských. - Sbor. St. geol. úst., XVI, 465 - 519. - Praha. 1949.
- Kothera, L.: Stožecká kaple. Treking [online]. 13.12.2012.
- Kubů, F.: Vimperk a okolí. Vimperk: Městský úřad, 2 s. 2006.
- Kuča, K.: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Libri, 1998.
- Kuča, Karel: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku; Praha, 2000.
- Kuča, K. Oblasti dochovaných strukturálně výrazných plužin v České republice. Zprávy památkové péče 74, 34–49, 2014.
- Kuča, K.: Západní Prachaticko. In: Památkový potenciál historické kulturní krajiny. <https://www.hikk-naki.cz>, 2022.
- Kučera, Z., Bláha, J.,D., Kučerová, S., Hupková, M., Reeves, D.: Katolická poutní místa v Česku na počátku 21. století podle konání poutě během kalendářního roku. Mapa s odborným obsahem. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra

- sociální geografie a regionálního rozvoje, Centrum pro výzkum v kulturní a historické geografii (KUHIG). Nakladatelství P3K s. r. o., 2012.
- Kudrnáč, J.: Strunkovice nad Blanicí od pravěku do novověku, 1998.
- Kulišťáková, L., Kučera, P., Salašová, A., Flekalová, M., Matějka, D., Sedláček, J., Vítovská, D., Matáková, B., Lacina, D.: Metodika identifikace komponovaných krajín. Mendelova univerzita v Brně, Brno 2014.
- Kuthan, J.: Aristokratická sídla období romantismu a historismu. Praha, 2001,
- Kupka, V.: Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Libri, 2006.
- Lštění (Sv. Vojtěch) – Kostel, Soupis památek, 38. Politický okres prachatický, str. 127–132. 1913.
- Lštění. Sv. Jan Prachatický. 2010-04, roč. 2010, čís. 8, s. 4–8. 2010.
- Luka, V., Mertl, J., Pernicová, H., Ponocná, T., Rejentová, L., Rollerová, M., Stein, Z., VIčková, V.: Vývoj krajinného pokryvu dle CORINE Land Cover na území ČRV letech 1990–2012. CENIA, česká informační agentura životního prostředí. 2017.
- Mager, J., A.: Kaple Prachaticka pohledem genealoga. 1. vyd. Prachatice: Prachatické muzeum, 103 s. 2011.
- Malina, O.: Lidar a hornická krajina. Terénní památky v novém světle. – Zprávy památkové péče. Roč. 74, č. 2, 2014.
- Mareš, F., Sedláček, J.: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do polovice XIX. století: Okres prachatický. Prachatice: Galerie Nahoře, 1995.
- Merot, P.: The influence of hedgerow systems on the hydrology of agricultural catchments in a temperate climate. Agronomie 19, 655–669. 1999.
- Morávek, P., et. al.: Zlato v Českém masívu. s. 106. Praha, 1992.
- Muk, J.: Dub u Prachatic. Arch. č. 2534: Stavebně-historické průzkumy. Stručné historicko-architektonické zhodnocení. SÚRPMO Praha 1989. SOU zemědělské – Dub u Prachatic, rekonstrukce stávajícího areálu. Ing. arch. J. Erban, Ing. PhDr. Muk, Ing. Gregora, stav. Kubíček, SÚRPMO 1989. Plány: arch.č. 1313 (zahradka), arch.č. 3288 (zahradka). 1989.
- Pánek, J.: Václav Březan – Životy posledních Rožmberků I. a II. Nakladatelství Svoboda. Praha, 1985.
- Pánek, J.: Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551–1552. Nakladatelství Vedita, 2003.
- Pešta, J.: Encyklopedie českých vesnic. Vesnické památkové rezervace, zóny a ostatní památkově hodnotná vesnická sídla v Čechách. Libri, 2003.
- Pešta, J.: Několik poznámek ke studiu půdorysné struktury venkovských sídel na území Čech. Průzkumy památek 7, 153–168. 2000.
- Pešta, J.: Encyklopedie Českých vesnic. Díl II. Jižní Čechy. Libri, 2004.

- Pilát, L.: In: Svatý Vojtěch na Šumavě: Sborník vydaný k 950. výročí smrti sv. Vojtěcha. Prachatice: Literátské bratrstvo, S. 28. 1947.
- Poche, E. a kol.: Umělecké památky Čech I., Academia, Praha 1977.
- Polívka, M.: Mikuláš z Husi a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce. Rozpravy ČSAV. 67 s. (Rozpravy ČSAV. Řada společenskovední. Roč. 92. Č. 1.). Praha, 1982.
- Polívka, M.: Mikuláš z Husi v počátcích husitské revoluce. In: Husitský Tábor: sborník Muzea husitského revolučního hnutí Tábor: Muzeum husitského revolučního hnutí 4, s. 69-75. 1981.
- Rippon, S.: Historic Landscape Analysis: Deciphering the Countryside (Council for British Archaeology, 2008.
- Sadravetzková, M.: Nástin středověké a novověké kolonizace Vimperska. Hist. geogr. 41, 107–130, 2015.
- Schejbal, C.: Montánní turismus. Ostrava, 2016.
- Sedláček, A.: Hrady, zámky a tvrze království Českého. Praha, 1890.
- Sedláček, A.: Příčinky k životopisu M. Jana Husi. [část 1.] /. In: Český časopis historický /Praha: Historický klub 30, č. 2, s. 307-315. 1924.
- Sedláček, A.: Místopisný slovník historický Království Českého, Praha, 1998.
- Semotanová, E.: Historická geografie Českých zemí. Historický ústav AV ČR, 2006.
- Sklenička, P. et al.: Remnants of medieval field patterns in the Czech Republic: Analysis of driving forces behind their disappearance with special attention to the role of hedgerows. Agric. Ecosyst. Environ. 129, 465–473. 2009.
- Starý, V.: Netolice od A do Ž; Netolice, 34 s. 1993.
- Starý, V. (ed.): Vlachovo Březí 1538–1988. Vlachovo Březí, 1988.
- Statistický lexikon obcí České republiky 2013. Praha: Český statistický úřad, 2013.
- Svoboda, L.: Encyklopedie českých tvrzí, 1. díl (A – J). Argo, Praha 1998, s. 152 – 153.
- Šanda, M.: Anton Erhard Martinelli (1684-1747): vídeňský architekt ve Schwarzenberských službách. České Budějovice, 359 s. 2020.
- Šantrůčková, M.: Identifikace hodnot historické kulturní krajiny a jejich ochrana pomocí krajinných památkových zón. In.: Hůrková, L., Horáček, M., Teoretické základy památkové péče na prahu 21. století. Artefacum, Ústav dějin umění AV ČR. 2019.
- Šitnerová, I. et al.: Archeologický výzkum plužin a zemědělských teras jako fenoménu historické krajiny České republiky. Archaeol. hist. 45, 141–165. 2020.
- Škabrada, J.: Lidová architektura v Jižních Čechách. Nakl. Společnost pro obnovu vesnice a malého města, 2021.
- Škabrada, J., Voděra, S.: Lidová architektura v Jižních Čechách. České Budějovice, 1986.

- Štěrbá, F.: Městské lesy Prachatice – historie. Městské lesy Prachatice, 2022.
- Tichý, L.: Český Krumlov - horní město. - Lidé a Země, 11, 516 - 517. - Praha. 1977.
- Tichý, L.: Netolicko - kdysi zdroj nejlepšího jihočeského vločkového grafitu (flince). - Uhlí-Rudy-geol. průzk., 8, 6, 12 - 15. - Praha. 2001.
- Toms, B.: Historické důlní revíry na těžbu zlata a stříbra na Šumavě a v Pošumaví. Zlatá stezka 16, 201-232. 2009.
- Tříška, K.: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 5. díl – Jižní Čechy. S. 63-64. Praha, 1986.
- Ústřední ústav geologický: Rýžování zlata. Otava, 1979
- Valenčík, Michal: objekt ID 16783. znicenekostely.cz., sekce: opravené. 2008–2015.
- Vybíral, Z.: Jan Hus v souřadnicích míst a času. In: Vybíral, Z.: Jan Hus 1415-2015. Tábor: Husitské muzeum v Táboře, s. 11–15. 2015.
- Vlček, P.: Ilustrovaná encyklopedie českých zámků. s. 233. Praha, 1999.
- Zímová, K. et al.: Analýza vývoje plužiny zaniklé obce Malonín na Prachaticku. Acta Pruhoniciana 104, 27–37. 2013.

Další použité zdroje

- Archiválie Ústředního archivu zeměměřictví a katastru. Císařské povinné otisky stabilního katastru 1:2 880 – Čechy © Český úřad zeměměřický a katastrální.
- Archiv CUZK, <https://www.cuzk.cz/archiv/>. 29.5.2022.
- Arcanum. Rakouský státní archiv. Bohemia (1842–1853) - Europe in the XVIII. century. 2022.
- Arcanum. Rakouský státní archiv. Bohemia (1842–1853) - Second military survey of the Habsburg Empire. 2022.
- Český statistický úřad: Počet obyvatel v obcích – k 1. 1. 2022. Praha. 29. dubna 2022.
- Březovík v Chytilově místopisu dostupného online na webu www.zanikleobce.cz, 2022.
- Diecéze Českobudějovická: <https://www.veselylidovyrok.cz/na-cestach-krizovych/krizove-cesty-v-krajine-2/dieceze-ceskobudejovicka/vikariat-prachatice>. 29.5.2022.
- Diecéze Českobudějovická: <https://www.veselylidovyrok.cz/na-cestach-krizovych/krizove-cesty-v-krajine-2/dieceze-ceskobudejovicka/vikariat-prachatice/krizova-cesta-v-dobre-vode-u-prachatic/>. 29.5.2022.
- Diecéze Českobudějovická: <https://www.veselylidovyrok.cz/na-cestach-krizovych/krizove-cesty-v-krajine-2/dieceze-ceskobudejovicka/vikariat-prachatice/krizova-cesta-v-husinci/>. 29.5.2022.

Diecéze Českobudějovická: <https://www.veselylidovyrok.cz/na-cestach-krizovych/krizove-cesty-v-krajine-2/dieceze-ceskobudejovicka/vikariat-prachatice/krizova-cesta-ve-vlachove-brezi/>. 29.5.2022

Družicové snímkování GoogleEarth, 2017-2022.

Farnost Strakonice: <https://www.farnost-strakonice.cz/pout-k-dobre-vode-u-milejovic/>. 29.5.2022.

Katolické bohoslužby v České republice: filiální kostel sv. Vojtěcha, Lštění [online]. Česká biskupská konference [cit. 2021-02-07]). 2022.

Kostel sv. Vojtěcha [online]. Památkový katalog [cit. 2021-02-03]. 29.5.2022.

Land Survey Office. Archive. Central Archive of Surveying and Cadastre <https://ags.cuzk.cz/archiv/#en>, 2022.

Lhenice; <https://www.lhenice.cz/mestys/informace-o-lhenicich/historie/>

Lštění (Sv. Vojtěch) – Kostel, Soupis památek, 38. Politický okres prachatický (1913), str. 127–132. 1913.

Malovice; <https://www.malovice.cz/rabin>. 7.6.2022.

Mapová služba WMS – DMR 5G , DMR 1G (Stínovaný model reliéfu) ČÚZK

Mapová služba WMS – Ortofoto ČÚZK

Mapová služba WMS – ZABAGED® ČÚZK

Mapy prvního vojenského mapování – <http://oldmaps.geolab.cz> © 1st Military Survey, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna. © Laboratoř geoinformatiky UJEP – <http://www.geolab.cz>. © MŽP ČR – <http://www.mzp.cz>

Mapy druhého vojenského mapování – <http://oldmaps.geolab.cz> © 2nd Military Survey, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna. © Laboratoř geoinformatiky UJEP – <http://www.geolab.cz>. © MŽP ČR – <http://www.mzp.cz>

Mapy třetího vojenského mapování – <http://oldmaps.geolab.cz> © Mapová sbírka Univerzity Karlovy – <http://www.natur.cuni.cz/mapcol/>

Müllerovo mapování – <http://oldmaps.geolab.cz> © Historický ústav AV ČR – <http://www.hiu.cas.cz>

Městys Chroboly: <https://www.chroboly.cz/kaple-p-marie-lurdske/d-1406>. 29.5.2022.

Městys Lhenice. Turistika – Památky: Křížová cesta. 29.5.2022.

Město Husinec: <https://www.husinec.cz/>, 3.6.2022.

Město Prachatice: <https://www.prachatice.eu/lazne-sv-markety/d-21124>, 26.5.2022.

Město Vlachovo Březí: <https://www.vlachovobrezi.cz/>. 3.6.2022

Národní registr pramenů a studánek: pramen U kaple (656), studanky.eu, Krejčíř Ivo, 16.10. 2008.

NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích, plánová dokumentace, PD 7829, Hanzlíková, Hana, Třeštíková, Jana, Kaple sv. Cyrila a Metoděje, 16 kapliček křížové cesty, ohradní zeď a márnice - stavebně historický a doprovodné průzkumy, 2010.

NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích, plánová dokumentace, PD 9033, Růžička, Josef, Oprava hřbitovního kostela sv. Cyrila a Metoděje na parc. č. st. 103 v Husinci, 2013.

NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích, plánová dokumentace, PD 10905, Růžička, Josef, Oprava kapliček křížové cesty na p. č. 965 a 967/1, Husinec na hřbitově v Husinci, 2016.

Obec Milejovice, <https://www.milejovice.cz/dobra-voda/sbirka/>, 29.5. 2022.

Prachatický Deník.cz: Křížová cesta je zcela nová. Zbyněk Boublík, 24.3.2011.

Poutní kostel svatého Vojtěcha v Lštění [online]. Jižní Čechy [cit. 2021-02-07].

Sv. Jan Prachatický. 2010-04, roč. 2010, čís. 8, s. 4–8. 2010.

The CORINE land cover: <https://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover>. 2022.

Památný strom Husova lípa v Chlístově:

https://drusop.nature.cz/ost/chrobjekty/pstromy/index.php?SHOW__ONE=1&ID=9599). 29. 5. 2022.

Poutní kostel svatého Vojtěcha v Lštění [online]. Jižní Čechy [cit. 2021-02-07]. 2022.

Ústřední seznam kulturních památek České republiky. Praha: Národní památkový ústav. Identifikátor záznamu 136491: Kaple Mariánská. Památkový katalog. 2022.

Ústřední seznam kulturních památek České republiky. Praha: Národní památkový ústav. <https://www.pamatkovykatalog.cz/uskp/podle-relevance/1/seznam/?kraj=Jiho%C4%8Desk%C3%BD+kraj&h=Dub&chranenoTed=1&fulltext>. 2022.

Ústřední seznam kulturních památek České republiky. Praha: Národní památkový ústav. <https://www.pamatkovykatalog.cz/hrbitovni-kostel-sv-cyrila-a-metodeje-s-arealem-687590>. 2022.

Volary.eu: Křížová cesta. Archivováno 24. 12. 2014 na Wayback Machine Roman Kozák, město Volary.

Význačné aleje české krajiny, Arnika a VÚKOZ (<https://geoportal.gov.cz>), 2022.

<https://www.zamek-kratochvile.cz/cs/informace-pro-navstevniky/prohlidkove-okruhy/5623-grand-prohlidka-vily-a-kostela-narozeni-panny-marie>. 29.5.2022.

<http://www.sumava.cz/rozcestnik/kultura-a-pamatky/kaple/kaple-sv-vaclava-s-rozhlednou-marsky-vrch/>. 29.5.2022.

<https://www.obeczablati.cz/>, 29.5.2022.

<https://www.betonserver.cz/kamenolomy-tesovice>, 2022.

http://www.mineral-cesko.com/databases/internet/_public/content30.nsf/web30?Openagent&id=5065E2A81C3F63D0C12581EF004FECF8#?men1=2&men2=undefined&sid=250, 2022.

<https://www.6.oblast.cz/encyklopedie/objekty1.phtml?id=115428>. 26. květen 2022.

<https://mapy.cz>, 29.5.2022.

<https://Prachatice.eu>, 29.5.2022.

<https://Pamatkovykatalog.cz>, 29.5.2022.

<https://www.archeologickyatlas.cz/>, 29.5.2022.

<https://www.stredovek.com/>, 29.5.2022.

<https://pamatkovykatalog.cz/>, 29.5.2022.

https://portal.cenia.cz/eiasea/detail/EIA_OV2047, 29.5.2022.

<https://www.geology.cz>, 29.5.2022.

<https://en.mapy.cz/turisticka>, 29.5.2022.

VI. ZÁVĚR

V rešerši a v odborné části souboru prací výše byly popsány kulturně historické aspekty proměn strukturování vegetačních prvků vsídelní krajiny, proměn vnímání, oceňování a postupného cíleného rozšiřování těchto prvků, v hospodářsky dlouhodobě kultivovaném a zobytnovaném prostoru krajiny. Dokládají zároveň jejich čím dál více nepostradatelný význam pro zachování a udržitelný rozvoj životního prostředí člověka v současnosti, jeho tradic, kultury, estetického a etického rozměru jeho bytí.

Stímto ohledem byly artikulovány cíle práce a předloženy odpovídající výstupy, které tyto aspekty dokumentují a reprezentují; od úvodních publikovaných rešerší a zveřejněného základního výzkumu, po uplatněné výsledky výzkumu aplikovaného. Ústřední téma prezentovaného fenoménu strukturálních vegetačních prvků kulturní krajiny je tak rozkryto ve spektru více úhlů pohledů a přístupů aktivit badatelských, historiografických, urbanistických, v pohledu péče o krajinu.

Novodobé proměny hospodářských postupů, využívání půdy a zdrojů, vyvolané obdobím průmyslové revoluce, byly spojeny se zásadními strukturálními změnami, jako je fragmentace a homogenizace, které negativně ovlivnily stabilitu životního prostředí a obytného prostředí člověka. Rozpoznání, studium a obnova prvků, zásadních pro zachování krajinného rázu, kulturních a estetických hodnot, dává šanci na posílení současné a budoucí strukturální rozmanitosti krajiny a sídel. To má prvořadý význam pro stabilizaci funkcí krajiny a ekosystémových služeb, jako je koloběh vody, uhlíku, zpracování živin, podpora biodiverzity, estetická přitažlivost a v neposlední řadě pro posílení významu duchovních, kognitivních a vzdělávacích hodnot.

Nucená kolektivizace na počátku 50. let, která přinesla radikální reformu držby hospodářské půdy, způsobila zásadní a dodnes pokračující negativní změny v krajině. Redukovala většinu přírodních struktur rozmanité krajinné mozaiky, která byla charakteristickým rysem kulturní krajiny, vzešlým z tradiční držby a dlouhodobé kultivace hospodářské půdy. V průběhu dvacátého století byly tyto struktury (negativně nahlížené jako přežitě, feudální či buržoazně podnikatelské) z krajiny postupně odstraňovány, ve snaze o produktivnější a intenzivnější průmyslové hospodaření, což však patrně na velmi dlouho vykořenilo místní hospodářské komunity, jejich kulturu, znalosti, postupy a dovednosti. To způsobilo rozpad tradiční a udržitelné krajinné matrice, stojící na prostorovém měřítku v krajině působícího drobného hospodáře a vycházející z lidských možností, schopností, umu a potřeb, ze zděděné kultury života s její bytostnou estetikou.

Územní ochrana, péče, revitalizace a obnova tradičních strukturálních vegetačních prvků, posilování jejich přírodních, kulturních, historických a estetických funkcí a hodnot, je dnes nejen významným zdrojem ekosystémových služeb prostředí, může také nezanedbatelně zvýšit retenční schopnosti krajiny a být významnou součástí lokálních mitigačních opatření, nástrojů k adaptaci na probíhající změny klimatu. Takový přístup představuje dlouhodobě udržitelný proces, propojující krajinnou ekologii, kulturně historické aspekty hospodaření

v krajině, územní plánování, urbanismus venkova, krajinnou památkovou péči, estetiku prostředí a ekosystémové služby. Udržitelnost tradičních strategií hospodaření a funkčního uspořádání sídelních prostředí v kulturní krajině je dokumentována na historických mapách, které jsou v tomto ohledu velmi důležité a inspirativní; především s ohledem na měřítko a strukturování krajino tvorných prvků v současnosti, s využitím dnes dostupných postupů a technologií.

Tradiční struktury sídel a krajiny velmi podrobně dokumentují především mapy stabilního katastru. V tomto ohledu pro studium strukturálních vegetačních prvků kulturní krajiny jsou nepostradatelné jejich císařské otisky a především indikační skici stabilního katastru, které v potřebném detailu a grafické kvalitě rozlišují potřebné aspekty našeho zájmu, včetně detailu distribuce strukturálních vegetačních prvků, použitých druhů stromů a způsobů jejich výsadeb v sídlech a v krajině.

Aleje, stromořadí, rozptýlená vegetace a solitérní stromy jsou základními stavebními prvky, které dávají krajině nejen strukturu a řád, přinášejí hodnoty přírodní, kulturně historické a estetické. Jsou velmi důležité také pro zadržování povrchového odtoku vody. Kořeny stromů zlepšují infiltrační a retenční vlastnosti půdy snížením doby kontaktu mezi srážkovou vodou a svrchními horizonty půdy, otvírají snadné cesty zatékání vody makropřůduchy kolem kořenů do hlubších půdních horizontů. Zde je tato voda za pomoci komplexních symbiotických s kořeny propojených mykorrhizních systémů (které teprve nyní začínáme vědecky poznávat a plně chápat) dlouhodobě zadržována a využívána k růstu a evapotranspiraci, v důsledku které je okolní prostředí ochlazováno.

To prokázala měření v rámci výše uvedených výzkumných projektů, prováděná s ohledem na ilustrování schopnosti alejových stromů významněji ochlazovat okolní prostředí městských ulic a veřejných prostranství. Především hluboce kořenící druhy osvědčených domácích, pro daná prostředí vhodných a po staletí prověřených alejových stromů, jsou naprosto nepostradatelné pro zlepšení kvality půdních struktur, zvýšení retence vody v půdě a ochlazování prostředí, zmírňování dopadů oteplování klimatu v zastavěném prostředí, předcházení následků větrné a vodní eroze, rizik povodní.

Mapy stabilního katastru jsou dnes ideální referencí pro péči, ochranu a obnovu krajiny; jasně a v potřebném detailu vykreslují obecné rysy a specifické prvky udržitelné a funkční krajinné matrice. V době, kdy dochází ke ztrátě kulturní identity člověka s jeho prostředím a k dalším negativním dopadům změn ve využívání území, změn klimatických, by plánování, péče a ochrana krajiny inspirovaná souborem těchto důležitých (a dlouhodobě osvědčených) územně historických informací, mohla představovat elegantní a logický přístup k řešení současných problémů sociálně-ekologických.

Řada informací o území, které se dnes analyticky připravují a zpracovávají během procesu zpracování vstupních sledovaných jevů pro územně analytické podklady územního plánování, může být poskytovateli údajů o území získávána jednoduchou efektivní excerpcí datových sad geoinformací současných map za pomoci technologií GIS. V rámci tohoto příspěvku zkoumaná problematika

strukturálních vegetačních prvků kulturní krajiny tak může být jednoduše a efektivně zpracována (jak bylo prokázáno na příkladech mapování krajiny výše) a tvořit významný soubor informací k řadě sledovaných jevů ÚAP. Sledované zájmové prvky historické kulturní krajiny, jako jsou aleje a stromořadí (jejich výskyt, rozsah a uspořádání), je také nutno ověřit na dostupných a georeferencovatelných mapách historických, především na mapách stabilního katastru a jejich indikačních skicách.

Jedná se především o Jev č. 11. - *Urbanistické a krajinné hodnoty* a Jev č. 17a – *Krajinný ráz*. Tyto jevy zahrnují dochované historické kulturní krajiny a historické krajinné struktury, komponované krajiny, významné krajinné dominanty, urbanistické a přírodní osy, kompoziční osy v krajině - linie, které dávají prostoru logický řád (urbanistická osa je formována zástavbou, přírodní osa je tvořena např. řekou, údolím, kompoziční osa v krajině nejčastěji stromořadím, alejí). Patří sem i pohledové osy (záměrně vedené pohledy na dominanty, na pohledově exponovaná místa) a průhledy (pohled na význačný cíl skrze urbanistické či přírodní osy údolím, komponovanou osou v krajině).

Jde také o Jev č. 32 – *Památné stromy a informace o jejich ochranném pásmu*, pak zahrnuje mimořádně významné stromy, jejich skupiny a stromořadí, tedy i aleje (lze je vyhlásit rozhodnutím orgánu ochrany přírody za památné stromy). Je-li třeba památné stromy zabezpečit před škodlivými vlivy z okolí, vymezí pro ně orgán ochrany přírody, který je vyhlásil, ochranné pásmo, ve kterém lze stanovené činnosti a zásahy provádět jen s předchozím souhlasem orgánu ochrany přírody. Pokud tak neučiní, má každý strom základní ochranné pásmo ve tvaru kruhu o poloměru desetinásobku průměru kmene měřeného ve výši 130 cm nad zemí. V tomto pásmu není dovolena žádná pro památný strom škodlivá činnost, například výstavba, terénní úpravy, odvodňování, chemizace.

Nástroje územního plánování, komplexních pozemkových úprav a nově také programu na podporu agrolesnictví v krajině, by tak (budou-li v tomto ohledu postupovat cíleně a koordinovaně, s využitím dostupných geoinformačních databází a územně informačních zdrojů, včetně historických map) měly poskytovat plně relevantní a efektivní nástroje k plánování, ochraně, péči, zachování, obnově a dlouhodobě udržitelnému rozvoji naší dnešní kulturní krajiny.

„Krajiny minulosti jsou důležité pro budoucnost, cenné stopy kulturní krajiny minulosti mohou být zachovány a funkčně zapojeny do současné urbanizované skutečnosti.“ (ANTROP, 2005).

LITERATURA

Pozn.: dílčí seznamy použité literatury a dalších zdrojů jsou uvedeny také u jednotlivých položek souboru prací výše.

Abazid, D.: Husovská památná místa a pamětihodnosti na území České republiky. In: Vybíral, Z. Jan Hus 1415-2015. Tábor: Husitské muzeum v Táboře, s. 127–147. 2015.

Ambrož, Robin. Lánská obora jako místo významných lovů a politických setkání. In: Obory a bažantnice v kulturní historii. Prameny a studie 53, NZM, Praha, 2014.

Andrews, Peter. The Medieval Yews of John of Gaunt's Deer Park. Ancient Yew Group, 2012.

Antrop, Mark. „Why landscapes of the past are important for the future.“ Landscape and Urban Planning 70: 21–34. 2005.

Balbín, Bohuslav. Krásy a bohatství české země. Panorama, Praha, 1986.

Bärtels, A. Gehölzevermehrung. 2. Aufl., Eugen Ulmer, 369 s. Stuttgart, 1982.

Baudry, J., Bunce, R. G. H. & Burel, F.: Hedgerows: An international perspective on their origin, function and management. J. Environ. Manage. 60, 7–22. 2000.

Baumanová, M.: Vesnické osídlení a těžba nerostných surovin ve vrcholném a pozdním středověku“ – disertační práce Západočeská univerzita Plzeň 2012. Dostupné na <https://otik.uk.zcu.cz/bitstream/handle/11025/5403/textB.pdf?sequence.> 2012.

Bayer, T. & Beneš, J.: Středověká terasová pole na Šumavě jako hydroopedologický fenomén a archeologický problém. Archeol. rozhl. 56, 139–159. 2004.

Bays, Anthoni. Zahradní hostina Hohenemsů. 1578. Městské muzeum a galerie Polička, 2014.

Beneš, A.: Poznámky k počátkům těžby a využívání tuhy a zlata podle archeologických nálezů v jižních Čechách. Studie z dějin hornictví - 8, 53 - 55, Rozpravy Nár. tech. muz. 69. Praha, 1978.

Benzoni, Gino. Verso la Santa Agricoltura – Alvise Cornaro, Ruzante e il Polesine. Collana: Rapporti/Polesine e Cultura padana, 2004.

Beyler, Jean-Noël. Le Saline Royale d' Arc Et Senans. Beaux-Arts Magazine, Paris, 1992.

Bollerey, Franziska. Die Adaptation des Howardschen Gartenstadtmodells in Frankreich, Belgien und der Niederlanden. In: WILL Thomas und LINDNER Ralph (Hg.): Gartenstadt, Geschichte und Zukunftsfähigkeit einer Idee. Thelem, Dresden, 2008.

Braun, Georg; Hohenberg, Frans. *Civitates Orbis Terrarum*, 1572–1618. Cleveland, 1966.

Browne, Thomas (1658): *The Garden of Cyrus, or, The Quincunciall Lozenge, or Network Plantations of the Ancients, Artificially, Naturally, and Mystically Considered*. General Books, 2010.

Brueggemeier, Marc, Franz -Josef Cioc, Thomas Zeller. *How Green Were the Nazis?: Nature, Envi- ronment, and Nation in the Third Reich*. Athens: Ohio University Press. 2005.

Březan, V.: *Životy posledních Rožmberků*. Nakl. Svoboda, 1985.

Burel, F. & Baudry, J.: Social, aesthetic and ecological aspects of hedgerows in rural landscapes as a framework for greenways. *Landsc. Urban Plan.* 33, 327–340. 1995.

Cícha, J.: *Jeskyně a historická důlní díla v jižních Čechách a na Šumavě*. s. 48. Plzeň, 1999,

Cílek, Václav. *Makom, kniha míst*. Dokořán, Praha, 2004.

Clavel-Lévêque. *Cadastres et Espace Rural*. Paris, 1983.

Comenius, John Amos. *Orbis Sensualium Pictus*. Syracuse, New York: C. W. Bardeen. 1887.

Clauss, Manfred. *Konstantin Veliký*. Vyšehrad, Praha 2005.

Crawford, Alan. *C.R. Ashbee. Architect, Designer & Romantic Socialist*. Yale University Press, New Haven and London, 1985.

Crescenzi, Piero. *Liber Ruralium Commodorum*. V překladu Joanna Bauman, In: *Tradition and Transformation: The Pleasure Garden in Piero de´ Crescenzi´ s Liber ruralium commodorum*. Studies in the History of Gardens and Designed Landscapes. Bard Graduate Center, New York, 2002.

Croÿ, Jana. *The Lány Chateau*. Správa Pražského hradu, Praha, 2007.

Čtverák, M., Lutovský, M., Slabina, V., Smejtek, L.: *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Libri, 2003.

Da Vinci, Leonardo. *Deníky*. Praha: Československý spisovatel. 2010.

Day, Christopher. *Duch a místo*. ERA, Brno, 2004.

Dessalier d'Argenville, Antoine Joseph. *La Theorie et la Pratique du Jardinage*. Paris 1709.

Deutscher, J.: *The visual beauty of linear green-structures in the rural landscape, principles of aesthetic evaluation and its application in landscape management*. In

Public recreation and landscape protection: with man hand in hand? (eds. Fialova, J. & Pernicova, D.). 2014.

Disney, Mathias. Urban 'forests' can store almost as much carbon as tropical rainforests. The Conversation UK, University College, London, 2018.

Dobalová, Sylva. Jičínská alej Albrechta z Valdštejna, pražská Stromovka a Vincenzo Scamozzi. In: Zprávy památkové péče 71, 2011.

Dupérac, Etienne. Nova Urbis Romae Descriptio. Řím, Biblioteca D' Area Architettura e Urbanistica, Terza Università Degli Studi Di Roma. 1577.

Draganits, E., Zámolyi, A., Székely, B., Timár, G. & Molnár, G. Reconstruction of the Neusiedlersee (Austria/Hungary) based on historical topographic maps from 1507 to present, Geophysical Research Abstracts, 10, 2-2-2008. Copernicus GmbH on behalf of the EGU, Conference publication. 2008.

Durdík, Josef: Všeobecná aesthetika. I. L. Kober, Praha 1875.

Dykyjová, Dagmar. Třeboňsko. Carpio, Třeboň, 2000.

EEA (Evropská Environmentální Agentura). 10 messages for 2010 Cultural Landscapes and Bio- diversity Heritage. [cit. 18. 6. 2011]. Dostupný z: <http://www.eea.europa.eu/publications/10-messages-for-2010-2013>. 2010.

Effenberger, Franz, Ferdinand. Skalní Pantheon a přírodní park na panství Malá Skála v Čechách. Český překlad Effenbergerova průvodce z roku 1828. Překlad Vratislav Slezák. Argo, Praha, 2015.

Encyklopedie antiky. Praha: Academia 1973.

Engel, Antonín. Návrh regulačního plánu Dejvic. Styl II., 1921-22.

Esterka, Jakub a kol. Silniční stromořadí v české krajině – koncepce jejich zachování, obnovy a péče o ně. Arnika, Praha, 2010.
Esterka, Jakub a kol. Zachování alejí. Arnika, Praha, 2010.

Eyre, S. R.: The Curving Plough-strip and its Historical Implications. Agric. Hist. Rev. 3, 80–94. 1955.

Ehrlich, M., Kuča, K., Kučová, V., Pacáková, B., Pavlátová, M., Salašová, A., Šantrůčková, M., Vorel, I., Weber, M.: Typologie historické kulturní krajiny České republiky. Národní památkový ústav, Edice odborné a metodické publikace, Praha. 2020.

Fagan, Brian. Malá doba ledová, jak klima formovalo dějiny v letech 1300–1850. Academia, Praha, 2007.

Fladmark, J. M. Tomorrow's Architectural Heritage: Landscape and Buildings in the Countryside. Mainstream Publishing. Edinburgh and London. 1991.

Florart. O zahradnictví (orig. Liber de cultura hortorum). Uherský Brod: Florart, 2005.

- Friedl, Antonín. Přemyslovci ve Znojmě. Odeon, Praha, 1966.
- Fridrichová Kunešová, M.: Kostel svaté Magdalény. Sv. Jan Prachatický., roč. 2012-2013, čís. 5. 2013.
- Formánek, J., Křížek, J., Štěpán, K. Grafit - jeho těžba, úprava a použití v průmyslu. - St. nakl. tech. lit., 132 stran. - Praha. 1963.
- Gerzon, L., Szilágyi, K., Bede-Fazekas, Á. The long term preservation of an 18th century gene bank heritage – case study of the Széchenyi lime tree allée at Nagycenk. Applied Ecology and Environmental Research 10 (1), Budapest, 2012.
- Gianetto, Raffaella, Fabiani. The Medici Gardens of Fifteenth Century Florence. Dizertační práce, University of Pennsylvania, 2004.
- Gilpin, William. Remarks on Forest Scenery and other Woodland Views (relative chiefly to Pictu- resque Beauty) illustrated by the Scanes of New Forest in Hampshire. Vol. II., 2nd edition, London: Gillpin. 1794.
- Gojda, Martin. Archeologie krajiny. Academia Praha 2000.
- Goodchild, Peter. The „Ornamented Farm“ and its history in England: From Switzer to Repton. In: Die „Ornamental Farm“, Gartenkunst und Landwirtschaft, Symposium Bad Muskau. Impressum, Grafische Werkstätten Zittau, 2009.
- Gordon, A.G.; Rowe, D.C.F. Seed Manual of Ornamental Trees and Shrubs. Forestry Commision Bulletin 59, HMSO London, 1982, 132 s.
- Green, J. What Is Landscape Urbanism? American Society of Landscape Architects, Washington DC, 2011.
- Hachette, de Lesseps Barthélemy ed. Dějiny Evropy. Hachette, Paris, Argo, Praha, 1995.
- Hajná, M., Havlová, M., Troup, V., Vaverková, Z.: Zámek Kratochvíle; Renesanční letohrádek a historie jeho památkové obnovy. Národní památkový ústav, Územní památková správa v Českých Budějovicích, České Budějovice, 2015.
- Harvey, Sally. Domesday: Book of Judgement. Oxford University Press, 2014.
- Haubelt, J.: Jakub Krčín z Jelčan. Nakladatelství Rodiče s.r.o., Praha, 2003.
- Havlasa, B.: Tiché vody. Světová knihovna, J. Otto, Praha, 1907.
- Haycock, N. E. & Pinay, G. Groundwater nitrate dynamics in grass and poplar vegetated riparian buffer strips during the winter, Journal of Environmental Quality, 22, pp. 273–278. 1993.
- Hazlehurst, F., Hamilton. Gardens of Illusion, The Genius of Andre Le Nôtre. Third printing, Vanderbilt University Press, 1986.

Hejna, P.: Křížová cesta ve Volarech skýtá výhled na panorama Šumavy - Novinky.cz. 2017.

Hendrych, Jan; Líčeníková, Michaela. Historická krajina Jičínska. Zprávy památkové péče 1998 (3), Praha, 1998.

Hendrych, J. & Tábor, I. (Eds) Methodical records for proposing and implementing of planting measures within landscaping programmes, Appendix No. 1 to instruction No. 1/2003 of the manager of Landscape and Forest Ecology Division of the Ministry of Environment, Silva Tarouca Research Institute for Landscape and Ornamental Gardening, Průhonice, pp. 5–12. 2003.

Hendrych, J. & Vorel, I. Křemže Brook Basin Landscape Character Protection Study. Unpublished study, AOPK CR (Agency for the Care and Protection of the Nature and Landscapes, Czech Republic), pp. 1–139. 2008.

Hendrych, Jan. Koncepty péče, ochrany a obnovy kulturně historického rázu krajiny v rámci programů péče o krajinu. Tábor Ivo (ed.), Metodické podklady pro navrhování a realizaci výsadbových opatření v rámci krajinotvorných programů. Vydáno jako příloha č. 1 k pokynu č. 1/2003 ředitele odboru ekologie krajiny a lesa MŽP. VUKOZ v.v.i. Průhonice 2003. s. 5-13; 52s.

Hendrych, Jan. Krajina bývalého nadačního panství Choustníkovo Hradiště, její příběh, proměny a souvislosti; péče o historickou krajinu světového významu. Zprávy památkové péče 2008 (4), Praha, 2008.

Hendrych, Jan a kol. Hodnocení a dokumentace alejí a stromořadí v krajině, metody a přístupy. Průhonice, 2008.

Hendrych, Jan (2010a). Vznik a historický vývoj alejí. Esterka, J., Skalský, M., (eds.): Silniční stromořadí v české krajině. Koncepty jejich zachování, obnovy a péče o ně. Arnika, Praha, 2010.

Hendrych, Jan (2010b). Aleje a stromořadí v kontextu klasické krajiny. Acta Pruhoniana 95., 2010. s. 123-138.

Hendrych, Jan. Umění krajiny, krajinný design jako estetický proces. Naše společná přítomnost I.; Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 1/2009 /, Studia Sociologica XVI., p. 87–106. Praha, 2012.

Hendrych, Jan; Pacini, Nikola; Storm, Vojtěch. The Value of an 1827 Cadastre Map in the Rehabilitation of Ecosystem Services in the Křemže Basin, Czech Republic. Taylor & Francis, 2013.

Hendrych, Jan; Obdržálek, Jiří; Žlebčík, Jiří. Identifikace a zachování genetického potenciálu alejových dřevin v Čechách. Aktuální otázky krajinného rázu. Fsv ČVUT Praha, 2014.

Hendrych, Jan. Slavná stromořadí v proměnách kulturní krajiny. Foibos Books, Praha 2015.

Hendrych, J.; Vacek, O.: Krčínova stoka na Kratochvíli. In: Člověk, stavba a územní plánování 14. Praha: CTU. Faculty of Civil Engineering, p. 42-67. 2021.

Hennebo, Dieter. Städtische Baumpflanzungen in früherer Zeit. Bäume in der Stadt. 2. Auflage, E. Ulmer Verlag, Stuttgart, 1982.

Hentschel, W. Die sächsische Baukunst des 18. Jahrhunderts in Polen. Vol. I., Berlin, 1967.

Hersche, Peter. „Die französischen Physiokraten – Vorläufer der Grünen oder Bahnbrecher des Agrobusiness?“ Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrosoziologie 38. Bern 1990.

Hésiodos. Práce a dny. (Přel. J. Nováková) Praha, Svoboda, 1990.

Hobhouse, Penelope. Gardening through the Ages. Simon & Schuster, New York, 1992.

Holečková, Marie; Hrušková, Marie; Větvička, Václav. Aleje, krása ohroženého světa. Mladá fronta, Praha, 2012.

Honzík, Karel. Úvod do studia psychických funkcí v architektuře. Knihovna architektury, řada II. – Svazek 1. Nákladem a tiskem Dr. Ed. Grégra a syna v Praze. 1944.

Hrnčiarová, T., Mackovčín, P., Zvara, I. et al.: Atlas krajiny České republiky. MŽP a VÚKOZ, 2009. Dostupné na https://www.mzp.cz/cz/atlas_krajiny_cr.

Hruška, Emanuel. Příroda a osídlení, biologické základy krajinného plánování. Knihovna Architektury, řada II., Svazek 2., 1/1945.

Hrůza, Jiří. Charty moderního urbanismu. Agora, Praha, 2002.

Chytil, A. Chytilův místopis ČSR (2. vydání), aktualizace 1929.

Jančura, P. Súčasnú a historickú krajinnú štruktúru v tvorbe krajiny. Životné prostredie, 1998.

Jansen, Dirk Jacob. Taste and Thought: Jacopo Strada and the Development of a Cosmopolitan Court. In: Lubomír Konečný and Štěpán Vácha: Hans von Aachen in Context. Proceedings of the International Conference Prague 22 – 25 September 2010. Institute of Art History, Academy of Sciences of the Czech Republic, Praha, 2012.

Jansen, Dirk Jacob. Emperor Ferdinand I. and the Antique: the Antique as Innovation. HOP. Historie - Otázky - Problémy, Roč. 7, č. 2 (2015), s. 202-218. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Praha, 2015.

Jech, David; Hendrych, Jan & kol. Kulturně historická analýza oblasti Kuks a Betlém v rámci původního nadačního panství Choustníkovo Hradiště. Průhonice VÚKOZ, v.v.i., 2007.

Jech, David; Vávrová, Věra; Dlouhá, Eva. Strom v barokní krajině Františka Antonína Šporka. Strom a květina, součást života. Sborník konference 4. – 5. 9. 2007, VÚKOZ, v.v.i. Průhonice, 2007.

Jellicoe, Geoffrey, Susan Jellicoe. Landscape of Man, shaping the Environment from Prehistory to the Present Day. London: Thames and Hudson. 1975.

Kalista, Zdeněk. Karel IV. a Itálie. Vyšehrad, Praha, 2004.

Kolařík, Jaroslav. Péče o dřeviny rostoucí mimo les I.–II. ČSOP Vlašim, 2003.

Kašička, F., Nechvátal, B.: Tvrze a hrádky na Prachaticku, s. 35 – 37. Prachatice, 1990.

Koblasa, P., Kovář, D.: Panská sídla jižních Čech. 433 hradů, zámků a tvrzí. České Budějovice 2003.

Kolektiv.: Umělecké památky Čech 1. Academia, Praha, 1977.

Kolektiv.: Umělecké památky Čech 2. Academia, Praha, 1978.

Kolektiv.: Umělecké památky Čech 4. Academia, Praha, 1982.

Kolektiv.: Prachatice. Město Prachatice, 2005.

Kořan, J.: Topografie a dějiny dolování grafitových ložisek jihočeských. - Sbor. St. geol. úst., XVI, 465 - 519. - Praha. 1949.

Kothera, L.: Stožecká kapele. Treking [online]. 13.12.2012.

Kotková, Olga (ed.). Roelandt Savery: malíř ve službách císaře Rudolfa II. Praha: Národní galerie v Praze. 2010.

Krejčířík, Přemysl; Zatloukal, Ondřej; Zatloukal, P. Lednicko-valtický areál. Průvodce. Foibos, Praha, 2013.

Kubů, F.: Vimperk a okolí. Vimperk: Městský úřad, 2 s. 2006.

Kuča, K.: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Libri, 1998.

Kuča, Karel: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku; Praha, 2000.

Kuča, Karel. Oblasti dochovaných strukturálně výrazných plužin v České republice. Zprávy památkové péče 1/2014, , s. 34-49. Praha, 2014.

Kuča, K.: Západní Prachaticko. In: Památkový potenciál historické kulturní krajiny. <https://www.hikk-naki.cz>, 2022.

Kučera, Z., Bláha, J., D., Kučerová, S., Hupková, M., Reeves, D.: Katolická poutní místa v Česku na počátku 21. století podle konání poutě během kalendářního roku. Mapa s odborným obsahem. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Centrum pro výzkum v kulturní a historické geografii (KUHIG). Nakladatelství P3K s. r. o., 2012.

Kudrnáč, J.: Strunkovice nad Blanící od pravěku do novověku, 1998.

Kulišťáková, L., Kučera, P., Salašová, A., Flekalová, M., Matějka, D., Sedláček, J., Vítovská, D., Matáková, B., Lacina, D.: Metodika identifikace komponovaných krajín. Mendelova univerzita v Brně, Brno 2014.

Kuthan, J.: Aristokratická sídla období romantismu a historismu. Praha, 2001,

Kupka, V.: Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Libri, 2006.

Lacina, Darek. Některé vybrané problémy v aktuálním hodnocení a ochraně krajinného rázu. In: Aktuální otázky krajinného rázu. ČVUT, Praha, 2010.

Lambin, E. F. & Geist, H. J. (Eds) Land-use and land-cover change, in: Local Processes and Global Impacts. Springer Verlag. Heidelberg. 2006.

Lange, B., Luescher, P. & Germann, P. F. Significance of tree roots for preferential infiltration in stagnic soils, Hydrology and Earth Systems Science Discussions, 5, pp. 2373–2407. 2008.

Lazaro, Claudia. The Italian Renaissance Garden. Yale University Press, Yale, 1990.

Le Blond, Alexander. Die Gärtnerei. Leipzig: Leipzig Buchbinderische Weiterverarbeitung: Kunst und Verlagsbuchbinderei Leipzig. 1986.

Lehmann, Ingo. Alleen und einseitige Baumreihen. Regelung der Neuanpflanzung in Mecklenburg-Vorpommern. Stadt+Grün 9/2002.

Lehmann, Ingo; Rohde, Michael. Alleen in Deutschland. Edition Leipzig, 2006.

Lerner, Jonathan. „Your sub -division.“ Landscape Architecture Magazine 101 (2): 6–7. 2011.

Líčeníková, Michaela. Okruh architektů Albrechta z Valdštejna a počátky raného baroka v Čechách. Dizertační práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav dějin umění, Dějiny výtvarného umění – obecná teorie a dějiny umění a kultury. Praha, 2013.

Lom, František. Život a dílo Johanna Ch. Schubarta z Kleefeldu. Věstník Československé akademie zemědělské 13, 1937.

Lorenz, Konrád. Osm smrtelných hříchů. Praha: Academia. 2000.

Lštění (sv. Vojtěch) – Kostel, Soupis památek, 38. Politický okres prachatický, str. 127–132. 1913.

Lštění. Sv. Jan Prachatický. 2010-04, roč. 2010, čís. 8, s. 4–8. 2010.

Luka, V., Mertl, J., Pernicová, H., Ponocná, T., Rejentová, L., Rollerová, M., Stein, Z., Vlčková, V.: Vývoj krajinného pokryvu dle CORINE Land Cover na území ČRv letech 1990–2012. CENIA, česká informační agentura životního prostředí. 2017.

Lynch, Kevin. Obraz města. Praha: Bova Polygon. 1960.

Mac Donald, B. Practical Woody Plant Propagation for Nursery Growers. Vol.1, Timber Press, 669 s. Portland, Kreton, 1996.

Mager, J., A.: Kaple Prachaticka pohledem genealoga. 1. vyd. Prachatic: Prachatické muzeum, 103 s. 2011.

Malina, O.: Lidar a hornická krajina. Terénní památky v novém světle. – Zprávy památkové péče. Roč. 74, č. 2, 2014.

Mareš, F., Sedláček, J.: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do polovice XIX. století: Okres prachatický. Prachatic: Galerie Nahoře, 1995.

Marvalová Jindra. Význam vegetace v utváření klimatických charakteristik v městské zástavbě. Katedra krajinného managementu, Zemědělská fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2016, 1-11.

Mayell, Hillary. Medieval Garden Intriques British Archeologists. National Geographic News, 2003.

Merot, P.: The influence of hedgerow systems on the hydrology of agricultural catchments in a temperate climate. Agronomie 19, 655–669. 1999.

Montevecchi, Giovanna. Antichi paesaggi. Istituto per i Beni Artistici Culturali e Naturali della Regione Emilia-Romagna, 2009.

Morávek, P., et. al.: Zlato v Českém masívu. s. 106. Praha, 1992.

Muk, J.: Dub u Prachatic. Arch. č. 2534: Stavebně-historické průzkumy. Stručné historicko-architektonické zhodnocení. SÚRPMO Praha 1989. SOU zemědělské – Dub u Prachatic, rekonstrukce stávajícího areálu. Ing.arch. J. Erban, Ing. PhDr. Muk, Ing. Gregora, stav. Kubíček, SÚRPMO 1989. Plány: arch.č. 1313 (zahrada), arch.č. 3288 (zahrada). 1989.

Mukařovský, Jan Studie z estetiky. Odeon. Praha 1971.

Muser, Mark. Nazi Oaks. Advantage Inspirational. 2010.

Nauman, Pavel. „Příspěvek na kolokviu: Péče o krajinný ráz.“ Pp. 92–99. Ivan Vorel, Petr Sklenička (eds.) Sborník přednášek a diskusních příspěvků z kolokvia Péče o krajinný ráz, cíle a metody, 17.–18. 2. 1999. Praha: ČVUT. 1999.

Neuhäuslová, Z. Map of Potential Natural Vegetation of the Czech Republic. Academia Praha. 1998.

Newton, T. Norman. Design on the Land: The Development of Landscape Architecture. Cambridge: Harvard University. 1973.

Norberg -Schulz, Christian. Genius loci. Praha: Odeon. 1994.

Novák, Zdeněk. Karel Eusebius, kníže z Lichtenštejna, a tvorba zahrad a krajiny na Moravě. Prameny a studie, NZM, Praha, 2014.

Nyári, László. Genetic Variability of Service Tree (*Sorbus domestica* L.) in the Hungarian Middle Mountains – Based on cpDNA Analysis in Two Regions. *Acta Silv. Lign. Hung.*, Vol. 6., s. 17-32. 2010.

Obdržálek, Jiří; Frýdl, J.; Novotný, P. Metodika heterovegetativního množení buku lesního (*Fagus sylvatica* L.) a její uplatnění ve šlechtění dřevin. Recenzovaná metodika. Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví v.v.i., Výzkumný ústav lesního hospodářství a myslivosti, v.v.i., Lesnický průvodce č. 5, 24 s. 2009.

Obdržálek, Jiří; Jílková, J. Winter grafting of oaks *Quercus* L. In: *Horticultural Science*, 33 (2), s. 61-69. 2006.

Obdržálek, Jiří; Pinc, M. Zimní roubování lípy *Tilia* L. In: *Acta Pruhoniana*, 63, s. 24-40. 1996.

Obdržálek, Jiří; Žlebčík, Jiří. Metodika generativního a heterovegetativního množení jeřábu českého (*Sorbus bohemica*) a její uplatnění při záchraně dalších vzácných a ohrožených druhů jeřábů. 16 s. VUKOZ v.v.i. Průhonice, 2009.

Palladio, Andrea. Čtyři knihy o architektuře (*Quattro Libri dell' Architettura*), 1570.

Palladio, Andrea. *Le Ville*. Milano, 2002.

Pánek, J.: Václav Březan – Životy posledních Rožmberků I. a II. Nakladatelství Svoboda. Praha, 1985.

Pánek, Jaroslav. Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551–1552. *Veduta*, České Budějovice, 2003.

Panofsky, Erwin. Význam ve výtvarném umění. Z anglického originálu *Meaning in the Visual Art*, Doubleday Anchor Books, Garden City přeložil L. Konečný. New York, 1955. Praha: Odeon. 1981.

Pardo, Vittorio, Franchetti. *L' Architettura nelle città Italiane del XX secolo*. Jaca Book, Roma – Milano, 2003.

Pavlátová, Marie; Ehrlich, Marek a kol. *Zahrady a parky jižních Čech*. SZKT, NEBE s.r.o., Praha, 2004.

Pejchal, Miloš. Použití dřevin v historickém vývoji alejí. In: *Historie a současnost alejí v krajině a urbanizovaném prostředí*. Sborník přednášek z odborného semináře NPÚ v Olomouci, 2007.

Pešta, J.: *Encyklopedie českých vesnic. Vesnické památkové rezervace, zóny a ostatní památkově hodnotná vesnická sídla v Čechách*. Libri, 2003.

Pešta, J.: Několik poznámek ke studiu půdorysné struktury venkovských sídel na území Čech. *Průzkumy památek* 7, 153–168. 2000.

Pešta, J.: *Encyklopedie Českých vesnic. Díl II. Jižní Čechy*. Libri, 2004.

Peterson, John. Computer – aided investigation of ancient cadastres. Thesis, University of East Anglia, 1993.

Piccolomini, Aeneas, Sylvius. Memoirs of a Renaissance Pope, The Commentaries of Pius II. New York: Putnam. 1959.

Pi Joan, José. Dějiny umění, 3. svazek. Odeon, Praha, 1978.

Pilát, L.: In: Svatý Vojtěch na Šumavě: Sborník vydaný k 950. výročí smrti sv. Vojtěcha. Prachatice: Literátské bratrstvo, S. 28. 1947.

Pinay, G., Fabre, A., Vervier, P. & Gazelle, F. Control of C, N, and P distribution in soils of riparian forest, *Landscape Ecology*, 6, pp. 121–132. 1992.

Peterson, J., W., M. CAA Conference Proceedings. 1988. 17pp. (https://proceedings.caaconference.org/files/1988/08_Peterson_CAA_1988-1.pdf).

Plumptre, George. Evropské královské zahrady. Octopus Publishing, London, 2005. V překladu Daniela Amchy. Slovart, Bratislava, 2006.

Plutarch. Plutarch's Lives. English Translation by. Bernadotte Perrin. Cambridge, MA. Harvard University Press. London. William Heinemann Ltd. 1914.

Poche, E. a kol.: Umělecké památky Čech I., Academia, Praha 1977.

Pokorný, Jan; Faina, Richard; Příkryl, Ivo; Lhotský, Richard. Funkce rybníků v zemědělské krajině. Mokřady v zemědělské krajině, Seminář 14. 11. 2012, Praha-Ruzyně, 2012.

Pokorný, Jan. Stromy, voda a teplota. In: Hrušková, Marie, Větvíčka, Václav a kol.: Život se stromy. Dokořán, Praha, 2017.

Polívka, M.: Mikuláš z Husi a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce. Rozpravy ČSAV. 67 s. (Rozpravy ČSAV. Řada společenskovední. Roč. 92. Č. 1.). Praha, 1982.

Polívka, M.: Mikuláš z Husi v počátcích husitské revoluce. In: Husitský Tábor: sborník Muzea husitského revolučního hnutí Tábor: Muzeum husitského revolučního hnutí 4, s. 69-75. 1981.

Pradines, Chantal. Road infrastructures: tree avenues in the landscape. Council of Europe, European Landscape Convention. 2009.

Preiss, Pavel. Panoráma manýrismu. Odeon, Praha, 1974.

Preiss, Pavel. František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách. Paseka, Praha – Litomyšl, 2003.

Profantová, Naďa. Encyklopedie slovanských bohů a mýtů. Libri, Praha, 2004.

Prusinský, Jan. Zázrační zahradníci. Orbis, Praha, 1946.

Radt, Stefan (ed.). Strabons Geographika. Göttingen; Oakville, CT: Vandenhoeck & Ruprecht, 2011.

Reš, Bohumil; Štěřba, Pavel. Památné stromy. AOPK, Praha, 2010.

Riezner, Jiří. Krajinový ráz území typických agrárními valy a mezemi a jejich vegetací na vybraných příkladech severozápadních Čech. *Studia Oecologica*, roč. V (2), 2011.

Rippon, S.: *Historic Landscape Analysis: Deciphering the Countryside*. Council for British Archaeology, 2008.

Rogers, K., Sacre, K., Goodenough, J., Doick, K. *Valuing London's Urban Forest Results of the London i-Tree Eco Project*. Treeconomics, London, 2015.

Ross, W. D.: *Plato's Theory of Ideas*. Oxford 1963.

Sadravetzová, M.: Nástin středověké a novověké kolonizace Vimperska. *Hist. geogr.* 41, 107–130, 2015.

Schejbal, C.: *Montánní turismus*. Ostrava, 2016.

Schopenhauer, Arthur. *The World as Will and Representation*, Vol. I, 3. Book. Dover 1969.

Salisch, Heinrich. *Forest Aesthetics*. Durham: Forest History Society. 2008.

Sannazaro, Jacopo. *Arcadia and Piscatorial Eclogues*. Detroit: Wayne State UP. 1966.

Sedláček, A.: *Hrady, zámky a tvrže království Českého*. Praha, 1890.

Sedláček, A.: Příčinky k životopisu M. Jana Husí. [část 1.] /. In: *Český časopis historický* /Praha: Historický klub 30, č. 2, s. 307-315. 1924.

Sedláček, A.: *Místopisný slovník historický Království českého*, Praha, 1998.

Semotanová, E.: *Historická geografie Českých zemí*. Historický ústav AV ČR, 2006.

Shigo, Alex. *A New Tree Biology and Dictionary*. Shigo and Trees. 1989.

Schaber, Wilfried. *Hellbrunn Palace, park and trick fountains*. Hellbrunn Palace, Salzburg, 2004.

Schama, Simon. *Landscape and Memory*. New York: Random House. 1996.

Schopenhauer, Arthur.. *The World as Will and Representation*, Vol. I, 3. Book. Dover. 1969.

Sitte, Camillo. *Stavba měst podle uměleckých zásad*. Nakladatelství ARCH, Praha, 1995.

Skaloš, Jan; Tobolová, B. Methodology for mapping non-forest wood elements using historic cadastral maps and aerial photographs as a basis for management. *Journal of Environmental Management*, 91 (4), 2010.

Sklenička, P. et al.: Remnants of medieval field patterns in the Czech Republic: Analysis of driving forces behind their disappearance with special attention to the role of hedgerows. *Agric. Ecosyst. Environ.* 129, 465–473. 2009.

Starý, V.: Netolice od A do Ž; Netolice, 34 s. 1993.

Starý, V. (ed.): Vlachovo Březí 1538–1988. Vlachovo Březí, 1988.

Statistický lexikon obcí České republiky 2013. Praha: Český statistický úřad, 2013.

Stibral, Karel. Proč je příroda krásná? Dokořán, Praha, 2005.

Stibral, Karel, Ondřej Dadejík, Vlastimil Zuska. Česká estetika přírody ve středoevropském kontextu. Praha: Dokořán. 2009.

Stibral, Karel. „Lesní estetika Williama Gilpina a Heinricha von Salische.“ Pp. 35–54 in Karel Stibral, Ondřej Dadejík, Michal Peprník (eds.). *Kauza les: Environment jako estetický problém*. Olomouc: Univerzita Palackého. 2010.

Stokes, Jon. *The Hedge Tree Handbook*. The Tree Council, UK, 2004.

Sparavigna, Amelia Carolina. *Roman Centuriation in Satellite Images*. Philica, 2015.

Strabo, Walahfrid. *De Cultura Hortorum*. O zahradnictví. V překladu Jakuba Šimka. Florart, Uherský Brod, 2005.

Svoboda, L.: *Encyklopedie českých tvrzí, 1. díl (A – J)*. Argo, Praha 1998, s. 152 – 153.

Šanda, M.: Anton Erhard Martinelli (1684-1747): vídeňský architekt ve Schwarzenberských službách. České Budějovice, 359 s. 2020.

Šantrůčková, M.: Identifikace hodnot historické kulturní krajiny a jejich ochrana pomocí krajinných památkových zón. In: Hůrková, L., Horáček, M., *Teoretické základy památkové péče na prahu 21. století*. Artefacum, Ústav dějin umění AV ČR. 2019.

Šantrůčková, Markéta. Vznik a vývoj černínské obory na Jemčině u Jindřichova Hradce. In: *Obory a bažantnice v kulturní historii*. *Prameny a studie 53*. NZM, Praha, 2014.

Šimek, Jakub. *Zahradní umění Piera de Crescenzi*. Florart, Uherský Brod, 2007.

Šimek, Pavel; Jedličková, Simeona. Lesní estetika a obory – pohled krajinářského architekta. In: *Prameny a studie 53*. NZM, Praha, 2014.

Šindelář, Dušan. *Tržiště estetiky*. Obelisk Praha 1969.

Šitnerová, I. et al.: Archeologický výzkum plužin a zemědělských teras jako fenoménu historické krajiny České republiky. *Archaeol. hist.* 45, 141–165. 2020.

Škabrada, J.: *Lidová architektura v Jižních Čechách*. Nakl. Společnost pro obnovu vesnice a malého města, 2021.

Škabrada, J., Voděra, S.: Lidová architektura v Jižních Čechách. České Budějovice, 1986.

Štěrba, F.: Městské lesy Prachatice – historie. Městské lesy Prachatice, 2022.

Štorm, Břetislav. Pantheon na Vranově. Turista, Praha, 1955.

Štréblová Hronovská, Kateřina; Kupka, Jiří; Vorel, Ivan (eds.). Osobitost kulturní krajiny, od rozpoznání k ochraně. ČVUT Praha, 2014.

Švédová, Daniela. Aleje kolem silnic a problémy s jejich obnovou. In: Zachování alejí jako typického prvku české krajiny. Arnika, Praha, 2010.

Tichý, L.: Český Krumlov - horní město. - Lidé a Země, 11, 516 - 517. - Praha. 1977.

Tichý, L.: Netolicko - kdysi zdroj nejlepšího jihočeského vločkového grafitu (flince). - Uhlí-Rudy-geol. průzk., 8, 6, 12 - 15. - Praha. 2001.

Toms, B.: Historické důlní revíry na těžbu zlata a stříbra na Šumavě a v Pošumaví. Zlatá stezka 16, 201-232. 2009.

Trpák, P., Trpáková, I. Historické mapy, zapomenuté klíče k paměti krajiny. Ekotrend, České Budějovice, 2002.

Tříška, K.: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 5. díl – Jižní Čechy. S. 63-64. Praha, 1986.

Uhlíř, Zdeněk. Velislavova bible. Národní knihovna ČR, Praha, 2007.

Ústřední ústav geologický: Rýžování zlata. Otava, 1979.

Valenčík, Michal: objekt ID 16783. znicenekostely.cz., sekce: opravené. 2008–2015.

Veličkovi, Markéta a Petr. Aleje české a moravské krajiny, historie a současný význam. Dokořán, Praha, 2013.

Vitruvius. The ten books on architecture. Dover Publications, New York, 1960.

Vlček, P.: Ilustrovaná encyklopedie českých zámků. s. 233. Praha, 1999.

Vodvářka, Václav. Lány a okolí ve světle pomístních jmen. In: Státní okresní archiv Rakovník – Státní oblastní archiv v Praze, Rakovník, 2006.

Vybíral, Z.: Jan Hus v souřadnicích míst a času. In: Vybíral, Z.: Jan Hus 1415-2015. Tábor: Husitské muzeum v Táboře, s. 11–15. 2015.

Watkins, John and Wright, Tom (eds.). The Management and Maintenance of Historic Parks, Gardens and Landscapes: The English Heritage Handbook. Frances Lincoln Publishers, London, 2007.

Watson, Aaron, A. Composing Avebury. World Archaeology 33 (2), 2001, s. 296-314. 2001.

Weber, Martin, Šantrůčková, Markéta, Stroblová, Lenka. Dobový odkaz osobnosti Jana Rudolfa Chotka v krajinářských úpravách Kačiny na Kutnohorsku. Acta Pruhonica 95, Průhonice, 2010.

Whately, Thomas. Observation on Modern Gardening. T. Payne, London, 1770.

Wimmer, C. A. Bäume und Sträucher in historischen Gärten. Verlag der Kunst, Dresden, 2001.

Witkoś-Gnach, Kamil. Comparison of the approaches to the maintenance of veteran trees and habitat trees. Fundacja EkoRozwoju, Wrocław, 2023.

Wittkower, Rudolf. The Renaissance baluster and Palladio. In: Palladio and English Palladianism. Thames and Hudson, London, 1974.

Zamarovský, Vojtěch. Bohové a hrdinové antických bájí. Brána, Praha, 1996.

Zatloukal, Pavel; Krejčířík, Přemysl; Zatloukal, Ondřej. The Lednice-Valtice Estate. Foibos, Praha, 2012.

Zbraslavská kronika. Příprava vydání Zdeněk Fiala; překlad František Heřmanský, Rudolf Mertlík. Svoboda, Praha, 1976.

Zimová, K. et al.: Analýza vývoje plužiny zaniklé obce Malonín na Prachaticku. Acta Pruhoniana 104, 27–37. 2013.

Zuska, Vlastimil, Ondřej Dadejík. „Krajina jako maska přírody: estetika subverze versus estetika konformity.“ Estetika 44: 28–43. 2006.

Žák, Ladislav. Architektura IV. 1942.

Žemlička, Josef. Čechy v době knížecí. Nakladatelství Lidové noviny. Praha, 1997.

Další zdroje

Agrolesnictví: <https://eagri.cz/public/web/mze/dotace/szp-pro-obdobi-2021-2027/rozvoj-venkova/agrolesnictvi/>

Archiválie Ústředního archivu zeměměřictví a katastru. Císařské povinné otisky stabilního katastru 1:2 880 – Čechy © Český úřad zeměměřický a katastrální.

Archiv CUZK, <https://www.cuzk.cz/archiv/>. 29.5.2022.

Arcanum. Rakouský státní archiv. Bohemia (1842–1853) - Europe in the XVIII. century. 2022.

Arcanum. Rakouský státní archiv. Bohemia (1842–1853) - Second military survey of the Habsburg Empire. 2022.

Braun, Georg; Hohenberg, Frans. Civitates Orbis Terrarum, 1570–1618. Cleveland, 1966.

Brusel, aleje. <http://mapire.eu/en/map/fms-habsburg-netherlands/?zoom=13&lat=50.83966&lon=4.35663>

Březovík v Chytilově místopisu dostupného online na webu www.zanikleobce.cz, 2022.

Boston, systém parků. National Park Service. Frederic Law Olmsted National Heritage Site. Plán z roku 1894.
http://en.wikipedia.org/wiki/Emerald_Necklace#mediaviewer/File:Olmsted_historic_map_Boston.png

Císařské aleje Praha – Slaný – Chomutov; Praha – Slaný – Lubenec; Praha – Obříství, Praha – Poděbrady, Praha – Zbraslav a další aleje, I. voj. mapování.
<http://mapire.eu/en/map/collection/firstsurvey/?zoom=11&lat=50.07752&lon=14.47947>

Český statistický úřad: Počet obyvatel v obcích – k 1. 1. 2022. Praha. 29. dubna 2022.

De Agostini. The Chateau of Mariemont. Getty Images.
<http://www.gettyimages.co.uk/detail/news-photo/the-chateau-of-mariemont-by-jan-brueghel-the-elder-velvet-news-photo/148277741>

Diecéze Českobudějovická: <https://www.veselylidovyrok.cz/na-cestach-krizovych/krizove-cesty-v-krajine-2/dieceze-ceskobudejovicka/vikariat-prachatice>. 29.5.2022.

Diecéze Českobudějovická: <https://www.veselylidovyrok.cz/na-cestach-krizovych/krizove-cesty-v-krajine-2/dieceze-ceskobudejovicka/vikariat-prachatice/krizova-cesta-v-dobre-vode-u-prachatic/>. 29.5.2022.

Diecéze Českobudějovická: <https://www.veselylidovyrok.cz/na-cestach-krizovych/krizove-cesty-v-krajine-2/dieceze-ceskobudejovicka/vikariat-prachatice/krizova-cesta-v-husinci/>. 29.5.2022.

Diecéze Českobudějovická: <https://www.veselylidovyrok.cz/na-cestach-krizovych/krizove-cesty-v-krajine-2/dieceze-ceskobudejovicka/vikariat-prachatice/krizova-cesta-ve-vlachove-brezi/>. 29.5.2022

Domus Aurea. <http://retratosdelahistoria.blogspot.cz/2012/11/la-domus-aurea-de-neron.html>

Družicové snímkování GoogleEarth, 2017-2022.

Dupérac, Étienne. Urbis Romae Descriptio. 1577.
<http://lacartotecaromana.host22.com/altre/pagina3.html>

Etruské pozemkové právo: http://ateismus.com/his/page9_1.html

Charter of Burra. <http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf>

Farnost Strakonice: <https://www.farnost-strakonice.cz/pout-k-dobre-vode-u-milejovic/>. 29.5.2022.

Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (1. díl). Praha: Český statistický úřad, 2006.

Katolické bohoslužby v České republice: filiální kostel sv. Vojtěcha, Lštění [online]. Česká biskupská konference [cit. 2021-02-07]. 2022.

Kostel sv. Vojtěcha [online]. Památkový katalog [cit. 2021-02-03]. 29.5.2022.

Land Survey Office. Archive. Central Archive of Surveying and Cadastre <https://ags.cuzk.cz/archiv/#en>, 2022.

Lhenice; <https://www.lhenice.cz/mestys/informace-o-lhenicich/historie/>

Lštění (Sv. Vojtěch) – Kostel, Soupis památek, 38. Politický okres prachatický (1913), str. 127–132. 1913.

Lucca, aleje hradebního okruhu. Braun, G. & Hohenberg, F. Lucca. 1593. <http://www.sanderusmaps.com/detail.cfm?c=9907>

Malovice; <https://www.malovice.cz/rabin>. 7.6.2022.

Mapová služba WMS – DMR 5G , DMR 1G (Stínovaný model reliéfu) ČÚZK.

Mapová služba WMS – Ortofoto ČÚZK.

Mapová služba WMS – ZABAGED® ČÚZK.

Mapy prvního vojenského mapování – <http://oldmaps.geolab.cz> © 1st Military Survey, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna. © Laboratoř geoinformatiky UJEP – <http://www.geolab.cz>. © MŽP ČR – <http://www.mzp.cz>.

Mapy druhého vojenského mapování – <http://oldmaps.geolab.cz> © 2nd Military Survey, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna. © Laboratoř geoinformatiky UJEP – <http://www.geolab.cz>. © MŽP ČR – <http://www.mzp.cz>.

Mapy třetího vojenského mapování – <http://oldmaps.geolab.cz> © Mapová sbírka Univerzity Karlovy – <http://www.natur.cuni.cz/mapcol/>.

Mapy I. vojenského mapování, 1763–1787.

<http://mapire.eu/en/map/collection/firstsurvey/?zoom=6&lat=47.58001&lon=16.83099>

I. vojenské mapování, Mariemont, aleje na I. voj. mapování.

<http://mapire.eu/en/map/fms-habsburg-netherlands/?zoom=15&lat=50.46207&lon=4.24572>

Mapy I. vojenského mapování Habsburského Nizozemí, 1764–1771.

<http://mapire.eu/en/map/fms-habsburg-netherlands/?zoom=8&lat=50.49325&lon=4.71104>

Mapa strukturované krajiny okolí Aquilei s řadami vinic a stromořadí z I. voj. mapování.

<http://mapire.eu/en/map/collection/firstsurvey/?zoom=15&lat=45.79395&lon=13.37541>

Mapy II. vojenského mapování, 1806–1869.

<http://mapire.eu/en/map/collection/secondsurvey/?zoom=6&lat=46.81258&lon=18.42373>

Metropolitní systém parků, Boston.

http://en.wikipedia.org/wiki/Metropolitan_Park_System_of_Greater_Boston#mediaviewer/File:Metropolitan_Park_System_Boston.png

Mladá fronta (1982): Malý slovník jednotek měření, vydalo nakladatelství Mladá fronta 1982, katalogové číslo 23-065-82.

Müllerovo mapování – <http://oldmaps.geolab.cz> ©Historický ústav AV ČR – <http://www.hiu.cas.cz>.

Městys Chroboly: <https://www.chroboly.cz/kaple-p-marie-lurdske/d-1406>. 29.5.2022.

Městys Lhenice. Turistika – Památky: Křížová cesta. 29.5.2022.

Město Husinec: <https://www.husinec.cz/>, 3.6.2022.

Město Prachatice: <https://www.prachatice.eu/lazne-sv-marketky/d-21124>, 26.5.2022.

Město Vlachovo Březí: <https://www.vlachovobrezi.cz/>. 3.6.2022.

Nagycentk allée verte.

http://epa.oszk.hu/02500/02583/00026/pdf/EPA02583__applied__ecology__2012__01__047-064.pdf,

Národní registr pramenů a studánek: pramen U kaple (656), studanky.eu, Krejčíř Ivo, 16.10.2008.

National Trust, dokumentace alejí. <http://www.nationaltrust.org.uk/article-1356395507759/>

NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích, plánová dokumentace, PD 7829, Hanzlíková, Hana, Třeštíková, Jana, Kaple sv. Cyrila a Metoděje, 16 kapliček křížové cesty, ohradní zeď a márnice - stavebně historický a doprovodné průzkumy, 2010.

NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích, plánová dokumentace, PD 9033, Růžička, Josef, Oprava hřbitovního kostela sv. Cyrila a Metoděje na parc. č. st. 103 v Husinci, 2013.

NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích, plánová dokumentace, PD 10905, Růžička, Josef, Oprava kapliček křížové cesty na p. č. 965 a 967/1, Husinec na hřbitově v Husinci, 2016.

Obec Milejovice, <https://www.milejovice.cz/dobra-voda/sbirka/>, 29.5. 2022.

Pařížské bulváry.

<https://www.google.cz/search?q=alphan+les+promenades+de+paris&biw=168>

O&bih=979&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ei=CaHcVNBNEIz__UNOQgPgH
&sqi=2&ved=OCB8QsAQ#imgdii=__&imgsrc=9_yH1wwUMtFP7M%253A%3Bpccnh
Vm8caSrWM%3Bhttps%253A%252F%252Farchitokyo.files.wordpress.com%252F2
012%252F06%252F1858__paristravaux__dubyp861.jpg%3Bhttps%253A%252F%2
52Farchitokyo.wordpress.com%252Fexposition%252F%3B1840%3B1416

Prachatický Deník.cz: Křížová cesta je zcela nová. Zbyněk Boublík, 24.3.2011.

Poutní kostel svatého Vojtěcha ve Lštění [online]. Jižní Čechy [cit. 2021-02-07].

Roccolo, Ragnaia.

https://www.google.cz/search?q=ragnaia+%3B+roccolo&biw=1680&bih=979&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=__snQVPGdEIOvygPJzYK4Bw&ved=OCAkQ__AUoAg#tbm=isch&q=roccolo

Smiřické aleje, I. voj. mapování.

<http://mapire.eu/en/map/collection/firstsurvey/?zoom=13&lat=50.29807&lon=15.90419>

Soustava alejí a průseků u Valtic, I. voj. mapování.

<http://mapire.eu/en/map/collection/firstsurvey/?zoom=12&lat=48.72551&lon=16.91041>

Sv. Jan Prachatický. 2010-04, roč. 2010, čís. 8, s. 4–8. 2010.

The CORINE land cover: <https://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover>. 2022.

Památný strom Husova lípa v Chlístově:

https://drusop.nature.cz/ost/chrobjektiv/pstromy/index.php?SHOW__ONE=1&ID=9599). 29. 5. 2022.

Poutní kostel svatého Vojtěcha ve Lštění [online]. Jižní Čechy [cit. 2021-02-07]. 2022.

The Hedgerows Regulation. <https://www.gov.uk/countryside-hedgerows-regulation-and-management>.

Ústřední seznam kulturních památek České republiky. Praha: Národní památkový ústav. Identifikátor záznamu 136491: Kaple Mariánská. Památkový katalog. 2022.

Ústřední seznam kulturních památek České republiky. Praha: Národní památkový ústav. <https://www.pamatkovykatalog.cz/uskp/podle-relevance/1/seznam/?kraj=Jiho%C4%8Desk%C3%BD+kraj&h=Dub&chranenoTed=1&fulltext>. 2022.

Ústřední seznam kulturních památek České republiky. Praha: Národní památkový ústav. <https://www.pamatkovykatalog.cz/hrbitovni-kostel-sv-cyrila-a-metodeje-s-arealem-687590>. 2022.

Verkehrstechnisches Institut der Deutschen Versicherer, 2005. Schutz von Mensch und Baum.

Villa Adriana, Tivoli.

<http://www.tibursuperbum.it/foto/monumenti/Villa%20Adriana/Plastico.jpg>

Volary.eu: Křížová cesta. Archivováno 24. 12. 2014 na Wayback Machine Roman Kozák, město Volary.

Význačné aleje české krajiny, Arnika a VÚKOZ (<https://geoportal.gov.cz>), 2022.

<https://www.zamek-kratochvile.cz/cs/informace-pro-navstevniky/prohlidkove-okruhy/5623-grand-prohlidka-vily-a-kostela-narozeni-panny-marie>. 29.5.2022.

<http://www.sumava.cz/rozcestnik/kultura-a-pamatky/kaple/kaple-sv-vaclava-s-rozhlednou-marsky-vrch/>. 29.5.2022.

<https://www.obeczablati.cz/> , 29.5.2022.

<https://www.betonservers.cz/kamenolomy-tesovice>, 2022.

http://www.mineral-cesko.com/databases/internet/_public/content30.nsf/web30?Openagent&id=5065E2A81C3F63DOC12581EF004FECF8#?men1=2&men2=undefined&sid=250, 2022.

<https://www.6.oblast.cz/encyklopedie/objekty1.phtml?id=115428>. 26. květen 2022.

<https://Prachatice.eu>, 29.5.2022.

<https://Pamatkovykatalog.cz>, 29.5.2022.

<https://www.archeologickyatlas.cz/>, 29.5.2022.

<https://www.stredovek.com/>, 29.5.2022.

<https://pamatkovykatalog.cz/>, 29.5.2022.

https://portal.cenia.cz/eiasea/detail/EIA_OV2047, 29.5.2022.

<https://www.geology.cz>, 29.5.2022.

<https://en.mapy.cz/turisticka>, 29.5.2022.

Zákony; sbírka zákonů. <http://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/>

Zákon (1875): Zákon daný dne 12. října 1875 čís. 76. zák. z., platný pro království České v příčině ochrany majetku polního. Kramerius 5, digitální knihovna.